
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

GUSTAF ADOLF INFÖR TYSKA KRIGET

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE TILL ÖFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å LÄROSALEN IV TISDAGEN DEN 28 MAJ 1918 KL. 10 F. M.

AF

NILS AHNLUND

FILOSOFIE LICENTIAT AF GÄSTRIKE-HÄLSINGE NATION

STOCKHOLM

NYA TRYCKERI-AKTIEBOLAGET 1918.

GUSTAF ADOLF INFÖR TYSKA KRIGET

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å LÄROSALEN IV TISDAGEN DEN 28 MAJ 1918 KL. 10 F. M.

AF

NILS AHNLUND

FILOSOFIE LICENTIAT AF GÄSTRIKE-HÄLSINGE NATION

STOCKHOLM

NYA TRYCKERI-AKTIEBOLAGET 1918.

Innehållsförteckning.

Rättelser.

Sid. 36 r. 7 nedifrån står *trenne*, läs *tvenne*.
» 52 r. 8 uppifrån och
» 69 r. 20 » står *Hansicher*, läs *Hansischer*.
» 117 r. 12 uppifrån står *Schweiz*, läs *Venedig*.
» 232 r. 14 nedifrån står (s. 65), läs (s. 123).
» 298 r. 9 uppifrån står *preussiska*, läs *hessiska*.
» 408 r. 6 nedifrån står *länder*, läs *makter*.
» 421 r. 2 » står *Kalchun*, läs *Kalckhum*.

Förord.

»Vi ha åter fått en liten fiende på halsen.»

Den allbekanta anekdoten med apokryfiskt ursprung — den återgår på LUDOLPHS Schaubühne des XVII seculi — har till våra dagar färgat den populärt vedertagna uppfattningen om hur Gustaf Adolf af sina motståndare bedömdes vid sitt ingripande i det stora tyska kriget. Omvändt har denna äldre historieförklaring i honom sett hjälparen, som uppkallats på den större vädjobanan till följd af trängande böner, framburna af de målsmän för den tyska protestantismen, med hvilka han trädt i beröring.

Om den förra traditionen, som i kejsarens mun lägger de ofta citerade orden, i stort sedt ger ett ganska falskt perspektiv af den verkliga ställningen, kan den senare åskådningen, trots en mångfald förbehåll, ej affärdas så summariskt underkännande, som stundom skett. Forskningen har väl tillfullo bestyrkt, att detta evangeliska Tyskland i sina betydelsefullaste politiska uttrycksformer företrädesvis intog en töfvande, afböjande, ja protesterande ståndpunkt till Sveriges inskridande. Men taflan blir endast då fullständig, om man tillika skönjer de förhoppningar på folkdjupet, som strömmade den nordiske konungen till mötes, redan innan han landat på Tysklands kust, och som mycket snart blommade upp i den heroiskt-religiösa idévärld, som, fullgången i konungens lifstid och oupplösligt förbunden med hans namn i senare århundraden, med fullständig orätt tett sig som en af det idealiserande afståndet i tid och villkor frambragt historieförvanskning.

I den afhandling, som härmed framlägges, skall några gånger framskymta tillvaron af dylika folkliga strömningar. Men naturligen har uppgiften varit en annan än att följa dem; åtskilligt vore också att i det ämnet tillägga. En undersökning af Gustaf Adolfs ställning inför tyska kriget under de år, som närmast föregingo det länge öfvervägda beslutets verkställighet, måste ju så godt som uteslutande röra sig med den rent politiska historiens material, stanna inför den utomordentliga, efter europeiska mått lagda realpolitik, som Gustaf Adolfs statskonst var, med alla sina starka inslag af målmedveten idealitet.

Afsikten med detta arbete har ursprungligen varit att klarlägga utvecklingen af krigstanken och i samband därmed konungens politik i afseende på den tyska krisen under det tidsskede, som begränsas af å ena sidan Kristian IV:s nederlag senare delen af 1626 och å andra sidan den svenska landstigningen i Pommern sommaren 1630, med beaktande jämväl af de med det föregående sammanbundna förhandlingstrådar, som ej låta sig helt afklippas vid en fix tidpunkt. Förf. har, hvad tidigare delen af 1620-talet beträffar, redogjort för sin uppfattning i tvenne undersökningar i Historisk tidskrift, den ena redan publicerad, den andra snart föreliggande i tryck. Att i utförligare form fullfölja forskningarna genom ofvannämnda, senare år var förf:s uppsåt, när ämnet planlades. Härutinnan gjordes efter hand den jämkning, som framgår af proportionen mellan inledning och kapitel, i det att tiden 1626—28 urskildes för att behandlas knappare och öfversiktligare men dock, så långt sig göra lät, med tillgodoseende af på området bedrifna studier. Slutgränsen för inledningen sattes, närmare bestämdt, till sensommaren 1628. Af sammanhanget torde framgå orsaken till att just denna tidpunkt valdes och icke den något tidigare, då det stralsundska problemet kom på dagordningen. Det torde kunna sägas, att det först var i augusti och september nyssnämnda år, som med Axel Oxenstiernas ambassad till Stralsund förhållandet till kejsaren begynte klarna och konflikten framstå mer öfverhängande, än konungen troligen i förstone menat.

Med hänsyn till ämnets art har förf. i fråga om framställningssättet måst träffa ett val. Dels förelåg ju möjligheten att urskilja vissa sammanhang och förhandlingskomplex för att i mer obruten följd genomgås. Dels kunde en mer kronologisk form tillämpas. Förf. valde det senare men är medveten om att ej fullt konsekvent ha utfört denna afsikt och ingalunda undgått de risker för upprepning eller möjligen uteslutningar, som här dess lättare inställa sig, ju mer de diplomatiska trådarna förgrena sig. En fördel har obestridligen vunnits: med rimlig klarhet torde framgå, hvar dunkla punkter alltjämt påkalla rikare belysning, försåvidt nämligen ej förbiseenden gjorts af författaren.

Den begagnade litteraturen anges i en följande förteckning. Till stor hjälp har här varit den svenska afhandlingslitteraturen; särskildt må nämnas V. Carlssons »Gustaf II Adolf och Stralsund» såsom förklaring till att vissa där verkställda utredningar endast kortfattadt vidrörts eller icke behöft sammanfattas, medan i andra fall kompletteringar kunnat gifvas. För den oundgängliga kännedomen om förhållanden och afsikter inom det Sverige motsatta lägret, i den mån de stått i relation till Sveriges planer och åtgöranden, ha i främsta rummet Gindelys och Hallwichs till Wallensteinproblemet knutna arbeten varit af värde.

Hvad beträffar den äldre litteratur, som berör området, har nästan genomgående kritisk pröfning däraf ej kommit i fråga, på något undantag när (t. ex. s. 128 not 2), betingadt af nödvändigheten att härleda vissa i senare bearbetningar återgående feluppgifter. Det hade otvifvelaktigt erbjudit intresse att närmare ingå på exempelvis de framställningar af konungens och rådskretsens öfverväganden inför kriget, som föreligga hos CHEMNITZ och andra. Som en kuriositet må nämnas, att den förmodligen äldsta skildringen häraf återfinnes i en af svenska tillskyndelser till synes fullt oberoende skrift, PETRUS BAPTISTA BURGUS' »Mars Sueco Germanicus», hvars upplysningar i ämnet dock ej kunna vara annat än dristig konstruktion på fri hand (uppl. 1641 s. 14 ff.). Framhållas bör kanske, att enligt denna framställning ett betydande parti inom svenska rådet skulle varit obenäget för krig. Medan rådslag tydligtvis förelegat för 1600-talets auktoriserade författare, synas rådsprotokoll tidigast ha kommit till användning — genom ARCKENHOLTZ' förmedling — af MAUVILLON i hans alltför förbisedda »Historie de Gustave-Adolphe» (II, s. 280 ff.).

De arkivaliska källor förf. genomgått härröra till större delen från svenska riksarkivet. Ett flertal af de anlitade serierna ha tillförene för olika ändamål utnyttjats af forskningen, särdeles af den nitiske materialsamlaren CRONHOLM. Bland i stort sedt outnyttjadt stoff, som för mig haft betydelse, må främst nämnas Anders Svensson Ödells depescher från Hamburg samt, för inledningens vidkommande, den nyligen tagna afskriften af det till Königsberg förirrade tysklatinska registraturet 1626—1627 (jfr företalet till Oxenstiernas Skrifter I: 3). Under studier i danska Rigsarkivet och Staatsarchiv i Berlin har förf. efter förmåga sökt framdraga sådana urkunder, som kunna vara ägnade att belysa ämnet. Fåfängt efterspanades i Köpenhamn Kristian IV:s instruktion för sändebuden till Danzigkonferensen våren 1630.

Då förf. ej kunnat verkställa sin förhoppning att i Wien göra ett studieuppehåll — hvilket särskildt för behandlingen af de Sverige kännbart berörande polsk-österrikiska mellanhafvandena bort blifva af betydelse —, har det för denna afhandling varit så mycket mer värdefullt, att i Uppsala universitetsbibliotek förelegat en större samling afskrifter från såväl detta som andra tyska arkiv beträffande just de år, hvarom här är fråga. Professor S. F. HAMMARSTRAND kom endast att till en obetydlighet bearbeta det material, som af honom sammanbragts. Tidigare anlitade af bl. a. RYDFORS ha dessa afskrifter nu varit förf. till stort gagn, ej minst därför, att de utfylla HALLWICHS publikationer. För öfrigt ha till användning kommit C. G. STYFFES i riksarkivet förvarade afskrifter från Schwerinarkivet.

Redan är antydt, att luckor finnas i framställningen. Gustaf Adolfs förhandlingar med vissa syd- och mellantyska riksständer (t. ex. Württemberg) representera hvita fläckar på kartan. Men i all synner-

het har materialets karghet varit kännbar, då det gällt att vinna belysning åt de sidor af problemet, som vetta mot Polen. En sammanställning af uppgifter hos äldre krönikörer kan ju här ej bli tillfyllest, och mycket ofullständigt täckes bristen af de intercipierade polska handlingar, som relativt rikligt finnas i riksarkivets samling »Handlingar rörande polska kriget och Preussens förvaltning».

I fråga om kalenderberäkningen följes i själfva framställningen den dåvarande svenska, *gamla* stilen. I noterna användes ofta dubbel datering; i annat fall ligger till grund den datering, som för resp. brefskrifvare varit den gifna, sålunda vid svensk och dansk proveniens gamla stilen, vid kejserligt eller baierskt ursprung nya stilen o. s. v. Detta till vinnande af större precision i hänvisningarna till ställen i litteratur och publikationer. Citat ha till sin stafning normaliserats.

*

Jag begagnar till slut tillfället att till mina lärare professorerna Harald Hjärne och Ludvig Stavenow frambära mitt djupt kända tack för väckande undervisning under min studietid: till den förre för de mångahanda impulser, som hans läraregärning inneburit äfven för dem, hvilka det ej varit beskärdt att under hans omedelbara ledning planlägga sina egentliga fackstudier, till den senare för direkt handledning och välvillig uppmuntran, för mig en sporre till det intresse för Gustaf Adolfs historia, hvartill väckelsen gafs mig redan på det begynnarstadium, då jag under professor Nils Edéns ledning första gången deltog i öfningar af vetenskaplig karaktär. Min vän fil. doktor Bertil Boëthius är jag skyldig stor tack för ett tankeutbyte öfver gemensamma studieämnen, där jag varit den mottagande parten. För städse visadt tillmötesgående stannar jag i förbindelse till tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, jag besökt, främst till förmän och kamrater vid riksarkivet i Stockholm. Ett vördsamt tack riktar jag slutligen till statssekreteraren grefve Axel Mörner för välvilligt tillstånd att begagna Esplundaarkivets samlingar.

Källor och litteratur.

Skrifvelser till Axel Oxenstierna återfinnas i Oxenstiernska samlingen. Öfriga bref återfinnas i resp. diplomatiska serier eller i riksarkivets samlingar af bref till adressaten, i hvilket senare fall detta också närmare anges i noterna.

När ej annat anges, afses såsom fyndort Riksarkivet, Stockholm.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet [R. A.]

Riksregistratur [*Reg.*] 1626, 1627, 1628, 1629, 1630.
Tyskt och latinskt registratur [*Tysk-lat. reg.*] 1629, 1630.
Tyskt och latinskt registratur juni 1626—oktober 1627, afskrift (gjord 1912) från »Ostpreuss. Fol. n:o 823: a» i Königsbergs Staatsarkiv. [*Tysk-lat. reg 1626—27*].
Titularregister [*Tit. reg.*] 1611—1632.
Titularregister 1611—1654, latinskt och tyskt [*Utl. tit. reg.*].

Gustaf II Adolfs bref i afskrift.

Skrifvelser till Gustaf II Adolf.

Skrifvelser till riksrådet.

Skrifvelser till kanslitjänstemän och deras koncept.

Diarier:

[Anders Svenssons] annotationsbok öfver afsända och mottagna bref 1627—30. (Jfr *S. Berg*, Kungliga kansliets i riksarkivet förvarade diarier. Meddelanden från svenska Riksarkivet, Ny följd, Ser. I: 2, s. 447).

Riksdags- och mötesacta.

Danica.

Agenten Jonas Burei bref till konungen och till riksrådet.
Förhandlingar mellan Sverige och Danmark.
Registratur öfver konungarna Fredrik II:s och Kristian IV:s bref till svenska regenter 1572—1632. [*Reg. öfver danska kungabref*].

Brandenburgico-Borussica.

Förhandlingar mellan Sverige och Brandenburg 1571—1632.
Kurfurstars och kurfurstinnors af Brandenburg originalbref till svenska konungahuset 1624—1658

Germanica.

A. III. Kristoffer Ludvig Rasches bref till Kungl. Maj:t.
Svenska sändebuds bref från Nordtyskland 1624—30.
Strödda bref och handlingar 1618—30.

B. I. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Österrike 1600-talet—1697.

C. IV. Handlingar angående Sveriges förbindelser med staden Stralsund under de 16 och 17 århundradena.

D. II. Agenten Anders Svensson Ödells bref till Kungl. Maj:t 1627, 1628, 1629, 1630.
Anders Svenssons uppbörds- och utgiftsbok.

D. V. Handlingar rörande Sveriges förbindelser med Lybeck i 16—18 århundradena.

DVIII. Bref från hertigarna af Mecklenburg-Schwerin.

Hollandica.

Ambassadören Ludvig Camerarii bref till Kungl. Maj:t.

Polonica.

Protokoll öfver underhandlingar i Preussen okt. 1627—april 1628.

Extraneasamlingen.

Avisor: Polen — 1644.

Oxenstiernska samlingen.

Skrifvelser till Axel Oxenstierna.
Handlingar rörande Tyskland och tyska kriget 1630.
Handlingar rörande polska kriget och Preussens förvaltning 1627, 1628, 1629, 1630.
Handlingar rörande Danmarks historia 1534—1643.
Handlingar rörande riksarkivet.

Stegeborgssamlingen.

Johan Kasimirs koncept.
Skrifvelser till Johan Kasimir.

Skoklostersamlingen.

Miscellanea Fol. 7.

Falkenbergs samling.

Skrifvelser till Ditr. von Falkenberg.

Salvii samling.

Skrifvelser till Johan Adler Salvius.

Erik Andersson Tranas papper.

Herman Wrangels papper.

Afskriftssamlingen.

Laur. Normanni kopiebok.
C. G. Styffes afskrifter till komplettering af »Konung Gustaf II Adolfs skrifter».
Handlingar ur Nationalbiblioteket i Paris.

Uppsala universitetsbibliotek.

Allmänna handskriftssamlingen.

E 158, E; E 356; E 371; E 388 (kopiebok från forna Fiholms-arkivet); E 379, H (Prof. S. F. Hammarstrands afskrifter 1857—58 från arkiv i Tyskland och Österrike).

Linköpings stiftsbibliotek.

H 52.

Västerås stiftsbibliotek.

Acta comitialia: Se Stockholm, Riksarkivet: Riksdags- och mötesacta.

Esplundaarkivet.

Handlingar rörande Johan Skytte, III. (»Depositio Skytteana»).

Köpenhamn, Rigsarkivet [R. A., Köpenhamn].

Det danske kancellis arkiv.

Svenske acta.
Sverige A, Brevveksling mellem Kongehusene 1626—34.
Sverige B, Relationer 1512—1628, 1630—60.

Det tyske kancellis arkiv. [T. K.]

Udlandske avdeling. [U. A.]

Ausländisch Registrant 1627—30.
Resolutionen und Bescheiden 1625—34.
Latina 1616—31.
Kejseren A: Freden i Lybek.
Hansestæderne A 1616—29, 1630—79.
Hansestæderne B—C.
»Bremen n:o 25».
Holland B 1607—40.
Polen B 1557—1665.
Danzig A.
Danzig: Breve.

Den fyrstelig gottorpske geheime Conseils arkiv. [Gottorp, Gottorpsarkivet].
N:ris 14, 18, 55 h, 141, 169, 262.

*

Danske Kongers Historie 88; 88 a.
Langebeks Diplomatarium.
J. A. Fridericias afskrifter från Dresden.

Berlin, Königl. geheimes Staatsarchiv.

Rep. 9, 5.
11, 243; 11, 244.
21, c; 21, 136.
24, b; 24, c;
30, 109; 30, 220; 30, 225; 30, 226, a; 30, 343; 30, 344.
41, 4; 41, 13.

Dresden, Königl. Sächs. Haupt-Staatsarchiv.

Se Uppsala Universitetsbibliotek: E 379 II, och Köpenhamn, Rigsarkivet: J. A. Fridericias afskrifter.

Wien, K. u. K. Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

Se Uppsala Universitetsbibliotek: E 379 II.

Schwerin, Grossh. Mecklenb. geh. und Hauptarchiv.
Se Stockholm, Riksarkivet: C. G. Styffes afskrifter.

B. Samtida broschyrer.

Cancellaria Suedica, in qua Lud. Camerarii aliorumque epistolæ, nuper post pugnam maritimam in Suedica navi capta, captæ a victore Polono. 1627.
Classicum paciferum Daniæ. 1627. [*Grünbaum* s. 24].
[Rasche, Chr. L.] Hansischer Wecker. 1629. [*Grünbaum* s. 87].
— » — Nachklang des Hansischen Weckers. 1629. [*Grünbaum* s. 88].
[Salvius, J.] Caussæ, ob quas ... Gustavus Adolphus ... tandem coactus est cum exercitu in Germaniam movere. Stralsund 1630.
Loci communes schlesischer gravaminum. 1634.
Manifest eller en summarisk Beretning ... Köpenhamn 1644.
Vederläggning och väl grundat svar på thet danske manifest ... Med bilagor. Stockholm 1644.

*

Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till fremmande magter. (Kongl. Bibliotekets handlingar 1881—83). Supplement I och II. (Handlingar 1892, 1902). Stockholm 1881—1902.

C. Källpublikationer.

Acta et literæ ab ult. die Febr. anno 1629 usque ad ult. diem Octob. anno 1630 inter Ser:mam R:am M:tem Sueciæ ejusdemque ministros ab una, et Cæsaream Ser:ique Imp. Rom. Electores nec non aliquot Cæsareos officiales ab altera parte commutatæ. Stralsund 1631.
[Adolf Fredrik af Mecklenburg:] Beitrag zur Charakteristik des Herzogs Adolf Friedrich von Meklenburg—Schwerin ... entlehnt aus des obgedachten Herzogs eigenhändig geführten Tagebüchern im grossherzogl. Archive zu Schwerin von K. v. Lützow. (Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde 12). Schwerin 1847.
Akti i pisma k' istorij baltiskago voprosa v' 16 i 17 stoljetijach I, II. Utg. af G. V. Forstén. Petersburg 1889, 1893.
Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets och Stændermödernes Historie i Kristian IV:s tid II. Utg. af Kr. Erslev. Köpenhamn 1887—1888. [Erslev].
Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnas historia I, II, III. Stockholm 1854, 1860, 1871. [Arkiv I, II, III].

[Briefe:] Ungedruckte Briefe aus dem Jahre 1630. Medd. af J. Krebs. (Forschungen zur brandenb. und preuss. Geschichte B. 13. Utg. af Otto Hintze). Leipzig 1900.

Bär, Max, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Publicationen aus den K. preussischen Staatsarchiven 64). Leipzig 1896.

Carafa, C., Relatione dello stato, dell 'imperio e de della Germania 1628. Utg. af J. G. Müller. (Archiv für Österr. Geschichte B. 23). Wien 1860.

[Christian IV:] Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve. Utg. af C. F. Bricka og J. A. Fridericia II. Köpenhamn 1889—91. [Bricka—Fridericia].

— » — Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve I. Utg. af Chr. Molbech. Köpenhamn 1848. [Molbech].

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Historie og det danske Sprogs Oplysning. III Række, I Bind. Köpenhamn 1843.

Gadebusch, T. H., Pommersche Sammlungen II. Greifswald 1786.

Gjörwell, C. Chr., Det svenska biblioteket. Stockholm 1758.

[Gustaf II Adolf:] Konung Gustaf II Adolfs skrifter. Utg. af C. G. Styffe. Stockholm 1861. [Styffe].

[— » —] Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von G. Droysen. Stockholm, Paris och Leipzig 1877. [Droysen, Schriftstücke].

Hallwich, H., Fünf Bücher Geschichte Wallensteins III [aktstycken]. Leipzig 1910. [Hallwich, Fünf Bücher III].

— » — Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins (1630—1634) I. (Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Herausgegeben von der historischen Kommission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Zweite Abteilung. Diplomataria et acta. LXIII Band). Wien 1912. [Hallwich, Briefe und Akten I].

[Handlingar:] Historiska handlingar, till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia 8: 4. Stockholm 1852.

Johan III och Filip IV. Depescher från det spanska sändebudet till Sverige kapten Francisco de Eraso 1578—1579. (Historisk Tidskrift 1886). Stockholm 1886.

Loenbom, S., Historiskt archivum innehållande märkvärdigheter, uplysningar och anecdoter i svenska historien III, IV, V. Stockholm 1775, 1776.

— » — Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga svenska män III. Stockholm 1775.

LONDORP, Acta publica III. Frankfurt a. M. 1668.
MACK, H., Eine hansische Gesandtschaft an den Kaiserlichen Hof zu Prag im Jahre 1628. Bericht des braunschweigischen Syndicus D. Heinrich Baumgart. Wolfenbüttel 1892.
MOSER, Patriotisches Archiv für Deutschland VI. Mannheim och Leipzig 1787.
Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Abt. 4: 17. Jahrhundert, 1628—35. Herausgegeben vom Königl. Preuss. hist. Institut zu Rom. Nuntiatur des Pallotto 1628—30. II. Bearb. af H. Kiewning. Berlin 1897.
PLANER, O., Verzeichnis der Gustav Adolf-Sammlung mit besonderer Rücksicht auf die Schlacht am 6/16 november 1632. Leipzig 1916.
[Protokoll:] Svenska riksrådets protokoll I, II. Utg. af N. A. Kullberg. (Handlingar rörande Sveriges historia. I tryck utgifna af Kongl. Riksarchivet. Tredje Serien). Stockholm 1878—1880. [S R P]
— » — Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll I: 1627—1632. Utg. af S. Bergh. Stockholm 1904. [A P].
— » — Se vidare *Bearbetningar:* Ahnlund, N.
[ROE, THOMAS:] Letters relating to the mission of sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629—30. Utg. af S. R. Gardiner. London 1875. [Roe, Mission].
[Rådslag:] Register öfver rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid 1612—1632. Upprättade af E. W. Bergman. (Meddelanden från Svenska Riksarchivet B. II). Stockholm 1885.
[Samlingar:] Historiska samlingar III. Utg. af C. Adlersparre. Stockholm 1797. [Adlersparre III].
SIMMERN, COSMUS VON, Bericht über die von ihm miterlebten Geschichtsereignisse zur Zeit des Wallensteinischen und Schwedischen Kriegsvolkes in Pommern. Utg. af R. Hannke. (Baltische Studien, herausgeg. von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde 40). Stettin 1890.
[Skrifter:] Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen: I (utg. af C. C. Styffe 1888), III (af S. Clason 1900), IV, V (af H. Brulin 1909, 1915). Senare afdelningen I, III, IX, X (utg. af P. Sondén 1888, 1890, 1898, 1900). Stockholm 1888—1915. [O S B I, 1, etc].
STIERNMAN, A. A., Alla riksdagars och mötens besluth samt arfföreningar, regementsformer. försäkringar och bevillningar . . . I. Stockholm 1728.
[Traktater:] Danmark—Norges traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker. Paa Carlsbergsfondens bekostning udgivne af L. Laursen. B. IV: 1626—1649. Köpenhamn 1917. [D N T].

[Wallenstein, A. von:] Albrechts von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eigenhändige, vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 I, II. Utg. af F. Förster. Berlin 1828, 1829. [Förster, Briefe I, II].

— » — Briefe Albrechts von Waldstein, Herzogs von Friedland. (Die Regesten der Archive im Markgrafthume Mähren I. Utg. af P. Ritter von Chlumecky). Brünn 1856. [Chlumecky].

D. Bearbetningar.

Ahnlund, N., Gustaf II Adolfs första preussiska fälttåg och den europeiska krisen 1626. (Hist. Tidskr. 1918).

— » — Krigare, diplomat och statsfånge. (Personhist. Tidskr. 1917). Stockholm 1917.

— » — Öfverläggningarna i riksrådet om tyska kriget 1628—30. (Hist. Tidskr. 1914). Stockholm 1914.

— » — Öfverläggningarna i riksrådet april 1629. (Hist. Tidskr. 1915). Stockholm 1915.

Aitzema, L. van, Historie of verhael van saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden II, III. Haag 1657, 1658.

[Arckenholtz, J.] Receuil des sentimens et propos de Gustave Adolphe le grand, roi de Suède. Stockholm 1769.

Arend, J. P., Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden, achterenvolgens voortgezet door M:r O. van Rees en D:r W. G. Brill III : 4. Amsterdam 1863.

Aretin, C. M. Frh. von, Bayerns auswärtige Verhältnisse seit dem Anfang des 16. Jahrhunderts I. Passau 1839. [Aretin].

— » — Wallenstein. Beiträge zur näheren Kenntniss seines Charakters, seiner Pläne, seines Verhältnisses zu Bayern. München 1845.

Baczko, L. von, Geschichte Preussens V. Königsberg 1798.

Bippen, Wilhelm von, Geschichte der Stadt Bremen II. Bremen 1898.

Boeclerus, J. H., Historia belli Danici annis 1643, 1644 et 1645 gesti. Stockholm 1676.

Boëthius, B., Svenskarne i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna juli 1630—november 1632. Till belysning af Gustaf II Adolfs tyska politik. Diss. Uppsala 1912. [Boëthius].

— » — Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland. (Historisk Tidskrift 1908). Stockholm 1908.

— » — Filip Reinhardt von Solms och Gustaf Adolf före Leipzigkonventet. (Historisk Tidskrift 1917). Stockholm 1917.

— » — Filip Sadlers beskickning 1629—30. (Ibid.)

BRULIN, H., Stilleståndet i Altmark 1629. (Historiska studier tillägnade professor Harald Hjärne). Uppsala och Stockholm 1908.

BÜHRING, J., Venedig, Gustav Adolf und Rohan. Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Kriegs aus venezianischen Quellen. Halle 1885.

BÄR, M.: Se *Källpublikationer.*

CARLSSON, V., Gustaf II Adolf och Stralsund 1629—juli 1630. Diss. Uppsala 1912.

CHEMNITZ, B. PH. VON, Königlichen schwedischen in Teutschland geführten Kriegs erster Theil. Stettin 1648.

CRONHOLM, ABR., Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering II, V : 2. Stockholm 1857, 1871.

CURICKEN, R., Der Stadt Danzig historische Beschreibung. Verfasset und zusammen getragen durch Reinhold Curicke 1645, anitzo ausgegeben von Georg Reinhold Curicken 1686 . . . Amsterdam och Danzig 1687.

DECKEN, F. VON DER, Herzog Georg von Braunschweig und Lüneburg. Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges, nach Originalquellen des Königlichen Archivs zu Hannover I. Hannover 1833.

DROYSEN, G., Gustaf Adolf I, II. Leipzig 1869, 1870.

— » — Bernhard von Weimar I. Leipzig 1885.

— » — Brandenburgische Audienzen bei Gustaf Adolf. (Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde XV). Berlin 1878.

— » — Schriftstücke. Se *Källpublikationer:* Gustaf II Adolf.

DROYSEN, J. G., Geschichte der preussischen Politik III : 1. Leipzig 1861.

ERSLEV, K.: Se *Källpublikationer:* Aktstykker.

FRIDERICIA, J. A., Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek till Freden i Kjöbenhavn (1629—60) I : 1629—35. Köpenhamn 1876.

FÄH, FR., Gustav Adolf und die Eidgenossen 1629—23. Program. Basel 1887.

FÖRSTER, F., Wallenstein, Herzog zu Mecklenburg, Friedland und Sagan, als Feldherr und Landesfürst in seinem öffentlichen und Privat-Leben. Eine Biographie. Potsdam 1834. [Förster, Wallenstein].

GEBAUER, J. H., Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627. (Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte H. 33). Halle 1896.

— » — Kurbrandenburg und das Restitutionsedikt von 1629. (Ibid. H. 38). Halle 1899.

GEIJER, E. G., Svenska folkets historia III. (Samlade skrifter B. 6). Stockholm 1873.

Gindely, A., Die Maritimen Pläne der Habsburger und die Antheilnahme Kaiser Ferdinand II am polnisch-schwedischen Kriege während der Jahre 1627—1629. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Band 39). Wien 1891. [Gindely, Maritime Pläne].

— » — Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625—1630 I, II. Leipzig 1886.

Grotefend, O., Meklenburg unter Wallenstein und die Wiedereroberung des Landes durch die Herzöge. (Jahrbücher und Jahresbericht des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde 66). 1901. [Meckl. Jahrb. 66].

Grünbaum, Ueber die Publicistik des dreissigjaehrigen Krieges von 1626—1628. (Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte H. 10). Halle 1880.

Hallwich, H., Fünf Bücher Geschichte Wallensteins I, II (III: se *källpublikationer*). Leipzig 1910.

Hammarstrand, S. F., Bidrag till historien om konung Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. (Upsala Kongl. vetenskaps-societets årsskrift). Uppsala 1859.

Heising, A., Magdeburg nicht durch Tilly zerstört. Gustav Adolph in Deutschland. Berlin 1846.

Helbig, K. G., Gustav Adolf und die Kurfürsten von Sachsen und Brandenburg 1630—1632. Nach handschriftlichen Quellen des Königlich Sächsischen Haupt-Staats-Archiv dargestellt. Leipzig 1854.

Heldmann, Karl, Fürsten- und Feldherrenbriefe aus der Zeit des dreissigjährigen Kriges. Aus dem Archiv Hans Georgs von Arnim mit historischen Einleitungen veröffentlicht. Göttingen 1913.

Heyne, Otto, Der Kurfürstentag zu Regensburg von 1630. Berlin 1866.

Hildebrand, E., Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia. (Historisk Tidskrift 1882). Stockholm 1882.

Hjärne, H., Gustaf Adolf, protestantismens förkämpe. Stockholm 1901.

Hoppe, Israel, Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen. Utg. af M. Toeppen. (Die preussischen Geschichtsschreiber des 16. und 17. Jahrhunderts. (B. 5). Leipzig 1887.

Hurter, Zur Geschichte Wallensteins. Schaffhausen 1855.

— » — Geschichte Kaiser Ferdinand II und seiner Eltern IX. Schaffhausen 1858.

Irmer, G., Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des deissigjährigen Krieges. Leipzig 1894.

Jürgens, Ad., Zur schleswig-holsteinischen Handelsgeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts. (Abhandlungen zur Verkehrs- und Seegeschichte B. 8.) Berlin 1914.

Kawczynski, Peter, Polnisch-Preussen zur Zeit des ersten schwedisch-polnischen Krieges von 1626—1629 III. Ein Beitrag zur Geschichte der Provinz Preussen. (Jahresbericht über das Gymnasium zu Braunsberg für das Schuljahr 1877—78). Braunsberg 1878.

Keller, R., Die Friedensverhandlungen zwischen Frankreich und dem Kaiser auf dem Regensburger Kurfürstentag 1630. Diss. Bonn 1902.

Khevenhiller, Annales Ferdinandei XI. Leipzig 1726.

Klopp, Onno, Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632 II, III : 1. Paderborn 1893, 1895.

Kobierzycki, Stanislaus, Historia Vladislai, Poloniæ et Sueciæ principis ... usque ad excessum Sigismundi III, Poloniæ Sueciæque regis. Danzig 1655.

Koser, Reinhold, Geschichte der brandenburgischen Politik bis zum westfälischen Frieden von 1648. (Geschichte der brandenburgisch-preussischen Politik B. 1). Stuttgart och Berlin 1913.

Krebs, J., Aus dem Leben des Kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeld. Breslau 1910.

Kretzschmar, Joh., Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzoge zu Braunschweig und Lüneburg. (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens. Herausgegeben vom Historischen Verein für Niedersachsen. B. XVII). Hannover och Leipzig 1904.

Lengnich, K., Geschichte der Lande Preussens Königl. Polnischen Antheils V : 1606—1632. Danzig 1727.

Lützow, K. Ch. F. von, Versuch einer pragmatischen Geschichte von Mecklenburg III. Berlin 1835.

Mack, H., Die Hanse und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628. (Hansische Geschichtsblätter 1892). Leipzig 1893.

Mailath, Joh. Gr., Geschichte des östreichischen Kaiserstaates III. (Geschichte der europäischen Staaten. Utg. af Heeren och Ukert). Hamburg 1842.

Mares, Fr., Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628. (Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung I, II). Innsbruch 1880, 1881.

Micrælius, Joh. M., Sechs Bücher vom alten Pommerlande. Stettin 1640.

Obser, K., Markgraf Georg Friedrich von Baden und das Projekt einer Diversion am Oberrhein 1623—1627. (Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge V). Freiburg i. B. 1890.

Ogier [Ogerius], C., Ephemerides sive iter Danicum, Suecicum, Polonicum, cum esset in Comitatu Illustr. Claudii Memmii, Comit. Avauxii ad septentriones reges extraord. leg. Paris 1656.

Opel, J. O., Der niedersächsisch-dänische Krieg III. Magdeburg 1894.

Piasecki. Paulus, Chronicon gestorum in Europa singularum. . Krakau 1645.

Pufendorf, S., Commentariorum de rebus Suecicis Libri XXVI. Ab expeditione Gustavi Adolphi regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Utrecht 1686.

Ranke, L. von, Geschichte Wallensteins. (Gesammelte Schriften B. 23). Leipzig 1880.

Raumer, F., Briefe aus Paris und Frankreich im Jahre 1830 I. Leipzig 1831.

Reichard, K. Die maritime Politik der Habsburger im 17. Jahrhundert. Berlin 1867.

Richelieu, Mémoires du Cardinal Richelieu V: 1629—30. Utg. af M. Petitot. Paris 1823.

Ritter, M., Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges III. Stuttgart och Berlin 1908.

Rommel, Neuere Geschichte von Hessen IV. (Geschichte von Hessen B. 8). Cassel 1843.

Rydfors, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630. Uppsala 1890.

Schmitz, O., Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628. Diss. Bonn 1903.

Schulenburg, O., Die Vertreibung der mecklenburgischen Herzöge Adolf Friedrich und Johann Albrecht durch Wallenstein und ihre Restitution. Diss. Rostock 1892.

Schybergson, M. G., Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—30, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet. (Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk). Helsingfors 1881.

Schäfer, D., Geschichte von Dänemark V. (Allgemeine Staatengeschichte. Utg. af K. Lamprecht. Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten. Utg. af Heeren, Ukert m. fl. XIII: V). Gotha 1902.

Seehaussen, R., Schweizer Politik während des dreissigjährigen Krieges. (Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte H. 16). Halle 1882.

Slange, N. och Gram, H., Kong Christian den fierdes Historie. Köpenhamn 1749.

Soden, Fr. L. Frh. von, Kriegs- und Sittengeschichte der Reichsstadt Nürnberg vom Ende des sechzehnten Jahrhunderts bis zur Schlacht bei Breitenfeld III. Erlangen 1862.

SPANNAGEL, K., Konrad von Burgsdorff. Ein brandenburgischer Kriegs- und Staatsmann aus der Zeit der Kurfürsten Georg Wilhelm und Friedrich Wilhelm. (Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hauses Hohenzollern. Utg. af E. Berner. B. V.). Berlin 1903.

STRUCK, WALTER, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. Stralsund 1895.

— » — Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion. Leipzig 1889.

THAM, VILH., Bidrag till svenska riksdagarnas historia 1626—1629. Diss. Stockholm 1855.

Theatrum Europæum ... II. Frankfurt a. M. 1646.

WEIBULL, L., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—31. Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia. (Lunds universitets årsskrift). Diss. Lund 1899.

WEJLE, C., Sveriges politik mot Polen 1630—1635. Diss. Uppsala 1901.

WIBLING, C., Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648. Diss. Lund 1890.

VILLERMONT, A. CH. C:TE DE, Tilly ou la guerre de trente ans I, II. Paris och Tournai 1860.

WILMANNS, E., Der Lübecker Friede 1629. Diss. Bonn. 1905.

WITTICH, KARL, Magdeburg, Gustaf Adolf und Tilly. Berlin 1874. [WITTICH Magdeburg].

— » — Dietrich von Falkenberg, Oberst und Hofmarschall Gustav Adolfs. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Magdeburg 1892. [WITTICH Falkenberg].

— » — Wallenstein und die Spanier I. (Preussische Jahrbücher 22). Berlin 1868.

— » — Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm III. (Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg B. 33). Magdeburg 1898.

WRANGEL, E., Sveriges litterära förbindelser med Holland, särdeles under 1600-talet. Lund 1897.

VREEDE, G. W., Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie I. Utrecht 1856.

INLEDNING.

Gustaf II Adolfs ställning till den stora europeiska kris, hvars centrala oroshärd bildades af den politiska och religiösa omstörtningens Tyskland, var allt ifrån dess tidigaste skede betingad af Sveriges evangeliska tradition och dess politik gent emot de förnämsta grannarna vid Östersjön, Polen och Danmark. I förening ingrepo under 1620-talets förra hälft den skandinaviska rivaliteten och den till oförsonlighet skärpta arffejden inom huset Vasa på ett afgörande sätt i konungens orientering till det tyska problem, som med allt mer brådstörtad och oroingifvande hast utvecklade sig. Tvenne vägar har konungen hållit öppna för det direkta ingripande i kejsarens rike, som tidtals ifrigt påyrkades af trosbröder och politiska vänner och som, alla yttre påtryckningar alldeles ur räkningen, endast skulle betydt ett fullföljande af svensk politiks inneboende syften. Han var å ena sidan mer än en gång beredd att gripa Nordtysklands villrådiga och splittrade riksständer under armarna, till den tyska jämviktens återställande men äfven till de konkurrerande danska intressenas tillbakavisande och det svenska inflytandets tillväxt. Å andra sidan förklarade han sig vid upprepade tillfällen redobogen att med en framstöt genom Polen hota de habsburgska arfländerna för att i samverkan med andra kejsarmaktens fiender lamslå dennas militära expansionskraft, brytande förbindelsen mellan Sigismund III:s och Ferdinand II:s stater och tvingande den senare att koncentrera sina trupper på sitt eget försvar. Säkerligen låg denna diversionsplan honom varmt om hjärtat, därom vittnar hela historien om hans förhandlingar med de mot Habsburg konspirerande makterna. Utgående från en ockupation af Preussen och där-

ifrån syftande mot Schlesien afsåg detta projekt att sammansmälta Sveriges nationella statskonst med de allierades syftemål. Guicchiardinis af Salvius citerade ord, att alla krig afgöras »con le prevenzioni e diversioni» beteckna i sammanträngd korthet tankens populära motivering.[1]

När Gustaf Adolf sommaren 1626 efter förberedelser, som bildade ett diplomatiskt mästerstycke, företog sin länge planlagda expedition till Preussen och därmed gaf sitt polska krig en ny riktning, räknade han obestridligen allvarligt med att kunna fullfölja tanken. Med ifver verkade han senare delen af året för att från de makters sida, som eggat honom till inblandning i »det tyska väsendet», vinna betryggande understöd till planens realiserande. Snart nog blef det tydligt, att dessa lika litet nu som på föregående underhandlingsstadier visade sig benägna att taga parti i Sveriges och Polens tvisteämnen, hvilket ju blifvit den oundvikliga följden af de svenska förslagens godkännande. Diversionen mot Schlesien kom i fortsättningen att stanna där den skulle börjat; offensiven genom Polen fjättrades af brist på yttre uppmuntran i Preussens kusttrakter. Det rika och mäktiga Danzigs hårdnackade och framgångsrika vägran att efterkomma uppfordringen till neutralitet i striden utgjorde en faktor, som man visserligen på grundvalen af mogna erfarenheter både förutsett och sökt afstyra. Den visade sig dock vara mer besvärlig och svåröfvervunnen än man kanske menat. Spändt blef förhållandet till Brandenburg, hvars alltid kritiska mellanställning oerhördt försvårades, sedan Gustaf Adolf satt sig fast på hertigdömet Preussens mark och de följande åren mer och mer gjorde anspråk på att med nödtvångets rätt förfoga öfver tjänster från kurfurstens sida, hvarigenom dennes vasallroll under Polen praktiskt förnekades. Ansatt från tre sidor, af sin svenske svåger, sin polske landsherre och sin tysk-romerska öfverhet, sviktande alltefter olika konjunkturer och impulser drefs Georg Vilhelm till en politik, som trots sin tvungna eftergifvenhet var lika oberäknelig som hinderlig för en tryggad utveckling af de svenska rådslagen. Segslitna förhandlingar, som stundom fingo en hotfull karaktär, utmärkte i ymnigt mått de följande åren,

[1] Till Camerarius den 28 jan. 1627. Tysk-lat. reg. 1626—1627.

men Gustaf Adolfs viljekraft tillät aldrig det brandenburgska missnöjet att växa sig öfver hufvudet. Härtill kom slutligen det västeuropeiska köpmannaintressets genast väckta och sedan blott växande ovilja öfver det intrång i den indräktiga Weichselhandeln, som följde af svenskarnas blockad af Danzig och deras tullar. Främst i Holland men äfven i England och — af andra och rent politiska grunder — i Frankrike vardt det preussiska fälttåget impopulärt. Snart nog gjordes försök att åvägabringa fred eller stillestånd mellan Sverige och adelsrepubliken. Ankomsten af holländska medlare 1627 utgjorde ett uttryck för en tendens, som oafbrutet kom att känneteckna den tid som följde.

För den skärpta krigföringen mot Polen var emellertid den nya krigsskådeplatsen af så ovärderlig betydelse, att alla de vanskligheter, som härflöto ur motståndet från förfördelade intressen och opinioner, jämförelsevis lätt kunde bäras. Frånsedt den strandade diversionsplanen var den i ännu ett afseende af vikt. Från Preussen kunde konungen på nära håll iakttaga händelsernas gång i Nordtyskland, och här var han på samma gång i tillfälle att öfva större tryck på dess maktinnehafvare, såväl när det gällde värfningspatenter och durchmarscher som politisk orientering.

Oroväckande var i sanning den vändning, som sakerna tycktes taga på de tyska slagfälten. Sensommaren 1626 inledde med nederlaget vid Lutter am Barenberge en serie af katastrofer för kejsarens och katolicismens fiender. Ernst af Mansfelds trupper upprefvos i Schlesien af den förföljande Wallenstein, och kort därpå afträdde den rastlöse kondottieren, en medelpunkt i så många subsidieföredrag, från vädjobanan. Fursten i Siebenbürgen, Bethlen Gabor, på hvars medverkan i härnad Gustaf Adolf byggt förverkligandet af sin schlesiska anfallsplan, såg sig desillusionerad och fann fördelaktigast att ingå stillestånd med kejsaren. Den mot Habsburg riktade koalitionens allt uppenbarare kraftlöshet och västmaktsförbundets omsider fullbordade sprängning undanryckte ej blott efter hand fästet för den svenska diversionsplanen utan beseglade för en dryg tid strandandet af hvarje samfälld sträfvan till det beträngda Tysklands förmån. Medan situationen sällsamt förvirrades genom Englands och Frankrikes inbördes vapenskiften och Spaniens konflikter med dem båda,

lämnades konung Kristian af Danmark alltmera i sticket. Under den period på vid pass ett år, som begränsas af Lutterslaget å ena sidan, forcerandet af Elbelinjen och de kejserligas begynnande öfversvämning af Östersjötrakterna å den andra, väntar ännu afgörandet, ehuru krigslyckan vändt sig och den anfallande parten hänvisats till försvaret. Denna tid har Gustaf Adolf befäst sin ställning i Preussen, låtit tanken på ett ingripande i Tyskland hvila och vunnit visshet om det fåfänga i de hittills gjorda försöken att förmå Danmark till ett sådant förbund, som tillfredsställde hans kraf på klara linjer och full reciprocitet.

Väl ådagalade Kristian nu ett något lifligare intresse för Sveriges ingripande i det tyska kriget, och väl samstämde de två rikenas önskemål, trots kvardröjande rivalitet och misstro, i en viktig hufvudpunkt: den kejserliga expansionen måste vara dem bägge lika okär. Men konung Kristian ville begränsa solidariteten till vissa aftal om militär samverkan; Gustaf Adolf eftersträfvade åter full intressegemenskap i både Danmarks och Sveriges nuvarande krig. Ett anfalls- och försvarsförbund, riktadt mot hela den »katolska ligan» äfvensom mot Polens konung och rike, hade ingått i det program för diversionsplanens realiserande, som han i augusti 1626 framlagt för konung Kristians sändebud. Förslaget upprepades kort därpå i instruktionen för Kristoffer Ludvig Rasche, hvars i december fullbordade danska beskickning lämnade frågan på samma punkt som förut. Medan Gustaf Adolf sökte få den grundsatsen fastslagen, att fredsslut skulle fordra båda kontrahenternas samtycke och inbegripande, sträfvade hans granne emot dessa yrkanden under allehanda förevändningar, hvari kärnpunkten var ovillighet att, som det föreföll, i otrångdt mål öppna en slagfront mot Polen och binda sina händer vid ståndpunktstagandet till bjudna uppgörelsevillkor i Tyskland. Samma utgång fingo framställningar våren 1627 genom svenske agenten i Köpenhamn Jonas Bureus, hvilka slutligen förändrades att endast afse en defensiv allians. Först ett senare tidsläges hårdare tryck skulle till en viss grad öfvervinna denna motspänstighet, som bl. a. tagit sig uttryck i Kristians upprepade råd till grannen att sluta förlikning med Danzig. Dessa förhandlingar stodo alla i samband med diversionsplanen, som visser-

ligen allt mer förlorat fotfästet. De hade framtett en utpräglad oro å ömse sidor för fientliga krafters rotfästande vid Östersjön; i klara ord fastslogs intressegemenskapen härutinnan, men till faktiska öfverenskommelser nådde man ej.[1]

När Gustaf Adolf 1626 anträdt sin expedition till Preussen, hade han låtit försäkra hofvet i Berlin, att han hoppades med sin diversion kunna slå ett slag för det pfalziska husets restitutionskraf.[2] Det vidt syftande uppgörelseprogram, som här anknutits till ett lyckosamt anfallståg mot Schlesien genom Polen, bottnade emellertid i förutsättningen af effektivt och intresseradt stöd från koalitionens sida. Under de antihabsburgska alliansförhandlingarnas dagar hade det varit en obestridd sats, att den politiska återställelse, som de förbundna ägde att förverkliga, skulle omfatta hela Tyskland, i första hand det sammanstörtade kurfurstliga Pfalz. Men hur högönskligt infriandet af dylika framtidskraf än månde förefalla, syntes svensk statskonst icke kunna, knappt heller ha rätt att på egen hand binda sin sträfvan vid deras uppfyllelse. Sveriges egna intressen måste först och främst afse Nordtyskland, men här trädde de också i kraft, här förnummos de på det kännbaraste, ju mer oroshvirfveln tycktes gripa omkring sig, hotande att undergräfva gamla maktförhållanden och i stället upprätta nya, i sina verkningar oberäkneliga men för Norden utan gensägelse vida farligare än hvad förut varit. Ännu hägrade endast möjligheter, men de nalkades, burna af starka krafter och gynnade af motståndets skröplighet, fram mot Östersjökusten. Så skedde det, att bevakandet af Östersjöns trygghet och skapandet af garantier därför kommo att utgöra ledmotivet för Gustaf Adolfs svenska och protestantiska politik några år framåt. Det är ingen tillfällighet, att han hösten 1626 i stora drag utkastade samma program för en afveckling af den tyska krisen, som han i allt väsentligt skulle fasthålla till sitt ingripande i kriget.

---

[1] Instruktion för Rasche den 27 sept. 1626. Tysk-lat. reg. 1626—27. För Bureus den 26 mars 1627, Reg. — »Dette er kortelig meningen af min naadige herris och kungis missiv», odateradt aktstycke bland Rasches bref till konungen (af dec. 1626). Se f. ö. *DNT* IV s. 14—15 och där anförda källor.

[2] Till kurfurstinnan af Brandenburg juni 1626. Gustaf Adolfs bref i afskrift.

Vid nämnda tidpunkt hade det blifvit honom bekant, att trefvande ansatser till förhandlingar mellan Danmark och kejsaren voro i görningen, och Bureus liksom Anders Svensson i Hamburg undfick därför uppdraget att frambära hans uppfattning i fredsfrågan. Lifligt behjärtade konungen, skulle de framhålla, önskvärdheten af en uppgörelse, »särdeles Hans Majestät kunde en sådan fred nå, som sig själf reputerlig och hela den nedersachsiska kretsen nyttig vore». Främst gällde det att vid den blifvande förlikningen utverka, att de katolska arméerna fullständigt utrymde Östersjötrakterna och de bägge sachsiska kretsarna. Sedan, att alle prinser och städer måtte uti deras förre stat och esse oförryckte och konfirmerade blifva, och enkannerligen, att städerna icke måtte emot deras förra vana och privilegier påläggas, det de någon den katoliske ligas eller kejsarens skeppstillrustning uti deras hamnar härefter tillstädja skulle.» Åt Ludvig Camerarius, Sveriges resident i Haag, uppdrogs samtidigt att vid hvarje sig yppande tillfälle tillkännagifva konungens uppfattning om de hufvudlinjer, freden borde följa, och dessa öfverensstämde fullkomligt med hvad Burei order föreskrefvo; jämväl ställes på de katolske krafvet att alldeles nedlägga vapnen i Tyskland.[1] Bland krafven i fråga var den fordran på allmän tysk restitution, som synes innebäras af punkten om stadfästandet af riksständernas forna villkor, i själfva verket mest allmänt och obestämdt formulerad, medan den direkta exemplifieringen begränsar sig till Nedersachsen och Östersjökusten. Att så blef fallet är för visso ingen slump. Tack vare den utpräglade medvetenheten i sina utgångspunkter såg Gustaf Adolf ställningen i ett större sammanhang än hans grannar mäktade, ehuru också dessa måste dela farhågorna. Det polska kriget lät honom skarpare och klarare skönja utsträckningen af hela den front, från hvilken de vådliga anslagen mot de nordiska hafven förbereddes.

Habsburgarnas maritima planer utgjorde på intet vis ett uttryck för plötsliga och oförberedda tendenser, när de mot slutet af sommaren 1625 blefvo föremål för den spanska och öster-

---

[1]) Till Bureus och Anders Svensson den 20 nov., Reg. 1626. Till Camerarius den 24 nov., Tysk-lat. reg. 1626—27.

rikiska politikens målmedvetna dryftning.[1] Så mycket var af gammalt kändt om de spanska projektens agressiva syftning, att man i Norden med förklarlig oro följde hvarje tecken på en större kraft i de katolska hufvudmakternas rådslut. Till rädslan för strandhugg af spanska nordsjöeskadrar eller revanschexpeditioner från det polska Preussens hamnar — att förhindra sådana har varit ett hufvudmotiv för Gustaf Adolfs val af ny krigsskådeplats — kommo nu alla de hotfulla möjligheter, som kejsarmaktens snabba tillväxt i aktivitet och anseende måste upplifva. Skulle den ring omsider slutas, som öfver Nordens haf sammanknöte nykatolicismens bålverk i nordost och sydväst? Redan mot slutet af 1625 hade Sveriges diplomater trott sig uppspåra från Brüssel utgångna planer, som afsågo att som spansk skyddsling sätta en katolsk furste i besittning af pommerska kustdomäner.[2] Ehuru den spanska politiken först vid Brüsselkongressen våren 1626 synes ha stannat för krafvet på en östersjöhamns ockupation, äro ju dylika förberedelser ej uteslutna, i afvaktan på den officiösa kejsarmaktens och de katolska riksfurstarnas bifall till tanken på upprättandet af marinbaser vid Östersjön. I hvarje fall visade Brüsselförhandlingarna, att parterna icke kunde enas om det ömsesidiga bistånd i tyska och holländska kriget, som skulle bilda förutsättningen för det spanska flottprogrammets realiserande. Tanken var icke uppgifven, endast ställd på framtiden. Och samtidigt hade Spanien arbetat på att vinna Polens samtycke till planerna. Innan ännu kejsarens, konung Filips och den baierske kurfurstens emissarier sammanträdde i de spanska nederländernas hufvudstad, afgick en spansk legation till Warschau under grefve Solre. Hans värf hade en mot Sverige oförtäckt aggressiv innebörd. Det stöd, konung Sigismund ägde att lämna huset Österrike som erkänsla för dess kraftfulla kamp mot kätteriet, borde få formen af ett angrepp på den med kejsarens fiender förbundne svenske usurpatorn i dennes eget land.[3] De prak-

[1] Det följande bygger på *Schmitz'* och *Gindelys*, *Reichards* och *Mares'* arbeten, särskildt det förstnämnda. Den polska fasen av problemet är den minst kända; ett försök göres här att följa dess hufvuddrag.

[2] Se härom förf:s uppsats »Gustaf II Adolfs första preussiska fälttåg och den europeiska krisen 1626», Hist. Tidskr. 1918

[3] *Kobierzycki* s. 927—928.

tiska uppslag, hvari framställningarna utmynnade, och som bl. a. inneburo krafvet på upplåtelsen åt spanjorerna af en preussisk hamn, undgingo ej de svenska diplomaternas uppmärksamhet.[1] Sigismunds svar blef en uppfordran till Spanien att sända sina flottor till de svenska farvattnen. Det svenska anfallet på Preussen kom i rätta tiden för att försvåra utförandet af de spansk-polska projekten; helt omintetgöra dem kunde det ej, så länge Danzig med sina fasta murar och sin skyddande hamn trotsade den främmande krigsherrens maktspråk. Den ömtåliga själfkänsla, hvarmed borgerskapet åt båda hållen bevakade sin stads oberoende ställning, utgjorde emellertid också för Sigismund hinder, som han aldrig tillfullo kunde undanrödja, och till hansestädernas afböjande politik gent emot de habsburgska lockelserna och påtryckningarna har Danzig mer än de flesta medverkat.

Slaget vid Lutter syntes på nytt öppna vägen för de projekt, som ett ögonblick brustit samman, sedan kongressen i Brüssel gått i sär, och redan på höstsidan fann infantinnan Isabella, de spanska nederländernas ståthållarinna, tillfället inne att hos Wallenstein och Tilly påyrka ockupationen af en östersjöhamn; i Pommern borde en lämplig plats tagas till hindrande af svenskarnas eller andra fienders infall, en motivering hvars direkta bakgrund är att söka i den ängslan för en svensk landstigning, hvartill Gustaf Adolfs preussiska expedition och det dunkel, hvari den till det sista varit inhöljd, gifvit anledning. Att planen dock ingalunda endast ägde defensiv och preventiv innebörd, därom vittna å ena sidan Solres förslag, å andra sidan det ifrågavarande projektets hastiga utsvällning. Väl utverkade spanska underhandlare vid utgången af 1626 af Wallenstein endast löftet att efter vunnen seger sätta sig fast vid Elbe, men på samma gång utvidgades det spanska östersjöprogrammet, i det att en formlig lista på önskvärda hamnar upprättades. När den spanska politikens ledare i början af 1627 upptaga dryftningen af frågor, som förut varit å bane — handelsförbindelse med hansan i syfte att spela ut dess konkurrenskraft mot holländarnas stolta

[1] Camerarius till rikskanslern den 1 okt. (n. st.) 1626. *Schybergson* Sverige och Holland s. 447.

sjöfart — anknyter sig härtill planen på att med städernas medverkan uppköpa och utrusta krigsskepp, hvilka på Nordens haf skulle kämpa för Spaniens intressen. Vi veta, att samverkan med kejsaren gällde som förutsättning för planens lyckosamma fullbordan; vi kunna taga för gifvet, att också Polens bistånd kräfdes och ansågs vara att räkna på. Konung Sigismund har ingalunda varit minst villig; vid ingången af 1627 uppfordrade han Spanien till hjälp mot Gustaf Adolf, hvarvid han främst begärde tolf dünkirska örlogsmäns sändande mot Sverige.[1] På egen hand hade konungen skridit till skapandet af en sjömakt i Danzig. Hans krigskommissarier, bland hvilka den svenske renegaten Gabriel Posse var den ifrigast nitälskande, uppehöllo sig sedan 1626 i denna stad, där de sökte sammanbringa skepp, timmermän och sjöfolk från andra östersjöstäder till polska kronans tjänst. I februari 1627 hade värfvet fortskridit därhän, att de ansågo tiden inne för amiralspostens besättande; de föreslogo hos Sigismund, att man borde försäkra sig om grefve Filip Mansfeld, nu i infantinnans tjänst men underkunnig om svenska förhållanden sedan tidigare år, då han tjänat både Karl IX och Gustaf Adolf.[2] Några månader därefter forcerades förhandlingarna mellan Warschau, Brüssel och Madrid. Sigismund vädjade till Filip att, utöver den dünkirkska flottiljen, som borde löpa in i Östersjön för att förena sig med polska skepp, affärda en spansk eskader till de nordiska hafven för ett angrepp på Helsingör och Älfsborg. Denna tanke hade gammal häfd. Liksom Öresundspassagen, nyckeln till den »kommersiernas moder», som hette Östersjön och som var de holländska rebellernas sannskyldiga visthusbod, vinkat för de spanska politikerna:

»Der gesperrte dänische Sund
sperret den Holländern den Mund»[3]

— så var också den svenska västerhafshamnen sedan länge hemligt eftertraktad af dem. Legaten Eraso hade sålunda under sin

---

[1] *Forstén* Akti i pisma I, s. 278: »versus Sueciam ad passum Bald» (Bält).

[2] Gabriel Posse, Wolf von der Ölscheitz och Albrecht Giessen till Sigismund III, Danzig den 18 febr. 1627, orig. Handl. rör. polska kriget.

[3] Classicum paciferum Daniæ (1627).

beskickning till Sverige 1578—1579 sträfvat att förvärfva en spansk flottbas i Nylödöse och Älfsborg — målet var bl. a. att begagna den som stödjepunkt för angrepp på Helsingör och Helsingborg[1] —, och halftannat årtionde senare hade Malaspina i lifliga färger målat fördelarna af Älfsborgs besittning.[2]

Att nytt lif nu inblåses i dessa till synes halft utslocknade projekt, detta betygar granneligen det mått af självkänsla och tillförsikt, som besjälade deltagarna i de maritima förhandlingarna och som ytterst härrörde från kejsarmaktens stridbara renässans i Tyskland.[3] Konung Filips beslut vardt nu, att en flotta af 24 skepp i Östersjön skulle kämpa mot Habsburgs fiender, hvartill också Sverige räknades. Angrepp på Älfsborg och Öresund ville dock ej Spanien utan vidare förorda; hellre borde detta ske i kejsarens namn fast med understöd af spanska vapen, hvilket klart tyder på, att man ogärna såg neutralitetens öppna brytande. De utlofvade skeppen skulle ej utlöpa från Spanien utan utrustas i hansestäderna och därpå förenas med polska flottan, en taktik som ju blef en tvungen följd af uppgifvandet af planen att forcera Öresund, där genomfarten nu helt skulle berott på Danmarks ovissa samtycke. Konung Sigismund, som hade att taga hänsyn till adelsoppositionens misstänksamhet mot främmande hjälpare, visade sig angelägen om att spanske konungens namn måtte förtigas men förklarade sig beredd att förena tolf egna skepp med dennes; till flottstationer erbjödos Danzig och det närbelägna Putzig. Den nye spanske legaten i Warschau, d'Auchy, var emellertid tvehågsen, huruvida grunden vore tillfullo tryggad, och lyckades icke heller åvägabringa någon slutgiltig öfverenskommelse i frågan, allrahelst som det hela

[1] Hist. Tidskr. 1886, s. 16 ff., 31—32.

[2] *Forstén* Akti i pisma I, s. 194—200.

[3] Belysande för de längst gående revanschplanerna i Polen är en vid slutet af 1626 spridd »diskurs», anförd af *Hoppe* s. 126—128. Utprägladt fientlig mot Brandenburg men erkännsamt rosande Danzigs hållning utkastar denna skrift ett program jämväl för Sveriges återöfring. Pillau skulle tagas tillbaka och Danzig utrusta en flotta att förenas med dünkirkska skepp till anfall på Öresund, där tullen skulle upphäfvas. Sedan borde Sverige angripas »mit aller Macht an zweien Orten, nämlich Finland und Kalmar.» Sverige och Danmark skulle så förenas med Polen som lydländer!

ju kommit att bero af hansestädernas blifvande hållning, hvilken ännu stod i vida fältet. Först sensommaren 1627 öfverenskoms mellan Spanien och kejsaren om dessas bearbetande till vinnande af ett snabbt afgörande, och kort därpå satte sig krafterna i rörelse under auspicier, som händelseutvecklingen gjort lika lofvande för Habsburg som varnande för dess öppna eller dolda motståndare i Nordeuropa (s. 25).

Vi ha här gripit något framåt i tiden. Ännu rörde det sig endast om förberedelserna, ännu var blott upptakten markerad. Men Gustaf Adolf var lyhörd. Redan hösten 1626 stod för honom klar nödvändigheten att afstyra hvarje främmande »skeppstillrustning» i sjöstäderna; det gällde att vid freden med kejsaren förmå Danmark att skapa garantier häremot. Ej heller var det honom fördoldt, att Spanien hotade att med sina maktmedel understödja arffienden i Polen. Från Preussen bemyndigade han 1626 sin frände Johan Kasimir att bege sig till Älfsborg och Göteborg för att där garnisonera trupper till afvärjande af ett befaradt landstigningsförsök.[1] Öppen brytning med Spanien önskade han helt visst öfverhufvud icke, maskerad konflikt ville han just nu så mycket hellre afvända, som hans planer att utvidga sina handelspolitiska förbindelser och göra den svenska kopparen eftersökt i Spanien talade för bibehållen vänskap ej blott i utvärtes måtto. Han har också senare delen af 1626 gjort ett försök att sondera Spaniens ställning till det polska kriget och känna sig för beträffande kejsarens afsikter, i den mån de kunde återverka på den spanska politikens art. Den stockholmske storfinansiären Erik Larsson (von der Linde) uppvaktade under en rundresa, som hade merkantila hufvudsyften, infantinnan Isabella i Brüssel och fältherren Spinola i Dünkirken. Han utvecklade Sveriges afsikt att bevara hjärtlig neutralitet med alla makter och framkastade tanken på kejsarens eller spanske konungens medling i kriget med Polen men undvek att framställa formlig proposition i ärendet. Fastare former ägde sålunda icke hans värf, som har sitt intresse därigenom, att det betecknar det enda försöket från svensk sida före kongressen i Lybeck

[1] Till Johan Kasimir den 23 juli, Stegeborgssamlingen.

att vinna känning med Habsburg. Gustaf Adolf nöjde sig med att väcka ett uppslag och afbida verkningarna. Dessa inskränkte sig emellertid till en skriftväxling mellan de katolska hofven, hvari slutackordet utgjordes af Sigismunds harmfyllda protest mot fiendens svekliga förfarande. I hans ögon hade Erik Larsson i Brüssel spelat rollen af spion, i det han blott sökt utspana, om undsättning förbereddes till Polen. Och det är troligt, att sådana motiv ej varit främmande för den svenske köpmannens resa. [1]

De habsburgska flottplanerna utgjorde ett uttryck för förväntningarna, att situationen vid Östersjön snart nog skulle ingå i en ny fas af omhvälfning. Läget i Nordtyskland var också sådant, att det jämväl för Sveriges del inrymde de mest allvarliga betänkligheter; grannmarkerna längs kusterna tycktes endast åtnjuta frist men icke säkerhet för eröfrarens invasion. Att skapa en sådan fullgiltig säkerhet blef nu syftemålet med Gustaf Adolfs fredsprogram. Dess genomförande kunde ej med full trygghet öfverlämnas till Danmark, särskildt som sträfvandet att låta Sverige få ett ord med i freden, såsom vi sett, föreföll att bli föga framgångsrikt. Så mycket naturligare är det då, att de tidigare försöken att knyta de nordtyska riksständerna närmare till Sverige från och med sommaren 1626 efter en tids hvila ånyo upptagas. Det skulle visa sig, att förskjutningar redan börjat inträda här i slagskuggan af det annalkande krigsmolnet, vare sig de skapade en skrämd gensträfvighet mot konungens yrkanden eller på andra håll ökade de hjälplöses känsla af att behöfva ett stöd i Sverige.

Försöken att här åvägabringa en sluten intressegruppering, stående under svenska inflytelser men bevakande sin egen förmån mot såväl den danska dynastiens som den segrande katolicismens intrång, syntes ha alldeles strandat. Den väpnade union af hithörande riksständer, som Gustaf Adolf från och med ingången af decenniet gjort sig till tolk för, var i intet afseende realiserad. Fastmera hade utsikterna mörknat. Ärkestiftet Bre-

---

1) Isabella till Sigismund den 26 dec. 1626. *Forstén* Akti i pisma I, s. 277. Ds. till Filip IV den 22 dec., *ibid.* s. 252. Sigismund till Isabella den 20 jan. och 25 april, *ibid.* s. 278—280.

men och hertigdömet Holstein höllo på att glida bort från området för den svenska diplomatiens verkningskraft. Pommern, som de närmast föregående åren legat relativt i skymundan, bragtes däremot genom det preussiska fälttåget i nära beröring med svenskarna. Men Gustaf Adolfs politik tog nu liksom förr i främsta hand sikte på hansestäderna och de två mecklenburgska hertigarna. Dock voro dessa sträfvanden från hans sida icke utmärkta af större aktivitet, så länge ännu diversionsplanen var aktuell och konungens blick därför riktades åt annat håll. Särskildt med hänsyn till de till Preussen väntade värfvade truppernas mönstring, genomtåg och transporter var det emellertid af största betydelse att bevara och stärka det goda förhållandet till Mecklenburg och Pommern och till de helt eller halft oberoende köpstäderna vid kusten, Hamburg och Lybeck, Wismar, Rostock och Stralsund. De öfverenskommelser, som sommaren 1626 nödvändiggjordes af dessa omsorger, slötos äfven i godo, ehuru i fråga om Pommern i största hemlighet och under sken af öppet manifesterad vägran från hertig Bogislavs sida.[1] Men fortsättningen blef ej början lik och orsaken var ingen annan än den kejserliga politikens skärpta maktspråk. En slitning måste uppstå mellan den svenske konungens intressen och de modfällda ständernas sträfvan att stå väl med alla parter; äfven i Mecklenburg, hvars hertigar ju tagit öppet parti för kejsarens fiende, yppades under trycket af oppositionella rörelser inifrån och lock eller pock utifrån stundtals obenägenhet att tillmötesgå Sveriges, som man nogsamt visste, af kejsaren motverkade önskemål. I sin mån ha tillika dessa mellanhafvanden hösten 1626 och våren 1627 fördjupat klyftan mellan Sverige och det framträngande Habsburg. Det visade sig, att konungen ej som förr kunde räkna på Nordtyskland som ett från fientliga inflytelser jämförelsevis fredadt område, och det hade lätt nog kunnat inträffa, att samförståndet mellan kejsaren och Polen ledt därhän,

---

[1]) Instruktion för Fegræus till Hamburg m. fl. städer samt Mecklenburg den 3 juli; för Per Sparre till Pommern den 6 aug., Reg. 1626. Sparres relation om sin ambassad, Svenska sändebuds bref från Nordtyskland 1624—28. Jfr. *Bär* s. 8 ff., där emellertid pommerske hertigens hemliga samförstånd med Sverige ej observerats.

att de i svensk tjänst verkande öfverstarna fått sträcka gevär för wallensteinska trupper.

Liksom 1630 vid landstigningen i Pommern led Gustaf Adolf äfven 1626 i Preussen brist på rytteri. Men han väntade förstärkningar: Streiff, Teuffel och flere andra tyska officerare hade mottagit patenter för värfning af såväl rytteri som fotfolk i Nordtyskland. Hans hopp att redan före augusti få motse dessa styrkor sjövägen till Preussen blef grundligt sviket. Allsköns svårigheter hopade sig, kvarter och genomtågsrätt syntes ovissa, skeppslägenheter tröto. Förändrade order och dispositioner från konungens sida, marscher, forceringsförsök åt olika håll och underhandlingar från öfverstarnas utmärka denna tid. Samtidigt bearbetar Kristoffer Ludvig Rasche hertigarna och städerna i svenskt intresse. I Mecklenburg, där Adolf Fredriks och Johan Albrechts ställning dock syntes svårt skakad, lyckades han göra omintet de af kejserliga uteliggare inspirerade försöken att fördrifva det svenska krigsfolket, hvars kärna koncentrerats till hertigdömet, och utverkade förläggning och tillförsel åt detsamma på kortare tid. I Pommern var saken vida svårare. Sigismund pressade hårdt den strandsatte hertigen med hot att låta honom plikta för tjänster åt rebellen Gustavus, och kejserliga förbud mot främmande truppers genomtåg försatte Stettinregeringen mellan hammaren och städet, när nu en gauska betydande kår på flere tusen man ihärdigt begärde att bli genomsläppt. Efter segslitna förhandlingar på senhösten dref Rasche den gensträfvige och rådlöse hertigen så långt, att han förklarade sig vilja blunda för soldaternas genommarsch i små flockar och under så litet uppseende och besvär som möjligt. Ett dylikt förfaringssätt har dock både af konungen och militärbefälet ansetts impraktikabelt och man valde i stället att söka pressa sig igenom med samlad makt fram på vårsidan. Pommerska regeringen var emellertid omedgörlig; något öfvergångsställe vid Oder ville den absolut ej upplåta, och slutet blef, att floden måste passeras på brandenburgskt område. Men trots pomrarnas protester vek kåren snart därefter åter in på dessas mark på sin marsch mot preussiska gränsen. Hade den valt en sydligare stråt, skulle faran hotat för en öfverrumpling af de kejserliga. Wallenstein

och hans män befarade, att den isolerade svenska kåren i norr skulle söka förena sig med de från fjolårets fälttåg kvarlämnade danska styrkorna i Schlesien, och fältherren, som ägde kännedom om den tilltagande upplösningen inom de svenska regementena, var beredd att med penningar draga öfver manskapet på sin sida. Hans underbefälhafvare i Schlesien, Pechman, vaktade blott på rätta ögonblicket att beordra öfverste Hebron till hertig Bogislavs bistånd och hade i förväg låtit denna veta, att han kunde räkna på kejserligt bistånd, därest svenskarna visade sig honom öfvermäktiga. Ett uppsnappadt bref från Pechman till konung Sigismund gaf otvetydigt vid handen, att de kejserliga betraktade Sverige som sin fiende. Lifliga farhågor för hotande snaror förmådde därför Streiff och hans män att företaga svängningen mot norr. Men försöket att framtränga till de svenska kvarteren genom Hinterpommern och Västpreussen slutade med en katastrof. I Hammerstein kringrändes trupperna af den öfvermäktige Koniecpolski, och öfverstarna tvungos under halft myteri af sina underlydande att ge sig fångna.[1] Händelsen uppfattades inom det kejserliga lägret som en stor seger.[2]

Denna utveckling, hvars bakgrund i kejserliga sträfvanden att göra fältet trångt för Gustaf Adolf i Preussen senare skall belysas, hade ju på det tydligaste uppenbarat, att föga eller intet från svensk ståndpunkt var att vänta af Pommern. Helt annorlunda gestaltade sig läget i Mecklenburg, låt vara att de till Danmarks konung anslutna hertigarna börjat intaga en mycket riskabel ställning. Just deras utpräglade partitagande i förening med ökade tvifvelsmål rörande bistånd från Danmark förde deras blickar till Sverige, på samma gång som de visserligen så godt de kunde sökte hålla utvägen öppen till försoning med kejsaren. Gustaf Adolf hade under förhandlingarna om ett ingripande i

---

[1] Källorna till denna sammanträngda framställning utgöras af ett antal kungliga instruktioner i Tysk-lat. reg. 1626—27, Rasches bref, Streiffs och Teuffels memorial (odateradt, bland S:s bref till konungen); *Bär*, *Gebauer*, Kurbrandenburg 1627, *Micrælius* (V boken); Wallenstein till Aldringen den 2 april och Aldringen till Pechman den 23 april 1627, *Hallwich* Fünf Bücher III, s. 171, 173; jfr *ibid.* II, s. 85—86. — Pechman till Sigismund III, Liegnitz den 5 mars. Handl. rör. polska kriget 1627.

[2] *Klopp* II, s. 821.

Tyskland 1625 väckt förslaget om Wismars öfverlåtande till hans armé, och dem föresväfvade nu reminiscenser häraf; rådlösa och hotade från alla sidor funno de sig i att söka svenskt stöd. Högsommaren 1626 begärde alltså Adolf Fredrik, att Gustaf Adolf i sitt eget intresse måtte sända några örlogsskepp till Wismars hamn, ty, framhöll han, de kejserliga skulle med all säkerhet först söka få sjöstäderna i sitt våld. Gustaf Adolf svarade afböjande; han insåg ej, att en sådan expedition nu skulle medföra något gagn. I stället uppmanade han hertigarna att sammansluta sig med sina grannar, hansestäderna, Pommern, Sverige och Danmark, till ett motståndskraftigt förbund. Då från svensk sida ingen åtgärd följde, upprepade hertigen, som ej synes ha ansett mödan lönt att fresta den af konungen anbefallda taktiken, i slutet af oktober sin enträgna vädjan. Mecklenburg hade förvisso ingen hjälp att förbida af förbindelsen med Kristian; tvärtom hade hertigarna »nebenst ihm das Verderben zu erwarten». Ödet fogade så, att brefvet föll i polska händer och publicerades. Kejsarens och i all synnerhet Wallensteins misstro var väckt; fältherren, som mer än andra fruktade Gustaf Adolf, har synbarligen lagt mycken vikt vid denna inblick i de mecklenburgska hertigarnas förbindelser.[1]

Vintern kom, och skeppen till Wismar hade ej kunnat affärdas, om också konungen velat det. Krigsrörelserna i Tyskland stodo i stort sedt stilla. Gustaf Adolfs diplomati hvilade väl icke men hade ej att fullfölja nya initiativ. Väl hade konungen sommaren 1626 ej lämnat oförsökt möjligheten att förmå hansestäderna att alliera sig närmare med Sverige i händelse af yttre hot mot deras frihet,[2] men nu liksom förut blef denna sträfvan resultatslös. Öfverallt sökte man att iakttaga en tillbakadragen neutralitet. Rasche, som i slutet af 1626 och början af följande år underhandlade med hansan och främst Lybeck, var ej heller verksam för förbundstanken. Hans mål var att bryta udden af polska och kejserliga stämplingar inom hansan

[1] Adolf Fredrik till Gustaf Adolf den 31 juli 1626. Bref från hertigarna af Mecklenburg-Schwerin. Ds. till ds. den 31 oktober. *Cancellaria Suedicæ* (1627). — Gustaf Adolf till Adolf Fredrik den 5 okt. *Styffe* s. 464—465.

[2] Fegræi instruktion den 3 juli, Reg.

till Sveriges förfång och utverka en förbindelse att ej understödja Sigismunds eller Danzigs flottrustningar. Syftet infriades så till vida, som dylika försäkringar efter någon tveksamhet lämnades.[1]

Det var att förutse, att de kejserliga skulle begagna sommarfälttåget 1627 för att rikta ett afgörande slag mot konung Kristians styrkor och bringa Nordtyskland under sin domvärjo. Så tidigt som vid slutet af mars månad har Gustaf Adolf uttalat farhågor för att Wallenstein skulle tåga norrut, bemäktiga sig Stettin och inkvartera sina regementen längs kusten; denna oro har han åberopat för grannen vid framläggandet af förslaget till defensivallians.[2] Den »gemensamma fara uti Östersjön», som han såg närma sig, innebar för honom en uppfordran att gripa Mecklenburg under armarna. Denna gång var det han, som för Adolf Fredrik framställde yrkanden, hvari båda sidornas uppslag från förra året fullföljdes. Genom Per Banér, som sändes till Lybeck för att »assistera och råda» hertigen, förklarade han sig villig att såväl i Wismar som Rostock inlägga svenska trupper, hvilka borde underhållas af hertigen. Härtill inskränkte sig dock ingalunda gesantens uppdrag. Det gällde att sporra mecklenburgaren till en ansträngning för att i anslutning till Sverige åvägabringa en sammanslutning mellan honom och hans broder, hertig Fredrik af Holstein, ärkebiskop Johan Fredrik af Bremen och Lybeck jämte flera städer. Villkoren borde föreslås af vederbörande själfva. En jämförelse med 1626 års motsvarande eggelser visar å ena sidan Pommerns och Danmarks uteslutning, å andra sidan Holsteins och Bremens medtagande. Att Pommern lämnades ur räkningen var efter inhöstade erfarenheter endast att vänta; att Danmark äfven ställdes utanför alliansen förklaras ej blott af en förklarlig misstämning öfver dess konungs vägran att lyssna till svenska framställningar (s. 4) utan också af en återvaknad rivalitet, uttryckt i varningar mot att förlita sig på dennes maktmedel och uppsåt. Holstein och Bremen fingo ut-

---

[1] Lybecks resolution till Rasche den 8 jan. 1627. Handlingar rör. Sveriges förhållande till Lybeck. — Rasche till konungen den 15 jan. och till rikskanslern den 16 april.

[2] Till Bureus den 26 mars, Reg. Till Camerarius i Salvii namn den 15 april, Tysk-lat. reg. 1626—27.

fylla tomrummet; dock torde Gustaf Adolf ej förtröstat alltför mycket på dessa tillknytningar. Af misstro till sin frände ärkebiskopen afböjde han sålunda att intercedera till hans förmån i tvisterna mellan honom och konung Kristian; först ville han få visshet om, att de omstridda, af danskarna med krigets rätt besatta domänerna ej skulle komma de kejserlige till godo, mot hvilka Johan Fredrik på fullgoda grunder ej ansågs ha visat tillbörlig motståndskraft. Hvad holsteinaren vidkom, var hans ifver för en snar fred mellan Danmark och kejsaren fulltygad. En sådan fred vore ej heller, ägde Banér att framhålla i Mecklenburg, Gustaf Adolf emot. Men innan man inläte sig i underhandlingar, måste man förvissa sig om, att »redelige och reputerlige» villkor stode att vinna. Dessa villkor anslöto sig nära till dem konungen föregående höst tillkännagifvit i Köpenhamn, Hamburg och Haag. Det fordras här, att de katolska vapnen ej blott skola fjärmas från de sachsiska kretsarna utan »alldeles nederläggas i hela Tyskland». De protestantiska furstarnas besittningsrätt till de andliga godsen fastslås vidare uttryckligen; restitutionen af »de læderade ständer», hägnandet af välfångna privilegier, särskildt de som afse »kristelig ungdoms- och samvetsfrihet», samt krafvet på sjöstädernas friande från maritima anslag inskärpas äfven här, och till sist fogas härtill en starkt accentuerad fordran på bindande garantier för programmets verkliga genomförande.[1]

Banér kom att uppehålla sig i Lybeck från försommaren till senhösten 1627 och fick sålunda bevittna, hur läget vid Östersjön omgestaltades, först gradvis glidande och därpå katastrofalt. Redan från början insåg han, att utsikterna till det föreslagna förbundet voro minimala. Det hade varit hopplöst att ens antyda planen vid Banérs besök hos ärkebiskopen, som, skummande af harm mot konung Kristian och hela den olyckliga fejd, han framkallat, dragit sig undan till staden Lybeck, där han plägade förtroligt umgänge med den kejserlige agenten Henrik Husanus, en man som med sina intriger gjorde marken het under mecklenburgarnas fötter. Hertigen af Holstein befanns ha orienterat sig alltför mycket åt den kejserliga sidan, för att

[1] Instruktion för Per Banér den 3 maj, Reg.

ej bearbetningar af honom skulle vara alldeles förspillda, ja farliga, och Gustaf Adolfs särskilda betonande af den synnerligt värdefulla framtidsinteckning, som skulle följa af vänskapen med holsteinaren, »en herre, som består på sig själf», blef sålunda verkningslöst. I Mecklenburg var stämningen vida sämre än vid tiden för Rasches verksamhet. I förkänslan af ett oväder, som drog upp söderifrån, pockade landsständerna på en politik, som i tid sloge bryggor till förlikning med kejsaren. Förhållandet mellan hertigarna i Schwerin och Güstrow var visserligen icke ovänligt men ej heller prägladt af broderskapets fulla förtroende; Hans Albrecht hade genom sin svärfader, den gamle desillusionerade kämpen Kristian af Anhalt, fått eftergifvenhetspolitiken alldeles inpå lifvet. Ingendera af hertigarna trodde ett ögonblick på allianser; båda hade förlorat all tilltro till konung Kristian och riktade i stället, främst Adolf Fredrik, till Sverige de förhoppningar, som en visserligen osäker men ännu icke utslocknad förväntan om kejserlig misskund lämnade öfriga. Men detta var icke utan vidare liktydigt med, att de ville kasta sig i Sveriges armar. Adolf Fredrik hade redan före Banérs ankomst förnyat sin begäran om hjälp i krigsskepp; han begärde endast tvenne, som skulle förläggas vid fästningen Pöl nära Wismar, hvilken stad borde kunna förmås att intaga 300 man af det svenska folket som skyddsstyrka. Banér framhöll, att detta vore för litet, och att mer behöfdes, för att biståndet ej skulle bli värdelöst. Med anledning af Adolf Fredriks bref hade Gustaf Adolf nu förklarat sig beredd att sända sex till åtta skepp till Wismar och Pöl med folk, som skulle inkvarteras i staden. Hans afsikt var att förekomma, att vare sig dansk eller kejserlig garnison inlades där; han ville, att »de tyske sjöstäder och hamnar må blifva under sitt vanliga herrskap behållne». Wismar skulle af svenskt folk, som i hemlighet öfversändts, till det yttersta försvaras men trupperna afföras efter farans häfvande. I gengäld måste hertigen lofva att ej utan konungens samtycke förhandla med kejsaren.

Adolf Fredrik sökte emellertid nu förgäfves förmå det wismarska borgerskapet att intaga en svensk garnison. Vare sig stadens hållning influerades af de »gode kejserske» i Lybecks råd eller ej, den vägrade bestämdt, och hertigen ansåg nu nöd-

vändigt att uppmjuka motståndet genom att till en början låta en mindre svensk eskader förläggas där. Han var villig att mottaga de utlofvade skeppen med en bemanning af 1,300 soldater, som han skulle underhålla i sju månader, och ansåg, att på detta sätt Wismar skulle gifva efter och taga garnison. Rostock menades komma att visa sig alldeles omedgörligt ifråga om en liknande förläggning, och i självfva verket synas inga som helst försök ha gjorts att här åstadkomma ett resultat. Så stodo sakerna vid slutet af juli. Några veckor tidigare hade Gustaf Adolf beordrat pfalzgrefven att »såra hemligen» så snart ske kunde sända öfverste Duwall till Wismar med hela sitt regemente eller, om det ej genast vore resfärdigt, med 6—800 i en handvändning uppbådade och utrustade svenska knektar. Konungen hade af hänsyn till den utomordentliga vikten af att bringa Wismar i säkra händer åsidosatt alla betänkligheter och afskräcktes ej af utsikten att »lika såsom i självfva verket engagera oss i det tyska kriget».

Då kom till Lybeck med augusti månads inbrott det budskapet, att Tilly trängt öfver Elbe och hotade att öfversvämma Mecklenburg. Men faran stundade ock från andra håll: wallensteinska hufvudarmén hade upprifvit de dansk-schlesiska kårerna och nalkades norrut, medan Arnim, som i juni slutit fördrag med Brandenburg och där fått sig inrymda ett antal städer, antågade mot östra Mecklenburg. Danska styrkor under markgrefven af Baden pressades tillbaka in i hertigdömet, nådde slutligen Pöl och kastade sig därifrån på skepp öfver till Holstein, men blott för att kringrännas af de kejserliga, som på sin invasionsmarsch hunnit i förväg (september). Medan detta tilldrog sig, rådde idel förvirring i Mecklenburg. Hertigarna urskuldade sig lifligt för Tilly och föregåfvo att de blifvit tvingade att kontribuera till fiendens armé, samtidigt med att de för Banér bortförklarade dessa förödmjukelsens steg såsom i intet afseende uppriktigt menade. Båda ansågo spelet förloradt. Nu var ej att tänka på svensk undsättning; Rostocks och Wismars öfvergång till de kejserliga gällde som en tidsfråga, och Banér afrådde därför den svenska expeditionens affärdande. Konungen hade något dessförinnan, oroad af underrättelserna, befallt Duwall dröja, och nu beordrades han att hemförlofva sitt folk, då ställningen

alldeles förändrats och konungen icke i det innevarande läget ville inblanda sig i den tyska förvirringen.[1] Faran syntes öfverhängande, anfallsstormen brusade in öfver den danska halfön, allt var ovisshet, och för konungen var det nu af större vikt att se till att ej Danmark krossades än att sätta sig fast på tyska kusten.

Hade det kejserliga genombrottet dröjt någon månad, skulle efter all sannolikhet Wismar kommit att spela samma roll som senare Stralsund, förutsatt att staden, som Adolf Fredrik ju ansåg troligt, till slut funnit sig i att taga garnison. Men om icke utvecklingen förde till vapenskiften på Mecklenburgs kust, så hade redan intressena sammandrabbat i Preussen.

Vid första underrättelsen om svenskarnas landgång i Preussen 1626 hade Wallenstein varit besluten att bispringa polackerna, så snart han rensat de kejserliga arfländerna från fiender. Han förebådade för Spinola, att han ville bemäktiga sig flere preussiska hamnar, hvilket blefve en betydande vinst för såväl den kejserliga som den spanska politiken.[2] I de spanska sträfvandena var han sålunda invigd. Men oafsedt dylika maritima spekulationer tedde det sig för honom som en nödvändighet att aflägsna de farliga gästerna från de nya kuststräckor, de tycktes komma att foga till sina öfriga baltiska besittningar. Med någon öfverdrift förklarade han i april 1627, att svenske konungen spelade herre och mästare mellan Oder och Neva. Han befarade, att Gustaf Adolf ville hetsa ryssar och tartarer mot Polen för att själf kunna avancera in i Pommern och därifrån rikta ett slag mot Schlesien.[3] När ombud från ligan följande månad klagade öfver tryckande inkvarteringar, grundade generalen sin vägran att medge lindring på nödtvånget att hålla en armé under vapen mot svenska anslag, en motivering som visserligen ansågs

---

[1] Konungen till Per Banér den 25 juni, 6 och 14 juli, 15 sept., Reg. — Banérs depescher från Lybeck (8 juni—24 sept.), Svenska sändebuds bref från Nordtyskland 1624—28. — Konungen till Johan Kasimir den 12 juli, 14 aug. och 17 sept. Johan Kasimir till rikskanslern den 11 sept., *OSB* II, 10, s. 537—38. — Jfr *Geijer* III, s. 115—116.

[2] *Hallwich* Fünf Bücher I, s. 498. Det åberopade brefvet (bil. 94) är kuriöst nog förbigånget i tredje delen (aktstycken) af *Hallwichs* verk!

[3] Leuker till Maximilian af Baiern den 21 april, *Gindely* Waldstein I, s. 211.

föga tillfredsställande.[1] Ehuru medveten om Sveriges och Danmarks inbördes misstro förutsatte han likväl, att konungarna skulle finna hvarandra, när det gällde att vålla kejsaren afbräck.[2] En konsekvens af dessa farhågor blef hans uppsåt att stärka konung Sigismund, så att han vore vuxen striden. I Polen yppades också denna vår oro för att Sigismund ville med österrikisk hjälp fullfölja kriget intill arfrikets genomförande.[3] Af yttersta betydelse blef emellertid nu Georg Vilhelms hållning. Den föreföll vid fälttågets början 1627 allt annat än lofvande. Kurfursten var besluten att tvinga till sig det af svenskarna tagna Pillau och att afvisa dem från sitt hertigdöme. Hans kraf att återfå den viktiga hamnen understöddes väl icke af starka militära resurser — något öfver 5,000 man —, men hans tankar flögo till hjälp från kejsaren, med hvilken han just vid denna tidpunkt förde underhandlingar om bistånd mot de i Brandenburg infallande danskarna. Dessa förbindelser, som kort därpå ledde till aftalet med Arnim, nyss omtaladt och i sina blifvande konsekvenser kurfursten till stort men och många bekymmer, sköttes från kejserlig sida genom Karl Hannibal von Dohna. Denne uppehöll sig vid denna tidpunkt hos Georg Vilhelm i Preussen, styrkte honom i hans hållning och ställde kejserligt bistånd i sikte. I denna situation, hvari maktmedlen ingalunda svarade mot programmet, har Georg Vilhelm utbedt sig militärt stöd af kejsaren; polackerna ogillade efter hans mening, att deras konung framställde begäran om trupphjälp, men af en förening af brandenburgska och kejserliga trupper skulle Sigismund däremot inhösta stora fördelar.[4] Denna plan gick inom kort alldeles om intet. Gustaf Adolf pressade på — »tamquam in ferventi negotio», skrifver krönikören Hoppe — och framtvang med maktspråk fördraget i Lochstedt, maj 1627, hvarigenom kurfursten förband sig till neutralitet, visserligen gällande för kor-

[1] Metternich och Kurz von Senftenau till Maximilian den 18 och 19 (?) maj, *ibid.* s. 247, 250.

[2] Götz' relation den 17 (27) maj, *ibid.* s. 335.

[3] Till Camerarius i Salvii namn den 15 april 1627. Tysk-lat. reg. 1626—1627.

[4] Dohna till kejsar Ferdinand den 20 maj, *Hallwich* Fünf Bücher III, s. 180—181.

tare tid och därtill begränsad i rummet men från svensk sida åsyftad att vara bindande. Det blef stort larm i Warschau öfver hvad som stämplades vara förräderi; Dohna, som lofvat att i samråd med brandenburgska legater drifva den öfverenskomna planen i den polska hufvudstaden, såg plötsligt alla kort blåsa bort ur sin hand. Georg Vilhelm var icke vuxen denna indignationsstorm, särskildt som hans mest betrodde rådgifvare, grefve Adam von Schwarzenberg, tillstyrkte afsändandet af en hjälpkår till Sigismund, större än hvad denne rätteligen hade att fordra af hertigdömet. Detta innebar väl icke ett brott mot fördragets bokstaf men var alldeles klart ett kringgående af dess andemening. Under Konrad von Burgsdorff sändes så 1,400 man till Koniecpolskis undsättning. Missnöjet i soldatleden var stort öfver att nödgas kämpa mot svenskarna; när dessa vid Mohrungen stängde vägen och Burgsdorff gjorde klart till strid, revolterade hans folk och gick öfver till motståndaren.[1] Det var Georg Vilhelms makt i dess djupaste förnedring. De följande åren aktade han nödigt iakttaga större försiktighet, och hans syn på den kejserliga inblandningen i Preussen visade sig då ha blifvit en annan.

Den kejserliga hjälpkåren uteblef emellertid icke 1627, änskönt dess anslutning till brandenburgarna omöjliggjorts. Konung Sigismund hade vid fälttågets begynnelse anhållit i Wien att få till sig öfverskickade 3,000 man fotfolk, och denna begäran hade hänskjutits till Wallenstein.[2] Då generalen ett par månader tidigare varnat för att lämna Polen i sticket mot Gustaf Adolf, i hvilken Habsburg för framtiden hade att frukta en ännu argare fiende än turken, och då han redan vid denna tidpunkt träffat anstalter för en undsättningskårs affärdande, så snart Sigismund gjorde framställning därom,[3] var det endast att vänta, att han ej skulle låta detta tillfälle gå förloradt. Den 2 (12) juli träffades i Wallensteins läger mellan generalen, polske sekreteraren Kristoffer Lode och hertig Adolf af Holstein ett aftal, enligt hvilket hertigen i sin egenskap af kejserlig öfverste med sitt regemente

---

[1] *Spannagel* Konrad von Burgsdorff s. 14—17.

[2] *Hallwich* a. a. II, s. 106 not.

[3] Till kejsar Ferdinand och Collalto den 14 och 21 mars 1627, *Chlumecky* s. 46—48.

skulle träda i Sigismunds sold för någon tid, utan att därmed hans tjänsteställning till kejsaren upphäfdes. Omedelbart därpå satte sig hertigen i marsch, följd af Wallensteins maningar att fara varligt fram med hänsyn till tyskarnas impopularitet i Polen.[1] Möjligt är, att kejsar Ferdinand varit beredd att sända en vida större armé; i hvarje fall antyddes det för baierska gesanter, som opponerade sig mot de stora värfningarna, att en myckenhet krigsfolk kunde öfverlåtas till andra potentater, och att ej mindre än 20,000 man ställts i utsikt för Polen.[2] Den relativt ringa styrka, som nu i stället skickades — väl i enlighet med Sigismunds önskan att förmå de ömtåliga magnaterna att låta saken passera oanmärkt — var emellertid tillräcklig för att vålla Gustaf Adolf mångahanda svårigheter. Konungen har senare tillmätt hertig Adolfs uppträdande på krigsskådeplatsen skulden för att han efter segern vid Dirschau »icke sin victorie såsom det sig borde fullfölja kunde».[3] Vid ankomsten af hjälptrupperna ansåg han det stå utom tvifvel, att kejsarens segrar i Schlesien — där de kvardröjande styrkorna nu upprifvits eller bortjagats — och mot konung Kristian skulle göra Polen vida svårare än förr att tagas med. Men på samma gång höll han för troligt, att Österrikes växande makt skulle väcka gammal misstro bland polackerna och i längden stegra deras fredsvilja.[4] Det holsteinska regementet lämnade fram på hösten den preussiska krigsskådeplatsen, men underhandlingar vidtogo omedelbart om nya hjälpexpeditioners affärdande. Sigismund begärde att vid behof få sig tillsända 4,000 man, och Wallenstein var beredd att sända dem, så snart ytterligare framställning gjorts i saken.[5] Frågan stod emellertid öppen till nästa fälttåg.

Hösten 1627 medförde det stora, afgörande omslaget i kriget. Konung Kristians trupper vräktes ut ur Tyskland, förföljdes ge-

[1] I Gottorpsarkivet n:r 262, RA, Köpenhamn, finnes en hel dossier handlingar rörande denna sak och dess utveckling.

[2] Kurz von Senftenau till Maximilian den 19 juni, *Gindely* Waldstein I, s. 258.

[3] Riksdagspropositionen den 30 maj 1629, *Loenbom* Hist. Archivum V, s. 24.

[4] Till Camerarius i Salvii namn den 16 aug. 1627. Tysk-lat. reg. 1626—27.

[5] Wallenstein till Arnim den 6 nov. 1627. *Förster* Briefe I, s. 128—129 Jfr flere senare bref i samma sak, t. ex. af den 30 nov., *ibid.* s. 160.

nom hertigdömena, där nu blott fästningarna Glyckstadt och Krempe trotsade fienden, till Jylland och tvungos att rädda sig öfver till öarna. Hela det danska fastlandet var i de kejserligas våld. Samtidigt hade de inträngt i Mecklenburg och Pommern; i det förra landet inlades bl. a. garnison i Wismar, medan Rostock räddade sig genom kontributioner, i det senare friköpte sig Stettin och Wolgast från inkvarteringsbördan, som eljest hårdt pressade hertig Bogislavs land. Endast en stad återstod slutligen, som vägrade att efterkomma segerherrens påbud: Stralsund. De mecklenburgska hertigarna nödgades utrymma sina domäner och stodo utan varaktig stad. Deras roll af maktlösa supplikanter var fullständig, när Wallenstein, som kort efter Mecklenburgs eröfring fattat dess besittning i ögonmärke, utverkade sig panterätt till hertigdömet och i de aktförklarade furstarnas ställe af kejsaren insattes som rätt landsherre.[1] Stora planer föddes inom det habsburgska lägret, hvars maktställning aldrig tillförene varit sådan som nu. Redan dryftades Holsteins och Slesvigs lösslitande från danska kronan och Jyllands upplåtelse till Spanien. De maritima projekten föranledde kraftansträngningar, hvilkas framgång tycktes garanteras däraf, att kejsaren och Spanien nu framgingo på samma linjer.

Wienhofvet fann nämligen, som i det föregående antydts, stunden kommen att ansluta sig till de spansk-polska planerna på en Östersjöflotta. De tidigare diskussionerna om upprättandet af ett handelsamiralitet i hansestäderna med monopol på den spanska köpenskapen bildade utgångspunkten; maskerad af dessa mot Holland riktade konkurrenssyften skulle nu till Habsburgs tjänst genom ett snabbt beslut en örlogseskader skapas på de nordiska hafven. De merkantila intressen, som skulle tjäna som förevändning, ägde rätt starka rötter i den föregående utvecklingen allt ifrån Antwerpens nedgång på 1570- och 1580-talen. Vid sidan af hansestäderna, främst Hamburg, hade både Danmark och Holstein sträfvat att utnyttja de spanska handelsförbindelserna, motarbetade ej blott af Holland utan också af England. Holsteins roll härvidlag torde ej böra förbises; 1621

[1] Wallenstein hade misstänkt, att Adolf Fredrik skulle söka sin tillflykt i Sverige: se hans bref till Arnim den 1 (11) nov. 1627, *Heldmann* s. 38.

hade lifliga förhandlingar varit å bane, och nu, november 1627, slöts formligt fördrag mellan hertig Fredrik och infantinnan i Brüssel, stadgande förbud för handel på holländska och engelska besittningar och åsyftande att göra Friedrichstadt till en utpost för spanska intressen; i skygd af dessa sträfvanden hade jämväl medarbetare i den katolska propagandan där fattat posto, och i anknytning därtill gjordes snart försök att i Holstein främja de örlogsplaner, som legat bakom de fredligt gestaltade öfverenskommelserna.[1] Medan dessa aftal kunnat slutas jämförelsevis obemärkt till följd af den furstliga sekretessen, föll ljuset klarare öfver sträfvandena att vinna hansans samtycke därtill. Här var också vida mer att vinna men på samma gång större motstånd att besegra, ej minst till följd af den relativa offentligheten i hanseförbundets beslut, hvilken i hög grad underlättade främmande antagonisters kontraminor. I början af hösten hade kejsaren befullmäktigat Ludvig von Schwarzenberg att bearbeta hansestäderna för den nya planen. Den spanske experten Gabriel de Roy, tidigare inbegripen i de sträfvanden vi här följt och långt senare verksam för den spanska nord- och östersjöhandelns uppkomst, var hans nitiske medhjälpare. Konung Sigismund förordade lifligt Danzigs deltagande i de underhandlingar, som i Lybeck skulle föras i saken. Staden lät äfven representera sig men var, ehuru ej helt ointresserad i handeln på Spanien, till följd af de polska flottrustningar, som staden på närmaste håll föga välvilligt iakttagit, allt ifrån början mycket kyligt stämd mot framställningarna. Wallenstein var med lif och själ med i Schwarzenbergs företag, ehuru han mer än denne ryggade tillbaka för att med tvångsmakt gå tillväga mot städerna; hans egna intressen i Mecklenburg torde afhållit honom från att skapa sig alltför många fiender. Han önskade i godo kunna förmå städerna att lämna skepp, som medelst spanska subsidier skulle förses med bestyckning och folk. Om han här räknat på omedelbara resultat — hans mål var i främsta rummet en

[1] *Jürgens,* Zur schleswig-holsteinischen Handelsgeschichte s. 194—209. — Om förhandlingarna 1621 se aktstycken Gottorpsarkivet 169, RA, Köpenhamn; om förbindelser 1628—29, hvilka stodo i samband med de wallensteinska flottplanerna, se Gottorpsarkivet 18.

landgång på de danska öarna — så bedrog han sig emellertid. Hansan hade väl åtskilligt att vinna på sin anslutning till Schwarzenbergs förslag men också ganska mycket att riskera med hänsyn till sina andra marknader, i England och Holland, i Danmark och Sverige. De utländska sändebudens hotelser föreskrefvo redan från begynnelsen dämpade och undvikande formuleringar i hansans svar till kejsaren; saken sköts på långbänken, uppskof från den ena hansedagen eller sammankomsten till den andra bemantlade städernas stigande obenägenhet. Mellan Wallenstein och den hetlefrade Schwarzenberg inträffade slutligen en brytning, som resulterade i den senares återkallande. Fältherrens försök att i afvaktan på flottprojektets fullbordan låta Volmar Farensbach improvisera en landstigningsflottilj hade aflupit olyckligt.[1] Han nödgades nu se tiden an. Spanien visade sig fordra garantier för sin medverkan till planen, dem kejsaren svårligen kunde acceptera. Rikets kräfda brytning med Holland kunde af hänsyn till furstarnas ovilja häremot nu lika litet som förut medgifvas. Så föreföll det omsider fram på vårsidan 1628, som om hela flottprojektet skulle komma att betingas af Wallensteins personliga förmåga att skapa utvägar.

Det omedelbara syftet med dessa förhandlingar, som länge och väl höllo grannmakterna i spänd oro, var från kejserlig sida åvägabringandet af en sjömakt, som kunde tvinga Danmark på knä; det medelbara åter att betrygga de vunna positionerna genom att bereda Habsburg insteg på de nordiska hafven. Planerna voro sålunda icke allenast riktade mot Danmark. Deras samband med af Spanien understödda polska revanschprojekt var alltjämt obrutet. I Polen förklarade d'Auchy kort före bebegynnandet af underhandlingarna i Lybeck, att de 24 skeppen mycket snart skulle vara fullrustade; Wallenstein skulle bemanna dem med 12,000 man och flottan öfvergå till Sverige för att angripa usurpatorn på hans egen mark; så länge kriget varade, skulle denna här underhållas af Spanien.[2] Uppenbarligen höllos programmets olika delar ej strängt i sär; den bidragssumma, som d'Auchy ställde i utsikt för anfallsexpeditionen mot Sverige, sy-

---

[1] Krigare, diplomat och statsfånge, Personhist. Tidskr. 1917 s. 90—91.

[2] *Piasecki* s. 468.

nes ha varit identisk med de subsidier till den kejserliga östersjöflottan, som bebådades under villkor af brytning med Holland.[1] Så sammanflöto i dessa uppslag allehanda oklart begränsade syften, hvilka dock alla hade det gemensamt att vilja tillgodose Spaniens, kejsarens och Polens aggressiva böjelser. Med full rätt var det därför, som känslan af nordisk solidaritet vaknade under dessa månader af månghöfdade stämplingar. Den slutliga utgången af ansträngningarna var ej heller liktydig med ett afsvärjande af nya försök, så mycket mindre som på tvenne punkter obestridliga om ock ej öfverväldigande resultat vunnits. I Danzig hade Sigismunds flottrustningar fortskridit så långt, att eskadern hösten 1627 kunde bjuda svenskarna spetsen; Nils Stiernskölds nederlag och död i en fäktning till hafs bådade oro för framtiden, om den polska sjömakten märkbart förstärktes. Wallenstein åter hade beslutit omskapa Wismar till örlogshamn. Filip af Mansfeld, som ju tidigare ifrågasatts som polsk amiral, betroddes våren 1628 med den kejserliga flottans organisation och lyckades snart nog sammanbringa ett antal fartyg, som i det följande gjorde Östersjön osäker.[2] Redan i november 1627 hade Wallenstein planlagt de kungliga polska skeppens afsegling till Wismar,[3] en tanke som dock ännu på länge ej kom till utförande (s. 89).

Det hade varit Wallensteins djupt rotade tro, att klyftan mellan svensk och dansk politik icke skulle betyda mycket, om och när båda konungarna kände sig allvarligt hotade af kejsaren. Situationen senare delen af år 1627 måste med framgången också ge full aktualitet åt dessa farhågor. Det gällde nu för honom att om möjligt särskilja de nordiska kronorna, att spränga förbundet, innan det ännu blifvit en verklighet. Historien om hans försök att hetsa Gustaf Adolf och Kristian mot hvarandra har företett ett visst dunkel och lämnat utrymme åt förvirrade och opå-

[1] *Piaseckis* 200,000 thaler torde nämligen ej vara annat än de 200,000 escudos, som Spanien anvisade till de kejserliga flottrustningarna (*Schmitz* s. 60—61). Förutsättningen för Spaniens hjälp till Polen var ju, att den skulle lämnas i kejsarens namn.

[2] *Gindely* Maritime Pläne s. 29.

[3] Wallenstein till Schwarzenberg den 15 nov., *Mares* II, s. 78.

kallade slutsatser angående den förres hållning till generalens lockelser. En förnyad pröfning af frågan, belyst af nya samtida vittnesbörd, torde dock sprida rimlig klarhet öfver förloppet och ådagalägga, att konungen på intet vis gjort sig skyldig till dubbelspel.

I augusti månad 1627 hade Hans Georg von Arnim, som från tidigare år i svensk tjänst bevarat personliga förbindelser med de svenska statsmännen och krigarna, vändt sig till rikskanslern genom en skrifvelse, hvari han erbjöd sig att verka för en allians mellan Sverige och kejsaren. Bakom honom har tydligtvis stått Wallenstein, om ock Arnims personliga böjelser kunnat befrukta initiativet. Generalen synes ha menat, att vissa tidigare framställningar af den äfventyrlige Farensbach emanerat från Sverige, och att uppslaget sålunda kommit från den svenske konungen. Det är minst sagdt tvifvelaktigt, huruvida detta är fallet; i alla händelser kunde en sådan uppfattning nu åberopas.[1] Oxenstierna svarade, försiktigt men icke afvisande, på Arnims hänvändelse (22 september). Han underlät emellertid icke att framställa klagomål öfver en del kränkningar från kejserlig sida: det holsteinska regementet hade uppträdt på krigsskådeplatsen, och konungens bref hade uppsnappats.[2] Så stodo dessa förhandlingar stilla några månader. Under denna tid ha dock från wallensteinskt håll lockelser och förespeglingar ej saknats hos svenske konungen; också den danske hade tidigare mottagit sådana, om de ock kommo att motvägas af oblida kraf, som i detta Danmarks nödläge ej föreföllo alltför öfverspända. Kristian IV röjde för sin granne, att man förr erbjudit honom tyska rikets nya amiralsvärdighet — de bålstora titlar och fullmakter, hvarmed Wallenstein hugnades i början af nästkommande år — och senast föreslagit honom att som krigsskadeersättning afträda Öresund. Förtroendet återbördades af Gustaf Adolf, som (21 oktober) meddelade, att anbud under hand gjorts honom att förena sig med kejsaren mot Danmark, i hvilket fall han ej blott skulle förhjälpas till bestående fred med Polen, med

[1] Krigare, diplomat och statsfånge. Personhist. Tidskrift 1917, s. 87—88, 92.

[2] *OSB* I, 3, s. 634—635; jfr *Irmer* Arnim s. 98 ff.

Livlands och Preussens behållande, utan också få till sig öfverlåtet Danmarks rike som kejserligt län »och mycket sådant mera.»[1] Liknande uppgifter om kejserliga erbjudanden till Gustaf Adolf kommo samtidigt konung Kristian till handa från Brandenburg och utspriddes på dessa eller andra vägar till Holland.[2]

Att både Gustaf Adolfs och Kristian IV:s utsagor återgå på från wallensteniskt håll gjorda propositioner är desto mera obestridligt, som den närmast följande tiden ger oss glimtar af den taktik han följde. Den hade ej ledt till några frukter under Arnims hittillsvarande förhandlingar med Oxenstierna. Till en viss grad men säkerligen ej i hufvudsak torde de antydda eggelserna hvila på den officiösa wienpolitikens önskningar och åtgöranden. Kejsar Ferdinand insåg tillfullo, att Sveriges lösgörande ur den polska fejden upprullade risken för dess uppslutning vid Danmarks sida. De holländska medlarnas verksamhet och en omisskännelig fredsbölja på många håll inom adelsrepubliken gåfvo fart åt farhågorna. Den spanska och österrikiska diplomatien satte här in; d'Auchys ofvan omförmälda löften stärkte märkligen konung Sigismunds segervilja, och besluten att vraka ett längre stillestånd återvände han till den i november sammanträdande riksdagen i Warschau.[3] Äfven där voro spanska och österrikiska krafter i rörelse för att afvärja en uppgörelse med Sverige.[4] Kejsarens ståndpunkt till denna var dock villkorlig; kunde i en blifvande öfverenskommelse mellan Sverige och Polen den klausulen infogas, att Sverige ej skulle bringa Danmark undsättning, var han beredd att uppge motståndet. Fruktande för att Gustaf Adolf skulle vilja hämnas det nyss lämnade biståndet i polska kriget hade han därför i början af oktober aflåtit en skrifvelse till Sigismund, hvari han begärde tyska rikets intagande i en eventuell fred.[5] Också synas de kejserliga sändebuden i

[1] *Geijer* III, s. 114—115. — Kristian IV till Gustaf Adolf den 12 sept. 1627. Reg. öfver danska kungabref.

[2] *Slange* I, s. 611. *Arend* III, 4, s. 259.

[3] *Piasecki* s. 468.

[4] Frans Gordon till Kristian Friis, Warschau den 30 (20) nov. 1627. Polen B 1557—1665, RA, Köpenhamn.

[5] Ferdinand II till Sigismund III den 13 (3) oktober, Rep. 9, 5, Berlin.

Warschau ha varit verksamma för att med fredsdiskussionen förknippa en fordran på att Sverige skulle afhålla sig från inblandning i Danmarks krig, ehuru polackerna tydligen ej velat försvåra de kortare vapenhvilor, hvarom nu närmast var fråga, med förbehåll af denna art.[1]

Man hade ej inskränkt sig till Polen. Ludvig von Schwarzenberg, kejsarens emissarie till hansan, var ifrig att nå förbindelse med den svenske agenten i Hamburg, Anders Svensson. Genom en mellanhand, syndicus doktor Luntzman i Hamburg, lät han försäkra svensken, att kejsar Ferdinand med den allra största vänskap och respekt omfattade Gustaf Adolf, och framställa det förslaget, att konungen måtte bearbeta stämningen i Danmark för att öfvervinna motståndet mot de visserligen rätt hårda fredsvillkor, som kejsaren hölle i beredskap; de skulle dock skärpas ännu mer, om man tredskades, och Gustaf Adolf borde för sin del inse, att han själf vore intresserad af att bevara Öresund åt Danmark. Konungen borde därför, medan tid ännu vore, uppträda som medlare och affärda sändebud till båda parterna; de skulle i Tyskland välkomnas på det hjärtligaste.[2] Denna gång utsades alltså intet om det vederlag, hvarmed Sverige skulle hugnas. Demarchen hade en mer sonderande karaktär. Kort därpå infann sig emellertid Schwarzenberg hos Adolf Fredrik af Mecklenburg och uppfordrade denne att hemställa hos Gustaf Adolf att ej inblanda sig i Danmarks strid. Kejsaren ville i så fall garantera honom, att han intet skulle ha att befara, och desslikes förmå Polen att ingå på ett trettioårigt stillestånd; Sverige hade blott att föreslå sina villkor, så skulle Österrike lämna sina bona officia till deras genomdrifvande.[3]

Medan Schwarzenbergs förslag, som för öfrigt runno ut i sanden, uppenbarligen grunda sig på instruktioner från Wien, fullföljde Wallenstein en hänsynslösare, mindre nogräknad privat-

[1] Gordon till Friis, Danzig den 15 (5) jan. 1628. — Ds. till Axel Oxenstierna den 17 (7) jan.

[2] Anders Svensson till konungen den 6 dec. 1627. — Det bör anmärkas, att Schwarzenberg vida tidigare förklarat sig önska ett godt förhållande mellan kejsaren och Sverige Luntzman till Oxenstierna den 16 mars 1627.

[3] Adolf Fredriks dagbok den 19 dec. 1627. Meckl. Jahrbücher XII, s. 91—92.

politik men på samma gång en politik med väldigare synfält. Hans planer och afsikter, ofta nyckfulla som kastvindar, utformades nu liksom i feberhetta till ett korthus af dristiga hugskott. Hans fantasi föregycklade honom Konstantinopels eröfring. I Norden skulle det kejserliga systemet tryggas genom Danmarks kufvande, fred mellan Sverige och Polen och den förra maktens anknytning till kejsarens sak. Sigismund skulle låta sina anspråk på svenska kronan falla, Livland stanna hos Sverige och dess konung under kejserlig länsherrlighet riktas med det danska rofvet.[1] Sådana perspektiv har han ämnat låta Arnim upprulla, vare sig han i nämnvärd grad trodde på dem eller ej. Förbindelserna med Oxenstierna förföllo ej; rikskanslerns svar af september ansågs tyda på villighet till förbund. Arnim borde uppehålla Sverige med hopp, på det att konungen ej måtte förena sina krafter med Danmark. Traktaten måste med alla medel pådrifvas. Wallenstein vågade verkligen utgå från, att Gustaf Adolf utan vidare (»dann will er . . .») skulle vinnas för ett angrepp på Danmark, åsyftande eröfringen af landskapen öster om Öresund jämte Norge, hvilket allt enligt hans förmenande kunde ske med kejsarens goda minne; i händelse af förbund med Sverige borde denne afstå från hvarje understöd åt de polska revanschplanerna.[2] Vid samma tid — det var i november — sändes Farensbach att meddela Anders Svensson, att kejsaren gärna skulle offra förbundet med Polen till vinnande af ett nytt med Sverige, och att han vore beredd att utlämna Danmarks mot Sverige gränsande provinser till detta rike. Om åter Gustaf Adolf inblandade sig i kriget mot kejsaren, hotades han med förlust af land och krona. Farensbach omtalade, att han redan två gånger skrifvit till konungen men intet svar bekommit.[3] Här ligger med all sannolikhet lösningen; de förslag, hvarpå Gustaf Adolf syftade i brefvet till Kristian IV, måste härröra från Farensbach, naturligen indirekt också från Wallenstein, som dessa veckor

---

[1] *Ranke* Geschichte Wallensteins s. 66.

[2] Wallenstein till Arnim den 20 och 21 nov., *Förster* Briefe I, s. 124, 143. Dennes datering för det förra brefvet (2 nov.) är enligt *Opel* III, 416 och 435 falsk.

[3] Personhist. Tidskr. 1917 s. 92—93.

ofta för sin underbefälhafvares namn på tal i samband med det svenska alliansprojektet.[1] Wallenstein har gång på gång lagt Arnim på hjärtat att föra underhandlingen vidare, men på samma gång blandas hans hopp om denna med farhågor för Sveriges växande makt — alltför stark finge svensken ej bli, hur välkommen hans vänskap än vore —, och Arnim får därför befallning att söka förstöra ej blott danska utan också svenska skepp. Men samtidigt skrifver Wallenstein till Wien, att Sverige beviljat underhandlingar, och att han själf gått in på att få sig villkor föreslagna. Det var dock uppenbarligen endast rikskanslerns försiktiga, i allmänna former hållna bref, som stått mönster för det föregifna samtycket från svensk sida. Men i kejsarens omgifning kunde eller måste Wallensteins meddelanden uppfattas så, att Sverige preciserat synnerligen vidtgående både fordringar och erbjudanden. Eggenberg förklarade sålunda i december 1627 för baierske gesanten i Prag, att Gustaf Adolf lofvat kejsaren sin hjälp mot Danmark, om man förhjälpte honom till en god lösning af tvisten med Polen och lofvade honom att få behålla, hvad han eröfrade af Danmark.[2] Här föreligger ej annat än ett stort missförstånd, grundadt på en förväxling af hvad som var Wallensteins önskan och Gustaf Adolfs afsikt. Den senare hade hittills tegat: hvarken Arnim eller Farensbach visste i själfva verket något om hur man på svensk sida ställde sig till de gjorda förespeglingarna.[3]

Hvad åter beträffar konung Kristians afslöjanden af fiendens framställningar, erbjuda de i sig själfva mindre märklighet; lockelsen var här bemängd med ganska kärfva tillsatser af kraf. Emel-

[1] En jämförelse mellan Oxenstiernas bref af den 22 september (2 oktober) och Wallensteins till Arnim den 21 (11) november visar klarligen, att det svar från kanslern, som i det senare åberopas, just är identiskt med det förra brefvet. Några underhandlingar med Arnim kunna alltså under tiden ej ha ägt rum.

[2] *Aretin*, s. 281.

[3] *Hallwichs* framställning (Fünf Bücher II s. 335—343) går ut på att visa, att konungen verkligen framkastat de projekt, hvarom Eggenberg talade. Hans bevisning är emellertid helt och hållet konstruktion. Att förhandlingarna mellan svenskarna och Arnim från de förres sida fördes med största försiktighet torde fortsättningen nogsamt visa. Wallensteins bref till Arnim i december och senare röja, att det icke kunde vara tal om några meddelade villkor från svensk sida.

lertid är det alls ej uteslutet, att Wallenstein, hvars alltid dubbelsträngade politik slösade med inkonsekvenser, låtit göra Danmark vida mer lockande anbud. Samtida traditioner, tydligen härrörande från L. von Schwarzenberg, framställa saken så, som hade generalen, inseende vikten att stabilisera sina mecklenburgska planer, beslutit sig för att söka fred med Danmark; konung Kristian skulle uppoffra de två hertigarna och generalen i sin tur låta de spansk-hanseatiska handelsplanerna gå om intet.[1] Att uppslag af ena eller andra arten meddelats Danmark synes sannolikt; afsikten med dem måste ha varit att hindra undsättning från andra makter. Äfven Spanien har arbetat för sådana syften. De Roy knöt förbindelser med danske agenten i Lybeck, doktor Joakim Kratz, med anbud om spansk medling i kriget till utverkande af möjligast drägliga fredsvillkor och på samma gång afstyrkande förbund med grannmakterna, Sverige och Holland, som föregåfvos stämpla efter Danmarks fördärf. Kratz blef helt vunnen för projektet, och mellanhafvandet slöt med hans förrädiska öfvergång till fienden, då förslagen ej ledde till någon åtgärd från dansk sida.[2]

Wallenstein fick emellertid vänta på svar från svenskarna. Han visade sig förvånad öfver att ett sådant uteblifvit; han ville så mycket hellre få till stånd en förbindelse, som denna skulle underlätta eröfringen af de danska öarna. Han greps af tvifvelsmål: låge till äfventyrs bedrägliga syften bakom svenskarnas antydda villighet att öfverlägga? Att Gustaf Adolf sades förhandla med Danmark behöfde dock i hans tanke ej betyda en slutdom öfver hans sträfvanden; konungen skulle nog ej akta tro och lofven alltför högt utan veta att trots allt bemäktiga sig såväl Skåne som Danmarks öfriga provinser. I stort sedt var dock generalens misstro i ett oafbrutet stigande; han menade, att det vore säkrast att ej sätta någon tro till Sveriges pålitlighet.[3] Arnim hade dock ej uppgifvit hoppet. I slutet af februari 1628

---

[1] Khevenhiller XI, s. 144—145.

[2] Se härom Kratz' depescher dec. 1627 och följande, Hansestæderne B—C, RA, Köpenhamn.

[3] Till Arnim den 6, 7 och 11 jan. 1628, *Förster* Briefe I, s. 264—267. Till ds. den 20 mars, *ibid.* s. 321.

sände han öfverstelöjtnant Sparr till rikskanslern i uppdrag att muntligen förhandla om saken. Först en månad senare afgaf denne sitt skriftliga svar, hvilket otvetydigt visar, att Arnims framställningar hållits i ganska allmänna former, och att öfverstelöjtnanten ej heller kunnat ge klarhet om hvad man på kejserlig sida ville vinna med sina förslag. Frågan hänsköts af kanslern till konungen; vi veta blott, att Arnims förslag rört allians mellan Sverige och kejsaren, det polska krigets biläggande och utsikten att på ett eller annat sätt »ackomodera därigenom de evangeliske». Under samtalet med Sparr har dock kanslern gifvit uttryck åt sina grundade betänkligheter och framhållit åtskilliga hinder. Efter delgifvandet däraf ansåg visserligen Arnim, att den svenska ståndpunkten ej behöfde utesluta en allians af den innebörd, att båda parterna förbunde sig att ej bistå hvarandras fiender.[1] Men äfven detta program kunde nu ej accepteras af Sverige, som stod i begrepp att bringa Danmark hjälp. Arnim hade kort efter Sparrs besök hos rikskanslern inledt diskussioner med en pomrare i svensk beställning, syndikus i Stettin Elias Pauli, hvilken tidigare fått i uppdrag att söka förmå den som man ansåg ganska välsinnade öfversten att öfvergå »in meliores partes». Under samtalen med Arnim utrönte nu också Pauli, att förslagen voro skäligen sväfvande, och att man på kejserligt håll endast väntade, att Sverige skulle framställa sina villkor. Pauli anmärkte — väl på grund af undfånget uppdrag —, att en konvention mellan Sverige och kejsaren redan förelåge i Stettinfreden 1570, och Arnim framkastade då tanken, att detta fördrag skulle kunna förnyas och tilläfventyrs utvidgas.[2] Allt tyder på, att svenska regeringen var angelägen om att snarast möjligt afveckla hela historien. Rasche har under sin nordtyska ambassad våren och sommaren 1628 ägt konungens fullmakt att förhandla med Arnim. Men dessa förhandlingar, hvilka nära

[1] Oxenstierna till Arnim den 1 april 1628; notis om ett hans bref till konungen den 2 april. *OSB* I, 4, s 101—102 och (brefförteckningar 1628) s. 740. — Sparr till Gustaf Adolf den 26 april. — Jfr *Irmer* Arnim s. 102—103.

[2] Salvius till rikskanslern den 20 jan. 1628. Tysk-lat. reg. Elias Pauli till konungen den 5 jan. 1628 (utdrag af Salvius, bland Camerarii bref till konungen 1627): berättar om Arnims tillgifvenhet för Gustaf Adolf. Elias Pauli till rikskanslern den 23 april, E 388 Uppsala.

anknöto sig till sådana med den mot Wallenstein nu revolterande Farensbach, afsågo uppenbarligen i främsta rummet att vinna Arnim för Sverige. Ehuru det allmänt framkastades gissningar om att Rasches egentliga syfte vore att inleda förhandlingar med de kejserliga[1], och ehuru Wallenstein inväntade ankomsten af den svenske gesanten[2], torde Rasche ha inskränkt sig till att påverka protestanten Arnims personliga betänkligheter mot ett fortsatt deltagande i kriget på kejserlig sida. Dessa förbindelser afbrötos i juli[3], och hela affären stod i vida fältet, när fram på höstsidan i samband med Oxenstiernas resa till Stralsund den svenska och den kejserliga politikens företrädare vunno starkare känning med hvarandra (s. 60). Det var då som masken kastades.

Gustaf Adolf hade aldrig frestats att låna örat åt de kejserliga förslagen. Wallenstein hade sålunda dömt rätt, när han i förstone betviflat möjligheterna att utspela den skandinaviska täflingsandan till Habsburgs förmån. Mellan Sverige och Danmark hade under sommaren 1627 förts underhandlingar, som inneburo ett nytt frö till ett närmande. Kristian begärde nämligen, att grannen måtte hindra tillförseln öfver hafvet till de kejserliga, som hotade Pommern; Gustaf Adolf gjorde liksom förr ömsesidighetens kraf gällande och förklarade sig villig att låta sina fartyg samverka med de danska, om danska regeringen grepe in mot handeln på Danzig och polska Preussen[4]. Konung Kristian anknöt till detta uppslag, förmedlingslänken till de föregående diskussionerna. Ställningen hade börjat synas ytterligt hotfull

[1] Rasche till konungen, Hamburg den 4 maj.

[2] Wallenstein till Arnim den 17 juni, *Förster* Briefe I, s. 346—347.

[3] Rasches depescher till konungen omtala dessa förhandlingar med försiktig knapphändighet. Ett chifferbref af den 28 april, som möjligen innehållit utförligare notiser, har ej med tillgängliga nycklar kunnat upplösas af förf. Det rör R:s förhandlingar med trenne personer i det främmande lägret (Arnim, Farensbach? hertig Georg af Lüneburg?) Se f. ö. Rasches depescher den 10 och 28 maj, 12 juni och 19 juli. Hans förbindelse med Arnim inleddes genom en broder till R. (Martin Rasche?) som afreste till Greifswald för att träffa öfversten. En sammankomst mellan honom och den svenske diplomaten var ifrågasatt men kom ej till verkställighet.

[4] Till Kristian IV den 10 juli 1627. Reg.

för honom, när han i september 1627 vände sig till Gustaf Adolf med en framställning, som betecknade en helt annan och större enträgenhet i förbundsfrågan än tidigare och på samma gång signalerade eftergifter i förut häfdade ståndpunkter. Han föreslog nämligen en fast förbindelse mellan rikena till deras eget försvar, den evangeliska sakens fromma och Östersjöns trygghet och begärde till hjälp sju eller åtta örlogsskepp, som skulle blockera Lybeck — en särskild begäran härom hade kort förut framställts[1] —, Wismar, Stralsund och Stettin, samt hindra ditförsel af proviant och ammunition; i gengäld ville Kristian afskära enahanda tillförsel till Danzig genom till Danmark hörande land och hamnar. Därjämte framkastades den tanken, att svenskarna skulle företaga »en mäktig diversion» i Tyskland till det allmänna väsendets lättnad. Gustaf Adolfs svar, afgifvet från Kalmar kort efter hemkomsten i oktober, avböjde visserligen med hänvisning till den förestående vintern att låta skeppen löpa ut. Men han var fullt medveten om, att ställningen i Danmark när som helst kunde bli förtviflad. Han trodde i själva verket nu, att han svårligen skulle kunna undgå kriget. Från Danmark voro underrättelserna i högsta måtto nedstämmande; det talades om hvad som värre var än bristande försvarsanstalter, om inre split och elakartad opposition mot konungen. I Skåne sades folket önska komma under Sverige, rapporterade Bureus. Att begagna Danmarks nödläge till svensk expansion har dock icke ens diskuterats af Gustaf Adolf. Han var besluten att bringa hjälp, om så skulle behöfvas, och han meddelade därför Kristian, att gesanter skulle afgå för att träffa aftal om förbund.[2]

Redan före afresan från Preussen hade Gustaf Adolf — med anledning af det danska brefvet, som hann honom där — allvarligt öfvervägt situationen. Hans egen åsikt, underställd rikskanslerns omdöme, synes ha varit, att de af Danmark begärda

---

[1] Gustaf Adolf till Kristian den 18 sept. Reg.

[2] *DNT* IV, s. 16. — Kristian hade ursprungligen ämnat sända en beskickning till Sverige; tanken förföll emellertid. Instruktion för Otto Skeel den 12 sept., Sverige A 1626—34, RA Köpenhamn, ansluter sig till konungens bref af samma datum. — *Cronholm* V, 2 s. 19—21. — Gustaf Adolf till rikskanslern den 25 och 26 okt, 6 och 18 nov. *OSB* II, I, s. 352—357, 362—363.

skeppen genast borde bemannas och affärdas. Han fruktade nämligen, att Kristian skulle kunna slå in på farliga vägar, om han ej genast undsattes eller åtminstone finge »stark och viss förtröstning» därom[1]. Tanken att strax affärda fartygen fick nu anstå, tydligen på grund af Oxenstiernas votum. Men konungen hade också framlagt sin uppfattning om ställningens kraf för därvarande representanter för vänskapliga makter, engelsmannen Spens och de holländska medlarna. Han föreslog England att förena sig med Sverige till Danmarks undsättning; kunde på grund af kriget med Frankrike direkt bistånd ej påräknas från England, borde åtminstone Sverige sättas i tillfälle att effektivt bispringa grannen. Konungen begärde därför, att sändebud måtte uppsöka honom under vinterns lopp, utrustade med bindande fullmakt att sluta ett aftal och med medel, tillräckliga att jämte tillskott från svenskt håll bringa en här under vapen, som vid nästa vårs inbrott kunde föras mot fienden. Hvad förslaget i detalj torde afsett, därom lämna de samtida framställningarna till Holland underrättelser. Enligt dessa skulle generalstaterna till Sveriges förfogande ställa 100,000 rdr månatligen under 40 eller åtminstone 36 månader, hvaremot Gustaf Adolf åtoge sig att från sitt eget rike sammanbringa en armé på 10,000 man fotfolk och 2- eller 3,000 ryttare och för subsidiebeloppet utrusta ytterligare en styrka; senare beräkningar af konungen (s. 45) visa, att han af makterna väntat bidrag till två tredjedelar af den planerade armén, hvadan den alltså i sin helhet skulle ha kommit att uppgå till mellan 30- och 40,000 man. Denna armé skulle föras Danmark till hjälp; för Nord- och Östersjöns försvar borde Sveriges, Danmarks och Hollands flottor operera i samråd. Konungen begärde att för sagda härs utrustning bekomma fyra eller fem månaders förskott. Endast den reservationen inlades, att stridskrafterna till lands skulle anföras af honom själf. Kunde polska kriget biläggas denna vinter, blefve ju Sverige så mycket bättre vuxet de nya uppgifterna; om ej skulle konungen vinnlägga sig om att i Polen på bästa sätt befordra den allmänna saken. Han var besluten att söka vinna hvila på

[1] Salvius till Oxenstierna den 29 sept. 1627.

den polska fronten, helst med alla gjorda eröfringars kvarhållande men i nödfall mot åtminstone de preussiska hamnarnas öfverlåtelse åt Sverige på några år framåt. Då ligan — så brukade han sammanfatta de med Habsburg associerade katolska intressena inom och utom Tyskland — redan förfogade öfver så många Östersjöhamnar, ville han ingalunda utsätta sig för risken att än flere skulle komma i dess hand[1].

Sådant var Gustaf Adolfs program. Men han var icke sinnad att söka trotsa det igenom. Märktes det, att generalstaterna ansågo Sveriges hjälp obehöflig för Danmarks räddning, skulle intet ord vidare yttras i saken, instruerade han Camerarius. Så blev väl icke alldeles fallet; känslan av hvad som stod på spel uteslöt liknöjdhet. Både i England och Holland rådslog man om snabb undsättning till Danmark. Den holländska hjälparifvern mötte för öfrigt en viss misstro hos Kristian till följd af dansk ömtålighet gent emot hvarje främmande intrång i Öresund. Hvad som saknades för att den svenska planen skulle kunna utföras, var reda penningar. Holland kunde ej på egen hand sammanbringa så stora subsidier, Englands konung upptogs af kriget med Frankrike och af inrepolitiska bekymmer. Den svenske konungens sak kom därför att hållas gående, föremål för ett långvarigt, af holländarna inledt tankeutbyte, hvari förutom England äfven Frankrike rådfrågades. Den frist, vintermånaderna, som Gustaf Adolf utsatt, gick förbi: inga sändebud infunno sig, inga tillmötesgående svar afhördes, men väl blef det tydligt, att uppslaget skulle förrinna i sanden[2].

Den af Gustaf Adolf förebådade ambassaden till Danmark sattes omedelbart i verket, i det att Rasche och Karl Banér beordrades att på ort och ställe öfverlägga om läget med konung Kristian och hans råd. Den instruktion, som gafs dem i handom, är synnerligen belysande för konungens ovisshet om situationens

---

[1] Till konung Karl af England den 6 oktober, Tysk-lat. reg. 1626—27. Jfr. *Rydfors* s. 103. Till Camerarius den 26 okt., anfördt registratur. — Konungen till rikskanslern den 18 nov., *OSB* II, 1, s. 366—367.

[2] Jfr. *Rydfors* s. 104 ff. *Schybergson* (Sverige och Holland s. LXXXV — LXXXVI) berör endast frågans allra första skede

verkliga art. Att den var farlig, det visste han, men om faran var öfverhängande eller ej, därom hade han trots sina farhågor ej kunnat bilda sig en beslutsmässig föreställning, hvarför också hans planer förgrenade sig i flere alternativ, alltefter karaktären af de utsändes erfarenheter. Om Rasche och Banér funne Kristian ifrig för förbund med Sverige, och om konungen visade sig önska en svensk diversion mot de tyska katolikerna till Danmarks hjälp, skulle gesanterna instämma i dessa förslag. Ty genom en sådan diversion skulle fienden pressas ut från danska halfön, tyska kriget föras tillbaka till ett tidigare strategiskt läge och Östersjökusten på så sätt lättare och bättre värjas. Men det stode ej i Sveriges hand att lägga företaget på säker grund. Danmark borde söka förmå England och Holland att subsidiera armén; Sverige ville sedan uppställa 10,000 man fotfolk och 2,000 man kavalleri af sitt eget och resten af de till dess förfogande ställda medlen. Med denna här ville konungen fresta ett ingrepp i Tyskland. Eventuella invändningar från Kristians sida, att han själf hade bruk af sådana subsidier, skulle sändebuden vederlägga, påvisande, att de skulle komma till effektivare användning af Gustaf Adolf.

Men det kunde inträffa, att Danmark visade sig sväfva i en ytterlig fara, heter det vidare i instruktionen; konungens egna vittnesbörd visade ju också, att han fruktade just detta. Det vore för det första möjligt, att jäsningen bland folket bragt frestelsen att förrädiskt underhandla med fienden till mognad. Legaterna skulle då inskrida med varningar och hotelser, mana till lydnad för monarken och lofva denne stöd från Sverige; ett fredsslut, som innebure skada för Sverige, skulle icke tillåtas, ägde de att inskärpa för de oppositionella. Följde så det andra farliga fallet: hotande fara från fiendens sida och små utsikter för konung Kristian att kunna bjuda anfallsstormen spetsen. Här är bakgrunden alltså till de nyss begynta, under högspänning bedrifna flott- och landstigningsrustningarna. I detta verkliga nödläge för Danmark ville Gustaf Adolf genom Rasche och Banér betyga sin redobogenhet att till det yttersta bistå. Redan denna höst skulle han, om ställningen befunnes kräfva det, med alla sina krafter till lands och sjöss ila till grannrikets värn; med

det allra snaraste skulle då 20 till 30 skepp jämte transportfartyg för armén från Stockholm sändas till Öresund, och nästa vår skulle de två örlogsflottorna göra gemensam sak. Kärntrupperna i Livland och Preussen hade kallats till Kalmar; när som helst kunde 8—10,000 man föras Danmark till undsättning. Konungen begärde endast fri tillförsel till sin armé. — Slutligen en tredje eventualitet, som ej behöfde men kunde vara vansklig för Sverige: att trycket från fiendens sida väl icke vore öfverhöfvan hårdt men konung Kristian dock ansett sig böra söka förhandlingar. Det gällde då att utröna, hvilka villkor han ämnade acceptera. Mot en fred på åtminstone drägliga betingelser hade Sverige intet att invända; blott Danmarks grundvalar ej skakades, stode det konung Kristian fritt att göra upp med sin vederpart. Men en också för Sverige farlig fred skulle skapas, därest dansk beredvillighet vore förhanden att aflyfta krigsbördan genom Öresunds afträdande, beviljandet af kejserligt läger på Själland, flottans öfverlåtande eller likartade villkor. I så fall skulle sändebuden ej blott afråda utan hota. Att denna sista möjlighet, som måste synas föga sannolik, öfverhufvud medtages, vittnar om att Kristians desperation gällde som en oberäknelig faktor. Bakom ligga säkerligen vissa farhågor för svenskfientliga stämplingar från kejsarens och hans förbundnes sida.[1]

Hufvudsyftet med ambassaden var emellertid, inskärptes i ett tillägg till instruktionen, vinnandet af full klarhet öfver Danmarks verkliga läge. Kunde landet bestå på sig självt, eller behöfdes tillskottet af svensk kraft? Hotade faran ej för ögonblicket, men funnes ingen trygghet för framtiden? Om undsättning syntes motiverad, befalldes sändebuden att i förväg sondera konungens mening om de erbjudna villkoren; ginge han dem ej nu till mötes, borde saken uppskjutas till senare.[2] I enlighet härmed ha Rasche och Banér handlat. Ställningen var icke sådan — hvilket ju betydde en lättnad för Sverige — att anbudet om omedelbar svensk hjälp behöfde göras, ehuru beklag-

---

[1] Jfr Rasches iakttagelser om spanskt och kejserligt anstuckna ekonomiska intressen i Danmark, *Cronholm* V, 2, s. 21—22.

[2] Instruktion för Rasche och Karl Banér den 27 okt. 1627. Tysk-lat. reg. 1626—27. Förhandlingar 1627, Danica.

liga tecken på bristande omtanke och sammanhållning förspordes. Ej heller lära legaterna ha ansett af nöden att bearbeta konungen eller opinionen i fredsfrågan; den erbjöd nämligen ej så hotande utsikter som man befarat. Hvad beträffar diversionsplanen och makternas påräknade anslutning till denna, torde de två sändebuden inskränkt sig till att känna sig för om läget; något afgörande besked kunde för öfrigt knappt tänkas, så beroende som projektet ju var af subsidiegifvarnas hållning. Rasche och Banér ha därför endast ursäktat sin herre för de begärda örlogsskeppens uteblifvande på grund af årstiden och föreslagit, att vintern borde användas för underhandlingar om förbund. Längre sträckte sig i stort sedt dryftningen säkerligen icke. Kristian ville nu själf affärda representanter till Sverige för underhandlingar. Därtill utsågos tvenne riksråd, Tage Thott och kanslern Kristian Friis. Det faller i ögonen, att i dessas instruktion intet nämnes om diversionsplanen. Kristian förklarade sig önska förbund och till det yttersta vilja möjliggöra ett sådant. Han begärde af Sverige hjälp i penningar, krut, krigsfolk — några tusen man till Jyllands och hertigdömenas återeröfring — samt skepp: tjugu örlogsfartyg och lika många galärer. Biståndets återgäldande ställdes i utsikt. Kristian ville hindra tillförseln af krigsmaterial och trupper till Sveriges fiender genom Öresund och kunde tillmötesgå svensk anhållan om fri passage. Däremot afböjdes hvarje offensiv hjälp mot Danzig och Polen liksom också hvarje allmänt förbund mot katolikerna: forna betänkligheter kvarstodo alltjämt.[1]

Gustaf Adolf hade efter hemkomsten omedelbart låtit utgå riksdagskallelse. Däri riktades ständernas uppmärksamhet på de påfviskes framgångar i Tyskland och mot Danmark och på det fördärfliga inflytande, som de kejserliga segrarna öfvat på fredsförhandlingarna med Polen. Förberedande öfverläggningar med rådet höllos af konungen i Stockholm i början af november.[2] Frågan om förhållandet till kejsaren och om den ifrågasatta hjälpen till Danmark gjordes till ämne för följande råds-

---

[1] *DNT* IV, s. 16—18. *Cronholm* V. 2, s. 21—22.

[2] *Tham* Bidrag s. 20—23. *SRP* I s. 59—64 (den 4 november).

diskussioner, hvilka sträckte sig in emot riksdagens öppnande i december. Som skäl att bringa Danmark undsättning anfördes å ena sidan dess uppenbara trångmål, splitet inom grannriket, konungens förminskade kraft och hans bundsförvanters bristande förmåga att stå honom bi, å andra sidan krigets karaktär af religionskamp, stam- och språkförvantskap mellan danskar och svenskar, forna och nyare grannfördrags innebörd, Sveriges intresse i Öresund, vikten att bjuda de katolska stämplingarna spetsen och slutligen kejsarens mot Sverige afvoga verksamhet i Polen. Åtskilliga motiv mot hjälp anfördes äfven, såsom Sveriges egna svårigheter och nödvändigheten att föra det polska kriget till ett snart slut, Danmarks tydligen så småningom förbättrade läge, fordom lidna kränkningar från dansk sida, vidare rättvisan i den näpst, som nu drabbat Kristian för den politik hvari han inkastat sig, »mera ambitione ductus», och till sist det vidtutseende och vådliga i ett krigiskt ingripande af Sverige, hvarom ingen kunde veta, hvart det ledde.[1] Om dryftningens utgång veta vi, att rådet uppmanat konungen att bjuda kejsaren motstånd och så länge som möjligt afhålla honom från Östersjön och rikets gränser.[2] Konungens och rådets beslut har alltså blifvit att lämna Danmark den hjälp, som syntes oundgänglig. Men på samma gång har man tydligen ej kunnat undgå att fästa vikt vid de mer lugnande underrättelserna från söder. Att situationen aldrig under de sista krisåren varit så allvarlig som nu stod emellertid fast. Vid riksdagen kort därefter inskärptes af konungen, att lägets risker förökats genom invasionen öfver de södra Östersjöstränderna och största delen af Danmarks rike. De utrikespolitiska frågor, som härmed sammanhängde, urskildes emellertid från riksdagsdebatterna för att öfverlämnas till ett hemligt utskott af alla stånden. I sitt beslut (den 12 januari 1628) förde dess ledamöter sina medbröders talan. På konungens tillfrågan förklarade de nu, att kejsaren icke finge tillåtas fatta

[1] Johan Skyttes konceptanteckningar från tvenne rådssammankomster, den ena den 9 dec. 1627, den andra utan datering. Depos. Skytteana, Handl. rör. Johan Skytte, III. Esplundaarkivet.

[2] Konungen erinrar den 2 juni 1628 riksrådet därom, att »I och flere» förliden vinter gifvit honom ett sådant råd. Reg.

fast fot vid Östersjön, »hvars herradöme af hedenhös lydt under Sveriges krona»; hvad han förde i skölden visades tillfullo af hans uppträdande i Polen och förföljelsen mot religionsförvanterna. Kriget borde ej inväntas i Sverige utan flyttas öfver till fiendens mark; uppstode genom en sådan preventiv politik förvecklingar, kunde konungen räkna på sina undersåtars nitälskande trohet. Bistånd borde gifvas Danmark med hänsyn till faran för Sverige af »någon förändring i det regementet».[1] Ej så mycket för den innevarande situationen som för tilläfventyrs snart stundande förskjutningar i läget har konungen utverkat sitt folks fulla jaord till de beslut, som då kunde blifva af nöden. Ännu stod ju också diversionsprojektet i vida fältet.

Dessa debatter och afgöranden anknöto sig på det närmaste till de förhandlingar, som samtidigt fördes med de danska gesanterna. Friis och Thott började vid jultiden öfverlägga med sex herrar af svenska rådet. Danskarnas första framställningar höllos i allmänna former, men det framgick däraf, att någon »real, ansenlig och royal konjunktion» icke af dem fördes på tal. Gustaf Adolfs män uttryckte å sin herres vägnar besvikelse häröfver men förklarade, att i afvaktan på sakens utveckling Sverige redan nu ville visa sin goda vilja. Föregripande danska specialframställningar och därmed från början spelande initiativet ur motsidans händer framlade de anbudet, att svensk hjälp skulle utgå med åtta örlogsskepp, dock mot vissa villkor, hvaraf de viktigaste voro vägran att låta eskadern användas mot hansestäderna, med mindre dessa visade en mot Sverige fientlig hållning, och kraf på att danska krigsfartyg skulle förfölja polska fribytare och konung Kristian konfiskera alla till Danzig destinerade seglare, som ville passera Öresund utan svenskt pass. Det visade sig självfallet, att båda klausulerna bjödo danskarna emot; icke desto mindre vidhöllo svenskarna sina fordringar, som också inflöto i preliminärtraktaten, undertecknad den 4 jan. 1628. Var det ett vida längre gående medgifvande, än konung Kristian varit beredd på, så väcktes nu hans missnöje med aftalet; helst skulle han velat förkasta hela fördraget men stan-

---

[1] *Tham* Bidrag s. 24, 39—40.

nade för att ratificera det med åtskilliga modifikationer i den punkt, som afsåg inskridandet mot handeln på Danzig. Gustaf Adolf var ingalunda till freds härmed, och Kristian såg sig omsider nödgad att ge vika, när han i maj skänkte giltighet åt det den 28 april dagtecknade, för tre år gällande förbundsfördraget. Dock skulle danska pass på Danzig gälla lika med svenska. Viktig var den stipulerade, båda parterna åliggande skyldigheten att flitigt meddela sig med hvarandra om situationen. Än betydelsefullare vardt den klausul, enligt hvilken Sverige skulle inneslutas i Danmarks, Danmark i Sveriges freder med sina motparter.[1]

De längre syftande svenska förslagen om militär samverkan i tyska kriget hade alltså skjutits åt sidan. Men de hade dock varit föremål för dryftning. Friis och Thott hade uttryckt sin önskan om att vid muntliga konferenser upplysas om arten af den »reala konjunktion», som Gustaf Adolf önskade.[2] Personligen utvecklade nu konungen för de två danskarna sin syn på »hela den diversionshandeln». Han var villig att uppge sin forna fruktlöst häfdade plan på en framstöt genom Polen mot Schlesien och i stället företaga en annan diversion genom Pommern, Mecklenburg eller »hvar det sig bäst hade skicka kunnat». Villkoret härför vore emellertid, att makterna visade sitt intresse för åvägabringandet af »en bastant armé under H. K. M:ts egen personliga direktion.» Han hade själf ämnat tillskjuta en tredjedel af styrkan, medan resten fölle på de förbundna; han hade därom underrättat ej blott England och Holland utan också flere ständer i Tyskland jämte Siebenbürgen. Men då utgången af dessa framställningar var högst oviss, föreslog han Danmark att af sina medel prestera den ena tredjedelen mot det att Sverige åtoge sig det öfriga.[3] I de tillämpade förslag, som härflöto härur, blef styrkeproportionen något annorlunda. Ett i detalj utarbetadt utkast för ett sådant närmare förbund uppgjordes från svensk sida. Detta utkast ställde i själfva verket rätt stränga kraf på

---

[1] *DNT* IV s. 18—30.

[2] *Ibid.* s. 19.

[3] Gustaf Adolfs resolution på Erik Krabbes andragande, den 5 mars 1628. Däri ges en redogörelse för hans förhandlingar »med K. M:ts af Danmarks sändebud sist här i Stockholm».

Danmark, på samma gång som det åt Sveriges konung jämte den ledande rollen i förbundet och dess blifvande krigsföretag öfverlät uppställandet af den drygare delen af dess armé.[1] Konung Kristians land skulle vid fälttågets början ställa 600,000 rdr till förfogande, däri inberäknad en månads leverans af den kontribution, som sedan skulle utgå med 100,000 för månad. Danmark skulle vidare lämna skepp till arméns öfvertransporterande, ställa hamnar och kvarter till disposition, förse lägret med proviant och foder och bidraga till armén med 6,000 man infanteri och 2,000 ryttare. Vidare kräfdes, att Danmark skulle förklara Polen och Danzig som sina fiender och ej sluta fred med dem eller med kejsaren utan Sveriges samtycke. Gustaf Adolf ville då skynda till Danmarks bistånd med 12,000 man, hvaraf 3,000 ryttare, och en flotta om sexton örlogsskepp jämte mindre fartyg och förklara kejsaren krig. Förbundet skulle vara i fem år, så framt ej fred dessförinnan följde. Hela sammanhanget synes antyda, att de beramade krigsföretagen voro ämnade att göras med så starkt stöd af danskt område och danska naturtillgångar som möjligt; vinterkvarter i Danmark förutsattes,[2] i hvarje fall för en del af styrkan, hvarmed ju icke var uteslutet, att senare skulle följa framträngning mot exempelvis Mecklenburg.

[1] Närmare bestämdt tre femtedelar. Det hela torde kunna förklaras så, att Gustaf Adolf vidhåller sitt forna anbud, medan Danmark förutsättes komma att lämna en tredjedel (8,000) af de på de förbundnas räkning fallande styrkorna (två tredjedelar = 24,000; dubbelt mot Sveriges 12,000).

[2] Jag åsyftar de »conditiones foederis cum Dano A:o 1629 propositæ sed non acceptæ», som af *E. Hildebrand* aftryckts i Hist. Tidskrift 1882, s. 293—294, under antagande, att de ansluta sig till Ulfsbäckssammankomsten. *Schäfer* (Geschichte von Dänemark, V s. 555) påvisar med rätta de 22 punkternas fullständiga oförenlighet med de förslag, som vid det åsyftade tillfället bevisligen framlades af konungen, och föreslår i stället nov. eller dec. 1629, en förmodan som är alldeles ohållbar: krafvet på Danmarks inträde i kriget var hösten 1629 omöjligt, en fordran på att det skulle bryta med Polen efter Altmarksstilleståndet orimlig. Rubrikdateringen är säkert felaktig. Detta styrkes bl. a. af den omständigheten, att en annan uppteckning af punkterna i fråga *utan* angifven tidsbestämning föreligger i en Johan Skytte tillhörig volym och inhäftad i sammanhang med rådsförhandlingskoncepten af dec. 1627. Depos. Skytteana, Handl. rör. Johan Skytte III, s. 95. Esplundaarkivet. Där anges det danska kavalleriet till 2,000 man i st. f. 3,000 (så i Hist. Tidskrift). — Villkoren kunna öfverhufvud ej tillhöra någon annan tidpunkt än den här förutsatta.

Planer af denna art kunde emellertid de danska herrarna icke ingå på. De hade ingen fullmakt att afhandla dylika frågor och förklarade uttryckligen, att konung Kristian ej kunde göra något åt saken; Gustaf Adolf borde inrikta sig på att vinna England för projekten. Konungen drog häraf slutsatsen, att förslaget ej behagade konung Kristian, och undvek för den skull att förnya sina yrkanden.[1] Säkerligen dömde han rätt: grannen hade visserligen bragt frågan om diversionen i Tyskland å bane, men kunde ej förutsättas vara villig att i sitt eget skriande subsidiebehof förmedla ett så betydande understöd till Sveriges fromma och lika litet köpa sig Sveriges hjälp mot så väsentliga tjänstebevisningar, som här kräfdes. Men utan dylika villkor önskade Kristian gifvetvis befrämja diversionsplanen. Anledning erbjöd sig, när från Siebenbürgen förspordes, att Bethlen Gabor gärna ville bryta den ingångna freden med kejsaren, och att den obändige fursten önskade samverka med Gustaf Adolf; om denne till sommaren skickade en del af sin här mot Schlesien, förklarade sig Bethlen beredd att med 15,000 utvalda ryttare gå i fält för att förena sig med svenskarna. Kristian uppmuntrade tanken, i det han manade Bethlen att, som han begynt, verka för stillestånd mellan Sverige och Polen. För honom såväl som för siebenbürgaren tedde sig alltså företagets sammankoppling med Gustaf Adolfs polska krig som utesluten.[2] Genom Erik Krabbe lät konung Kristian proponera ärendet i Stockholm. Gustaf Adolfs svar blef en vägran: man hade förut visat sig alldeles otillgänglig för de svenska förslagen om en diversion genom Polen, och äfven han förutsatte nu fred med Polen som en betingelse för företaget. Men en uppgörelse med Sigismund syntes utesluten; kunde den också utverkas, mötte dock de största vanskligheter; kejsarens folk hölle alla vägar till Schlesien starkt besatta, och på Polens hållning i en sådan situation vore naturligtvis ej att lita. Konungen hänvisade för öfrigt till sina diskussioner med Friis och Thott. Hvad diversionen i Tyskland vidkom, hade

---

[1] Resolution för Krabbe den 5 mars.

[2] Kristian IV till Bethlen Gabor den 6 febr. 1628. Latina 1616—1631, RA, Köpenhamn. Ds. till Gustaf Adolf den 8 febr. Reg. öfver danska kungabref 1572—1632.

både England och Holland visat sig högst ointresserade, och konungen själf måste under sådana omständigheter så mycket mer tvifla på sakens framgång, som just nu det livländska kriget väckte hans stora bekymmer; i självfva verket var han vid denna tidpunkt betänkt på att i egen person resa öfver till Livland. Det af honom gjorda förslaget om närmare förbund mellan Nordens kronor syntes i hans ögon erbjuda föga hopp, sedan en jämförelsevis så obetydlig fråga, »som är farten på den ena staden Danzig», visat sig innebära så många intresseslitningar.[1] Frågan kunde betraktas som fallen. Vid slutet af mars meddelade också danske konungen, att förslagen vore oantagliga. Att, som Gustaf Adolf önskat, Danmark skulle åtaga sig underhållet af en tredjedel af hären läte sig ej göra; öfverläggningarna om en diversion borde uppskjutas till ett lämpligare tidsläge.[2] Än en gång fördes saken på tal: af Rasche inför konung Kristian kort därefter. Beskedet vardt, att Danmarks svårigheter ej medgåfve medel till underhåll af en armé på 12,000 man. I stället förde Kristian på tal möjligheterna för en svensk diversion, och härvidlag visade sig konungen trots det undvikande svaret från Stockholm angelägnare. Han föreslog ett svenskt angrepp på de kejserliga i Mecklenburg eller Pommern, allra helst på Rügen och i Stralsundstrakten. Ett sådant företag behöfde endast kräfva en kort tid; Gustaf Adolf kunde sedan, när han så ville, lämna dessa positioner och draga sig tillbaka.[3]

Läget var nu sådant, att Stralsunds motstånd mot de aggressiva kejserliga inkvarteringskrafven trädt i förgrunden. Krisen hade mognat genom Arnims besättande af Dänholm i början af februari. Borgerskapets förhoppningar flögo ögonblickligen till Sveriges och Danmarks konungar. Man visste ju, att båda rike-

[1] Gustaf Adolf till Kristian den 4 mars. Sverige A, Brevveksling. Resolution för Krabbe den 5 mars. Sverige B 1512—1628, RA, Köpenhamn.

[2] Kristian till Gustaf Adolf den 26 mars. Reg. öfver danska kungabref.

[3] Rasche till konungen, Femernsund den 8 april 1628. Då Kristian motiverade sin vägran att biträda med »la fourniture de quelque doux hommes» därmed att han nog skulle få folk, om han blott hade pengar, — han hade själf svårighet att underhålla sitt manskap — torde samtalet just ha utgått från det s. 46 skildrade projektet och trupperna i fråga varit de föreslagna *svenska* hjälptrupperna, ej Danmarks eget tillskott.

nas intresse på det allvarligaste berördes af hvad som här stod på spel. Från Stralsund riktades också några dagar efter öfvergreppet till de danska riksråden en vädjan, att Danmark måtte *jämte svenske konungen* skydda staden mot det kejserliga anloppet. Tillika meddelades, att de blockerande trupperna, särskildt de som befunno sig på Rügen, hyste den största fruktan för Gustaf Adolfs ingripande.[1] Också till honom nådde redan nu borgarnas rop om hjälp, och när konungen befallde Rasche att förhandla med staden, har uppdraget tydligtvis inneburit frambärandet af uppmuntrande budskap.[2] I mars sände så Gustaf Adolf Filip Reinhard von Solms (s. 121) till Danmark för att för dess konung betona nödvändigheten af Stralsunds undsättande; dock är det ovisst, om han hade utfört sitt ärende, när Kristian uttalade sig för Rasche i saken.[3] För Gustaf Adolf talade starka skäl för att bispringa den hotade staden. Han menade sig därigenom kunna afvända ett wallensteinskt anfall på Preussen, fjärma krigsstormen från fäderneslandets gräns och bereda sig större möjligheter att understödja Danmark; här vore också ett tillfälle att hålla flottan samlad till mötande af spanska anslag västerifrån, och slutligen skulle på detta sätt hansestäderna hindras att modlösa underkasta sig kejsarens godtfinnande. Men å andra sidan hyste han ganska stora betänkligheter. Först och främst utgick han därifrån, att en »tämmelig stor armé», 8—9,000 man, behöfdes för företaget. Han kunde ej förutsätta, att de öfriga hansestäderna skulle vilja ekonomiskt stödja honom; kanske skulle de rent af genom hans ingripande drifvas öfver i fiendens armar. Han ansåg sig därför böra låta afgörandet anstå någon tid i afvaktan på att från ledande hanseatiska kretsar tilläfventyrs skulle riktas uppmaningar till honom att antaga sig saken.[4]

---

[1] Vicke Quatz till danska riksråden, Stralsund den 8 febr. 1628. Hansestæderne A 1616—29, RA, Köpenhamn.

[2] *Carlsson* s. 33. Rasche synes dock först sent ha trädt i förbindelse med staden.

[3] Solms kreditiv (orig. Sverige A: Brevveksling RA, Köpenhamn) är utfärdadt i mars, saknar dag men härrör från månadens slut. Gustaf Adolf till rikskanslern den 31 mars, *OSB* II, 1, s. 386—387. Gabriel Gustafsson till ds. den 27 mars *ibid.* II, 3, s. 147.

[4] Till rikskanslern den 31 mars. *Ibid.* II, 1, s. 388—389.

Detta var vid utgången af mars; veckorna gingo utan att situationen förändrades, och allt var ovisshet. Tanken att gå öfver till Livland uppgafs af konungen i april efter budskapet om svenska framgångar på denna krigsskådeplats. Men från Danmark kommo plötsligt högst oroande rykten: det hette, att Fyn tagits af de kejserliga. Gustaf Adolf beslöt då i högsta sinnesuppror att resa till Danmark för att rådpläga om ställningen. »De som dagligen verserer hos Hans Maj:t hafver berettet sandferdeligen, at de saa aldrig den herre si malcontent og forandret som den aften.» Dock befanns det snart, att orosbudet var falskt.[1] Det gissades emellertid nu — det var vid slutet af april — att konungen, innan han begåfve sig till Preussen, ämnade segla åt annat håll: allmänt antogs resan komma att gälla Stralsund.[2]

Däraf blef dock intet. Men medan konungen för motvind låg vid Älfsnabben i början af maj, inkommo underrättelser om förhandlingar mellan Stralsunds till Danzig sända emissarier och amiralen Karl Karlsson Gyllenhjelm, hvilken då hänvisat den nödställda staden till Gustaf Adolf. Händelserna utvecklade sig nu raskt; konungen lät genast undsätta staden med krut och lofvade kraftigt bistånd, blott framställningar gjordes därom. Jörgen Bönhardt sändes af honom till Stralsund för att framföra detta budskap och utforska läget. Han rönte vid sin ankomst så stor uppmärksamhet, att den närvarande representanten för konung Kristian ansåg sig tydligt tillbakasatt. Staden beslöt så på grund af det svenska budskapet att affärda en beskickning till Gustaf Adolf med uppfodran att snarast komma öfver till Tyskland med en armé. Vid ingången af juni förhandlade de utsände med Gustaf Adolf i Preussen, samtidigt med att stadens gesant till Hamburg och Lybeck öfverlade med Anders Svensson. Konungens beslut att undsätta staden var nu fattadt, om ock ej utan en viss tvekan. Dock gällde det för ögonblicket icke något ingripande i större skala. En mindre styrka beordrades genast att afgå till Stralsund för att inläggas där som

[1] Erik Krabbe till Kr. Friis den 28 april, Sverige B, relationer 1512—1628, RA, Köpenhamn.

[2] Krabbe till konung Kristian s. d. *Ibid.*

garnison jämte stadens egna trupper och det manskap, som skickats af konung Kristian; de åtta skepp, som afsetts till Danmarks bistånd, skulle nu i stället läggas på redden af den pommerska staden. Men Gustaf Adolf önskade i gengäld för den förpliktelse att sörja för stadens trygghet, som han härmed iklädde sig, att den måtte träda i allians med honom. Vid midsommartiden ingicks äfven förbundet, som mött oväntadt ringa motstånd från rådets sida. Formellt gällde fördraget för endast tjugu år, men tidsbegränsningen var i själva verket mindre fast, då det hette, att förbindelsen skulle bli »beständig». Staden finge ej utan Sveriges medgifvande och medtagande afsluta andra öfverenskommelser af politisk innebörd. Hanseförbundet borde om möjligt indragas i dess förbund med Sverige[1].

Förhållandet till hansan, i och för sig betydelsefullt genom nödvändigheten att stäfja de alltjämt oafgjorda habsburgska planerna, hade sålunda i ännu ett hänseende blifvit af vikt. Rasche hade af konungen bemyndigats bearbeta den i februari 1628 sammanträdande hansedagen, som på nytt skulle dryfta de spansk-kejserliga förslagen. Han kom till Lybeck först efter sammankomstens slut; välsinnade element inom hansan ansågo dock, att skadan var ringa, då svaret på hans framställningar i hvarje fall skulle blifvit dilatoriskt. Diplomatens värf var att för städerna betona nödvändigheten att tillsammans med Sverige motstå de oerhördt vidtutseende projekt, för hvilka Habsburg sökte vinna hansan, och som åsyftade intet mindre än ett fullkomligt sönderbrytande af hittillsvarande handelsvillkor på nordens farvatten. Han uppfordrade också nu, i midten af april, Lybecks råd att träda i förbindelse med Sverige i denna sak. Beskedet blef afvärjande: ärendet måste först meddelas de öfriga städerna för att kunna framställas vid den i september sammanträdande allmänna hansedagen. Dock gafs ett löfte om att lägga hinder i vägen för skeppsvärfvare från Wismar. Rasche riktade i fortsättningen uppfordringar af enahanda natur till andra hansestäder, så Hamburg, hvars svar blef liktydigt med Lybecks[2]. Så drog

---

[1] *Carlson* s. 49—68. Troyes memorial den 27 maj. Hansestæderne A, RA, Köpenhamn. Anders Svensson till konungen den 6 juni 1628.

[2] Rasche till konungen, Lybeck den 25 och 28 april. Hans propositioner

molnet från Stralsund alltmer upp öfver horisonten. Till Rasche sändes af konungen i midten af maj befallningen att mana staden till uthållighet och ställa svensk hjälp i utsikt, och några veckor därefter följde uppdraget att utforska städernas ställning till Stralsunds sak[1]. När en sammankomst af vissa hansestäder utlysts till Lybeck den 16 juli, gjorde sig också Rasche beredd att propagera för de svenska önskemålen. Han har under sommaren författat flygskriften »Hansicher Wecker, das ist treuherzige Warnung an die erbarn Hansestädte», som genom sin titels fortsättning anger sig tillkommen för just detta tillfälle, ehuru den först publicerades något senare eller till septemberkonventet. Dess tendens svarar genomgående mot Gustaf Adolfs syften, såväl när det gäller att misstänkliggöra habsburgarnas nya »modus zu commerciren» som, framför allt, genom sina eggelser till hansan att framträda till det hotade Stralsunds försvar vid sidan af andra medintressenter[2]. Konungen tillskref också en månad i förväg Lybeck såsom ledande stad i detta senare syfte. Han förklarade sig vara öfvertygad om att hansan kunde lämna Stralsund verksam hjälp, blott den visade endräkt, ett sällsynt ting i dessa tider, tillade han halft missmodigt. Fara vore å färde, om ej alla, som här ägde intressen gemensamma, enades. Gillade hansan Sveriges undsättning till Stralsund, skulle detta tillfredsställa konungen, men ännu mer skulle det glädja honom, om förbundet självt ville träda i bräschen och till den änden med Sverige ingå förbund till ömsesidigt försvar[3]. Formligt förslag härom

---

till Lybeck voro daterade den 17 april. Då *Reichard* (s. 137) anger, att hans framställningar voro af den 30 april, torde afses en särskild inlaga till Braunschweig, hvars arkivalier grunda den nämnda förf:s skildring. Om R:s ärende i Hamburg se hans och Anders Svenssons bref till konungen den 12 juni.

[1] *Carlsson* s. 34, 56.

[2] Att Rasche är förf. till »Hansischer Wecker» har antagits på grund däraf, att han enligt samtida uppgift skall ha författat »Nachklang des hansischen Weckers». *Grünbaum* Publicistik s. 95. Att så verkligen är fallet framgår också klart af en anteckning i Anders Svenssons uppbörds- och utgiftsbok (Germanica), där det under »1628 Septembris» heter: »Den 27 dito utlagt för ett discurs, kalladt den Hänsiche Wecker, som jag efter H. Rasches begäran trycka lät . . . 12 rdr».

[3] Lubecensibus 17 (27) juni 1628. Handl. rör. förbindelser med Lybeck.

framställdes äfven af Rasche, men de församlade ombuden funno säkrast att för ögonblicket uppskjuta ett svar, som i kraft af samma försiktiga politik, de häfdade gent emot de habsburgska propositionerna, syntes komma att bli afböjande[1]. Den 24 september följde slutligen hansans besked, insvept i ymnigt tal om fredshopp och vänskap men i realiteten liktydigt med ett afslag. En hänvisning gjordes till utgången af stundande traktater, som man borde afvakta. Sveriges hjälp till Stralsund förklarades ha setts med stort bifall, och hansan lofvade sig skola verka för att belägringen måtte upphöra och staden komma till ro[2]. Vi få tillfälle att återkomma till förhållandet mellan Sverige och städerna vid denna tid (s. 69).

Större än någonsin var i de nordtyska kustländerna oron för att synas engagera sig på någondera sidan. Men de kejserliga vapnen framtvungo mycket långt gående afsteg från riksständernas program att hålla sig utanför. De utgjorde så godt som segerherrens byte, när de ej som Mecklenburgs hertigar voro helt ur spelet. Våren 1628 hade Adolf Fredrik vändt sig till Gustaf Adolf med begäran om intercession. Men Gustaf afböjde något sådant: »Ich aber sorge, man wird uns beide auslachen und desto mehr böses zufugen». Hertigen manades att se bättre tider an och framför allt att ej göra nesliga eftergifter för fienden[3]. Därmed synas för en längre tid förbindelserna dem emellan ha afbrutits. Likartadt var förhållandet med Johan Fredrik af Bremen. Han ansågs nu alldeles förlorad för den goda saken och därtill så godt som oåtkomlig, med sin svit öfversvämmad af fiendens konspiratörer[4].

Men bland gemene man voro sällsamma föreställningar gängse, hämtade från apokalypsens bildvärld och närda af hoppet om räddning för den tyska protestantismen ur dess djupa betryck. Man talade om »lejonet från Norden»; redan nu såg mången i

---

[1] *Reichard* s. 137. *Carlsson* s. 123.

[2] Hansans svar på Rasches proposition, Handl. rör. förbindelser med Lybeck.

[3] Gustaf Adolf till Adolf Fredrik den 28 april 1628. Egenhändigt orig. i Schwerin. Styffes afskrifter. Jfr *Schulenberg* s. 115.

[4] Rasche till konungen den 4 maj 1628.

Gustaf Adolf räddaren. Rasche, konungens trofasta beundrare och på samma gång — det visar hans publicistik — ett stycke poet, öfverraskades öfver att både i Lybeck och Hamburg förnimma »ces bruits si vulgaires».[1] Beryktade astrologer framträdde med utsagor, som väl tillkommit i beräknad anknytning till dessa populära förhoppningar. Gustaf Adolf vore, förklarades sålunda af en viss Henrik Becker i Hamburg, »den samme herre som detta kriget ändtligen med lycka utföra skall och de underkufvade igen hjälpa på benen». Konungen ville väl »utan hög gifven orsak» ej ingripa, men det stode ändock skrifvet i ödets bok, att han måste det. »Så snart Eders Kungliga Majestät träder här till, skall de katoliskes lycka som ett ljus utgå»[2].

[1] Ds. till ds. den 4 och 10 maj.

[2] Anders Svensson till konungen den 20 mars 1628.

FÖRSTA KAPITLET.

Hvad som förmådde Gustaf Adolf att sända det beträngda Stralsund undsättning har han själf med liffull utförlighet framställt i bref till det hemmavarande riksrådet och till sin svåger pfalzgrefven.

»På den ena sidan», skrifver han till den senare, »står oss faran före, som tillstundar af ligisterna, där de en sådan hamn i Östersjön blefve mäktige, och det vissa kriget, som hos ligisterna emot oss och Sverige agiteras och strax efter Stralsunds intagande följa vill. På den andra sväfvar för vår ögon kriget med polacken och de difficulteter, som oss hemma och här trycka.» Af de möjliga utvägar, som situationen anvisar, finner han den minst vanskliga vara att undsätta Stralsund. »Och ändock vi väl veta, många och viktiga saker skola finnas häremot, och af hjärtat gärna såge att kunna blifva och vara med det väsendet förskonade, dock äro vi enkannerligen härtill bevekte vordne, först att vi se nogsamt kejsarens desseiner därhän vara anställte, huruledes han måtte impatronera sig af någon god hamn i Östersjön, och därtill Stralsund vara utvald, såsom en hamn, den icke annorlunda än med två royala arméer är till att stänga, och allarede så mäktig på skepp, att där en god flotta kan utrustas. Skall nu den stad och hamn råka i kejsarens fulla våld, då stode först Danmark i den stat, att det och Sundet, menniskligen om att tala, vore förlorade, dädan sedan stormen snart skulle hinna till Sverige, och hvar den än till en tid kunde afvärjas, så ville det dock följa däruppå, att vi måste icke allenast hålla vår flotta för Danzig utan en den starkaste under Pommern och förtaga, det navigationen oss icke turberades, och så därhos besätta

årligen all sjökanten, Finland och Livland, att alla hamnar och inkomster måtte vara försäkrade, hvilket odrägeligit i längden och omöjeligit falla ville och innan kort tid Sverige skulle utmärgla. Hvarför vi, seendes sådane desseiner och att Stralsund, med mindre det blefve hulpet och äntsatt, ändtligen måste gå fienden till handa, hafva oundvikeligt och omöjeligit hållit att icke släppa den staden, dess hamn och port så handelös, efter den tager sin recurs till oss och Sveriges krono, helst emot den som dock söker allas våras eviga och timeliga fördärf. Öfver det, så hafver ock kejsaren i fjol stärkt konungen i Poland emot oss, hafver i fjol och i år allenast varit orsak med sitt afstyrkande, att det emellan oss och polniska kronan icke är kommit till någon redelig afhandling eller stillestånd, och söker nu alla medel att divertera kriget ifrån sig och hålla det här gående och sådant under konungen i Polands namn. Hvarföre vi ock måste bruka samma sätt att hålla hans trupper här ifrån oss och styrka våra vänner att föra krig emot kejsaren under deras namn.»[1]

Uppfattade konungen sålunda det lämnade biståndet som en akt af nödvärn men ett företag, hvars vidtgående följder klart framstodo för honom, så ville han dock icke nu öppet träda i vapen mot kejsaren, lika litet som denne genom sin polska politik ansåg sig stå på krigsfot med Sverige. Men det ligger i själfva sakens natur, att förhållandet till kejsaren i högsta grad måste bli beroende af utvecklingen af den stralsundska affären, hvari konungen alltför djupt engagerat sig, för att en återgång utan synnerligen starka garantier skulle vara möjlig. I denna situation såg Gustaf Adolf Sveriges intresse först och främst tryggas genom en fast anslutning från stadens sida, till förhindrande af att dess borgerskap vare sig af räddhåga eller tillmötesgående mot de kejserliga och landsherrliga påtryckningarna ryggade sin inledda politik och därmed på nytt upprullade alla de utsikter, som konungen velat förebygga med sitt ingripande. Alltför lätt kunde det inträffa, att ett vida verksammare bistånd visade sig af nöden. Konungen var också beredd att vid behof lämna

[1] Den 3 juni 1628. Skrifvelser till Johan Kasimir. Stegeborgssamlingen.

Preussen och med en ansenligare expedition komma staden till undsättning. Han ville i så fall »gå dit med nio regementen knektar, allt svenskt folk», lämnande åt sina underbefälhafvare i Preussen att hålla det eröfrade och »njuta landsens räntor». Främst gällde det att afvända krigsfaran från Sveriges rike: »Öfverallt så äro ock tiderna nu sådana, att man icke måste alla besvärligheter anse utan för riksens defension skuld att hålla fienden vida ifrån, bruka de medel man hafver och sedan förmedelst en ny utskrifning, i tid anställd, åter stärka sig emot tillkommande år.»[1] Klart är emellertid, att konungen endast räknade med, icke hastade med en sådan undsättningskår under eget befäl, hvilken ju måste föra risken för öppen brytning med kejsaren närmare. Med nödvändighet fördes han till en afvaktande hållning, uppmärksamt aktgifvande på de kejserligas dispositioner i Pommern och efter lägenhet arbetande på att göra alliansbandet mellan sig och Stralsund så hållbart, att det kunde motstå alla tänkbara påfrestningar. Det torde icke kunna bestridas, att han i sistnämnda stycke redan sommaren 1628 visade sig syfta ansenligt långt. Han var icke en hjälpare, som man efter den första orons häfvande utan vidare kunde sända hem igen.[2] Redan i juli 1628 funno med häpnad brandenburgska ombud, utsända att utjämna stridigheterna mellan Wallenstein och staden, att borgarna vore »ihrer selbste nicht mächtig.»[3] Konungen stod då inför nya sträfvanden att skapa än fastare former för förhållandet mellan Sveriges krona och Stralsund. Han har kort därpå under sina förhandlingar med stralsundska kommissarier låtit föreslå *subjectio realis* men undvikit att söka pressa saken igenom, öfvertygad om att kunna genomdrifva dessa önskemål, så snart situationen fordrade landsättandet af en kunglig armé i Pommern. »Däruppå står hela handeln», skrifver Salvius å konungens vägnar till rikskanslern vid sommarens slut, »att kommer H. K. M:t därut med en royal armé och tager in Rügen, så hyllar staden visst realiter H. K. M:t, dock allenast uti her-

---

[1] Till Johan Kasimir den 30 juni. Stegeborgssamlingen.

[2] *Ritter* Deutsche Geschichte III s. 390.

[3] Wilmersdorffs och Peter Fritzes relation den 22 juli, Rep. 30, 343, Berlin.

tigen af Pommerns plats och rättighet, men icke undan imperio och societate anseatica.»[1] Till sina förbindelser med Stralsund anknöt han ju också hoppet om att förmå de andra hansestäderna till en förbindelse med Sveriges konung, likartad med den som redan ingåtts med den bekrigade pommerstaden.[2]

Öfverhufvud gäller det, att man icke bör anlägga en formalistisk måttstock på de utsagor och utkast, som måste ses i ljuset af själfva situationens praktiska imperativ. Nu liksom senare var konungen öfvertygad om att tidsläget icke medgaf utrymme åt alltför optimistiska betraktelser eller lugn förbidan på hvad komma skulle; han grep tillfället i flykten, och han sträfvade efter att däraf skapa en fast bas för framtiden för att vid behof tagas i bruk. Men han åsyftade vid denna tidpunkt icke kriget, för så vidt det kunde undgås utan prisgifvande af de värden och intressen, som det protestantiska Sveriges nationella politik föreskref, och det var i själfva verket icke blott och bart en fiktion, när han för motparten häfdade, att han uppträdde i egenskap af neutral. Dock måste han vara medveten om de utomordentliga svårigheterna att vinna gehör för en sådan uppfattning af sitt ingripande och beredd att taga konsekvenserna däraf. Mellan tanken på landstigning i Pommern och försöken att som vän och ej som fiende förhandla med de kejserliga förefanns djupare sedt ingen oförenlig motsats, såsom Gustaf Adolf bedömde situationens möjligheter. Men otvifvelaktigt var han vida mer förtrogen med utsikten att på den beträdda vägen så småningom komma till fejd med Habsburg. Han hade icke varit den realpolitiker han var, om han dömt annorlunda. Det är troligt, att ett gynnsammare politiskt och militärt läge inom den mot kejsaren afvoga europeiska konstellationen kunnat genast än afgjordare lägga tyngdpunkten på hans djupa tvifvelsmål rö-

---

[1] Den 1 sept. 1628. Reg. Jfr *Carlsson* s. 121—122.

[2] »Och synas de i denna konvent i Lybeck», skrifver Salvius om stralsundarna i sitt anförda bref, »vela göra deras högsta flit till att persuadera de andra hänsestäderna till att träda i förbund med H. K. M:t och begära H. K. M:t till hufvud och patrono för societate, på det att de sin privatsak måtte göra communem och för kejsaren och tyska ständerna så mycket mindre behöfva att äntskylla sig, det de hafva begärat exteri principis tutelam.»

rande möjligt samförstånd med den aggressiva katolicismen och den nyväckta expansionskraftiga imperialismen i Tyskland. Som sakerna nu stodo, låg det i hvarje fall i hans intresse att icke påskynda brytningen.

När de kejserliga i slutet af juli 1628 inställde belägringen af Stralsund — i själfva verket till följd af farhågor för danska och svenska angrepp på andra håll af kusten ehuru under föregifvande af att tillmötesgå hertig Bogislavs stormande böner[1] — kunde Gustaf Adolf för tillfället låta tanken falla att själf komma staden till undsättning.[2] En följd af det förändrade beslutet vardt Axel Oxenstiernas resa till Stralsund för att ordna förhållandena därstädes. Hufvudsyftet med hans beskickning var den danska garnisonens aflägsnande med bibehållande af de svenska trupperna, en tanke som ju fullständigt passade i stycke med hela konungens sträfvan att bli stadens skyddsherre till gagnet och ej blott till namnet. Han höll på grund af underrättelserna ej för alldeles uteslutet, att Wallenstein skulle kunna vinnas för en dylik åtgärd.[3] Kanslern hade också i uppdrag att i Stralsund betyga sin konungs beredvillighet till fred med kejsaren och göra skarp skillnad mellan dennes antagliga syften och hans militärbefälhafvares öfverdåd.[4] Att Wallenstein vid anfallet på staden handlat egenmäktigt var en uppfattning, som icke saknade stöd i hvad man hade sig bekant genom kejsarens svar till dess utskickade,[5] och som också blef ett ledmotiv i de svenska apologierna för ingripandet. Rikskanslern skulle söka afskräcka borger-

---

[1] Wallenstein till Arnim den 31 juli. *Förster* Briefe I, 381. Jfr ds. till ds. den 28 juli och 7 aug. *ibid.* s. 375 och 387. — Axel Oxenstierna polemiserade också inför rådet i Stralsund mot den uppfattningen, att hertigen eller andra med sin intervention bragt fienden att aftåga: »sondern was jetzo geschehen, hat er müssen thun aus rationibus status ac belli.» *OSB* I, 1, s 535.

[2] *Carlsson* s. 142.

[3] »Efter hertigen af Pommern och Walstein förmenas själfva skola behålla H. M:ts garnisoner inne, hvar de därigenom kunde blifva af med den danska, så håller H. M:t bäst, att E. N. nu i förstone håller den vägen.» Salvius till Oxenstierna den 8 aug. 1628. Jfr konungen till Oxenstierna d. 8 aug. *OSB* II, 1, s. 423.

[4] Memorial för Oxenstierna den 4 aug. *OSB* II, 1 s. 419.

[5] *Carlsson* s. 48. — Svaret till pronotarius Wahl (den 14 juni) finnes bl. a tryckt i Hansischer Wecker.

skapet från tilliten till förhandlingar med kejsarens officerare men icke helt och hållet afstyrka sådana. Vissa villkor ansågos emellertid för den händelsen oeftergifliga: den kejserliga arméns utrymmande af Pommern, befästningarnas slopande, allians mellan Sverige och hansestäderna, hvilka i Stralsund skulle hålla en stark garnison, förbunden kejsaren och riket i allmänna former »såsom furstarnas och städernas garnisoner pläga, men icke vidare», och slutligen bindande försäkran, att den lämnade hjälpen icke finge räknas Sverige till förfång.[1] Villkoren voro af den art, att de ställde kejsaren inför eftergifter och hansestäderna inför ett betydelsefullt politiskt afgörande, på samma gång som de med sina garantikraf sågo Sveriges inflytande till godo. De voro icke ägnade att underlätta öfverenskommelser, som lämnade fältet öppet för wallensteinska planer, och de skulle komma att sakna praktisk betydelse, såsom icke minst ställningen till hansan nu artade sig. Framläggandet af dem spelade för Oxenstiernas uppdrag och i detta sammanhang en mera underordnad roll. Därmed afsågs äfven att öfva tryck på Danmark.

Det är förklarligt, om man på sina håll inom svenska ledande kretsar uppfattade rikskanslerns ambassad såsom främst ett försök att förhandla med de kejserliga.[2] I själfva verket hade konungen endast i andra hand åsyftat att vinna känning med dessa; han förutsatte nämligen möjligheten af att Arnim skulle föreslå konferenser, i hvilket fall Oxenstierna borde gå tillväga med all försiktighet.[3] När denne mot slutet af augusti inträffade i Stralsund, där han mycket snart visste vinna borgarna för att låta den danska garnisonen aftåga, gjordes emellertid från de kejserligas sida till en början inga antydningar till närmande. Oxenstierna å sin sida fann nödigt att söka förbindelse med dem, dock i en mer oväsentlig angelägenhet, i det att han vände sig till Wallenstein och Arnim med skriftligt förslag om utväxling af en fången officer.[1] Under fortgången

[1] Memorial för rikskanslern den 4 aug. *OSB* II, 1, s. 418—420.

[2] Så skrifver Johan Skytte till kanslern den 28 aug., att han förnummit, att denne rest till Stralsund »att traktere med de kejserske. Gud han stå Eder bi och sände Eder kraft af höjdene.» *OSB* II, 10, s. 297.

[3] Till kanslern den 8 aug. *OSB* II, 1, s. 422.

af detta mellanhafvande synes verkligen Oxenstierna ha gått längre och sökt direkt hos den kejserlige generalissimus verka för sitt egentliga uppdrag. Om de förbindelser, som i detta sammanhang utspunnit sig, veta vi tyvärr icke mycket. Ännu ofullständigare känner man hvad som tilläfventyrs förhandlats mellan Oxenstierna och Arnim, hvilken skriftligen vändt sig till kanslern med förslag om en förtrolig sammankomst, föranledd därtill af dennes nyssnämnda hänvändelse. Om en sådan personlig konferens öfver hufvud kommit till stånd, har den i alla händelser icke fört till några som helst positiva resultat utan snarast skärpt klyftan dem emellan.[2] Men dessa vägar voro icke de enda, hvarpå kanslerns syften blefvo bekanta för Wallenstein. Den förmedling, hvarom i detta senare fall är fråga, kastar genom den fullständigare kunskap eftervärlden äger därom jämväl ljus öfver arten af förstnämnda, dunkelt antydda förhandlingsuppslag.

Bragt i en bekymmersam mellanställning och utan maktmedel hade hertig Bogislav af Pommern under sommaren utvecklat en ifrig verksamhet för att fjärma de främmande garnisonerna från Stralsund och befria sitt land från den kejserliga inkvarteringen. Voro blotta försäkringar tillfyllest, så hade han också på den vägen uppnått väsentliga resultat. Genom ackordet af den 11 juni hade förespeglats honom en lösning, som tycktes infria hans lifliga önskemål. Ackordet innebar, att hertigen själf skulle öfvertaga ansvaret för staden och Stralsund bortsända sitt främmande manskap, mot det att den kejserliga armén lämnade landet. Man hade äfven af staden utverkat vissa medgifvanden att i sin mån medverka till en dylik afveckling af konflikten. Afgörandet hade självfallet helt berott på den svenske konungen, och denne hade intet ögonblick reflekterat på att taga Wallensteins löften för goda eller att öfverlåta åt

[1] Till Wallenstein den 27 aug. Till Arnim s. d. *OSB* I, 4, s. 207—208. — Fångutväxlingen gällde Axel Duwall; Gustaf Adolf lät för hans aflösning erbjuda en summa penningar men fick ett afböjande svar, och Wallenstein lät förstå, att konung Kristian hellre borde lämna någon af *sina* fångar i gengäld. Gustaf Adolf till Kristian IV den 26 okt. 1628. Sverige A, Brevveksling, RA, Köpenhamn.

[2] *Irmer* Arnim s. 103—104. — Då A. gjorde sammanträffandet beroende af den tid, som stode till kanslerns förfogande, är det möjligt, att denne afböjt.

den maktlöse hertigen att skydda Östersjökusten; eventualiteten att brandenburgska trupper skulle hjälpa Bogislav härutinnan, såsom man satt i fråga, gjorde helt visst icke uppslaget mer tilltalande för honom.[1] Så stodo sakerna, när Axel Oxenstierna i Stralsund besöktes af pommerska utskickade, hvilka af konungen hänvisats till denne för ett fullständigare besked.

Äfven af rikskanslern fingo nu pomrarna förnimma, att ackordet vore fullständigt oantagligt, då det hvarken tillförsäkrade staden eller angränsande riken verklig trygghet. Härtill kräfdes påtagliga garantier, här båtade det icke med ett ord af en enda man, hur mäktig han än månde vara. När Wallenstein verkligen utrymt Pommern, skulle också svenskarna utskeppa sig från Stralsund. Svenske konungen hade icke förgripit sig mot kejsaren, som ogillat generalernas tillvägagångssätt; han hade med staden slutit förbund till försvar, icke till angrepp. Stannade den kejserliga armén i Pommern, skulle konungen se sig nödsakad att behålla garnisonen i Stralsund, ja förstärka densamma, tills en allmän fred slutits eller ackordet fått en sådan form, att det kunde godtagas af staden och Gustaf Adolf. Dock antydde kanslern äfven möjligheten af att saken skulle kunna ordnas på ett tillfredsställande sätt af kejsaren, om tillbörlig hänsyn toges till Sveriges önskemål, framburna af särskilda gesanter. Var kanslern orubblig på den punkt, som rörde ackordet, så kunde parterna mötas i sin gemensamma önskan att aflägsna danskarna från Stralsund. Det tillkomme icke det neutrala Sverige, gjorde Oxenstierna gällande, att draga sina trupper från staden, medan en mot kejsaren fientlig garnison kvarstannade. Man öfverenskom också om att en af de pommerska emissarierna skulle åtfölja kanslern till Danmark för att genomdrifva danska garnisonens afmarscherande.[2]

---

[1] *Carlsson* s. 78—82, 94—96.

[2] Pomrarnas berättelse: *Bär* s. 44—45, 225—226. Oxenstierna till rådet den 18 sept., *OSB* I, 4, s. 236—238. Det därsammastädes som not aftryckta »Extract Swedischen Reichs Cantzlers Erklärung» är identiskt med ett aktstycke i Berlinarkivet (Rep. 30, 20, vol. 1), hvarvid dock är att märka, att i st. f. uttrycket »durch Ihrer Konig. M:t cognition» här står »durch Ihrer Key. May. cognitionale Entscheid», hvilket senare otvifvelaktigt ger bättre mening.

Sändebuden stannade icke med detta löfte. De läto sig angeläget vara att omedelbart sätta sig i förbindelse med Wallenstein, som för tillfället uppehöll sig i Greifswald. Detta har också skett med Oxenstiernas goda minne och på hans tillstyrkan. Han lät nämligen genom pomrarna framföra sitt beklagande af att icke vara tillfyllest instruerad för en personlig sammankomst med generalen, vid hvilken man kunde dryfta de svenska önskemålen rörande det bristfälliga ackordet. Detta oaktadt erbjöd han dock Wallenstein sina bona officia, säkerligen i afsikt att få till stånd ett meningsutbyte med denne. Pomrarnas besök hos fältherren fick ett dramatiskt förlopp. Gesanterna bemödade sig tydligtvis om att vid sitt andragande anlägga de mjukaste tonfall. De synas ha undvikit att betona krafvet på de kejserligas utrymmande af Pommern och ställde i utsikt svenskarnas bortfärd, blott konung Kristian aflägsnade sina trupper och Stralsund finge åtnjuta sina fulla friheter, den oförkränkta svenska alliansen däri inbegripen. Det var förspilld möda. Wallenstein brusade häftigt upp, »resolut excandescendo». Han ville, förklarade han, lika litet tåla den ene konungen som den andre i staden utan krossa alla som där voro utan åtskillnad. Skulle någon stanna, ville han hellre se att det blefve danskarna än svenskarna, ty konung Kristian vore dock en riksfurste, hvilket svensken ej kunde åberopa sig på. »Jag vill hellre ha honom till förklarad fiende än hycklad vän och begär alldeles icke hans inblandning. Romerska riket kan fullväl utan honom föra sina krig och sluta sina freder. Må han blott stanna i sitt rike och icke besvära mig här; jag frågar icke efter honom; jag har ingenting att skaffa med hans intermediation och förslag till villkor — han måste draga sig härifrån utan alla villkor. I annat fall kommer jag att sända 140,000 man emot honom!» Det var ett af dessa typiskt wallensteinska vredesutbrott, hvarom åtskilliga legationsberättelser veta att förtälja målande drag. Det kännetecknar mannen, att han, när sändebuden senare på dagen ånyo besökte honom, fann lämpligt att yttra sig »etwas mansuetius». Det vore icke honom emot, förklarade han nu, om svenske konungen ville underhandla, och det skulle smickra honom, om Oxenstierna funne tillfälle att ägna honom ett personligt besök.

Med detta besked återvände de pommerska herrarna, troligen med ej alltför säker tillförsikt om lycklig utveckling af saken.[1]

Samtidigt härmed synes rikskanslern ha mer direkt hänvändt sig till Wallenstein. Det antyddes ofvan, att detta torde skett i samband med korrespondensen angående fångbyte. Wallenstein, som visserligen harmades öfver brefvets ofullständiga titulatur, hade härutinnan kommit Oxenstierna till mötes och sändt öfverstelöjtnant Sparr — samme man som tidigare tjänstgjort som mellanhand — för att sluta ett aftal i saken.[2] Hvad som förefallit vid kanslerns sammanträffande med denne är icke bekant, men allt pekar på att Oxenstierna, som ännu icke kunde ha mottagit något meddelande om utgången i Greifswald, åt Sparr gifvit i uppdrag att framföra vissa hälsningar och förklaringar, troligen också bref, till Wallenstein. Och dessa budskap måste inneburit en försäkran om Sveriges beredvillighet att förhandla och ett utvecklande af den ståndpunkt, som kanslern häfdat för de pommerska gesanterna. Wallenstein har i hvarje fall med den yttersta misstro mottagit Sparrs meddelanden. När han sänder denne till Arnim för att aflägga utförlig relation om sin färd, tillfogar han i brefvet uttryckligen, att han icke vill inlåta sig i någon traktation med svensken, som med sitt närmande endast söker bedrägliga syften.[3] Han var liksom Arnim af den meningen, att Oxenstierna i Danmark ville fiska i grumligt vatten, och att han sökte åvägabringa ett förbund mellan Sverige och hansestäderna. Hans plan var genast fattad: det gällde att utså misstro mellan Nordens konungar och afskräcka Kristian från samgåendet med Gustaf Adolf. När han inför pommrarna sagt, att han hellre ville fördraga danskarna än svenskarna, hade han tvifvelsutan endast gifvit uttryck åt sin hjärtligt osminkade öfvertygelse, och man finner också, att han gång på gång vinnlagt sig om att bringa denna sin mening till allmän känne-

---

[1] Relation af den 6/16 sept. 1628. *Gindely* Waldstein s. 86—88. *Bär* s. 226—229. *Hallwich* Fünf Bücher III, s. 402—404.

[2] Wallenstein till Arnim den 6 sept. (n. st.) *Förster* I, s. 397. Ds. till Oxenstierna den 10 sept. (n. st.), Oxenstiernska saml. — Oxenstierna till Wallenstein den 31 aug. (g. st.). Det heter i sistnämnda bref, att kanslern följande dag, alltså den 1 (11) sept., vill mottaga Sparr. *OSB* I, 4, s. 212—213.

[3] Wallenstein till Arnim den 15 sept. *Förster* I, s. 397—398. Se f. ö. s. 66 not 1.

dom. Han berättar någon vecka efter Oxenstiernas afresa för Arnim, att han öfverallt låter utsprida, att han stode beredd att bistå Danmark, för den händelse Gustaf Adolf bragte detta land i trångmål, samt att han ämnade hårdare förfölja de orter som tagit svensk garnison än de som hade dansk[1]. Han anlitade alltså en taktik, befryndad med den som kommit till användning på ett tidigare stadium, då det ännu gällde att förhindra ett närmande mellan de skandinaviska makterna, dock med den väsentliga skillnaden, att den nu lades på en motsatt bog och helt koncentrerade sig på försöken att vinna den danska opinionen genom att skrämma för Sverige.

Kampanjen påbörjades omedelbart. Han förklarade öppet, att han icke ett ögonblick trodde på goda ord från svenskt håll, och att han hvarken ville veta af svenska eller danska trupper i Stralsund, »sondern das Nest haben, und sollt es uns den Kopf und die Armé kosten».[2] Den till hansestäderna utsände kejserlige emissarien doktor Wentzel föredrog å hansedagen i Lybeck ett bref från generalen, där det hette, att man ännu mindre kunde tåla svensk garnison i Stralsund än dansk, och att staden måste anses som fiende, så länge dessa trupper kvarstannade[3]. Wentzel kunde jämväl för andra intresserade uppvisa en wallensteinsk skrifvelse, hvari denne i oskrädda ordalag utvecklade sin åsikt om Gustaf Adolf. Man måste förklara svensken för rikets ovän, hette det däri; Wallenstein hoppades också med det snaraste få mottaga en proklamation därom från kejsarhofvet. Med konungen af Danmark kunde man snarare träffa förlikning och hellre ge efter något till hans förmån, eftersom han dock i viss mening vore en riksfurste och blott handlat rebelliskt mot kejsaren, hvilket kunde tillgifvas, medan däremot Gustaf Adolf intet hade att beställa i romerska riket. Bäst vore, att denne blefve en öppen fiende till riket, som förvisso skulle visa sig vara honom vuxet. Generalen vore därför fullt besluten att göra upp på fredligt sätt med danskarna, »es geschehe quovis modo es wolle», att på hvarje sätt uppegga dem mot Sverige och med all sin makt

---

[1] Wallenstein till Arnim den 21 sept. 1628. *Förster* I s. 398.

[2] Bref till Rasche den 16 sept. Jfr s. 66 not 1.

[3] *Opel* III, 640. *Mack* i Hansische Geschichtsblätter 1892 s. 150.

bistå dem, om de ville häfda sina gamla kraf och tvistepunkter gentemot grannen. Brefvet slöt med ett utfall mot Oxenstierna, hvars misstänkta uppdrag i Danmark vore dömt att misslyckas. Innehållet blef på omvägar bekant för svenska regeringen[1]. Här föreligger alltså själfva anslaget till den hållning, som den måttlöse och obändige men i den kejserliga politiken djupt ingripande mannen synes ha konsekvent iakttagit under de följande månaderna gent emot Nordens riken. Vi skola finna, att han under loppet af hösten 1628 allt bestämdare utpräglade sina sträfvanden i svenskfientlig riktning. Snart nog var också hans ställning härutinnan vida känd i politiska kretsar. Från Haag kunde exempelvis Camerarius i början af oktober inrapportera, att Wallenstein vidt och bredt misstänkliggjorde Gustaf Adolf såsom den där förberedde ett anfall mot Danmark, och att han utspred, att han själf ämnade förena sig med Danmark mot Sverige[2].

Axel Oxenstierna kom tydligen icke att få mottaga något svar på den hänvändelse han gjort genom den kejserlige öfverstelöjtnanten. Men han torde genom de pommerska gesanterna ha fått tillfyllestgörande underrättelser om den ohöljda fientlighet, som Wallenstein så ostentativt gifvit uttryck åt under audiensen i Greifswald[3]. Det står fast att kanslern uppfattat detta

[1] Rasche åberopar i sitt bref till konungen från Lybeck den 10 sept. 1628 meddelanden af en initierad person, som hos doktor Wentzel sett ett bref från Wallenstein, försedt med påskriften: »Was wir hier schreiben, mag man wohl andere lesen lassen». Ett bref från den åsyftade personen, hvars namn ej nämnes (syndicus Luntzman?), dateradt den 16 sept., finnes bilagdt Rasches bref till konungen och är källan för ofvanstående. Brefvet till Wentzel kan näppeligen vara identiskt med det af denne åt hansedagen meddelade och ofvan efter *Opels* referat anförda utan torde vara ämnadt att supplera detta. I brefvet till Rasche åberopas dels af Wallenstein fällda yttranden, dels hans bref till Wentzel. Det bör anmärkas, att generalen enligt sitt eget här refererade uttalande skall ha mottagit en skrifvelse från svenskt håll: »Der Schwede hat uns einen Brief geschrieben, vermeinet uns zu verirren, giebt gute Wort und will uns einen Brill aufsetzen . . .» Fortsättningen visar, att brefvet måste ha handlat om den danska besättningens afförande, hvarför det ligger närmast att antaga en genom Sparr från rikskansleren öfverbringad skrifvelse.

[2] Camerarius till Oxenstierna den 3/13 okt.

[3] Pomrarna hade företräde i Greifswald den 2/12 sept., Oxenstierna lämnade Stralsund den 3/13, och den 5/15 uppehöll sig den därifrån återkomne Sparr hos Wallenstein.

svar som betydligt allvarligt. Det låg endast alltför nära till hands, att både han och konungen häri skulle se ett auktoritativt vittnesbörd om den kejserliga politikens fientliga och förhandlingsovilliga karaktär. Man skall äfven finna, att Gustaf Adolf starkt betonat det nedslående resultatet af Oxenstiernas försök att inför Wallenstein häfda den svenska ståndpunkten[1].

Då denna utgång icke kunnat annat än afskräcka kanslern från vidare förbindelser med generalen, är det förklarligt nog, att under besöket i Stralsund tanken på en direkt hänvändelse till kejsaren mognade hos honom. Såsom vi sett hade han för pommrarna antydt en sådan utväg. Han framställde också — tydligen kort före sin afresa från staden — det förslaget, att Gustaf Adolf jämte hansestäderna skulle afsända en legation till kejsarhofvet för att åvägabringa bevis för Stralsunds oskuld och verka för en fredlig afveckling af konflikten, dock först sedan den danska besättningen afmarscherat[2]. Med hänsyn till den omedelbart stundande hansedagen liksom till möjligheten af att hans eget återstående värf kunde taga åtskillig tid har kanslern uppenbarligen ansett af nöden att handla raskt. I hvarje fall torde just från dessa dagar härstamma det utkast till tal, ämnadt att af den svenske gesanten föredragas vid audiensen inför kejsaren, hvilket finnes bevaradt af hans hand. I detta aktstycke uppdrages, i full konsekvens med hvad svenska regeringen alltid gjorde gällande i dessa stycken, en skarp gräns mellan kejsarens och hans

[1] Kanslern har i de bref, hvari han i korthet redogjort för resan till Stralsund, icke berört utgången af förhandlingarna med Wallenstein. Han nämner endast (till Camerarius den 17 sept.) att Wallenstein icke synts uppfatta de svenska trupperna i Stralsund »æque suspecta» som de danska, jfr bref till riksrådet den 18 sept. Tydligen åsyftas här endast de *tidigare* utsagorna att generalen intagit en sådan ståndpunkt. Uppenbarligen har kanslern, såsom ställningen nu var, ansett Wallensteins svar, som ju gick stick i stäf häremot, vara ett alltför ömtåligt ämne för att dryftas af andra än honom och konungen. *OSB* I, 4, s. 231, 236. — Camerarius hade emellertid ur andra källor erfarit, att Wallenstein skulle skickat kanslern en ytterst skarp skrifvelse, »sed hunc ei fortiter et prudenter respondisse.» Han begärde att vid tillfälle få till sig öfversändt ett exemplar af kanslerns svar. Camerarius till Oxenstierna den 3/13 okt. Ovisst är, i hvad mån dessa uppgifter äga grund i verkligheten.

[2] *Opel* III s. 640. Att projektet var Oxenstiernas framgår af *Mack:* Hans. Geschichtsbl. 1893 s. 151.

härförares intentioner; skulden lägges på Arnims tygellösa soldatesk, hvilken mot rätt och billighet och mot kejsarens egen befallning förgripit sig på staden. I sitt betryck har denna tagit sin tillflykt till Gustaf Adolf, som helst af allt sett, att han ej behöft ställas inför detta afgörande eller åtminstone med heder kunnat afböja. Men detta hade icke varit honom möjligt; hvad som förnummits från kejserliga ämbetsmäns och officerares sida hade nämligen alltför tydligt afslöjat det hotet, att Stralsunds eröfring skulle inleda ett osäkerhetstillstånd på Östersjön och föra efter sig ett anfall mot Sverige. När allt detta så väl stämde samman med hvad som tycktes vara å bane i Tyskland och helst i Pommern, kunde konungen icke undgå att i sitt eget intresse lyssna till stadens böner. Men han ville uppträda fullt lojalt mot kejsaren; han hade endast för afsikt att skydda Stralsunds rättvisa sak och trygga staden mot de oförskyllda angreppen, till dess kejsaren förnummit sammanhanget och befriat den. Det svenska sändebudet skulle därför yrka på, att målet mellan staden och de kejserliga officerarna måtte afdömas, sedan armén afförts därifrån, och att Stralsunds friheter och Östersjöns trygghet måtte garanteras. Därjämte lades, under åberopande af frändskapsbandet mellan svenska kungahuset och de mecklenburgska hertigarna, ett godt ord för de senares sak, och den beramade orationen slöt med en förhoppning om att Gustaf Adolfs interposition i det ena såväl som det andra afseendet skulle befordra Östersjöns och de båda sachsiska kretsarnas fred och trygghet. Konungen hade, inskärptes det till sist, med åsidosättande af alla hänsyn, som kunde tyckas tala för motsatsen, sträfvat att iakttaga en fullt neutral hållning i afseende på det tyska kriget och utan svek iakttagit ett vänskapligt förhållande till huset Österrike[1]. Utkastet, som torde varit ämnadt att lämnas

[1] Den »oratio ad Cæsarem», som i tryck föreligger *OSB* I, 1, s. 528—531, bör med all säkerhet härröra från just detta tillfälle. Enda däri förekommande tidsbestämning är angifvande af att belägringen begynt »paucis abhinc mensibus», hvilket ju väl passar med detta antagande. Hvad som kunde tyckas peka på ett något tidigare stadium för författandet, är krafvet på att den kejserliga armén skall aftåga från Stralsund. Men denna omständighet kan så mycket mindre anses afgörande, som det ju alltjämt var ytterligt osäkert, huruvida den afbrutna belägringen gaf någon som helst säkerhet för ens den närmaste framtiden.

Rasche eller någon annan svensk diplomat eller statstjänare i handom, antyder i allmänna drag syftemålet med den tilltänkta beskickningen; de närmare kraf, som helt visst skulle framställas under utvecklingen af förhandlingarna, klarläggas af projektets sammanhang med Oxenstiernas instruktioner (s. 60).

Förhållandena inom hansan och städernas ifver att snarast möjligt bringa den stralsundska affären ur världen måste för Oxenstierna ha utgjort en synnerligt stark tillskyndan till denna plan. Det var ju att vänta, att städerna i fortsättningen liksom tidigare icke skulle lämna oförsökt att vädja till rikets öfverhufvud genom direkta framställningar af gesanter. Det var följaktligen, helst i samband med sträfvandet att knyta hanseförbundet närmare till Sverige, ett svenskt intresse af första ordningen, att detta förde sin aktion efter samma linjer som Sverige och i samstämmighet med den uppfattning, som dess regering ville häfda gent emot vederparten. Men dessa förhoppningar visade sig vara alltför förmätna. Det blef just vid denna tidpunkt uppenbart, att hansan öfverhufvud ställde sig omedgörlig i fråga om dylika svenska påtryckningar. När Kristoffer Ludvig Rasche publicerade »Hansicher Wecker» med dess kraftfulla och vältaliga appell till städerna att sätta sin lit till Sveriges stormäktige och oöfvervinnelige konung, var faktiskt redan afgörandet fallet; den berömda stridskriften kom, när den fram på hösten lämnade trycket, att spegla frågeställningen under tidigare månader. Förut under sommaren hade man visserligen inom hanseförbundets ledande kretsar diskuterat tanken att söka förmå Gustaf Adolf att erbjuda sin medling mellan Kristian IV och kejsaren; möjligen har vetskapen härom till någon del föranledt Oxenstiernas uppslag. Men redan då hade stor splittring kännetecknat öfverläggningen, i det att åtskilliga betviflade att den svenske konungen skulle önska ett snabbt slut på kriget.[1] Nu hade den misstrogna stämningen brutit igenom. På hansedagen i Lybeck i september hade man enat sig om en beskickning till

[1] Anders Svensson till konungen den 25 juli. Han har sina uppgifter från syndicus Luntzman. Om ambassaden hade varit en stor diskussion; dock hade det beslutits att från den samlade hansedagen en sådan skulle afgå till Gustaf Adolf. Man hör emellertid ej senare af någon dylik beskickning.

Kristian IV, hvilkens fredsvilja syntes löpa fara att motverkas af både Sverige och Holland, för att stärka honom i hans uppsåt.[1] Och när Stralsunds ombud Joakim Martini inför städernas utskickade framförde Oxenstiernas förslag om gemensam beskickning till kejsarhofvet, afböjdes detta af hansedagen såsom onyttigt, då afgörandet af frågan dock till slut förmenades skola hänskjutas till Wallenstein.[2] Ett tämligen obetydligt penninglån blef hela frukten af Stralsunds lifliga verksamhet inom kretsen af sina hanseatiska vänner. Såsom tidigare omtalats (s. 53) var det också nu Rasche mottog det afvärjande svaret på sina föregående förbundsförslag.

Det nedersachsiska kriget var i själfva verket redan afgjordt. Knappt var det att vänta, att märkligare förskjutningar i resultaten till vare sig den ena eller andra partens förmån hädanefter skulle inträffa. Fastmera antydde händelserna under hösten 1628 en stabilisering i stort af situationen: framgångar för de kejserliga vapnen på så godt som alla punkter men ingen sådan ynnest af krigslyckan, som allvarligt kunde störa den danske konungen i hans naturliga förskansningar, utmärka denna tid. I augusti hade Kristian misslyckats i det angrepp på Wolgast, som, framgångsrikt fullföljdt, skulle vållat fienden oberäkneligt afbräck. I oktober tvangs det länge motspänstiga Rostock att taga kejserlig garnison. Följande månad bröts med Krempes kapitulation det danska väldets sydligaste fästningsbarriär; endast Glyckstadt stod numera åter. Men å andra sidan blef svårigheten, kanske omöjligheten att på öarna rikta en förlamande stöt mot kraftkällan till Danmarks motstånd allt mer uppenbar. Konung Kristian kunde alltjämt icke nås i sina »wässige Örter», för att låna Wallensteins egna ord. De habsburgska flottplanerna hade alla ansträngningar till trots icke lyckats arbeta sig stort öfver organisationsmödornas stadium utan allt mer stagnerat under det öppna eller förtäckta men alltid lika sega motståndet från olika håll. Trotset från Stralsund, som resulterat i att Sverige satt sig fast på den tyska östersjökusten, betydde här ett det kännbaraste motdrag. Och när tanken på att vinna hansans

[1] *Opel* III s. 639.

[2] *Mack* Hansische Geschichtsblätter 1892 s. 152.

medverkan till de spanska och österrikiska projektens utförande slutgiltigt måste gifvas till spillo senhösten 1628, var den habsburgska marinpolitiken beröfvad en af sina betydelsefullaste möjligheter. Väl uppgaf ännu Wallenstein ingalunda spelet; han lyckades också vid denna tidpunkt göra sig till godo frukten af de årslånga ansträngningar, som Polen utvecklat i enahanda syften (s. 89). Men med all sin äflan att fullfölja värfvet kunde han näppeligen förbise, att utsikterna till en kejserlig maktställning på hafvet afgjort förmörkats, låt vara att man dock med sina hittillsvarande prestationer uppnått att injaga de lifligaste oroskänslor hos motsidans makter.

Att i ett sådant läge fredsdiskussionen skulle skjuta starkare fart var förklarligt nog. På kejserlig sida förmärktes också ett försvagande af de faktorer, som verkat återhållande på en sådan dryftning. I första rummet var det Wallenstein, hvars inflytande nu kunde räknas uppgörelsetanken till godo. Intet tvifvel om att farhågorna för Sverige på ett bestämmande sätt medverkat till denna hans hållning. Men äfven andra, mer personligt betonade hänsyn fällde hos honom samma utslag; hans position i Mecklenburg måste under ett fortsatt och kanske utvidgadt krig bli af problematisk fasthet, medan däremot utsikter förefunnos att i samband med eller efter ett fredslut uppbygga den på tryggare grund. För det österrikiska huset kom i betraktande de egna arfländernas alltmer utsatta läge; från Porten hotade den ständigt latenta krigsfaran i och med sultanens obenägenhet att garantera en sådan fred, som gåfve verkligt andrum, och i Norditalien sammandrogo sig de mantuanska arfstvisternas orosmoln, med alla de förvecklingar och allt det inblandningshot, som därmed hörde samman. Missnöjet bland riksfurstarna, katolska såväl som protestantiska, öfver de kejserliga rustningarnas och inkvarteringarnas tryck hade knappast varit större än nu, och yrkandena på partiell afväpning kunde mer än någonsin räkna på kejsarens öra i samband med hans sträfvanden att vinna opinionen för valet af romersk konung. Tidpunkten för en sådan afväpning ansågs af kejsaren nu vara gynnsam: Danmark hade blott en jämförelsevis obetydlig armé, Sverige bands af sitt krig med Polen, och England och Frankrike befunno sig

i fejd inbördes.[1] Å andra sidan saknades ej alldeles krafter, som spjärnade mot fredstanken. En af dem var Spanien, som såg möjligheten af effektiv kejserlig hjälp mot Holland allt mer förminskas, om fredsströmningen toge öfverhand inom det tyska riket. Väl att märka dämpades dock de spanska statsmännens motvilja mot dessa perspektiv af utsikten att åvägabringa ett längre stillestånd med Holland, en möjlighet som från sommaren 1628 blifvit aktuell.

För Danmark åter måste freden te sig än mer efterlängtad. Det kom blott an på, hur den i lyckligaste eller vidrigaste fall kunde komma att gestalta sig, och förvisso tycktes alla tecken förebåda, att den skulle bli dyrköpt. Ty naturligen var det ej att förvänta, att den kejserliga politiken med sin visserligen växande fredsbenägenhet skulle finnas redobogen att icke utnyttja sitt starka öfvertag. Men den allmänna meningen i Danmark hade blifvit allt mer resignerad. Man hade gjort sig förtrogen med tanken att nödgas sluta fred, låt vara på ogunstiga villkor. Konung Kristian själf tillhörde det fåtal, som hoppades på bättre tider, men visserligen har ej heller han kunnat undgå att påverkas af den misströstande stämningen i landet. Han stod inför valet att, gifvande efter för dessa strömningar, söka rädda ur skeppsbrottet hvad som räddas kunde med underhandlingar eller att fullfölja kampen i »den allmänna sakens» namn och med anlitande af den hjälp, som kunde stå att förvärfva utifrån. Här kom främst i betraktande den svenska politikens ställning.

Gustaf Adolf hade lyckats afvärja det direkta hot, som han sett i belägringen af Stralsund. Han hade därjämte med denna stad knutit en förbindelse, som genom nya fördrag och öfverenskommelser ytterligare befästes. Oxenstierna hade slutligen i Danmark utverkat, att den danska garnisonen skulle bortföras; Sverige öfvertog ensamt skyddet af staden och menade sig härmed i viss mån ha gifvit godtgörelse för det militära bistånd, som förutsattes i fördraget mellan rikena men som ju icke kommit att gifvas i den tilltänkta formen. Den omedelbara faran för Stralsund hade lättat, och den svenske konungen, som en tid

[1] *Opel* III s. 675.

hvilat på svärdet, såg sig i tillfälle att vända sina vapens kraft mot den polske fienden, dock utan att helt släppa tanken på att själf ingripa till stadens värn, om så skulle bli nödvändigt. Det låg ju oförtydbart i hans intresse, att situationen i Pommern icke förvärrades denna höst. Om Wallenstein vände sig till Stralsund med kraf och framställningar, hade också den svenske befälhafvaren därstädes erhållit befallning att »säga sig hålla staden kejsaren och imperio till trogen handa, allenast beskydda'n för andra dess vedervärdiga.» Anfölle icke de kejserliga, skulle också svenskarna iakttaga obrottslig fred; begynte åter belägringen på nytt, var konungen alltjämt beredd till undsättning, »fast det skulle vara själfva Martini dag». Ställningen var sådan, att konungen tvekade, huruvida han skulle stanna i Preussen öfver vintern eller kunna resa hem till Sverige efter fälttågets fullbordan.[1] När detta ingripande icke visade sig behöfvas detta år, var det otvifvelaktigt en väsentlig fördel för konungen. Ty det polska fälttåget misslyckades i sin sista fas under stora förluster och besvärligheter, och den svenska armén tvangs till återmarsch för att söka sig vinterkvarter i kusttrakterna. Mot slutet af oktober sammanträffade konungen med den från ambassaden till Stralsund och Köpenhamn omsider återkomne Oxenstierna. Flere dagar hvilade Gustaf Adolf ut hos kanslern i Elbing[2], och otvifvelaktigt ha de då tillsammans utförligt dryftat situationen. Omedelbart därpå anträdde konungen hemfärden till Sverige.

Bland de politiska frågor af första ordningen, hvarom dessa öfverläggningar i Elbing torde ha rört sig, voro säkerligen de öfverväganden, som nödvändiggjordes af de allt bestämdare ryktena om en stundande uppgörelse mellan kejsaren och konung Kristian. För ögonblicket måste aktgifvandet på dessa tendenser vara af afgörande vikt för den svenska politikens dispositioner.

---

[1] Till kanslern i Salvii namn den 1 sept. 1628. Reg. Senare på hösten räknade konungen med, att besättningen skulle kunna hålla staden öfver vintern, »till dess K. M:t kan i vår ställa bätter order där ut.» Till kanslern i Salvii namn den 13 okt., Reg.

[2] Den 23—27 oktober. Salvii diarium öfver det preussiska fälttåget 1628. *Loenbom,* Hist. Archivum III, s. 55.

Kort före sin hemfärd har också Gustaf Adolf skrifvit till sin granne och satt fingret på denna ömtåliga punkt.

Det var icke första gången han detta år funnit anledning till en dylik hänvändelse. I fördraget med Danmark var ingen punkt viktigare än den, som stadgade öppenhjärtig samstämmighet i fråga om eventuella fredsslut. Sedan förberedelser till underhandlingar med kejsaren från och med början af år 1628 kommit allvarligare på dagordningen till följd af direkta framställningar från danskt håll, hade Gustaf Adolf ej underlåtit att med åberopande af förbundet för sin granne inskärpa sitt rikes intresse i denna sak, i det att han vid ingången af sommaren för Kristian tillkännagifvit sin visserligen i allmänna ordalag uttryckta förväntan, att vid stundande förhandlingar de svenska synpunkterna måtte bevakas.[1] Det danska svaret konstaterade endast, att ännu hvarken tid eller ort beramats, och framhöll desslikes, att den kejserliga ståndpunkten till frågan vore högst oviss.[2] Under loppet af hösten växte fredsryktena i styrka, ehuru den svenske agenten i Danmark, Bureus, gång efter annan trodde sig kunna vitsorda, att konung Kristian själf med ytterlig skepsis bedömde utsikterna att på den vägen vinna en dräglig fred. Kristian var angelägen om att betona, att han utan de med honom förbundna regeringarnas fulla bifall och samtycke ej komme att ingå någon fred med kejsaren. Vid ett gästabud, där främmande gesanter voro närvarande, framhöll exempelvis konungen lifligt detta sitt uppsåt, hvarefter han vände sig till Bureus med uppmaning till honom att skrifva till Sverige »hans ord efter.»[3] När Axel Oxenstierna inträffade i Köpenhamn, talades emellertid om en blifvande konferens i Kiel.[4] Kanslerns ankomst i den danska hufvudstaden vållade på vissa håll inom rådet kyla och förstämning, enär man misstänkte, att hans värf afsåge att lägga stenar i fredens väg, och det kändes som en lättnad, när det blef klart, att hans uppdrag rörde sig om Stral-

---

[1] Den 3 juni. Reg. Sverige A. Brevveksling, RA, Köpenhamn.

[2] Den 6 juli. Reg. öfver danska kungabref 1572—1632.

[3] Bureus till rådet den 3 sept.

[4] Bureus till rådet den 24 sept. Jfr. Kristian IV till Adolf Fredrik af Mecklenburg den 3 okt. *Bricka-Fridericia* II s. 163.

sund;[1] möjligen har också denna stämning betydelsefullt underlättat hans yrkanden. Axel Oxenstierna rönte ett starkt nedslående intryck af ställningen i Danmark. Han fann visserligen, att konungen och rådet tycktes hysa svagt hopp om freden, men också att de knappt såge sig annan utväg öfrig, hvarför man kunde frukta, att de till de vänskapliga intressenas kännbara skada skulle acceptera kejsarens villkor, om blott för Danmark något så när drägliga stode att utverka. Han tyckte sig finna, att den danska riksledningen endast sökte tillfälle att andas ut och förbereda freden, inskränkande sig att med sina egna trupper och flottan försvara sina ännu obesatta områden.[2] Med denna uppfattning blef det gifvetvis svårt för kanslern att tilltalas af den hemställan, som gjordes till honom från danska riksrådets sida, och som innebar, att Sverige nästkommande vår borde undsätta grannen med 8- till 10,000 man för återeröfring af Jylland och Slesvig, landsatta af svenska skepp och på svensk bekostnad underhållna under en tid af sex till tio veckor.[3] Ty för Gustaf Adolf och Oxenstierna måste det stå fast, att ett svenskt ingripande numera icke kunde inskränka sig till ett handtag åt Danmark, allenast syftande att påskynda detta lands utträde ur kampen med tillspillogifvande af de intressen, som gifvit den dess sammanhållande innebörd. Med den vändning sakerna nu tycktes komma att taga måste den väsentliga frågan bli, huruvida Sverige ej borde inskrida i vapenskiftet med en helt annan och allmännare uppgörelse som fasthållet mål och därigenom hindra Danmark att glida bort från dessa enande linjer. I alla händelser innebar ställningen i Danmark en ytterst allvarlig faktor i den svenska politikens svåra problem, och först och främst var det nödvändigt att icke förlora möjligheten att inverka på Danmarks hållning eller åtminstone sörja för att andra krafter än de, som bundos af nationaldanska förutsättningar, kommo till orda vid en fred, hvilken dock skulle gälla offret eller häfdandet af vida större insatser än stundens trångmål.

[1] Bureus till rådet den 7 nov.

[2] Till Camerarius den 17 sept. Till Johan Kasimir s. d. *OSB* I, 4, s. 231, 233.

[3] Rådens memorial till Oxenstierna den 26 sept. *Erslev* II, s. 169—170.

I Pillau uppsattes af det kungliga fältkansliet den 28 oktober en skrifvelse till Danmark, hvari detta Sveriges intresse fördes på tal.[1] Här uttalades en varning mot att sätta sin lit till sådana fredsförespeglingar, som efter erfarenhetens vittnesbörd alltför ofta varit liktydande med svekets lockelser. Väl betviflades det ej, att vid den kommande kongressen äfven Sveriges intresse skulle tagas i beaktande, men konungen ville icke förty påminna om nödvändigheten att ej godtaga en sådan lösning, som kunde vara skadlig för vare sig »den gemene välfärd» eller de nordiska rikenas trygghet — alltså ett dämpadt framhållande af att hvad som här stode på spel i grund och botten ej vore konung Kristians ensak. Det vill emellertid synas, som om denna skrifvelse aldrig afgått. Vid pass en vecka senare, när Gustaf Adolf kommit öfver till Öland, uppsattes och afsändes alltnog ett nytt bref af samma art men med bestämdare yrkanden.[2] Det sades allmänt, hette det här, att Wallenstein och hans män uppfattade den svenska hjälpen till Stralsund som »en uppenbar fejde emot kejsaren och det romerska riket». Och det hemställdes därför till konung Kristians ompröfning, huruvida ej någon representant för Sverige borde bevista traktaten för att där bevaka Sveriges intressen.

Denna tanke, från svensk sida ett följdriktigt önskemål, hade i själfva verket icke varit alldeles främmande för vissa initierade ehuru alldeles icke bestämmande politiska kretsar i Danmark. Den sedermera till svensk tjänst öfvergångne doktor Jakob Steinberg representerade härvidlag en uppfattning motsatt den, som hystes af den mest betrodde af tyskarna inom konung Kristians kansli och diplomati, den som politisk publicist bemärkte Levin Marschalk, hvilken i förstone tagit synnerligen illa upp Oxenstiernas ankomst till Köpenhamn. Steinberg påpekade i början af november för Bureus faran af att danska riksrådet i fredsfrågan kunde komma att sätta sin vilja mot konungens, och

---

[1] Till konung Kristian den 28 okt. Reg. Det finnes emellertid ej bland öfriga orginalbref i RA, Köpenhamn, och i instruktionen för legaterna till Lybeck, jan. 1629, erinras endast om det bref, som Gustaf Adolf skrifvit »ifrå Borkholmen af den 4 sist förleden Novembris.»

[2] Den 4 nov. Sverige A, Brevveksling, RA, Köpenhamn.

framhöll att bästa sättet att förminska eftergifvenhetsmännens utsikter vore en legation från Sverige eller Holland. Enligt Steinberg hade konungen, i motsats till rådsmajoriteten, ej förlikt sig med den ifrigt förberedda underhandlingen; dock kunde man ej räkna med honom i samma grad som eljes, försvagad till sin omdömesskärpa och apatisk för politiken som motgångarna gjort honom. Mycket stode förvisso här på spel, och det vore därför synnerligen af nöden, att Gustaf Adolf hade sina sändebud i Danmark, »så länge det öfverstode». Så stor respekt som Sveriges konung åtnjöte såväl inom rådet som hos den allmänna meningen i Danmark funnes godt hopp om att, när denne tagit sig an saken, de gensträfvige skulle »falla på den andra sidan».[1]

Det svenska yrkandet på att vid traktaten företrädas af egna sändebud må inom danska rådet ha väckt blandade känslor — konung Kristian kunde självfallet icke förmås att alldeles afvisa ett kraf, som kunde tolkas som lojal tillämpning af fördraget. Samtidigt med att vid midten af november underrättelse sändes till Sverige angående med de kejserliga slutet preliminäraftal om förhandlingar och inträffade lejdebref, tillkännagaf konungen, att han gärna skulle se ankomsten af sändebud, affärdade för att söka bilägga de tvistepunkter, som kunde förefinnas mellan Sverige och kejsaren.[2] Alldeles oafsiktligt torde väl icke denna formella afgränsning af den svenska beskickningens syfte ha tillkommit; å andra sidan hade ju dock Gustaf Adolf just åberopat dessa konfliktartade mellanhafvanden som ett motiv för legationen. Den som kände situationen kunde ej misstaga sig om att den svenska inblandningen i fredsdiskussionen skulle upprulla frågan i hela dess vidd. Visserligen var det att vänta, att äfven Danmark ej helt skulle underlåta att yrka på en konsekvent uppgörelse. Men kunde Danmark tänkas med något hopp om framgång fullfölja sådana yrkanden, och skulle det öfvervinna den förlåtliga frestelsen att låta sitt eget trångmål ytterst fälla utslaget? Konung Kristian förklarade visserligen i början af december, att han ej ville göra upp med kejsaren, med mindre

[1] Bureus till rådet den 7 och 22 nov.

[2] Kristian IV till Gustaf Adolf den 16 och 18 nov. Reg. öfver danska kungabref 1572—1632.

det gjordes allmän fred öfver hela Tyskland.[1] När Rasche vid samma tid å Gustaf Adolfs vägnar kom till danska hofvet, bedyrade konungen, att han vore besluten att ej afstå den minsta by i sitt rike, och att han ej inför eftervärlden ville stå som skälm och förrädare genom att gifva efter för kejsarens kraf; i den andan vore också hans sändebud befullmäktigade, och de finge ej i minsta mån frångå sina instruktioner.[2] Redan detta uttalande, hur käckt det än var hållet, kunde alltså bemantla stora förbehåll gent emot en uppgörelse, som syftade längre än till en återställelse af det danska rikets gränser. Det kunde emellertid ej frånkännas en viss dristighet, då tidsläget ju var sådant, att ett återlämnande af de ockuperade provinserna i deras helhet syntes mindre troligt. Allraminst kunde Kristian vara omedveten om svårigheterna för honom att infria ett program, som tog sikte på en tysk uppgörelse i större stil, och lika litet kunde han förbise risken af ett försämradt förhållande till sina allierade, om han utan vidare ryggade det. Och vissa farhågor syntes redan vara väckta. Trupptransporterna från Preussen till Sverige gåfvo upphof till många hugskott i Danmark; de som gömde på agg från fordom, menade att man borde frukta det värsta, medan andra höllo för troligt att dessa militära dispositioner afsåge att skänka Danmark ett »ryggevärn», om de kejserliga anfölle. Konung Kristian själf sades ha antydt, att man ej finge förtänka Sverige och Holland, om dessa stater vidtoge sina mått och steg, sedan Danmark tilläfventyrs gifvit spelet förloradt.[3] Han var vid denna tid helt visst ett rof för stridiga stämningar, och svårligen kan man förutsätta, att böljegången i hans sinne medgifvit honom att uppställa och fasthålla en utformad politisk dagordning. Men i hans sträfvanden och förhoppningar förelåg dock en fast punkt i föresatsen att åtmin-

---

[1] Bureus till rådet den 7 december.

[2] Rasche till konungen, Helsingör den 12 dec. Bland andra uttalanden af konungen i samma anda märkas de som refereras af Anders Svensson i bref till Gustaf Adolf den 17 jan. 1629 enligt Steinbergs uppgifter.

[3] »Eljest är af konungen fallet på tal, han kunde väl tänka, att hvar, Gud förbjude, honom ginge annars än väl, skulle H. K. M:t i Sverige och Staterna intet försumma sig utan gripa till hvad de kunde, och däruti vore de intet förtänkandes.» Bureus till rådet den 7 dec.

stone göra det bästa möjliga för sitt land af situationen. Mot den bakgrunden ter sig den tillförsikt, som han bemödade sig om att lägga i dagen, kanske mer åsyftad än öfvertygad; det gällde för honom att icke framstå som den där på förhand resignerade. Den svenska politiken, som visserligen måste genomskåda denna position, hade själf intresse af att konung Kristian utåt framstode som oböjligt beslutsam, afböjande en fred, som ingen fred vore utan endast ett försök att snärja de godtrogna. På den strängen spelade också Rasche i den vid slutet af 1628 utkomna broschyren »Nachklang des hansischen Weckers», mästerstycket inom 1620-talets politiska publicistik, hvars kanske främsta syfte var att dämpa tron på den hart förestående freden i Nordtyskland. Det är ingen motsägelse, att Gustaf Adolf är hjälten i den egentliga »Nachklang» och Kristian IV i dess tilllägg »Rostocker Spiegel». Det låg nämligen i den svenska politikens intresse att hindra den uppfattningen gripa omkring sig, att den danske konungen i motsats till den svenske lutade åt freden, köpt till det pris som bjödes. »Det blir ingen fred», heter det därför äfven i »Rostocker Spiegel.»[1]

Mellan Danmark och Sverige var sålunda preliminärt aftaladt angående det senare rikets representation vid fredsförhandlingarna. Emellertid var ju saken ingalunda afgjord därmed; den stora frågan var, huruvida det skulle medgifvas af de kejserliga. Konung Kristian framhöll själf, att hans besked icke vore afgörande för spörsmålet. Han betonade för den holländske agenten, att han icke vore underkunnig om Wallenstein skulle vilja »lida några andra kommissarier», till svar på en fråga, hvad konungen menade om beskickningar från Generalstaterna och Sverige till traktaten.[2] Detta var kärnpunkten. Men

[1] *Grünbaum*, som efter *Droysen* anför den baierske residenten Mentzels angifvande af Rasche som författare till »Nachklang», diskuterar frågan om broschyrens förra och senare del äro skrifna af samma författare och kommer till det resultatet, att det förhållandet, att i förra delen Gustaf Adolf, i senare delen Kristian IV mest framträda, icke utgör något hinder för ett sådant antagande. Publicistik s. 96—99. Hans bevisföring skulle kunna skärpas genom betonandet af själfva det tidsläge, i hvilket »Nachklang» framträdde; ett kortfattadt försök att inställa den i dess sammanhang har här ofvan gjorts.

[2] Bureus till rådet den 7 dec.

hvad som förspordes från det kejserliga lägret syntes förvisso ej föranleda större förhoppningar om tillmötesgående.

Oxenstierna hade från Stralsund medfört ett starkt intryck af den kejserlige öfverbefälhafvarens öfverhöfvan kärfva och afvisande svar på den för honom framställda svenska ståndpunkten. Ofvan har visats, att Wallenstein omedelbart satte sig i verksamhet för att utpeka Sveriges inblandning i riket som långt farligare och långt mer obehörig än Danmarks. Såsom vi funnit hade misstänkliggörandet af Sveriges afsikter redan i september iscensatts med en viss beräknad planmässighet. Det gjordes från wallensteinsk sida troligt, att bevis förefunnos för att Gustaf Adolf med all makt stämplade efter förvärfvet af danska provinser; sannolikt återgingo dessa föregifna »bevis» på mer eller mindre förvirrade antydningar om de tidigare ansatserna till förhandlingar med Sverige. På många håll lämnades opinionen skäligen oberörd af den artens påståenden; man ville ej heller låna öra åt utsagorna om att Wallenstein, sedan han skänkt Danmark en fred för billigt pris, skulle förena sig med Kristian mot Gustaf Adolf, utan hade ett tviflande leende till öfvers för sådana »fåfänge diskurser».[1] På andra håll åter gjorde propagandan ett visst intryck. När Aldringen som förespråkare för Wallenstein inför ett antal högre officerare i tämligen försonliga ordalag förebådat fred med Danmark men däremot häftigt anfallit Gustaf Adolf såsom varande en »wildfremd», hvilken endast åsyftade utvidgningen af sina egna gränser och sökte Danmarks undergång, förmärktes en viss verkan af det tydligen för ryktesmakeriet beräknade talet, och danska statstjänare mottogo genom mellanhänder välvilliga påstötningar om att man borde

[1] Anders Svensson till konungen den 25 sept. — Venetianska sändebudet i Haag meddelade Camerarius (till Oxenstierna den 29 nov.—9 dec. 1628) att man vid kejsarhofvet gjorde troligt för därvarande främmande legater, att man ägde intercipierade bref från konungen af Sverige, »ex quibus pateat S. R. M:tem in secreto agitasse contra regem Daniæ consilia ad occupandum reliquum ipsius regni», och att kejsaren därför komme att sluta fred med Danmark för att göra gemensam sak mot Sverige. Uppgiften om det uppsnappade brefvet torde på goda skäl böra underkännas.

taga sig i akt för konungen af Sverige.[1] Holsteinske kanslern, Bussius, antydde under ett besök i Hamburg för Anders Svensson »nästan såsom spottsligen», att hvarken Sverige eller andra konfedererade skulle tillåtas ha ett ord med i laget angående den fred, som det danska rikets ständer till hvarje pris ville vinna.[2] Vare sig den wallensteinska aktionen att inför offentligheten misskreditera Sverige burit större frukter eller ej,[3] kvarstod dock inom betydande kretsar i Danmark en stark misstro mot grannen och en önskan att hålla honom utanför afgörandet. Såsom situationen gestaltade sig kunde emellertid omsorgen härom med full tillförsikt öfverlämnas åt Wallenstein.

Inom generalens armé ansågs det numera stå utom tvifvel, att man nästa sommar skulle befinna sig i fejd med svenskarna.[4] Äfven högre militärer i ligans tjänst höllo före, att konungen af Sverige snart skulle bryta freden; Pappenheim menade sig ha försport, att Gustaf Adolf såsom fältherre skulle föra det nya krig, som planerades af en i görningen varande, rekonstruerad antikejserlig allians.[5] Men de praktiska konklusionerna blefvo här andra än Wallensteins. Krigsifvern syntes för ögonblicket på ligistisk sida snarast vara större, och Maximilian af Baiern uttalade sig för ett angrepp på de danska öarna.[6] Å hans vägnar

[1] Transæus till Rasche, Glyckstadt den 24 sept. Skrifvelser till kanslitjänstemän. — Bland handlingar rörande Danmarks historia 1534—1643 i RA finnes af Transæi hand en förteckning rubricerad »Nachfolgende Stücke hab ich unter meinen Schriften gefunden», där bl. a. följande anteckning om ett numera ej förefintligt dokument gifves: »Protokoll eines Gesprächs, welches im Septemb. A:o 1629 bei der Vestung Glückstadt von Gen. Schauenberg, Altringer und anderen Kais:n hohen Officiren ist gehalten worden, bei welchem der Gen. Altringer des Herzogs zu Friedland Handschreiben, darinnen des H. Reichskantzlers Exc. gedacht worden, als verträulich vorgezeiget.»

[2] Anders Svensson till konungen den 9 okt.

[3] Att de kejserliga anlade ett mjukare tonfall gent emot Danmark än mot Sverige kan, såsom framgår af Burei bref till rådet den 28 dec. 1628, icke ha varit någon hemlighet i Danmark.

[4] »Künftigen Sommer haben wir gar gewiss einen Krieg mit Schweden, wann er nur anfanget, so ist der General schon resolvieret anzufangen. Ob es recht ist, lasse ich witzigere als ich bin judizieren.» Frans Albrecht af Sachsen-Lauenburg till Hatzfeldt den 3 okt. (n. st.) *Krebs*, Hatzfeldt s. 295.

[5] Till Trautmannsdorf den 12 okt. *Hallwich* Fünf Bücher III, s. 407.

[6] *Opel* III s. 683.

utvecklade Pappenheim inför Wallenstein och Tilly, som i november sammankommit i Boizenburg (Mecklenburg) ett dristigt projekt, som afsåg en invasion i Danmark. När kejsaren vore i besittning af Öresund, skulle — häfdade han — också Sveriges kraft vara bruten och detta land tvingas att betala hvad kriget kostat.[1] Wallenstein fäste emellertid ej någon vikt vid den impulsive bairarens förslag. Han styrde medvetet mot freden; det var här i Boizenburg, som han och Tilly enades om att föreslå danskarna öppnandet af en kongress i januari månad. Vid generalernas sammankomst har äfven förhållandet till Sverige varit allvarligt på tal och Wallenstein inskärpt de mått och steg, som syntes honom vara af nöden. De underrättelser, som på omvägar kommo svenska regeringen till handa från denna dryftning, antydde vidtomfattande planer på militärt ingripande af de kejserliga i Preussen för att gifva Gustaf Adolf annat att tänka på.[2] Vittnesbörd från sådana, som dessa dagar på närmaste håll fått veta hur fältet låg, bestyrka, att Wallenstein verkligen påyrkat krigiska motåtgärder mot Sverige på den preussiska vädjo-

---

[1] *Villermont* Tilly I, s. 443—445. Jfr *Opel* a. st.

[2] »Som jag i sanning förnimmer och mig af förnäme personer berättas», skrifver Anders Svensson till konungen den 27 nov., »skall där emot E. K. M:t något synnerligt vara slutet, ty där hafva varit tillhopa alle Wallensteins och Tillys förnämste officerer, och hafva bägge generalerna med deras förnämste råd varit tillsammans den 19 och 20 huius och rådslagit till klockan var ett om natten, och medan de voro tillhopa, är stark vakt satt kring om huset, där de inne voro, på det dem ingen perturbera skulle. Och som mig förtroligen berättas, skall där vara beslutet, E. K. M:ts armé i vinter uti Pryssen att attackera. Ty när om E. K. M:t blef diskurreradt, hafver Wallenstein själfver desse ord låtit falla: Der König in Schweden hat bishero in Preussen gross Glück gehabt und den König in Polen ziemlich vexiret. Man muss ihm aber was anders zu schaffen geben, damit er den Polen zum Teil vergesse. Och efter nu så mycket folk åt Pommern marscherar, måtte han väl härmed något i sinnet hafva. Är därför godt, det man uppå alle fall hafver sine saker i god akt, ty nu sedan man förnimmer, det en del af E. K. M:ts armé är uti det kurfurstliga Pryssen inkvarteret, hålles visst före, det Wallenstein skall bruka den pretext, lika som han ock något folk där in uti vinterkvarter lägga ville och sålunda därigenom söka orsak sig med polacken att konjungera och sedan tillika E. K. M:ts armé att angripa.»

banan.[1] I själfva verket hade redan sedan åtskillig tid förberedelser träffats för att efter större mått än 1627 sätta denna tanke i verket.

Om året 1628 ej något militärt bistånd kommit konung Sigismund till del från kejserlig sida, hade dock frågan härom vid upprepade tillfällen varit uppe, och därest allt gått som ämnadt var, skulle också hjälp kommit att sändas. På vårsidan hade nya framställningar om trupphjälp gjorts af det polska hofvet. Det rörde sig om en mer betydande styrka än som satts ifråga föregående höst, 9,000 man fotfolk och 1,000 ryttare mot 4,000 man då. Wallenstein, som fann sig ej kunna afslå denna begäran, förordnade först Hebron och sedan Merode att i spetsen för en undsättningskår tåga till Polen.[2] Den senare har också satt sig i marsch, enligt uppgift med sju regementen, men kallades tillbaka,[3] ej utan samband med den parlamentariska polska oppositionen mot den kejserliga hjälpen (s. 86). Tydligen har större del af de till expeditionen afsedda trupperna användts på andra håll, bl. a. vid Stralsund. Emellertid hade kejsaren i juni beslutit sända Polen 2,000 ryttare, ett led i hans sträfvan att

[1] »Le prince de Friedland général désire aussi de tant plus qu'il se prépareroit volontiers à faire guerre au roy de Suède qui s'approche trop par la Prusse», skrifver Paul de Bake till Brüssel från Boizenburg den 19 nov. (n. st.) på tal om Wallensteins benägenhet för fred med Danmark. *Villermont* Tilly II, s. 410.

[2] Wallenstein till Arnim den 10 april (?), 21 och 29 maj. *Förster* Briefe I s. 327, 338—339, 341. I aviser från Weichseltrakten den 16 juni 1628 heter det: »Sub Merodio, Verdugio et Hebrone ad 10 milia mili tum Regi subsidio venturi dicuntur. Remedium nimirum ipso morbo asperius!» Hebron hade redan deponerat en större summa penningar i Danzig. Handl. rör. polska kriget 1628. Styrkan uppges af *Baczko* (V, s. 80) till 9,000 + 2 000.

[3] Schwarzenberg uppger i bref till Knesebeck den 10/20 juni, att i början af månaden en del regementen — S. uppskattar antalet, troligast med öfverdrift, till 14,000 man — under Merodes befäl tagit sin väg genom Mark åt Polen till. *Gindely* Waldstein II s. 44 not. Tydligen voro trupperna i Mark, i afvaktan på vidare order, ämnade att sändas till Polen. Anders Eriksson berättar den 4 juli (Skrifvelser till K. M:t), att den armé, som legat i Markbrandenburg, sades skola anträda marschen in i Polen. I ett bref från Danzig af den 15 juli heter det: »Der Obrist Merande (!) mit den sieben Regementern ist schon umb herziehen anhero in Prussen gewesen, er ist aber wiederumb zurück gefordert worden.» Handl. rör. polska kriget 1628.

genom minskningar i den stående armén afväpna oppositionen från ligistiskt håll. Ännu vid slutet af sommaren hade dock krigsfolket ej afmarscherat, såsom kejsar Ferdinand då lät påpeka för fältherren.[1] Wallenstein ansåg sig säkerligen ha användning för trupperna i Tyskland, och förmodligen har härvidlag äfven inverkat uppskofvet med det egentliga afgörandet i de polsk-svenska sommar- och höstfälttågen. Så länge polackerna visade sig vuxna svenskarna, ville han icke sända folk till Polen eller Preussen, hade han i juni förklarat för den brandenburgske underhandlaren Schwarzenberg. Men han hade tillfogat, att man icke därför i längden kunde finna sig i att ge svensken fritt spelrum där. »Der Schwede wäre ein solcher, dem man mehr auf die Fäuste als auf das Maul Achtung geben müsste.» Om den svenska hären icke på annat sätt kunde förmås att lämna den polska jorden, skulle generalen med Guds hjälp fördrifva den därifrån; ville ej polackerna tillstädja denna hans inblandning, skulle han komma med 100,000 man och veta att vinna sitt syfte. Ty kejsaren kunde en gång för alla ej tolerera Sverige som granne.[2] Det var ej blott för de pommerska gesanterna i Greifswald, som generalen uttalade sig i samma bullrande stil och med lika hotfulla antydningar. Det var endast talen på de truppmassor, han sade sig vid behof ämna kasta emot Gustaf Adolf, som befunnit sig i ett oafbrutet och måttlöst stigande; så hade han i början af maj för en hanseatisk beskickning fixerat siffran till 50,000[3] för att i fortsättningen med skäligen godtycklig bravur stegra den till det dubbla och tredubbla.

Dessa förberedelser, som ännu så länge ej afsatt resultat, blefvo gifvetvis ej opåaktade i Preussen. Redan vid ingången af år 1628 hade i Danzig man och man emellan berättats, att Hebron i februari kunde väntas till den svensk-polska krigs-

[1] *Gindely* Waldstein II s 44 och Maritime Pläne s. 31. Instruktionen för Questenberg den 29 aug. *Hurter* Zur Gesch. Wallensteins s. 257.

[2] Schwarzenbergs relation till kurfursten $^{11}/_{21}$ juni. *Gindely* Waldstein II s. 78. Det anspelades sålunda från Wallensteins sida på att polackerna högst ogärna önskade den ifrågavarande hjälpen. Då tydligen formlig begäran om hjälp förelåg från Sigismund, måste här åsyftas oppositionsyttringar *inom* Polen mot det främmande folkets användande, hvarom mera nedan.

[3] *Mack*, Eine hansische Gesandtschaft s. 13 och 73.

skådeplatsen med tre kejserliga regementen[1], uppgifter som med all säkerhet ytterst förklaras af till allmänheten utsipprade hörsägner rörande Sigismunds afsikter att påkalla tysk hjälp. I de svenska kvarteren bedömde man dessa utsikter med stor jämvikt och tillförsikt, medan däremot den brandenburgska politikens män nu ådagalade den allra största oro. Å Georg Vilhelms vägnar infann sig Knesebeck hos Oxenstierna och förehöll honom bevekande den ytterliga fara, som hotade hertigdömet Preussen i och med ett kejserligt infall; så länge fred ej följt med Danmark, komme förevändningar ej att saknas för det myckna krigsfolkets användning också på denna skådeplats, hvarför Sverige med behjärtande häraf borde eftersträfva snar förlikning med Polen. Oxenstierna uppfattade ställningen helt annorlunda. Han höll före, att utvecklingen i Tyskland så långt ifrån innebure en tillskyndan att afsluta det polska kriget som den fastmera måste bestämma konungen att fullfölja det till det yttersta. »Är ju bättre, att vi här slåss med kejsaren, om det ändtligen skall vara, än att vi draga honom i Sverige, därhän vi väl märke, att nu traktas.» Lång skulle nog ej sämjan bli mellan kejserliga och polacker; partisplitet i landet skulle i stället uppblossa och den af Sverige önskade freden befordras. »Ärligare och tillrägeligare» vore i alla händelser att ej i förtid gifva fältet förloradt; hänvisade till sig själfva, »sedan alla tyska furstar hade godvilligt gifvit sig under oket», ville konungen och hans män »allena förlåta oss på Gud och fäkta för vår religion och frihet, hvilket här än annorstädes bekvämligare ske kunde.»[2] I dessa ord inneslutes det program i afseende på det preussiska fälttågets karaktär af insats i den tyska kampen, som kanslern senare företrädde under öfverläggningarna om en expedition till Tyskland. Den uppfattningen, att ett kejserligt ingripande snarast skulle föra fredsslutet närmare, häfdades konsekvent för brandenburgare och holländare under den följande tiden,[3] och Gustaf Adolfs ställning

[1] Gabriel Posse till konung Sigismund den 21 jan. 1628. Handlingar rörande polska kriget.

[2] Salvii protokoll den 27 jan. (6 febr.) 1628. Prot. öfver underhandlingar i Preussen okt. 1627—april 1628, Polonica.

[3] Godemann till Andreas von Kreutzen den 17 febr. (svar på dennes bref af s. d.), *ibid.* — *Nuntiaturbericht* II, s. LXII.

till faran för ett kejserligt inbrott uttrycktes i hans förhoppning, »att Vår Herre kan så snart hafva afsett det till vårt bästa som andras.»[1]

Farhågorna i det hertigliga Preussen stegrades af misstankarna, att kejsarmakten skulle begagna tillfället att göra gällande rikets gamla anspråk på tyska ordens länder. Äfven i Kurland delades denna fruktan. Den preussiska landtdagen beslöt också därför sommaren 1628 att rusta sig till motvärn.[2] Oron för de kejserliga pretentionerna var ej gripen ur luften. Wallenstein hade sedan åtskillig tid sin uppmärksamhet riktad på dem[3], och Wienregeringen har bevisligen tillmätt ordens hvilande talan en betydelse, som i viss mån öfverraskar,[4] men som samstämmer med de uppdykande tendenserna att åvägabringa en restitution af andliga besittningar sedan fordom.[5] Äfven för Polen måste ju dylika sträfvanden att indraga den sprängda ordensstaten under kejserlig förfoganderätt te sig afskräckande, om och i den mån de varit kända. Vare sig af denna anledning eller på grund af allmän ovilja mot kejserlig inblandning intog också den republikanska adeln en bestämdt afböjande hållning till konungens planer; man visste i de polska bygderna, att stora kejserliga styrkor, 10,000 man föregafs det i öfverensstämmelse med den verkliga siffran, väntade på gränsen mellan Pommern och Schlesien, men magnaterna sägas endräktigt ha motsatt sig deras inryckande på polsk mark. De ville, inrapporterade en svensk agent, endast då mottaga Merodes folk, om det afdankades af kejsaren och toge polsk beställning; kejsaren hade ej medel att prestera innestående sold, och öfverlåtelsen antogs därför ej bli af.[6] Att polackerna icke väntade någon hjälp af kejsaren och ej heller ville mottaga sådan, därom vann Gustaf Adolf vid slutet

---

1 Salvius till rikskanslern den 22 maj 1628.

2 *Baczko* V, s. 79—81.

3 Till Arnim den 21 nov. 1627. *Förster* Briefe I s. 144.

4 *Gindely* Maritime Pläne s. 53.

5 *Gebauer*, Restitutionsedikt s. 18.

6 Anders Svensson till riksrådet den 11 juni (bland bref till konungen). — Erasmus Schwalbitzius till Kristoffer Müller i Königsberg, Krakau den 22 aug. (g. st.) 1628. Handl. rör. polska kriget.

af sommaren full visshet.[1] Men några månader därefter spriddes på nytt oroande rykten i Preussen, där landsständerna enigt afskydde den befarade *succursen* såsom i högsta måtto farlig för nedärfda friheter.[2] Och denna fruktan hade ju sin bakgrund i nya och mer målmedvetna rådslag vid polska hofvet och i Wallensteins högkvarter.

Utvecklingen på den polska krigsskådeplatsen fram på höstsidan hade hos den kejserlige generalen väckt synbar oro. På svenskarna måste man ge akt mer än på andra, skrifver han, ty ta de öfverhand, skall man snart erfara, hvilka grannar man fått i dem.[3] Och från Preussen kommo till en början underrättelser, som tycktes ge vid handen, att polackerna skulle duka under, om ej undsättning kunde påräknas.[4] Innan krigslyckan vändt sig till svenskarnas nackdel, inlopp en trängande begäran från konung Sigismund om snar och effektiv hjälp. Den i kejserlig militärtjänst stående hertig Julius Henrik af Sachsen-Lauenburg, som i obekant uppdrag vistats i Warschau, hemkom i skyndsamma dagsresor och begaf sig omedelbart till Wallenstein. Han utspred under sin färd, att Gustaf Adolf redan tagit Thorn och vore på marsch mot Warschau. Man visste berätta, att han af Wallenstein erhållit löfte om fem regementen till de beträngda polackernas undsättning; tre af dem hettes redan stå vid Polens gräns, redo att öfverskrida den, två andra skulle från Jylland detacheras dit.[5] De åtgärder som vidtagits måste ansetts mindre brådskande efter inhämtandet af lugnande underrättelser om de svenska krigsföretagens utgång. Hertig Frans Albrecht, liksom brodern Julius Henrik kejserlig öfverste, hade emellertid fått or-

---

[1] Förhörsprotokoll med fångar den 22 aug. *Ibid.* — Gustaf Adolf till Johan Kasimir den 13 sept, Stegeborgssamlingen.

[2] Extrakt af bref från Danzig den 27 dec. 1628 (6 jan. 1629). Handl. rör. polska kriget 1628.

[3] Till Trautmannsdorf den 13 sept. *Hallwich* Fünf Bücher III s. 400.

[4] Frans Albrecht af Sachsen-Lauenburg till Hatzfeldt den 3 okt., *Krebs* s. 295.

[5] Anders Svensson till konungen den 30 okt. Rasche till ds. den 11 nov. Wallenstein skrifver den 4 nov. (*Förster* Briefe I s. 401) till Arnim och ber honom ha »die polnische Sach» i åtanke samt säger sig hoppas, att kvarter snart skola kunna utdelas.

der att från Ostpommern, där han låg i kvarter, bege sig in i Preussen för att göra sig underkunnig om läget. Besöket blef kortvarigt; Gustaf Adolf hade för flere veckor sedan hemseglat, och det förelåg ej något skäl för omedelbart ingripande. Men med hertigen hade i Preussen vid Putzig och Oliva uppträdt en hel del kejserliga trupper, omkring 2,400 man, som gått öfver gränsen från Pommern och nu förebådade en invasion till nästkommande vår.[1] Till någon inkvartering i större skala synes det emellertid icke nu hafva kommit; Danzig gjorde svårigheter härmed, och de trupper, som förlagts på gränsen, uppgifvas något senare ha blifvit afförda på Koniecpolskis därom hos Wallenstein framställda uttryckliga anhållan.[2]

Tanken på en mer omfattande kejserlig hjälpexpedition till Polen var följaktligen för ögonblicket icke brännande, ehuru allt tyder på, att Wallenstein nu var fast besluten att till nästa år sätta den i verket. Vid den tidpunkt, hvarom här är fråga, hembars dock af den kejserliga politiken ett icke föraktligt resultat af den trots allt mer än någonsin intima förbindelsen med konung Sigismund. Konungens flottrustningar i Danzig hade visserligen icke burit storartade frukter men dock skapat en örlogsstyrka, så pass respektabel, att den måste utgöra en lockelse för de kejserliga marinorganisatörerna, hvilka ju i Wismar sökte grundlägga en krigs- och kaparhamn, likartad med den som de spanska Nederländerna ägde i det fruktade Dünkirken. Främst under Gabriel Posses oförtrutna uppsikt hade i Danzigs hamn uppväxt

---

[1] *Hoppe* s. 332. *Londorp* III s. 1408. — *Curicken* (Der Stadt Danzig historische Beschreibung s. 228) meddelar följande notis om Frans Albrechts besök: »Den 15 Novemb. ist der Fürst Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg, *General über die in Preussen vom Kaiser wider König Gustavum geschickte Armee*, hieher in die Stadt gekommen und nachdem er wohl tractiret wieder von hinnen abgereist». Om Danzigs hållning se Johan Banérs bref till rikskanslern den 8, 17 och 19 nov., *OSB* II, 6, s. 30—32. — Frans Albrecht uppger i ett bref till Hatzfeldt (Kolberg den 25 nov., *Krebs* s. 298), att han har en del af sitt folk liggande fem mil från Danzig. *Gindelys* gissning (Maritimé Pläne s. 34 noten) att dessa trupper skulle vara desamma som i juni sades passera genom Mark till Polen, måste förfalla.

[2] Tidningar från Güstrow dec. 1628—jan 1629. Handl. rör. polska kriget 1628.

en eskader, stor nog att vålla svenskarna allvarligt afbräck och vuxen uppgiften att göra deras blockad af Danzig mindre effektiv. De kungliga polska krigskommissarierna i staden[1] underhöllo med Wallenstein och den nu i Wismar verksamme de Roy en liflig förbindelse, lyckades från Lybeck och andra Östersjöhamnar öfver land insmuggla ett antal dugliga båtsmän på grefve Schwarzenbergs pass[2] och sträfvade idogt att besegra alla de motigheter, som härrörde från staden Danzigs utpräglade ovilja mot rustningarna, hvilka ansågos hota dess privilegierade frihet. Väl dröjde alltjämt de af Spanien förespeglade subsidierna, i förlitande på hvilka konung Sigismund skridit till sina flottbyggen. I stället påyrkades allt ifrigare af den spanske legaten i Warschau, d'Auchy, att danzigflottan skulle löpa ut för att, förenad med kejserliga skeppen i Wismar, bilda en ansenligare sjömakt, farlig för kejsarens och Polens fiender. Till en tid vägrade konungen sitt samtycke till detta förslag, påverkad af sådana rådgifvare, som ville undvika hvarje konflikt med Danmark.[3] Under senare delen af år 1628 hade emellertid påtryckningarna större framgång; de Roy förebådade i sina skrifvelser en betydande effekt, om de polska skeppen komme, och de anhopade svårigheterna, främst en olidlig penningnöd, utgjorde faktorer, som talade för samtycke.[4] Med all sannolikhet ställdes efter hand afgörandet af denna fråga i förbindelse med de underhandlingar om militär hjälp från kejserlig sida, som Sigismund, efter hvad ofvan torde framgått, inlät sig på under fälttågets kritiska skede; en antydan därom utgör den omständigheten, att Frans Albrecht under sitt besök i Danzig tillsammans med krigskommissarierna tog flottiljen i skär-

---

[1] Om deras verksamhet ges åtskilliga upplysningar i en hel del af Posses m. fl:s bref till konung Sigismund, uppsnappade af svenskarna och förvarade bland Handlingar rörande polska kriget.

[2] Posse till konung Sigismund den 20 april 1628, *ibid.*

[3] *Piasecki* s. 469—470, 482. Förf. framställer sig själf som den hvilken främst hindrat planen; i augusti 1628 lämnade han emellertid det kungliga hofvet, hvarefter d'Auchy fick lättare arbete.

[4] Jfr. Posses m. fl:s bref till Sigismund aug.—okt. 1628. Handl. rör. polska kriget.

skådande.[1] Staden reste emellertid, uppenbarligen oroad för företagets politiska konsekvenser — hvilka också i sin tid skulle göra sig påminta — starkt motstånd mot skeppens utlöpande. Då det föregafs, att flottan skulle gå till Wismar för att hämta kejserligt folk till Danzig, beslöt rådet att ej insläppa den vid återkomsten.[2] Staden erbjöd sig slutligen att köpa och själf öfvertaga fartygen med deras bestyckning,[3] hvilket anbud dock icke togs i öfvervägande. I november bortseglade svenska flottan från redden af Danzig. Vid årsskiftet 1628—29 lättade de polska skeppen ankar och styrde till hafs mot Wismar; flere af dem gingo under resans svåra stormar förlorade, så att de vid framkomsten reducerats till sju. Samtidigt begaf sig Gabriel Posse genom Pommern till Wallenstein.[4]

Danzigflottans öfverlåtande utgjorde ett insegel på det allt tydligare vordna vapenbrödraskapet mellan Polens konung och hans svåger kejsaren. Det var också på polska drottningens direkta ingripande, som öfverlåtelsen kommit till stånd.[5] Den betecknade uppenbart en mot Sverige klart riktad tendens i de kejserliga östersjörustningarna, ty gifvetvis ingick i öfverenskommelsen ett åtagande af att i möjligaste mån göra Polens hufvudfiende afbräck på hafvet eller företaga landhugg på svenskt område.[6] Den frågan uppstår då, i hvad mån motsättningen till Sverige medvetet dikterat den kejserliga politikens — icke helt liktydig med Wallensteins — åtgöranden vid denna tid. Spörsmålet, huruvida härutinnan förelåg någon märkligare skillnad mellan generalen och hans regering, är af en viss vikt för historien om förhandlingarna i Lybeck.

Nuntien Caraffa, som ungefär vid denna tidpunkt författade sin »Relatione dello stato, dell' Imperio e della Germania 1628»,

---

[1] *Hoppe* s. 332 not 3. — Camerarius inhämtade, att Wallenstein i gengäld för de polska skeppen utfäst sig att till våren sända Sigismund fjorton regementen och aderton större fältstycken. Till Oxenstierna den 8/18 jan. 1629.

[2] *Curicken* s. 232—233.

[3] Posse till konung Sigismund den 4 nov. 1628. Handl. rör. polska kriget.

[4] Dagbok öfver händelserna i Preussen den 9 jan.—28 febr. 1629, *ibid.* Något annorlunda framställes saken af *Hoppe* s. 339—340.

[5] *Hoppe* anf. st.

[6] Jämför framställningen af d'Auchys yrkanden hos *Piasecki* s. 482.

uppehåller sig äfven vid frågan om kejsarens ställning till konungen af Sverige, skildrad af honom som en betydande furste och lycklig krigare, »di gran spirito e vivacità.» Den i politiken djupt invigde författaren understryker, att Gustaf Adolf icke äger någon särskild anknytningspunkt till kejsar Ferdinand, då han icke är medlem af riket och öfverhufvud icke med sitt land gränsar till detta. Men han är fiende till Polen, lutheran och förbunden med kejsarens fiender, hvarför också denne anser honom som sin fiende, änskönt icke som förklarad fiende, lika litet som Sverige menar sig ha öppet brutit med kejsaren.[1] Teckningen företer inga mer påfallande drag och åberopar inga stödjande fakta men är det oaktadt i det närmaste uttömmande för ämnet. Sedan länge räknade man i Wien med Sverige som en makt, hvilken traditionen och utvecklingen ställt på en linje, där man icke kunde finna hvarandra. Om neutralitet utmärkte förhållandet mellan Österrike och Sverige, så var det alldeles icke någon välvillig neutralitet, såsom de senaste årens historia tillfyllest visat. Man befann sig inom motsatta, fientliga komplex men utgjorde punkter inom dessa, som ännu ej kolliderat. Det fanns vid kejsarhofvet säkert icke någon bestämdare programmatisk uppfattning af hur politiken gent emot Sverige i och för sig borde gestaltas. Man hade icke haft anledning till sådana öfverväganden; det politiska systemet i stort bestämde jämväl kursen i afseende på det nordiska riket, och när förhållandena gjorde ställningen till detta aktuell, segrade alltid de hänsyn, som gjordes önskliga af andra och närmare liggande samband. Knappt något tyder på att man vid kejsarhofvet lika skarpt som Wallenstein fattat betydelsen af Gustaf Adolfs politiska och militära insatser. Man såg i Sveriges konung gemenligen en inkräktare, som med ogrundade svepskäl sökte anledning att inblanda sig i rikets angelägenheter, och man var icke okunnig om att hans ingripande i kriget när som helst kunde väntas; i oktober 1628 lät också kejsaren bemöta Brandenburgs begäran om lättnad i inkvarteringarna med en hänvisning till faran för svensk landstigning i Pommern.[2] Själffallet föreskrefs af polska sympatier

[1] Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen 23, s. 316.

[2] *Hurter* Zur Gesch. Wallensteins s. 242.

och ultramontant färgade principer en ytterst stor frihet från hänsyn till Sveriges intressen; gränsen till rent fientliga steg var här obefintlig, och det gjordes icke af nöden, att den uppdrogs. Men den kejserliga politiken hyste, just i kraft af dessa sina allmänna förutsättningar, ej heller någon starkare positiv åhåga att provocera Sverige till fientligheter. För dess politiska problem var detta rike alltjämt en faktor af underordnad betydelse, hvilket är en förklaring till det utrymme som kom att gifvas åt Wallensteins mer målmedvetna beslut och afgöranden. Denne senare underlät icke att vid hofvet i Wien framställa Sverige som fienden. Han gjorde detta i en form, som innebar en tämligen direkt uppfordran till att kasta stridshandsken. I november framställde han nämligen i en till kejsaren riktad skrifvelse en del häftiga anklagelser mot Stralsund och Sverige; anledningen var danskarnas beslut att utrymma staden och svenskarnas afsikt att stanna kvar. Han varnade för Sveriges farliga praktiker i riket och synnerligast inom hansestäderna och yrkade på att orter, som inlåtit sig i förbindelser med denna makt, rättvisligen måtte förklaras som kejsarens och det heliga romerska rikets fiender och såsom sådana förföljas.[1] Det är möjligt, att han tänkt sig en kejserlig proklamation af detta innehåll, eftersom han ju tidigare under hösten menat sig kunna förebåda utfärdandet af en dylik (s. 65). Dess uteblifvande innebar emellertid långt ifrån något löfte om större möjligheter till brytningens undvikande, då ju Wallenstein med en art af militärdiktatur förfogade öfver de praktiska afgöranden, af hvilka de politiska måste blifva en nödtvungen följd. Hans redan fattade plan innebar fred med Danmark och bekämpandet af Sverige på de polska krigsskådeplatserna.

Med den halft passiva, halft aggressiva hållningen hos den officiella österrikiska politiken var det icke helt oförklarligt, att Wienhofvet i alldeles samma dagar, som den polska flottan öfvertogs, inlät sig på nya förhandlingar, åsyftande att bli inbegripet i en kommande fred mellan Polen och Sverige. Under pausen mellan fälttågen hade diskussionen härom kommit i gång under

[1] Den 11 nov. 1628. *Gindely* Waldstein II, s. 89.

mäkling af Brandenburg, som i sitt eget mellanläge, pressadt från ömse hållen, misstrodt af båda och utan möjlighet eller vilja att tillfredsställa de skilda anspråken, ägde det kraftigaste motiv för sina medlingstjänster. Och till dessa förhandlingar gjordes nu liksom tidigare försök att anknyta frågan om Sveriges förhållande till Tyskland. Hertig Bogislav af Pommern, hvilken sett sina mångahanda ansträngningar att lösa den stralsundska härfvan gå i spillror, vände sig till Georg Vilhelm med en uppmaning att vid en eventuell fred mellan de svenska och polska kronorna söka skaffa hertigdömet garantier till förebyggande af infall.[1] Kurfurstens svar blef tämligen misströstande, med framhållande af, att man knappt kunde vänta nå ett resultat, då svenske konungen ej själf vore närvarande vid traktaten.[2] Blef Pommerns hemställan så godt som omedelbart afförd från dagordningen, måste det göra större intryck, när från kejserlig sida liknande kraf framfördes för rikets vidkommande. Mot slutet af året vände sig kejsar Ferdinand till sin syster drottningen af Polen och till Georg Vilhelm med anhållan om att de måtte verka för att tyska riket blefve inbegripet i fredsfördraget mellan Polen och Sverige.[3] För polska drottningen angåfvos i korthet de kejserliga villkoren för denna eventualitet. De inneburo ett kraf på att Gustaf Adolf skulle draga sina trupper från Stralsund och lämna Tyskland att sköta sig självt; därjämte erbjöd sig kejsaren att sända en egen gesant till fredsförhandlingarna. Uppenbarligen icke en antydan om gensidigt åtagna förpliktelser.[4] Kurfursten åter erhöll i ännu allmännare former meddelande om de kejserliga önskemålen: det erinrades om vikten af att man icke »bei einem Teil» skaffade sig anledningar till infall i riket, och det hemställdes om att kurfursten vid de pågående förhandlingarna måtte med sitt upplysta råd förmå Sverige att afstå från hvarje fientligt steg mot riket »liksom mot oss och vårt

---

[1] Bogislav till Georg Vilhelm den 31 okt. 1628. Rep. 30, 225, Berlinarkivet.

[2] Georg Vilhelm till Bogislav den 13 (23) dec. 1628. Rep. 30, 225, Berlin.

[3] Till drottningen af Polen den 12 dec. och till Georg Vilhelm den 9 dec. 1628. *Gindely* Maritime Pläne s. 35.

[4] Jfr *Gindely* anf. st.

hus» samt ej heller inlåta sig i något mot kejsaren riktadt förbund, på det att man desto snabbare måtte kunna nå den önskade freden.[1] Georg Vilhelm, hvars medlarkall varit föremål för stark misstro från de svenska underhandlarnas sida,[2] måste emellertid anse det kejserliga uppslaget synnerligen ömtåligt och ej ägnadt att förenkla den uppgörelse, som han med all makt sträfvade att åvägabringa. Lika angelägen som han senare visade sig vara att påskynda underhandlingar mellan Sverige och kejsaren, lika obenägen var han för ögonblicket att anknyta dryftningen härom till de redan i sig själfva tillräckligt bekymmersamma svensk-polska uppgörelseplanerna. Han var synnerligen tveksam, i hvad mån kejsarens hemställan borde delgifvas Sverige, och tog för gifvet, att dess konung åtminstone skulle begagna tillfället att kräfva säkerhet mot kejserlig inblandning i polska kriget, hvilket gjorde, att ingen kunde vara säker på hvad vändning saken skulle kunna taga.[3] När kurfursten efter flere månader bekvämade sig att replikera den kejserliga framställningen, betygande sin beredvillighet att tjäna riket i denna fråga[4], blef också svaret utan påföljd. Ej heller synes den till Sigismunds drottning riktade hänvändelsen ha föranledt några åtgärder. Anledningen härtill måste gifvetvis äfven sökas i fruktlösheten af själfva förhandlingarna. På den polska sidan var uppenbarligen fredsbenägenheten icke allvarligt åsyftad. Ej ens det vapenstillestånd, som Oxenstierna påyrkade att gälla intill slutet af maj månad följande år, vann något som helst gehör och föranledde ej till någon åtgärd vid den riksdag, som i januari 1629 samlades i Warschau. Här beslöts i stället betydande bevillningar till krigets fortsättande.[5] Med rätt eller orätt antog Oxenstierna, att kejsarens legater i Warschau eggat till fortsatt

[1] Efter originalbrefvet i Rep. 9, 5 p, Berlin.

[2] Axel Oxenstierna till riksrådet den 30 nov. *OSB* I, 4, s. 272.

[3] Pruckman till Georg Vilhelm den 27 dec. 1628 (med öfversändande af det kejserliga brefvet). Georg Vilhelm till Pruckman, Königsberg den 16 (26) jan. 1629. Rep. 21, 136 g, Berlin.

[4] Den 2 (12) april 1629. Rep. 9, 5 p (koncept) Berlin. Jfr *Gindely* a. a. s. 35.

[5] *Kawczynski* III s. 16.

fejd, och att man endast velat inhämta de svenska villkoren för att kunna gjuta olja på krigsviljans lågor.[1]

Det resultatlösa kejserliga uppslaget kan tydligen icke frånkännas ett sonderande hufvudsyfte. Den förhandlingsvillighet, som därmed tillkännagafs, må ha varit skäligen konventionellt menad och mindre än året förut uttryckt ett af situationen framkalladt behof: den står dock i bjärt och nästan oförklarlig motsats till afvisandet af den svenska ambassaden i Lybeck kort därefter. Här är det åter Wallenstein som griper in. Den lidelsefulle hertigen-generalen såg hart när — därpå peka alla underrättelser — i den svenske konungen sin rent personlige fiende. Bekant är, hur han i astrologiska och kabbalistiska grubblerier sökte utspörja ödet om dennes framtida roll och bana. I hans bref till Arnim hösten 1628 äger man vissa dunkla antydningar om fantastiska projekt till stämplingar mo Gustaf Adolf i dennes eget land. Vid samma tid, som rikskanslern uppehöll sig i Stralsund, ägnade sig generalen med påtaglig ifver åt en plan, som uppenbarligen åsyftade någon slags konspiration i själfva Sverige. En viss onämnd — Wallenstein kallar honom ena gången köpman, andra gången skotte — besökte då generalen och erhöll af denne en betydande summa samt löfte om en vida större, »wenns wohl reussirt». Denne person, som hyste de största förhoppningar om framgång i värfvet, skulle skickas till Sverige, och Wallenstein påyrkade lifligt, att han måtte sättas i tillfälle att afresa dit före vinterns inbrott.[2] Sannolikt stå dessa hemlighetsfulla planer ej utan samband med de underrättelser, som genom det svenska kunskaparväsendet i Nordtyskland kommo regeringen till del, och som tycktes visa, att de kejserliga togo i anspråk tjänsterna af rena äfventyrar- och lycksökarelement, när det gällde att komma Sverige till lifs. Den holländske residenten i Hamburg, Aitzema, meddelade Anders Svensson sina starka misstankar mot en viss Johan Breitenbach, en urspårad, desperat begåfning, som tidigare

[1] Till rådet den 30 nov. 1628. *OSB* I, 4, s. 275—276.

[2] Wallenstein till Arnim den 6, 9, 15 och 21 sept. 1628. *Förster* Briefe I, s. 395—399.

varit informator i svenska adelshus, bl. a. i Abraham Brahes familj; hans broder var en bankrutterad köpman i Hamburg. Det rapporterades, att denne Johan besökt hofvet i Wien, där han haft konferenser med Stralendorf, och att han nu återvändt med skrifvelser till Aldringen. Han skröt med sin eminenta bekantskap med svenska förhållanden och sades ha gjort utkastet till en angreppsplan mot Sverige; däri ingick också uppväckandet af en inhemsk upprorsrörelse, iscensatt med bestickning af riksråden, hvilka förmenades bära på ett bittert agg mot tyrannen Karl IX:s son. Breitenbach spårades i november vid generalernas möte i Boizenburg; han sades ämna vid vinterns inbrott resa till Sverige för att verka för saken.[1] Äfven Rasche, »paskillmakaren», som den förtörnade Wallenstein kallade honom, varnade enträget konungen för de stämplingar, som sades vara å bane mot honom: två konspiratörer hade redan lyckats komma in i Sverige, den tredje vore på väg dit.[2] Emellertid förspordes ej mer något bestämdare om dessa förehafvanden,[3] och Breitenbach försvinner ur historien. Men fram på året 1629 mottog Gustaf Adolf från sina tyska vänner varningar för lejda mördare och påminnelser att taga sig i akt för Henrik IV:s och Vilhelms af Oranien

---

[1] Anders Svensson till konungen den 30 oktober (med bilaga: en af Aitzema öfverlämnad, anonym angifvelseskrift, dat. 11/21 okt.), den 6 och 27 nov., den 13 dec. 1628, den 3 jan. och 7 nov. 1629, i hvilket sista bref hans informatorskap hos Brahe omnämnes.

[2] Rasche till konungen den 12 dec. 1628.

[3] Svenska riksrådet rannsakade i dec. 1628 en viss Jacob Ross, misstänkt för att ha underhållit förbindelse med Gabriel Posse i Danzig. Den anklagade nekade härtill; han hade ingen fast hemvist men plägade sedan ett trettiotal år handla på Sverige. Hans handelsvän i Danzig Rüdiger uppgafs stå i Sigismunds tjänst som krigskommissarie. Tillfångatagen 1627 af de dünkirkska kaparna hade han, enligt hvad han förklarade, suttit fången, till dess Paridon von Horn åvägabragte hans befrielse. »Detta året kom han ifrån Skottland hit»; det tycktes framgå af Ross' bekännelse, att han kommit från London öfver Helsingör. Skulle vi månne här ha den *skottske köpman*, om hvilken Wallenstein talat i sina bref såsom i färd med att resa till Sverige? Protokollet visar att man ansåg sig i uppsnappade bref ha öfverväldigande bevis mot honom för förbindelser med polackerna. Den 10 dec. 1628. *SRP* I, s. 120—122. — Om en skotte David Setons stämplingar mot Gustaf Adolf se Fegræi bref till denne den 23 juli 1630, *Adlersparre* III s. 214—215.

öde.[1] En sista utlöpare af dessa kabaler utgöres förmodligen af det förrädiska attentat af en främmande soldenär, som ägde rum mot konungen kort efter hans ankomst på tysk mark.

»Mig är af en förnäm man förtroligen berättadt», skrifver Anders Svensson den 6 december 1628 till konungen, »det Wallenstein skall öfver måltid offentligen hafva sagt, att så framt han var en ärlig herre, skulle han aldrig vända igen, förrän han hade betalt E. K. M:t för den förtret, som honom vid Stralsund skedd är, och så länge han hade en bloddroppe uti sitt lif, skulle han hålla E. K. M:t som sin argesta och hufvudfiende. Öfver hvilka ord han slog sig för sitt bröst och det med en ed bekräftade, säjandes därhos, sig än icke så mycket öfver holländarna kunna besvära såsom öfver E. K. M:t. Och den som mig detta hafver sagt, svor med en hög ed, att det är så i sanning, och att jag sådant väl öfverskrifva kunde, på det man i tid sina saker därefter någorlunda regulera kunde.» Ingenting förbjuder godtagandet af detta komplement till den kejserlige öfverfältherrens karaktäristik.

Att denne man vid de förhandlingar, på hvilka det politiska hufvudintresset nu kom att rikta sig, skulle spela en afgörande roll, varslade icke godt för Sveriges utsikter att där få göra sin talan gällande. Men oafsedt Wallensteins spelrum var dock klyftan mellan Sverige och kejsaren nu blifven så stor, att brytningen kommit att synas Gustaf Adolf och hans män oundviklig. Hvad de ville, det var att öppet framlägga den svenska ståndpunkten inför motparten, utan större hopp om att kunna genomdrifva den men beslutna att sätta maktmedel bakom.

[1] Mecklenburgska rådet dr Witte lät i mars 1629 genom svenska diplomater sända varningar i denna stil. »Hamburgerpostens Cornelii von Veldes berättelse, gjord i Copenhagen den 14 Martii A:o 1629.» *Adlersparre* III, s. 218—219.

ANDRA KAPITLET.

När Axel Oxenstierna de första dagarna af oktober 1628 återkommit till Preussen från sin beskickning, följde tvifvelsutan, såsom i det föregående påpekats, synnerligen lifliga öfverläggningar mellan honom och konungen rörande den politiska situationen.[1] De ståndpunkter i afseende på dennas praktiska kraf, som kort därefter framträda i brefväxlingen dem emellan, torde redan vid dessa konferenser ha gjort sig gällande,[2] hos Oxenstierna möjligen mindre utpräglad, medan ännu de nedslående intrycken af den sviktande uthålligheten i Danmark ej hunnit tillbakaträngas af alla de vanskligheter ifråga om medel och utvägar, som alltmer måste tyckas resa sig, ju mer han fördjupade sig i de preussiska guvernörsmödorna. Det vill emellertid synas, som om Gustaf Adolf och hans kansler nu enats om att till kejsaren afsända en beskickning, liknande den som af den senare föreslagits och förberedts i Stralsund. Karl Banér angifves hafva varit den som fått värfvet sig uppdraget.[3] Sedan underrättelser ingått om hansestädernas ovillighet att uppträda gemensamt med Sverige, har tydligtvis tanken tills vidare fått förfalla. Den kom nu att anknyta sig till uppslaget att sända en beskick-

[1] Redan före sammanträffandet med konungen aflät kanslern till denne under oktober fyra relationer, alla nu förlorade. Breffförteckningar, *OSB* I, 4, s. 740.

[2] När konungen i brefvet till Oxenstierna den 30 dec. 1628 understryker »hvad skäl oss beveka, att vi *ännu* hålle rådeligare föra kriget offensive i Tyskland och defensive i Pryssen»», tyder detta gifvet på föregående, rätt ingående öfverläggningar mellan honom och kanslern. *O S B* II, 1, s. 446.

[3] Cameraius till Salvius den 18/28 dec. Bland hans skrifvelser till konungen, Hollandica. — Karl Banér hade på höstsidan kommit öfver till Preussen. Konungen till rådet den 4 sept. Reg. 1628.

ning till fredskongressen, ehuru också en legation direkt till kejsaren skulle dryftas vid de stora rådsförhandlingar, som följde efter konungens ankomst till sin hufvudstad.

Efter hvad som inträffat, ej minst efter de erfarenheter kanslern kunnat göra i Stralsund beträffande Wallensteins intentioner mot Sverige, voro både han och konungen fullt öfvertygade om oundvikligheten af ett krig med kejsaren. Bägge bedömde situationen lika. Men ifråga om de konsekvenser, som däraf följde för Sveriges egna åtgöranden, visade de sig omfatta program, som visserligen icke voro skarpt artskilda men dock inneburo stridiga yrkanden.

Axel Oxenstierna önskade uppriktigt, att Sverige måtte vinna fred. Han ville »förlossas ifrån denna art att lefva» men såg små utsikter vara förhanden till örligens inställande. Hade sakerna fortfarande stått som de stodo för tjugu år sedan, och eggades icke Polen till fortsatt motstånd genom den kejserliga politikens framgångar i Tyskland, då skulle förvisso — så var hans mening — Sverige ha vunnit en bestående uppgörelse med arffienden. För honom stod det klart, att kejsaren och Polen i grund och botten förde gemensamt krig; stödda på dessa förbindelser spelade Sigismund och hans anhängare för tillfället herrar i Polen, kväsande de meningsgrupper, som voro mindre omedgörliga. I Tyskland hade sträfvandena att skapa ett kejserligt dominium absolutum på riksfurstarnas bekostnad och planerna på den protestantiska religionens undertryckande hos segerherrarna nått en sådan höjd, »att intet tvifvel om utgången hos dem numera finnes». Wallensteins förhäfvelse vore gränslös och underblåstes af kejsaren, med den påföljden att generalen nu tilltrodde sig snart sagdt allt. Sedan Tyskland motståndslöst lagts öppet för det katolskt-kejserliga nydaningsverket, återstode nu endast Danmark och Sverge som de sista hindren. Däraf koncentrationen fram mot Östersjökusterna, beslagtagandet af hamnarna, flottrustningarna. Sverige stode inför afgörandet: frågan gällde endast, huruvida man borde töfva, »till dess med dem andra är alldeles utspelt», eller om man borde ingripa, »medan något är behållet.» I valet mellan dessa alternativ tvekar Oxenstierna icke att förorda det senare. Ty om städerna vid Östersjön helt fölle undan för kejsaren och Danmark dukade under, »så vet jag icke, om

någon möjlighet vore sedan på färde oss att försvara, där vi på båda sidor af konungen i Poland och kejsaren skulle attackeras».

Ännu stode dock Danmark kvar i kampen, värjande sina öar med sin sjövakt och stärkande Sveriges ställning »märkeligen och emot sin egen vilje.» Så länge det hölle stånd mot kejsaren, utgjorde det i själfva verket »en bastion för Sverige». Försvaradt med tillräckliga maktmedel skulle Stralsund sätta en damm för de kejserliga och hindra dem att skapa en utfallsport i Pommern. Hölle man denna stad mot belägringar, hvilket kunde ske med måttlig kostnad, skulle fienden bindas i Pommern och tvingas att »fräta sig själf». Där ägde Sverige en fast punkt, en trygg hamn för sin flotta och, om så skulle behöfvas, ett utgångsläge för fälttåg mot kejsaren i själfva Tyskland. Fölle Stralsund åter i kejsarens hand, kunde faran inom kort växa Sveriges rike öfver hufvudet och man få att »fäkta med honom under Stockholm eller Kalmar» i stället för i Tyskland. Den undertryckta oppositionen i detta land skulle få luft under vingarna, »så framt någon armé komme därin»; på Danmark kunde man räkna som bundsförvant och kanske äfven på bistånd från andra håll. Bättre än att »på engelska maneret» sätta sin tro till bedrägliga förhandlingar vore förvisso att »ackordera med vapnen och medan utgången är tvifvelaktig». Med denna varning ville dock kanslern icke alldeles afstyrka legationer utan endast betona vikten att hålla maktmedel i beredskap. Han gjorde i detta samband en anmärkning af slående riktighet: Sverige hade haft alltför liten beröring med kejsaren och ligan för att hos dem kunna räkna på tillbörlig respekt för sina sändebud och deras yrkanden.

Af den utförliga, i slutet af november daterade skrifvelse till de hemmavarande riksråden, hvars tankegång här återgifvits,[1] följer som den praktiska konsekvensen defensivkrig i Tyskland i syfte att fastlåsa de fientliga stridskrafterna. Men samtidigt hålles öppen möjligheten att vid behof öfverföra kriget dit; på något skarpare sätt har kanslern icke i detta bref begränsat förutsättningarna för anfall och försvar — han endast afböjer en sådan försvarspolitik, som medförde risken af krigets öfverförande till eget land. Offensivens resp. defensivens företräden i den gifna

[1] Till riksrådet den 30 nov. *OSB* I, 4, sid. 270—281.

situationen upptogos däremot till ett ingående skärskådande i en skrifvelse till konungen ett par dagar senare.[1] Spörsmålet förknippas med taktiken i det polska kriget. Skall Sverige, frågas det, föra defensivkrig både i Polen och Tyskland, offensiv mot Polen, medan Stralsund försvaras mot kejsaren, eller slutligen offensiv mot kejsaren och defensiv på de polska krigsskådeplatserna? För ett försvar på båda fronterna tala rikets behof af lättnad, dess svaga finanser och bekymret med det värfvade krigsfolket »som fräter opp sofvandes alle medlen». Dock utmönstras denna utväg såsom ägnad att endast i nödtvång anlitas. Skälen för att gå offensivt tillväga mot kejsaren och defensivt mot Polen innebäras af ställningen i Tyskland, som inger fara för att de undertryckta elementen totalt resignera, därest de ej snart kunna »förvänta förlossning», sannolikheten af att hansestäderna i längden falla till föga för påtryckningarna och lockelserna, samt till sist faran för att Danmark skall antingen besegras eller tvingas att i desperation förhandla om fred. Men dessa motiv, hvaraf ju särskildt det sista för ögonblicket måste vara tungt vägande, ha för Oxenstierna icke varit afgörande. Han förordar, såsom ju var att vänta med hänsyn till hans visserligen obestämdare slutsatser i brefvet till rådet, offensivkrig mot Polen, medan man inskränker sig till försvar gent emot kejsaren. Det är nämligen lättare att lägga de polska fälttågen offensivt, då man i alla händelser här måste sörja för både garnisoner och en större armé. En stark garnison bör under tiden hålla Stralsund och trygga det för angrepp »eller ock utmärgla kejsarens armé och sätta honom på osäjelige och i längden odräglige omkostnader, om han staden belägrar», på samma sätt som Reval länge brutit de ryska angreppen. För detta fall blefve ju konungen ej heller tvungen att förklara kejsaren krig; det stode honom fritt att uppträda som underhandlare, allt under det att han med utgångspunkt i alliansen med Stralsund bevarade möjligheten att inverka på hansan och i kraft af det svensk-danska förbundet hölle sina flottor på vakt vid Tysklands kuster. Han finner vidare, att äfven ett defensivkrig i Tyskland kan skänka Danmark en betydande lättnad och stärka dess tillförsikt. Såsom

[1] Till konungen den 2 dec. *Ibid.* s. 282—288.

sakerna nu stå, måste man vara beredd på att strax efter landstigningen leverera batalj med en eller två jämnstarka arméer; om Sverige för närvarande kan stå den risken, må konungen bäst afgöra. Törhända skola inom loppet af något år i det upprörda riket händelser yppa sig, som borga för säkrare framgång.

För kanslern hade alltså lägets närliggande möjligheter och kraf fällt utslaget. »När jag betraktar tyngden, bördan, vedervärdigheten, modlösheten, medlen, officerare, folket, fienderne, vännerne, faran, begynnelsen, framgången, händelserne, utgången», skrifver han till sina medbröder i rådet, »står mig icke obilligt håren på ända.» Inför det till synes oundvikliga valde han en medelväg; det är anmärkningsvärdt, att i hans alternativa utkast öfverhufvud ej nämnes möjligheten att föra offensivkrig på båda fronterna. Äfven af konungen har detta fall ej satts i fråga. Han visade sig dock ha kommit till andra slutsatser än kanslern beträffande det handlingsprogram, som nu påkallades, i det att han mindre än denne lade tonvikten på de återhållande faktorerna och tveklösare föregrep det kraftfullare inskridande i Tyskland, som kanslern väl icke uteslutit men velat ställa på tillväxt.

Konungen hade, som af den föregående skildringen framgått, vid höstens början varit beredd att vid behof gå öfver med en armé till Stralsund, äfven med risk att utsätta sig för novemberstormar och andra den sena årstidens vanskligheter. En sådan expedition blef nu ej af nöden, men alltjämt räknade konungen med densamma till nästa vår, mer än någonsin öfvertygad om ohållbarheten af det nuvarande tillståndet. Kort efter hemkomsten till Sverige öfversände han till Oxenstierna alternativa förslag till styrkeförhållanden på de olika krigsskådeplatserna under det stundande fälttåget. Under förutsättning af en »royal succurs» till Stralsund skulle hufvudparten af krigsfolket, drygt 18,000 man, öfverföras dit, medan i uppåt afrundade tal 12,000 och 7,000 tilldelades Preussen och Livland för det rörliga krigets behof. Blefve åter tåget till Pommern icke af, skulle krigsmakten i Preussen, bortsedt från garnisoner, komma att omfatta i det närmaste 27,000 man, att minskas något efter krigsrörelsernas inställande fram på hösten.[1] Hvad Sverige angick hade

[1] Till kanslern, Kalmar den 16 nov. *OSB* II, 1, s. 441—42.

man visserligen vid slutet af sommaren tagit med i räkningen angrepp af spanska och kejserliga sjökrafter på Älfsborg och Kalmar, dock utan större oro, då det togs för gifvet, att några farligare landstigningsförsök ej så hastigt skulle kunna åvägabringas, helst som de spanska rustningarna uppgåfvos icke vara bragta till slut.[1] I november ansåg emellertid konungen önskvärdt att stärka krigsmakten i hemlandet till skydd mot alla eventualiteter, »så framt något oförmodeligt uppå komme», hvilket kunde synas rimligt efter Danmarks möjliga utträde ur kriget.[2] Något afgörande angående dessa dispositioner liksom i allmänhet rörande planläggningen af de för Polen och Tyskland tillämnade militära anstalterna hade emellertid ej fallit, när Gustaf Adolf efter mer än åtta månaders frånvaro den 9 december ankom till Stockholm.

Följande dag erhöllo frånvarande medlemmar af rådet förständigande att snarast infinna sig där, »efter H. K. M:t hafver några rådslag, som inga dröjsmål vele lida.»[3] Den 13 december hölls i rådskammaren den sammankomst, som synes ha varit den första.[4] Den rörde sig om ifrågasatt riksdagsinkallelse, hvil-

---

[1] Konungen till rådet den 1 sept. Reg.

[2] Till kanslern den 20 nov. *OSB* II, 1, s. 444.

[3] Per Banér till Abr. Brahe den 10 dec. 1628. Skoklostersamlingen (II) Fol. 7.

[4] Till denna dag hänföras såväl det i Hist. Tidskr. 1914 (s. 114—116) tryckta rådsprotokollet som det, visserligen ej undertecknade och möjligen något senare *uppsatta*, rådslaget i Meddelanden från Riksarkivet II: 278—279, af hvilka dock det senare ej berör tyska krigsfrågan. Beträffande den kronologiska ordningsföljden af de aktstycken, som anknyta till denna öfverläggningsserie, är förf. benägen att i vissa afseenden frångå den uppfattning, han uttalat i Hist. Tidskr. 1914 s. 110—111. En närmare granskning af det andra, i Meddelanden från Riksarkivet II s. 279—282 tryckta rådslaget ger nämligen vid handen, att detta icke — som inledningsorden kunna tyckas antyda — är af den 15 dec. 1628. Rådslaget anger med detta datum endast tidpunkten för de *egentliga* förhandlingarnas begynnelse (och den 13 framlades blott konungens »Propositio»). Jfr. affattningen af rådslaget den 3 nov. 1629 (*ibid.* s. 283—285), hvilket, i motsats till det nyssnämnda fullbordadt och underskrifvet, inledningsvis hänför sig till den 27 okt. Det rådslag, som man hänfört till den 15 dec., måste vara senare än protokollet af den 2 jan. 1628 (Hist. Tidskr. 1914 s. 117—119); så t. ex. är hänvisningen i rådslaget till kejsarens afvisande af engelska och böhmiska sändebud att återfinna bland konungens »Argumenta» den 2 jan. Rådslaget måste tillhöra en tidpunkt, då förhandlingarna afslutats; alltså efter den 8 jan.

ken dock af rådsherrarna hölls onödig, om utskrifningar och diverse pålagor; man fann, att arméns behöfliga förstärkning väsentligen endast genom ny utskrifning kunde tryggas. Efter slutförd öfverläggning härom grep konungen ordet. Han inskärpte den fara, som hotade riket, sedan den kejserliga makten fattat posto vid Östersjön, och framlade i dess hufvuddrag Sveriges mellanhafvande med Stralsund och de skäl, som förmått honom att bistå staden. Han förklarade sig icke ha ämnat inblanda sig i Tysklands strider utan vid den lämnade undsättningen endast tagit hänsyn till det vänskapsförhållande, hvari Sverige stode till Stralsund; han hade icke gått längre än kejsaren gjort, då denne kommit Polen till hjälp. Vid kanslerns besök i Stralsund hade emellertid Wallenstein förklarat för denne, att han tydde hjälpsändningen som fientlig handling. Man måste därför dryfta den frågan, hur detta krig med kejsaren bäst skulle kunna afvecklas eller utföras. Konungen uttalade genast sina starka tvifvelsmål rörande möjligheten till fredlig afveckling. Äfven om kejsaren skulle vara villig att sluta stillestånd, komme det att ske i afsikt att stärka sin anfallskraft till lands och sjöss — och för öfrigt, hvem kunde numera hysa tillit till hans utfästelser? Han stannade inför dessa spörsmål: Skall man försöka underhandlingar med motparten, och hur bör man i så fall gå tillväga? Hur skall man föra kriget med kejsaren — i Sverige eller i Tyskland? Konungen uppdrog åt rådsherrarna att till följande sammankomst förbereda svar på dessa frågor och manade dem att vid sina rådslag ha fäderneslandets försvar inför ögonen. Ty träffades riket af vanskligheter, finge de icke hvälfva skulden på konungen, såsom de danska rådsherrarna gjort med Kristian IV.

— Häraf blir en följd att rådsprotokollet »någon af dagarna 9—15 dec. 1628» mycket väl *kan* vara senare än den 15; dock synes det *böra* vara af detta datum med hänsyn till inledningsuppgiften i rådslaget, sammanställd med protokollets mer allmänna art. Det kungliga diskussionsinlägg eller snarare -inledning som förf. publicerat i Hist. Tidskr. 1914 s. 112—114 med förmodan, att det tillhör tiden 9—12 dec. 1628, synes fastmera med hänsyn till ofvannämnda förhållanden böra dateras *antingen* den 13 dec. — i så fall i samband med och utvecklande Gustaf Adolfs »Propositio» — *eller* den 15 dec. som inledning till rådets diskussion. — Brahe omnämner (anecdoter III, s. 244) endast rådssammanträden den 13 och 15 dec.

Frågan om lämpligheten att anlita förhandlingar och beskickningar har tydligen fått anstå i den påbörjade diskussionen. Den låg icke i första planet; kärnpunkten var spörsmålet om de mått och steg, som anknöto sig mer direkt till Sveriges ställning till det nya kriget. Konungen har också ansett af nöden att närmare utveckla de skäl, som kunde tala för och emot rättmätigheten af satsen, att man redan nu befunne sig i »uppenbart krig» med kejsaren; möjligen vid första sammankomsten, hvarom ej säkert vid närmast därpå följande, framlade han sin uppfattning härutinnan. Han erkände, att kejsaren ännu ej förklarat krig, liksom ej heller Sverige gifvit honom orsak till fientligheter. Biståndet till Stralsund finge nämligen ingalunda fattas som en utmaning mot kejsaren och riket utan endast som ett inskridande mot dennes »själfrådiga befallningsmän», de där öfverskridit sin herres befallningar. Konungen påpekade jämväl, att han lagt sig vinn om att bringa till allmän kännedom, att han ej velat lösrycka staden från dess »medelbara eller omedelbara öfverhet». Här häfdades alltså inför rådet samma uppfattningar af det svenska ingripandets natur, som konungen tillförene alltid gjort gällande utåt. Men starkare befunnos nu de motiv, som jäfvade att uppfatta brytningen såsom icke åsyftad af vederparten. Främst anför Gustaf Adolf här åter Wallensteins besked till Oxenstierna. Om man från kejserligt håll ännu icke »genom några häroldsceremonier uppsagt oss frid och vänskapen», kunde däraf endast slutas, att man ej ansett tiden mogen att öppet verka för de afsikter, om hvars förefintlighet intet tvifvel kunde råda. Katolicismens expansionsbehof, det österrikiska husets traktan efter universalmonarki och särskilda ifver att slå under sig Sverige, konung Sigismunds svenskfientliga propaganda hos Wienhofvet — allt detta vore enligt konungen tillfyllest kända ting. Kejsaren hade också på flerfaldiga sätt ådagalagt sin politiks aggressiva syften gent emot Sverige: han hade motverkat freden med Polen, han sökte hindra den fria sjöfarten till Sveriges förfång och ville inkräkta på dominium maris Baltici, han öfvade tyranniskt öfvervåld mot religionsförvanterna i Tyskland och skulle säkert ej mot Sverige handla annorlunda, om tillfälle därtill beskärdes honom, han hade slutligen, upprepades det ännu en gång,

med sin flottpolitik, med Wallensteins amiralskap öfver Östersjön och annat velat rikta ett slag mot »den rättighet och tutel, som Sveriges konungar och krona af hedenhös hafver haft» öfver detta haf. Klart och tydligt framginge af allt detta, att man kunde vänta öppet krig, så snart kejsaren helt brutit ned de evangeliska i Tyskland, »hvaruppå honom nu intet eller ju platt litet felar». Och det krig, som alltså stode utom hvarje tvifvel, kunde af Sverige föras med godt samvete och för all världen rättfärdigas såsom försvarskrig, påbjudet af omsorgen om angripna lifsintressen. »Och äro alla historier fulla af sådana exempel.»[1]

Krigets oundviklighet måste därmed ha varit fastslagen. Rådet har därefter gripit sig an med att diskutera frågan, huruvida man i Sverige borde invänta fiendens anfall eller öfverföra det till främmande land.[2] Äfven denna dryftning betecknade näppeligen något annat än ett formellt afgörande. Johan Skyttes skäl för krigets förläggande till Sverige röja tydligt det ex officio åtagna opponentskapet. Gent emot honom inskärptes af Gabriel Gustafsson Oxenstierna vikten af att man i Stralsund ägde en fast punkt, hvarifrån kriget skulle kunna öfverföras till det inre Tyskland. Kejsarens förtryck innebure anledning att hoppas på att riksständerna skulle taga svenskarnas parti, om de ingrepe i Tyskland; man kunde också hindra utskrifningarnas börda genom anlitandet i större skala af utländskt krigsfolk. Konungens eget inlägg i överläggningen bär prägeln af hans sträfvan att realistiskt väga båda alternativen mot hvarandra. Beslöte man sig för att i Sverige invänta fienden, syntes kriget ännu någon tid kunna uppskjutas; dessförinnan kunde mycket hinna förändras — konungen antydde möjligheten af ett turkiskt anfall på Österrike —, och de kejserliga flottrustningarna skulle ännu behöfva något år för att vinna stadga. Han blundade icke för faran från grannarnas, särskildt Rysslands sida, om Sverige inveckladе sig i allehanda krigsföretag, eller för nabomakternas, främst Hollands, ovilja mot ett krig, som kunde vålla afbräck för deras egna intressen. Inskränkte man sig till en rent afvaktande hållning, kunde de preussiska och livländska fälttågens kraf bättre till-

[1] Hist. Tidskr. 1914 s 112—114.

[2] *SRP* I s. 123—125.

godoses; borde man icke, frågade han, söka att rikta en afgörande stöt mot Polen, som i längden icke skulle kunna uthärda trycket utan störta samman? Sannolikheten af en dylik katastrof hade ju Gustaf Adolf mer än en gång uttalat. Han öfvergick därefter till de motiv, som talade för krig utom fäderneslandets gränser. Han inskärpte betydelsen af att äga Stralsund i sin hand. För närvarande stodo 4,000 främmande ryttare under Sveriges fanor; afmönstrades de, skulle de gå öfver till fienden och sedan ej stå att få för pengar. Han ansåg också, att fienden endast med den största vansklighet skulle kunna föra krig i Tyskland, tvingad att afsätta 40,000 man till garnisoner i de ockuperade orterna. Kriget måste komma att koncentreras kring Rostock, Wismar och Stettin, och konungen synes ha tänkt sig en svensk eröfring af någon af dessa städer såsom icke alltför svåruppnådd.[1] Finge svenskarna in någon lämplig plats vid Oder — konungen räknade möjligen med Stettin — skulle man kunna hålla både kejsaren och polackerna i schack, i det att de senare då skulle tvingas till delning af sina krafter. Ett krig i Tyskland skulle hindra kejsaren att kasta in trupper i Preussen; om han detacherade 10,000 man dit — därpå pekade ju underrättelserna — skulle Sverige i sin tur nödgas möta med så stor armé, att Preussen icke skulle kunna föda allt krigsfolk. Endast 6,000 man svenska trupper i Tyskland borde däremot kunna tvinga kejsaren att garnisonera fästningarna, och Preussen skulle vara tryggt. Konungen betonade följaktligen så starkt fördelarna af offensivkrig mot kejsaren, att denna linje måste fattas som hans votum. Väl uteslöt han ej möjligheten af defensiv krigföring: om Sverige ej visade sig mäktigt ett så vidtutseende anfallskrig, måste man sätta sig på defensiven och rensa Östersjön från fienderna. Dock gjorde han gällande, att defensivkriget af politiska hänsyn vore mindre att tillråda; det skulle minska möjligheterna att höja rikets anseende och vinna hansestädernas bevågenhet. Först i yttersta nödfall skulle man därefter besluta sig för att draga sig tillbaka till fäderneslandet och invänta fienden där.

[1] Den passus i protokollet (*SRP* I s. 125) som rör sig härom är emellertid afbruten.

Det synes stå fast, att rådet före julhelgens infallande endast hunnit ena sig om tvenne resultat: att krig vore förhanden, och att detta krig borde föras utom Sveriges gräns.[1] Det var först, när vid årsskiftet rådsherrarna återkallats från sina korta ferier under påminnelse om att rådsöfverläggningarna »intet fullkomligen äro beslutne och resolverade»,[2] som dryftningens hufvudpunkter upptogos till behandling. Den 2 januari 1629 sammankom på nytt rådet, fulltaligare än vid de bekanta sessionerna i oktober och november samma år. Öfverläggningen rörde sig nu om lämpligheten af att med underhandlingar och beskickningar fresta möjligheterna till fredlig afveckling.[3] Genast afvisades tanken att anlita andra makters medling, alldenstund riket icke ägde några sanna vänner hvarken i Danmark eller England, att ej tala om Polen; det är högst betecknande, att Holland här ej nämndes. Diskussionen kom därför att uteslutande behandla utsändandet af legationer. Utgången var tydligen äfven nu på förhand gifven, och i det pliktmätiga framläggandet af skälen pro och contra, sannolikt liksom i december af Gabriel Gustafsson och Skytte, skönjas inga starkare motsättningar. Å ena sidan åberopades hänsyn till undersåtarna, som behöfde klarhet öfver situationen, till tyskarna själfva, som icke borde få anledning att vantolka konungens motiv, och till Danmark, hvilket åtminstone borde företes ett exempel på fast underhandlingskonst; inblandade Sverige sig utan vidare i kriget, vore fara förhanden, att konung Kristian gjorde fred med kejsaren och gemensam sak med honom mot Sverige. Å andra sidan framhölls som motiv att ej afsända någon legation till kejsaren, att denne ej heller gjort min af att sända någon till Sverige utan i stället, trots det att krigsförklaring ej utfärdats, skickat Polen trupphjälp och hindrat de svenska

[1] Den 26 dec. skrifver nämligen Gabriel Gustafsson Oxenstierna till sin broder kanslern, att konungen uppdragit åt rådet att deliberera »de re communi et periculo generali», men att saken först nyligen börjat diskuteras. *OSB* II, 3, s. 172. Och i protokollet af den 2 jan. 1629 heter det inledningsvis: »An intus expectaretur, vel extra obviam iretur, disputatum hactenus». Hist. Tidskr. 1914, s. 118.

[2] Per Banér till Abraham Brahe den 29 dec. 1628, Skoklostersamlingen (II) Fol. 7.

[3] Hist. Tidskr. 1914, s. 117—119.

truppvärfningarna. Ännu en gång erinrades om Wallensteins deklaration under Oxenstiernas vistelse i Stralsund. De förtryckta elementen i Tyskland skulle ej tillgodoses med beskickningar utan med ankomsten af en god krigshär. — Konungens egna argument, som härpå följde, åsyftade alla att ådagalägga obehöfligheten eller olämpligheten af en diplomatisk ambassad till kejsarhofvet. Det vore bekant, att kejsar Ferdinand nyligen vägrat att i audiens mottaga sändebud från konungarna af England och Böhmen samt andra furstar — hvarför skulle han visa Sverige större hänsyn? Ett afslag skulle kränka Sveriges ära, och för öfrigt kunde man hysa tvifvel om kejsarens vilja att vederbörligen erkänna Sveriges konung, eftersom han ju vore Sigismunds frände. Än mindre kunde någon beskickning till Wallenstein få förekomma. Om sändebuden också mottogos i Wien, skulle de nog ej uträtta något till följd af de oöfverstigliga motsatserna i uppfattning och känslor. Fordom, när Sverige och kejsaren ej kommit i direkt inbördes beröring, kunde ett vänskapligt förhållande äga rum; nu vore det omöjligt, sedan man blifvit hvarandras grannar. Ett stillestånd skulle endast gynna motparten och gifva honom tillfälle att stärka sin kraft. På fred vore så mycket mindre att hoppas, då kejsaren därmed skulle förlora ett väsentligt motiv för sina inkvarteringsåtgärder; han komme fördenskull att antingen ej mottaga den svenska legationen eller ock gifva den ett otillfredsställande besked. Äfven antaget att man vunne fred, skulle dock det kejserliga inflytandet i Polen verka till Sveriges skada, opinionen i Tyskland skulle nedstämmas och Sveriges bördor och kostnader i alla händelser ej kunna bortfalla. Själfva beskickningen skulle bli öfverhöfvan dyrbar till följd af det långa afståndet till Wien och nödvändigheten att i förbifarten besöka vissa furstliga och kurfurstliga hof. Härtill komme rent praktiska svårigheter: brist på lämpliga legater — alla konungens män behöfdes i landet —, oklarhet i fråga om den form, hvari hänvändelsen borde ske, o. s. v.

Att konungen så utan alla eftergifter anhopar de afstyrkande motiven är väl påfallande med hänsyn till att förverkligandet af den tanke, han visar tillbaka, både förut varit och senare skulle blifva starkt ifrågasatt. Men förhållandet förklaras gifvetvis där-

af, att den för ögonblicket helt bortskymdes af den förhandenvarande möjligheten att vid freden mellan Danmark och kejsaren förmå den senare att öppet taga ställning till den svenska ståndpunkten. Konungen kommer också vid den ifrågavarande rådsdebatten till den slutsatsen, att en beskickning bör afgå till Danmark. Motiveringen är kortfattad; uppslaget var ju också redan tillfyllest förberedt. Själfva den yttre anledningen skulle erbjuda sig i Sveriges mellanhafvanden med Stralsund; man borde söka bringa det därhän, att Danmark eller hansestäderna hemställde om Sveriges medling; dock förutsattes som möjligt, att sändebuden ej skulle tillåtas att i förmedlingsärenden besöka fredskonferensen. Om de perspektiv i afseende på förhållandet till den kejserliga politiken, som i detta samband måste upprulla sig, tiger konungen. Han utlofvar emellertid, att instruktionen för ambassaden, när den fullbordats, skall föreläggas riksrådet.

De följande, synbarligen afslutande förhandlingarna ha ägnats den fråga, som utgjorde kärnpunkten i rikskanslerns skrifvelser, eller alternativen rörande planläggningen af de fälttåg, som måste blifva en konsekvens af den hållning, regeringen intagit.[1] Axel Oxenstierna, hvars utförliga deduktioner vid denna tid anlände till Stockholm — möjligt är, att uppskofvet med rådsförhandlingarna just förklaras af väntan på dem — hade ju uttalat sig för defensivkrig i Tyskland, koncentrerande sig på försvaret af Stralsund, och anfallskraftens vändande mot Polen. Gustaf Adolf delade icke denna uppfattning. Han var af den meningen, att den offensiva krigföringen borde komma till användning i Tyskland, den defensiva i Polen. De skäl, som för honom voro afgörande och som han utvecklat i sin svarsskrifvelse till kanslern,[2] sammmanfalla i hufvudsak med hvad han i rådkammaren gjort gällande. Öfverförandet af en armé under hans befäl till Tyskland syntes honom innebära ett löfte om mycket betydande fördelar. Därigenom skulle Wallenstein hindras från att undsätta Polen, tvingas att skrinlägga alla anfallsplaner mot Stralsund och förlamas i sina operationer mot Danmark, som då kunde fatta

[1] Det framgår tydligt af slutorden i protokollet af den 2 januari, Hist. Tidskr. 1914 s. 119.

[2] Den 30 dec. 1628. *OSB* II. 1, s. 445—450.

nytt mod; »de förkväfde gemyter i Tyskland» skulle eggas att röra på sig, hansestäderna styrkas i sin ståndaktiga hållning eller hindras att slå in på farliga vägar, »där någon af dem hade något annat i sinnet». Äfven här har han antydt planen på anfallsrörelser uppåt Oder, ett företag som under god ledning borde bli Polen en nagel i ögat; dock synes konungen ha menat, att detta skulle bli en diversion under annans befäl än hans eget.[1] Det tyska rytteriet, som kanslern ordat om, kunde här komma till användning. Framför allt gjordes expeditionen nödvändig af hänsyn till Stralsund, då stämningen i staden ej vore den bästa och den därvarande garnisionen icke kunde förutsättas tåla alla påfrestningar utifrån och alla slitningar inifrån. »Så att, där man intet mer uträtta kunde, än att man således försäkrade Strålsund med denne expedition, vore därmed nog uträttadt.»

För konungen var alltså syftet med den tyska offensiven ej alltför vidtgående. Om han efter sin art och sitt kynne måste förutsättas ha skymtat större synfält bakom dessa, och om han ej uraktlät att påkalla makternas intresse för större företag än de som här framskymta, så voro dock hans bärande och bestämmande intentioner nyktert begränsade efter lägets möjligheter. Han ville ett offensivkrig, som i nödfall endast behöfde betyda en taktisk utvidgning af försvaret af Stralsund. Han var beredd att efter kort tid låta afdanka det tyska rytteriet. Han gjorde sig inga förhoppningar på bistånd af bundsförvanter; han inskränkte sig till att finna det »icke alldeles onyttigt», om England, Holland, Bethlen Gabor och andra gynnade hans företag »med en god affektion». Hvad som mer än allt annat förmått honom till detta beslut, var — om man lämnar den danska fredsfaran ur räkningen — hans oro för att Wallenstein i annat fall skulle kasta in sina truppmassor i Preussen, göra honom fältet trångt i det redan hårdt medtagna landet och tvinga svenskarna att öfvergifva det »med disreputation och skada.» Fälttåget i Tyskland ägde karaktären af en diversion, åsyftande att binda de kejserliga trupperna och på samma gång flankera det svenska

---

[1] — — »och vore på den vägen ingen ringe ting att förrätte, där man itt hufvud hade, som sådant verk med förstånd föra kunde.» *Ibid.* s. 447.

försvaret i Preussen. Tanken var ej olik den, som föresväfvat konung Kristian under samtalet med Rasche våren 1628 (s. 48).

Gustaf Adolfs åsikt blef den segrande i rådet. Den 8 januari skreds till voteringen, och beslutet blef, att »kriget skulle föras mot kejsaren i Tyskland».[1] Rådslaget, som sammanfattar de under debatterna framkomna argumenten, tillstyrker ett offensivt uppträdande i Tyskland, medan man i Preussen borde hålla sig på defensiven. På förhandlingar kunde intet hopp byggas; de vore idel »tidsförhalning och bedrägeri». Redan vid senaste riksdagen hade man ju uppmanat konungen att förhindra, att de kejserlige och påfviske finge rotfästa sig vid Östersjön. Till det nu beslutna verket utfäste sig rådets ledamöter att, »så mycket de samtligen eller synnerligen, hemligen eller uppenbarligen förmå, råda, förmana och styrka alla H. K. M:ts undersåtar till tålamod, samdräktighet, godvillighet och hörsamhet». Afgörandet hade fallit och rådet stod samladt kring konungen.[2] I samband med den sista fasen af öfverläggningarna hade jämväl dryftats styrkedispositionerna på de olika krigsskådeplatserna, hvarom vi dock sakna närmare kännedom.[3] Några dagar därefter utgingo utskrifningskungörelser till alla landsändar. Däri inskärptes kraftigt faran från de kejserliga. »Själfve nöden och vår allmänna svenska välfärd» kräfde nu, att faran afvärjdes »ehvad det ock kosta må».[4]

Vid krigsbeslutets fattande hade för konungen och rådet

[1] Abraham Brahes tänkebok, *Loenbom* Anecdoter III s. 245. Jfr forts. s. 127 n. 1.

[2] Meddelanden från Riksarkivet II, s. 279—281.

[3] Jfr konungens afslutande ord vid sammankomsten den 2 jan. Hist. Tidskr. 1914, s. 119. Af de tre förslag konungen nämner föreligga i det uppenbarligen ofullständiga protokollet endast tvenne, afseende 1. defensiv öfverallt och 2. offensiv i Tyskland. Det tredje, utelämnade förslaget har tydligen afsett offensiv i Preussen. — Den för offensiv i Tyskland afsedda siffran »7,000 equites, pedites» är påfallande låg — i nov. hade ju konungen föreslagit 18,000 man för detta fall — men kan möjligen förklaras så, att siffran för fotfolket är utelämnad. Anmärkningsvärdt är emellertid, att konungen för rådet angifvit 6,000 man som en tillräcklig styrka att tvinga kejsaren att garnisonera sina fästningar (*SRP* I, s. 125). I hvilket fall som helst har här afdrag gjorts för Stralsunds garnision. De i brefvet till rikskanslern den 30 dec. 1628 åberopade bilagorna, som skulle upplyst om rätta förhållandet, synas vara förkomna.

[4] Den 12 jan. Reg.

Sveriges egna intressen varit de utslagsgifvande, och med utpräglade tvifvel hade man bedömt möjligheterna att till företaget i nämnvärd utsträckning påräkna bistånd utifrån. Fastmera framstod det klart, att Sverige befunne sig i en ställning af politisk isolering, som på sin höjd tillstadde förhoppningar om moraliskt understöd till det nya värfvet. Äfven i fråga om Danmark såg konungen läget tämligen skeptiskt, men han synes icke ha tillmätt dess eventuella fredsslut en alltför nedslående räckvidd; för rådet hade han t. o. m. uttalat den meningen, att Sverige ej skulle komma att lida på affären, om Danmark slöte fred vare sig med eller utan Jyllands förlust.[1] Men denna mot de politiska kastningarna väpnade trygghetskänsla, som utan öfverilning bevakade det egna landets intressen, uteslöt ingalunda en mycket medveten sträfvan att öfverallt, där tillfälle yppades, söka vinna anknytningar och hemföra resultat. Gustaf Adolfs diplomatiska mått och steg under de första veckorna af 1629 visade tillfyllest, att han trots sin skepsis icke underlät något, som skulle kunna innebära en tillvaratagen möjlighet. Hvad särskildt angår förhållandet till Danmark åsyftade ju det beslutna offensivkriget mot kejsaren att så vidt möjligt hålla konung Kristian tillbaka från en fred, som dock, Gustaf Adolfs uttalande till trots, väsentligt måste öka trycket på Sverige. De grundade tvifvel han hyste rörande Danmarks vilja till uthållighet hindrade honom från att reflektera på ett sådant bistånd till grannen, som icke skulle inneburit någon direkt garanti för detta syftes vinnande. Med det program, han nu uppställt för sina vapen, blef den i fördraget med Danmark aftalade skeppshjälpen onödig; ett vida kraftigare handtag skulle lämnas, dock icke utan försök att förmå Danmark till motsvarande förpliktelser utöfver de i alliansen stadgade.

Medan rikskanslern i sin argumentering för en tysk defensiv gjort en sådan undsättning af örlogsfartyg till ett led i systemet, afvisades den numera af konungen. När konung Kristian mot slutet af året 1628 genom Erik Krabbe lät göra framställning om den stipulerade hjälpens utbekommande till nästa år,

---

1 Hist. Tidskr. 1914 s. 119.

framhölls i svaret, att läget icke tilläte Sverige att binda sina händer. Faran och bördan hvälfdes alltmer på Sverige; tydligen ville de kejserliga tolka mellanhafvandet med Stralsund som krigsanledning från Sveriges sida, hvadan konungen tvingades att försvara sig mot dem till lands och vatten. För ögonblicket kunde hjälpen icke specificeras; ginge faran öfver, skulle den emellertid lämnas på traktatsenligt sätt, hvarom icke, skulle Sveriges försvar mot kejsaren komma Danmarks sak till godo.[1] Ehuru man på svensk sida afböjt att ingå på en närmare diskussion af formen för en eventuell samverkan af mer omfattande art, torde dock inom regeringens krets saken ha noggrant dryftats. En direkt anledning därtill förelåg ock. Vid Rasches besök hos konung Kristian i början af december hade denne erinrat om vissa redan tidigare framställda önskemål att personligen få sammanträffa med Gustaf Adolf och gifvit diplomaten i uppdrag att förnya dem.[2] Hvad konung Kristian med denna begäran ville ernå, därom kunde man i Stockholm icke bilda sig någon fullt oangriplig föreställning. Hur nära den misstanken än låg, att han med den ifrågasatta sammankomsten i första hand åsyftade en demonstration, ägnad att väcka uppseende i de politiska ryktenas värld, så måste å andra sidan tagas i betraktande, att konungen troddes intaga en mindre böjlig hållning än flertalet af sitt råd till frågan om fortsatt krig eller kampens uppgifvande.[3] Om ock med starka förbehåll kunde Gustaf Adolf göra räkning på, att hans granne med det föreslagna steget ville vinna något positivt. Hans svar blef också tillmötesgående; den 19 januari skref han till Kristian IV, att han den 20 februari ville träffa honom på skånska gränsen.[4] Att Gustaf Adolf i rådet förberedt de förslag, han vid konferensen ämnade framställa, är under sådana förhållanden endast naturligt.

Den svenska politikens sträfvanden att bryta sin isolering

---

[1] Erik Krabbes instruktion den 11 dec. Gustaf Adolfs svar på hans proposition den 27 dec. 1628. Svenske Acta. RA, Köpenhamn.

[2] Rasche till konungen, Helsingör den 12 dec. — Kristian IV:s rekreditiv för Rasche den 6 dec. Svenske Acta.

[3] Jfr Salvius till rikskanslern d. 24 febr. Laur. Normanni kopiebok.

[4] Sverige A, Brevveksling. RA, Köpenhamn.

kommo här till synes. Men de framträdde äfven på flere andra sätt vid den tidpunkt det här gäller.

De antihabsburgska krafterna hade under året 1628 arbetat på spridda linjer och utan starkare känning med hvarandra. Det mot en österrikisk makttillväxt afvoga Västeuropa befann sig alltjämt i inbördes strid; det fransk-engelska kriget afmattade på det kännbaraste försöken att ingjuta någon kraft i de skingrade makternas strandade planer på en gemensam politik, som skulle bjuda fienden spetsen. Gustaf Adolf hade väl under sommaren med anknytning till den stralsundska alliansen, som stod öppen ej blott för hansestäderna utan ock för andra vänner, uppfordrat England, Frankrike och Holland att bistå honom vid försvaret af Östersjön. Men Holland hade försiktigt väjt undan för de ansatser till målmedvetnare uppträdande i den tyska frågan, som omsider gjorts af Buckingham, och dennes död hade betecknat ett svårt afbräck för fortsatta försök.[1] Dock tydde vissa tecken på att de icke för alltid voro tillspillogifna. Händelserna i Norditalien med militärt inskridande af Richelieu i sitt följe och förvecklingarna i gränsmarkerna mellan Frankrike och Tyska riket fördjupade klyftan mellan kardinalens politik och Habsburgs och sporrade hans intresse för den tyska fejdens vidmakthållande. Ej blott för Frankrike voro uppgifterna om Danmarks utmattade tillstånd och vilja att ge upp spelet oroande; de måste äfven öfva liknande verkan i London och i Haag. I januari 1629 befullmäktigade Richelieu Hercule de Charnacé till den beskickning, som trots sina mångfaldiga växlingar dock skulle bilda epok, icke genom de resultat, som skulle anknyta sig till tanken att spela ut de katolska riksfurstarna mot kejsaren och planen att hindra Kristians fredsslut, utan genom det frö till politisk systembildning, som därur medelbart framspirade för Frankrikes och Sveriges vidkommande. Vid samma tid återkom till London från Konstantinopel det hittillsvarande engelska sändebudet vid Porten Thomas Roe, en pålitlig ovän till huset Habsburg och en man af stor handlingskraft och begåfning, hvilken omedelbart satte sig i verksamhet för att åvägabringa ett för-

[1] *Rydfors* Sverige och England s. 107—110. *Carlsson* s. 69.

bund mellan Holland, England, Danmark, Sverige och Siebenbürgen, i flere afseenden ett upptagande af tidigare diversionsplaner mot kejsaren, väl icke i den form och med den riktning, som förordats af Gustaf Adolf. Ty förutsättningen för den här ifrågasatta samverkan mellan den svenske konungen och den transsilvanske fursten utgjordes af det polska krigets biläggande, ett önskemål som nästan allestädes ifrigt omfattades äfven af andra skäl. Ingenstädes framträdde de skarpare och aktivare än i Holland, där Gustaf Adolfs preussiska fälttåg och i all synnerhet hans blockad- och tullpolitik ju blifvit ytterligt impopulära i mäktiga kretsar. Stämningen gjordes retligare äfven af andra, mer tillfälliga orsaker, och hösten 1628 hade mellan Gustaf Adolf och generalstaterna växlats skrifvelser, utmärkta af en ovanlig kyla och skärpa.[1] Å andra sidan förelåg nu ett gemensamt intresse i sträfvandet att förhindra ett brådstörtadt danskt fredslut. Den holländske agenten i Danmark hade också sonderat möjligheterna för ett uppträdande af sändebud från Generalstaterna och Sverige på fredskongressen, en tanke som för Hollands del dock aldrig synes ha varit satt på det allvarliga afgörandets prof. I december 1628 uppmanades den svenska regeringen af republiken att med sitt inflytande vända konung Kristians sinne från tankarna på en fred, som lätt kunde lända de allmänna evangeliska intressena till skada. Men de praktiska förslagen stannade, betecknande nog, med en uppmaning att försträcka Danmark med penningsubsidier.[2] Det kunde spåras en viss obenägenhet från holländskt håll att reflektera på en verkningsfullare politisk samverkan med Sverige, och generalstaternas hittillsvarande passivitet ifråga om förnyandet af 1614 års förbund antydde, att linjerna började gå i sär.[3]

Gustaf Adolf hade utan afbrott följt utvecklingen på alla skådeplatser, äfven de undanskymda, som kunde tyckas ligga utom verkningskretsen för hans diplomati. Han hade efter

[1] *Schybergson,* Sverige och Holland s. LXXXVII.

[2] Brefvet, af den 14 dec., åberopas i Gustaf Adolfs skrifvelse till Generalstaterna jan. 1629. Tysk-latinskt reg. Jfr *Arend,* III, 4, s. 323 (generalstaternas resolution den 14 dec.)

[3] Camerarius till Axel Oxenstierna den 29 nov. (9 dec.) 1628.

råd och lägenhet verkat för det engelsk-franska krigets upphörande och till den ändan erbjudit båda parterna sin medling. Att han såg sammanhanget i stort visades bl. a. däraf, att han uppfattade uppgörelsen mellan hugenotterna och fransk statsmakt som en rent politisk akt[1], detta ehuru han med en påtaglig reservation och en viss misstro tog ställning till det katolska Frankrike. Ända ned till Norditalien sträckte sig hans försök att förbereda jordmånen och vinna känning med de antihabsburgska elementen. Genom den nu till svensk tjänst öfvergångne Volmar Farensbach, som hösten 1628 mottagit hans uppdrag i Preussen, lät han både i edsförbundet, i Mantua och Schweiz kungöra sin afsikt att bevaka intressen, hvari äfven dessa ägde del. Formliga alliansanbud synas icke här ha kommit ifråga; dock förebådade Farensbach å konungens vägnar hans ingripande i Tyskland med en mäktig armé redan våren 1629.[2] Afgörande vikt må icke fästas vid denna ambassad, som emellertid klart belyser den svenska statskonstens aldrig hvilande tendens att på lång sikt propagera för sina syften. De möjligheter till politisk och militär maktförskjutning, som framträdt i samband med utbrottet af det mantuanska tronföljdskriget, hafva redan på ett tidigt stadium varit ett motiv för konungen att träda i förbindelse med dessa furstar och republiker, förbindelser, som senare målmedvetet skulle fullföljas.

Om konungen här åtnöjde sig med att inskärpa gemensamheten i intressen och inprägla Sveriges namn och syften hos en aflägsen opinion, så gick han längre gent emot de större makterna. Hans uttalanden i rådet och till Oxenstierna lämna visserligen intet tvifvel om, att han företog dessa steg med stora förbehåll. I första hand afsågo de omfattande rustningar och värfningar, som förutsatte bifall af den statsmakt, inom hvars terri-

[1] Enligt konungens yttrande till Charnacé vid dennes sammanträffande med honom år 1627. *Weibull* Sverige och Frankrike s. 11.

[2] *Bühring* s. 40. Emellertid må erinras om Farensbachs kända oberäknelighet; det är möjligt, att denne endast byggde på sina intryck af stämningen i Gustaf Adolfs läger och ej hade uttryckligt uppdrag af konungen att framställa den tyska expeditionen som omedelbart förestående. Men uteslutet är ju detta på intet vis.

torium de skulle äga rum, i andra hand allianser och subsidiefördrag. Vid samma tid, i januari 1629, föranstaltade han om åtgärder att i Holland, England och Frankrike förbereda sådana. Till England affärdades den ordinarie legaten Spens och till Holland hofmarskalken Dietrich von Falkenberg, medan f. d. bremerborgmästaren Zobel, som i Paris för Sveriges räkning plägade ombesörja en del löpande diplomatiska ärenden, utrustades med fullmakt för Frankrike. Instruktionen för Spens kan tjäna som mönster. Det erbjudande om svensk interposition i kriget med Frankrike, som däri gjordes, var numera öfverflödigt, då freden redan var i görningen, när Spens anlände. I nära anslutning till hvad Gustaf Adolf i tidigare skrifvelser till konung Karl gjort gällande pekades på den fara, som hotade Östersjörikena genom den kejserliga maktens anryckande. Om utvecklingen af den stralsundska frågan gafs en noggrann redogörelse, utmynnande i den slutsatsen, att understödet åt staden kommit att betraktas som angrepp på kejsaren och riket. Konungen, som med all makt ville förebygga, att denna stad fölle i fiendens hand, förklarade emellertid, att hans ouppgjorda räkning med Polen splittrade hans kraft; om ej de makter, som hade intresse af att bevara Östersjöns frihet, stode de angripna bi, skulle trycket på Sverige och Danmark kunna bli alltför påfrestande. Spens skulle, visserligen först efter att ha försiktigt klarlagt ställningen för sig, söka utverka tillfredsställande subsidier,[1] hvilka snarast borde tillställas konungen, liksom det för öfrigt hemställdes om klart besked så fort som möjligt. Därjämte anhölls om tillstånd för Spens att värfva brittiskt krigsfolk.[2] Liknande blef Falkenbergs uppdrag. Äfven han skulle anlita värfningsmarknaden för anskaffandet af ett högst ansenligt antal soldenärer, icke mindre än sex eller sju regementen jämte öfvertagandet af några andra, som antogos skola lämna den holländska tjänsten. Med visshet hade äfven Falkenberg befullmäktigats att på motsvarande sätt som Spens förbereda ett subsidiefördrag med generalstaterna, än-

[1] Summan är icke ifylld i registraturet. Jfr *Rydfors* s. 121, där det antages att årliga summan var ämnad att bli 400,000 rdr.

[2] Spens' »mandata» jan. 1629 (utan dag). Tysk-latinskt reg. Jfr *Rydfors* s. 116—117.

skönt den instruktion, hvarigenom Camerarius befullmäktigades att upptaga definitiva förhandlingar härom, först följde i början af mars.[1] Slutligen torde också Zobel i Paris utöfver uppdraget att värfva trupper anmodats att inleda diskussion om ett eventuellt fördrag.[2] Gustaf Adolf hade alltså vidtagit mått och steg i syfte att klargöra möjligheterna för subsidieunderstöd till det tyska fälttåget. Med hänsyn till möjligheten af detta bistånd torde han nu börjat räkna med en styrka på 28,000 man på tysk botten, ett tal som tydligtvis öfversteg de öfverslag, han tidigare gjort för offensivkrigets vidkommande (s. 102). Det var alltför förklarligt, att han ej lät allt bero på den okända faktor, som var makternas benägenhet att verksamt stödja hans företag.[3] Han var säkerligen därför beredd att med egna krafter öppna fejden, låt vara att hans stridsstyrka i så fall blefve af mindre anspråksfulla mått. De i januari beslutna värfningarna visade i alla händelser, att han ville bringa upp sin armé till en så respektabel slagkraft som möjligt.

---

[1] *Wittichs* uppgift (Falkenberg s. 20), att hofmarskalken i Haag skulle bistå Camerarius att sluta en ny och bindande allians, åtminstone en subsidietraktat, i kraft hvaraf Gustaf Adolf skulle börja krig mot kejsaren på tysk mark med en armé på 28,000 man, synes bygga på Camerarii instruktion den 4 mars (*Schybergson*, Sverige och Holland s. 79 ff.). Att Falkenberg haft utförliga instruktioner följer af en anteckning i utl. tit.-registraturet för år 1629: »Didrich von Falkenberg hofmarskalken uti sin resa till Holland förrätta 2. 27 jan. koncept». Hans kreditiv till generalstaterna är dateradt den 17 jan. (Tysklat. reg.) och innehåller endast, att vederbörande af honom skola få höra konungens mening om traktaten. — När Salvius i sitt bref till rikskanslern den 24 febr. (Normanni kopiebok) redogör för Spens' och Falkenbergs uppdrag, heter det, att den förre jämte värfningarna skulle söka utverka »vim aliquam pecuniæ» åt Danmark och Sverige, medan Falkenberg värfvade i Holland. Dock skall Camerarius »beflita sig att förlänga alliansen med Staterna, som expirerar in Aprili, söka penningesuccurs, ut rex Sueciæ bellum in Germaniam transferat». Detta uppdrag var alltså tidigare än det som gafs i mars. I enlighet härmed har också F. gått tillväga vid de första konferenserna med holländarna. *Wittich* a. a. s. 249—251.

[2] *Rydfors* s. 116 not 1.

[3] Spens dolde ej heller under sina förhandlingar i England, att konungen i själfva verket främst litade på egen kraft och ej på förbundets. *Bühring* s. 43—44.

Främst hade konungen dock byggt på anslutning från de undertryckta elementen i Tyskland, de »malkontenta» och förfördelade riksständer, som hade allt att hoppas af ett ingripande, åsyftande att tränga tillbaka den kejserliga makten, hämma dess öfvergrepp mot »den tyska friheten» och återföra tingen till deras tidigare läge. Men allt kom an på, hur det nya fälttåget skulle gestalta sig. Ännu ägde Sverige ingen spekulant på förbundskap inom Tyskland, för så vidt man ej skulle räkna de fördrifna, alldeles vanmäktiga mecklenburgska hertigarna, hvilka till en viss grad kunde betraktas som den svenska politikens klienter, ehuru de nu liksom senare säkerligen föredrogo en fredlig uppgörelse med kejsaren framför afhängigheten af de svenska vapnen. Hansestäderna hade, trots vissa förhoppningar från svensk sida, afböjt att inlåta sig i en närmare förbindelse med konungen; för dem stod freden som målet, och vanmakten i deras politik började allt mer att framträda. På Pommern var näppeligen att räkna; all hertig Bogislavs diktan och traktan gick ut på att aflägsna den svenska besättningen från Stralsund och på denna visserligen otrygga väg köpa sig frihet från eller åtminstone lättnad i de kejserliga inkvarteringarna i hertigdömet. Med hertig Fredrik af Holstein ägde fortfarande knappt någon förbindelse rum; detsamma var fallet med ärkebiskop Johan Fredrik af Bremen, hvilken ju i det närmaste var ur räkningen som själfständig maktfaktor, sedan hans ständiga eftergifvenhet för de kejserliga i förening med krigets hänsynslösa lag bundit honom till händer och fötter och afskurit honom allt tillfälle att uppträda som landsfurste. Ännu mindre var att hoppas på de protestantiska kurfurstarna. Svenskarnas krig i Preussen hade så när fört öfver Brandenburg på Polens sida; stämningen var alltjämt präglad af den största kyla, och de första månaderna af 1629 skulle Georg Vilhelms politik bli föremål för de häftigaste misstankar från sin svågers sida. Helt säkert funnos dock alltjämt inom det brandenburgska geheimerådet med Sverige sympatiserande element, och den kejserligt sinnade favoritministern Schwarzenberg till trots misstroddes mångenstädes Berlinhofvets statskonst såsom stående i hemligt samförstånd med svenskarna, i viss mån förklarligt med hänsyn till Georg Vilhelms karaktäristiska

konjunkturpolitik. Vid ingången af 1629 trodde man sig i Wien — så berättades det åtminstone i Berlin — ha fått klara papper på att Brandenburg uppmanat den svenske konungen att ingripa i Tyskland. Markgrefve Sigismund, som för tillfället företrädde den i Preussen efter vanligheten fjättrade kurfursten, aflät i högsta oro en bevekande skrifvelse till Kursachsen med begäran att Johan Georg måtte träda in och i Wien attestera Brandenburgs oskuld. Svaret, som blef kort och afböjande, vållade förstämning i Berlin.[1] Johan Georg, som konsekvent fullföljde en från den evangeliska oppositionen fjärmad politik, hade ännu icke haft anledning att taga befattning med Sverige. Hans ställning till Gustaf Adolfs tyska politik var på förhand gifven.

Utom de egentliga landsfurstarnas krets hade konungen knutit eller stod i färd med att knyta flere förbindelser, som för hans tyska planer kunde blifva af betydelse. Så den med riksgrefven Filip Reinhardt von Solms, hvilken våren 1628 erbjudit Gustaf Adolf sin tjänst, ehuru han ännu kvarstod i konung Kristians. Af den förre sänd tillbaka till Danmark i förtroligt diplomatiskt uppdrag (s. 49) hade han mötts af den tydligaste misstro på vissa håll inom rådet, där man uppenbarligen ogillade hans roll af mellanhand, och han hade kort därpå skilts från sin befattning hos Kristian IV under omständigheter, som kommo Gustaf Adolf, hvilken nu mottog honom, att hos Danmark begära en förklaring. I augusti befinnes han på nytt ha begifvit sig i sin nye herres uppdrag till Danmark och Tyskland och försvinner så för en längre tid ur sikte;[2] det är knappt något tvifvel om att

---

[1] Markgrefve Sigismund till Johan Georg den 18 febr. Johan Georg till Sigismund den 23 febr. 1629 (med påteckningen »Kursachsens schlechte Antwort»), Rep. 41, 4, Berlinarkivet. Jfr. *Gebauer,* Kurbrandenburg und das Restitutionsedikt s. 48—49.

[2] Gustaf Adolf till Kristian IV den 6 juni 1628. Kristian till Gustaf Adolf den 6 juli. Sverige A, Brevveksling RA, Köpenhamn. Registr. öfver danska kungabref. Om misstämningen mot Solms berättar Lars Krusebjörn i bref till Salvius från Köpenhamn den 10 juli (Salvii samling), där det heter att särskildt Levin Marschalk intrigerat mot grefven. — »H. K. M:t hafver med trängtan förväntat bref frå E. N. hvad diskurser E. N. med Prinsen (Ulrik af Danmark) och grefven af Solms haft hafver.» Salvius till rikskanslern den 24 juli. Han reste därpå tillsammans med Axel Oxenstierna till Danmark (*Hoppe* s. 279), och

han vid sidan af vården om enskilda angelägenheter redan nu haft att å Gustaf Adolfs vägnar utföra något diplomatiskt värf, sannolikt i mellersta Tyskland, så mycket hellre som han befinnes ha stått i hemlighetsfulla förbindelser med konungen redan vid slutet af 1628.[1] Än mer betydelsefull skulle i framtiden en annan förbindelse blifva, hvilken redan nu var i görningen. På försommaren 1628 hade nämligen Rasche lyckats vinna känning med den talangfullaste medlemmen af det lüneburgska huset, den sedan några år under kejsarens fanor kämpande hertig Georg, hvilken föregafs ha blifvit mätt på denna sin tjänst.[2] Om fortgången af den i hemlighetsfullhet insvepta förhandlingen är icke mycket kändt; visst är, att hertig Georg, som kommit på spåren vissa wallensteinska planer på welfernas land, befanns vara »såra inklinerad och väl affektionerad» gent emot de förslag, Gustaf Adolf låtit göra honom, och att han i början af 1629 med en personlig skrifvelse vände sig till konungen.[3] En följd häraf blef den harburgske kanslern Drebbers för öfrigt mycket ofullständigt kända beskickning till Stockholm med erbjudande om hertigens tjänster till den evangeliska sakens och det lüneburgska husets återupprättande.[4]

Obetviflad protestantisk ifver af renare halt utmärkte en annan tysk furste, som vid denna tid kommit att få känning med Gustaf Adolfs politiska sträfvanden, den landlöse markgrefven Georg Fredrik af Baden-Durlach. I det stora krigets omskiften

---

Rasche träffade honom på höstsidan i Lübeck. (Till konungen den 10 sept.) — Se f. ö. *B. Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917, s. 117 ff.

[1] Anders Svensson till konungen den 3 jan. 1629: öfversänder bref utan sigill och utanskrift från Solms, som fruktar interception, och meddelar, att den med S. öfverenskomna chiffern förkommit, hvarför han nu öfversändt en ny.

[2] Rasche till konungen den 22 maj 1628. Förhandlingen sköttes genom doktor Johan von Drebber.

[3] *Decken* I, s. 389, *Klopp* III, 1, s. 237. Anders Svensson till konungen den 28 mars. Han åberopar ett tidigare, nu förloradt bref (af den 14 febr.), med hvilket hertigens bref följt. Hertig Georg gjorde i fortsättningen fruktlösa försök att bli lös från den kejserliga krigstjänsten. Drebber till Rasche den 17 juli. Skrifvelser till kanslitjänstemän.

[4] *Kretzschmar* s. 4. Tidpunkten för denna beskickning är icke bekant —. Drebber hade i maj 1629 utnämnts till svenskt hofråd, enl. lat.-tyskt reg. (s. 113).

hade han spelat en framträdande roll, innan olyckorna hösten 1627 förmådde honom att nedlägga sitt generallöjtnantsämbete vid konung Kristians armé och draga sig tillbaka som privatman. År 1628 ställde han sin militära erfarenhet till Gustaf Adolfs tjänst[1] men kom då icke att tagas i anspråk. Han hade emellertid för konungen framkastat en plan, som nära synes sammanhänga med en af honom under många år envist omfattad älsklingstanke: åvägabringandet af en omfattande diversion i trakten af öfre Rhen. För dess befordran hade han nitiskt verkat i Paris och London, i Turin, Venedig och Schweiz men blott för att hvarje gång se den omintetgjord.[2] Men han förtröttades icke: tydligt är, att han nu för Gustaf Adolf utvecklade ett förslag att med självständig militärmakt uppträda i öfre Tyskland. Om projektet också fick hvila, återväcktes nu från konungens sida intresset därför i januari 1629. Camerarius skulle nämligen söka förmå honom att sätta sig i rörelse för att förverkliga uppslaget.[3] Det var förknippadt med ett diplomatiskt uppdrag i anslutning till badensarens tidigare förbindelser. Markgrefven erhöll nämligen instruktion för en ambassad till Venedig, Schweiz samt städerna Strassburg, Ulm och Nürnberg. Han skulle å konungens vägnar skildra den fara, hvilken hotade alla grannar från de kejserliga, som nu behärskade alla tyska flodmynningar, som tagit Jylland från Danmark och besatt hafskusten alltifrån Holland till Kassuben. Inför det öfverhängande hotet måste grannarna vara betänkta på motvärn; Gustaf Adolf hade själf med de krafter, som det polska kriget lämnade öfriga, bisprungit Stralsund men hade nu erfarit, att detta steg skulle tagas till intäkt för fientligheter. Han manade därför genom markgrefven, att dogen, edsförbundet och de sydtyska städerna icke måtte öfvergifva honom, om svårigheter mötte honom, utan gripa till vapen för att gemensamt in-

[1] Gustaf Adolf till rikskanslern den 16 nov. 1628. *OSB* II, 1, s. 442.

[2] Se härom *Obser:* Markgraf Georg Friedrich von Baden-Durlach und das Projekt einer Diversion am Oberrhein in den Jahren 1623—27, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins N. F. 5 (1890) s. 212 ff., 320 ff. Om hans förbindelser med Sverige samma tid jfr *ibid.* s. 220, 328.

[3] »... denique ut Marchionem Badensem ad antiqua consilia renovanda incitaret, nempe exercitum in superiori Germania instruere ad divertendum». Salvius till rikskanslern den 24 febr. 1629. Laur. Normanni kopiebok.

om lagens och pliktens gränser gå faran till mötes. Markgrefven af Baden vore hans sak tillgifven, han begärde därför, att man måtte stödja dennes heroiska consilier, hvilket säkerligen skulle ända både den gemensamma saken och adressaternas enskilda intressen till fromma.[1] Det var en direkt appell att afbida svenskarnas landstigning i Tyskland. På de af markgrefven tidigare utvecklade planerna göres af konungen endast en knapphändig hänsyftning, under förklaring att han i sin mån vill befordra dem. Vi veta intet om utgången af Georg Fredriks uppdrag, därest han nu öfverhufvud satt sig i verksamhet med anledning däraf, hvilket kan betviflas. Säkert synes dock vara, att han icke kommit till Venedig och Schweiz. Men impulserna från Sverige torde i hvarje fall på något sätt ha omsatts i hans ifver att vinna Frankrikes medverkan till diversionsprojektet, hvarmed han mot slutet af 1629 var sysselsatt.

Vi se, huru alla konungens rådslag och planer koncentrera sig på tyska kriget. Och detta har numera fått en bestämd och orygglig inriktning: landstigning på Tysklands kust. Diversionen genom Polen var ju för länge sedan uppgifven. Det vill också synas, som om konungen ej längre tog någon större hänsyn till den oberäknelige Bethlen Gabors möjligheter; han anade säkerligen, att denne aldrig skulle kunna förmås till det krig mot Polen, som på ett tidigare stadium så länge och så ifrigt påyrkats af hans svenske svåger. Ett tecken därpå är Volmar Farensbachs beskickning till Siebenbürgen, det egentliga målet för den färd, som fört honom till Schweiz och Norditalien. För den oroshvirfvel, som konungen med den våldsamme partigängarens hjälp ville uppväcka inom Polen och utom dess södra och östra gränser, förutsattes tydligen endast Bethlens passiva samtycke, icke hans positiva medverkan.[2] En påtaglig försiktighet kännetecknar för öfrigt Gustaf Adolfs hållning till den siebenbürgska politiken. Han är angelägen om att icke binda sig, när Bethlen framkastar sina knappast fullt ärligt menade projekt. Då denne riktar hans uppmärksamhet på hvad som kunde göras i afvaktan på ett till

[1] R. M:tis commendatitiæ pro Ill:mo Marchione Badensi, jan. 1629. Tysk-lat. reg. Den egentliga instruktionen saknas.

[2] Om Farensbachs ärende i Siebenbürgen se f. ö. *Wibling* s. 30.

äfventyrs snart stundande polskt interregnum, vänder han frågan tillbaka till fursten, i det att han söker stegra hans egen åtrå efter den bräcklige Sigismunds krona. Han manar honom att ansätta polackerna, hålla dem i fruktan och förhindra de kejserliga att hemföra någon vinst från konungavalet. Visserligen vinnlägger han sig om att föra till boks, att Bethlen tyckts uppge sin försiktiga hållning gent emot Polen och därmed grunden bortfallit för hans motstånd mot diversionsplanen, men han berör icke närmare denna, och han inlåter sig ej på någon bestämdare utformning af sin ställning till de af Bethlen upprullade utsikterna utan håller sitt svar i en allmänt uppmuntrande, ja eggande ton.[1] Denna på samma gång pådrifvande och afvaktande taktik visade sig också vara klokt vald. Farensbachs företag skulle ej ens komma till ett försök, och Bethlen har ej aktat för rof att inlåta sig i dubbelspel med kejsaren, i det att han för denne röjde de svenska projekten.[2] Föga framgång skulle därför beskäras den plan, för hvilken Thomas Roe efter sin hemkomst från den osmanska hufvudstaden ifrigt verkat, i förlitande på ett af Bethlen Gabors många erbjudanden, denna gång att mot subsidier af de förbundna makterna sluta sig till Gustaf Adolf med 25,000 man, om denne riktade sitt anfall mot Schlesien.[3] Det hade väl kunnat synas, som om den polska diversionsplanen under dessa förhållanden skridit närmare sitt förverkligande, men såsom framhållits torde konungen ha genomskådat Bethlen och insett, att han var ytterst ovillig för brytning med Polen. Om åter det tyska fälttåget skulle resultera i ett tåg till Schlesien, detta stod ännu i vida fältet och kunde knappt förutsättas med de maktmedel, konungen för närvarande hänvisades till. Gustaf Adolf åtnöjde sig därför med att söka förmå grannarna att öfva tryck på Polen. Liksom tidigare aktade han lämpligt att egga Ryssland till krig mot adelsrepubliken. I januari 1629 affärdades Anton Monier på en beskickning till Moskva i så väl merkantila som rent politiska syften. Den ryska spannmålsmarknaden hade vunnit ökad betydelse, sedan kriget i Preus-

---

1 Till Paul Strassburg, april 1629. Tysk-lat. reg.

2 Krigare, diplomat och statsfånge, Personhist. Tidskr. 1917, s. 100.

3 *Rydfors* s. 118. *Opel* III, s. 711.

sen satt en bom för den polska kornhandeln, och Gustaf Adolf var ej minst med hänsyn till sina nya planer angelägen om att vinna förmånsrätt till tsarrikets förråd, hvilka också på annat håll väckt uppmärksamhet. Monier skulle vidare söka öfvertala storfursten att vid utlöpandet af det fjortonåriga stilleståndet med Polen (af 1618) angripa konung Sigismund[1]. Det var icke första gången, som han manade moskoviterna att gifva akt på den fara, som från det med Habsburg förbundna Polen hotade Ryssland och den ortodoxa kyrkan. Det gällde här att sätta motstånd mot de öfvermodiga romerska intressena, och detta kunde bäst ske, om tsaren ville »hasteligen gripa de poler an igen och således därigenom afhålla och förhindra den romerska kejsaren och de grufveliga papisterna deras stora makt, onda uppsåt och blodiga förehafvanden»[2]. Dessa upprepade försök till närmande ha dock icke uteslutit, att Gustaf Adolf ägde öppen blick för vikten af att vara på sin vakt mot Ryssland; han hade i december 1628 pekat på faran af att Ryssland kunde utnyttja situationen, medan Sverige fjättrades af det tyska kriget, och han skulle uttala liknande farhågor vid rådsförhandlingarna hösten 1629.

Man finner, att Gustaf Adolf efter afslutade diskussioner i rådkammaren i januari 1629 träffade diplomatiska dispositioner af mångfaldig art. Mest afgörande var emellertid förberedandet af beskickningen till den dansk-kejserliga fredskonferensen. Dess egentliga syfte var att tvinga de kejserliga till öppet ställningstagande; när tanken på en legation till kejsaren så snabbt nedlades i rådsdebatten, var anledningen ingen annan än det tillfälle som

[1] »Stilleståndet mellan E. Z. M:t och konungen i Poland hafver nu snart en ände».

[2] Instruktion för Monier den 12 jan. Till storfursten i Ryssland s. d. Reg. 1629. Monier åtföljdes af Jörgen Bönhardt, hvilken 1626 följt Rubcow på hans ryska beskickning, samt af holländaren Isak Massa, enligt det den 13 jan. utfärdade passet. Särskildt kreditiv för M. af den 12 jan., där det heter, att han sändts i Hollands ärenden »angående en träfflig stor köphandel ifrån Muskovien igenom vårt K. M:ts stora konungarike Sverige till Holland». Det var dock icke utan betänkligheter, som regeringen samverkade med Holland på den ryska marknaden, såsom framgår af Per Banérs bref till konungen den 31 jan., Reg. Om Moniers uppdrag se f. ö. konungens bref till kanslern den 17 april 1629, *OSB* II, 1, s. 479.

här erbjöds att sondera läget och stämningen.[1] Uppenbarligen har frågan varit föremål för synnerligen ingående dryftning. När de utsedda legaterna, Karl Banér — hvilken ju några månader förut ifrågasatts för en beskickning till kejsaren — Johan Sparre och sekreteraren Johan Salvius afreste från Stockholm, voro de till en början hänvisade till muntliga förhållningsregler, ty instruktionen förelåg ännu ej fullbordad.[2] Dock hade de i handom de fredspunkter, som de skulle framlägga i Lybeck.[3]

Dessa villkor, hvilka konungen nu önskade göra till sitt ultimatum eller lägga till bas för en uppgörelse utan vapenskifte, om detta öfverhufvud blefve en möjlighet, betecknade inga nya ståndpunkter, inga plötsliga och tillskärpta kraf. De voro endast en följdriktig konsekvens af den hållning, konungen gifvit uttryck åt allt sedan hösten 1626. I allt väsentligt äro de identiska med de punkter, som Gustaf Adolf då velat meddela Danmark, generalstaterna och den nordtyska opinionen, liksom äfven med dem, som Per Banér sommaren 1627 hade tillstyrkt hos de mecklenburgska hertigarna. I jämförelse med dem utmärktes de t. o. m., trots sin mer prononcerade och utförliga affattning, af en uppgifven position i ett viktigt stycke, ty något kraf på att kejsaren skulle afväpna i *hela* Tyskland upprepades här icke. De nya villkoren inskränka sig till en fordran på enhetlig uppgörelse i det nedre Tyskland. Just denna bestämda begränsning visar, att han med dem tog sikte på hvad han ansåg oundgängligen

[1] »Der Krieg ist vom Rath wieder den Kaiser concludirt. Quia auxilia facta Stralsundio malevoli interpretantur pro hostilitate in imperatorem et imperium, ideo varie deliberatum est, ut honesto consilio gliscentibus inde incommodis mature obviam iretur. Varia quidem suaserunt legationem ad imp. primum fieri debere. Quia tamen dubitatum est, ut ea acciperetur, in eam tamen sententiam itum est, ut illius animus alia prius via exploraretur. Occasione igitur instituti inter imperatorem et regem Daniæ præsentis Lubecæ tractatus usa.» Salvius till rikskanslern den 24 febr. 1629. Laur. Normanni kopiebok.

[2] Legaternas första skrifvelse till de kejserliga underhandlarna är nämligen daterad Markaryd den 27 januari, medan instruktionen är af så sent datum som den 26. Till yttermera visso skrifver Salvius i sitt ofvan anförda bref af den 24 febr., att han ännu ej bekommit sin instruktion. Det var först, när Gustaf Adolf på gränsen sammanstötte med sändebuden, som instruktionen tillställdes dem. Jfr det följande s. 146.

[3] De äro som bilaga fogade till Salvii nyssnämnda bref.

nödvändigt för protestantismens existens och Sveriges säkerhet, och att de ej heller gingo utöfver hvad han tilltrodde sig att förr eller senare kunna genomdrifva.[1] Deras framläggande i direkt samband med krigsbeslut och rustningar minskar icke utan framhäfver yttermera deras allvarligt menade innebörd. Början var gjord att, som det på tidens språk hette, traktera under hjälmen.

Gustaf Adolf fordrade,[2] att bägge sachsiska kretsarna skulle utrymmas af kejsarens trupper och alla vid Öster- och Nordsjön under kriget uppförda befästningar raseras. Inga kejserliga garnisoner skulle få kvarlämnas i hela det till hafskusterna gränsande området. Alla tyska hamnar skulle vara fria såsom före kriget och inga örlogsskepp vidare byggas eller utrustas där; redan byggda och färdigtacklade skulle dragas därifrån. Danmark måste återfå sitt förlorade område. Frågan om furstarnas biskopsdömen borde hänskjutas till kurfurstarnas och öfriga riksständers dom. Konung Kristian skulle låta afmönstra hela sin här. Alla riksfurstar inom de sachsiska kretsarna, grefvarna af Ostfriesland och Oldenburg samt riksstäderna skulle återinträda

[1] Jfr *Struck*, Gustaf Adolf und die schwed. Satisfaktion s. 13. *Hjärne*, Gustaf Adolf s. 113.

[2] Jag följer här de »conditiones» i 17 punkter, hvilka utgöra bilaga till Salvii bref till rikskanslern den 24 febr. (Normanni kopiebok) och som i hvarje punkt äro identiska med de i maj till Sachsen öfversända: *Droysen*, Schriftstücke s. 9—10. Däremot äro de i tysk-latinska registraturet april 1629 s. 92—93 upptagna 13 punkterna intet annat än de villkor, som skulle framlämnas i Danzig 1630 (*OSB* II, 1, s. 593—594). Här liksom f. ö. mer än en gång har skrifvaren vid det senare uppläggandet af registraturet förväxlat årtal för dokumenten. Den egentliga instruktionen för sändebuden till Lybeck upprepar icke utan endast utvecklar villkoren på vissa punkter, hvilket vållat, att *Chemnitz*, som uppenbarligen följt denna, i sin framställning af förhållandet mellan Lybeck- resp. Danzigvillkoren icke är pålitlig. Jfr *Chemnitz* I s. 9—10, 34—35. Flere författare ha gifvetvis byggt på hans auktoritet; så har *Hjärne* (Gustaf Adolf s. 103—104, 112—113) anfört, att vid Danzigkonferensen skulle »utöfver de tillämnade framställningarna i Lybeck» yrkas på utrymmandet af de sachsiska kretsarna, slopande af nya befästningar, hamnarnas restitution och flottplanernas fullständiga uppgifvande, hvilket allt af *Chemnitz* framställes som först 1630 fordradt, ehuru det redan ingick i Lybeckprogrammet och delvis kräfdes under den förutsättningen, att blott stillestånd och ej fred skulle komma till stånd. *Pufendorf* ger däremot en fullt riktig framställning af saken (s. 30).

i sin rätt och myndighet med förhållandena före kriget som rättesnöre. De brott, som möjligen begåtts mot kejsaren och tyska riket, skulle sonas med penningböter efter kurfurstarnas bestämmande. För att hertigarna af Mecklenburg, på hvilka den senaste punkten främst måste syfta, så mycket snarare måtte insättas i sin forna ställning, förklarade konungen sig villig att ikläda sig borgen för dem, dock under bestämd förutsättning att restitutionen komme till omedelbar verkställighet. Sverige i sin ordning skulle låta sina trupper uttåga ur Stralsund, hvilken stad måste garanteras sina tidigare rättigheter och erhålla skadeersättning för sina förluster under belägringen. Vidare finge ej den af Sverige lämnade undsättningen utgöra anledning till groll mot detta land nu eller framdeles. Af kejsaren kräfdes en försäkran att ej mer bispringa Polens konung mot Sverige. Alla fångar skulle utlösas, evärdlig amnesti stadgas och fred och vänskap omfatta kejsaren, Danmarks och Sveriges konungar samt de båda sachsiska kretsarnas furstar. Tillträde till freden skulle lämnas öppet för Frankrike, England, Holland och Siebenbürgen.

Sådana voro alltså de motkraf, som Gustaf Adolf uppställde på vederparten, för den händelse han skulle utrymma Stralsund. Inför dem krympte hertig Bogislavs och andras spekulationer på jämkningar och lättnader ned till tämligen försagda mått. Äfven i jämnbredd med den uppgörelse, som framskymtat i Oxenstiernas instruktion till Stralsund (s. 60), betecknade de skenbart en stark utvidgning af intressekretsen. Härvid är dock att märka, att det då tillfälligtvis antydda, mer omedelbart till Stralsund anknutna programmet byggde på förutsättningar, som nu allt mer sjunkit undan, sedan tanken att med hansans tillhjälp bilda ett bålverk vid Östersjökusten visat sig så vansklig. Och vidare står det alldeles klart, att Gustaf Adolf med dessa episodiska förslag af augusti 1628 ingalunda afsåg ett tyskt fredsprogram utan en sådan reglering af den pommerska stridsfrågan, som skulle gifvit honom blott större möjlighet att ha ett ord med i den olösta tyska krisen. Hvad här åter förutsattes och påfordrades skulle, om det blifvit verklighet, för hela Nordtysklands vidkommande ha upphäft den utveckling, som på några år brutit sönder ett drygt halfsekels verk och hvars tendens kort därpå

skulle kulminera genom restitutionsediktet. Men icke förty var programmet icke den aggressiva omedgörlighetens. Det var i sina kraf knappare och inskränktare än hvad som legat till grund för de evangeliska alliansplanerna fyra år tidigare. Det syftade i själfva verket icke så långt som konung Kristians motiv vid det nedersachsiska krigets utbrott; om det i stället tog sikte på just den omstörtning, som detta krig bragt till mognad, så var det härutinnan så mycket oeftergifligare.

Med dessa villkors framläggande har Gustaf Adolf velat betyga, hvad Sverige fordrade för att afstå från det ingripande i Tyskland, som bildade den stora föresats, kring hvilken alla hans mått och steg i dessa dagar grupperat sig. Fråga var blott, huruvida tillfälle skulle gifvas honom att framlägga dem. Hur starka tvifvel han i den punkten hyste och hvad han öfverhufvud åsyftade med Sparres, Banérs och Salvii ambassad framgår af deras den 26 januari 1629 daterade instruktion.[1]

Medan Gustaf Adolf i sin brefväxling med konung Kristian grundat sin begäran att få sända representanter till fredskonferensen på Sveriges eget intresse i afgörandet, hade han i rådet framkastat en annan linje, då han häfdat lämpligheten af att sändebuden borde uppträda som medlare mellan parterna. Hade han därmed velat ingjuta större auktoritet i deras värf och på samma gång finna en mindre aggressiv form för sin aktion[2], kunde han gifvetvis ej vara blind för svårigheterna att utverka något sådant. Hans afsikt att söka förmå Danmark och hansestäderna att framställa formlig anhållan i denna riktning hade emellertid vid sändebudens afresa ej skridit framåt. Det föll på Salvii lott, hvilken vid sin sida som subdelegat fick Johan Lehusen, att utverka konung Kristians bifall till den svenska medlingen och att öfverhufvud träffa anstalter i förväg till hindrens undanrödjande eller åtminstone till besparande af öfverflödiga

[1] Reg. — I protokoll öfver akter den 23 juni 1632 (Handl. rör. riksarkivet, Oxenstiernska saml.) heter det åter, att Sparres, Banérs och Salvii instruktion till Tyskland och Danmark var daterad den 20 jan. 1629.

[2] »Ut vero ea res felicius succederet et commodius perageretur, e re visum est, ut interventionem etiam S. R. M:tis offerremus». Salvius till rikskanslern den 24 febr., Normanni kopiebok.

resor för de andra två sändebuden. Medan dessa skulle göra halt på skånska gränsen, där konungen tydligen ville träffa dem i samband med konferensen med Kristian, befalldes Salvius att utan uppehåll bege sig till Köpenhamn och söka företräde för konungen. Han skulle då ännu en gång motivera legationens utfärdande — utan Stralsunds medtagande blefve ingen verklig fred, utan Sveriges hörande kunde intet beslutas angående Stralsund — och uttrycka den förmodan, att de kejserliga liksom Kristian skulle framsläppa svenskarna, så framt de menade uppriktigt med sina fredsbetygelser. Han hade vidare att hos Kristian verka för att sändebuden också utsåges till medlare, med den argumenteringen, att ett sådant uppdrag endast motsvarade Danmarks intressen, eftersom ju de kejserliga måste förutsättas bli »benägnare till en allvarsam afhandling», då de såge Nordens furstar förtroligt samverka. Att Kristian skulle afslå denna hemställan ansågs mindre troligt; i alla händelser skulle Salvius i Danmark invänta de kejserliga underhandlarnas svar på de skriftliga framställningar, Lehusen ägde att öfverbringa till Lybeck. Instruktionen förutsåg härvidlag tre möjligheter: antingen skulle man under ursäkter afböja med hänvisning till kejsarens afgörande och således »skjuta saken på långa bänken», eller ock »snöpligen eller höfligen»[1] afslå, eller slutligen lämna tillstånd för svenskarna att bevista traktaten vare sig i egenskap af medlare, hvilka därtill hade att bevaka sitt lands intressen, eller endast som talemän för Sverige och Stralsund.

I förstnämnda fallet, d. v. s. om saken hänsköts till ett senare svar af kejsaren, var Salvius befalld att uttrycka sin oförställda förvåning; hans konung hade fastmera väntat, att de kejserliga själfkrafde skulle inviterat honom, då de ju borde inse omöjligheten att föra sitt värf till slut utan att taga hänsyn till Stralsund; den förhalning, som nu blefve följden, vore både skadlig och onödig och skulle lända det under krigsbördorna dignande Tyskland till högsta ogagn, och det måste för öfrigt förutsättas som självklart, att de mottagit sådan fullmakt, att de

[1] Ej »snöpligen och ohöfligen» som hos *Geijer* III, s. 124 not 2.

utan tidspillan vore »fullmyndige nog att afhandla med H. K. M:t». Möjligen komme han efter denna förnyade begäran att erhålla lejdebref; i så fall skulle han skrifva till Sparre och Banér att komma efter. Vidhölles åter det förra svaret, skulle Salvius utsätta en viss termin, den 1 mars eller någon senare dag i samma månad, inom hvilken kejsarens svar borde vara honom tillhanda. Följde intet svar utan afvisades subdelegaten med ett recepisse, uppdrogs åt Salvius att anslå hårdare toner. Den protest, som han sedan i verkligheten uppsatte, inneslutes i instruktionen: samma vädjan till folkrätten och därtill insinuationer att de kejserliga motarbetade freden och sökte förevändning att »hålla vapnen uppe i Tyskland».

Om beskedet blefve rent nekande och därtill hölles i en kränkande form, borde repliken affattas i liknande stil, endast med ett kraftigare betonande af att Gustaf Adolf icke som fiende utan som kejsarens och Danmarks vän affärdat sina sändebud. Salvius skulle då sprida de svenska fredsvillkoren bland furstar och städer och låta konungens »billiga intention» bli allom uppenbar. För den händelse detta framhäfvande af Sveriges fredliga afsikter ej skulle göra effekt utan svaret alltjämt bli snöpligt afspisande, skulle den svenske sekreteraren »desto mera lägga sig i disputats med dem, på det han må då utpressa sådan resolution af dem, däraf H. K. M:t kan visst se, antingen de vele vara uppenbara vänner eller förklarade fiender, och veta ställa sina consilia därefter». Det kunde tänkas, att man i detta sammanhang riktade förebråelser mot konungen för att ha inblandat sig i en inre tysk uppgörelse i och med undsättandet af Stralsund. Salvius skulle i så fall ingå på ett utförligt bemötande under framläggande af den kända svenska ståndpunkten: Gustaf Adolf, som i själfva verket endast vidmakthållit kejsarens egen försäkran om belägringens inställande, hade ej kunnat stillatigande se, att den oskyldiga staden undertryckes och gjordes till »något privatorum röfvarenäste», tyska riket men främst östersjömakterna till uppenbart men. Hur man än svarade, finge Salvius ej bege sig hem, förrän det blefve klart, hur förhandlingen aflupe. Äfven för det fall, att det afvisande svaret kläddes i artigare vändningar, skulle han »remonstrera obilligheten», allt-

jämt med fasthållet syfte att få utrönt, om man ville vara vän eller fiende.

Att legationen skulle framsläppas — den tredje möjligheten — framstod sålunda för konungen som tämligen ovisst. Men om så skedde, skulle Salvius förbereda dess värf genom att träffa aftal med bägge parterna, huruvida sändebuden skulle antagas till mediatorer eller endast uppträda i Sveriges egen sak. Intetdera borde hämma aktionen, och inga svårigheter skulle göras med kejsarens eller ens Wallensteins titulatur. När danskarna och de kejserliga kommit i klar motsatsställning, skulle svenskarna gripa in och lägga sakerna till rätta. Måhända skulle stillestånd komma på tal i stället för fred; dock vore det föga troligt, att danskarna skulle falla in på denna linje med hänsyn till den tydliga vanskligheten att förmå fienden att flytta tillbaka sina positioner; gjorde han ej detta, blefve den sista villan värre än den första, och hotet mot Norden måste under en paus i vapenskiftet blott växa sig starkare. Svenskarna skulle icke motarbeta tanken på stillestånd som sådan. Visade det sig emellertid, att kejsaren ej ville lägga den på betryggande grund — militärt utrymmande af Östersjötrakten, bortförande af garnisonerna och demolering af nya skansar och fort — så finge i fördraget alldeles icke inneslutas Sverige, Stralsund och de mecklenburgska hertigarna. Fastmera måste konungen då få fria händer. Om möjligt borde man utverka, att konung Kristian i en sådan situation öfverlät åt honom all sin krigsmakt, och att Danmark förpliktades att hindra flottanfall med Jylland som utgångspunkt. Gustaf Adolf ville därefter taga saken i egen hand, medan grannen kunde »qualiter respirera.» Men om danskarna mot förhoppning slöte ett för Sverige rent skadligt stillestånd, ägde de svenska sändebuden att utan debatter aflägsna sig.

Troligare ansåg konungen vara, att förhandlingarna i Lybeck skulle röra sig om en verklig fred. Och nu skulle hans utskickade framlägga de nyss återgifna villkoren, som han funnit borga för en verklig, bestående uppgörelse. Som normalår för den kräfda återställelsen lades 1620. Kunde på detta sätt en säker fred åvägabringas, förklarade han sig beredd att taga sitt

folk från Stralsund. Stadens egna sändebud skulle då beredas tillfälle att deltaga i konferensen och bevaka eget mål. Det var uppenbarligen aftaladt mellan konungen och det stralsundska ombud, som i januari uppehållit sig i Stockholm.[1] Ville de kejserliga ej antaga dessa villkor, måste danskarna lifligt afstyrkas från att fullfölja meningsutbytet. Framför allt finge ej Sverige medtagas i en så otrygg fred utan fritoge sig från allt ansvar och förbehölle sig frihet att bevaka sina egna intressen.

Blott ännu mer oförbehållsamt och skarpt ägde gesanterna att uppträda, därest man vägrade dem medlingsskapet och inskränkte deras roll till part i målet. Rättfärdigandet af alliansen med Stralsund — och därigenom motiveringen för delaktigheten af fredsafgörandet — erbjuder intet nytt, ty någon nyhet var ju ingalunda det bestämda betonandet af Sveriges rätt »till hamnens och Östersjöns försäkring, hvilken af hedenhös hafver hört under Sveriges konungars hägn och försvar». Hade kejsaren anledning till missnöje, så saknade ej heller Gustaf Adolf orsak till klagomål; man hade sändt Polen undsättning, och man hade i Lybeck och annorstädes vidtagit åtgärder, syftande till ingrepp i den svenska handelsfrihet. »Så att H. K. M:t hafver måst ock uppå detta sättet taga sin säkerhet i akt, till dess H. K. M:t vorde förnimmandes, hvad H. K. M:t hade sig till att förlåta.» Då sändebuden som förfäktare för eget lands intressen nu kunde gå fastare och öppnare tillväga, skulle de också utförligare argumentera för de svenska fredspunkternas billighet. Hvad beträffade restitutionskrafvet i afseende på Pommern, Holstein, det bremiska ärkestiftet, Oldenburg och Ostfriesland framhölls att kejsaren icke rättmätigt kunde motsätta sig det, då furstarna ifråga tåligt framhärdat intill lojalitetens yttersta gräns. Hade mot förmodan Mecklenburg förbrutit sig, skulle den saken kunna godtgöras genom påläggandet af bötesplikt. Förutsatt att en snabb förlikning träffades med dem, vore Sveriges konung beredd att gå i borgen för ej mindre än 1 mill. riksdaler, om ock sändebuden ej bemyndigades att fixera någon fast summa. Det Stralsund tillkommande skadeståndet skulle aftalas med stadens

[1] Jfr *Carlsson* s. 198.

egna vid traktaten närvarande ombud. Om ej Danmark på annat sätt kunde återbekomma de länder, som höllos besatta af fienden, borde konung Kristian ej draga sig för krigsskadeersättning åt motparten. Men visade han sig benägen att gå längre i eftergifter, måste man hålla honom under ögonen hans plikt att ej svikta: han kunde i sin svenske granne se exempel på en furste, som icke lät undersåtarnas tycken växa sig öfver hufvudet. När allt land från Preussen till Skagen och från Skagen till Hollands gräns bragts i sina forna villkor, då vore också Sveriges intresse bevakadt. Men om detta resultat ej kunde nås, skulle legaterna under höfviska protester taga sin hand från verket, betygande att deras herre nu vore fri från ansvar och förpliktelser och i sin goda rätt att »se sin och riksens säkerhet före på ett annat sätt».

Ehuru denna instruktion till följd af händelserna i mycket begränsad mån skulle komma till praktisk tillämpning, utgör den i sin helhet en ljuskälla till kunskapen om konungens närmaste syften. Alla dessa efter eventualiteterna logiskt afvägda föreskrifter inriktas på samma mål, och detta mål är klarhet öfver motpartens verkliga ställning till den svenska politiken och dess program. Det gällde visserligen ej så mycket att tillkämpa sig förut till buds ej stående hållpunkter och värderingar som fastmera att bekräfta redan dragna slutsatser, tilläfventyrs också att i någon mån korrigera dem. Icke mindre betydde uppsåtet att utåt förklara och försvara det steg, som man ämnade taga, så snart de sista formella tvifvelsmålen undanröjts.

På egen hand ville konungen göra aktionen i Lybeck. Liksom de tillämnade fredsvillkoren ej tillstadde någon prutmån, var han besluten att ensam stå bakom dem och att undvika att sammankoppla sitt intresse med andras. Endast Stralsund och hertigarne af Mecklenburg, hvilka redan hade fronten fullt klar mot kejsaren och hvilkas insats redan var gjord, skulle hållas utanför ett fredsslut, som konungen ej kunde anse som definitivt. Men självfallet betydde detta icke, att han drog sig för att söka vinna anslutning till sin aktion, och särskildt gäller detta ifråga om hansestäderna. Allmänt kända voro nu dessas nitälskan för freden och afsikt att pådrifva de började underhandlingarna.

Salvius skulle också sätta sig i förbindelse med hansans representanter i Lybeck och pläga råd med dem. Han skulle med lämpor söka förmå dem att icke samtycka till en ofördelaktig fred utan hellre ingå allians med Sverige, i hvilket fall det säkert skulle »finnas medel nog att bringa saken till en önskelig utgång». Sändebuden medförde kreditiv till hanseförbundet, Lybeck, Hamburg, Bremen, Wismar och Rostock — hvilken stad tidigare tillförsäkrats Gustaf Adolfs åtanke vid förhandlingen — hertigarna af Holstein, Mecklenburg, Pommern och Lüneburg. Det förutsattes ju, att äfven ombud från Stralsund skulle inträffa på kongressorten. Under tiden uppdrogs åt agenten Alexander Esken att tillse att vid möjliga förhandlingar, begynta på kejsarens eller andras initiativ, intet afgjordes, som kunde vara den svenska alliansen till nackdel.[1])

---

[1] Till Rostock den 23 dec. 1628. — Kreditiv för Salvius den 24 jan.: till kejsaren och Danmark, hertigarna af Holstein, Mecklenburg, Lüneburg och Pommern, städerna Lybeck, Hamburg, Bremen, Rostock och Wismar; för legationen i dess helhet (endast till hansan, Lybeck och Hamburg) u. d., samma månad 1629. Till Esken jan. 1629. Tysk-lat. reg.

TREDJE KAPITLET.

I Lybeck samlades i januari 1629 de af båda parterna utsedda legaterna. Från dansk sida mötte Kristian Friis, Jakob Ulfeldt, Albrekt Skeel, Levin Marschalk jämte holsteinarna Detlev och Henrik Rantzau, alla män, som gällde för att vara i afgjordare grad än konungen anhängare af en snar fred.[1] Kejsaren hade till sina underhandlare utsett Wallenstein och Tilly, förmodligen i afsikt att genom valet af den sistnämnde öfva inflytande på ligans hållning. Ingen af generalerna infann sig personligen vid underhandlingarna utan båda läto företräda sig genom subdelegater; Wallensteins voro von Dietrichstein, Walmerode och Hannibal von Schauenburg, Tillys Gronsfeld och Ruepp. Då Wallenstein uppehöll sig i Güstrow och Tilly i Stade, vållades genom de många buden fram och tillbaka en tidsspillan, som syntes mången vara ett säkert olyckstecken. Och med hänsyn till afståndet mellan båda sidornas program kunde också fredsutsikterna i förstone med skäl förefalla förtviflade.

Danskarnas villkor inneburo kraf på utrymmandet och återställandet af allt danskt område, skadeståndsersättning åt landet, garantier för att nedersachsiska kretsens förhållanden komme att gestalta sig i enlighet med augsburgsfredens bestämmelser, säkerhet för konungahusets anspråk på de tyska stiften, amnesti för alla i kriget invecklade och slutligen, mer formellt, medtagandet i freden af konung Kristians förbundna, Sverige, Holland, England och Frankrike. Det var i det innevarande läget ett dristigt bud, låt vara att villkoren voro helt andra och mer

[1] Bureus till rådet den 22 nov. 1628.

dämpade än de Gustaf Adolf höll i beredskap. Också erfor Anders Svensson före underhandlingens början genom Detlev Rantzau, att de danska herrarna skulle komma att koncentrera sina ansträngningar på Holsteins men framför allt Jyllands återgifvande och att de ej stort skulle bekymra sig om Mecklenburgs restitution.[1] Jämförd med det svenska programmet innebar denna danska maximifordran en vida allmännare hållen, vida mindre skarpt fixerad form för den tyska uppgörelsen, lättare att rygga än de af Gustaf Adolf tillämnade villkoren med dessas obönhörliga, praktiskt lagda fullständighet i denna fråga. Men redan de danska krafven tycktes, trots de antagliga eftergifter, som höllos i efterhand, vara utsiktslösa på grund af de kejserligas art.

Med måttlöshet och slapphet tillika hade den kejserliga politiken gått till dessa underhandlingar. Där fanns ingen egentlig fast instruktion för de två kommissarierna, knappast heller några fast och definitivt utformade fredspunkter. I sin fullständigaste och mest auktoritativa affattning kunde de sammanfattas sålunda: Danmarks konung skulle helt afhålla sig från den nedersachsiska kretsen, han och hans söner afsäga sig alla anspråk på de tyska stiften, Holstein, Slesvig och Ditmarschen afstås, krigsskadeersättning presteras, Jylland öfverlämnas åt Sachsen som pant tillsvidare för kejsarens skuld till kurfursten, Öresund öppnas för kejsarens vänner och spärras för hans motståndare — senare fogades härtill ett kraf på tullnedsättningar — och Kristian IV förpliktas att ej understödja rikets fiender, hvartill så kom fordran på att Spanien, Polen och Baiern jämte andra Österrikes förbundna skulle intagas i freden. Det dröjde emellertid afsevärdt länge, innan detta program framlades för motparten. Wallenstein höll alla trådarna i sin hand, undvek att kommunicera med Tilly och höll honom i ovisshet om sina förhandlingar med Wien och kejsarens afsikter. Ställningen blef allt brydsammare, förhållandet mellan generalerna allt ohållbarare. Wallenstein, som med visshet allt ifrån början sträfvat efter att få freden till stånd, lika godt om man måste gå Danmark afsevärdt till mötes, synes ha medvetet åsyftat att hålla förhand-

[1] Till konungen den 3 jan. 1629.

lingens första skede i oklarhetens tecken, gynnad af sin lika lösa som vidsträckta fullmakt och af Wienhofvets passivitet. Först mot slutet af februari öppnade han sin aktion. Det kan icke vara en tillfällighet, att han i alldeles samma dagar hade att taga ställning till svenskarnas begäran om tillträde till fredskonferensen.

Sparre, Banér och Salvius hade den 27 januari (g. st.) från Markaryd afsändt ett bref till de kejserliga kommissarierna i Lybeck.[1] Med åberopande af hjälpen till det i strid med kejsarens mandat hårdt ansatta Stralsund framhöllo de däri Sveriges utomordentliga intresse i freden, erinrade om att konung Kristian förklarat sig ej ha något att invända mot närvaron af svenska sändebud, hvilket tilläfventyrs de danska underhandlarna redan gifvit tillkänna, samt begärde lejdebref. Med denna skrifvelse afreste Lehusen i kurirtakt till Lybeck, samtidigt med att Salvius i kraft af instruktionen följde honom på väg till Köpenhamn. Han möttes där i förstone med en viss misstänksamhet, men det föreföll, som om stämningen lättat, när han framfört sitt uppdrag.[2] Den 11 februari hade han företräde för konung Kristian. I några ärenden, som icke hörde samman med hans hufvudvärf, utverkade han dennes besked: tillfredsställande i fråga om den definitiva regleringen af bortförandet af danska garnisonen i Stralsund,[3] mindre tillmötesgående i afseende på den från stadens sida väckta och af Sverige understödda[4] klagan öfver tullen vid Ruden, en liten ö i närheten af Usedom, där danskarna 1628 gripit sig an med att hejda och beskatta seglationen.[5] Framställningen om de svenska sändebudens antagande som medlare

---

1 Tysk-lat. reg. 1629. Jfr *Droysen* I, s. 356 (efter Münchenarkivet). Vissa andra afskrifter af brefvet (så i Rep. 11, 244, Berlin, och Tyske Kancelli U. A. kejseren, Köpenhamn) ha datum den 17 jan., hvilket måste vara felskrifning.

2 Bureus till rådet den 31 jan. och 17 febr.

3 Så har i hvarje fall Salvius själf uppfattat saken: »Significavit mihi rex Daniæ», skrifver han till kanslern den 24 febr. (Normanni kopiebok), »se pecuniam suis militibus Stralsundii post tempus in pactis significatum in antecessum dare velle et urbem nostro regi soli relinquere.» Jfr dock *Carlsson* s. 215.

4 Svar på den stralsundske legatens andragande 16 jan. Tysk-lat. reg.

5 *Bricka-Fridericia* II, s. 176.

mötte intet hinder; fastmer ville konungen göra troligt, att de kejserliga icke skulle göra svårigheter. Ej heller hade han något att invända mot att sändebuden bevakade Sveriges särskilda intressen; de danska herrarna hade enligt hvad han förklarade redan fått befallning att samarbeta med sina svenska kolleger och taga all möjlig hänsyn till deras förslag.[1] Helt visst talade Salvius icke för döfva öron, när han häntydde på kejsarens respekt för de nordiska konungarnas »mutuella förtrolighet», om också Kristian knappast ville stanna därvid, att »man därigenom snarast kunde förfara, till hvad ända traktaten komma kunde».[2] Redan före undfånget svar, omedelbart efter ankomsten till Köpenhamn, hade Salvius med Lehusen i en särskild skrifvelse till Tilly och Wallenstein upprepat framställningen om lejdebref, alldenstund han erfarit, att reswägen vore spärrad af trupper.[3]

Efter fullbordadt ärende i den danska hufvudstaden begaf sig Salvius till Rödby på Låland (snedt emot Femern), där han kom att ligga stilla ett par veckor; tydligen har han velat förkorta förbindelsen med Lehusen. Där sammanträffade han också omkring den 20 februari med en af subdelegaten i förväg skickad knekt, hvilken medförde märkliga underrättelser om utgången af dennes ärende.

Sex år senare skildrade Johan Lehusen för fransmannen Charles Ogier sin dramatiska vistelse i Lybeck 1629. Den oansenlige sekreteraren framstod genom sin berättelse för främlingen som »den egentlige anstiftaren till den eldsvåda, som nu brinner i Tyskland».[4] Hans roll har i själfva verket varit den blygsammaste.[5] Vid ankomsten till Lybeck uppsökte han en af de kej-

---

[1] Kristian IV till Gustaf Adolf den 13 febr. 1629. Reg. öfver danska kungabref 1572—1632.

[2] Salvii proposition den 11 febr. Svenske Acta, RA, Köpenhamn.

[3] Den 2 febr. 1629. Bilaga till Salvii bref till rikskanslern den 24 febr. och i tysk-lat. reg. 1629 (u. d.) Jfr *Droysen* Gustaf Adolf I s. 357.

[4] *Ogier* Ephemerides s. 220, 237—240.

[5] Källan till framställningen af Lehusens öden i Lybeck är hans egen kortfattade berättelse, bilaga till Salvii ofta citerade bref till rikskanslern af den 24 febr. jämförd med *Gindelys* utdrag af fredsprotokollet, Waldstein II s. 100 ff.

serliga underhandlarna, Dietrichstein, och begärde audiens men vägrades och fick efter mycken gensträfvighet från kejserligt håll åtnöja sig med att inlämna brefven genom dennes sekreterare; det vill af Ogiers framställning synas, som om den ifrige svensken vid detta tillfälle blifvit skäligen kärft bemött.[1] Följande dag — det var den 13 (23) februari — erhöll han af sekreteraren beskedet, att kommissarierna afsändt brefven till Wallenstein i Güstrow, och att han antingen kunde bege sig tillbaka hem eller invänta postens återkomst. Det faller af sig själf, att Lehusen valde det senare. Emellertid hade saken ansetts vara af den betydelse, att en af kommissarierna, Schauenburg, begifvit sig till Wallenstein för att afhandla den.

Uppenbarligen hade man på kejserlig sida icke varit alldeles oförberedd på framställningar från Danmarks förbundna; man hade också, till omväxling med den wallensteinska fraktionens mot Sverige hetsande propaganda, låtit antyda, att all rimlig hänsyn skulle tagas till sådana.[2] För Wallenstein måste det dock allt ifrån början stå klart, att svenskarnas inblandning till hvarje pris måste förhindras. Ett af hans starkaste incitament till en snar uppgörelse med Danmark utgjordes ju af hans farhågor för Sveriges politik och operationer och af hans beslut att motarbeta dess framgångar. Planerna på bistånd till Polen, bragta till mognad hösten 1628 och fullbordade våren 1629, måste vid denna tid lifligt ha sysselsatt honom. Det förspordes från Wismar, där

[1] *Ogiers* framställning är dock tydligen något förvirrad. Enligt honom hade Lehusen till en kejserlig sekreterare (tydligen Dietrichsteins sekreterare) öfverräckt sina bref; denne vägrade mottaga dem, ehuru upprepade gånger anmodad. Lehusen, som icke kunde finna sig häri, begaf sig då till det ställe, där kommissarierna hade sina sammanträden; en page förde honom ända fram till dörren och han stod just i begrepp att träda in i det rum, där rådplägningen hölls för att själf till dem öfverlämna sitt bref, men man hindrade honom då från att träda in i rummet och han hörde en af de närvarande yttra, att han borde ha sextio slag prygel. Dock visste han icke med bestämdhet, om det var han eller pagen som man tyckte borde ha stryk.

[2] Anders Svensson hade (till konungen den 13 dec. 1628) genom de hamburgska gesanter, som varit i Wien, erfarit ett mycket försonligt yttrande af Walmerode: Kejsaren »ville ock dessförinnan gifva E. K. M:t samt konungen i England och de herrar stater uti allting så god satisfaktion, det ingen sig öfver honom skulle kunna besvära.»

den kejserliga flottans självkänsla betydligt vuxit efter ankomsten af de polska skeppen, att grefve Mansfeld på fältherrens bedrifvande planerade en expedition till svenska kusten, antagligen Nyhamn, för att sticka de svenska örlogsfartygen i brand eller öfvermanna dem.[1] Gustaf Adolf, som snarare fruktade för anfall mot Kalmar, lät därför träffa kraftiga försvarsanstalter å Smålandskusten.[2] Har Wallenstein verkligen hvälft dylika planer — och antydningar därom saknas icke helt i hans bref[3] — så stodo de i hvarje fall icke i någon motsägelse till hans hållning vid Schauenburgs besök. Ett par veckor tidigare hade han trott sig erfara, att svenskarna helt inriktat sig på landstigning i Pommern, och inskärpt vikten af att rusta för att möta angreppet.[4] Hans misstro mot Gustaf Adolf var därför stegrad till det yttersta.

Också var han ögonblickligen besluten att hindra de svenska sändebuden att infinna sig. Sverige ville — så var hans uppfattning — på smygvägar inblanda sig i förhandlingen med begagnande af den stralsundska frågan som förevändning, allt i syfte att draga öfver de andra hansestäderna på sin sida och hindra freden. Han misstänkte Tilly för att vilja släppa fram svenskarna, äfvenledes i mening att kunna förinta fredshoppet, då det uppenbarligen måste bli vanskligt att komma till något resultat, om så många intressen och ambassadörer fritt skulle få konkurrera. Svenskarnas begäran finge på intet vis villfaras, ty de komme icke för att komponera utan för att turbera; hade

[1] Anders Svensson till konungen den 21 febr. 1629.

[2] Till Johan Kasimir den 16 mars, Stegeborgssamlingen.

[3] För Collalto berättar han den 26 febr., att den förenade flottan skall löpa ut i mars för att söka taga några af fiendens skepp »darbei auch ein sgrafinsatta auf der See zu machen». *Chlumecky*, s. 107. — I en relation (Danske kongers historie 88, RA, Köpenhamn) om ett samtal med en till Tilly afskickad brandenburgsk gesant (jfr härom s. 164 not 1) heter det: »Man practisiert, wie man im Frühling die schwedische und dänische Schiffe in einem Porto möchte erhaschen und in Brand stecken, dann sie überaus viel Feuerwerk zurichten und sonderlich viel lange Pfeile, Forschen mit Hacken, welche aus eine Musketen konnen geschossen werden . . . haben ein klebendes Feuer bei sich.» — Om andra »sonderliche Practica» af Mansfeld i samma stil se J. Wittes relation den 16 april, bil. till Anders Svenssons bref till konungen den 18 april.

[4] Wallenstein till Collalto den 14 (4) febr. 1629. *Chlumecky* s. 98.

de något att förhandla angående Stralsund, så månde hansestäderna och ej Sverige bringa den saken före; låge intet skälmstycke bakom, skulle den lätt kunna biläggas. Han utbad sig formlig befallning af kejsar Ferdinand att icke medge främmande sändebud tillträde till konferenserna.[1] Genom Schauenburg lät han hälsa kommissarierna i Lybeck, att han under inga omständigheter beviljade svenskarnas begäran utan fordrade, att man tillbakavisade den och genom rådet i Lybeck föranstaltade om deras utvisning från staden, för den händelse de skulle komma dit.[2] Samtidigt skref han till Tilly för att vinna honom för denna sin ståndpunkt, ehuru i något mindre aggressiv tonart. Ville svenskarna bege sig till kejsaren själf, borde detta ej möta några svårigheter. Men att framsläppa dem till fredsunderhandlingarna skulle lämna fältet öppet för deras machinationer.[3]

Schauenburgs besök blef emellertid i flere hänseenden en vändpunkt i Wallensteins hittills både förbidande och förvirrande taktik. Hade han ännu helt kort förut lagt i dagen misströstan om freden[4], så vaknade nu hans verksamhetslust till lif, och han öppnade en medveten aktion i fredsfrågan efter de linjer, han stannat för. Då Schauenburg berättade om danskarnas harmsenhet öfver tidsförhalningen, lämnade generalen omsider ifrån sig ett utkast till fredsvillkor att tillställas Tilly och danskarna, väsentligen öfverensstämmande med de redan omförmälda kejserliga krafven.[5] I grund och botten var dock hans program

---

[1] Till Collalto den 26 febr. *Chlumecky* s. 106—107.

[2] *Gindely* Waldstein II, s. 101. — Wallenstein hade äfven, berättar Anders Svensson (till Salvius den 10 mars, bland brefven till konungen) tagit illa vid sig själfva formen af de svenska sändebudens skrifvelse från gränsen, »lika som både honom och dem [de öfriga kommissarierna] icke ära nog skedt vore.»

[3] *Hurter,* Kaiser Ferdinand II, IX s. 613. — Tilly erhöll genom sina subdelegater underrättelse om Wallensteins fordran i dess skarpaste form. Jfr *Droysen,* Gustaf Adolf I, s. 358.

[4] »Man hafver nu här i tre vecker på fred heller stillestånd hoppes, hvilket jag nu märker intet afblifver, efter den besked generalen i aftons sent hitskref.» Gabriel Posse till konung Sigismund, Wismar den 16 febr. Handl. rör. polska kriget 1629.

[5] *Wilmanns* s. 31—32.

ett helt annat och gent emot Danmark vida mer eftergifvet. Samma dag, den 16 (26) februari, utvecklade han i ett bref till kejsaren utförligt sin verkliga ståndpunkt. Det vore fara på färde, att konung Kristian kunde komma på andra tankar och gifva fredstankarna till spillo. Frankrike, England, Holland och Sverige bearbetade honom i detta syfte med löften om understöd i folk och penningar och med hotelser, för den händelse han ville göra allvar af freden. I längden tvingades man att hålla sig på defensiven, de förödda kusttrakterna tilläte ingen effektiv krigföring, och konung Kristian måste ju häri se löftesrika möjligheter. Wallenstein häfdade, att ingen fred kunde slutas utan restitution af Holstein, Slesvig och Jylland; skedde detta, så funnes hopp om icke bara fred utan förbund mellan Danmark och österrikiska huset.[1] Härmed hade det faktiska omslaget skett, ehuru förhandlingarna i Lybeck ännu skulle bjuda på många bekymmersfulla förvecklingar.

Wallensteins uttalade, af åtskilliga historieskrifvare godtagna förmodan, att Tilly intog en mer tillmötesgående hållning till de svenska legaternas framställning, är ingalunda riktig. Innan ännu Wallensteins anförda bref kunnat komma honom till handa, gaf han sina subdelegater befallning att icke mottaga den svenska beskickningen, alldenstund dess deltagande i förhandlingarna blott skulle bli hinderligt och skadligt och den kejserliga fullmakten endast afsåg negociationer med Danmark.[2] Den mildrade ståndpunkt, som sedan framträdde under fortgången af förbindelserna med svenskarna, hänvisningen till beskickningen att vända sig direkt till kejsaren, härrörde som man finner ursprungligen från Wallenstein och icke från Tilly. De anvisningar åter, som kommissarierna mottagit från dem bägge, medgåfvo endast ett barskt afvisande. Lehusen, som otåligt väntat och upprepade gånger sökt få besked, fick ändtligen den 17 februari veta, hur fältet

[1] Wallenstein till kejsaren den 26 febr. *Hallwich* Fünf Bücher III, s. 434—436 Jfr till Trautmannsdorf s. d., *ibid.* s. 436—437.

[2] *Wilmanns* s. 31 not 4. Jfr *Gindely,* Waldstein s. 101. *Opel* och *Hurter* mena, att Tilly ursprungligen varit benägen att lämna svenskarna pass. — Dietrichsteins och Walmerodes skrifvelse till Wallenstein den 2 mars angående Tillys afvisande hållning är en rent formell komuniké, afgörandet hade redan fallit. *Chlumecky* s. 108—109. — Se f. ö. forts. s 164 not 1.

låg. Den kejserliga sekreteraren kunde efter ett kort besök hos kommissarierna meddela den utanför väntande svensken, att dessa icke ville gifva något lejdebref, förrän svenske konungen dragit sina trupper bort från Stralsund, och att de uttryckligen förbjödo sändebuden att sätta sin fot på tysk mark, enkannerligen beträda staden Lybecks område, såvida de ej ville draga ofärd öfver sina hufvuden. Härpå begärde Lehusen skriftligt svar, men sekreteraren förklarade, att något sådant ej stode att få.[1] För Lehusen återstod endast att bege sig tillbaka till Salvius.

Denne uppsatte nu oförtöfvadt en skarp protest. Han gaf uttryck åt sin lifliga bestörtning öfver den vändning saken tagit. Kunde man ej inse, att Sveriges konung måste intressera sig för sina vänner vid Nord- och Östersjökusten, helst som hans egen välfärd vore i så hög grad beroende af deras? Med indignation måste de svenska gesanterna erfara det mottagande, som kommit deras utsände till del, och som kränkte äfven barbarfolkens begrepp. Ännu sällsammare måste det timade förefalla med hänsyn till att de ej velat komma som fiender utan som vänner och för att bilägga tvisten. Hur detta kunde förenas med den fredsbenägenhet, som man lagt i dagen, måste lämnas därhän. Knappt kunde det tros, att meningen varit att så stöta ifrån sig närmandet, i all synnerhet som subdelegaten ej medfört en skrifven rad till svar. Nu kräfdes emellertid klart besked, om de kejserliga ville meddela honom lejdebref, eller om Lehusens muntliga berättelse icke medgaf en mindre kränkande uppfattning.[2] Salvius afsåg i verkligheten, såsom han skref till rikskanslern, att få veta, huruvida Sverige kunde räkna på fred eller krig. Då han ännu alltjämt icke fått sig någon skriftlig instruktion tillskickad, dröjde han med att affärda brefvet.[3] Innan ännu Lehusen, som omedelbart afsändts med muntlig rapport till konungen

---

[1] »Han svarade, att kommissarierna intet hade eller ville skrifva till gesanterna.» Lehusens berättelse, Normanni kopiebok.

[2] Tryckt i Acta et literæ (1631). Afskrift af Salvii hand, dat. Rödby den 28 febr., bland Handl. rör. Sveriges förbindelser med Österrike 1600-talet—1697. Annan afskrift i Danske Konges Historie 88, RA, Köpenhamn.

[3] Salvius till rikskanslern den 24 februari. Normanni kopiebok.

på svensk-danska gränsen,[1] hunnit inträffa hos denne, hade emellertid Gustaf Adolf, hvilken hittills blott kände utgången af Salvii ärende i Danmark, tillskickat honom en instruktion att gälla för hans förberedande värf; den egentliga, »fullkomliga» instruktionen skulle åter medföras af Sparre och Gabriel Gustafsson Oxenstierna, hvilken nu trädt i Karl Banérs ställe. Denna Salvii specialinstruktion byggde gifvetvis på den utförliga, som meddelats de andra sändebuden. Men sekreteraren skulle, föreskrefs här, bege sig till Femern och därifrån hos Lybecks råd anhålla om skeppskonvoj till underhandlingsorten. Om de kejserliga hänvisade honom till Wienhofvets afgörande och härutinnan icke kunde förmås till eftergifter, skulle den af Salvius påyrkade terminen senast sättas till den 1 maj. På en omedgörlig vägran skulle Salvius svara, att detta brott mot folkrättsliga principer icke kunde »annorledes uttydas och hållas än pro aperta renunciatione belli». I Lybeck, dit konungen synes ha menat, att han under alla omständigheter skulle komma, borde han med all makt för rådet ådagalägga billigheten och nödvändigheten af de svenska fredsvillkoren, hvilkas tillbakavisande måste bli en uppfordran till konungen att »igenom vapnen och andre behörige medel» trygga sin ställning och därmed tillkämpa sig hvad man på den fredliga underhandlingens väg förvägrat. Han skulle slutligen, liksom i den större instruktionen föreskrifvits, utröna möjligheterna för ett förbund mellan Sverige och Lybeck, vädjande till de gemensamma värden, som här stode på spel, ej blott kringskurna intressen och hotadt näringsfång »utan ock det allra kostligaste, man i världen hafva kan, deras religion och Guds ords rätta bruk dem förhindrad och förtagen».[2]

Ehuru den nya instruktionens påbud i afseende på resan till Lybeck tydligtvis icke förutsetts af Salvius, dröjde han icke att efterkomma konungens befallning härom; dock stannade han

[1] Salvius till Johan Witte, Rödby u. d. Tysk-lat. reg. febr. 1629. Datum måste vara den 28 febr., alldenstund det därtill fogade brefvet till de kejserliga har detta datum, liksom äfven det likaledes bilagda brefvet till staden Lybeck, hvilket ej heller har datum i registraturet, är af den 28 febr. enligt en afskrift i Rep. 11, 244, Berlin.

[2] Konungen till Salvius den 23 febr. Instruktionen af samma dag. Reg. 1629.

på Låland. Till mecklenburgska rådet Johan Witte, som uppehöll sig i Lybeck, afskickade han ett bud med skrifvelser till de kejserliga kommissarierna — det nyss åberopade brefvet — och till staden Lybecks råd. I det senare brefvet framställdes en begäran om fri lejd och skeppslägenhet fram och åter; visserligen hade liknande anhållan gjorts några veckor tidigare till kejsarens legater, men budbäraren hade ej kunnat öfverbringa något klargörande besked från dem. Däremot invigdes Witte fullständigt i situationen. Han borde på lämpligaste sätt bringa de medsända skrifvelserna i adressaternas händer. Ville man ej genast ge hela beskickningen lejdebref, skulle han hos lybska rådet söka utverka, att åtminstone Salvius tilläts komma, om ej som medlare så åtminstone för att bevaka Stralsunds, Mecklenburgs och andra vänners intressen. Och Salvius ville försäkra honom, att de fördrifna hertigarnas sak i särskildt hög grad hafts i åtanke af konungen vid denna hans aktion.[1]

Salvii inledda förhandlingar med lybeckarna fingo ett brådt slut. Lehusen hade träffat konungen i Jönköping, dit han begifvit sig efter sammankomsten med Kristian IV i Ulfsbäck. Den 1 mars befallde han Salvius att per posta genom natt och dag resa tillbaka till Sverige. När de kejserlige »så plötsligen och med en sådan oskälighet» afslagit alla förhandlingar, borde Salvius icke växla ytterligare bref med dem, »där det icke allareda skedt är»; äfven om så vore, skulle han icke desto mindre genast anträda färden hem.[2] Några veckor senare befann sig Salvius i Stockholm.[3] Då hade ännu intet försports från Lehusen, som på nytt af konungen skickats till Lybeck[4], medbringande protestskrifvelser från Johan Sparre i de svenska sändebudens namn. Veckor gingo utan att man hört något från honom; man började frukta, att han arresterats af de kejser-

---

[1] Alla skrifvelserna i tyska registraturet. Om datum se ofvan s. 146 not 1.

[2] Reg. — *Ogier* (s. 238) uppger felaktigt Nyköping i st. f. Jönköping.

[3] Han vistades ännu den 8 mars i Rödby; den 11 var han i Köpenhamn enligt Anders Svenssons bref till honom den 21 mars, bland bref till konungen.

[4] Salvii »continuatio relationis rerum gestarum ad Camerarium», Tysk-lat. reg. mars 1629. Fegræus till rikskanslern den 13 mars (måste vara *april*) 1629; jfr s. 177 not 4.

liga.[1] Däremot ankom i sinom tid svar från rådet i Lybeck på Salvii hemställan om skepp och lejd. Det var kortfattadt och afböjande; staden ville ej ingripa i ett ärende, som föll under de kejserliga subdelegaternas domvärjo, och skulle rätta sig efter dessas afgörande.[2]

»Det hafver ett sällsamt utseende — Gud vände allt till det bästa.» Då Gustaf Adolf i ett bref till Dietrich von Falkenberg fällde den reflexionen, hade ännu icke Lehusen aflagt rapport för honom.[3] Hvad han åsyftade var den klarhet, som kort dessförinnan vid mötet i Ulfsbäck vunnits öfver Danmarks politik och blifvande hållning till fredsfrågan. Den berömda replikväxlingen vid sammankomsten i den lilla gränsorten räknas med skäl som symboliserande en epokväxling i Nordens historia. Trots de tämligen rika källor, som kasta ljus öfver detta tillfälle[4], är det icke fullt klart, hur de mer formella förhandlingarna, hvari de närvarande svenska och danska riksråden togo verksammaste delen, utvecklade sig. Hufvudsaken är dock, att de olika svenska yrkandena möttes med passiv köld och alla föllo till marken.

---

[1] Fegræus till rikskanslern den 13 april.

[2] Rådet i Lybeck till Salvius den 7 mars. Afskr. bl. Strödda bref och handlingar 1618—30.

[3] Till Falkenberg, Jönköping den 28 febr., Reg.

[4] Viktigast är Gabriel Gustafssons bekanta berättelse, tryckt i Historiska Handlingar 8 n:r 4, s. 1—17. Den är dock icke förd till slut och ej heller definitivt samarbetad, såsom synes af ett särskildt anteckningsblad i originalet (jfr *ibid.* s. 13). En motsvarighet från dansk sida föreligger i Kristian Tommessen Sehesteds uppteckning, mer kortfattad men redogörande, visserligen i yttersta knapphet, för rådsherrarnas dryftning. Den är publicerad i Danske Magazin III R. I, s. 127—130. Gustaf Adolf har redogjort för sammankomsten i ett postskriptum till ett bref till rikskanslern från Jönköping den 5 mars, *OSB* II, 1, s. 463—464, ofta citeradt. Jämför vidare konungens bref till Falkenberg den 28 febr., Reg., och Salvii »continuatio relationis» till Camerarius u. d., mars 1629, tysk-lat. reg. Johan Kasimir, som äfvenledes var närvarande (Gabriel Gustafssons berättelse s. 4) har skildrat utgången, f. ö. utförligare än konungen, i ett bref till Falkenberg den 28 febr. Johan Kasimirs koncept, Stegeborgssamlingen. Samma dag skref konung Kristian till kanslern Friis om förhandlingarna i Ulfsbäck, *Bricka-Fridericia* II s. 178—180. — För öfrigt märkes Filip Sadlers korta redogörelse under besöket i Nürnberg i jan. 1630, *v. Soden* III s. 67 ff.

Gustaf Adolf ville vinna sin granne för gemensamt uppträdande efter öfverenskommen plan på kongressen i Lybeck — han kände ju icke ännu utgången af Salvii värf —, inbördes anslutning till de fredsvillkor, som där skulle framläggas för kejsaren, och ett fast förbund mellan Nordens riken. Det tillämnade uppgörelseprogrammet blef jämväl företedt för konung Kristian och hans män[1] men synes icke ha förorsakat lifligare debatt; Kristian svarade afvärjande, att han redan framlämnat sina villkor för motparten och omöjligt kunde rygga dem.[2] Innan de medföljande riksråden skredo till enskild öfverläggning, framkastade Gustaf Adolf ett förbundsförslag, som i vida högre grad än det från årsskiftet 1627—28 (s. 45 ff.) lade bördan på honom själf. På hans tillfrågan, hur man borde hindra kejsarens på Östersjön inriktade maktutveckling, hade Kristian antydt, att det säkraste vore, om man genom ett anfall på fiendens flottstationer kunde lägga hans skepp i aska. När Gustaf Adolf då utvecklade sin tanke om »den bästa försäkringen»: att med en landtarmé drifva fienden från sjökanten, medgaf Kristian förslagets riktighet men pekade på de stora svårigheterna att utföra det. Nu var stunden kommen för den svenske konungen att med öppenhjärtig kraft framlägga sitt program och förorda gemensam aktion af Sverige och Danmark. Han erbjöd sig att till det tyska fälttåget lämna 8,000 ryttare och tio infanteriregementen. Han föreslog Stralsund och det ännu i Danmarks hand varande Glyckstadt som lämpliga utgångspunkter och besvarade Kristians inkast, hvar man skulle få proviant från, sålunda: »Man kunde väl följa sjön och revirerna efter och således hafva tillförning af våre egne land.»

Det blef den gången intet besked, men följande dag länkade Gustaf Adolf på nytt in debatten i samma fåra. Han upprepade sitt erbjudande att ställa de 8,000 ryttarne och de tio fotregementena i fält, »utan någon af våra andra krigs hinder». Ville

---

[1] De af *Molbech* I, 383—384 meddelade punkterna, identiska med det tillämnade fredsprogrammet, ha framlagts i Ulfsbäck.

[2] *OSB* II, 1, s. 464. *Bricka-Fridericia* II, s. 179. De danska herrarnas svar blef enahanda, Danske Mag. III, 1, s. 129. — Se f. ö. forts. s. 182—183.

Kristian bidraga med någon anpart, vore han själf beredd att »vara där en direktor före»; han hänsköt till sin gäst att afgöra, om fälttåget borde börjas vid Glyckstadt, eller om man skulle välja Oderlinjen. Det senare var ju intet annat än det projekt, som under rådplägningen i Stockholm föresväfvat honom; det förra åter anslöt sig tydligtvis nära till forna inkvarteringsplaner och kunde f. ö. synas tilltalande nog ej minst med hänsyn till de västerfrån väntade värfvade trupperna. Men konung Kristian vidhöll sin tveksamhet, och den blef icke mindre, när väl Gustaf Adolf framlagt sina förslag om det på Danmark löpande tillskottet. Han erbjöd sig att åtaga sig tre fjärdedelar af armén »med all dess tillhörande omkostnad», mot det att Kristian sörjde för återstoden eller ock betalade 600,000 rdr, samma summa som skulle utgjort Danmarks förskottsprestation enligt projektet ett år tidigare (s. 46). Kristian värjde sig med invändningen, att en sådan summa »vore icke uppå en ort i hela Europa att bringa tillväga»: Gustaf Adolf vädjade till »det säkraste och bäste medel, att danske och svenske män därtill hjälpa», och besvor med energisk vältalighet sin granne att icke släppa taget. Kristian var omedgörlig, han satte sitt hopp »på en diversion, som Gud kan åstadkomma». — »Vi veta icke af hvem det skulle», svarade Gustaf Adolf. Det kom i dagen, att den danske konungen tycktes sätta sin ovissa förtröstan till ett turkiskt krig och oppositionella rörelser inom tyska riket. Gustaf Adolfs svar: »Det är allt ovisst och intet att bygga uppå, men där mitt råd måtte gälla, ville jag intet tvifla, att E. K. väl skulle kunna komma till sina land igen utan något svärdslag» bestyrker ytterligare, att han, oafsedt hjälptrupper eller subsidier, tänkte sig Danmarks blifvande roll skäligen passiv.

Full klarhet vanns hvarken nu eller vid de följande rådsöfverläggningarna utan först efter Gustaf Adolfs personligt formade vädjan till de danska herrarna. Han misstänkte dem säkert för att hålla konungen tillbaka, men hans tal kunde ej förfela att gå dem till märgen — »monitum valde pungens», skrifver Kristian Tommessen. Det var nu, som Kristian mulet tillsporde honom, hvad han hade i Tyskland att skaffa, eller huru kej-

saren förbrutit sig mot honom[1], och det var nu, som Gustaf Adolf skiftade hy, tog några steg fram på golfvet och med harmburen brådstörtad hast genomgick, hvad han fått utstå af kejsaren: huru denne mot lag och rätt fördrifvit hans vänner och fränder från deras land och folk, huru han belägrat Stralsund och sträfvat efter Sveriges fördärf med sina flottbyggen, huru han sändt Polen hjälp och »låtit sina fanor med svarta adleren i fält emot flyga», hindrande och fördröjande Sveriges seger, huru han genom sina sändebud afstyrkt den polska freden. Konung Kristians fråga var mötets viktigaste händelse och befäste hos Gustaf Adolf intrycket af omöjligheten att bringa honom på andra tankar.

Kristian IV skref några dagar därefter till en af sina underhandlare i Lybeck, att hans granne förklarat sig villig att göra en diversion i Preussen, blott Danmark stode en tredjedel af kostnaderna; själf hade han styrkt Gustaf Adolf till att ej sluta fred med Polen, som i annat fall kunde bistå kejsaren i Tyskland. Det framgår af sammanhanget, att denna dryftning skulle ägt rum mot slutet af mötet.[2] Det kunde tänkas, att den danske konungen, slapp och nedbruten som han var, felaktigt uppfattat Gustaf Adolfs visserligen alltför tydliga aktionsprogram. Uppgiften synes dock pålitlig, i betraktande af att just det preussiska fälttågets karaktär af diversion kommit på tal vid rådsherrarnas inbördes öfverläggningar; sedan danskarna liksom sin konung låtit framskymta ett resigneradt hopp om diversionsrörelser på andra skådeplatser, låg det på svensk sida nära att liksom mången gång tillförene framhålla, att det polska kriget skulle kunna utvecklas till en dylik. Danskarna undveko att

---

[1] »Luy disoit d'outre expressement trouver estrange que S. M. voudroit se mesler des affaires d'Allemaigne, puisque l'Empereur ne luy avoit rien fait», skrifver Johan Kasimir till Falkenberg. Sadler berättade i Nürnberg, att Kristian IV skrattat åt sin svenske granne för det att han »eben dieses Deutschland in Ordnung bringen wolle», och att denne »bewegter Stimme» förklarat: »So will ich mich, weil sonst niemand will, Teutschland allein annehmen!» — I det föregående följes Gabriel Oxenstiernas berättelse.

[2] Kristian IV till Kristian Friis den 28 febr. *Bricka-Fridericia* II, s. 179.

upptaga debatten[1], och de förslag, som i fortsättningen synas ha gjorts af Gustaf Adolf, måste haft en uteslutande formell innebörd och afsett att i grunden sondera Kristians syften. Det var att förutse, att denne icke ville riskera någon full brytning med Polen. Kejsarens snara ingripande i Polens och Sveriges kraftmätning, hvarom rykten gingo, fattades emellertid af honom som ett löfte om lättnad och billigare villkor; Turkiets och Bethlens oafgjorda hållning och de italienska konflikterna tycktes honom innebära enahanda möjligheter.[2] Gustaf Adolf dömde säkerligen rätt, när han tog för gifvet, att Kristian endast velat »ostentera sin amicitiam med oss, förmodande därigenom kunna nå så mycket bättre konditioner på traktaten med de kejserske».[3] Från danskt håll hade man ej heller underlåtit att på förhand göra mötet bekant i den diplomatiska världen, hvarvid budskapet härom i tämligen genomskinligt syfte sammanställts med underrättelsen om de kejserligas afslag på de till Lybeck afskickade svenskarnas framställningar.[4]

Senare förspordes genom Bureus, hvars källa var doktor Steinberg, att konung Kristian, innan han drog till gränsen, af riksråden anmanats att icke inlåta sig i någon förhandling med Sverige, förrän traktaten med kejsaren vore förd till slut; blefve det klart, att denna skulle göras oantaglig, ville de visa sig medgörligare beträffande de för krigets fortsättande oundgängliga rustningarna. Man trodde icke i Danmark, att Gustaf Adolf skulle göra allvar af sina löften om bistånd, utan menade, att om han komme att bryta med kejsaren, han »måste det fuller göra för sitt eget interesse skuld». Herrarna i rådet hyste en instinktiv obenägenhet mot att inlåta sig med sitt grannland i norr; de gjorde gällande, »att Sverige icke kan väl komma till någon god ro, utan krig är där såsom ett hereditarium malum, då med Polen, då med ryssen och andra, där de icke gärna vele veckla

[1] Danske Magazin III, 1, s. 129.

[2] Bureus till rådet den 15 mars.

[3] Till Falkenberg den 28 febr. Reg.

[4] Cirkulärskrifvelse till sju danska och utländska diplomater från de danska gesanterna i Lybeck den 20 febr., Kejseren A: freden i Lybeck, RA, Köpenhamn.

sig uti, så framt de eljest på något sätt kunde komma med kejsaren till fred».[1] I full öfverensstämmelse med denna försiktighet, som skyggt undvek att framsträcka något finger till motparten, står också danskarnas på hvarje punkt rent negativa hållning i Ulfsbäck. Förslaget om allians afböjdes under framhållande af att en sådan förutsatte ständernas bifall och följaktligen komme att taga tid. Allt hvad som från dansk sida föreslogs var öfverlåtandet af två eller tre svenska skepp, icke därför att de voro särdeles behöfliga utan för att väcka ett visst uppseende.[2] Förslaget synes ej ha tagits på allvar.

För Gustaf Adolf var det tydligen en öfverraskning, att Kristian var *så* omedgörlig. Men han torde redan från början ha anat, att utgången icke skulle bli synnerligen märklig. Alltifrån början af diskussionerna hade han låtit grannen veta, att han var förvissad om att Danmark, om man »hårdt stode på freden», också skulle vinna den. Han hade sagt, att han icke tviflade på att Kristian skulle få tillbaka alla förlorade provinser, Jylland såväl som Holstein. Då Kristian härvid drog på munnen och förklarade, att en sådan fred ville han »anamma på en räkning», sade han öppet, att han ej skulle tveka att återlämna alla eröfringar, om han vore i kejsarens ställe; sedan kunde han i fred bringa flottrustningarna till slut och i sinom tid taga makten öfver både Sverige och Danmark.[3] För honom var äfven en dylik, af Kristian med uppräckta händer hälsad uppgörelse ett svikande af allmänna intressen, en bristfull och skadlig fred. Vissheten att grannen på intet vis ryggade tillbaka för något sådant vardt det mest beståndande resultatet af mötet i den småländska prästgården.

---

[1] Bureus till konungen den 15 mars. B. hade af Gustaf Adolf från Ulfsbäck befallts att söka utröna orsaken till att Kristian ej ville vara med om någon allians. Jfr *Erslev* II, s. 217 not 6. — I samma stil går en af Burei utsagor ett par veckor senare: »De äro här så begärlige till friden, att när man därom nämner, tycka de likasom en ängel talte med dem, men den som emot säger svara de, att de svenske äro så vane med krig, de sköte intet om någon frid». Till Salvius den 4 april, Salvii samling.

[2] *OSB* II, 1, s. 464.

[3] Gabriel Oxenstiernas berättelse, Hist. Handl. 8, s. 5—6.

Men Gustaf Adolf hade ej heller fotat sina planer på Danmarks hållning. Sammankomsten vållade ingen förskjutning i hans dispositioner. Han var alltjämt besluten för ett offensivkrig i Tyskland och defensiv krigföring mot Polen, ehuru han fortfarande ej kunnat öfvertyga Axel Oxenstierna om riktigheten af denna linje. Svårigheterna reste sig afskräckande för den under arbetsbördan sviktande kanslern, som uppriktigt kunde skrifva till sin broder: »Allt det jag hafver tjänt H. K. M:t och fäderneslandet nu på adertonde år är ett skämt emot det lefverne jag denne höst och begynnelse af vinteren hafver haft».[1] Oxenstierna pekade på sannolikheten af att Sveriges ekonomi ej skulle vara vuxen det tyska kriget. De skulder, som styrelsen i Preussen åsamkat sig, skulle taga botten af kassan. De tyska ryttarna ingåfvo allvarliga bekymmer med sina pretentioner och sin motspänstighet.[2] För konungen åter var den brydsamma ställningen i Preussen ett argument *för* att där inskränka sig till försvaret, helst som offensiven skulle förlamas, om man nödgats afskeda det främmande kavalleriet. Han underkände Oxenstiernas motiv för att inrikta sig på försvaret af Stralsund och där söka bryta fiendens makt: »Hvad skulle nu det oss hjälpa, att vi Stralsund hålla och fienden sjön vunne?» Samtalet med konung Kristian hade stadgat hans åsikt, att man ej kunde komma åt fiendens maritima baser. Han såg hoppfullt på möjligheterna att efter landgången hålla motståndarens krafter splittrade. Skymfen i Lybeck, det tydliga vittnesbördet om att man i honom såge en fiende, kräfde upprättelse. Då man klart kunde se krigets oundviklighet, måste man i tid se till, att det förlades utom Sveriges gräns; en blockad med svenska flottan skulle aldrig bli effektiv och aldrig riktigt kunna stänga in fiendens skepp, som sades ha stigit till tjugu. Förhållandena i Stralsund — sista aftalet med staden gällde blott till första maj — påkallade konungens närvaro, och då kunde han på samma gång dirigera flottans rörelser.

[1] Till Gabriel Gustafsson den 20 jan. 1629. *OSB* I, 4, s. 335.

[2] De två bref från kanslern, hvari han utvecklat dessa synpunkter, äro förlorade men refereras i konungens svar den 5 mars, *OSB* II, 1, s. 459 ff. Det ena måste vara af den 20 januari enligt brefvet till Oxenstierna den 18 febr. *ibid.* s. 455.

Kunde man frigöra Stralsunds hamn, så skulle man därifrån hålla Östersjön ren. Lyckades man taga Rügen, vore man i själfva verket herre öfver hela tyska kusten, hvilket emellertid »utan armé icke är att uträtta». Alltjämt talade för den tyska expeditionen nödvändigheten af att afvärja Wallensteins ingrepp i Preussen. De värfvade ryttarna skulle med lämpa kunna användas på kortare tid i Tyskland. Bristen på medel afskräckte honom icke; han tviflade icke på, att tillgångar skulle finnas i Tyskland, »helst efter vitterligt är, att landen väl besådde äro». Konungen ådagalade nu också större tilltro till utsikten att få understöd utifrån, från England och Holland.[1] Vid samma tid — det var under uppehållet i Jönköping efter gränsmötet — sändes till Ludvig Camerarius utförliga instruktioner för de underhandlingar med generalstaterna, för hvilka dessa på sistone antydt större villighet i samband med utlöpandet af det femtonåriga fördraget. Aktstycket är belysande för Gustaf Adolfs ställning till Danmark och till Östersjöfrågan och hans uppfattning af den nya utveckling, som undanryckt grundvalen för den förra alliansen.

Han ville vinna antingen en utvidgning af 1614 års fördrag, hvars egentliga syften nu ej mer voro aktuella med hansan inom fiendens intressesfär och Riga i hans egen hand, eller ock dess formella bibehållande vid sidan af ett för situationen afsedt specialaftal. Förbundets program skulle bli häfdandet af Nord- och Östersjöns frihet och restitutionen af kringliggande furstar, städer och hamnar i deras forna villkor. Fredliga medel hade anlitats; med godo och skäliga villkor hade man redan sökt vinna motparten för en allmän fred, men den erbjudna handen hade »ganz injuriose» tillbakavisats. Om fienden nu ej före juni månad gåfve efter, vore de två förbundna makterna skyldiga att med vapenmakt verka för sina syften, trygga sin egen säkerhet och förhjälpa vännerna till upprättelse. Sverige och Holland borde ena sig om ett gemensamt fredsprogram; det var tydligen meningen, att detta just skulle bli det redan färdigformulerade, som gifvits legaterna i handom. Ledningen af kriget skulle tillfalla svenske konungen, hvilken ägde att uppträda i samförstånd med general-

[1] Gustaf Adolf till rikskanslern den 5 mars 1629, *ibid.*, s. 458 ff.

staterna och eventuellt flera allierade, Frankrike, England, Danmark, tyska kurfurstar och ständer, Siebenbürgen eller andra. Förbundet måste inom tre månader vara bragt i slutgiltig form, ty i juni finge man vara beredd att gripa till vapen. Gustaf Adolf åtog sig att, de preussiska trupperna åsido, uppställa en armé på vid pass 8,000 hästar och 20,000 man infanteri — alltså påminnande om erbjudandet till Kristian i Ulfsbäck — samt utrusta och underhålla en flotta om femtio segel till Östersjöns och dess hamnars försvar, hvaremot generalstaterna skulle vara skyldiga att hvar månad bistå honom med 50,000 rdr[1] och att hålla åtminstone tolf goda örlogsmän i Nordsjön, underställda svenskt befäl och stadda på kryssning i sjön från början af april till utgången af oktober. Detta under förutsättning, att ett nytt förbund komme till stånd. Ville man inskränka sig till att prolongera den gamla alliansen, skulle Camerarius därutöfver söka åstadkomma ett subsidiefördrag, som förpliktade Holland till ett månatligt understöd af minst 40,000 rdr och Sverige till uppställandet af nyssnämnda armé. Däremot afböjdes uttryckligen holländsk undsättning i direkt form af militär hjälp, då detta blott skulle irritera Danmark och äfven borde undvikas med hänsyn till den svenska kronans dominium maris Baltici. Öfverhufvud var Östersjöfrågan särskildt ömtålig. Gustaf Adolf var beredd att bekräfta holländarnas handelsrättigheter på de nordiska hafven och jämväl låta deras kommersiella förbindelser med fiendens område ha sin gång. Men viktiga undantag måste göras: inga misstänkta varor finge dit införas, alla af Sverige belägrade platser måste undantagas, enkannerligen Danzig. Han förbehöll sig äfven rätt att här och där på tyska kusten låta upptaga licenter och begärde Hollands råd i detta kinkiga och brännbara spörsmål; dock skulle Camerarius helt gå förbi denna sak, om han märkte, att man skulle bli omedgörlig. Af konungen angåfvos emellertid licenterna som ovillkorliga förutsättningar för krigets underhåll, och frågans eventuella undanskjutande blottade den

[1] Äfven detta kraf faller nära samman med förslagen till Danmark i Ulfsbäck. Camerarius formulerade nämligen konungens fordran till generalstaterna så, att de skulle stå tredjedelen eller fjärdedelen af kostnaderna för det föreslagna fältlägret. *Wittich*, Falkenberg s. 264—265 not.

kanske svagaste punkten i hela den ifrågasatta alliansen. Klart framlyser i instruktionen konungens afsikt att hålla generalstaternas sjömakt utanför det haf, som han betraktade som sin intressesfär. Endast i ett fall skulle samarbetet sträckas till Östersjön. Visserligen vore det knappt att befara, att de kejserliga skulle få Öresund i sin hand, men då konung Kristian tydligen tänkte draga sig ur striden, förelåge verkligen möjligheten, att han som hertig af Holstein skulle förmås att bistå fienden med skepp. Camerarius skulle därför i största förtrolighet utspörja holländska vederbörande, hur sådana eventualiteter borde förekommas, särskildt om man borde bemäktiga sig danska flottan och Öresund. Man finner, att misstron till Danmark dagarna efter Ulfsbäck var i stigande.[1] Förbundet med Holland framstod därför blott ännu mer eftersträfvansvärdt, »särdeles medan konungen i Danmark intet till att lita är».[2]

Den holländska alliansen byggde alltså på den förutsättningen, att de kejserliga skulle afvisa de gemensamt framlagda fredsvillkoren. Hänvisningen till skymfen i Lybeck tycktes visserligen göra det öfverflödigt att fördjupa sig på denna punkt, men krafvet att vinna större klarhet från motpartens sida kunde alltjämt icke förbigås. Gustaf Adolf var ej heller sinnad att släppa taget. Ofvan är berättadt, hurusom Salvius från Låland tillställt de kejserliga kommissarierna en kraftig protest. När konungen samma dag, som instruktionen för Camerarius fullbordades, lät Johan Sparre uppsätta en liknande gensaga, var det honom ännu obekant, att Salvius på egen hand gjort en demarche i samma syfte. Den 4 mars skref alltså Sparre i sitt eget och de andra svenska kommissariernas namn från Jönköping till de kejserliga legaterna vid fredskonferensen. Tonen i detta bref var ej fullt så skarp som i Salvii; konungen ville åt motparten öfverlåta att ytterligare öfverväga sitt beslut. Öfver Lehusens mottagande uttalades den starkaste häpnad. Åtminstone hade man kunnat vänta, att han fått mottaga skriftligt svar som tecken på fullgjordt värf. Han skickades därför på nytt för att erhålla besked

---

[1] Instruktion för Camerarius den 4 mars, *Schybergson,* Sverige och Holland s. 79—95. Instructio secreta s. d., *ibid.* s. 96—100.

[2] Till Falkenberg den 2 mars, Reg.

i sak eller åtminstone ett recipisse. Slutligen bedyrades Gustaf Adolfs nitälskan för freden; endast ovilligt hade han på grund af det kränkande afslaget afstått från sitt vällofliga uppsåt, men han ville dock uttala sina förhoppningar om ett hälsosamt fredsslut.[1] Till yttermera visso afsände Sparre till rådet i Lybeck afskrift af brefvet till de kejserliga kommissarierna med begäran att aktstycket »ad perpetuam rei memoriam» måtte införas i stadens handlingar och öfverbringaren förses med vittnesbörd om fullgjordt värf.[2] Man var sålunda beredd på att Lehusen ej skulle lyckas bättre denna gång hos de kejserliga.

Genom Wittes bemedling hade emellertid Salvii skrifvelse (s. 147) kommit Wallensteins och Tillys subdelegater tillhanda. Man fann denna gång lämpligt att svara därpå, den 10 (20) mars, utan att vidlyftigare informationer tyckas ha varit behöfliga. Och man återföll nu på den skenbarligen försonligare linje, som Wallenstein låtit framskymta vid tiden för Lehusens första besök i Lybeck. På Salvii anklagelser replikerades med hänvisningen till att gesanterna endast befullmäktigats att drifva förhandlingar med Danmark. De kunde följaktligen icke utfärda lejdebref för utomstående, som ville deltaga i konferenserna. Om svenskarna hade några yrkanden att framställa i afseende på fredens underlättande, borde de vända sig direkt till kejsaren, som säkerligen skulle meddela nådig resolution.[3] Tio dagar senare inlämnades af Lehusen Johan Sparres bref. Budbäraren synes äfven denna gång ha kunnat klaga på omedgörlighet från legaternas sida; han berättade för Ogier, att först Dietrichstein och sedan dennes kolleger afvisat hans besök samt att han — som man finner jämlikt sitt uppdrag — vändt sig till notarius publicus i Lybeck för att skaffa sig intyg om sitt ärende, hvilket

---

[1] Johan Sparre »suo et collegarum nomine» till de kejserliga underhandlingarna, Jönköping den 4 mars. Strödda bref och handlingar 1618—30 (afskr.); utan datum i tysk-lat. reg. Jfr. *Droysen* Gustaf Adolf I, s. 359.

[2] Sparre till Lybeck den 4 mars, Strödda bref och handlingar 1618—30. I sitt svar den 27 mars (*ibid.*) meddelar rådet, att kopiorna skola bevaras i dess arkiv.

[3] Dietrichstein, Gronsfelt, Walmerode och Ruepp till Salvius den 20 mars. Acta et literæ (1631). Afskrifter bl. a. i: Freden i Lybeck, RA. Köpenhamn. Jfr. *Gindely*, Waldstein II, s. 102—103.

vållat ett vredesutbrott af Dietrichstein. Det är antagligt, att Lehusens harmfulla hågkomster främst förklaras af en viss irriterad stämning hos de kejserliga, som måste ha ondgjorts öfver nya framställningar och funnit sändebudets enträgenhet besvärande.[1] Den 20 (30) mars gafs emellertid svar på brefvet; det öfverensstämde självfallet med det föregående. Hvad beträffade de »verba contumeliosa», som skulle gifvits budbäraren, hade man slagit upp i protokollen men ej funnit något, som kunde ge stöd åt en dylik anklagelse! Kommissarierna vore emellertid villiga att inbefordra de framställningar till kejsaren, som kunde komma att göras. De försäkrade slutligen, att både Tilly och Wallenstein förvisso skulle låna villigt öra till alla förslag i enahanda riktning och med lejdebrefs utfärdande befrämja uppslag till förhandlingar.[2]

Det formellt sedt mer tillmötesgående beskedet innebar knappast någon förändring i de kejserliga sändebudens hållning. Den ledande och afgörande viljan bland dem, Wallenstein, hade nyligen gent emot Stralsund öppet visat sig fientlig och afböjt alla förhandlingar. Hvad hansans i Lybeck närvarande deputerade haft att anföra till stadens förmån hade liksom alla deras öfriga förslag mött döfva öron hos kejsarens delegerade, som nekade att förhandla i stadens sak, så länge den innehade främmande garnison. Hanseaterna voro emellertid redobogna att söka utverka ändring härutinnan och föranstaltade mot slutet af februari om en beskickning till Stralsund för att göra påtryckningar. Med yttersta svårighet lyckades de två sändebuden, Winkler och Meurer, ernå pass hos Wallenstein, som a priori förklarade, att de icke skulle förmå något »bei den halstarrigen und losen Buben». I Stralsund hade de ej heller stor framgång. Rådet framhöll i sitt svar, att man ej kunde inlåta sig i sådana

[1] *Ogier*, Ephemerides, s. 238. Lehusen sökte förgäfves komma till muntligt samspråk med de kejserliga, tydligen befalld af konungen att framställa klagomål, som ej skulle kunna ignoreras på samma sätt som tilläfventyrs i en svarsskrifvelse. Han inträngde så sent som den 23 mars (2 april) med tre vittnen i Ruepps bostad för att träffa denne, men utan resultat. *Klopp* III, 1, s. 188.

[2] *Gindely*, Waldstein II s. 103. Strödda bref och handlingar 1618—30. Jfr. *Droysen* a. a. I, s. 359—360 (datum anges där felaktigt vara 29 mars). *Klopp* III, 1, s. 188.

förhandlingar utan de nordiska konungarnas samtycke — i själfva verket en omskrifning för alliansbandet med Gustaf Adolf, som ju energiskt vakade öfver att staden ej dref någon särpolitik. Då alla försök att få resonans för förslaget om garnisonens bortförande visat sig lönlösa, framkastade Winkler, att Stralsund åtminstone borde skicka deputerade till Lybeck för att där bevaka sina intressen, då ju också Sverige sades skola representera sig där. Denna motivering hade bättre verkan, och stralsundarna gåfvo nu efter; hos Wallenstein ansöktes om lejdebref. Men denne afvisade med våldsamt eftertryck tanken på den stralsundska beskickningen. Han ville sannerligen ej ha något med staden att skaffa, och hvad Sveriges konung vidkomme, skulle han under alla förhållanden aldrig släppas fram till konferenserna. Han visste tillfyllest, hvad Gustaf Adolf förde i skölden: han ville blott störa freden, som annars nog skulle kunna åvägabringas. Långt ifrån att ge stralsundarna pass till Lybeck skulle han låta skjuta alla, som råkade i hans händer.[1] Härmed var förslaget, att Stralsund skulle låta representera sig i Lybeck — hvilket ju äfven Gustaf Adolf räknat med — definitivt uppgifvet. Det var en klen tröst för den från sina likar isolerade staden, att konung Kristian i slutet af mars förklarade sig skola bevaka dess intressen vid fredsslutet.[2] Hertig Bogislavs ansträngningar i förhandlingarnas elfte timme att söka reglera Pommerns och särskildt Stralsunds affärer voro dömda att bli kraftlösa ansatser.[3]

Det var tydligt, att ingen af Danmarks förbundna af fältherren omfattades med sådan afvoghet som Sverige.[4] Hans sär-

[1] En relation till de danska underhandlarna i Lybeck om ett samtal med den återkomne Winkler bildar källan för det föregående. Den är odaterad men senare än den 10 mars. Freden i Lybeck, RA, Köpenhamn. Jfr. *Carlson* s. 212.

[2] Resolution för Johann Bluhten den 30 mars. Tyske Kancelli, Resolutionen und Bescheiden 1625—34, RA, Köpenhamn. Se f. ö. *Carlsson* s. 213.

[3] Memorial wegen des Herzogen zu Pommern, 1 maj 1629. Freden i Lybeck, RA, Köpenhamn.

[4] Från wallensteniskt håll utspriddes så, att Gustaf Adolf antagit titeln af general för ett af Frankrike, England, Holland och Danmark bestående förbund, de oceaniska och baltiska hafvens amiral och Stralsunds defensor. Anders Svensson tvangs att protestera mot dessa metoder att misstänkliggöra konungen. Till Gustaf Adolf den 28 mars, med bilagda avisor från Lybeck den 21 mars.

skildt mot denna makt utpräglade misstro förklarar det stötande i afslaget. Däremot uppgafs det med bestämdhet, att han gent emot Holland och England, hvilka ju också måste misstänkas för att motarbeta freden hos Kristian, anslog vida lenare tonfall. Ja, finge man tro uppgifter, som långt ifrån ljödo osannolika, hade han rent af sökt förmå de engelska och holländska agenterna i Hamburg, Anstruther och van Aitzema, att åtaga sig det medlarskap, som han under så oerhörda former vägrat svenskarna. Genom en borgmästare i Hamburg hade han trädt i förbindelse med dem och med de danska herrarna, hette det, och ställt i utsikt fria pass till Danmark, om de ville ställa sina tjänster till förfogande. Man berättade vidare, att båda diplomaterna svarat undvikande och skyllt på bristande fullmakt; i själfva verket skulle de ansett saken alltför ömtålig, i synnerhet då ingen ännu visste, hvad som skulle följa på de nordiska konungarnas möte.[1] Att Wallensteins förbindelser med Aitzema äfven afsågo medling i det danska kriget är obestyrkt men vinner i sannolikhet, om man tar i betraktande, att han just vid denna tid inlät sig i vidtgående projekt med den holländske agenten, åsyftande att vinna garantier för Hollands neutralitet mot vissa kommersiella friheter i hansestäderna. Och han kunde i neutralitetsfrågan räkna på holländarnas lifliga åstundan att hålla sig utanför det tyska rikets strider. Prins Henrik omfattade trots Danmarks och nu senast Sveriges framställningar den meningen, att Holland icke finge bryta med kejsaren.[2] Äfven här förelåg en stötesten för de svenska alliansplanerna, och Wallenstein torde näppeligen saknat känning häraf.

För generalen, hvars främsta mål var genomdrifvandet af freden med Danmark, måste det mer än någonsin vara af vikt att förhindra, att den krigiska vind, som här och hvar i Europa kunde förmärkas, blåste upp till storm och ryckte konung Kristian med sig. Mötet i Ulfsbäck hade haft den effekt, som Kristian beräknat. Troskyldigt kannstöpte gemene man i Danmark om de hemligheter, som där varit före. Man trodde, att konungarna enats om att bevaka sina gemensamma intressen; en och annan

[1] Anders Svensson till konungen den 7 mars.

[2] *Aitzema* (1657) II, s. 701.

påstod sig veta, att Gustaf Adolf önskat sig prins Ulrik till tronföljare, medan andra fått för sig, att han begärt Älfsborgs lösen tillbaka.[1] I Preussen var ryktet gängse, att monarkerna sammanslutit sig till inbördes försvar.[2] Viktigare var, att opinionen inom afgörande kretsar tog ett visst intryck. Maximilian af Bayern erfor, att Kristian slutit ett nära förbund med Sverige, och att England ställt hjälp i utsikt; han trodde fördenskull, att konferensen i Lybeck vore ett rent spegelfäkteri från dansk sida.[3] Vid hofvet i Wien, där man efter hand bekvämat sig till Wallensteins linje, d. v. s. restitution af Jylland och hertigdömena, var man ännu fram i april af den tron, att Kristian icke uppgifvit hoppet om att kunna återupprätta sin vapenära, och som ett vittnesbörd härom fattades underrättelserna om gränsmötet.[4] Wallenstein var alltför underkunnig om läget för att icke bedöma saken kyligare. Han hade omsider tagit fredsförhandlingarna i egen hand och bedref i hemlighet negociationer med danskarna vid sidan af de officiösa bordläggningarna och svaromålen i Lybeck. Han fördes alltmer till den öfvertygelsen, att Danmark icke bundit sig åt något håll, ehuru han varnande antydde, att allianserna skulle stå inför fullbordan i samma stund, som freden grusades.[5] Men faran från Sverige syntes honom icke mindre, därför att det fruktade förbundet mellan Skandinaviens kronor ej förverkligats. Hans uppsåt att göra Sverige afbräck i Preussen var oförändradt. Dock föll ju denna senare sak icke helt och hållet under det kejserliga generalitetets domvärjo; det tillhörde också Polens konung och folk att fatta position till undsättningsplanen, och det låg mycket nära att fråga sig, hvilken verkan den skulle få på Brandenburgs kryssning mellan blindskären i Preussen.

Vi ha funnit allt peka därhän, att redan hösten 1628 aftal träffats mellan Warschau och Wien angående en kejserlig ex-

[1] Bureus till konungen den 15 mars.

[2] *Hoppe* s. 383.

[3] Maximilian till kejsaren den 22 mars, *Hallwich*, Fünf Bücher III s. 437.

[4] Framställningar genom abbot Anton af Kremsmünster till Baiern den 22 april. *Hurter*, Kaiser Ferdinand II, IX s. 617.

[5] Till Collalto den 19 april. *Chlumecky* s. 115.

pedition till Polens hjälp nästa vår (s. 87). Tanken behöfde formellt sedt icke innebära en kastad stridshandske. Biståndet kunde i detta som åtskilliga tidigare fall rubriceras som fördragsklausul och tillfyllestgörande bemantlas af vedertagen mellanfolklig rättsfiktion, om också dylik handräckning under inga omständigheter var ägnad att framhäfva vänskapligare känslor gent emot den, till hvars förfång den lämnades. Annat torde väl ej heller nu ha varit ifrågasatt än att trupperna skulle till ed och sold formligen underställas sin nye krigsherre. Kejsaren stod i bryderi inför arméns myckenhet; han kunde, om han så ville, beteckna en affär som denna som uppgjord uteslutande i rikets intresse. Reellt sedt var den icke desto mindre i samtidens ögon allvarlig. Ingen behöfde tveka om att kejsaren genom en ny hjälpexpedition indirekt tog parti mot Sverige. Och ju större undsättningskåren gjordes, desto mer uppseendeväckande blef själfva saken. I samma mån som spänningen mellan Sverige och kejsaren blef allom uppenbar, talades det också allt lifligare om en betydande expedition till Preussen, vida öfverstigande den som afgått dit 1627. De kungliga polska skeppens stationerande i Wismar fattades som kompensation för en till våren väntad armé (s. 90 n. 1). Vid årsskiftet spreds ett rykte, att generalens frände Maximilian Wallenstein bedref kraftiga värfningar för denna armés räkning.[1] Härtill fogades kort därefter uppseendeväckande utsagor om Brandenburgs hållning: det förspordes nämligen, att kurfursten, som ju dock vid denna tid starkt misstroddes i Wien (s. 121), i samförstånd med kejsaren skulle bispringa Polen eller åtminstone bereda de ditsända trupperna inkvartering i hertigdömet Preussen.[2] En brandenburgsk diplomat af visserligen skäligen karaktärslös typ, den genom sitt förräderi mot Kristian IV ett år tidigare bekante doktor Joakim Kratz, medbragte i februari vid ett besök i Hamburg ytterligare underrättelser. Arnim och Collalto skulle till våren göra en invasion i Preussen med 25,000 man fotfolk och 5,000 ryttare, men högsta kommandot öfver dem skulle läggas i Georg Wilhelms hand. Så långt hade de

---

[1] Anders Svensson till konungen den 17 jan.

[2] Ds. till ds. den 24 jan. med bilaga: Jakob Wittes bref till Anders Svensson af s. d. Witte hade sina underrättelser genom bref från Kratz.

kejserliga aspirationerna hunnit sträcka sig, förklarade han, att Wienhofvet genom Schwarzenberg sökte omvända kurfursten till katolicismen.[1] Ej underligt, om man i Stockholm förbluffades öfver dessa »horrenda».[2] Det var i sanning en betänklig sak, om den vacklande Georg Wilhelm definitivt skulle föras öfver på fiendens sida.

Affären är inhöljd i dunkel. Så mycket torde dock stå fast, att planer i denna riktning ej alldeles saknats, ehuru det är ovisst, i hvad mån Brandenburg gått dem till mötes. Kurfursten var värre än någonsin klämd mellan sköldarna, sedan svenskar och polacker under fälttåget 1628 gjort hans herravälde öfver hertigdömet illusoriskt. Oppositionen bland Preussens ständer var alltmer i stigande och nådde på landtdagen i Königsberg januari 1629 en höjd som aldrig förut[3]. Det olidliga i läget kunde tala för en radikal lösning. Och på kejserligt håll låg det nära till hands att fråga sig, hvarför ej kurfursten, som i Mark fördrog inkvarteringar, lika väl eller ännu hellre kunde göra det i Preussen, där vasallskapets förpliktelser borde göra saken ännu mindre stridig. Det hotande restitutionsediktet med dess särskildt mot kalvinistiska furstehus oförsonliga syftning hade åtskilliga månader före sitt publicerande väckt oro i Berlin. Den politik, som hösten 1628 sköt sina första skott i ärkehertig Leopold Vilhelms utnämning till ärkebiskop af Magdeburg, kunde räkna

---

[1] Anders Svensson till konungen den 21 febr. — En relation, tydligen afsedd för de danska underhandlarna i Lybeck, angående samtal den 15—17 febr. med en onämnd brandenburgsk diplomat påminner starkt om ofvanstående uppgifter. Ifrågavarande gesant, som torde vara Kratz, hade just då i Stade besökt Tilly, som därvid sades ha meddelat, att svenskarna ej komme att framsläppas till konferenserna, och att man skulle förklara Sverige som rikets fiende. Till våren skulle en kejserlig armada om 30,000 man, däraf en sjättedel ryttare, under Hatzfeldt och Arnim afgå till Preussen. Kurfursten af Brandenburg skulle öfvertaga öfverfältherrens roll. Schwarzenberg hade lofvat kejsaren med hand och mun att göra Georg Vilhelm till katolik, kurfursten hade funnit sig däri, och hofpredikanten Bergius hade redan ackomoderat sig. Gründliche relation dessen was mit einem Kurbrandenburgischen Gesandten an den General Graf Tylli in einem verträulichen Gespräch vorgangen. Danske Kongers historie 88, RA, Köpenhamn.

[2] Salvii »continuatio relationis» mars 1629. Tysk-lat. reg.

[3] *Baczko* V, s. 83 ff.

på en viss intresserad anslutning från den inflytelserikaste bland de brandenburgska rådgifvarna, grefve Schwarzenberg, hvilken under en ambassad i Wien september 1628 utsatts för effektiva bearbetningar. Faktiskt hade katoliken Schwarzenberg då med pater Lamormain dryftat möjligheterna att vinna kurfursten för den rätta tron och utfäst sin medverkan till omvändelseverket.[1] Likaså står det fast, att Georg Vilhelm personligen hänvände sig till den inflytelserike biktfadern med ett förbindligt bref, som af denne besvarades med synnerlig entusiasm.[2] Kratz' berättelse saknade alltså till denna del bevisligen icke grund. Har Schwarzenberg äfven vunnits för projektet att Brandenburg i Preussen skulle göra gemensam sak med kejsaren? Möjligheten är i och för sig icke alldeles utesluten, om ock sakens utveckling synes jäfva den slutsatsen, att här förelåg aftaladt spel. I början af mars 1629 inberättade i hvarje fall Camerarius, att Schwarzenberg på en resa till Holland besökt Wallenstein, och att man planlagt ett angrepp på Pillau, hvars svenska garnison alla dessa år var brandenburgarna en lättförklarlig förargelseklippa.[3] Å andra sidan måste framhållas, att Wallenstein synes ha stått något främmande för militärt samgående med Brandenburg, ehuru han med tillfredsställelse bokförde nyheten, att kurfursten skulle förena sig med sin länsherre mot Gustaf Adolf, och räknade det som en fördel att på så sätt vinna de förträffligaste informationer rörande krigsskådeplatsens topografi.[4] När Schwarzenberg inträffat i Haag, dementerade han eftertryckligt alla utsagor om att hans herre ämnade förena sina trupper med de kejserliga för att drifva bort svenskarna.[5] Under de skarpt hållna meningsbyten mellan kurfursten och Gustaf Adolf, som blefvo en följd af den senares misstankar — hvarom mera i det följande —, inskärpte också Georg Vilhelm, att Schwarzenberg i alla hän-

---

[1] *Koser* s. 420—421.

[2] *Gindely*, Maritime Pläne s. 39.

[3] Camerarius till rikskanslern den 3/13 mars.

[4] Wallenstein till kejsaren den 29 mars, *Chlumecky* s. 133—134. Datum är icke 29 maj, såsom *Chlumecky* anger utan enligt *Hallwich* ofvanstående (Fünf Bücher II, s. 529 not).

[5] Camerarius till rikskanslern den 1/11 maj.

delser handlat mot hans vilja, om det skulle visa sig, att han i Wien å kurfurstens vägnar infordrat något kejserligt folk till Preussen.[1] Det oaktadt har Schwarzenberg under sin vistelse i Holland lifligt styrkt sin herre att bryta med Sverige och göra gemensam sak med Polen och kejsaren.[2] Ställningen har i hvarje fall varit sådan, att den brandenburgska politiken med rätta måste synas Gustaf Adolf dubiös.

Att konung Sigismund på förhandlingarnas väg länge och väl förberedt expeditionen kunde icke vara okändt i Polen. Men ännu saknades riksdagens samtycke. Det var en betydande framgång för honom, att magnaterna bekvämade sig att sanktionera företaget. Det hade kräfts intrycket af hotande svenska framgångar, för att gensträfvigheten skulle öfvervinnas. Herman Wrangel banade sig under sitt dristiga vinterfälttåg fram till det kringrända Strasburg, i början af februari ledo polackerna det stora nederlaget vid Gurzno, och kort därpå stormade svenskarna an mot Thorns murar, visserligen utan att kunna bryta dess motstånd och nödgade till snart återtåg. Offensiven satte skräck i den i Warschau församlade riksdagen, och Sigismund begagnade tillfället att genomdrifva hjälpkåren, trots det att misstron mot de kejserliga förut varit så stark, att man befarat ett anfall på Danzig af de på gränsen inkvarterade trupperna. Svårigheterna att i eget land sammanbringa tillräcklig styrka att afvända den svenska anfallskraften var ett talande motiv, och riksdagen gaf med sig, i det den gaf konungen fullmakt att taga kejserliga hjälptrupper i sin sold.[3] Emellertid synes uppgörelsen icke ha uteslutit missförstånd, och en viss oklarhet kännetecknade affärens vidare utveckling.

I mars nåddes Wallenstein af en ny framställning om undsättning från den polske konungen, som begärde afsändandet af fyra fotregementen och 9,000 — enligt andra uppgifter vid pass 3,000 — ryttare utan dröjsmål. Nödvändigheten att först in-

[1] »Puncta darauf von Ih. Königl. Ma:t gnädigste Erklärung erfolgen soll». Odateradt, tydligen från maj—juli 1629. Bland Förhandlingar mellan Sverige och Brandenburg 1571—1632. Jfr *Cronholm* II, s. 498.

[2] *Gindely* Maritime Pläne s. 49.

[3] *Lengnich* V s. 225. *Piasecki* s. 484; jfr *Kawczynski* III s. 23.

vänta kejsarens afgörande vållade ett kort uppskof, men Wallenstein skred ögonblickligen till sina dispositioner, träffade val af de regementen, som skulle bortskickas, och gaf Arnim order att göra sig redo.[1] Det är ett vittnesbörd om den vikt han tillmätte expeditionen, att han stannade för att öfverlåta kommandot till sin mest betrodde underbefälhafvare. Men denne kände ju svenskens stridssätt, och bättre hjälp kunde en höfvitsman icke äga[2]. Man sade, att Arnim i förstone tvekade och föregaf betänkligheter, hvilka dock med lämpliga öfvertygelsemedel öfvervunnos[3]; om så varit eller icke, antyder dock Arnims senare hållning under fälttåget, att han utan entusiasm öfvertagit expeditionen. Wallenstein pådref emellertid energiskt denna och anbefallde, sedan order ingått från Wien, ilmarscher till Polen, så snart hären ordnat sig. »Våra saker stå ingenstädes farligare än i Polen», skref han sålunda mot slutet af mars.[4] Om ej hjälp komme Polen tillhanda, vore det ej att vänta, att dess arméer skulle hålla stånd. »En treflig granne vi fått i svensken!» Biståndet till Polen, skrifver han samtidigt till kejsaren, är lika nödvändigt, som om de österrikiska arfländerna angripits.[5] När Karl Hannibal v. Dohna begärt att få tre eller fyra regementen detacherade till Breslau, afslog generalen tvärt denna anhållan. Finge Sverige och kejsarens andra fiender veta, att armén vore sysselsatt på annat håll, skulle man lätt nog förlora allt hvad man hittills vunnit. För visso vore det bättre att kunna möta

---

[1] Wallenstein till Arnim, *Förster* II s. 44—45. Brefvet, som af F. dateras till den 23 maj, måste ovillkorligen vara af ett par månader tidigare datum, tydligen den 23 mars. (»Marcii» i st. f. Maii). Det heter här, att man inväntar kejsarens befallningar. I skrifvelsen till Collalto den 28 mars (om dess feldatering se *Hallwich* II, s. 529 not 141) heter det, att generalen nu mottagit order från Wien att sända Polen hjälp. *Chlumecky* s. 131—132. — Om innebörden af Sigismunds hemställan se brefvet till Arnim den 15 april, *Förster* II s. 37—38. *Ritter* (III, s. 417) anger efter ett bref från Ruepp till Tilly ryttarnas antal till 2,800. Möjligen föreligger feltryck hos *Förster*.

[2] Wallenstein till kejsaren den 29 mars. *Chlumecky* s. 133—134. Om dateringen se ofvan s 165 not 4.

[3] Wittes relation den 16 april, bilagd Anders Svenssons bref till konungen den 18 april.

[4] Anfördt bref till Collalto den 28 mars.

[5] Wallenstein anförda bref till kejsaren den 29 mars.

svenskarna i Preussen än i Schlesien[1]. Gång på gång manades Arnim att raska på med förberedelserna. Det berättades, att Polen stode i begrepp att sluta stillestånd med Sverige — i själfva verket åvägabragtes också en vapenhvila från mars till juni — och Wallenstein påskyndade ännu ifrigare underfältherren: dröjde man länge, kunde det hända, att kvarteren i Preussen ginge om intet. Ju snarare undsättningen inträffade, desto säkrare kunde man vara på att röna beredvillighet från polsk sida; mycket borde bli uträttadt, innan Gustaf Adolf komme öfver.[2] Arnim hade beslutit samla sitt folk i Neu-Stettin nära polska gränsen och den 11 (21) april vara färdig till uppbrott.[3] Åtskilliga af de regementen, som skulle förenas med hans kår, synas något tidigare satt sig i marsch.[4] Hela armén uppgick enligt kejserligt förordnande till 15,000 man.[5]

Det står utom tvifvel, att kejsaren såg en verklig fara i fortsatta svenska framgångar i Polen. Liksom Wallenstein synes han ha fruktat för, att Gustaf Adolf under ohämmadt segerlopp

---

[1] Wallenstein till Arnim den 3 april och till Collalto den 26 juni (!), *Chlumecky* s. 112, 160. Det senare brefvet är, i likhet med så många andra i upplagorna af Wallensteins bref, hänfördt till oriktig dag. Innehållet antyder, att det bör tillhöra en tidpunkt, då befallningen från Wien att sända 15,000 man till Polen ej nått Wallenstein, och denna befallning omtalas i brefvet till kejsaren af den 29 mars. Här åter skrifver Wallenstein, att Sigismund åtminstone måste få tre fotregementen och 1,000 ryttare. Antagligast den 26 mars. Äfven brefvet till Collalto den 27 juni (!) är på det mest uppenbara sätt feldateradt (*Chlumecky* s. 160). Uppgifterna om de regementen, som skola skickas, visa på ett mycket tidigt stadium, och f. ö. omtalas här freden med Danmark som ännu ej sluten.

[2] Till Arnim den 14 och 15 april. *Förster* II s. 37—38.

[3] Till Arnim den 9 april, *ibid.* s. 34—35.

[4] En rapport om de kejserliga öfverstarnas marschplan (Handl. rör. polska kriget 1629) anger, att Tiefenbach den 26 mars skulle marschera i väg mot Oliva, Merode den 31 mars till Hammerstein, medan Arnim skulle bryta upp den 13 april (allt gamla stilen), hvilket alltså för den sistnämndes vidkommande ungefär öfverensstämmer med hans egen uppgift. Härigenom torde förklaras de skiftande uppgifterna om den kejserliga undsättningens styrka. *Piasecki* uppger (s. 484), att Arnim till Hammerstein förde 5,000 man till fots och 2,000 ryttare.

[5] Wallenstein till kejsaren den 29 mars. Jfr brefven till Collalto den 17 och 18 juni (*Chlumecky* s. 155—157), där samma siffra anges. Se f. ö. *Irmer,* Arnim s. 105.

skulle kunna framtränga ända ned till Schlesien. Det var Gustaf Adolfs forna diversionsplan, som här alltjämt väckte bekymmer hos den, mot hvilken den varit riktad.[1] Säkerligen träffade också det antagande rätt, som mångenstädes gjordes, eller att Wallenstein med hjälpexpeditionen icke så mycket afsåg att stärka polackerna som att hindra Gustaf Adolf att infalla i Tyskland, och att han ville förekomma ett stillestånd i Preussen, som satte denne i tillfälle att angripa kejsaren, medan ännu kriget i Tyskland ej vore bilagdt.[2] Generalen hade ju icke varit alldeles okunnig om de svenska planerna på landstigning i Pommern (s. 142). Vid slutet af maj var han öfvertygad om att svenskarna till hvarje pris ville kasta sig öfver dit. Må de komma, menade han, de skola icke möta polacker där. Han var angelägen om att förskaffa sig bemyndigande från Wien att stärka garnisonerna i hamnstäderna i Mecklenburg och Pommern under föregifvande, att kejsaren måste frukta främmande potentaters anslag.[3] Och i juni låg hertig Frans Albrecht af Lauenburg i Kolberg på kustbevakning för att i tid varsko generalen om svenskarnas annalkande.[4]

I Sverige följdes med spänd uppmärksamhet hvad som sipprade ut om den wallensteinska arméns dispositioner, ehuru det gifvetvis dröjde länge, innan någon som helst klarhet vanns beträffande hvad som verkligen var å färde. Anders Svensson erfor relativt sent i den hamburgska ryktescentralen, att Arnims för Preussen afsedda trupper skulle utgöra 15,000 man, men förmälde, att siffran ansågs vara öfverdrifven, och att expeditionen troddes komma att bestå af högst 9—10,000 man, hvilka snart skulle vara marschfärdiga.[5] De allt bestämdare uppgifterna måste för Gustaf Adolf te sig ganska oroväckande. Väl hade han tidigare med ett visst jämnmod betraktat möjligheten af kej-

---

[1] Kejsar Ferdinand till Maximilian af Baiern den 23 april, *Klopp* III, 1, s. 194—195.

[2] De Belgio et Germania den 18 mars; från Stettin den 11 maj. Extranea, Polen, Avisor — 1644.

[3] Wallenstein till Collalto den 29 och 31 maj, *Chlumecky* s. 132—135.

[4] *Förster,* Wallenstein s. 435.

[5] Till konungen den 11 april.

serlig inblandning i Polen; han misstänkte med skäl, att den främmande invasionen skulle väcka en opinionsstorm i adelsrepubliken. Äfven denna gång uppdöko rykten om att kejsaren icke skulle lämna hjälpen för intet utan införlifva eröfrade områden med riket; fortfarande tänkte man sig, att tyska ordens hvilande anspråk skulle motivera dessa aspirationer.[1] Undsättningsexpeditionens styrka kunde trots dylika förhoppningar om uppblossande tvedräkt i fiendelägret ej annat än väcka farhågor i Sverige, ty ehuru intet med visshet var bekant, samstämde alla rapporter i att anslå den till en respektabel omfattning. Å andra sidan bedömde Oxenstierna med tämligen stor köld det bland polackerna gängse talet om väntad undsättning från kejsaren; han menade, att man blott sökte skrämma och i själfva verket icke förlitade sig stort på slikt bistånd.[2] I alla händelser var detta ej heller mer än en gissning: saken *kunde* dock bli högst allvarlig, helst som en icke obetydlig del af de preussiska trupperna föregående höst förts öfver till Sverige. Hunne Wallensteins regementen till Preussen, innan någon svensk landstigning i Pommern blifvit af, så måste konungens planer betänkligt förskjutas. Ännu stod det också i vida fältet, om värfningar och förbundsunderhandlingar skulle leda till resultat att räkna med. Men konungen hoppades kunna förekomma de kejserliga och binda deras krafter i Tyskland. Vid utgången af mars angaf han för kanslern sin afsikt vara att i juni ingripa i Tyskland[3], förutsatt att det tyska rytteriet kunde öfverföras dit och Falkenberg hade framgång med sina värfningar. Men hans tonfall bäres ej längre af samma tillförsikt som förr. Blefve offensiven i Tyskland ej af, skulle Falkenbergs folk fördelas på Preussen och Livland, det tyska kavalleriet afmönstras, Kalmar be-

---

[1] Camerarius till rikskanslern den 6 april. Som källa åberopas uppgifter af Ad. v. Schwarzenberg, hvilken också för Roe uttalade liknande farhågor. *Roe*, Mission s. 26—27.

[2] Till Johan Kasimir den 17 mars. *OSB* I, 4, s. 423.

[3] Blott några dagar tidigare hade konungen dock uttalat det hoppet att själf kunna komma öfver till Pommern med flottan, »hvilket om Gud vill och tiden någorlunda tillåter skall ske midt i Majo». Till Leslie den 25 mars, Reg. 1629. Jfr äfven *Carlsson* s. 217 not 2.

sättas, trupper underhållas i Sverige och flottan fördelas på bevakning. Han ville veta, om Oxenstierna trodde att han kunde »med hopp något godt uträtta i Pryssen». Yrkade kanslern på konungens öfverresa, skulle han gå till segels omkring den 1 juni. Men han tänkte i alla händelser icke fördjupa sig alltför mycket i det polska kriget på grund af Wallensteins hotfulla hållning, och han ville om möjligt vänta i Sverige, till dess Falkenbergs och Spens' trupper anlände, så att han sattes i stånd att vända sin kraft åt det håll, där den bäst behöfdes. Segern vid Gurzno syntes honom innebära ett löfte om att ställningen i Preussen tillsvidare vore säker. Han räknade äfven med att Danmarks flotta skulle blockera de tyska hamnarna.[1]

Ställningen var följaktligen skäligen oklar. I denna situation kändes det helt visst som en fördel, när det nyss omtalade tre månaders stilleståndet med Polen blef aftaladt. Kunde liknande tillfällig trygghet utverkas af de kejserliga, vore ju en ännu större lättnad vunnen. Och kunde, under skyddet af en sådan vapenhvila, de förhandlingar frestas, som af åtskilliga skäl ej borde försummas, så vore det så mycket bättre. De slutligen ingångna svaren från de kejserliga kommissarierna tycktes ge vid handen, att utsikten till dylika i hvarje fall ljusnat något sedan förra gången. Men intet hade inträffat, som på minsta sätt rubbat konungens tanke om det ifrågasatta fälttågets nödvändighet. »Aus Teutschland höret man nichts anders als deformation, servitut, Elend und Jammer».[2]

---

[1] Till rikskanslern den 31 mars och 7 april 1629. *OSB* II, 1, s. 465—468. Konungen förutsätter här liksom ännu den 12 april (*ibid.* s. 474) möjligheten af att Oxenstierna på någon tid kan bege sig hem till Sverige. Oxenstierna var i själfva verket beredd att efterkomma konungens vilja. Vid en sammankomst med officerarna mötte dock tanken så stark opposition, att den måste nedläggas. Grubbe ankom därefter med besked, att resan kunde utebli. *Hoppe* s. 386.

[2] Axel Oxenstierna till Johan Kasimir den 17 mars. *Ibid.* s. 423.

FJÄRDE KAPITLET.

När april månad ingick 1629 befann sig Gustaf Adolf sedan någon tid åter i Stockholm. Rådet var »förskingradt på utskrifningen», från hvilken ännu den 12 helt få återkommit. Säkerligen emotsåg han otåligt underrättelser utifrån: öfverallt endast spänning och ovisshet. Spens och Falkenberg hade ännu icke kunnat lämna upplysande besked om fortgången af sina värf; okändt var, hur värfningarna skulle utfalla, om också konungen hoppades det bästa, än mer ovisst var resultatet af alliansförslagen. Vi ha också sett, hur dispositionerna för sommarens krigsrörelser liksom bragts att vackla och på sistone fått en allt starkare färgning af alternativ. Viktigare än något annat var behofvet af klarhet rörande den kejserliga arméns hållning till kriget i Preussen. Det är lättförklarligt, om oron häröfver satte sin prägel jämväl på de öfverväganden af det polska problemet, som upprullades i samband med stilleståndsförhandlingarna.

Redan i januari, alltså medan de tidigare förhandlingarna med Polen icke ännu gått isär, hade rikskanslern begärt order med afseende på de afträdelser af eröfrad mark i Preussen, som skulle kunna göras för att vinna stillestånd på åtminstone ett år. Gustaf Adolf var, ehuru tvekande, redobogen att köpa äfven en så kort frist med vissa eftergifter; han var beredd att uppgifva de fyra städerna Strasburg, Gutstadt, Wormdit och Melsach, helst som defensiv krigföring i Preussen skulle försvåra förbindelsen med dessa framskjutna poster i kedjan af svenska garnisoner. Men i motsats till kanslern afvisade han ytterligare medgifvanden. Han uppreste sig mot tanken att restituera Stora och Lilla Werder, Braunsberg med kusten af Ermland och Passarges

mynning samt Dirschau och Haupt på västra Weichselstranden. Hur blefve det då med säkerheten för återstoden gent emot fiendens oberäkneliga revanschlust? »Fastän vi en million därmed vinna kunde, skulle det väl sedan mera kosta och dock icke få så åter i lag, som vi det nu hafva».[1] Och vid midten af april vidhöll han denna sin mening. Kunde också längre stillestånd vinnas för ett högre pris än de fyra städernas afträdande, vore föga att bygga därpå, eftersom Wallenstein, »af hvilken man härefter mesta faran vänta måste», sannolikt icke skulle respektera fredstillståndet. Han menade dock, att äfven den af honom förordade restitutionen skulle sporra ständerna i Preussen att söka hålla Wallenstein på afstånd. Att han emellertid var ytterst osäker på denna punkt visas tillfyllest af de förslag till anordningar på de skilda skådeplatserna, som öfversändes till Oxenstierna.

Konungen ville alltjämt i främsta rummet offensivkrig i Tyskland. Träffades stillestånd i Preussen, skulle han söka binda den kejserliga armén i Tyskland, så att dess befälhafvare finge annat att tänka på än Preussen. Men i hvarje fall måste positionen där stärkas så, att Wallenstein, om han nu styrde kosan dit, icke hade mycket att vinna. Äfven efter ett proklameradt stillestånd fann konungen alltså nödigt att stå i beredskap mot ett kejserligt infall; praktiskt taget räknade han alltjämt med åtminstone samma trygghetsmått som vid defensiv. Hans utkast för detta fall löd på 28,000 man i Stralsund och 33,000 man i Preussen och Livland, däraf en tredjedel på sistnämnda krigsskådeplats, samt närmare 4,000 man hemma i Sverige. Man finner en tydlig öfverensstämmelse med de i Ulfsbäck och Haag framställda erbjudandena, på samma gång som det framlyser, att han hoppades i nödfall af egen kraft uppställa en lika stor armé på tysk botten. Allt pekar på en utvidgning af offensivtankens dimensioner under de senaste månaderna.

Väl hade från Oxenstierna icke ingått någon underrättelse, huruvida faran från de kejserliga nödvändiggjorde ett förstärkande af ställningen i Preussen. Men Gustaf Adolf måste äfven för denna eventualitet hålla i beredskap ett alternativ. Om Wallensteins folk i förening med polackerna angrepe de till

[1] Till rikskanslern den 18 febr., *OSB* II, 1 s. 455—457.

Oxenstiernas förfogande stående trupperna, var konungen besluten att resa dit med undsättning. Armén i Preussen skulle då bli 33—34,000 man stark, medan 15,000 man reserverades för Sverige och Stralsund försvarades af fyra regementen. Då Wallenstein knappt hade rytteri tillöfvers, och »de långa och våta vägar samt gräslösan» för öfrigt hindrade dess marscher, trodde konungen sig kunna behålla sitt svenska kavalleri hemma. Samma styrka skulle tilldelas rikskanslern, i händelse att Wallensteins angrepp först kunde väntas i juli eller senare. Äfven i så fall blefve tilläfventyrs faran där så stor, att konungen borde skeppa sig öfver dit, men han ville ogärna aflägsna sig från sitt land med hänsyn till situationen efter en fred mellan Danmark och kejsaren. Wallenstein skulle troligen då kunna kasta vida större styrkor mot Preussen. Gustaf Adolf ville begagna detta tillfälle till en diversion i Nordtyskland, bemäktiga sig Rügen och stationera flottan i Stralsund. Man behöfde ej frukta för att Tillys armé skulle kunna lösgöras från Elbeområdet eller, äfven antaget att detta ginge för sig, hindra svenskarnas företag.[1] Här vinkade alltså en möjlighet att undgå faran för mötande öfvermakt vid uppmarschen på nordtyska kusten, ehuru å andra sidan det kritiska trycket på Preussen ökades. De farhågor som konungen uppenbarligen hyste för att Kristian IV skulle sätta sig fast på Rügen[2] måste ha skärpt betydelsen af denna linje. Misstankarna att Danmark sökte lägga hinder i vägen för Sveriges nordtyska planer voro icke ogrundade; tullen vid Ruden afsåg i själfva verket att inskränka fördelarna af Stralsunds besittning.[3] Att konung Kristian nu omsider kommit i full brytning med Danzig inverkade icke stort på en utveckling, som allt tydligare tenderade mot intressegemenskapens fullständiga uppgifvande.[4]

[1] Memorial för rikskanslern den 12 april, *OSB* II, 1. s. 470—474.

[2] Jfr Gustaf Adolf till Leslie den 25 mars, Reg. 1629.

[3] Kristian IV till riksrådet den 16 mars. *Bricka-Fridericia* II, s. 189.

[4] Danmarks repressalier mot Danzigs handel blefvo först i början af 1629 verksamma. Staden ansåg orsaken vara de polska skeppens förening med kejsarens, och Kristians svar till dess utsände styrkte denna mening. Tvisten drog ut ända till 1638. *Curicken* s. 232—234. Aktstycken i RA, Köpenhamn (Danzig A; Danzig: Breve) bestyrka i detalj skildringen.

En omständighet, som gjorde situationen i Preussen ännu otryggare, var själffallet oklarheten rörande den brandenburgska politikens blifvande hållning. Oxenstierna hade lyckats uppbringa vissa aktstycken, som tycktes visa, att Georg Vilhelm hyste oro för att af svenskarna bli afkräfd en förpliktelse att afhålla sig från alla oneutrala steg. Gustaf Adolf ansåg det stå utom tvifvel, att han hade fiendskap i sinnet och att hans värfningar gällde Sverige. Han befallde därför kanslern vidtaga radikala försiktighetsåtgärder, »där han det ringaste sådant i sanning förnimmer», genom att i förväg intaga strategiskt gynnsamma punkter i hertigdömet och bearbeta opinionen i dess städer.[1] Därjämte gick konungen i en den 14 april daterad skrifvelse bröstgänges tillväga gent emot sin tvetydige svåger. Från åtskilliga håll hade rapporterats, skrefs det här, att kurfursten bearbetades af påfviske rådgifvare, hvilkas syfte var att förmå honom att insläppa främmande krigsfolk i Preussen och vända sina vapen mot Sverige. Papisternas ifver att hetsa den ene evangeliske fursten mot den andre vore nogsamt känd. Nu förspordes det, att en kejserlig armé skulle inrycka i Preussen och att Arnim skulle bli kurfurstens underbefälhafvare. Under påminnelser om släktbandets förpliktelser uttalades en kärf varning mot en äfventyrspolitik, som endast skulle åsamka kurfurstens land ett säkert fördärf.[2] Brefvet öfversändes till Oxenstierna med order att, om ryktet visade sig förhastadt, innehålla det. Men kanslern fann ställningen vara sådan, att den motiverade brefvets vidare befordran.[3]

Emellertid samlades senare delen af april ett antal rådsherrar i Stockholm för att med konungen öfverlägga om situationen. Sedan ett par månader tillbaka hade Gustaf Adolf varit besluten att med rådet dryfta frågan om stillestånd med Polen, och lika

---

[1] Till rikskanslern den 17 april, *OSB* II, 1, s. 481—482.

[2] Gustaf Adolf till Georg Vilhelm, pridia festi paschatos 1629. Koncept bland Förhandlingar mellan Sverige och Brandenburg 1571—1632 och i tysk-lat. reg. utan datum, april.

[3] Brefvet har följande anteckning af Salvii hand: »Detta bref ställes till H. N. kanslern, om det skall postsändas eller ej. Är ofvanbemälte rykte om kurfursten sant, så skall det presenteras honom, hvar ock icke, innehållas.» Jfr. rikskanslerns bref till Georg Vilhelm den 10 maj, *OSB* I, 4 s. 498—499.

länge hade han varit betänkt på att låta riksdagskallelse utgå.[1] Hvad stilleståndet angår var konungens mening därom ju redan stadgad. Rådsdebatterna utmärktes tilläfventyrs af meningsslitningar[2] men bekräftade och utfyllde dock hans synpunkter. Starkaste vikt lades på den hotande faran från kejsaren. Endast om en allmän restitution i Tyskland åvägabragtes, kunde ett afträdande af de intagna fästena och landsträckorna i Preussen öfverhufvud komma ifråga; endast i så fall kunde nämligen därvarande städer tänkas upprätta ett förbund, starkt nog att upprätthålla freden. Sverige, som nu stode i begrepp att inblanda sig i tyska kriget, skulle, gynnadt af seger, kunna träffa beslut efter godtfinnande, mött af motgånger, med större fördel möta de kejserliga i Elbing än i Stockholm. En restitution i större omfattning af preussiskt område finge den följden, att kejsaren ryckte en ännu större del af Östersjökusten inom sin intressesfär, som redan vore mer än tillräcklig. Då vore det tillrådligare att sätta sig än mera fast i Preussen för att ge de kejserliga så mycket som möjligt att skaffa i händelse af infall. Omröstningen i rådskretsen fällde sitt utslag till förmån för de fyra förutnämnda städernas återlämnande.[3] »På de platserna ligger icke för mycket makt», heter det i rådslaget, hvilket än starkare framhäfver betänkligheterna mot ett aftal, som byggde »allenast på ett löst papisternas ord». Otänkbart vore, att de svaga preussiska ständerna skulle kunna utgöra en bom mot de aggressiva katolska intressena. Vidare, »det vore stort samvetsverk att kasta så många tusend evangeliske själar under påfvedömsoket igen, som Gud förmedelst bemälte lands eröfring genom H. K. M:ts seger utur det babyloniske fängslet en gång förlossat hafver och utan all tvifvel under Guds sanna församling härefter vill hafva försvarade». Vid stilleståndets slut skulle det då stå fienden öppet att på nytt upptaga kampen under ojämförligt tyngre villkor för Sverige. Landfästet vid sydostbukten af Östersjön var man be-

---

[1] Till rikskanslern den 18 febr., *OSB* II, 1, s. 455.

[2] Abr. Brahe berättar (*Loenbom* Anecdoter III, s. 250) att konungen var vred vid konferensen i rådskammaren den 23 april och att man följande dag förgäfves väntade honom dit.

[3] Protokoll den 23 april, *SRP* I, s. 128—130.

sluten att ej släppa; äfven de gillade, inskränktare afträdelserna åsyftade vinnandet af stillestånd »på någre år».[1]

Rådet enades därjämte om inkallelse af ständerna till den 1 juni. Som skäl åberopades nödvändigheten att meddela sig med riksdagen angående tyska och polska krigen. Om konungen reste till Stralsund »emot hösten», vore det ovisst, huruvida han kunde återkomma till vintern och hålla riksdag om nya utskrifningar och pålagor. Visade sig hans affärd dessförinnan nödvändig, kunde ju riksdagen uppskjutas.[2] Man finner alltså, att konungens tyska expedition, visserligen villkorligt, nu framflyttats till höstsidan. Detta står ej i direkt motsättning till de alternativa utkast, som något tidigare tillsändts Oxenstierna, och hvari tidpunkten för det tyska fälttåget lämnats öppen (s. 173—174), men uppskofsbestämningen förklaras främst af de utsikter till förhandlingar med de kejserliga, som samma dagar varit ämne för rådets beslut.

Kommissariernas i Lybeck första svar, det till Salvius af den 10 mars, anlände till Stockholm den 6 april.[3] När konungen läst det, berättar sekreteraren Fegræus, var han »perplex» i några dagar; hvarför visste man icke. Han befallde omedelbart, att svarsskrifvelse skulle uppsättas, och lät äfven uppläsa denna för de närvarande rådsherrarna, men ännu efter en vecka hade brefvet icke afsändts.[4] Strax därpå förefaller Lehusen ha återkommit med det andra, öfverensstämmande svaret. Gustaf Adolf var otvifvelaktigt förvånad. Han var ej fullt säker på, hvad han menade med de höfligare tonfallen. Men han tog för gifvet, att afsikten knappt kunde vara någon annan än att »göra deras egen sak skenaktig, bedraga oss, förhala tiden och afse lägenheten sätta sin dessein emot oss i verket». Han tyckes först ha tvekat något men fann därpå bäst vara att »möta dem såsom de komma»[5]; här närmade sig ju tillfället att framlägga Sveriges

[1] Rådslag den 23 april, Hist. Tidskr. 1914: s. 120—121, 1915: s. 94—96.

[2] *SRP* I, s. 130. Hist. Tidskr. 1915 s. 96.

[3] Presentatum å afskrift, bil. till Salvii bref till rikskanslern april 1629. Därå finnes äfven antecknadt, att konungen ännu öfverväger svaret. Det kan alltså ej ha följt med S. bref den 30 april utan med ett nu förloradt, tidigare.

[4] Fegræus till rikskanslern den 13 april.

[5] Till Falkenberg den 30 april, Reg.

program. Små voro dock utsikterna att kunna förverkliga detta. Nu liksom tidigare måste uppenbarandet af villkoren främst få karaktären af demonstration. Men vid sidan häraf kunde i nya förhandlingar inläggas en reellare om ock mer begränsad innebörd; förelåg ej här en möjlighet att tills vidare binda motpartens händer och att åtminstone för kortare tid afvända faran för Preussen? Säkrast var då att icke inskränka sig till en skriftlig replik, som lätt kunde gå spårlöst förbi, utan genom en beskickning taga motparten på orden.

För att förläna större eftertryck åt sin aktion beslöt konungen att samtidigt vända sig till ett större forum: den tyska furstevärlden. Ursprungligen har han lämnat öppet, om han borde rikta sina framställningar till medlemmarna af den katolska ligan, kurfurstekollegiet eller alla tyska riksständer.[1] Efter att ha rådgjort med herrarna valde han att vädja till kurfurstarna. Det bref, som kom att afsändas till dessa, färdigt i koncept vid rådssammankomsten den 18 april, innehöll till sin första del en utförlig apologi för ingripandet i Stralsund, helt öfverensstämmande med den ståndpunkt, som tillförene alltid häfdats. Anklagelserna mot kejsaren, hvilka anslötos härtill, formulerades däremot med en vidlyftighet och skärpa som aldrig någonsin och klingade lika krigiskt som i Ulfsbäck. Hvad Sverige dessa år fått utstå genom kejsarens onda rådgifvare — sådan var omskrifningen — hade fullväl inneburit klara fingervisningar om nödvändigheten af att bispringa den antastade staden. Hvarför hade man fört kejserligt krigsfolk mot svenskarna i Preussen, lagt stötestenar för freden med Polen, omöjliggjort värfningarna i Tyskland, uppsnappat konungens bref till fursten af Siebenbürgen? Hade man ej nu senast under de oerhördaste former bortstött hans män från Lybeck, där han velat verka i fredens intresse? Hans. vänner vid Östersjön voro förjagade från sina land, svenska undersåtar hade bortförts i fiendskap — härvid torde ha åsyftats offren för de kejserliga kaperierna — och nu fylldes Europa af rykten om att en stor krigshär skulle föras emot honom i Preussen. Förvisso låge i allt detta vittnesbörd om tvetydig vänskap, nej oförtäckt fiendskap. Han begärde af

[1] Protokoll den 18 april, *SRP* I, s. 127.

kurfurstarna, att de måtte tillse, att man ej i fortsättningen bemötte Sverige på samma sätt, och bifogade till bevis om sitt fredliga uppsåt den fullmakt till förhandlingar, hvarmed en af hans män nu sändes till Tyskland.[1]

Denna beskickning var föremål för debatter vid upprepade rådssammankomster.[2] Konungen angaf sitt motiv vara att för all världen betyga sin rättvisa sak och i grund erfara motpartens ståndpunkt. Men han ville ej, att ambassaden skulle utgå i hans eget namn utan i rådets, och han ansåg lämpligast att ej vända sig till kejsaren utan till Wallenstein och Tilly; antydningar i de kejserligas sista bref väckte hos honom tanken på denna senare möjlighet. Han ville undvika den dryga kostnaden för en resa till Wien och befarade dessutom, att kejsaren till Sveriges kronas förklenande skulle åsidosätta de former, hvarpå tiden lade så stor vikt, och som särskildt för den svenska dynastien fått karaktären af en pröfvosten på andra parters vänliga eller ovänliga sinnelag. Och ett afslag af Wallenstein kunde rådet hellre än konungen riskera. Han trodde sig om att kunna vinna icke fred men ett stillestånd i den stralsundska konflikten. Därmed skulle bördan af den nya härens utrustning kunna framskjutas och fördelar utvinnas af fälttågets förläggande till hösten, ett afgörande möjligen framtvingas i Polen och den hemmavarande krigshären inge respekt hos både kejsaren och Sigismund, så att tilläfventyrs ett bättre resultat kunde ernås på båda fronterna. Under rådsdiskussionen yppades visserligen tvifvelsmål, huruvida Wallenstein skulle mottaga af rådet affärdade sändebud[3], men debatterna utmynnade i beslutet att skicka en legation till kejsarens och ligans öfverfältherrar. Den möjligheten tycktes äfven framskymta, att man skulle kunna utspela dem mot hvarandra; Tillys hittillsvarande uppträdande hade ju varit

---

[1] I latinsk originalaffattning: Acta et literæ (1631). På svenska tryckt Arkiv I, s. 33—37 och på tyska hos *Khevenhiller* XI, s. 714. Dateringen är den 25 april 1629.

[2] Utom den 18 april, från hvilket sammanträde protokoll är bevaradt, äfven den 21 april, då några kortfattade konceptanteckningar af Johan Skyttes hand äro daterade. Handl. rör. Johan Skytte III, Depos. Skytt., Esplunda.

[3] Protokoll den 18 april *SRP* s. 126—127.

af den art, att han kunde tros vara mindre snäf mot svenska framställningar.[1] Obestridligen hade man sig bekant, att spänning rådt mellan de två generalerna. Men denna öfverskattades: Tilly och Wallenstein nådde i april enighet om den danska fredsfrågans väsentliga utformning[2], och även den förre visade sig öfvertygad om nödvändigheten att stäfja svenskarnas öfvertag i Polen.[3] Mer än en gång hade han varnat kurfurst Maximilian för Sveriges hotfulla hållning och fördenskull påyrkat förstärkande i stället för försvagande af arméerna.[4] Tanken var därför från början dömd att misslyckas.

Beskickningen behöfde denna gång ej hållas i så solenna former som tre månader tidigare, men den kräfde stora kvalifikationer, och en lämplig kraft stod nu äfven till buds. En af Sveriges mest vidtberesta och studerade yngre magnater, Sten Bielke, hade i dagarna återkommit från sina afslutade lärlingsår vid Hollands universitet.[5] Han mottog nu konungens uppdrag att som rådets ombudsman bege sig till generalerna i Tyskland. Hufvudärendet skulle bli besöket hos Wallenstein. Det tal, som han skulle föredraga vid audiensen inför denne, var ämnadt att hållas i en lidelsefri men bestämd ton. Förhandlingarna i Lybeck, skulle han säga, hade förmodligen fortskridit så långt, att legater icke med fördel kunde ditsändas, hvilket förmått svenska rådet att genom honom förhöra sig om utsikterna till fredliga konferenser rörande de konfliktämnen, som Stralsund gifvit anledning till. Bielke ägde endast att framkasta tanken och tillsvidare förbida besked därpå. Om Wallenstein ej visade sig ovillig, skulle han träffa förberedande aftal och söka genomdrifva, att till förhandlingsställe valdes någon plats mellan Stralsund och Greifswald eller, om det ej kunde utverkas, någon sjöstad utan

---

[1] Rådslag den 18 april, Meddelanden från Riksarkivet II, s. 283.

[2] *Fridericia* II, s. 52.

[3] Tilly och Wallenstein till kejsaren den 19 april, *Londorp* III, s. 108.

[4] *Villermont* I, s. 477.

[5] »Sten Bielke, som nyss inkommen, sändes med kreditiver till Wallenstenen», Gabriel Eriksson Oxenstierna till Åke Oxenstierna den 29 april, E 158, e, Uppsala. — B. hade 1627 inskrifvits vid Leydens universitet. *Wrangel*, Sveriges litterära förbindelser med Holland s. 42.

kejserlig garnison, t. ex. Lybeck. Tiden för kongressen borde sättas till början af juni eller i hvart fall före utgången af juli. I samband härmed föreskref Bielkes uppdrag, att han skulle söka förmå Wallenstein att samtycka till fientligheternas inställande å ömse sidor intill den 1 augusti, hvarvid dock det uttryckliga villkoret tillfogades, att Wallenstein först måste afge ett löfte om en sammankomst dessförinnan, besökt af båda parternas utsedda kommissarier. Förutsättningarna för en sådan vapenhvila voro fientligheternas fullständiga aflysande, säkerhet för Stralsund, dess borgare och dess område — särskildt betonades fredandet af stadens egendom på Rügen —, nedrifvandet af skansarna i stadens närhet, hvilken fordran dock kunde mildras något, garanti från kejserligt håll att ej ställa trupper i fält mot svenskarna vare sig i Preussen eller i svenska provinser samt obesvärad handel till, från och i Tyskland. Dock gjordes det förbehållet, att Gustaf Adolf utan brytande af stilleståndet finge öfverföra trupper till Stralsund och i öfrigt sörja för dess försvarsverk, om så blefve af nöden. Emellertid förutsattes i instruktionen, att Wallenstein möjligen skulle ge ett kärft svar på förhandlingsuppslaget och söka afspisa gesanten med påståenden om den svenska inblandningens oskälighet. Bielke skulle då dels apologetiskt redogöra för förhållandet till Stralsund, dels anklagande gå till rätta med den kejserliga politikens aggressiva tendenser, båda delarna i nära anslutning till den ståndpunkt, som utvecklats i brefvet till kurfurstarna. Förvisso måste kejsarens undsättning till Polen fattas som innebärande en svårare förnärmelse mot den svenske konungen än dennes garnison i Stralsund kunde vara mot kejsaren. Möjligen skulle Wallenstein söka slingra sig undan med att säga, att formligt stillestånd här vore olämpligt, då det måste tyda på föregående krigstillstånd, hvilket ju dock ej varit förhanden. Bielke hade då att uppvisa, att sådant krigstillstånd åtminstone vid Stralsund faktiskt inträdt. Framhärdade Wallenstein med sin omedgörlighet, vägrande att förhandla om vare sig fred eller vapenhvila, skulle Bielke ej fortsätta diskussionerna. Man räknade med, att han kunde bli skymfligt bemött af generalen, hvars obesvärade ton mot diplomater ju var allbekant.

Hos Tilly skulle Sten Bielke framföra samma ärende, ehuru från allmänna utgångspunkter, begynnande med sin herres svaro- och klagomål. Hvarken kejsaren eller ligans general, uppdrogs åt honom att betona, kunde misstänkas för att gilla hvad som ej vore annat än ett verk af illvilliga tillskyndare. Yrkandet på fredsförhandlingar och vapenhvila skulle upprepas för Tilly, förutsatt att Wallenstein tillkännagifvit samtycke därtill. Om däremot tanken upptagits illa af denne, skulle Bielke i allvarliga ordalag inskärpa den fara, som nu måste hota kristenhetens fred, och vädja till Tilly att för kejsaren och ligans furstar uppenbara den orätt, som skett Sverige. Om situationen tydde på krig, borde han försöka att ernå en neutralitetsförsäkran af ligan. Genom Tilly skulle slutligen brefvet till kurfurstarna, dagtecknadt den 25 april, befordras till adressaterna.[1]

Det kom alltså ej längre i fråga att söka påverka de dansk-kejserliga fredsunderhandlingarna. Gustaf Adolf visste, att freden när som helst kunde väntas, och var fullt öfvertygad om att Kristian skulle vinna den utan landafträdelser om ock mot krigsskadestånd, »dragande således handen ur spelet», skrifver Salvius efter konungens diktamen, »och förmedelst Stralsund kommitterandes H. K. M:t och de kejserske allena tillhopa».[2] När Johan Fegræus, som vid denna tid aflöste Bureus som svensk agent i Danmark, befalldes förfråga sig angående de danska ständernas åsikt om de i Ulfsbäck föreslagna förbunds- och fredspunkterna — Kristian hade bl. a. afvärjt de svenska förslagen med hänvis-

[1] Instruktion för Sten Bielke u. d., Tysk-lat.-reg. april 1629. Jfr *Carlsson* s. 218—220. Den 22 april äro de kungliga kreditiven till Tilly och Lybeck daterade. *Villermont* I, s. 482. *Droysen*, Schriftstücke s. 7 not, *Klopp* III, 1, s. 189. Strödda bref och handlingar 1618—30. I sist anförda samling finnes äfven rådets kreditiv för Bielke till Tilly den 19 april och dess plenipotens för honom den 22 april.

[2] Till rikskanslern i Salvii namn den 30 april, Reg. — Annorlunda bedömde nu Anders Svensson ställningen. Så sent som den 9 maj skref han till Salvius, att han trots allt tviflade på att Kristian skulle göra rådet till viljes i fråga om freden, »med mindre Mecklenburg blifver fullkommeligen restitueradt samt alle städer och hamnar vid Östersjön kvitterade och alldeles ställte uti deras förra villkor igen, och det varder kejsaren väl icke lätteligen görandes». *Gjörwell*, Det svenska biblioteket III, s. 184—187. Jfr Anders Svensson till konungen den 16 maj.

ningen till råd och folkrepresentanter —, var förutsättningen den högst ovissa, att freden skulle gå i sär. Ehuru konungen samtidigt beordrade Fegræus att göra sig förvissad om, att Sverige medtoges i freden, med bemyndigande till skarpa protester, om detta ej vore fallet,[1] uppfattade han Danmarks insats som oåterkalleligt förlorad. Hans uppgörelseprogram var detsamma som förr, och åt Bielke liksom förut åt Salvius gafs i uppdrag att kommunicera fredsvillkoren med Lybeck, jämsides med att de aldrig uppgifna sträfvandena att i godo och med öfvertalningar pressa öfver hansan på Sveriges sida på nytt finge luft[2]. Stralsund, som nu trodde sig fredadt för anfall för den närmaste tiden, erhöll genom Bielke en hälsning från konungen, att uppskofvet med expeditionen endast skulle bli till nytta, och på samma gång en uppmaning till fasthet i alla skiften.[3] Ställningen i staden ingaf dock farhågor, och särskildt voro de försök, som tycktes kunna spåras från holländsk sida att knyta förbindelser med borgerskapet, ägnade att uppväcka misstänksam oro. Generalstaternas agent i Helsingör, Cracau, uppehöll sig länge och väl i Stralsund, där han troddes vara verksam till tvifvelaktig fördel för Sverige; man sade, att planer vore å bane bland borgarna att låta holländska krigsskepp löpa till Stralsund. Konungens därvarande diplomatiska ombud, Alexander v. Esken, kände sig ej mer värfvet vuxen utan påyrkade ditsändandet af någon rådsperson med auktoritet.[4] Bielkes verksamhet skulle också nu för en längre tid bli knuten till Stralsund.

Det är icke uteslutet, att Gustaf Adolf varit betänkt på att jämte Bielke sända ännu en gesant till Tyskland, till Sachsen och möjligen andra protestantiska furstehof.[5] Tanken uppgafs i

---

[1] Till Fegræus den 14 maj, Reg.

[2] Memorial för Bielke den 25 april, *Carlsson* s. 220.

[3] Kreditiv för Bielke till Stralsund den 8 maj, *Gadebusch* II, s. 351—352, jfr Gustaf Adolf till Stralsund den 28 april, *ibid.* s. 349—350.

[4] v. Esken till Salvius den 17 april, Salvii samling. Jfr *Carlsson* s. 228.

[5] Till Johan Georg den 1 maj, *Droysen* Schriftstücke s. 5—6. I brefvet ger eljest Gustaf Adolf sitt varma erkännande åt den bekanta skriften »Notwendige Verteidigung des evangelischen Augapfels», som kurfurstens teologer sammanskrifvit.

hvarje fall, och konungen nöjde sig med att tillsända Johan Georg en skrifvelse, som helt sammanföll med den till kurfurstekollegiet afgångna och liksom denna var daterad den 25 april, samt en sammanfattande redogörelse för Bielkes uppdrag med bifogande af de svenska villkoren, identiska med de för Lybeckkonferenserna tillämnade. Konungen häfdade att utan dessa någon säker fred ej kunde vinnas, men förklarade sig med tacksamhet emotse ändringsförslag i en eller annan punkt af kurfursten.[1] Anledningen till denna särhänvändelse till Sachsen måste bl. a. ha varit känslan af att framställningen till kurfurstarna i gemen, hvilken ju först måste sändas till ärkebiskopen af Mainz som kollegiets kansler, skulle draga ut på tiden. För öfrigt hade samtidigt med brefvet till kurfurstarna en del andra skrifvelser utgått till furstar i Tyskland såväl inom som utom den nedersachsiska kretsen; så gafs i ett bref till hertig Vilhelm af Hessen den 25 april en redogörelse för den stralsundska frågan.[2]

Vid utgången af april och början af maj har Gustaf Adolf tydligen räknat med passivitet från de kejserligas sida någon tid framåt. Trots de oroande ryktena om Arnims marschtillrustningar var man i Stockholm benägen att tro, att Wallenstein icke skulle undsätta Polen och lika litet skrida till ny belägring af Stralsund, förrän marinpolitiken gjort större framsteg: »menas fördenskull, att han skall ännu heller med gode ord söka till att bedraga och hålla oss stilla, till dess att han får bättre fästa sig i sjön».[3] Ju mer freden tycktes närma sig, desto viktigare var det att omedelbart låta svenska flottanstalter träda i de danskas ställe; Fegræus befalldes också att påyrka, att Kristian i tid måtte varsko sin granne, innan han hemkallade de krigsskepp,

---

[1] *Droysen* a., a. s. 1—10. De tre brefven befordrades genom Anders Svensson: till konungen den 7 juni.

[2] *Rommel*, Neuere Geschichte von Hessen IV, s. 80. I riksarkivets afskriftssamling finnes bland »Handlingar ur nationalbiblioteket i Paris» vid sidan af brefvet till kurfurstarna ett annat bref berörande samma ämnen, rubriceradt: »Lettre du Roy de Suéde en forme de manifeste escripte aux princes de la basse Saxe et autres ses alliez sur le sujet des affaires de la Germanie, du 25 april 1629 au Chasteau de Stockholm». Brefvet till Hessen synes vara af samma innehåll.

[3] Till rikskanslern i Salvii namn den 30 april, Reg.

som bevakade oroshärden Wismar.[1] Gustaf Adolf hoppades vinna rådrum de närmaste månaderna. Skulle det visa sig, skref han till Falkenberg, att motparten blott ville »vinna tid och tillfälle till desto starkare att bereda sig emot oss och Sverige, så äro vi ock icke däremot oberedde och hafva dock sedan så mycket större fog och orsak till att desto kraftigare gripa saken an, särdeles hvar de denna sändningen ock illa undfå skulle». Ett stillestånd med de kejserliga skulle emellertid skänka idel fördelar: »kunna ock bättre bereda oss, till dess höstens bekvämligheter ankomma, och därmed skjuta den nye arméns underhållsförslag desto längre fram på vintermånaderna till att lätta och lisa medlen». Men tillbakavisades förslaget om vapenhvila, »så vore fejden förklarad och visste man då säkert, hvad man hade sig till dem att förse».[2] För konungens anstalter och planer måste det emellertid vara af den största betydelse, om de beslutade förhandlingarna med Wallenstein ledde till en bråd och elakartad ände, och han tvangs att fråga sig, huruvida verkligen fälttåget i så fall borde framflyttas till hösten. Synbarligen ha betänkligheter af denna art allt mer inställt sig hos honom, och i maj underrättades Camerarius, att konungen i början af juli ville gå i fält mot Wallenstein, om en hederlig fred ej kunde vinnas på förhandlingens väg.[3]

Afgörandet berodde på ännu oklara faktorer. Och ej minst gällde det att afvakta utgången af förbundsdiskussioner och värfningar. Ställningen började dock klarna.

Både i England och Frankrike kunde allt mer konstateras en sträfvan att förmå Gustaf Adolf till ett ingripande i det tyska kriget. Richelieus diplomati hade emellertid koncentrerat sitt initiativ på Charnacés beskickning, och Zobels uppdrag, det må ha varit mer eller mindre vidtgående (s. 119), synes ej ha kommit att spela någon roll. När det franska sändebudet på vårsidan ankom till Danmark, hade ställningen blifvit sådan, att

[1] Till Fegræus den 14 maj, Reg.

[2] Till Falkenberg den 30 april, Reg.

[3] Salvius till Camerarius, maj u. d., tysk-lat. reg. Brefvet bör emellertid vara från ingången af månaden att döma af hela sammanhanget; f. ö. omförmäles, att Camerarii senast ingångna bref är af den 14 april.

hela den stort anlagda plan, för hvilken han skulle arbeta under sin resa, begynt lossna i fogarna. Hans värf i Baiern och hos ligans furstar hade misslyckats; mycket mindre stod konung Kristian att vinna för det anbefallda närmandet till det katolska, mot kejsarmakten oppositionella Tyskland, som snarare visat större genstörtighet än Österrike, när det gällt att succesivt frampressa en för Danmark dräglig fred. De nya uppdrag, som Charnacé fram på försommaren erhöll från Richelieu, kunde icke omedelbart influera på den då förhandenvarande situationen men pekade betydelsefullt framåt. Förhållandet till England hade i stort sedt utvecklats på samma sätt. Utan hinder hade Spens kunnat värfva flere regementen, hvilka också under sommaren 1629 kommo Gustaf Adolf till handa. När han i enlighet med sitt uppdrag anbefallde subsidiefördrag mellan England och Sverige, möttes han af en ofördydbar sympati inom inflytelserika kretsar men bragte det aldrig så långt, att han ens fick tillfälle att precisera sin fordran, och sedan parlamentet efter den allbekanta stormiga sessionen upplösts i mars, stod den engelska regeringsmakten i förlägenhet för de medel, som skulle erfordrats. Roe nitälskade nu som tillförene för förbundsplanerna och förordade en sammanslutning med Holland, Danmark och Sverige. Omsider erhöll han befallning att resa till Norden och verka för allianstanken. Den danska freden var då redan sluten, och Roes liksom Carnacés diplomatiska arbete kom förnämligast att inrikta sig på åvägabringandet af den svensk-polska förlikning, som i utlandet syntes så önskvärd. Bakom låg sträfvandet att förmå Sverige till brytning med Habsburg.

Något annorlunda gestaltade sig förhållandena i Holland. Innan ännu instruktionen af den 4 mars kommit till Haag, hade delegerade från generalstaterna uppsökt Camerarius och Falkenberg och lagt i dagen en viss ifver att förnya förbundet. Men denna ifver svalnade tämligen hastigt, när väl de svenska ombuden framställt sina tankar om förbundets form och syfte. De togo till orda för att Sverige och Holland gemensamt skulle pressa de kejserliga tillbaka från Östersjökusten, tvinga dem att utrymma de ockuperade områdena och conjunctis viribus befria hafvet från främmande intrång. Genast gjordes den inständ-

ningen, att republiken af kommersiella skäl ej kunde förklara kejsaren krig; i hvarje fall vore det ännu icke afgjordt, huruvida man komme att uppge neutraliteten eller nöja sig med att understödja Sverige. Under fortgången af konferenserna blef det allt mer klart, att holländarna icke ville öppet bryta med kejsaren, att de voro synnerligen obenägna att kontribuera till Gustaf Adolfs fälttåg, och att finansiella och merkantila hänsyn öfvervägde alla andra.[1] Misstron mot Sverige steg i jämnhöjd med animositeten öfver den preussiska handelsspärren; man tviflade på att Gustaf Adolf skulle kunna infria sina löften utan stödet af allianser med hansan och riksfurstar, och man misstänkte honom för att söka egen fördel med det planlagda ingripandet.[2]

De mörknande förbundsutsikterna voro i början af maj bekanta för Gustaf Adolf, som dock icke uppgaf taget. Han hade icke, heter det i ett bref till Camerarius, tagit med i problemet den holländska folksjälens benägenhet för materialism, hvarför förslaget förmodligen vore otillfredsställande för de i Holland gängse vinstsynpunkterna; emellertid skulle Camerarius fullfölja underhandlingen. Eftersom republiken tycktes vara besluten att undvika brytning med kejsaren, och Danmark tydligtvis stode i begrepp att sluta en fred, som lätt kunde medföra skadliga konsekvenser för de allmänna intressena, vare sig fredsvillkoren blefve riskabla eller konung Kristian rent af antoge rollen af kejsarens medkonspiratör till sjöss, så kunde ju Sverige och Holland förenas i gemensam aktion om ej mot kejsaren så mot Danmark, om behof däraf gjordes, och den nyligen stegrade tullen i Öresund[3] borde få utgöra förevändningen att hålla detta land i tygeln. Innan konungen kunde inlåta sig djupare i den tyska frågan, måste han alltnog veta, hur det ginge med de holländska subsidierna. Önskemålet att Sverige först skulle sluta fred med Polen tycktes honom föga hållbart, men omöjligt vore det dock icke, att han komme att söka ernå stillestånd, blott full trygghet därigenom gåfves.[4] Konungen var synbarligen orolig

---

[1] *Wittich,* Falkenberg s. 249—261.

[2] *Capellens* dagbok, *Klopp* III, 1, s. 308.

[3] Om de väsentliga tullstegringarna i mars 1629 se *Fridericia* I s. 114.

[4] Salvius till Camerarius, u. d., Tysk-lat. reg. maj 1629.

för att de beramade underhandlingarna med de kejserliga skulle i Holland uttydas som tecken på bristande allvar i hans afsikter. Falkenberg hade därför vid utgången af april bemyndigats att förklara, att Sverige blott ville vinna tid för att sedan med så mycket större kraft sätta företaget i verket[1], och den antydan, som nu gafs Camerarius, att fälttåget skulle kunna begynna i juli (s. 185), afsåg förmodligen äfven att afväpna den artens betänkligheter.

De nya förslagen från svensk sida hade emellertid ingen verkan. Senare delen af april hade på grundvalen af Camerarii instruktion afgörande förhandlingar kommit i gång. Mycket snart var offensivförbundets öde besegladt; allra minst ville man inlåta sig på ett sådant, som riktades mot kejsaren. Här torde de förbindelser, som förmedlades af Aitzema med Wallenstein (s. 161), ytterligare verkat afkylande, ehuru det i sinom tid skulle visa sig, att Holland på intet vis vunnit på dem. De svenska underhandlarna funno intet gehör för krafvet på subsidier. Förbittringen mot Sverige inom köpmannakretsarna hotade att bli större än den var mot Spanien. Misstron mot Sverige var ingrodd — öfverallt samma »alte cantilena».[2] Vid midten af maj följde omsider generalstaternas resolution, som innebar uppskof. Månad efter månad framflyttades därpå ompröfningen af det gamla förbundets förnyande, och först inemot ett år senare upptogs rådplägningen därom på nytt.[3]

Falkenbergs omfattande värfningar i Holland, vid hvilka Gustaf Adolf fäst stora förhoppingar, hade likaledes mött afsevärda vanskligheter. Ej nog med att generalstaterna, som förklarade sig behöfva och verkligen också behöfde mer krigsfolk än vanligt för det stundande fälttåget mot spanjorerna, afböjde förslaget om truppöfverlåtelser till Sverige, de förvägrade äfven Falkenberg rätt att röra värfningstrummorna och hålla mönstringar inom republikens område.[4] Gustaf Adolf fann nödigt att in-

---

[1] Till Falkenberg den 30 april, Reg.

[2] *Wittich,* Falkenberg s. 265.

[3] *Schybergson,* Sverige och Holland s. XCVI ff.

[4] *Wittich,* Falkenberg s. 21—22.

skränka sig till en förfrågan, huruvida prins Henrik fram på höstsidan kunde afstå en del folk.[1] Alldeles oförberedd på de af Holland resta hindren synes dock Falkenberg icke ha varit. Han förlade sina försök till Ostfriesland och särskildt till staden Emden, hvarifrån han utsträckte dem ganska långt in i Tyskland. Grefskapet Ostfriesland intog en egendomlig ställning. Ehuru tillhörigt den rikstyska kretsindelningen afsöndrades det i maktlös isolering från sitt större samband, hänvisadt till ineffektiva neutralitetsproklamationer och utsatt för öfvergrepp från ömse håll. Här hade de katolska arméerna trängt in och fattat fäste, här syftade de habsburgska flottplanerna alltifrån början att vinna en utfallsport, men här hade också holländarna vant sig att anse sig hemma med anspråk som inom en legitim intressesfär. Falkenberg medbragte från Gustaf Adolf en skriftlig uppfordran till staden Emden att upplåta samlingsplats för värfningarna, hvilket också beviljades.[2] Kommendanten i staden, Ehrenreutter d. ä., underlättade hans program, och de svenska värfningarna skredo märkbart framåt, oaktadt generalstaterna lade allsköns hinder i vägen för dem. Man räknade med, att 5- till 6,000 man skulle komma att stå under svenska fanor i Ostfriesland.[3]

Stärkt i sin tillförsikt af framgången ingick Falkenberg i sina bref till konungen på en märklig och dristig plan, som troligen dock redan före affärden dryftats af honom och Gustaf Adolf, och som kanske föresväfvat konungen i Ulfsbäck, när han föreslog ett fälttåg med Glyckstadt som utgångspunkt. Ordalagen i ett bref från konungen den 13 maj synas nämligen ge vid handen, att denne varit den egentlige upphofsmannen till det projektet som åsyftas. Här föreskrifves, att Falkenberg skall förmå kommendanten »både muneribus och stora promisser» att förbli Sverige bevågen samt sondera rådets och grefvens mening, »hvad de hålla därutaf, om ock rådet vill göra oss någon assi-

---

[1] Salvii anförda bref till Camerarius.

[2] Kreditiv till Emden den $^{16}/_{26}$ jan. *Klopp* III, 1, 309. Fullständigt aftryckt i första upplagan (Tilly) II, 458.

[3] *Witttich,* Falkenberg s. 22—24, 262 ff.

stens därutinnan, där såvida komme».[1] Camerarius hade något tidigare fått i uppdrag att försiktigt utspörja, om republikens regering skulle gilla, att konungen rådförde sig med staden Emden och grefven af Ostfriesland i syfte att säkerställa grefskapets och Nordsjöns frihet; Camerarius skulle uppfordra generalstaterna att åtminstone platoniskt gynna konungens afsikter.[2] Hvad som här dunkelt antydes kan ej gärna vara annat än samma plan, som utformades af Falkenberg i ett bref till konungen vid midten af maj.[3] Det gällde ingenting mindre än en diversion af det tyska kriget med formlig ockupation af ostfriesiskt område och öfverfall på de kejserliga garnisonerna i landet. Falkenberg ansåg det vara af vikt att vinna den ostfriesiske krigaren Knyphausens medverkan till planen. I alldeles samma dagar yttrade Gustaf Adolf till rådsherrarna i Stockholm, att det spansk-holländska krigets koncentration kring fästningen Herzogenbusch innebure det allra bästa tillfälle att företaga sig något på denna skådeplats, ord som ofelbart måste hänsyfta på den ostfriesiska diversionen.[4] När han vid pass en månad senare besvarade Falkenbergs bref, fann han emellertid ställningen icke tillåta projektets utförande; det finge uppskjutas, »till dess framdeles någon bättre lägenhet yppar, den desseinen att effektuera». Utvecklingen på den preussiska krigsskådeplatsen och en viss osäkerhet om holländarnas hållning hade fällt detta utslag.[5] Vid samma tid inträffade också i Ostfriesland en omhvälfning, förorsakad af den vid fästningen i Brabant sysselsatta holländska härens behof af förstärkningar, hvilken för månader framåt förstörde frukten af Falkenbergs framgångsrika värfningar (s. 204).

---

[1] Till Falkenberg den 13 maj, Reg., med svar å bref från denne af den 17 mars samt 15, 17 och 18 april.

[2] Anfördt bref till Camerarius af maj. Om datum se s. 185 not 3.

[3] Den 13 eller 14 maj g. st. Brefven äro ej bevarade men åberopas i konungens svar den 13 (23) juni (*Wittich*, Falkenberg s. 266 ff.). Sedes belli skulle förläggas till Ostfriesland »förmedelst de trupper vi hafva där värfva låtit och Emdens assistens», hvilket ju öfverensstämmer med det ofvan anförda brefvet till Falkenberg af den 13 maj.

[4] Protokoll den 16 maj, *SRP* I, s. 132.

[5] Till Falkenberg den 13 juni, Reg. Jfr *Wittich,* Falkenberg s. 272—274.

Gustaf Adolf hade underskattat den öfverhängande faran, när han ett ögonblick trott sig vinna ro under den närmaste delen af sommaren. Mer än en vecka af maj kan dock icke ha förflutit, förrän han, tydligen genom bref från rikskanslern, inhämtade underrättelser om ställningen i Preussen, som kommo honom att ändra mening. Och allt vissare uppgafs det, att kurfursten af Brandenburg inkallat fienden.[1]

Redan de sista dagarna af mars torde en del trupper af den för Polen afsedda expeditionen satt sig i rörelse (s. 168 not 4). Oxenstierna hade i det längsta velat uppfatta ryktena om kejserlig undsättning som hugskott. Det var för honom en obegriplighet, att polackerna hade kunnat vara »så galne».[2] Nu var hans misstänksamhet väckt, och i början af april lät han träffa anstalter för att säkra Dirschau mot öfverrumpling samt sände spejare in i Pommern.[3] Ännu vid midten af månaden hade dock full visshet icke ernåtts om hvad som var på färde: dels sades de kejserliga marschera mot Preussen, dels uppfattades deras tåg som riktadt mot Schlesien. Oxenstierna hade erhållit kunskap om att Arnims trupper samlats vid Neu-Stettin och stodo inför sitt uppbrott. I Danzig voro visserligen många af den meningen, att polackerna skulle vägra dem tillåtelse att öfverskrida gränsen. Rikskanslern ansåg i hvarje fall af nöden att träffa försiktighetsåtgärder och samman-

---

[1] Sten Bielkes nya instruktion den 8 maj, tysk-lat. reg., visar att man nu erhållit fullständigare visshet om de kejserligas förehafvande. Ett nytt korrespondensbref från Salvius till Camerarius (*ibid.* s. 112, det förut anförda s. 105 ff., båda maj u. d.) anför Oxenstierna som källa för underrättelser om Brandenburgs hållning; kurfursten sades nyligen ha afskedat sin hofpredikant Bergius och stode nu i färd med att bli katolik — »Deus bone, quanta metamorphosis!» Det är alldeles tydligt, att Oxenstiernas fragmentariskt bevarade bref till konungen den 14 april (*OSB* I, 4, s. 473—474) innehållit en exposé öfver ställningen i Preussen. Samma dagar hade han nämligen erhållit allt mer oroväckande uppgifter om de kejserligas anryckande.

[2] Till Gustaf Horn den 28 maj, *OSB* I, 4, s. 505—507.

[3] Till Herman Wrangel den 2 (?) och till Bengt Bagge den 8 april 1629. *Ibid.* s. 452—453.

draga trupperna.[1] Samtidigt skref han till konungen ett numera till större delen förloradt bref, som emellertid synes ha innehållit en mycket nedslående skildring af ställningen i Preussen och svårigheterna att upprätthålla försvarsverket. Trots försäkringarna om uthållighet var det icke fritt från misströstan; »mina krafter begynna fuller nötas af åren», skrifver han efter att ha framhållit, att han icke ansett det verkliga läget böra »fördöljas eller säjas bättre eller värre än det är».[2]

Sedan konungen mottagit kanslerns skrifvelse, tvekade han icke länge att fatta sitt beslut att resa till Preussen. Budskapet från Oxenstierna synes ha uppfattats som ett verkligt nödrop; ännu starkare verkade ett bref från denne till brodern Gabriel, som företeddes för Gustaf Adolf. Ej utan missnöje tycktes konungen ha försport kanslerns nedslagenhet.[3] Ehuru den förändring af planer och anstalter, som nu blef af nöden, långt i förväg förutsetts som en möjlighet, kom vissheten tydligtvis nu olägligt. Riksdagen stod ju snart för dörren; nu måste förhandlingarna med denna lämnas i rådets hand. Konungen gaf det i uppdrag att förvärfva ständernas samtycke till de preussiska stilleståndsvillkoren, redogöra för ställningen till kejsaren och framlägga de fredspunkter, som skulle ha öfverbringats i Lybeck. De kunde visserligen mildras något, men någon säkerhet stode icke att vinna, om de ryggades. Stora pålagor kräfdes — de vore dock lindrigare, än om Sverige blefve skådeplats för kriget. Folk skulle hållas i beredskap för att kastas öfver till Preussen, om Arnim ansatte landet.[4] Gustaf Adolf var beredd på att nöd-

[1] Till Thomas Muschamp, Alexander von Essen, Bengt Bagge, Herman Wrangel den 14 april, *ibid.* s. 468—471, 471 not och 472 not. Af samma dag finnes bland Handl. rör. polska kriget 1629 en utförlig relation af stockholmsborgaren Lukas Wastesson, hvilken vid denna tid vistades i Preussen (*OSB* I, 4. s. 500—501), af innehåll, att Arnims armé i Pommern utgjorde 26 komp. ryttare och 43 komp fotfolk, »förmentes att vara 15,800 man», hvarjämte ännu två regementen sades skola komma. I en annan relation i samma samling anges styrkan till 17 komp. kavalleri, 43 komp. infanteri och 30 kanoner.

[2] Till konungen den 14 april. *OSB* I, 4, s. 473—474. Jfr s. 191 not 1.

[3] Gabriel Gustafsson till rikskanslern den 18 maj, *OSB* II, 3, s. 175; jfr svarsbrefvet från denne den 16 juni, *OSB* I, 4, s. 542, där det heter, att ifrågavarande bref »causeret något misshag».

[4] Prot. den 16 maj. *SRP* I, s. 130—132.

gas dröja i utlandet tills riksdagen afslutats, för den händelse det kejserliga anfallet tvunge honom härtill.[1] Riksråden skulle emellertid först uppehålla ständerna åtta dagar i afvaktan på konungens möjliga återkomst.[2] Han synes ha hoppats, att resan trots allt skulle vara undangjord på jämförelsevis kort tid. Så uppges det äfven i ett bref till Camerarius, där det emellertid framhålles, att det tyska fälttåget näppeligen kan bli af förrän framåt hösten.[3] Ty ännu förefanns ju en möjlighet, att vapenhvila skulle kunna upprättas med Wallenstein, i all synnerhet som budskapen om undsättningskåren icke definitivt besannats.

Sten Bielkes uppdrag måste emellertid nu omläggas för att svara mot alla eventualiteter. Sändebudet skulle snarast möjligt utforska, huruvida ryktena vore sanna eller falska. I senare fallet ägde han att uppträda i enlighet med förut lämnade föreskrifter. Hade åter verkligen en armé sändts till Preussen, skulle Bielke stanna i Stralsund och därifrån afsända en skrifvelse till Wallenstein, med betonande af den oförenliga motsats, som bildades af de kejserliga kommissariernas sista bref och denna om öppen fiendskap vittnande expedition. Därest generalen ännu föredroge hederlig fred framför krigets förödelseverk, borde han återkalla sitt folk och samtycka till rådslag om konfliktens biläggande. Det förutsattes, att Wallensteins svar kunde bli groft afsnäsande, och att han skulle skylla på Sveriges obefogade inblandning i Stralsund samt vägra att taga sitt folk från Preussen, förrän den svenska garnisonen förts från staden. Bielke skulle då replikera genom att starkt understryka samma försvars- och anklagelsepunkter, som framställts i brefvet till kurfurstekollegiet.

---

1 »Inter alia jussi, ut comitia peragatis, si non rediero, ut jam dicitur iterum ivisse in Prussiam». *SRP* I, s. 131.

2 Instruktionen för rådet den 19 maj, *ibid.* s. XXXVIII.

3 Salvii senast anförda korrespondensbref till Camerarius, maj 1629. — Drottning Maria Eleonora, som förälskat sig i utsikten att hennes gemål detta år skulle stanna hemma, skrifver samtidigt till Oxenstierna och uppmanar honom att draga försorg om att konungen återvänder till riksdagen. Därpå riktas till kanslern en ganska betecknande uppfordran: »dann auch in allen die consilia dahin dirigiren helfen, damit wann Ihr Kgl Ma:t des gemeinen Wesens in Teutschland sich unternehmen wollten, Ihr Person dennoch davon enthabt möchten sein». U. d., tysk-lat. reg. maj 1629.

Han skulle därjämte underrätta Tilly om Wallensteins hållning, uppmana ligans general att framhärda i vänskaplig neutralitet gent emot Sverige och genom honom befordra brefvet till kurfurstarna. Visade sig Wallenstein något mindre kärf, i det att han väl ville förhandla men ej draga expeditionen tillbaka, skulle Bielke bestrida rättmätigheten af dylik undsättning till fienden och häfda nödvändigheten af att fientligheterna inställdes, tills underhandlingar kunde komma i gång. Vägrades då detta, var gesanten befalld att fritaga konungen från allt ansvar för hvad som komma månde; han hade förvisso pröfvat alla medel till vänskapens bevarande. Det kunde slutligen tänkas, att Wallenstein undskyllde sig med att trupperna öfvertagits af Polen och ej mer kunde återkallas. Häremot skulle Bielke rikta en eftertrycklig protest; biståndet till konung Sigismund kunde ej tolkas som annat än oförtäckt fientlighet och som en kränkning af folkrätten. Ville åter generalen draga sina regementen från Preussen, stode vägen fri för underhandlingar.[1]

Den 16 maj lämnade konungen sin hufvudstad, den 21 landsteg han i Pillau och öfverraskade rikskanslern, som icke väntat hans ankomst på grund af den förestående riksdagen.[2] Han nåddes genast af underrättelsen, att Arnim med sina trupper marscherat öfver gränsen, »aktandes att adsistera polacken och infestera oss här i Preussen».[3] De svaga förhoppningarna om vapenhvila med de kejserlige synas ögonblickligen ha brustit. Nu var det tyska kriget oundvikligare än någonsin. »Vi måste tvungne och igenom sådan orätt och injurie nödgade komma däruti».[4] När konungen väl satt foten på preussisk mark och

---

[1] Instruktion för Sten Bielke den 8 maj, tysk-lat. reg. Af samma innehåll men afpassade efter definitiv visshet om undsättningen äro några kortare förhållningsorder till Bielke den 21 maj, Reg.

[2] *Hoppe* s. 398. Oxenstierna hade den 6 (16) maj afsändt Grubbe till konungen med underrättelser om de kejserligas antågande och om provianteringsbekymren för Preussen, *ibid.* s. 392. Det är ganska möjligt, att sekreteraren träffat konungen före afresan och yttermera stärkt honom i ett beslut, som dock uppenbart redan var fattadt, sedan kanslerns bref af april ankommit. Jfr s. 191 och s. 192 not 1.

[3] Till Bielke den 21 maj.

[4] Till Leslie och Duwall den 21 maj, Reg.

inhämtat hur fältet låg, synes han dock ha dragit den slutsatsen, att han ganska snart skulle kunna resa hem till Sverige och ägna sig åt förberedelserna åt det tyska fälttåget, när detta nu kunde komma till stånd. Berättelsen om stämningen bland polackerna mot de nykomna skyddstrupperna kunde verkligen väcka förhoppningar att äfventyret snart skulle vara ändadt.

Arnim hade från Neu-Stettin påskyndat sin marsch, drifven af Wallensteins brådskande maningar att icke bekymra sig om den svensk-polska vapenhvilan. Ordalagen i hans bref tyda på att ännu mycken oklarhet vidhäftade det ingångna aftalet; fältherren är orolig för att få otack till lön men litar på konung Sigismunds lojalitet. Han befaller Arnim att utan uppskof marschera in i Polen och att ej varsko om sin ankomst, förrän han hunnit några dagsresor in i landet; då skulle man invänta konungens kommissarier eller sända bud till Warschau. Ansvaret för tåget toge Wallenstein på sig, och Arnim hade blott att hänvisa till dennes bref till Sigismund. Men ifvern efterträddes så småningom af en viss betänksamhet, och Arnim fick en förklarande order att ej gå öfver Weichsel: först måste polackerna godvilligt anvisa pass, då de i annat fall kunde fatta humör och tro att man kommit för att taga deras land. Men det måste göras klart för dem, att alla försök att kränka den kejserliga armén skulle medföra svåra efterräkningar. Misstämning finge till hvarje pris undvikas, den skulle blott förlama företagen och komma fienden till godo.[1] Men Wallenstein hade redan gått för långt. Konung Sigismund hade velat, att Arnim skulle töfva något, men denne hade stormat på i förlitande på öfverfältherrens auktoritet.[2] Meningen hade tydligen varit, att de kejserliga trupperna först fram i juni borde inrycka i landet.[3] När Arnim med sin kår hunnit fram till närheten af Thorn, be-

[1] Wallenstein till Arnim den 4, 5 och 10 maj, *Förster* Briefe II, s. 41—44.

[2] Ett originalbref från obekant afsändare, dat. Küstrin den 6 (16) maj och ställdt till Jakob Segern (Handl. rör polska kriget 1629, tydligen uppsnappadt) ger en del underrättelser, som i allo låta förena sig med Wallensteins egna bref. Jfr *Irmer* Arnim s. 106.

[3] En relation från landtdagen i Kulm, maj 1629 (Handl. rör. polska kriget) uppger den 21 juni. Stilen är Jakob Kapuskis, korrespondent till svenska rikskanslern.

falldes han alltnog af Sigismund att marschera tillbaka. Allt var i största förvirring, lägret led brist på tillförsel, 800 man rymde bort, och de polska kommissarierna medbragte, när de omsider anlände, förtörnade skrifvelser från konungen, som frågade hvarför man utan tillstånd om kvarter ryckt in i landet. Arnim var förbittrad på Wallenstein och ville lämna tjänsten, »dann Ihre consilia und manier zu kriegen stehet mir nicht an». Härtill kommo svårigheter och oklarhet i afseende på formen för truppernas öfverlämnande. Konungen önskade, att officerare och soldater äfven skulle svärja prins Vladislav trohet under fälttåget, hvilket synbarligen ogillades af kommissarierna. Slutet synes ha blifvit, att eden aflades till konungen och republiken. Arnim befalldes emellertid att med sina trupper öfvergå Weichsel.[1] Det tumultuariska förloppet vid Arnims mottagande förklaras måhända äfven däraf, att hans trupper öfverstigit det af magnaterna beviljade antalet; det uppgifves nämligen, att polska senatorerna endast samtyckt till att insläppa 6,000 man men vägrat att mottaga en större armé.[2] Stämningen sades vid slutet af maj bland polackerna vara så förbittrad, att man önskade att Gustaf Adolf måtte tukta de ovälkomna gästerna.[3] Inom den lägre adeln knorrade man öppet öfver konung Sigismunds »seltzame Stratagema» och menade att han bedragit ständerna.[4] Mycket i denna visserligen outredda utveckling kan synas peka i den riktningen, att den kejserliga hjälpsändningen detta liksom föregående år uteblifvit, därest ej Wallensteins beslutsamma hänsynslöshet ställt polackerna inför ett faktum.

Spänningen mellan de två fiendelägren var tillfyllest känd för Gustaf Adolf. Han förutsatte också, att det icke skulle dröja länge, förrän förhållandet blefve ohållbart.[5] Vid förhör med

---

[1] Arnim till Wallenstein, Schwetz den 18/28 maj, med bilagor. *Chlumecky* s. 140—143. Jfr *Irmer* Arnim s. 107—108 och *Gindely* Maritime Pläne s. 38.

[2] Relation från landtdagen i Kulm, maj.

[3] Johan Eriksson till proviantmästaren Petrus Basuel, Ossa den 27 maj. Handl. rör. polska kriget

[4] »Relation: in Schwetz an des marienburgisch Voyvoden Hof dieses erfahren». *Ibid.* Aktstycket återgår tydligen på Arnims underhandlingar med de polska kommissarierna. Stilen är Jakob Kapuskis.

[5] Salvius till Camerarius den 30 maj, tysk-lat. reg.

fångna polacker inhämtades en del underrättelser, visserligen knappt i allo pålitliga, om det häftiga språket vid Arnims konferenser med kommissarierna. Gustaf Adolf kom t. o. m. ett ögonblick på tanken att söka locka öfver den kejserliga armén på sin sida, innan den polska solden utbetalats.[1] Projektet var för äfventyrligt för att kunna förverkligas men belyser uppfattningen i svenska armén. Faran var det oaktadt allvarlig, och den brandenburgske kurfurstens hållning var ännu icke säker, i all synnerhet som hans förhandlingar med staden Königsberg och Preussens ständer tycktes angifva en viss oklarhet.[2] Dock inhämtades efter hand de mest lugnande försäkringar härom. Georg Vilhelm bedyrade högtidligen, att äfven för honom ryktena blott varit rykten; han hade nu sökt utverka marschens inställande och skulle arbeta på ett återupptagande af de afbrutna förhandlingarna.[3] Från svensk sida lät man sig angeläget vara att visa kurfursten all hänsyn men ställde sig något misstänksam till dessa förklaringar; i själfva verket torde dock farhågorna så småningom gifvit sig, ehuru flere beskickningar långt fram på sommaren växlades i ärendet.[4] Om kurfursten tidigare lutat åt tanken att utnyttja den kejserliga arméns hjälp, så var han i alla händelser nu öfvertygad om vådorna af dylik samverkan. I maj vände han sig till Arnim och uttryckte sina bekymmer öfver ett tilläfventyrs hotande infall i hertigdömet men förklarade sig beredd att med alla medel försvara sig. Uppenbarligen hade mellan hofven i Wien och Warschau samförstånd vunnits om gemensam aktion mot kurfursten för att tvinga honom öfver på rätt sida; Arnim röjde sedermera, att »gefährliche Koncepte» varit i görningen från kej-

[1] Förhörsprotokoll den 2 juni, Handl. rör. polska kriget, med bilagd anteckning af Salvii hand om konungens åsikt. Konungen till rikskanslern den 2 juni, *OSB* II, 1. s. 485—486.

[2] *Hoppe* s. 403. Jfr konungen till rikskanslern den 6 juni, *OSB* II, 1, s. 493. *Cronholm* II, s. 500 ff.

[3] Georg Vilhelm till Gustaf Adolf den 17/27 maj. Originalbref från kurfurstarna af Brandenburg 1624—1658.

[4] Gustaf Adolfs resolution för Fabian Borck den 5 juli. Resolution för Streiff den 7 aug. Georg Vilhelms memorial för ds. den 8 aug. Förhandlingar mellan Sverige och Brandenburg 1571—1632. — Konungen till rikskanslern den 13 juni, *OSB* II, 1, s. 499.

serlig sida mot Georg Vilhelm. Hvilka dessa planer än varit — måhända anknöto de till rikets anspråk på Preussen — strandade dock hoppet om brandenburgarnas vapenbrödraskap på Georg Vilhelms respekt för svenskarnas vapen, en respekt som visserligen tidvis vacklade[1], och brandenburgaren Arnims ståndaktighet. Den senare lät nämligen genast försäkra kurfursten, att hertigdömet skulle skonas[2], och han höll i fortsättningen sitt ord trots alla påfrestningar. Däremot visade sig de farhågor ogrundade, som man vid polska hofvet hyst för att Arnim, bunden af sina tidigare svenska förbindelser, skulle låta hänsyn härtill inverka på sitt handlingssätt; i den delen hade Wallenstein lugnt tagit allt på sitt ansvar.[3] Fastmera förtörnade Arnim svenskarna genom den skarpa tonen i de bref, som växlades rörande fångbyte och annat, och när Herman Wrangel tillsport honom om anledningen till den kejserliga hjälpkårens utsändande, svarade han, att en sådan fråga kräfde flera lika berättigade motfrågor.[4]

Den kejserliga armén visade sig i begynnelsen vara en farlig motståndare. Gustaf Adolf ville till hvarje pris bli den kvitt; det gällde för honom att bringa polackernas missnöje till stegring. Han sammankallade fram i juni öfverstarna och föreslog dem en ilmarsch genom Polen, »det att ruinera och deklinera», och in i Littauen, åsyftande en förening med Gustaf Horns armé, och därefter tillbaka till trakten af Königsberg; de kejserliga skulle följa efter, arméerna skulle gemensamt brandskatta landet och planerna förvirras. Det högre armébefälet förklarade dock, att företaget vore omöjligt, och debatten måste aflysas, sedan underrättelse kommit om Arnims anryckande.[5] Kort därpå följde den häftiga slaktningen vid Stuhm, där konungen själf sväfvade

---

[1] *Gindely* Maritime Pläne s. 49.

[2] *Irmer* Arnim s. 108—109.

[3] Drottning Konstantia till kejsaren juli 1629. *Förster* Wallenstein s. 432.

[4] Arnim till Herman Wrangel den 27 juni (7 juli), skrifvelser till Herman Wrangel, orig. En afskrift sändes till rikskanslern, »efter där synes någorledes hans spotskhet». Grubbe till Oxenstierna den 28 juni.

[5] Grubbe till Oxenstierna till 12 juni. G. säger sig dock ej veta, om konungen omfattat planen »anten med allvar eller studio till att se hvars och ens judicium».

i yttersta lifsfara, och där fienden behöll fältet. Men i fortsättningen förlamades den kejserliga arméns kraft. När man i svenska lägret misstänkte, att fienden i samförstånd med brandenburgske kurfursten förberedde ett anslag mot det hertigliga Preussen, hade man så till vida rätt, som Sigismunds diktan och traktan allt mer anknöt sig till hoppet om att kunna taga Königsberg. Men Arnim var omedgörlig; han menade, att detta vore rätta sättet att förmå kurfursten att i desperation öfvergå på fiendens sida, och han varnade under hand sin landsherre för hvad som var å bane. Sedan åtskillig tid uttröttad på hela företaget anhöll han hos Wallenstein om afsked, bekom det slutligen och skildes i full konflikt från polackerna, som beskyllde honom för att ha förrådt krigskonseljens hemligaste rådslag. Tillståndet i den kejserliga hären var bedröfligt, disciplinlösheten i stigande och solden uteblifven.[1] Han efterträddes af Henrik Julius af Sachsen-Lauenburg och flottbyggaren Filip Mansfeld. Båda hade vistats i Sverige och synas ha varit personliga fiender till Gustaf Adolf.[2] Men den kejserliga armén i Preussen var nu i stort sedt ur leken, Sigismunds förhoppningar gäckade och utsikten till fastare stillestånd i tillväxt.

När Gustaf Adolf lämnade Sverige, hade han tydligen varit beredd på, att det skulle dröja jämförelsevis länge, innan det tyska fälttåget sattes i verket, hvilket ju också synts honom innebära ganska betydande fördelar. Men härutinnan bragtes han i samband med situationens omskiftning på andra tankar. Han styrktes genast i sitt hopp om att snart nog kunna segla hem till Sverige. Efter förrättadt värf i Preussen, underrättade han omedelbart efter landstigningen Camerarius, ville han påskynda hemresan och utan dröjsmål pådrifva rustningarna för den tyska expeditionen, som säkerligen skulle kunna företagas om ej förr så vid höstens början.[3] Sten Bielke manades att försäkra Stralsunds borgerskap, att konungen ej glömt staden utan alltjämt tänkte

[1] *Irmer*, Arnim, s. 112—115.

[2] *Piasecki* s. 487. Wallenstein till Arnim den 7 juli, *Förster* Briefe II, s. 53. Salvius erinrar (till Erik Andersson Trana den 13 aug.: i dennes samling) om att hertigen var den, »som fick munslaget i Sverige». Peder Galt har i sina depescher från Stockholm 1622—24 uppgifvit, att Mansfeld som svindlare brutit sin tjänst hos konungen.

[3] Till Camerarius den 23 maj. *Loenbom*, Hist. Archivum IV s. 79—80.

komma dit i egen person, »fast det än icke skulle eller kunde ske förrän in på hösten».[1] Men detta utesluter icke, att konungen redan nu torde ha varit beredd att under loppet af sommaren anträda resan till Pommern, om så blefve möjligt. När det i ett bref till Falkenberg säges, att konungen först vill afvakta, om ej fredsstämningen dock skulle bryta genom i Polen, och därpå, hur än härmed månde gå, i slutet af juni eller början af juli bege sig öfver till Stralsund, är kanske detta ej blott och bart en diplomatisk jämkning, betingad af önskvärdheten att förhindra en paus i förhandlingarna med generalstaterna; Camerarius erhöll för öfrigt samtidigt i uppdrag att söka afväpna alla misstydningar af konungens afsikter.[2] Några dagar därefter uttrycktes i en skrifvelse till riksrådet konungens förhoppning att redan före slutet af riksdagen vara tillbaka i Sverige, hvarpå visserligen följde underrättelser, präglade af något större tvekan och tillkännagifvande, att han måste stanna längre än han ärnat.[3] Man måste antaga, att de växlande budskapen om ställningen i Preussen ömsom gifvit fart åt och ömsom tillbakahållit de snabba impulser, som lågo i Gustaf Adolfs natur. Å ena sidan kunde skäl tala för att så snart som möjligt förflytta kriget till Tyskland, å andra sidan kommo i betraktande fördelarna af ett uppskof till höstsidan, då armén kunde räkna på större förråd efter skördens bärgning. Vid ingången af juni var konungen böjd för det senare. Sju regementen skulle i tidens fullbordan från Sverige öfverföras till Stralsund och förenas med de därvarande trupperna; förutsatt att Arnim blifvit tuktad, skulle samtidigt armén i Preussen tränga fram landvägen genom Pommern. Men konungen erkände själf, att starka invändningar reste sig häremot, särskildt vållade af den »perplexitet», som födts af budskapet om fred mellan Danmark och kejsaren.[4]

»Miraculum hoc pacis erit», hade en af de danska herrarna skrifvit vid ingången af förhandlingarna i Lybeck, med tanke på

[1] Till Sten Bielke den 21 maj, Reg.

[2] Oxenstierna till Camerarius den 6 juni, *OSB* I, 4, s. 516—519. — Till Falkenberg den 21 maj, Reg. Anfördt bref till Camerarius den 23 maj.

[3] Till riksrådet den 27 och 29 maj, Reg.

[4] Grubbe till Oxenstierna den 2 juni. — Konungen till rikskanslern den 3 juni, *OSB* II, 1, s. 488. — Till Falkenberg den 4 juni, Reg.

de försvinnande utsikter, som tycktes vara för handen och som gjorde ett resultat till hvad han kallade »donum immediate divinum».[1] Nu var ändock freden åvägabragt, ehuru ratifikationen alltjämt väntades. På minnesmedaljerna lät konung Kristian inprägla en inskrift, som skulle hugfästa »den goda sakens slutliga seger». Bittert ironiskt klingade dess officiösa ton. Intet af de mål, för hvilka konungen gått i striden, hade infriats; ställningen var afsevärdt förvärrad. Ingen säkerhet hade vunnits för en afveckling af den mer än någonsin elakartade kris, som blott utvidgat sin cirkel öfver den tyska jorden. Hertigarna af Mecklenburg synas vid sidan af fredsinstrumentet ha ihågkommits med några sväfvande löften[2], hvilka icke båtade mycket. De voro alltfort dömda till landsflykt och hänvisade till den ovissa hjälpen af bönemän inom riksständernas krets. Stralsund hade lämnats utanför freden och blef allt ifrån början af den utveckling, som nu följer, för Wallenstein en icke ovälkommen förevändning till att kvarhålla trupperna i Pommern och Mark.[3] Gustaf Adolf, som ännu ej med full visshet kände, om fred ingåtts, och ännu mindre ägde kunskap om villkoren, tvekade dock icke ett ögonblick i sin tro, att den måste vara i högsta måtto skadlig. Han ansåg sig böra räkna med möjligheten, att Kristian så nära lierat sig med kejsaren, att full säkerhet mot ett anfall från hans sida icke längre gåfves. Men på allvar ville han ej tro, att detta skulle inträffa. Danmark vore för svagt för att kunna kasta sig i ett sådant äfventyr, då bland dess provinser endast Själland och Skåne skonats från krigslågan de senaste åren, och då i händelse af krig det öster om Öresund belägna landet »strax vore fientligt förhärjande oundvikligen exponeradt». Kristian skulle ej heller våga angripa, om Sverige hade en armé i Stralsund, »honom så när på hälarna».[4] Den eld,

---

[1] Kristian Tommessen Sehested till Holger Rosencrantz den 17 jan. 1629, Langebeks diplomatarium, RA, Köpenhamn.

[2] *Fridericia* I, s. 49.

[3] Wallenstein till Collalto den 29 maj, *Chlumecky*, s. 132—133.

[4] Grubbe till Oxenstierna den 2 juni. Konungen till Falkenberg den 4 juni, Reg. Salvius till Camerarius u. d., tysk-lat. reg. juni (s. 143 v.) Konungen till rikskanslern den 3 juni, *OSB*, II, 1, s. 488, och rikskanslern till Camerarius den 6 juni, *ibid.* I, 4, s. 518.

som de senaste månaderna glödt under askan, slog nu ut i misstrons fulla låga, och vägarna åtskildes alltmera. Rädslan för trolöshet från grannstatens sida var gemensam för dem båda, och de danska rådsherrarna funno samma dagar ett starkt skäl för fredens accepterande i farhågorna för att Sverige i händelse af fortsatt krig hänsynslöst skulle utnyttja Danmarks trångmål.[1]

I denna situation synes Gustaf Adolf alltmer kommit att fråga sig, huruvida ej det vore bäst att vid första tillfälle gå öfver till Pommern. I juni inger han också Esken hopp om att en armé med honom, konungen, i spetsen skall komma till Stralsund mot slutet af juli eller, om detta ej ginge för sig, åtminstone under hösten.[2] Vid midsommartid beordras riksrådet att koncentrera trupper i Sverige till bruk för rikets försvar vid påkommande fara eller för att efter behof utskeppas till Preussen eller Stralsund; regementena skola den 1 augusti stå färdigrustade i Stockholm och Kalmar och transportfartyg hållas i beredskap.[3] I Stockholm uppfattades denna befallning som ett vittnesbörd om att Gustaf Adolf ville bege sig hem till Sverige och snarast företaga en diversion i Tyskland.[4] Uppenbarligen ha lifliga förhandlingar ägt rum mellan konungen och rikskanslern. Den senare har veterligen varit motståndare till planen på det fälttåg i Tyskland, som konungen snart nog ville åvägabringa[5]; tydligen afsåg hans motstånd främst förslaget att redan under

---

[1] Rådets förklaring den 30 maj, *Erslev* II, s. 190. Af samma innehåll är ett odateradt betänkande på tyska »in consideratione continuandi belli», Freden i Lybeck, RA., Köpenhamn, där bland annat farhågor uttalas för att »unsere Nachbarn gedenken uf einen Raht und Anslage ad piscandum in aqua turbida».

[2] Till Alexander von Esken, den 6 juni. Tysk lat. reg. 1629.

[3] Till riksrådet den 24 juni, Reg., och till Johan Kasimir s. d., Stegeborgssamlingen.

[4] »Ich kann leichtlich erachten», skrifver Johan Skytte till pfalzgrefven den 15 juli från Stockholm, »dass I. K. M:t wollen in eigener Person die Armé, so allhie bis auf den 1 August gestellet wird, nacher Stralsund deduciren und der gestalt eine Diversion machen, so ferne es die tempora leiden werden». Stegeborgssamlingen.

[5] Grubbe till Salvius den 26 juni, Salvii samling. Det heter där, att konungen näppeligen kommer att kalla till sig Salvius, »med mindre Stralsundska expeditionen ändteligen går fort. Den dock H. N:de kanslern gärna vill afråda».

sommaren öfverföra kriget dit. Utvecklingen af krigshändelserna vållade emellertid, att konungens mer eller mindre fasta beslut måste uppskjutas. Senare delen af juli var inne, och alltjämt dröjde Gustaf Adolf i Preussen. Nu var ej att tänka på annat än att expeditionen till Stralsund först fram emot höstsidan skulle kunna komma till stånd. Konungen vidhöll fortfarande sin mening beträffande ändamålet med truppsammandragningarna i hemlandet, »och enkannerligen en nödtorft akta att komma i denna höst Stralsund med en armé till undsättning, således att draga fiendens makt af denne provincien, dit han eljest synes otvifvelaktigen att blifva använd».[1] Själf ville han endera dagen segla hem till Sverige för att taga anstalterna om hand; kamreraren Tönnes Eriksson sändes i förväg för att träffa förberedelser.[2] Det må anmärkas, att han just vid denna tid undfått kunskap om den fruktlösa utgången af Sten Bielkes förhandlingar med Wallenstein. Vid midten af augusti väntades i Stockholm dagligen konungens ankomst; på tre veckor hade man ej haft underrättelser från honom. Man började emellertid tvifla på, att han skulle förmå lösgöra sig från kriget i Preussen, och tog för gifvet, att inträffandet af fransmannen Charnacé och engelsmannen Roe, hvilka gripit sig an med nya stilleståndsförhandlingar, måste kvarhålla honom där. Likaledes var man underrättad om det missöde, som träffat Falkenberg.[3] Och man bedrog sig icke, när man höll för troligt, att dessa omständigheter vållat ett nytt omslag i konungens planer.

Holländarnas belägring af Herzogenbusch hade visat sig bli farligare och vanskligare för de anfallande än dessa i förstone trott. Underrättelsen om den viktiga fästningens fara hade uppkallat Wallensteins aktivitet, och medan ännu på försommaren förhandlingar pågingo med Aitzema, kastade fältherren truppmassor mot Holland. De uppgingo slutligen till 17,000 man.[4]

---

[1] Till Johan Kasimir den 20 juli, Stegeborgssamlingen.

[2] Memorial för Tönnes Eriksson den 17 juli, Stegeborgssaml. Datum är i registraturet den 21 juli.

[3] Salvius till Erik Andersson Trana den 13 aug. Tranas samling.

[4] *Hallwich* II, s. 559, 561. Om Aitzema, som Hallwich uppger, af Wallenstein i början af juni väntades till Güstrow, framgår ej klart af den anförda

Kejsaren var nu engagerad på tre håll utom sitt rike: i Polen, Nederländerna och Norditalien, dit hans regementen på våren tågat spanjorerna till hjälp mot den inträngande franska hären. Prins Henriks ställning framför Herzogenbusch blef nu ytterligt försvårad. Förstärkningar behöfdes snarligen, men hvar stodo de att få? Falkenberg stod i Ostfriesland med vid pass 4,000 man — republiken beslöt tvinga den värfvade armén öfver i sin tjänst för kortare tid, och med lock och pock förmåddes den resfärdige Falkenberg, som icke kunde visa sig helt otillgänglig för en så starkt understruken vädjan som denna, att i juli ställa sina soldater under holländskt öfverkommando vid Herzogenbusch för en tid af tre månader, en handräckning som säkerligen icke saknade betydelse för fästningens slutliga eröfring.[1] För Gustaf Adolf kom det inträffade i högsta måtto olägligt. Han hade ursprungligen ämnat att låta trupperna från Ostfriesland utskeppas till Sverige för att hållas i beredskap där men ändrade sig senare, då förstärkning visat sig trängande af nöden i Preussen.[2] Den hade varit så mycket mer behöflig, som farsoter decimerade den svenska armén. Icke minst uteblifvandet af den beräknade härtillökningen vållade, att konungen måste

---

källan, *Chlumecky* s. 144, men tydligt är, att underhandlingarna (s. 161) alltfort pågingo. I juli reste agenten till Wallenstein för att protestera mot inblandningen och framhålla, att den måste fattas som öppen fiendskap. Han erhöll af Wallenstein i Schwerin det beskedet, att då republiken bistått Kristian IV, kunde kejsaren utan neutralitetsbrott bistå spanjorerna, samt affärdades med många komplimanger. Anders Svensson till konungen den 9 och 23 juli. — I direkt samband med det tvära afbrytandet af förbindelserna mellan Holland och Wallenstein torde kunna ställas de försök, som af Aitzema gjordes i juni att få till stånd ett förbund mellan Holland och hansan, hvarvid äfven stor vikt lades på ett ingripande af Sverige i Tyskland. Städerna sades i början ha »ett synnerligt öga» på Gustaf Adolf och önska hans landstigning. Men mycket snart upphörde Aitzemas ansträngningar och tillförsikt; städerna hade visat sig betänksamma, ehuru de påstodos önska, att Gustaf Adolf skulle komma till Tyskland med en sådan armé, »som de sig uppå förlåta kunna». Anders Svensson till konungen den 15 juni och 2 juli. Oklart är, i hvad mån agenten ägt bemyndigande att propagera för en svensk invasion. Kanske hade den episodiska demarchen endast ett sonderande syfte.

[1] Se härom *Wittich*, Falkenberg, s. 24—27, 275 ff.

[2] *Ibid*, s. 274.

dröja i Preussen »längre än oss är kärt», hvartill så kommo de nya stilleståndsförhandlingarna. Han fann också, att han numera ej hade tid att först resa till Sverige och därefter till Tyskland. Han trodde sig ej längre kunna medhinna det tyska fälttåget detta år och var i stället besluten att söka bilägga kriget med Sigismund; lyckades det ej, finge kriget mot Polen nästa år föras defensivt.[1] »Och såsom oss både den gemene fara, som oss och våra konfedererade öfver hufvudet sväfvar, såväl som de injurier och förtret, oss detta och förledna år af kejsaren och hans armé vederfarna äro, orsak gifva och instigera, ingalunda att låta oss faran närmare nalkas och oss skedda spott att låta ohämnadt, så äro vi ännu sinnade öfver vintern att formera våra saker så mycket fastare både med folk och alla preparatorier och sedan med Guds nådiga tillhjälp vid första vårdag söka den förfallna tyska libertet att assistera, våre vänners tillstundande förtryck att afvärja och oss gjorda orätt att vindicera».[2]

Steg för steg hade sålunda planerna på ett fälttåg i Tyskland 1629 förskjutits och framflyttats för att slutligen ställas på nästa år. Samma sommar hade både inåt och utåt konfliktens hotande art på nytt proklamerats: inåt genom ständernas anslutning till konungens program, utåt genom Sten Bielkes beskickning.

Det är uppenbart, att konungen lagt mycket vikt på denna riksdag, och att han ej utan en viss oro motsett ständernas blifvande hållning.[3] De meddelanden af utrikespolitisk natur, som han i januari föregående år haft att göra folkrepresentationen, hade ju förbehållits ett hemligt utskott; nu åter gällde det att för hela riksdagen utveckla läget och med hänvisning till dess kraf utverka behöfliga bevillningar af olika art. Den kungliga propositionen visar i sin skildring af rikets och dess grannars »dels ynkelige, dels farlige tillstånd» en mindre vanlig utförlighet och äger i framställningen en liffull och åskådlig kraft, som gör troligt, att den flutit ur konungens egen penna. Den

---

[1] Till Sten Bielke den 29 aug., Reg.

[2] Till Falkenberg den 31 aug., Reg.

[3] Jfr *SRP* I, s. 132: »Ordinum humor står i Guds händer; vox populi, vox Dei».

lämnar en ingående redogörelse för gången af det polska kriget och därmed förknippade förhandlingar allt intill det sista kortvariga stilleståndet, som af fienden utnyttjats till att inkalla en stor kejserlig armé. Den öfvergår därefter till en med lysande konkretion formad öfversikt af den tyska krisens utveckling och Sveriges ställning till kejsaren. »I Tyskland är allt tryckt och underkufvadt, i Danmark är mycket förloradt, i Poland vet man snart intet mera om dem evangeliske att tala, och går föga bättre till annorstädes». Protestantismens trångmål har nått sitt spets; eftergifvenheten har visat sig vara af intet gagn, ty de som undvikit att gripa till svärd äro »därigenom komne i större plåga och måste nu, sine vänner till last och ovänner till spott och spe, löpa biltoge världen omkring», medan andra utsättas för pressande omvändelseförsök.

Man måste följaktligen akta på sitt eget hus. »Intet konungarike uti Europa är ännu friare än Sveriges krona. Men så nalkas oss denna olyckan allt närmare och närmare och tager fast mer och mer kraft dag ifrån dag». Särskildt understrykes faran för Östersjön och de kejserligas flottplaner, »traktandes där med all makt och idkesamhet efter att komma en väldig flotta i Östersjön, således att anfäkta dessa tu konungariken Sverige och Danmark, all handel och trafik turbera och hindra, och söka således att sätta deras fot in i Sverige och desto bättre sitt uppsåt fortsätta». Konungen har hittills ej velat inlåta sig i tyska kriget, »ehuru högt skäl och vänner därtill hafva styrkt», men har med sin neutrala hållning ej kunnat hindra den mest uppenbara fiendskap att taga sig uttryck. »Det är försäkradt, att så framt kejsarens saker så nu stode som för tjugu år sedan, vi länge sedan tvisten med Poland hade bragt tilländа». Ty kejsaren hade förtagit Sigismund all lust till fred genom sina förespeglingar »att hjälpa'n till Sverige igen». Här lyftes vidare en flik från det dunkel, som insvept de tidigaste förhandlingarna med Wallenstein, i det att ständerna underrättas om dennes försök att egga Sverige mot Danmark, »görandes därtill store löften och presenterandes allians och förbund med kejsaren». När han emellertid snart nog fått se »dessa ränker bättre förstås och här icke taga, hafver han slagit på en annan sträng och lagt sig

med Danmark uti traktat». Vidare skildras Sveriges mellanhafvande med Stralsund och de svenska sändebudens hånliga afvisande från Lybeck. Ehuru konungen lagt på minnet ständernas tidigare uppmaning att hålla de kejserliga borta från Östersjön, vill han dock i det längsta anlita fredliga utvägar. Ständerna hänvisas till de billiga fördragsvillkor, Sten Bielke fått, och till brefvet till kurfurstekollegiet. Nu har dock fiendens brygd mognat; Sigismund har öfverlåtit sina skepp till kejsaren, och Wallenstein har kastat in trupper i Preussen. Frågan rör ej längre, om krig är förhanden utan hur det skall föras. Det gäller att till den ändan fatta manliga rådslag.[1]

Denna proposition kom nu att behandlas af de särskilda stånden kort efter riksdagens öppnande, som enligt konungens önskan uppsköts något. Ridderskapet och adeln förklarade sig genast vilja stå eniga vid konungens sida och »hafva ospard efter eds plikt deras förmågo». Ståndet gillade de föreslagna fredsvillkoren, som alldeles icke motiverade ändringar, förutsatt att ej konungen funne, att de efter tidens behof behöfde »lindras eller stegras». Kriget vore börjadt af kejsaren; dock vore det endast en vinst, om saken ännu kunde biläggas i godo, men lyckades ej detta, måste man gå fienden på lifvet i hans eget land. Af samma innebörd blef prästerskapets svar, som möjligen mer oförbehållsamt förordar fredsförhandlingar med kejsaren. Afvisade emellertid denne mot förmodan förlikningsanbudet, »lärer oss själfva naturen och folkrätten att möta våld med våld». Mer tvetydigt och vacklande ställde sig beskedet från borgarna. Äfven de erkände, att krigsfaran vore obestridlig. Men de praktiska konsekvenserna, krafven på riksständernas uppoffrande bistånd, mötte här åtskilliga betänkligheter: »är visserligen befruktandes, att städerna blifva alldeles ödelagde och borgerskapet i grund ruinerade». Svaret blef orsak till en skarp skrapa åt ståndet från rådets sida. »Så kommer Riksens råd icke litet underligt före, af hvars inblåsning och angifvande eller

---

[1] Propositionen är tryckt af *Loenbom* Hist. Archivum V, s. 12—37. Om dateringen se *SRP* I, s. 133 not. Aftrycket i *AP* I, s. 112—115 har ytterst omotiverade luckor. Jfr *Tham* s. 52—54 och *Droysen,* Gustaf Adolf II, s. 27—28.

till hvad intent och ända sådana otidiga påminnelser så hateligen rifvas dem före, och det icke inom lyckta dörrar utan offentligen i samtliga ständernas närvaro». Ursäkter och undskyllningar följde, och borgarna slogo till reträtt. I ett nytt svar gillade de konungens beslut, tillrådde visserligen underhandlingar men utfäste sin medverkan till kriget, om det ej kunde undgås. Allmogen slutligen ställde afgörandet i konungens hand, tillstyrkande krigets förläggande till främmande land. »Som man säga plägar, geten gnager där hon är bunden, och eljest bättre vi binda våra hästar i fiendens gässlegårdar än han i våra».

När ständerna aflämnat sina svar på propositionen, förelades dem till behandling några af konungen öfversända frågepunkter. De innehöllo till att börja med tvenne spörsmål, hvilkas besvarande nu endast var en formalitet — om kriget borde föras inom eller utom landet, och om villkoren från Lybeckunderhandlingarnas dagar voro lämpliga för rikets trygghet och anseende — men innefattade slutligen den mer brännande frågan om de nödiga pålagorna. Särskildt betonades vikten af utrustandet af ett större antal goda skepp. Ståndens svar på de förra af dessa punkter anslöto sig gifvetvis till de tidigare lämnade; allmogen åstundade högeligen freden men ville ej, att den skulle slutas »utan sådane och slike konditioner». Ty man kunde icke förlita sig på fiendens löften, och endast då vore man fullt säker på honom, »när händer i hår och knif i strupa, som man säga plägar». Efter åtskilliga förhandlingar beviljade ständerna manskaps- och boskapspenningar för ytterligare två år och utskrifning af adel och ofrälse under lika lång tid. De tre högre stånden åtogo sig att med penningetillskott och skeppsanskaffning — denna börda föll på borgerskapet — gå konungens önskan till mötes. Riksdagsbeslutet, dateradt den 29 juni, sammanfattar de föregående öfverläggningarnas resultat, tillråder fred, om sådan står att vinna på värdiga och trygga villkor, men betygar ständernas beredvillighet att »med all frimodighet, affektion, vilja och enighet fatta H. K. M:t under armarna» och bistå honom under ett oundvikligt krig.[1] Utgången af riksdagen infriade sålunda

[1] *Tham*, s. 51, 54—70. Arkiv I, s. 37—41. *Stiernman* I, s. 810—816. Allmogens svar på konungens punkter, den 26 juni. Riksdags- och mötesacta.

rikskanslerns förhoppning, uttryckt i ett bref till brodern Gabriel, att man ej måtte afskräckas af svårigheterna. »Denne tiden fordrar mod och allvar och är med ingen barnslighet eller trötte-samhet att utföres».[1]

Vid samma tid, som riksdagen begynte i Stockholm, hade Sten Bielke inledt förhandlingar med Wallenstein. Efter sin ankomst till Stralsund hade han dröjt därmed några veckor, tydligen oviss om ställningen i Preussen och icke i stånd att få klart besked på sina förfrågningar hos de kejserliga i Pommern angående hjälpkåren till polska kusten. När han slutligen vunnit visshet därom, ansåg han emellertid, att situationen efter den danska freden tilläfventyrs skulle vålla någon ändring i konungens beslut, hvarför han höll rådligast vara att något dämpa tonen i protesten till generalen för att hålla alla vägar öppna för sin herre.[2] Det bref, som han den 13 juni aflät till Wallenstein, saknade dock icke skärpa. Han tillkännagaf sitt uppdrag att förhöra sig om möjligheterna till ett fredligt biläggande af konflikten, försvarade Sveriges politik i afseende på Stralsund, som genom neutral sekvester bevarats åt riket, framhäfde samma klagomål mot kejsaren, som återfinnas i brefvet till kurfurstarna, och uttryckte sin förvåning öfver afvisandet från Lybeck men alldeles särskildt öfver Arnims tåg till Preussen. Han hade försport, att Wallenstein befallt befälsmyndigheterna i Pommern att väl mottaga honom, om han ville bege sig till generalen; han vore också beredd att infinna sig, men endast under den förutsättningen, att Wallenstein återkallade trupperna från Preussen, innan förhandlingarna begynte.[3] På Bielkes synnerligen utförliga skrift efter den latinska elokvensens mönster svarade Wallen stein den 19 (29) juni på tyska, tämligen kortfattadt men inga-

[1] Den 16 juni. *OSB* I, 4, s. 542—543.

[2] *Carlsson*, s. 221—222. Af Bielkes bref till Johan Kasimir den 6 augusti (Stegeborgssamlingen) kunde tyckas framgå, att han ej mottagit konungens bref af den 21 och 23 maj, när han vände sig till Wallenstein med sin skrifvelse.

[3] Skriftväxlingen mellan Bielke och Wallenstein bl. Handlingar rör. Sveriges förbindelser med Österrike 1600 talet—1697. Delvis tryckt i Acta et literæ (1631). Jfr *Carlsson*, s. 222 ff., *Mailath* III, s. 203, *Gindely* Maritime Pläne s. 41, *Droysen* Gustaf Adolf II s. 17 samt flerstädes. Om de många afskrifterna i främmande arkiv se forts. s. 215 not 1.

lunda ohöfviskt. Han gjorde gällande, att kejsarens vänskap med Polen gjort det omöjligt att neka den hjälp som begärts; den hade varit så mycket naturligare, som kejsaren själf haft öfverflöd på krigsfolk, och Arnims trupper hade f. ö. öfvertagits af polackerna. Han lämnade den något öfverraskande upplysningen, att i Lybeck äfven andra än svenskarna blifvit afvisade, då man ej behöft några medlares tjänster. Om Stralsund vore åtskilligt att säga, men generalen ville ej beröra det kapitlet. Han förklarade slutligen, att gesanten och alla som brukades i samma ärende skulle få röna ett välvilligt mottagande hos honom; själf skulle han snart resa bort[1] men kvarlämnade i Güstrow Schauenburg, hvilken vore befalld att sörja för att Bielke vid sin ankomst ej skulle kunna klaga på något.

Ehuru undvikande hvad beträffar själfva hufvudpunkten var fältherrens svar sålunda tämligen tillmötesgående i afseende på de föreslagna förhandlingarna. Han reflekterade uppenbarligen ej ett ögonblick på att återkalla trupperna men önskade icke heller provocera någon fullständig brytning; säkerligen hade han nu ingenting emot att tillsvidare beträda förhandlingens väg. Det må erinras om, att Wallenstein vid ingången af sommaren varit beredd på en stundande svensk landgång i Pommern (s. 169), och att trupperna vid Nordtysklands kust voro skäligen sammansmultna till följd af hjälpexpeditionerna åt olika håll och trotset från Magdeburgs sida, som ledde till en fruktlös blockad af Wallensteinska trupper. Trots ingripandet i Preussen synes man på kejserligt håll ej uppgifvit de visserligen både partiska och passiva och aldrig fullt konsekventa försöken att åvägabringa fred eller stillestånd mellan Sverige och Polen; Wallenstein var tydligen vid denna tid icke helt främmande för dessa sträfvanden och lät dem i hvarje fall ha sin gång, medan de kejserliga trupperna gjorde sitt verk i Preussen.[2] Gentemot Stralsund hade

---

[1] Det gällde en tur till Schwerin, där han träffade Aitzema; jfr ofvan s. 204 not 1.

[2] Aldringen till Wallenstein den 11 juni, *Chlumecky* s 147. Det heter där, att A. af W. mottagit vissa uppdrag, bl. a. »wie mit Polen und Schweden der Friede zu befürdern» — Från Berlin meddelades kort därpå, att ett sändebud från kejsaren affärdats till Sigismund för att tillstyrka fred, då kejsaren måste

han nu låtit sitt otyglade vredesmod afkylas en smula och verkligen förklarat sig villig att tillstädja återupptagandet af förhandlingar med staden.[1] Mot bakgrunden af denna hans hållning, som torde förklaras af hans fruktan för ett svenskt krig, är hans skriftväxling med Bielke att se.

Sten Bielke anslog emellertid efter mottagandet af Wallensteins skrifvelse en vida skarpare ton, numera förvissad om konungens önskemål. Det undfångna beskedet vore högeligen ofullständigt, skref han den 22 juni till fältherren; det kräfdes, att man finge större klarhet om dennes afsikter gent emot Sverige. Ej ens under turkkrigen hade Polen haft så många och så brokiga regementen som i dessa dagar, då det mojnande kriget på nytt uppflammat i all sin häftighet och fredshoppet gäckats genom kejsarens bistånd till Sveriges fiende. Namnet och formen gjorde föga till saken (»non scorpiones metuo sed sagittarios»). Hvad som passerat måste tolkas som öppen fientlighet. Med godt samvete kunde Sveriges konung fritaga sig från allt ansvar för följderna; det drabbade uteslutande de kejserliga. Till svar på denna af indignation bräddade skrifvelse, hvilken fullständigt gick förbi Wallensteins inbjudan till Güstrow, erhölls från denne endast några korta och snäfva rader, hvari förklarades, att intet tillägg vore att göra till det tidigare beskedet; Bielkes protester kunde visserligen tillfyllest vederläggas, men att göra detta vore nu öfverflödigt.[2] Härmed afbröts skriftväxlingen.

Emellertid utspriddes från Wallensteins kvarter, att förhandlingarna med Sverige nog skulle äga sin fortgång. När Voppe van Aitzema besökte fältherren i Mecklenburg för att protestera mot trupphjälpen till spanjorerna, förklarade man för honom, att förhållandet mellan Wallenstein och den svenske konungen numera vore vänskapligt; Sten Bielke låge i Stralsund och in-

använda all sin makt mot Italien och annorstädes, »als befürchten sie sich sehr, dass Ihr. M:t zu Schweden durch Stralsund ihnen was grossen Schaden zufügen könte». Peter Michel till David Gronau i Elbing, Königsberg den 30 juni. Handl. rör. polska kriget.

[1] *Bär* s. 54. Jfr nedan s. 213.

[2] Wallenstein till Bielke den 8 juli n. st.

väntade fullständiga instruktioner från sin herre för att sedan kunna träffa en fullständig uppgörelse i godo, »så att ingen tvifvel var, utan E. K. M:t och Wallenstein skulle väl förlikas». Anders Svensson uppkallades till förklaringen, att bakom detta förhastade tal låge illvilliga intriger, åsyftande att skada tilliten till Sverige främst i Holland.[1] Tidigt nog gingo också i Haag rykten om att Bielke besökt Wallenstein och fått ett ståtligt mottagande, och att konflikten tycktes komma att biläggas, i all synnerhet som både Danmark och hansan ifrade för ett ordnande af den stralsundska frågan, underrättelser som ganska ogynnsamt påverkade den holländska opinionens mening om ärligheten i Gustaf Adolfs förbundsprogram.[2] Hvad beträffar uppgifterna om konung Kristians och hansans redobogenhet till bona officia återspegla de visserligen förvirradt de verkliga förhållandena. Stralsund vände sig i juli 1629 till danska konungen med klagomål öfver att ej ha inneslutits i freden och anhöll på samma gång, att denne som medlare eller på annat sätt i fortsättningen måtte sörja för stadens intresse.[3] Dessförinnan hade Kristian gjort Gustaf Adolf underrättad om den klausul i fredsinstrumentet, som lämnade Sverige fritt att biträda freden; om de förhandlingar, som härur utvecklade sig, skall senare i sitt sammanhang berättas (s. 239 ff.). Hansan slutligen, som under hela fortgången af förhandlingarna i Lybeck i välförstådt eget intresse gjort till sin otacksamma uppgift att reda ut den tvist, som en af dess medlemmar föranledt, hade mot slutet af fredskonferenserna framkastat det uppslaget — det var ju icke nytt — att städernas garnison skulle träda i den svenskas ställe och konflikten på så sätt utjämnas. Planen synes emellertid denna

[1] Anders Svensson till konungen den 23 juli.

[2] Camerarius till Falkenberg den 3 juli, Falkenbergs samling. Som källa anges underrättelser från Aitzema. Den 8 augusti skrifver Camerarius till Falkenberg, att anlända stralsundska deputerade berättat, att Bielke icke besökt Wallenstein. Denne hade förklarat, att han själf ej kunde bevilja audiens utan hade visat honom till en af sina öfverstar, troligen af harm öfver att rådet och ej konungen sändt Bielke. Allt detta måste vara populära hörsägner utan annan grund i verkligheten än Schauenburgs vikariat för Wallenstein; möjligen ha också förhandlingsuppslagen genom Hatzfeldt gjort sitt till (s. 213).

[3] *Carlsson* s. 213.

gång snart nog ha fallit till marken, sedan man från svenskt håll gjort hansan ansvarig för hvarje fara, som genom de kejserliga framdeles skulle kunna hota Sverige från Stralsund; städerna funno genast, att de voro »för ringa sådan försäkring ifrån sig att gifva».[1]

Dylika tankar lågo i luften, och det var endast naturligt, att de äfven skulle yppas på pommerska sidan. I nära anknytning till de hanseatiska ansträngningarna hade hertig Bogislav sökt utverka ett återupptagande af förhandlingarna; redan är omtaladt, att Wallenstein gifvit sitt samtycke därtill (s. 211). Hos borgerskapet i Stralsund förspordes emellertid ringa medgörlighet; staden bedyrade sin fredsvilja men hänvisade på samma gång till förbundsbandet med Sverige. Sten Bielke, som äfven uppvaktades af pommerska utskickade, förklarade för dem, att Gustaf Adolf vore benägen för en uppgörelse, och ville icke afstyrka en framställning i saken till honom men framhäfde därjämte de små utsikter till ett fruktbart resultat, som tycktes framgå af kejsarens mot Sverige visade hållning. Likaså vände man sig till Wallenstein, hvilken emellertid icke fann med sin ära förenligt att själf framställa några förslag. Å hans vägnar antydde dock Hatzfeldt, att förlikning skulle kunna åvägabringas och de kejserliga trupperna utrymma sina kvarter i hertigdömet, blott Gustaf Adolf förmåddes att draga sitt folk från staden och utfäste sig att icke angripa riket genom Pommern.[2] Detta hände i juli. Först på höstsidan skulle nya initiativ komma till synes från den pommerska regeringens sida.

Wallenstein och hans män ådagalade något senare ett visst missnöje öfver att det ej kommit till närmare förhandlingar med Bielke; särskildt synes det ha varit en missräkning för dem, att Hatzfeldts uppslag icke medfört någon som helst verkan.[3] Efter

[1] Anders Svensson till Salvius den 9 maj, *Gjörwell*, Det svenska biblioteket III, s. 185—186.

[2] *Bär* s. 55—56. Jfr *Carlsson* s. 237—238.

[3] Rådsherren i Stettin Paul Friedeborn, hofråd i svensk tjänst, berättade för Fegræus under en beskickning till Danmark i hertig Bogislavs ärenden, att han haft ett samtal med Hatzfeldt bl. a rörande Stralsund. »Hafver han något begynt att skälla på herr Sten Bielke, att han icke är kommen med honom till tals den tid han var förordnad af Wallenstener att undfå och traktera med ho-

den preussiska expeditionens uppenbarade vanmakt voro ju dylika sinnesstämningar icke alldeles oförklarliga. Sten Bielke hade emellertid af Wallensteins svar slutit, att föga hopp förefunnes att kunna uträtta något i godo, försåvidt det ankomme på generalens afgörande.[1] Han nöjde sig med att i ett artigt bref till Tilly relatera förhistorien till den nuvarande spänningen och förloppet af hänvändelsen till Wallenstein, med betonande af, att denne kringgått själfva hufvudfrågan. Han slog fast, att Sveriges konung nu vore till alla delar utan skuld i hvad som komma månde, uttryckte hoppet, att Tilly måtte iakttaga vänskap eller i hvarje fall neutralitet, och öfversände konungens bref till kurfurstarna för vidare befordran.[2] Ett särskildt bref till kurfursten af Mainz bifogades, hvari Bielke underrättade om infallet i Preussen och om de förhandlingar brefledes, som han trots Wallensteins fientliga steg inledt med denne.[3] Sändebudet drog äfven försorg om att de svenska fredsvillkoren vederbörligen spriddes; de blefvo kända ej blott i Lybeck och Pommern utan äfven för Wallenstein.[4]

När Gustaf Adolf mottagit underrättelsen om utgången af Bielkes värf[5], beslöt han att i ett nytt sändebref till tyska

nom, sägande, om så vore skedt, skulle nu visst hafva varit fred emellan H. K. M:t och Wallenstener på Stralsunds vägnar. De begynna nu låta sig höra, att de intet gärna vele hafva beställdt med H. K. M:t. Wallenstener själf skall ock ångra sig, att han herr Sten icke admitterat hafver och med honom trakterat». Fegræus till Johan Kasimir den 5 sept., Stegeborgssamlingen.

[1] Sten Bielke till Johan Kasimir den 6 aug. Stegeborgssamlingen.

[2] Den 20 juli. Tysk-lat. reg. (s. 176.) Afskrift i Rep. 21 c, Berlin. Jfr *Carlsson* s. 223.

[3] *Droysen*, Gustaf Adolf II, s. 17 not 3. Datum är äfven här den 20 juli.

[4] En uppteckning af fredsvillkoren, till punkt och pricka öfverensstämmande med den vanliga redaktionen, har följande notis med Bielkes stil: »Desse conditioner hafva de pommerske landständers gesanter ifrån Güstrow bekommit och rådet uti Strålsund tamquam rem novam ostenderet. Man förnimmer, att de utur Lybeck hertigen von Friedland äre tillskickade blefne». Bakpå ett presentatum Marienburg den 18 juli 1629. E 371, Uppsala. I den samtida kopiebok bland »Handl. rör. Sveriges förbindelser med Österrike 1600-talet—1697», som innehåller Bielkes och Wallensteins korrespondens (s. 209 n. 3), finnes äfven en afskrift af samma villkor.

[5] Den omtalas i Grubbes avis till rådet den 20 juli, Skrifvelser till rådet (i reg. är datum den 22).

furstar (af den 29 juli) gå till rätta med kejsarens politik, i det att han bifogade skriftväxlingen mellan legaten och generalen.[1] Än en gång betonades Sveriges fredsvilja på det kraftigaste, samtidigt med att de bittraste anklagelser restes mot de kejserligas obillighet; de hade angripit konungen utan att han gifvit någon anledning därtill, och utan att förut någon krigsförklaring utfärdats.[2] Till större eftertryck skulle samma skrifvelser ånyo utsändas till vissa furstar (s. 232).

Något senare ingick ett den 2 (12) september dateradt svar från ligaarméns befälhafvare, hållet i en försiktig ton och artiga vändningar. Det förklarades här, att i Lybeck icke ens rikets egna furstar ägt tillträde till konferenserna; hvad anginge Stralsund och hjälpkåren till Preussen hänvisades till Wallensteins förklaring.[3] Gustaf Adolf röjde tillfredsställelse öfver Tillys »diskreta» bref och uppdrog åt Bielke att vidmakthålla förbindelserna med denne.[4] Dock kunde konungen icke vara okunnig om att ligans general under loppet af sommaren kännbart nog motarbetat hans sträfvanden i Tyskland. Tilly underskattade icke den fara, som ett svenskt ingripande i Tyskland måste innebära. Tyska furstetjänare, som besökte honom sommaren 1629, fingo ett starkt intryck af hans utomordentliga respekt för Gustaf

[1] Dylika afskrifter finnas i ett stort antal arkiv, så i Berlin (Rep. 21 c), Dresden (enligt Hammarstrand E 379 H), Stettin (*Bär* s. 55 not 248). Äfven till Paris ha de sändts, att döma af fullständiga kopior dels i original, dels i fransk öfversättning bland »Handlingar ur nationalbiblioteket i Paris». Jfr *Raumer*, Briefe aus Paris I. Denna kollektion har tydligen legat till grund för reflexionerna i *Richelieu* Mémoires V s. 145—146.

[2] Notificatoriæ Principibus Germaniæ de infensis Imperatoris signis S. R. M:ti illatis, u. d., tysk-lat. reg. juli 1629 (s. 171 v. ff.). Tryckt i Acta et literæ (1631), liktydigt med brefven till Brandenburg den 29 juli, Theatrum Europæum II, s. 81—82 och *Londorp* III, s. 49—50, och till Sachsen af samma datum, *Droysen* Schriftstücke s. 10—13. Jfr *Rommels* notiser om Gustaf Adolfs bref till Vilhelm af Hessen den 29 juli (IV, s. 80).

[3] *Klopp* III, 1, s. 190. Datum enligt protokoll öfver akter den 23 juni 1632, Handl. rör. riksarkivet, Oxenstiernska samlingen.

[4] *Carlsson* s. 224. Bielke befalldes äfven att offentliggöra innehållet af de med båda generalerna växlade brefven. Ovisst är, om detta skett. 1631 publicerades emellertid i Stralsund ett antal bref mellan svenska konungen och hans diplomater samt kejsaren och kurfurstarna, den i denna afhandling ofta citerade broschyren Acta et literæ.

Adolf.[1] Falkenbergs värfningar i Ostfriesland föranledde honom att vända sig till magistraten i Emden med skarpa yrkanden på att det gifna tillståndet måtte indragas. Svaret blef undvikande: Gustaf Adolf vore ju icke rikets fiende, och man kunde icke se något skäl till att under sådana förhållanden inskrida mot hans värfvare.[2] Tilly visade sig orolig; han lät anställa befästningsarbeten i stiftet Bremen under föregifvande, att han måste trygga sig mot det svenska folket i Emden; han trodde icke eller låtsade sig icke tro försäkringarna, att Falkenbergs trupper snart nog skulle utskeppas[3], och det är sannolikt, att han anade sig till hofmarskalkens »dessein». Man misstänkte t. o. m., att han planerade ett angrepp på dennes trupper.[4] Om konflikten här hastigt löstes genom generalstaternas tvångslån, så kom den i stället till utbrott på en närbelägen, af Gustaf Adolf med framgång ehuru i mindre skala anlitad värfningsmarknad. Öfverstelöjtnanten Klas Dietrichsson värfvade sedan någon tid trupper i trakten af Hamburg; en del folk hade redan förts till Emden, andra trupper befunno sig under samling, och man hade af danska vederbörande utverkat tillstånd att få använda Elbeön Krautsand nära Glyckstadt som mönstringsplats.[5] Tilly iakttog med tydlig harm trafiken och beslöt stäfja den; anledningen var lätt funnen, då Krautsand rätteligen hörde den bremiske ärkebiskopen till, påtryckningsmedlet låg lika nära till hands, eftersom de kejserliga ännu icke utrymt fästningen Krempe och kunde hota att kvarstanna där, tills danskarna uppgifvit sina obehöriga anspråk på ön i fråga. Danskarna måste foga sig efter hans påtryckningar, och trupptransporterna afbrötos.[6] Den svenske öf-

[1] Johann von Drebber till Rasche den 29 juni: »Miratus fui was ich deswegen gehöret und vermerket». Bland Rasches bref till K. M:t 1629.

[2] *Klopp* III, 1, s. 309—310.

[3] Anders Svensson till konungen den 2 juli.

[4] Camerarius till Falkenberg den 10 juli, Falkenbergs samling.

[5] Anders Svensson till rikskanslern den 18 juni. Jfr *Droysen* II, s. 102, där flere regementen omtalas såsom värfvade för svensk räkning i Hamburg.

[6] Tilly till Ruepp den 3 juli och till Aldringen den 12 juli. Fridericias afskrifter från Dresdenarkivet. — I danska riksarkivet finnes under gammalt signum »Bremen n:o 25» en del handlingar ur korrespondensen mellan Tilly och danskarna i denna sak. — Om Wallensteins mellankomst i tvisten angående garnisonen i Krempe, se *Fridericia* I, s. 110.

versten, som sammanbringat »ett svåra vackert regemente», såg sig nödgad att söka mönstringsplatser på annat håll för de soldater, som sökt sig till hans fanor; dock menade man, att sådana lätt nog skulle kunna utverkas i danska Holstein. Hamburg, hvars borgare visat sig svenskarna synnerligen bevågna och hvars egna trupper kommenderades af Kniphausen, som med skäl misstänktes af de kejserliga och af dem också blifvit »svarter målader», gaf efter för nödvändigheten.[1] Då Tilly med ett särskilt agg synes ha förföljt hansestäderna och yrkat på deras kväsande[2], var det förklarligt nog, att han lät ett ännu hårdare slag följa. Fram på sommaren infann sig Walmerode i Hamburg med ett skarpt kejserligt mandat, innehållande förbud mot värfningar öfverhufvud; därjämte kräfde han, att de svenska värfvarna omedelbart skulle arresteras. Ehuru rådet i staden, urskuldande sig med den Tillyske agenten doktor Mentzels »idkelige öfverlopp och öreblåsande», i hemlighet varskodde svenskarna, lyckades det ej bättre, än att några officerare blefvo häktade.[3] Hela företaget lopp fara att gå alldeles om intet; man fann då utvägen att afsända fem kompanier till Holland under förevändning att de stode i generalstaternas tjänst. Svepskälet hämnade sig, ity att holländarna vid framkomsten för en tid annekterade trupperna.[4]

Medan vid den tyska nordsjökusten Gustaf Adolfs värfvare behandlats föga bättre än fiender, hade i Östersjöns farvatten den svenska örlogsmakten ryckt fram i så hotfull närhet af den kejserliga, att det kunde anses som en tillfällighet, att man ej på öppna hafvet liksom i Preussen kommit till allvarligt vapenskifte. Gustaf Adolf hade under våren varit orolig för att den

---

[1] Anders Svensson till konungen den 9 och 18 juli.

[2] Den i propagandans tjänst stående pater Jansenius, hvilken spelat en roll i samband med planerna att utbreda den katolska tron i Holstein, skrifver den 20 april 1629 till spanska rådet Johan van der Wouwere i Brüssel, att fred kan väntas i Lybeck; men äfven i detta fall torde kriget komma att fortsättas mot hansestäderna, »quod eximius Tillius vehementer urget, quippe nisi domitis nullam posse esse pacem Germaniæ». Gottorpsarkivet 14, RA, Köpenhamn.

[3] Anders Svensson till konungen den 7 aug. (med postskriptum till Lars Grubbe) och den 15 aug.

[4] Anders Svensson till konungen den 3 oktober.

med de polska skeppen förstärkta kejserliga flottan skulle gå till anfall (s. 142) och visat sig angelägen om att i förväg få kunskap om tidpunkten för den danska vakthållningens inställande (s. 184). När sommaren inbröt, hade emellertid Wallensteins planer på ett aggressivt uppträdande af eskadern (s. 142) icke i något afseende förverkligats. Bland anledningarna därtill har tilläfventyrs varit splittring mellan de spanska och de kejserliga marinexperterna; Gabriel de Roy, som snart nog befinnes vara verksam för kommersiella förbindelser mellan Spanien och Danmark, hade nämligen vid Gabriel Posses ankomst till Wismar i motsats till Wallenstein och Filip Mansfeld visat mycken kyla mot de polska förslagen[1]; han, spanjoren, fick efter sin utnämning till kejserlig generalkommissarie öfver flottan (april 1629) ett afgörande ord vid besluten.[2] Vid ryktena om afsluten eller förestående fred mellan kejsaren och Danmark väcktes emellertid hos Gustaf Adolf på nytt lifliga farhågor för den wismarska sjömaktens företag. Pfalzgrefven fick vid utgången af maj anmaning att under sommaren residera på Kalmar slott och med skepp och trupper sörja för noggrann vakthållning till afvärjande af »allehanda anslag till sjöss»; kort därpå beordrades han att förstärka sig med Östgöta ryttare, i nödfall med Smålands och Västgöta, för att, heter det, »med dem förhindra all landstigning och eljest med skärmytsler att afhålla fienden ifrån fästningens attack».[3] Samtidigt hade Johan Banér befallts att resa hem till Sverige och hämta skepp för att med dem kryssa längs Mecklenburgs och Pommerns kuster, en order som snart nog förändrades på grund af de ihållande budskapen om freden: Erik Ryning skulle i stället taga sex fartyg från Pillau, segla till Stralsund, där intaga folk och förena sig med den därvarande lilla flottiljen samt hindra Wallensteins anslag mot Sverige och

[1] Posse till konung Sigismund den 16 febr., Handl. rörande polska kriget. Jfr härmed Wallensteins klagomål öfver att flottan ej kunde löpa till sjöss, sedan de Roy afmönstrat matroser, i bref till Collalto den 19 april, *Chlumecky* s. 115.

[2] *Ritter* III, s. 414.

[3] Till Johan Kasimir den 29 maj och 6 juni, Stegeborgssamlingen. Jfr *SRP* I, s. 158 not.

halla segellederna till Stralsund fria. Förmärktes verksamhet bland de kejserliga i Wismar, skulle han söka blockera hamnen; visade sig faran efter freden med Danmark i växande, kunde han vänta undsättning från Sverige men skulle i händelse af anfall fäkta som det höfdes en god svensk. Om lugn rådde i Wismar skulle han segla efter kusten mellan Lybeck och Stralsund och söka sig stödjepunkter efter kusten.[1]

Vid midten af juni begaf sig Ryning till Pillau för att öfvertaga skeppen, och den 23 stack han till hafs.[2] Saken brådskade; man hade från Danmark fått underrättelsen, att örlogsskeppen seglat bort från Wismars redd, och Fegræus hade inberättat, att man varnat honom för Wallensteins planer att söka stoppa trafiken på Stralsund.[3] När Ryning den första veckan af juli intagit folk i Stralsund och därpå började med sin flotta kryssa utanför Wismar, mottog han från den kejserlige kommendanten i staden en förfrågan, »was diese für Schiffe sein». Ryning svarade, att de voro svenske konungens, och att de skulle sörja för att skeppsfarten ej toge skada.[4] Han lät sina fartyg patrullera på redden vid pass fem veckor, när han nödgades uppgifva blockaden på grund af skörbjugg bland folket och brist på proviant; i Stralsund rasade farsoter, och intagandet av nya trupper måste ske på annan plats. Han ansåg sig emellertid snarast böra bege sig tillbaka till Wismar, enär det berättades, att den kejserliga flottan syntes vilja löpa till hafs.[5] Snart

---

[1] Till vice amiralen den 29 maj, till Kristian IV den 1 juni; instruktion för Ryning den 4 juni, Reg. Konungen till rikskanslern den 4 juni, *OSB* II, 1, s. 489. Rynings instruktion, sådan den i registraturet föreligger, kan blott vara en afskrift af Banérs; där ges nämligen, i strid med konungens bref till Oxenstierna den 4 juni och med Rynings till densamme den 11 juni, den föreskriften, att R. först skulle bege sig hem till Sverige.

[2] *Hoppe* s. 410. Ryning till rikskanslern den 11 juni.

[3] Konungen till rikskanslern den 15 juni, *OSB* II, 1, s. 501. Jfr Fegræus till riksrådet den 20 juni. *Adlersparre* III s. 84—85.

[4] Ryning till konungen och rikskanslern, Dornbuschs redd vid Stralsund den 7 juli. — Meddelande från honom den 17 juli, Handl. rörande polska kriget 1629.

[5] Erik Ryning till Johan Kasimir, Dornbusch den 10 och Wismar den 23 aug., Stegeborgssaml. Till Hans Horn, Dornbusch den 13 aug. Handl. rörande polska kriget 1629. Till rikskanslern s. d.

nog hade nämligen dess befälhafvare fått klarhet om att de svenska skeppen hvarken voro många eller stora; också uppges det, att Hatzfeldt på eftersommaren sändt trupper till Wismar för att besätta de där liggande skeppen, med små och stora sjutton eller aderton till antalet.[1] Så småningom erhöll Ryning förstärkningar och proviant från Sverige.[2] Underrättad om fiendens förehafvande ansåg emellertid Gustaf Adolf icke tillrådligt, att amiralen levererade batalj, utan befallde honom i början af september att undvika strid och segla till Kalmar. Det var i samma dagar, som konungen stod i begrepp att lämna Preussen; han ville i Kalmar invänta Ryning och förstärka hans flotta för att locka ut de kejserliga skeppen och förstöra dem, »antingen följandes i egen person eller under någon annan god karl».[3] När amiralen den 20 september efter skärmytslingar med de utlöpande kejserliga skeppen[4] ankom till Kalmar och sammanträffade med konungen, uppgaf denne tanken på att själf medfölja sjöexpeditionen; Ryning utrustades med nio skepp och beordrades att, om fienden ginge honom till mötes, »i Guds namn fäkta med dem och icke cedera dem i någon måtto». Vid Mårtenstid skulle skeppen dragas från Wismar, medan öfver vintern några fartyg stationerades vid Stralsund för vakthållning.[5]

Det kom emellertid icke till någon ny sjödrabbning. De kejserliga fingo åtnöja sig med att under de svenska skeppens

---

[1] Friedeborns berättelse, Fegræus till Johan Kasimir den 5 sept., Stegeborgssamlingen. Ryning uppger (till konungen den 19 juli) 12 större skepp och 6 galärer. Flere voro dock under byggnad.

[2] Protokoll den 31 juli, 22 aug. och 7 sept., *SRP* I, s. 186, 200, 210.

[3] Till Ryning den 1 och 8 och Sten Bielke den 2 sept., Reg.

[4] Ryning (till konungen från redden af Wismar den 16 sept.) berättar, att fienden företagit en demonstration den 15 och 16 sept. men ej vågat inlåta sig i egentlig strid. Möjligt är, att senare skarpare träffningar ägt rum. Anders Svensson (till konungen den 26 sept.) uppger, att de kejserliga gjort ett utfall och Ryning då dragit sig tillbaka till Kalmar. De brandenburgska geheimeråden rapportera den 25 sept. till Georg Vilhelm sjöstrid mellan svenska och wallensteinska skepp; de kejserliga hade gifvit eld på svenska amiralskeppet, och svenskarna svarade med att skjuta flera fartyg i sank. Rep. 21, 136, g, Berlinarkivet. Jfr. Theatrum Europæum II, s. 87.

[5] Till Weiwitzer den 21 och Sten Bielke den 22 sept. Instruktion för Ryning den 25 sept. Reg.

tillfälliga bortovaro öfva repressalier mot den fredliga sjöfarten. När Ryning återkom med sin flottilj, befanns intet vara att göra; de kejserliga skeppen hade aftacklats för vintern, och högst 50 man vaktmanskap sades ha kvarstannat. Till lands inskränkte sig fienden till att i september företaga en hastig anfallsdemonstration mot Stralsund, hvilket icke vållade någon större oro i Sverige och ej heller föranledde någon ändring i Gustaf Adolfs planer och anstalter.[1] De koncentrerade sig nu helt på nästa års tyska fälttåg.

[1] Ryning till Johan Kasimir okt. (u. d.) och 8 nov. Stegeborgssamlingen. Konungen till Sten Bielke den 30 sept., Reg.

FEMTE KAPITLET.

Af den ställning, Gustaf Adolf från slutet af år 1628 intagit till frågan om det beramade tyska fälttåget, blef hans önskan att på kortare tid bilägga den polska fejden en naturlig konsekvens. När väl den defensiva krigföringen i Preussen framstått som ett angeläget önskemål, måste ju tanken på stillestånd rycka närmare. Öfverläggningarna i riksrådet under våren hade äfven visat, att man räknade med växande utsikter härtill. Men de då förda debatterna hade därjämte ådagalagt, att Sverige af hänsyn till det allmänna politiska läget, främst kejsarens framflyttade positioner, målmedvetet begränsade sina eftergifter ifråga om afträdelser af eröfradt land. Man vägrade att låta sig öfvertygas om möjligheten af att Preussen, frigjordt från svenska garnisoner, skulle erbjuda ett fast bålverk mot den expansiva papismen. Fördelen af att afrunda de svenska Östersjöbesittningarna var helst i ett sådant läge uppenbar; i samma riktning verkade likaså de utomordentliga lättnader för rikets ansträngda drätsel, som de indräktiga tullarna därstädes inneburo. Hvarje tanke på en verklig fred måste under förhandenvarande villkor och efter gjorda erfarenheter anses omöjlig. Det gällde endast att vinna tillfredsställande former för ett stillestånd. Det är troligt, att trots svenskarnas stigande benägenhet härtill och trots Sigismunds felslagna förhoppningar ett sådant stillestånd långt ifrån varit säkerställdt, om ej främst Charnacé, sedan Roe och brandenburgska medlare med synnerlig kraft gripit sig saken an.

Allt ifrån början inskärpte Gustaf Adolf för den franske diplomaten, att han icke kunde reflektera på en bestående uppgörelse med Polen, med mindre han och hans vänner vunne

full trygghet ej blott mot Polen utan också mot kejsaren, en ståndpunkt alltså som helt sammanföll med den som i april kommit till uttryck i rådet. Kejsaren måste, innan en grundval kunde läggas för en fullständig fred, bortföra sitt folk såväl från Preussen som från andra hotande punkter. Till de brandenburgska kommissarierna uttalade Gustaf Adolf, att han ingalunda kunde afstå från sina vunna fördelar, såvida ej kejsaren ville göra motsvarande medgifvanden.[1] Charnacé fann genast, att den situation, som skapats genom den sista kejserliga hjälpsändningen, gjort om intet hvarje utsikt att nu afgöra hufvudtvisten.[2] När konungen lät framlägga det provisoriska uppgörelseprogram, som utformats under våren, och som innebar afståendet af de fyra framskjutna platserna — hvartill snart nog lades Dirschau —, fogades härtill det tilläggskrafvet, att de kejserliga under stilleståndet ej skulle få draga nytta af Preussen. Tidigast innefattande en fordran på de kejserliga truppernas afförande, innan det kunde bli tal om någon som helst restitution, bortföll efter hand denna punkt och ersattes med en ömsesidig garanti för bistånd i händelse af angrepp mot svenska eller polska besittningarna i Preussen.[3] Kort före uppgörelsen utlofvade också polackerna, att de kejserliga trupperna inom fjorton dagar skulle skaffas ur landet och icke återkallas nästkommande år.[4] Under mångahanda besvär och slitningar jämnades efter hand väg för det resultat, som innefattades af fördraget i Altmark. Det betydde en med jämkningar vunnen seger för den svenska ståndpunkten. Utom de fyra platserna och Dirschau återställdes till Polen Danziger-Werder och Frauenburg. Till Brandenburg öfverlätos som sekvester under de sex år, stilleståndet omfattade, de till polska Preussen hörande, af svenskarna ockuperade Marienburg och Haupt med områden. Väl hade Gustaf Adolf i förstone bestämdt vägrat att

---

[1] *Brulin* i Studier s. 270, 275.

[2] »Descriptio compendiosa tractatuum cum commissariis Sueticis 1629». Afskr. af Hallenberg efter original, tillhörigt polske ministern Sierakovski, E 356, Uppsala.

[3] *Brulin* a. a. s. 290, 294, 297.

[4] Dagbok öfver förhandlingar och krigsrörelser i Preussen den 4 aug.—21 sept. (delvis af rikskanslern), Handl. rör. polska kriget 1629.

lämna dessa platser under hänvisning till att de svenska besittningarna därigenom blottades för kejserligt infall[1], och ännu efter hemkomsten till Sverige satte han i fråga, huruvida det ej vore bäst att göra sekvestern om intet.[2] Som pant för Brandenburgs tillfälliga besittningstagande behöllos åter af Sverige Pillau och Memel med mellanliggande kuststräckor. Här och utanför Danzig förbehöll sig konungen rätten att upptaga tull. Utverkandet af Danzigs samtycke härtill var ett underförstådt villkor för fördraget och nödvändiggjorde månadslånga förhandlingar med staden; i hufvudsak afslutade i februari 1630; likaså afkräfdes under dessa staden en formlig afsvärjelse af alla afsikter att i sin hamn drifva eller fördraga flottrustningar, »eftersom det den förnämste orsaken är, som oss hit i landet styrkt hafver», skrifver konungen.[3]

Härmed hade Sverige, visserligen med afprutningar, vunnit den säkerhet, som konungen fann vara traktatens »fundament». Alla Östersjöhamnar »ifrån Kalmar och intill Danzig» voro nu i svenskarnas händer med sina tullar och intäkter, hvilkas betydelse för de följande företagen icke låter sig öfverskådas. Det polska krigets börda var för åratal aflyftad. Faran från kejserligt håll var för Preussens vidkommande väl icke helt fjärmad, i det att man ännu tidtals skulle frukta för angrepp, men den var starkt förminskad, i all synnerhet som de polska magnaterna under förhandlingarna inför den franske medlaren visat den starkaste vedervilja gent emot kejsaren och uttryckt sina farhågor för hans planer på Östersjön och Preussen.[4] Fram på hösten aftågade de kejserligas genom deserteringar och förluster till en obetydlighet sammansmultna skara från Polen.[5] En ytterligt skarpt hållen skriftväxling mellan Sigismund och Wallenstein

---

[1] *Droysen,* Gustaf Adolf II s. 21—22.

[2] Till rikskanslern den 17 sept. *OSB* II, 1, s. 517.

[3] Till ds. den 8 sept., *ibid.* s. 515.

[4] Charnacé till Richelieu den 1 okt. 1629, *Forstén* Akti i pisma II, s. 101—103. Brefvet äfven aftryckt af *Gindely* Maritime Pläne s. 50—51, med undantag dock af slutet, hvari här berörda passus förekommer.

[5] Endast 3,000 man synas ha återstått af 15,000. *Gindely* Waldstein II s. 214.

blef efterspelet till den så löftesrika »succursen».[1] Generalen erkände oförbehållsamt, att tåget ändat olyckligt, men lade skulden på polackernas lynnighet och brist på ordning. Han utlofvade ett helt annorlunda beskaffadt mottagande, därest det fölle konungen in att bege sig öfver till Tyskland.[2]

Altmark bragte högst väsentliga fördelar för Sverige, det gaf fria händer utåt och luft åt de stora planer, som länge varit i görningen. Till fördelarna kunde också utsikten till förbättrad grannsämja med Brandenburg tyckas höra. De två svågrarna sammankommo i september i Fischhausen och åtskildes i största vänskap, sedan de »halfannan dag och en natt familiariter hade konverserat med ett godt rus eller tu».[3] Charnacé vet berätta, att betydelsefulla politiska debatter förefallit; Georg Vilhelm skulle från Schwarzenberg mottagit meddelanden, som antydde ett tvärt omslag i dennes förhållande till kejsaren, och hade anhållit om stöd hos Sverige, hvilket Gustaf Adolf också tillförsäkrat honom.[4] Detta närmande kunde dock icke vara synnerligen uppriktigt, och Charnacés uppgifter om Schwarzenbergs förändrade hållning voro gripna ur luften.[5] Inom kretsen af Georg Vilhelms rådgifvare fruktade man, att Sverige efter ett segerrikt krig i Tyskland skulle behålla Preussen, kanske också större delen af Pommern, och kurfursten gjorde i Fischhausen ansträngningar för att utverka ett löfte om att under den tilläfventyrs stundande kampen Pommern och Mark skulle skonas för genomtåg; äfven sökte han vinna försäkran om svenskt understöd för sina arfsanspråk på Pommern.[6] Om de närmast liggande tvisteämnena undanröjts, så var dock tydligen icke att hoppas på någon djupare intressegemenskap. Ty Gustaf Adolf, hvars svar till kurfursten icke är kändt, stack icke under stol med att han nu ville gå anfallsvis tillväga mot kejsaren. Visst är, att Georg Vilhelm ej lyckades utverka de önskade försäkringarna. Gustaf

[1] Theatrum Europæum II, s. 108—110.
[2] Lebzelters berättelse den 12/22 nov., *Gindely* Waldstein II, s. 191.
[3] Dagbok den 4 aug.—21 sept., Handl. rör. polska kriget 1629.
[4] Charnacés anförda bref den 1 okt.
[5] *J. G. Droysen*, Gesch. der preuss. Politik III, 1, s. 76.
[6] *Ibid.* s. 75. *Koser* s. 434—435.

Adolf hade alltifrån början låtit de brandenburgska legaterna förstå, att skymferna från kejsarens sida fordrade upprättelse, och att hämnden ej skulle utebli, om också först hans efterkommande blefve dess redskap, i fall hans eget lif ej räckte till.[1] Han omtalade för Charnacé, att han till våren ville gå öfver till Pommern, och att fördenskull alla utländska regementen kvarhölles i Preussen.[2] Allmänt berättades om hans kraftfulla språk, när han förde sitt mellanhafvande med kejsaren på tal.[3]

I samma mån som det polska kriget lidit mot slutet, hade ryktet flugit öfver Tyskland, berättande att den svenska härsmakten förr eller senare kunde väntas. »Alle äro i de tankar, det E. K. M:t varder uti tillkommande sommar med en mäktig armé uti Mecklenburg visst kommandes», skref Anders Svensson på sensommaren; man förmenade, att Wallenstein då skulle få annat att tänka på än belägringen af Magdeburg.[4] Wallenstein själf mottog budskap om att landsättningen af trupper när som helst kunde förutses. Hans fruktan för att hansestäderna och alla missnöjda i riket, som enligt hans eget vittnesbörd väntade på konungen som på Messias, skulle göra gemensam sak med svenskarna, gaf fart åt hans förhandlingar med Magdeburg och bestämde honom till eftergifter.[5] Det hade berättats för honom, att Gustaf Adolf med 10- eller 12,000 man ämnade sig till Stralsund, och han hade fördenskull skyndsamt påkallat förstärk-

---

[1] *Brulin* a. a. s. 275.

[2] Anfördt bref af den 1 okt.

[3] »Ich habe aus des Königs Munde erhöret, dass er sagete: Der Kaiser hat mich nach dem Hut gegriffen; wo mich Gott das Leben gönnet, werde ich ihm wieder an die Mütze greifen. Er soll versichert sein, dass er keine teutsche Fürsten an mich finden wird. — Darauf aller Gesundheit getrunken, die es mit dem römischen Reich wohl meineten, auch sonsten vieler Potentaten Gesundheit.» (Episoden hänför sig till Fischhausendagarna.) Aus Königsberg vom 15/25 Septembris anno 1629, Handl. rör. polska kriget. Samma ord läggas i konungens mun enligt en sachsisk rapportörs berättelse från Preussen den 20 jan. 1630, *Wittich*, Magdeburg s. 498 not 2.

[4] Anders Svensson till konungen den 15 aug. — Camerarius berättar (till rikskanslern den 8 okt.), att i Holland gått ibärdiga rykten om att en del af svenska armén inryckt i Mecklenburg.

[5] Till Collalto den 2 och 8 sept., *Chlumecky* s. 171—172. Till Johan von Nassau den 18 sept. *Hallwich* Fünf Bücher III s. 438.

ningar från Tilly, som genast lät Pappenheim ställa sig i beredskap.[1] Medan Wallenstein i september höll sina konferenser med Magdeburgs deputerade, inlupo tidender om att svenska trupper i myckenhet landstigit i Stralsund för att taga marschen på Magdeburg.[2] När så det svensk-polska stilleståndet blef bekant, stegrades generalens oro för ett förestående angrepp, allrahelst som han dessa dagar endast kunde disponera 6,000 man i Nordtyskland. Till infantinnans bestörtning fann han nödvändigt att kalla tillbaka sitt folk från Nederländerna för att vara vuxen svenskarna och deras anhang i riket.[3] I sina öfverdrifna farhågor för hemliga öfverenskommelser mellan Sverige och de oppositionella elementen sökte han lugna de misstänkta med goda ord. Om restitutionsediktet, som aldrig varit hans sak, uttalade han sig med mycken bitterhet. Då de Roy med sina skepp sökt hämma Lybecks seglation på de af svenskarna besatta områdena och staden kraftigt protesterade mot detta intrång i handeln, fann generalen för godt att ge vika, helt säkert dock under intrycket af ankomsten af Rynings förstärkta eskader, och det var sedan länge och väl tyst i Wismars hamn.[4] Men samtidigt igångsattes af honom omfattande rustningar, de på sista tiden jämförelsevis skonade kustländerna sögo på nytt till sig kontributions- och kvarterkräfvande regementen, och på nytt uppkallades de kvalda landsständerna till protester, klagomål och ansökningar. Jämsides härmed sköt oviljan mot generalen bland särskildt de katolska riksfurstarna kraftigt i höjden, och den egendomliga situationen inträffade, att Wallensteins mot Sverige riktade anstalter på det allvarligaste kommo att hotas af det ligistiska lägrets anlopp mot hans maktställning.

Om Gustaf Adolf alltså utan omsvep lagt i dagen sitt beslut att gripa till vapen mot kejsaren, hade han dock på samma gång visat en viss förbehållsamhet i dessa stycken, när det gällt att afväga svaren till de nu öppet framträdande alliansintressen-

---

[1] Tilly till Pappenheim sept. 1629, *Förster* Wallenstein s. 434.

[2] *Gindely* Waldstein II s. 179.

[3] Till Collalto den 25 sept. och 3 okt. *Chlumecky* s. 173, 174. Jfr *Wittich* i Preuss. Jahrbücher 22, s. 424.

[4] *Ritter* III s. 438.

ternas förslag. Både Roe och Charnacé hade visat sig angelägna om att utverka en förbindelse af konungen att ingripa i Tyskland, men ingendera hade framlagt förslag om sådana praktiska vederlag, att de vunnit konungens bifall. Engelsmannen kunde endast komma med en allmänt hållen vädjan till Sverige att gripa sig värfvet an jämte lika allmänt uttryckta försäkringar om sin regerings beredvillighet att lämna bistånd.[1] Fransmannen gick något längre, erbjöd försvars- och anfallsförbund med konung Ludvig, som enligt hans uppgifter af de katolska riksfurstarna uppmanades att inskrida till rikets fromma, men ställde i utsikt subsidier, därest Gustaf Adolf i Frankrikes ställe ville åtaga sig Tysklands sak; dock kunde understödet, 400,000 rdr, först utgå för nästa år.[2] Konungen intog gent emot dessa yrkanden en kyligt afvaktande hållning. När Roe vid sin första audiens uttalade hopp om, att konungen efter uppgörelsen med Polen måtte börja krig i Tyskland, och antydde samverkan mellan Sverige, Holland och England, svarade Gustaf Adolf undvikande: kunde han ej bli kvitt polska fejden, vore det måhända ogörligt att undgå den tyska, »men om det blefve fred här», menade han sig »då att vara bättre sui juris och till äfventyrs att undvika kriget».[3] Han ville inför de främmande makterna ej visa sig alltför redobogen, »förrän vi om konditionerne och deras undsättning äro förvissade», skrifver han, »ty så framt vi förr engageras, skole de vele blifva spectatores och kontentera sig därmed, att vi äre i spelet införde, såsom med konungen i Danmark och flere är tillgånget».[4] Han ville utnyttja de antihabsburgska regeringarnas ifver för att

---

[1] *Rydfors* s. 123, 134.

[2] *Weibull* s. 15.

[3] Dagbok den 4 aug.—21 sept., Hand. rör. polska kriget. Vid samma tillfälle — det var den 2 sept. — »slog H. K. M:t honom före några mutui foederis leges, af hvilke detta var summan, att konfederanterne skulle sig förbinda att blifva hos hvarandre, intet att afträda eller upphöra, förrän allt vore i Tyskland satt i den stat, det för detta bullret varit hade, och alle fördrefne furstar vore restituerade, efter som finis et scopus så ock conditionerne vidare utvisa.» Det är alltså intet tvifvel om, att »Finis seu scopus» (*OSB* I, 1, s. 536—537) och »Conditiones foederis» (*ibid.* s. 537—538) tillställdts Roe samtidigt med Charnacé, såsom antagits af *Rydfors* (s. 135) och *Weibull* (s. 16).

[4] Till Sten Bielke den 29 aug., Reg.

afvinna dem så betryggande säkerhet, som öfverhufvud stode att få; kriget i Tyskland finge därför anstå, »till dess vi se, om vi af dem ett visst bistånd nå kunna».[1]

Det var därför ett inslag af politisk beräkning i hans tydligt visade misstro mot Charnacés förslag, som ju också genom själfva sin formulering kunde tyckas afslöja en viss liknöjdhet ifråga om den richelieuska politikens egna afgöranden och insatser. Kunde det ej tänkas, att Frankrike snart nog droge sig ur kriget i Italien, sedan svenskarna inlockats i Tyskland? Mer för att ge fransmannen ett prof på den reciprocitet, som konungen i största möjliga utsträckning ville lägga till grund för förhandlingarna, än för att binda sig genom definitiva erbjudanden, förklarade han sig själf villig att lämna Frankrike månatliga subsidier, därest det toge kriget på sin lott; skulle han själf gå i fält, ville han bekosta tredjedelen af en armé på 35,000 man till fots och 20,000 man till häst, hvaremot de förbundna borde betala resten.[2] Riktlinjerna för alliansen framställdes emellertid i särskilda utkast för såväl Roe som Charnacé. Förbundets program öfverensstämde i allt väsentligt med de för Lybeck afsedda, senare i Sten Bielkes instruktion återkommande fredsvillkoren. Det nya var denna gång, att restitutionskrafvet ytterligare utsträckts, i det att konungen af Böhmen och markgrefven af Baden fogats till raden af de furstar, som skulle insättas i samma ställning, de tidigare innehaft. Hela Tyskland skulle utrymmas af de kejserliga arméerna (s. 127). Ej blott vid Nord- och Östersjön utan också i Graubünden skulle alla befästningar jämnas med jorden. Det var följaktligen ett försök till anpassning af de svenska villkoren efter de förbundnas behof. Förbundets aktionsprogram, ämnadt att snarast träda i kraft, då kejsaren hittills visat sig otillgänglig för alla anmaningar, företedde åter starka öfverensstämmelser med de förslag till utvidgad allians mellan Sverige och Holland, som i mars lämnats till Camerarius (s. 155). Gustaf Adolf, som ägde att uppställa den nödiga fälthären och hålla sin örlogsflotta under segel i Östersjön, skulle inom förbundet öfvertaga ledningen och handhafva den i samförstånd

[1] Till ds. den 2 sept., *ibid.*

[2] *Weibull* s. 16.

med sina förbundna, hvilka borde bidraga till truppernas underhåll med subsidier. De skulle därtill utrusta en nordsjöflotta, hvaröfver Sveriges konung skulle äga befäl.

Det blef en tids mellanskof i förhandlingarna med de franska och engelska diplomaterna. Den förre var ifrig att snarast kunna utverka bestämda motförslag af sin regering, den senare kunde ej räkna på starkare aktivitet för saken bland de maktägande i London; han kvarstannade i Preussen, verksam för den återstående, bekymmersamma öfverenskommelsen mellan Sverige och Danzig, allt under det han besvor sin regering att ägna Sverige ett reellt understöd, blefve det också icke stort. Den nitiske ifrare för en antihabsburgsk sammanslutning, som Thomas Roe var, hade han hoppats på samverkan af England och Holland till befordran af Sveriges företag. Redan är omtaladt, huru öfverläggningarna om den af Gustaf Adolf önskade nya svensk-holländska alliansen lupit ut i sanden. Konungen, som icke helt uppgifvit sina försök, sökte på eftersommaren blåsa nytt lif i dessa förhandlingar men var ingalunda blind för svårigheterna; han ville hellre ge till spillo utsikterna till subsidier än ge efter i fråga om Östersjötullarna och spannmålshandeln genom Sveriges besittningar[1], hvilket allt i holländska köpmanskretsar vidmakthöll en ständig missämja mot Sverige, icke minskad utan snarare ökad efter stilleståndet med Polen, som lagfäste hvad som förut varit krigstidens provisorium. Det kunde visserligen tyckas, som om större möjligheter att vinna understöd nu vore förhanden, då generalstaterna verkligen låtit antyda villighet att ingå på subsidiefrågan i samband med tvångsexpropriationen af Falkenbergs folk.[2] I september befalldes hofmarskalken och Camerarius att begära 150,000 gulden i månatliga subsidier, en summa som öfverensstämde med den af Camerarius allt ifrån början påyrkade.[3] Samtidigt därmed sändes Kniphausen, hvilken nu gått i svensk tjänst och uppsökt konungen i Preussen, till Holland för att bedrifva omfattande värfningar. Hufvudvikten lades uppenbarligen på anskaffandet af krigsfolk; konungen kunde ej

---

[1] *Wittich* Falkenberg s. 280.

[2] *Ibid* s. 275.

[3] *Ibid* s. 286; 264—265 not.

sätta sin lit till de mer än någonsin osäkra subsidierna.[1] Ovisshet om Hollands hållning i förening med uppskofvet af det tyska fälttåget vållade äfven, att Falkenbergs förnyade förslag om angrepp på det kejserliga folket i Ostfriesland — ett ämne för häftig oro hos Tilly under höstens lopp[2] — än en gång ogillades af konungen.[3] Under hösten blef det också allt tydligare, att generalstaterna trots kejsarens fientligheter under sommarfälttåget lika mycket som tidigare om ej mer ryggade tillbaka för öfverenskommelser med Sverige af den art det här gällde. Vreden öfver Sveriges Östersjöpolitik var ju i växande, och en kylig, till ovänskap gränsande ton utmärkte de förhandlingar, hvari Camerarius och den alltjämt kvardröjande Falkenberg togo del.[4] Föga hopp om en öfverenskommelse stod under sådana förhållanden åter. Både därför och för att ej väcka skadliga förhoppningar i Frankrike och England befalldes Camerarius att upphöra med påyrkandet af subsidier.[5]

Den holländska subsidiemarknaden kunde i självfva verket anses förlorad. Den engelska och framför allt den franska erbjödo utsikter, som endast försämrades genom från svensk sida ådagalagd villighet att nedpruta villkoren. Här fanns alltså en återhållande kraft, som motvägde de till förmån för ett öppet manifesteradt krigsbeslut talande faktorerna. Hänsyn af denna dubbla art kommo att verka jämsides med hvarandra under den utveckling, som nu följde. Framför allt de tyska förhållandena nödvändiggjorde ett understrykande af konungens vilja att ingripa

---

[1] *Ibid* s. 286—289.

[2] *Chlumecky* s. 183—186.

[3] »Först, att I förmenen, det kejserske folket kunna öfver vintern slås förmedelst våre trupper och några mere adsistence utur Ostfriesland och detta således ifrån fienden befrias, det finna vi såväl som det anslag af La Barre ännu otidigt och hålla rådeligare att icke företagas, förrän det med bättre hopp af god success ske kan.» Till Falkenberg den 2 sept., Reg. *Wittich*, som (Falkenberg s. 287—288) diskuterar konungens ställning till projektet vid tiden för Kniphausens, resa synes ha förbisett detta bref. På La Barres antydda, f. ö. okända plan antydes äfven i konungens svarsbref till Falkenberg den 15 aug., där företaget likaledes ställes på framtiden. *Ibid.* s. 270. — La Barre värfvade i Hamburg för svensk räkning.

[4] *Wittich* Falkenberg s. 27—28, 291.

[5] Konungen till rikskanslern den 14 oktober, *OSB* II, 1, s. 524.

som försvarare af de protestantiska intressena, de där aldrig varit hårdare kringskurna, och ett vidmakthållande af förbindelserna med de riksständer, af hvilkas medverkan något var att hoppas.

Innan Gustaf Adolf lämnade Preussen bemyndigades sålunda sekreteraren Filip Sadler till en beskickning, som väl i främsta rummet synes ha haft ett kunskapande och sonderande syfte men därjämte afsåg att göra propaganda för det stundande fälttåget i Tyskland. Sadler, hvars instruktion ej är i behåll och hvars afresa åtskillig tid fördröjdes, mottog nu för spridning i Tyskland samma sändebref, som utgått under datum den 29 juli (s. 215), denna gång dagtecknadt Pillau den 13 september.[1] Hans färd skulle ställas till Kursachsen, Württemberg, Strassburg, Nürnberg, Kempten och Genève, hvarjämte hans uppdrag afsåg det schweiziska edsförbundet i dess helhet; det egentliga målet synes dock ha varit södra Frankrike eller Italien. För Gustaf Adolf, som ju sväfvade i ovisshet om allvaret och uthålligheten i Frankrikes italienska politik, måste det vara af största vikt att förvärfva säkra underrättelser från denna aflägsna skådeplats, och sekreterarens resa skulle uppenbarligen främst tjäna detta syfte, ehuru han vid sidan däraf hade uppdraget att i genomfarten utveckla konungens syn på den tyska krisen och understryka de gemensamma intressenas styrka. I Frankrike var meningen tydligen, att Sadler skulle uppsöka den gamle markgrefven af Baden, som vid denna tid begynte förhandla på nytt med parishofvet i syfte att bringa den förr omtalade diversionsplanen (s. 65) till utförande, och som nu liksom tidigare var beredd att köpa framgång härutinnan med Elsass, öfverlåtande till Frankrike,[2] en tanke

---

[1] *Droysen*, Schriftstücke s 13. — I tysk-lat. reg. (s 236 v. ff.) finnes omedelbart efter Sadlers kreditiv till Kursachsen, (tryckt af *Droysen* ibid. s. 13—14) Württemberg, Genève och Strassburg detta bref, rubriceradt »Literæ corresponsoriæ ad præfatos electores, principes et civitates, statum S. R. M:tis explicantes». U. d., september. Se för fortsättningen *B. Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917, s. 206 ff. Den korrespondensskrifvelse, Sadler medbragte, är dock icke en fortsättning på brefven af 25 april och 29 juli utan endast en upprepning af det senare.

[2] Jfr notiser hos *Obser*, Zeitschrift für die Gesch. des Oberrheins N. F. 5 (1890) s. 227, 233 not 1. Tydligen uppehöll sig Georg Fredrik nu i Frankrike; på så sätt löses lätt den af *Boëthius* (Hist. Tidskr. 1917, s. 214 not 4) påpekade egendomligheten med kreditivet.

som emellertid icke hade bättre lycka nu. Sadler hade att hänvisa till markgrefvens projekt under inskärpande af att rätta tiden för dess förverkligande nu om någonsin vore inne. Såväl i Georg Fredriks forna land som i Württemberg och de schwabiska städernas domäner gick restitutionsediktets omhvälfningsverk hänsynslöst framåt; ingenstädes i hela Tyskland förefanns en starkare förbidan efter befrielse från förtrycket. Det är måhända ingen tillfällighet, att Sadlers färd just skulle gå öfver Sachsen till Sydvästtyskland. Tilläfventyrs var det bekant för Gustaf Adolf, att Baden, Württemberg och andra ställde sitt hopp om gemensam protestantisk politik gent emot ediktet till Johan Georg af Sachsen.[1] Ungefär vid samma tid befarade man inom det kejserliga lägret, att en ny liga skulle bildas mellan Sachsen, Württemberg, Baden, Hessen, Nürnberg, Strassburg och Ulm[2]. Försök, som voro å bane, afvisades väl denna höst af Sachsen[3], men blott för att dyka upp på nytt. Äfven i Dresden gällde det för Sadler i främsta rummet att utforska läget. Åtskilligt tydde på, att Johan Georgs ställning till Gustaf Adolf var synnerligen kylig. På Gustaf Adolfs föregående bref hade intet svar följt, ja öfverbringaren däraf hade icke ens fått ett erkännande om mottagandet.[4] Sändebudet skulle nu öfverräcka till Johan Georg de förnyade cirkulärskrifvelser, Gustaf Adolf aktade nödigt att tillställa kurfurstarna, och anhålla om sachsarens medverkan för deras distribution. — Som nyss nämndes kom Sadlers afresa att dröja afsevärdt länge; när han omsider begaf sig åstad, hade konungen hunnit vidtaga åtskilliga andra diplomatiska steg med därom påminnande syftning, hvartill vi senare skola hinna.

Då Gustaf Adolf afseglade från Preussen, började alltså läget

---

[1] *Ritter* III s. 436.

[2] Johan von Hyen till Wallenstein den 10 oktober 1629, *Chlumecky* s. 186.

[3] Bland Hammarstrands afskrifter från Dresdenarkivet (E 379 H, Uppsala) finnas dels ett memorial, dels ett geheimeprotokoll från november 1629 rörande kurfurstens ställning till en föreslagen »conjunction» mot restitutionsediktet mellan de evangeliska ständerna i öfre och nedre Sachsen och i de schwabiska, rhenska och westfaliska kretsarna. Svaret blef den 9 november ett afslag. *Klopp* III, 1, s. 278—279.

[4] Anonym biljett från Leipzig den 25 juli, bland Anders Svenssons bref till konungen 1629.

arta sig ungefär på samma sätt som vid föregående årsskifte, endast med den skillnaden att det nu ej var Sverige utan makterna, som pådrefvo allianserna. Sommarens händelser hade blott ännu mer vidgat klyftan mellan konungen och de kejserliga; de förbehåll för fredliga underhandlingar, som gjorts i riksdagsskrifvelsen, kunde tyckas ha förfallit, och krigsbeslutet i rådet den 8 januari var i intet afseende vederlagdt af hvad som passerat. Icke desto mindre skrider konungen till ett upprepande af de öfverläggningar, som ägt rum senhösten 1628 och januari 1629. Kort efter hemkomsten till Sverige begärde han kanslerns betänkande om tyska kriget. Han hade ännu icke beslutit sig för, skrifver han, om han skulle gripa sig an med kriget, söka fredliga öfverenskommelser eller förhålla sig neutral ännu någon tid.[1] I midten af oktober öfversände han till Oxenstierna utförliga förslag till härens styrka under en kommande expedition i Tyskland. Jämlikt dem skulle närmare 30,000 man, däraf ej fullt en tredjedel rytteri, användas för det tyska tåget, medan som garnisoner i Preussen, Livland och Sverige samt för flottan reserverades så mycket folk, att summan steg till 75,000. Men på samma gång betonade konungen, att den preussiska utgifts- och inkomststaten vore afgörande för hela utkastet; kunde kanslern ej gå i god för dess bärighet, fördystrades utsikterna för fälttåget. I alla händelser höll han rådligt att utåt tillkännage en långt drifven förhandlingsvillighet. Han ville invagga de kejserliga i säkerhet, locka dem att koncentrera sin kraft mot Italien och fullfölja sin hänsynslösa politik i Tyskland för att »således disponera gemyterna och planera oss vägen till bästa». Han hoppades vidare stegra Frankrikes och Englands ifver för allians genom att antyda, att kriget ännu vore långt ifrån beslutet.[2] Väl hyste han det bästa hopp om möjligheterna

[1] Till rikskanslern den 26 sept., *OSB* II, 1, s. 519. Framställningen om kanslerns rådslag upprepas den 10 okt.

[2] Till rikskanslern den 14 okt. *OSB* II, 1, s. 523—524. De därstädes (s. 523 not) åberopade utkasten röra närmast intendenturen och sålunda icke främst härens styrka, men naturligen lämna de säkra hållpunkter. I april skulle 12 kompanier knektar gå ombord på flottan och i juli lika många; samma månad skulle 5 regementen fotfolk gå i fält (från Preussen till Pommern?). Värfvade (fot-)regementen beräknades till 10, hvartill kom ett regemente officerare. De

att undfå bistånd till fälttåget, som han f. ö. knappast trodde kunna undvikas.[1] Men de praktiska svårigheterna reste sig alltjämt hotande; särskildt det talrika, vid disciplin och tålamod med solden ovana tyska rytteriet i Preussen, som Oxenstierna helst velat helt och hållet afmönstra[2], ingaf de allvarligaste farhågor och hotade att med sina pockande kraf kasta alla uppgjorda beräkningar öfver ända. Låg i allt detta en uppfordran till försiktighet vid planernas uppgörande och följaktligen en tillstyrkan att kvarhålla alla förhandlingsmöjligheter, så verkade i samma riktning de från flere håll framträdande försöken att åvägabringa en förlikning mellan Sverige och kejsaren. Förhållandet till Danmark och ställningen i Nordtyskland måste här komma i betraktande.

Freden i Lybeck gaf till spillo det lilla som stod åter af det i alliansen af år 1628 afsedda förtroendefulla samarbetet mellan de nordiska rikena. Medan Gustaf Adolf fruktade farliga aftal vid sidan af den officiella fredstraktaten, var man i Danmark fullt på det klara med att det skedda måste framkalla det skarpaste ogillande i Sverige. Fegræus skrifver om de danska rådsherrarna, att de syntes honom »draga fruktan lika såsom de, som något orätt hafva gjort».[3] Misstron och farhågorna grodde å ömse sidor; de rivalitetens krafter, som neutraliserats för en kort tid genom förbundet, återhämtade nu sin forna styrka, om också Danmarks utmattning och äfven i någon mån Sveriges nya mål betingade en dämpning af brytningen. Grannens allt öppnare kraf på väldet öfver Östersjön väckte i Danmark pinsamma känslor. När Gustaf Adolf sommaren 1629 tycktes vilja göra ansatser till att från Ruden uttränga de danska tullnärerna, hvilkas värf ju afsåg att så mycket som möjligt förringa värdet

---

tyska ryttarna anslogos till 40 kompanier, de svenska och finska till 32. Förslag och listor öfver svenska armén i Tyskland 1630—34, Oxenstiernska saml. Jfr Arkiv III n:r 955. Med dessa styrkeberäkningar öfverensstämmer i det allra närmaste den »disposition där kriget blifver i Tyskland och stilleståndet uti Preussen och Liffland», som under n:r 882 aftryckts *ibid.* och här ofvan i texten resumerats. Den anger sig ju själf tillkommen något tidigare.

[1] Till rikskanslern den 21 okt., *OSB* II, 1, s. 527—528.

[2] Till konungen den 11 nov., *OSB* I, 4, s. 694-695.

[3] Till konungen den 5 juli, *Adlersparre* III, s. 99—100.

af besittningen af Stralsund för Sverige (s. 174), hemställde Kristian till sitt råd, huruvida ej något borde göras för att hindra honom att göra sig till mästare på hafvet och med sin framfart rubba de jämna inkomsterna af Öresundstullen. Rådet afstyrkte, i känslan af rikets svaghet men äfven under åberopande af åt Sverige genom det ännu ej utelupna förbundet inrymda rättigheter, tillsvidare alla tvister om dominium maris Baltici; bäst vore enligt dess mening att se tiden an.[1] Vid samma tid erfor Fegræus af fru Kristina Munck, att Kristian uppriktigt gladdes öfver de svårigheter, som vållats svenskarna genom de kejserligas ingripande i Preussen, och att han förklarat sig ämna anfalla Sverige, om Gustaf Adolf gjorde fred med Polen och därpå landstege i Tyskland, uppgifter som kunde synas fullt bestyrka de farhågor, som denne hyst vid ingången af sommaren (s. 201); låt vara att Fegræus ansåg sig ej böra lägga för stor vikt på »ett kvinnfolks tal», menade han dock, att hon kunde »intet allt hafva af sig själf».[2] Faktiskt synes ett ingående samförstånd ha existerat mellan den danske kommissarien vid Ruden, Daniel Troyes, och det kejserliga befälet i Pommern; gemensamt vakade man öfver eventuella fientliga steg från de svenska och stralsundska skeppens sida, ett samarbete som näppeligen skett utan konung Kristians gillande.[3] Det var visserligen icke något brott mot neutraliteten, men det varslade icke godt för ställningen i Norden. Det var en anknytning till kejsaren, som lätt nog kunde flyta öfver till ett allt betydelsefullare samförstånd.

Den spänning, som i förökad måtto präglade förhållandet mellan Sverige och Danmark, försummade Wallenstein från sina utgångspunkter icke att söka utnyttja. Hade det förut gällt för

---

[1] Kristian till rådet den 18 aug., *Bricka-Fridericia* II, s. 223. Rådets betänkande den 5 sept., *Erslev* II, s. 200—201.

[2] Till konungen den 18 aug., *Adlersparre* III, s. 123—124.

[3] *Fock*, Rügensch-Pommersche Geschichten VI, s. 329. *Fridericia* (I, s. 127, not 4) finner det tvifvelaktigt, huruvida Troyes handlat efter instruktioner. Kristian IV uttryckte dock för Hatzfeldt den 19 nov. sin tacksamhet för det bistånd, denne gifvit Troyes »bei Verrichtung unser der Orter angelegenen Geschäfte». Ausl. Reg. 1627—1630, RA, Köpenhamn. — Om Hatzfeldts och Troyes förbindelse jfr f. ö. *Fridericia* s. 123 not 2.

honom att isolera Danmark från grannen för att i lugn kunna genomdrifva en fred efter situationens behof, så var det nu viktigare än någonsin att fullfölja sträfvandet att spela ut Danmark mot Sverige och knyta det förstnämnda landet så nära som möjligt till kejsarens politik, hvilket väl att märka äfven måste stärka fältherrens ställning i Mecklenburg. Det låg så nära till hands att misstänka dylika tendenser, att danska rådsherrar i juli 1629 självkrafde ansågo sig böra betona för Fegræus, att alla rykten om hemliga traktater mellan Danmark och kejsaren vore alldeles gripna ur luften.[1] Dessa oroliga bedyranden kunde alldeles icke förebygga, att hemliga förhandlingar snart nog voro i full gång, inledda af Wallenstein. Denne sände nämligen i juli öfverste Wengersky till konung Kristian[2]; hans uppdrag är icke närmare kändt, men Anders Svensson hade erfarit, att besöket gällde utverkandet af tillåtelse att få inlägga kejserligt folk i södra Holstein.[3] Kort därpå följde en ny beskickning, denna gång uppdragen åt Walmerode.[4] Om hans ärende finnas flere uppgifter, som ej behöfva utesluta hvarandra. Han skulle liksom Wengersky begära vinterkvarter för en del trupper i Holstein, hvilket nu — det vill synas för andra gången — förvägrades, ehuru man i Köpenhamn gaf uttryck åt farhågor, att Wallenstein skulle taga ringa hänsyn till det uteblifna samtycket.[5] Med tämlig säkerhet stå dessa försök i nära samband med Wallensteins samtidiga, mot det befarade svenska anfallet afsedda truppkoncentration i Nordtyskland. Walmerode framställde vidare en anhållan om lån af danska skepp till bruk mot den svenska flottan.[6] Samförståndet mellan de danska tullnärerna vid Ruden

---

[1] Fegræus till konungen den 15 juli, *Adlersparre* III s. 112—113.

[2] *Fridericia* I, s. 122—123.

[3] Till konungen den 1 aug.

[4] Wallensteins kreditiv för honom, dateradt Halberstadt den 3 sept. 1629, finnes i original (!) bland Handl. rör. Danmarks historia 1534—1643, oxenstiernska saml., och anger, att Walmerode skickats till Danmark »aus hochwichtigen und vornehmen Ursachen».

[5] Fegræus till riksrådet den 26 sept., *Adlersparre* III, s. 134. Jfr Anders Svensson till konungen den 1 aug.

[6] Fegræus till Johan Kasimir den 3 okt., Stegeborgssamlingen. *Slange* s. 687. Theatrum Europæum II, s. 87.

och de kejserliga befälhafvarna i Pommern torde i någon mån ha gifvit uppslag härtill; Hatzfeldt sökte också väcka sken af, att konung Kristian ex pacto vore skyldig att bistå kejsaren till sjöss.[1] Men yrkandet blef konung Kristian för starkt, helst som ju riksrådet kort förut bestämdt afstyrkt hvarje utmaning mot Sverige. Han sökte, på allvar eller ej, öfvertyga Walmerode om att den svenska faran icke finge öfverdrifvas. Sverige vore utsuget genom kriget, dess armé svårt medtagen, det skulle bli vanskligt för Gustaf Adolf att angripa en så mäktig fiende som kejsaren.[2] Svaret till Walmerode blef äfven här ett afslag; konungen erkände icke kejsarens höghetsrätt till hafvet och ville ej bryta med sin granne. Han förklarade sig i stället villig att söka förlika Sverige och kejsaren[3] och hade, som strax skall visas, redan vidtagit åtgärder i syfte att förbereda förhandlingar. Wallenstein hade slutligen genom Walmerode uppfordrat konung Kristian att erkänna honom som hertig af Mecklenburg, förklarligt nog, då kejsaren kort efter Lybecksfreden formligen proklamerat hans arfsrätt till landet, och då oppositionen bland riksständerna mot detta steg börjat växa. Men Kristians svar vardt afböjande.[4] I alldeles samma dagar aflät han också till kejsaren en visserligen stillsam intercessionsskrifvelse till förmån för de förjagade hertigarna, hvari han framhöll sina farhågor för att, därest ej deras sak i tid kunde biläggas, andra skulle blanda sig i leken och åsamka både Danmark och andra grannar besvär och farligheter.[5] Det var en tydlig anspelning på Sverige, afsedd att framhäfva fördelarna af den medlingspolitik, som nu blifvit konungens linje med åsidosättande af de verkliga eller blott förmenta angreppsplanerna mot grannriket. Walmerode

---

[1] Fegræus till Salvius den 5 sept., *Adlersparre* III, s. 129, enligt underrättelser genom Frideborn.

[2] Walmerodes relation den 19 (29) sept., *Klopp* III, 1, s, 271—272. Å andra sidan försporde W. af en dansk herre ett yttrande af Gustaf Adolf: hade han blott medel och makt som han hade god vilja, skulle hela världen snart få veta därom. *Ibid.* s. 333.

[3] *Slange* s. 687. Jfr *Fridericia* s. 123 och där i not 5 diskuterade källor.

[4] *Fridericia* s. 122—123.

[5] Kristian IV till kejsar Ferdinand, Krempe den 16 sept. Handl. rör. Danmarks historia 1534—1643 (afskr.)

har f. ö. under sitt besök uttryckt sin sympati för Danmarks medlarskap[1] och befinnes snart ha omsatt sina uttalanden i handling. Om Wallensteins försök att draga öfver Kristian på sin sida åtminstone hittills visat sig förfelade, kunde oron för svenskarnas infall i samband med den ännu ej botade svagheten i de kejserligas militära position i Nordtyskland ej annat än tala till förmån för ett accepterande af Danmarks sträfvanden att förekomma ett krigiskt utbrott.

Dessa sträfvanden hade begynt kort efter freden i Lybeck och ägde sitt upphof i denna. Men det stod allt ifrån början klart, att de skulle komma att möta betydande vanskligheter; samma hinder, som upprest sig mot planen att ena de två rikena om fredsprogrammet gent emot kejsaren, måste alltfort verka hämmande på hvarje försök att med den nyss ingångna, för Sverige högeligen misstänkta freden som grund åvägabringa en fredlig uppgörelse mellan detta rike och kejsaren. Motvilligt hade Wallenstein samtyckt att inrymma Sverige bland de makter, åt hvilka det lämnades öppet att biträda freden.[2] När Fegræus i danska rådskammaren underrättades om, att hans konung kunde bli delaktig af freden, gaf han genast tillkänna sina tvifvelsmål. Huru kunde väl Gustaf Adolf inneslutas i förlikningen, om ej Stralsund tillika inbegrepes däri, och om Mecklenburg och hamnarna stannade i Wallensteins våld?[3] Samma misstro, som här kom till uttryck, kännetecknade den skriftväxling, som utspann sig mellan de nordiska konungarna med anledning af den ifrågavarande klausulen om tillträde till freden. Vid utgången af maj underrättade Kristian helt kortfattadt sin granne om den ingångna freden, med tillkännagifvande af friheten till anslutning och upp-

---

[1] *Fridericia* s. 130.

[2] *Droysen* Gustaf Adolf I, s. 360.

[3] Fegræus till konungen den 4 juni, *Adlersparre* III, s. 76—77. Danska rådets svar den 3 juni, *ibid.* s. 78—79. Fegræi egen proposition till rådet den 2 juni (afskrift bland hans bref till Johan Kasimir 1629, Stegeborgssamlingen) innehåller en påminnelse om ett löfte i Ulfsbäck, att Sverige snarast skulle underrättas om fredens beskaffenhet, och en förhoppning om att den ej vore prejudicerlig för Sverige; i så fall borde man hellre communicatis consiliis bjuda fienden spetsen. För öfrigt begäres underrättelse om de wismarska skeppen; jfr s. 184 och 218.

maning att inom tre månader giva meddelande härom.[1] Den svenske agenten mottog ett par veckor därefter ett exemplar af fredstraktaten[2], men dennas bokstafliga innehåll var ännu okändt för Gustaf Adolf, när han den 23 juni från fältlägret i Marienburg besvarade Kristians bref. Den ömtåliga punkten lämnades icke oberörd. Konungen ville taga för gifvet, att Danmark låtit sig angeläget vara att fordra garantier för Östersjöns trygghet, »på hvilken bägges våre, våre rikers och undersåters samt vänners välfärd består». För Östersjöfrågans skull hade han i eget och andras intresse ärnat uppträda i Lybeck; mot förmodan hade man afvisat hans sändebud och till råga på ovänskapen sändt en kejserlig armé mot honom i Preussen. Ofattbart vore, huru Sverige sedan kunde inneslutas i freden. Han begärde dock att få veta villkoren; han ville lefva i vänskap med alla, äfven med kejsaren, »så vidt man oss låter till frids och Östersjön låtes i en real säkerhet och utan fara.»[3] Gustaf Adolf gjorde alltså sin förhandlingsvillighet beroende af den säkerhet, man ville bjuda honom, i full konsekvens med hela hans hittillsvarande hållning; man erinrar sig, att Sten Bielke just i dessa dagar stod i färd med att fullfölja sitt värf hos Wallenstein. Han ville i den dåvarande situationen ogärna offra de nya möjligheter till underhandlingar, som tycktes yppa sig i samband med den danska freden. Det gällde fördenskull att icke utmana Danmark, och med hänsyn härtill hade han väl icke uppgifvit försöken att göra Danmark tullen vid Ruden stridig men synbarligen ej gjort allvar af tanken att konkurrera medelst egna uppbördsmän.[4] Kristians

---

[1] Den 30 maj, Sverige A, Brevveksling, RA, Köpenhamn.

[2] Fegræus till svenska rådet den 16 juni, *Adlersparre* III, s, 82.

[3] *Fridericia* (s. 120) har i uttrycket »tillfrids» inlagt betydelsen af en fordran på »hans egen Satisfaction (vel nærmest i den stralsundske Sag)». Detta synes dock vara en icke helt säker tydning ex posteriori; anslutningen till de svenska fredsvillkoren måste här anses själffallen, och i dem finnes ännu ej utformadt något kraf på satisfaktion. Jfr dock s. 276. — Brefvet tryckt i Vederläggning och väl grundat svar, originalet i Brevveksling RA, Köpenhamn.

[4] Till rikskanslern den 5 juni, *OSB* II, 1, s. 491. *Carlsson* (s. 237, not 1) sätter med all rätt i fråga, huruvida verkligen Gustaf Adolf verkställt sin afsikt att taga tull vid Ruden. Kristians meddelande till rådet den 18 aug. (ofvan s. 236, not 1), behöfver endast innebära, att man i Danmark fruktade ett svenskt

svar af den 25 juli visade, att han icke ville släppa taget, om han också var obehagligt berörd af påminnelsen om Östersjöfrågan, som enligt hvad han nu försäkrade ej kunnat diskuteras i Lybeck på grund af de allmänna tidsförhållandenas ogunst. Men skulle möjlighet gifvas att bilägga missförståndet mellan Sverige och kejsaren, ville han lämna flit och omak osparda.[1]

Danmarks konung antydde alltså, om ock i sväfvande ordalag, sin beredvillighet att medla mellan Gustaf Adolf och kejsaren. Det kunde så godt som förutses, att från dansk sida ett sådant erbjudande skulle göras. Frågan i Ulfsbäck — hvad konungen af Sverige hade att skaffa i Tyskland — hade för Kristian en lika lefvande och framtidsdiger innebörd som då, när nu verkställarens plats stod tom i den antihabsburgska maktkretsen och allas blickar begynte vändas till Gustaf Adolf såsom den där skulle fresta det värf, på hvilket hans nabo uttömt sina krafter. Vare sig de af fru Kristina omförmälda hotfulla yttrandena fällts eller icke, var hos Kristian oviljan öfver det befarade svenska ingripandet djupt rotad. Hufvudsaken var för honom att förhindra Gustaf Adolfs öfvergång till Tyskland. Det skulle senare visa sig, att Kristian härutinnan icke ansåg krigiska medel uteslutna, men naturligen höll han de fredliga som de lämpligaste, kanske för riket i dess iråkade makt- och modlösa läge, enda möjliga, om också icke som de säkraste.[2] Han sviktade mellan tankar på kraftigare aktivt uppträdande och på medlande verksamhet; i slutet af augusti kräfde han rådets bifall till en politik, som syntes detta äfventyra samförståndet i Norden, kort därefter uttalade han för Walmerode sin åstundan att genom sin mellankomst främja en afveckling af konflikten. Han

---

ingrepp. *Bricka-Fridericias* förutsättning, (II, s. 223, not 1) att Spieringks ifrågasatta expedition kommit till utförande, är icke riktig, såsom framgår af ett bref från Alexander Esken till Filip Sadler, Stralsund den 13 sept. 1629, hvari påpekas önskvärdheten af att lägga svenska skepp vid Ruden för att hindra fiendens af danskarna framsläppta pråmar. Skrifvelser till kanslitjänstemän.

[1] Vederläggning och väl grundat svar.

[2] Anders Svensson berättar (till rikskanslern den 12 september), att Kristian visserligen ironiskt afvisat Walmerodes yrkanden men förklarat sig vilja vara neutral, tills han finge se, huru allt aflupe.

hade då ännu icke mottagit Gustaf Adolfs svar på brefvet af den 25 juli.

Först vid sin återkomst till Sverige upptog den svenske konungen skriftväxlingen. Hans svar, dateradt Kalmar den 17 september, uttrycker förvissningen att Danmarks politik sträfvade efter betryggandet af Östersjön och de nordiska rikena, ehuru ett tonfall af svag ironi förnimmes i lyckönskningen till den »utan all vidlöftighet» hemburna freden. Han tackar för Kristians erbjudande; kunde denne hos vederparten uträtta, att han bekvämade sig till billiga villkor, skulle Sverige gärna samtycka till en uppgörelse, som »icke strider mot rättvisan och vår och våra vänners stat och välstånd».[1] Såsom vi funnit står detta besked, som på halfva vägen möter Kristians trefvande anbud, i samklang med Gustaf Adolfs politik i de dagar, då alliansförslagen första gången diskuterats under något hopp om framgång, och då beslutet att uppskjuta tyska kriget var fattadt. Kort efter utfärdandet af brefvet i fråga var det, som konungen lät Oxenstierna veta, att han ännu lämnade öppet att börja krig, söka förhandlingar eller tills vidare iakttaga neutralitet (s. 234). Antagandet af Danmarks erbjudande blef det praktiska uttrycket för hans program att hålla sakerna gående och alla utvägar fria.

När Fegræus öfverlämnade detta bref till konung Kristian, föll talet på stilleståndet i Preussen. »Med litet löje» sade monarken, att han ej rätt kunde tro på freden; han tycktes hysa tvifvel om att Sigismund skulle ratificera den med de af Fegræus relaterade villkoren.[2] Hade han förut ej velat tro, att uppgörelsen med Polen vore så nära förestående, så blef förvissningen därom af mindre hugnesam natur. Den förde honom blott närmare den frågan, huru Sverige skulle förhindras att upptaga fejden med kejsaren, hvartill nu fria händer gifvits. Säkerligen var det för honom kärkommet, att grannen principiellt accepterade underhandlingens väg. Skulle Sverige fortfarande vilja lägga villkoren från Ulfsbäck och Lybeck till grundval för fredsdiskussionen?

---

[1] *Styffe* s. 604—606. Dröjsmålets orsak anges af konungen i rådet den 10 nov. ha varit att han, »presserad af polacken», icke kunnat »svara där rätt till». *SRP* I, s. 235.

[2] Fegræus till konungen den 6 okt., *Adlersparre* III s. 135—136.

Väsentligen därpå berodde, huruvida Danmarks politik hade några utsikter att gå i land med sin uppgift. Ett par dagar efter Fegræi audiens anmodade Kristian i ett bref Gustaf Adolf att framlägga sina fredsförslag och utfäste sin lifliga medverkan till en god utgång.[1] Afgörandet i frågan närmade sig (s. 261).

Kristian var icke den ende, för hvilken det hotande krigsmolnet innebar en sporre till ansträngningar. Brandenburg och Pommern måste i främsta rummet vara intresserade af att förekomma ett krigsutbrott, som endast tycktes skola föröka deras trångmål. De icke fullföljda ansatserna till förhandlingar från i juli (s. 213) utgjorde en utgångspunkt för vidare försök. Brandenburgaren Götz erfor vid konferenser med pommerske kanslern Kleist under senare delen af augusti, att de kejserliga officerarna ställt i utsikt hertigdömets utrymmande, blott garantier kunde vinnas för att dess hamnar ej skulle antastas af svenskarna.[2] Från Wallenstein förspordes dock inom kort hårdare tonfall. Väl hade han gärna, svarade han Götz' kollega Wilmersdorf, förskonat Kur- och Markbrandenburg från vidare tunga och nöjt sig med att hålla själfva kuststräckan besatt. Nu vore det ej mer möjligt, sedan Sverige visat sina krigsskepp framför Wismars hamn; flere regementen, som skulle ha brutit upp till Italien, hade fördenskull fått order att stanna: de kunde numera ej undvaras.[3] Dessa nya hotfulla utsikter måste blott stegra Georg Wilhelms farhågor för ett svenskt ingripande, hvilka ju vid tiden för mötet i Fischhausen tagit sig lifliga uttryck (s. 225). Det vill synas, som om kurfursten vid sammankomsten med sin svåger antydt sin beredvillighet att medla mellan Sverige och kejsaren. Ty under höstens lopp meddelar Gustaf Adolf vid flere tillfällen, att ej blott Danmark utan äfven Brandenburg erbjudit sin medling.[4] Men Georg Wilhelm, som trots Bogislavs

---

[1] Den 9 oktober. Sverige A, Brevveksling RA, Köpenhamn. Jfr *Molbech* I, s. 383.

[2] Götz' relation den 24 augusti. Rep. 30, 220, Berlin.

[3] Wilmersdorfs relation den 2 sept., Rep. 24, b, 5 Berlin.

[4] Konungen till Stralsund den 22 sept. *Gadebusch* II, s. 360—362, och till Sten Bielke den 23 sept., Reg. Jfr *Carlsson* s. 254. Samma uppgift i ett följande kungligt bref till staden af den 8 oktober. *Gadebusch* II, s. 365—369. Korrespondensbref till Camerarius, Gripsholm okt. 1629. Tysk-lat. reg. u. d.

förnyade framställningar om tillvaratagande af Pommerns trygghet vid den svensk-polska freden funnit försiktigast att nu liksom tidigare (s. 93) ej bringa detta ämne på tal,[1] kunde gifvetvis ej vara blind för svårigheterna. Hans misstro till Wallensteins fredsvilja, klart ådagalagd i det följande, ägde grunder; denne hade ju med tillfredsställelse tagit den ouppgjorda räkningen med Stralsund som förevändning att fortfarande hålla trupper i Nordtyskland (s. 201), låt vara att förevändningen obestridligen alltmer antog karaktären af allvar, i samma mån som generalens ärliga fruktan väcktes genom den svenska faran. Utsatt för starka misstankar från Wallensteins sida med anledning af sammanträffandet med den svenske konungen[2] ansåg kurfursten tydligtvis bäst att icke uppträda isolerad utan tillförsäkra sin aktion stödet af andra riksständer, främst Sachsen. Helt visst var han underkunnig om att Gustaf Adolf näppeligen kunde afspisas med en mer eller mindre fullständig reglering af enbart den stralsundska tvisten, och han måste ha ansett klokheten bjuda återhållsamhet från hvarje inblandning, som ställde honom inför plikten att på egen hand taga ställning till båda parternas ståndpunkter.

Men denna afvaktande hållning försvårades märkbart genom Wallensteins militära åtgärder, som provocerade en diskussion om den svenska krigsfarans verklighet. Vi ha redan sett, att annalkandet och afslutandet af stilleståndet i Preussen underblåst hans oro för ett snart förestående angrepp, och att hans uppgörelse med magdeburgarna tvifvelsutan influerats af sådana farhågor.[3] I stor omfattning hade han också dragit trupper till Nordtyskland. Allt det folk, som generalen hade till hands i närheten, sändes till Pommern och Neumark, hvarjämte alla väs-

Brefvet är emellertid af den 16 (26) okt. enligt odechiffrerad bilaga till Grubbes skrifvelse till Oxenstierna den 2 dec. Salvius till Johan Kasimir den 15 november, Stegeborgssamlingen. Rådslaget den 27 okt.—3 nov., Arkiv I s. 58.

[1] Georg Vilhelm till Bogislav den 12 (22) nov. Rep. 30, 109, Berlin.

[2] Lebzelters berättelse den 12 (22) nov., *Gindely* Waldstein II s. 192. — Memorial för Burgsdorf den 14 (24) nov., Rep. 24, b, 5 Berlin.

[3] Jfr Luntzman till Axel Oxenstierna den 10 oktober: »Es wird dafür gehalten, dass die treves zwischen I. Kön. Maj:t und Polen diesen Ackord sehr befurdert habe».

ter om Elbe förlagda kejserliga regementen öfver Dessaubron detacherades dit. Hatzfeldts i närheten af Stralsund inkvarterade trupper drogos till Hinterpommern, ty efter stilleståndet fruktade Wallenstein särskildt för infall af svenskarna öfver gränsen. Den vid Magdeburg nu frigjorda styrkan kastades norrut in i Brandenburg och Pommern.[1] I stället för Hatzfeldt, som undanbad sig uppdraget och stannade i Stettin, sändes Torquato Conti som befälhafvare till Hinterpommern, där han tog sitt kvarter i Kolberg, med befallning att i förväg ockupera strategiska punkter, på det att svenskarna ej måtte hinna besätta dem.[2] Ej obetydliga förstärkningar från ligans armé synas därjämte ha till en början inträffat i Mecklenburg.[3] Borgerskapet i städerna vid kusten afväpnades för att ej kunna bistå de landstigande eller inryckande svenskarna.[4] Utan hvarje tvifvel var oron långt ifrån låtsad. Krigsläget i stort gjorde ett svenskt anfall just nu till en mycket allvarlig sak. Faran för Sverige behöfde dock icke vara så stor, ansåg Wallenstein, om blott händelserna utvecklade sig så, att dess angrepp i norr ej stöddes af Frankrike och Venedig i söder.[5] Men därför fanns ingen säkerhet. Värfningar anställdes; meningen var att tvinga upp armén till 150,000 man, hvaraf 30,000 skulle hållas i beredskap mot Sverige.[6] Bördan af inkvarteringar och kontributioner träffade på det hårdaste Pommern och Brandenburg, hvilkas furstar anmanades att förse trupperna med proviant och tillmötesgå öfverstarnas önskningar

---

[1] Wallenstein till Bogislav den 30 sept., Rep. 30, 225. (Äfven i afskr. bl. Anders Svenssons bref.) Till markgrefve Sigismund den 30 sept. och 6 okt., Rep. 24 b, 5 Berlin.

[2] Wallenstein till Filip Mansfeld den 7 okt., *Hallwich* Fünf Bücher III s. 438—439. Till Collalto den 31 okt., *Chlumecky* s. 189. Kleist till Pruckman den 30 okt., Rep. 30, 220, Berlin.

[3] Jfr s. 227. Anders Svensson berättar (till rikskanslern den 26 sept.), att Pappenheim stod med tre regementen vid Wismar; 2,000 man voro förlagda vid Rostock, hvaremot Hatzfeldt endast hade två regementen i Pommern. — Dock väntades Aldringen till vintern med fyra regementen om tillsammans 6,000 man till Mecklenburg och Pommern. Ds. till ds. den 19 september.

[4] Anders Svensson till rikskanslern den 26 sept och 3 okt.

[5] Till Collalto den 11 okt., *Chlumecky* s. 180.

[6] Så enligt Lebzelters relation den 12 (22) nov., *Gindely* Waldstein s. 190.

i öfrigt.[1] I stället för länge efterlysta och förespeglade lättnader hotades deras länder af en än värre utsugning.

Protester och böner uteblefvo ej heller, lika litet som man glömde att göra troligt, att farhågorna för Sveriges fientligheter måste vara ogrundade eller öfverdrifna. Svenska hären hade ju dock till stor del lämnat Preussen; faran för Hinterpommern måste alltså vara ett svepskäl, hette det från pommersk sida.[2] Och på brandenburgskt håll betonade man, att de meddelade underrättelserna om Sveriges rustningar, hvilka dock betviflades, i hvarje fall icke motiverade sådana kontributioner i Brandenburg, som det nu gällde: hvarför ej då koncentrera alla trupper i kusttrakten?[3] På hertig Bogislavs bevekande föreställningar vardt fältherrens svar, att ingen ändring för närvarande kunde göras; först när fiendens förehafvande hindrats, skulle lindringar beviljas.[4] Dock stannade det icke vid denna allmänna hänvisning till villkoren för de begärda eftergifterna. Wallenstein, som sedan juli visat sig skäligen ointresserad för förhandlingar i Stralsunds sak, antydde så småningom en viss åstundan efter nya sådana. I början av november infann sig hans kansler, Eltz, vid pommerska hofvet och fällde, utan formlig fullmakt men tydligen på generalens bemyndigande, en del yttranden, som man genast tog fasta på. I Wien vore stämningen för freden, och Wallenstein hade fått order i öfverensstämmelse därmed. Då det knappt vore att räkna på fred i Italien och Holland, skulle kejsaren nog ej ha något emot att här i norr söka förekomma krig. Omedelbart riktade Bogislav till Georg Vilhelm den frågan, om det ej vore skäligt att upptaga de stralsundska traktaterna på nytt, och om ej kurfursten vore hågad att medla. Riktlinjerna för en öfverenskommelse uppdrogos därpå af hertigen: Sverige borde draga sin garnison från Stralsund, en brandenburgsk-pommersk

[1] Anförda bref till Bogislav och markgrefve Sigismund den 30 sept. och 6 okt.

[2] Kleist till Pruckman den 26 sept. och 16 okt. Bogislav till Georg Vilhelm den 25 sept. Rep. 30, 225, Berlin.

[3] Resolution till Eltz den 7 nov. Rep. 24 b, 5 Berlin.

[4] Wallenstein till Bogislav den 16 okt., Rep. 30, 225. På samma sätt uttalade han sig senare till Lebzelter, som å Johan Georgs vägnar skickats för att fälla ett ord till förmån för Pommern. *Gindely* Waldstein II s. 193—194.

besättning träda i dess ställe — ett upptagande af uppslag från föregående år — och det kejserliga folket utrymma Pommern. Slutligen meddelades, att kejserliga officerare äfven framhållit lämpligheten af dansk mediation. Samtidigt härmed föreslogs af Hatzfeldt förhandlingarnas återupptagande. Som medlare nämnde han Brandenburg, Lybeck och Hamburg.[1]

Hvad Eltz haft att förmäla om strömningarna inom ledande kretsar i Wien saknade ej fog. Utan tvifvel hade önskemålen vid hofvet varit utslagsgifvande för Wallenstein, då han låtit framskymta möjligheten af diskussion i fredsfrågan, och då han, som man skall finna, redan före Eltz' sändning företagit demarcher i samma syfte. Vid ingången af september hade rikshofrådet hemställt till honom, huruvida ej något medel funnes att få bort svenskarna från Stralsund och befria staden från blockeringen. Anledningen var en några månader gammal inlaga från Stralsunds senat, troligen inspirerad af Sten Bielke, hvari klagomål framfördes öfver att staden uteslutits från freden i Lybeck och en apologetisk redogörelse lämnades för utvecklingen af de händelser, som haft staden till medelpunkt. Hvarken kejsaren eller hans general kunde vara blinda för vådorna att bringa hansestäderna till desperation, allra helst som uppgifterna om stämningen i deras krets och de svenskvänliga sympatiernas kraft tedde sig oroväckande nog (s. 226). Walmerode, som på återvägen från Köpenhamn gjort sig underrättad om situationen inför den nu utlysta hansedagen, tillrådde nitiskt ett lugnande uppträdande. När hans relation inträffade i Wien, beslöts också, att Wallenstein skulle ingå i förhandlingar med städerna, enkannerligen Magdeburg och Stralsund. En kejserlig skrifvelse till den i september och oktober sammanträdande hansedagen följde något därefter, tillförsäkrande städerna okränkt religiös och världslig frihet och utlofvande ett fredligt biläggande af konflikterna med de två nämnda medlemmarna af hansan.[2] Med

---

[1] Bogislav till Georg Vilhelm den 12 nov., Rep. 24 b, 5 Berlin. *Bär* s. 56.

[2] *Klopp* s. 220, 272, 276. Skrifvelsen af den 20 okt. var närmast föranledd af ett bref från hansedagen till kejsaren, enligt hansans bref till kejsaren den 27 dec. 1629; jfr s. 287 not 2.

Magdeburg hade då redan Wallenstein träffat en uppgörelse, som från hans sida innebar ett återtåg. Ännu återstod Stralsund, och här upprullades ju på grund af stadens ställning till Sverige de mest vidtutseende perspektiv. Det var utan vidare klart, att intet stode att vinna, om man framhärdade i att undanskjuta Sveriges konung från delaktighet i afgörandet. Lika uppenbart var, att man på förhand måste göra sig förtrogen med att gifva efter i ett och annat, om man också fasthöll vid att i hela mellanhafvandet med Sverige blott se »den stralsundska saken». Wallenstein, som genom Walmerode fått vetskap om Kristian IV:s afsikter, underlät icke att i enlighet med anmaningen från Wien förbereda underhandlingar med Stralsund. Hans första sträfvan i denna riktning synes visserligen ha varit ett försök att kringgå hänsynen till Sverige. Han lät känna sig för angående möjligheterna att förmå hansestäderna att i hemlighet öfverenskomma med stralsundarna om den svenska besättningens aflägsnande. Men stämningen var honom icke bevågen; doktor Henrik Luntzman, som varskodde Axel Oxenstierna om dessa Wallensteins frestelser, försäkrade samtidigt, att hansan med absolut visshet ej i något afseende skulle tillmötesgå generalens begäran.[1] Hans nästa steg vart att genom mellanhänder föreslå städerna att intercedera, samtidigt med att det gjordes troligt, att generalen vore beredvillig att göra åtskilliga medgifvanden, om blott Sverige kunde förmås till fred.

De sista dagarna af oktober eller de första af november befann sig Luntzman i staden Hamburgs ärenden på en beskickning till Tilly. Under resan sammanträffade han med Walmerode, Wallensteins högra hand vid alla ömtåligare diplomatiska värf denna tid.[2] Denne uttalade sig nu på ett sätt, som tydligt röjde, att fältherren stod bakom hans förslag. Kejsarens reputation, förklarade han, tilläte visserligen icke, att han erbjöde

---

[1] Luntzman till rikskanslern den 10 okt.

[2] När Thomas Roe (till Dorchester den 24 jan. 1630 g. st.) uppger sig af Oxenstierna ha hört, att »one mons. Walleran», använd tidigare af Wallenstein under förhandlingarna med Danmark, skickats af denne »to confer with some friends of the King of Swede», afses oförtydbart Walmerodes konversation med Luntzman. Roes *Mission* s. 59.

Sverige ackord, men han skulle intet hellre se, än att hansestäderna medlade mellan parterna. Medel att tillfredsställa Gustaf Adolf funnes nog: Rostock och Wismar »möchten wohl quittirt werden», likaledes äfven hamnarna i Pommern. Att liksom på svenske konungens påbud utrymma Mecklenburg och Pommern kunde dock ej komma i fråga; komme det till förhandlingar, borde alltnog utvägar yppa sig till nöjaktig assekuration. Kejsaren skulle säkerligen gilla en lösning, som hvilade på ett åtagande af hansestäderna att ikläda sig ansvaret för att Östersjön och dess hamnar icke stördes af fientligheter. Walmerode anhöll, att Luntzman måtte föra dessa synpunkter vidare och verka för att hansestäderna handlade i enlighet därmed. Luntzman upptog saken ad referendum. I grund och botten betviflade han dock, att Hamburg af egen tillskyndan skulle företaga mått och steg i ärendet. Endast om Gustaf Adolf i förväg tillkännagåfve, att han väl skulle upptaga ett sådant steg från hansans sida, skref hamburgersenatorn till Axel Oxenstierna, torde städerna skrida till förverkligandet af en tanke, som i sig själf nog bure ett frö till välsignelse.[1] Samtidigt underrättades äfven Anders Svensson om fredsstämningen inom det kejserliga lägret och önskningarna att få till stånd konferenser. »Där sådant skedde, skall Wallenstein hafva sagt, att saken därhän väl dirigeras kunde, det städerna vid Östersjön uti Meckelburg, som äro Wismar och Rostock, igen uti deras förra tillstånd sättas, dock så, att han likväl behölle Meckelburg». Hansestädernas medling vore kejsaren högeligen behaglig; det blifvande aftalet borde förknippas med en utfästelse från Gustaf Adolfs sida att oryggligt hålla det. Den svenske agentens hanseatiska sagesmän visade sig »svåra begärlige så oförmärkt att erfara», hvad konungen ansåge om saken.[2] I samma dagar inföll Eltz' förut nämnda

[1] Luntzman till rikskanslern den 5 nov., Bil. (Q) till Grubbes bref till rikskanslern den 2 dec. Liklydande med afskr. bl. Handl. rör. Sveriges förbindelser med Stralsund. *Carlssons* gissning (s. 239—240 not 6), att ifrågavarande bref är från v. Esken till Skytte, saknar alltså hvarje hemul. Undertecknadt »Y. N.», Luntzmans vanliga signatur i brefven till svenskarna, anges brefvet af Grubbe vara från Luntzman till Axel Oxenstierna.

[2] Anders Svensson till konungen och till rikskanslern den 7 nov. — Enligt Theatrum Europæum (II, s. 88) har Wallenstein vid denna tid framställt

besök i Stettin. Intet tvifvel om att här förelåg en medveten aktion. Generalen visade sig högst angelägen om att framhålla idel vänskapliga känslor mot Sverige. När en svensk officer Groote, som seglat med ett köpmansskepp, hvilket uppbringats under wismarflottans razzior, i fångenskap sändts till honom i Halberstadt, blef han väl undfägnad, fick pass och konvoj och försäkringen, att så länge ej Sveriges konung brutit med kejsaren, skulle denne ej heller bryta med Sverige.[1] Ja, man talade om att Wallenstein sagt sig vilja sända Aldringen och Arnim till Sverige som gesanter för att tillkännage, att generalen blott för sin egen lifstid ville besitta Mecklenburg men vore beredd att afstå furstligt årsunderhåll åt de förjagade bröderna.[2]

I hvad mån har Wallenstein ej blott inspirerat utan — det är viktigare — också sanktionerat dessa framställningar och förmodanden? Frågan, om han verkligen var beredd att med Sverige som mellanhand vinna en formel för samförstånd med de rättmätiga landsherrarna och som en eftergift för Sveriges kraf, hvilka ju voro honom bekanta (s. 214), nedlägga flottplanerna och afföra kustbesättningarna, låter sig icke med visshet afgöra. Att den antydda uppgörelsen icke blott och bart behöfver fattas som bländverk utan allvar, göres emellertid troligt af flere omständigheter. Af rustningarna i Wismar hade generalen haft ringa hugnad. De stora planernas enhetlighet hade brustit samman, sedan Polen dragit sig ur leken, och Danmark hade vägrat

---

formlig anhållan till hansan att medla. Gustaf Adolf afböjde emellertid detta: hansestäderna vore ju kejsarens undersåtar och måste rätta sig därefter; de hade varit alltför obeständiga i detta krig, för att man skulle kunna lita på dem; motparten hade säkerligen endast för afsikt att söka fred för kortare tid för att sedan öppna fientligheter. Häremot hade Wallenstein erbjudit sig att aflägsna krigsfolket från Mecklenburg och Pommern mot det att städerna utfäste sig att i händelse af främmande angrepp bistå honom med pengar och skepp. Denna framställning kan dock ej vara fullt adekvat.

[1] Aus Stettin wom 23 Okt. (Friedeborn?) med relation om ett besök hos Wallenstein i Halberstadt. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

[2] Geheimerådsuppteckning den 23 nov. Rep. 30, 225, Berlin. — I ett bref »aus Stettin wom 7 Novembris» (Friedeborn?) lämnas äfven, med åberopande af underrättelser från Berlin, uppgiften att Wallenstein påtänkt afsändandet af Aldringen och Arnim till Sverige. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

att låna sina skepp mot Sverige, ehuru de alltjämt vidmakthållna förbindelserna med konung Kristian kanske gåfvo hopp om att kunna draga honom öfver på kejsarens sida. Viktigare än allt annat var dock de katolska riksständernas allt bittrare anfall på generalens maktställning. De kunde icke annat än göra honom benägen för att på allt sätt söka en modus vivendi.

Sedan länge tillbaka hade Baiern och dess förbundna en ouppgjord räkning med den allsmäktige generalen, som förde kejsaren i ledband. I jämnbredd med beskärmelserna öfver hans truppers förtryck och insolentier tilltog krafvet på hans afsättning i styrka; aldrig hade det nått en sådan höjd som några månader efter freden i Lybeck. Väl hade Frankrikes försök att spela ut ligan mot kejsaren hittills förfelats, men ställningen kunde blifva ytterst farlig för freden i riket, om Ferdinand i längden ej mäktade ställa det katolska elementet i riket tillfreds. Man yrkade nu som förr på nedsättningar af den kejserliga arméns styrka. Man ej blott afböjde att formligen erkänna Wallenstein som hertig af Mecklenburg utan fordrade i allt mer otvetydiga ord revision af processen mot Adolf Fredrik och Johan Albrecht, som företagits utan ständernas hörande. Maximilian hänvisade till hotet från Sverige, hvars besättande af Stralsund bemantlades med det föregifna syftet att verka för hertigarnas restitution. Skulle nu kriget blossa upp på nytt i dessa nordliga landsändar?[1] Kurfursten befallde upprepade gånger Tilly att ej villfara Wallensteins hemställan om undsättning mot svenskarna; man var inom ligan ingalunda villig att bidraga till försvaret af Wallensteins omtvistade hertigdöme,[2] och officerarne i Tillys armé antydde ganska oförbehållsamt, att kurfursten af Baiern icke ogärna skulle se, att konungen af Sverige gjorde fältet trångt för Wallenstein i Mecklenburg.[3] Väl synas förstärkningar i förstone ha lämnats af Tilly (s. 227, 245), men dessa torde snart nog ha dragits tillbaka under lämpliga förevändningar. I oktober riktade de fyra katolska kurfurstarna med kort mellan-

---

[1] Bruneaus relation den 26 sept., *Gindely* Waldstein II, s. 222.

[2] Maximilian till Kurmainz den 2 okt., Kurmainz till Maximilian den 29 okt. *Hurter* Zur Geschichte Wallensteins s. 317, 319.

[3] Luntzman till rikskanslern den 25 sept.

rum tvenne skrifvelser till kejsaren med kraftiga klagomål öfver den förda politiken. Att hertigarna af Mecklenburg afsatts ohörda och Stralsund anfallits ogillades uttryckligen och förmenades bli anledning till farliga kombinationer, enkannerligen erbjuda Sverige förevändning att rycka in med sitt krigsfolk på rikets mark. I det mecklenburgska spörsmålet borde därför försonligare metoder anlitas och Sverige betagas hvarje skäl till inblandning. Fred borde slutas i Italien, och främmande potentater finge icke utmanas.[1] Väl var förbittringen mot Wallenstein det primära i denna aktion, som på ligadagen i Mergentheim i december så när ledt till formliga yrkanden på Wallensteins afsättning och förnyad pröfning af de afsatta hertigarnas sak, yrkanden som dock uppsköts till det begärda kurfurstekonventet. Hänvisningen till de yttre farorna, effektfullt understruken genom blottandet af de af franska diplomater gjorda förslagen, hade närmast karaktären af påtryckningsmedel. Förfelade till sin verkan voro dock säkerligen icke de enträgna framställningarna från Brandenburgs sida, där det hette, att den kejserliga arméns framfart måste locka svenskarna till angrepp.[2]

Men kejsar Ferdinand höll den oumbärlige fältherren om ryggen. Hvad särskildt beträffar förhållandet till Sverige ställde sig Wienhofvet inför de katolska furstarna solidariskt med Wallensteins politik. När Gustaf Adolfs sändebref från april, på hvilket svaret vidlyftigt och långsamt förbereddes, remitterats till kejsaren, genmältes härpå, att riket icke hade något otaldt med Sverige, att detta land icke hade någon som helst rättmätig anledning till klagan, att den stralsundska frågan ställdes i falskt ljus i den svenska skrifvelsen, alldenstund belägringen helt enkelt varit nödvändig, och att svenskarnas handel och sjöfart skulle lämnas oförkränkta, så länge inga fientliga steg från deras sida försspordes. Biståndet till Polen hade endast varit en självklar följd af gamla fördrag mellan Böhmen och Polen.[3]

[1] Till Ferdinand den 4 och 15 oktober, *Hurter* Zur Geschichte Wallensteins s. 188, 279—280, 318. *Gindely* Waldstein II s. 162—163.

[2] Georg Vilhelm till Kurmainz den 10 (20) nov. *Hurter* Zur Geschichte Wallensteins s. 242.

[3] Ferdinand till Kurmainz den 31 okt. Handl. rör. Danmarks historia 1543—1643 (afskr.)

Låt vara att kurfurstarna sedermera till synes slöto upp på samma linje som kejsaren ifråga om mellanhafvandet med Sverige, olika meningar hystes dock om hållbarheten af detta försvar. Inom ligan ogillades numera, som nyss nämndes, belägringen af Stralsund. Maximilian klandrade äfven hjälpkåren till Sigismund och höll före, att saken åtminstone förut bort underställas kurfurstarnas pröfning; denna hans uppfattning kom sedermera till uttryck på riksdagen i Regensburg.[1] Ej heller i det mecklenburgska spörsmålet var kejsaren villig till eftergifter. I sitt svar på de katolska kurfurstarnas föreställningar af oktober gjorde han gällande, att hertigarna blifvit aktförklarade efter noggrann pröfning. Samtidigt framhölls, att konungarna af Frankrike och Sverige aldrig utmanats på något sätt, som kunde ge dem anledning att blanda sig i rikets förhållanden.[2]

Trots stödet från kejsaren fanns alltså anledning tillfyllest för Wallenstein att icke slå döförat till för möjligheterna att åvägabringa en uppgörelse med Sverige, om ock mot eftergifter, som förut skulle synts mindre gifna. För öfrigt synes Ferdinand oaktadt sitt tämligen kärfva afvisande af krafvet på ompröfning af Adolf Fredriks och hans broders sak under hand varit verksam för en godvillig öfverenskommelse med friedländaren, åsyftande att hålla honom skadeslös på annat håll. Det är dock en hemlighet, i hvad mån kejsaren allvarligt arbetat på en sådan lösning och Wallenstein gått förslagen till mötes. Tanken förefaller ha varit väckt redan vid slutet af 1628; venetianske gesanten Vico berättar nämligen, att kejsaren då erbjudit generalen det till Sachsen bortpantade Lausitz i Mecklenburgs ställe, men att denne vägrat att mottaga ett land, som hade natur af kejserligt arf och eget. Ett år senare förtäljer samma hemulsman, att Ferdinand gjort ett liknande anbud genom Questenberg: kunde riket ej på annat sätt tryggas för Gustaf Adolf, borde i nödfall

---

[1] »Kurbaiern improbiret den Succurs in Polen, als welcher der kaiserlischen Kapitulation nicht gemäss sondern zuvor mit den Kurfürsten hätte communiciret werden sollen». Anteckning »de bello contra Suecum» enligt kejserliga propositionen i Regensburg och med hänvisning till Gustaf Adolfs bref den 25 april 1629, Rep. 30, 226 a, Berlin.

[2] Den 14 nov. *Gindely* Waldstein II s. 163.

de mecklenburgska hertigarna restitueras mot godtgörelse till Wallenstein i form af motsvarande områden annorstädes. Får man tro Vico skall ett nytt försök ha gjorts i början af 1630 — Lausitz var nu åter på tal — men generalen absolut vägrat att släppa Mecklenburg.[1] I motsats härtill har nuntien Pallotto vid utgången af 1629 inhämtat, att Wallenstein förhandlade med Gustaf Adolf om förlikning i den mecklenburgska frågan, och att han som kompensation af kejsaren ämnade begära hertigdömet Glogau i Schlesien; dock betviflar Pallotto, att Wallenstein vill släppa Mecklenburg från sig, eftersom han värdesätter dess besittning vida högre än upplåtelse af arfländerna.[2] Obestridligen har Wallenstein varit underrättad om vissa sträfvanden vid Wienhofvet af här antydd natur. I början af november befarade han, att man skulle taga Mecklenburg ifrån honom och gifva honom Siebenbürgen i stället; Bethlen Gabors frånfälle väntades nämligen när som helst.[3] Det är knappt tvifvel om, att Wallenstein icke ville foga sig i något byte. Han sade till Pappenheim vid årsskiftet 1629—30, att han föredroge sitt hertigdöme framför »duplum pretii et redituum» i de kejserliga arfländerna.[4] Men i de förslag, som fältherren låtit framställa genom Luntzman och andra, fanns ej heller någon antydan om en restitution af Mecklenburg. De förespeglade eftergifterna höllo sig inom den gräns, som betingades af Wallensteins fortsatta herravälde öfver landet. Bättre än allt annat torde detta vitsorda, att han verkligen ville våga ett försök att ställa Gustaf Adolf till freds på samma gång som han stärkte sin vacklande position. Med misströstan måste han eljes gå framtiden till mötes, förbittrad öfver det italienska kriget, som enligt hans åsikt i längden måste bli rikets ruin, fylld af farhågor för Hollands planer, hvilka visserligen skulle visa sig öfverdrifna, och pessimistisk inför den växande för-

---

[1] *Gindely* Waldstein s. 218—219. Uppgiften om planen på utbyte med Lausitz förekommer äfven hos *Richelieu*, Mémoires V, s. 414.

[2] *Gindely* a.a s. 217—218.

[3] Lebzelters relation den 6 nov., *ibid.* s. 187.

[4] Pappenheim till Maximilian, Halberstadt den 10 jan. 1630. *Aretin* Wallenstein, bil. s. 38. Denna uppgift, förbisedd af *Gindely*, som eljes utförligt diskuterar frågan, synes vara afgörande för bestämmandet af Wallensteins hållning.

virringen och jäsningen inom Tyskland, hvars politik syntes honom lik en labyrint.

Hur mycket af allt detta var Gustaf Adolf bekant? Gifvetvis dröjde det, innan han försporde något om dessa vinkar från wallensteinskt håll, som vittnade om att det forna öfvermodet var på väg att försvinna. Vid de betydelsefulla rådsförhandlingarna i Uppsala hösten 1629 kände han ingenting därom. När de begynte, hade han ej heller mottagit Kristian IV:s skrifvelse med uppfordran till Sverige att framlägga sina fredsvillkor. Hvad han visste, det var däremot, att konung Kristian inledt förhandlingar med kejsaren, som i Sverige på grund af det dunkel, hvari det inhöljdes, måste framkalla de häftigaste misstankar. Väl uppgafs det, att de wallensteinska yrkandena afslagits. Kunde man lita på, att Kristian i fortsättningen skulle visa samma ståndaktighet? Kunde man räkna på välvillig neutralitet från Danmarks sida i händelse af krig och på tillbörligt stöd för eller åtminstone hänsyn till den svenska ståndpunkten vid blifvande förhandlingar? Som en röd tråd skulle dessa tvifvel genomgå de afgöranden, hvartill Gustaf Adolf och hans män nu gingo.

SJÄTTE KAPITLET.

Hösten 1629 rasade farsoter i Sveriges hufvudstad. Pesten — som man kallade den — synes ha kommit öfver med seglare från Pommern och spred sig lik en löpeld i landsorterna. I Norrköping exempelvis dog en människa i hvartannat hus[1]; knappt var full trygghet någonstädes att påräkna. Det kungliga hofvet var stadt på flyttande fot som i åtskilliga tidigare liknande situationer. Konungen tog sitt uppehåll på slotten vid Mälaren. Den 15 oktober utfärdade han från Svartsjö kallelsebref till rådet att sammankomma i Uppsala den 20 i samma månad för att pläga råd »om några viktiga saker».[2] Ett stycke in i november ville han stanna i universitetsstaden för att sedan bege sig till Västerås, där förhandlingar skulle föras med städernas fullmäktige angående skeppsbevillningarna, och därefter till Kopparberget. »Och när vintern blifver god, mena en part, att H. K. M:t sig till Finland begifva vill»[3] — en afsikt, som oförtydbart står i nära samband med arméns utrustning och samling men som ej kom till utförande, i det att förberedelserna i Finland senare anförtroddes åt Gustaf Horn.

I Uppsala sammanlöpte dessa senhöstdagar en mångfald af statskonstens och diplomatiens trådar. Sändebud kommo och affärdades, kansliet var i liflig verksamhet för affattandet af instruktioner, och rådet var upprepade gånger samladt på slottet för dryftning af vidtutseende spörsmål. Öfverläggningarna torde

[1] Grubbe till Oxenstierna den 13 sept.

[2] Till Abraham Brahe den 15 oktober. Orig. af Salvii hand, H 52, Linköpings bibliotek.

[3] Grubbe till Oxenstierna den 24 okt.

ha börjat på utlyst dag eller strax därefter, i hvarje fall före den 24 oktober.[1] De synas ha varit af förberedande natur, och det var den 27, som man samlades till de afgörande diskussionerna, så minnesvärda i vår historia och så debatterade af forskningen.

På nytt dryftades nu i hela dess vidd frågan om anfalls- eller försvarskrig. Konungen påminte om rådsherrarnas föregående votum men fann förnyade betänkanden nödvändiga, »på det ingen må morra sedan på regementet». Afgörandet måste falla, innan den från Preussen väntade Charnacé hunne ankomma med de nya förbundsförslag, som han troddes ha inhämtat af sin regering. Påfallande är dock, att så föga ordades om möjligheterna till förhandlingar, hvilka ju af konungen antydts en månad tidigare för Oxenstierna. Icke så som skulle Gustaf Adolf ha ansett sådana uteslutna; fastmer framhöll han sannolikheten af »att vi komma i en traktat med hvar annan». Men han tog för gifvet, att kejsaren vid denna skulle tillfoga Sverige sådan smälek och skymf, att krig blefve den oundvikliga följden.[2] Han utgick från att sommarens händelser bragt fiendskapen till öppet utbrott, och att krigstillstånd i själfva verket redan inträdt så till lands som sjöss, ehuru fejden ej formligen förklarats. Några dagar förut hade också utfärdats ett kungligt patent med förbud att handla på tyska hamnar, som innehade kejserlig garnison.[3] Det ansågs emellertid ännu en gång böra diskuteras, huruvida ej defensiven vore att föredraga. Därför talade hänsyn till folkstämningen i det hårdt ansträngda landet, men framför allt syntes försvaret medföra gifna fördelar och angreppet motsvarande nackdelar i afseende på förhållandet till de makter, som gränsade till eller hade intresse i Östersjön. Dessa understrykas ännu kraftigare än vid föregående rådsdebatter om tyska kriget. Nu som då heter det, att man ej kan lita på hvad

[1] »Sonsten halten I. K. M. nun alhier consultationen cum consiliariis regni de bello persequendo vel omittendo». Johan Skytte till Johan Kasimir den 24 okt., Stegeborgssamlingen.

[2] *SRP* I, s. 223. Jfr dock s. 221: »Per bellum Gallicum tanto opportunius reconciliabimur cum Cæsare». Här åsyftas dock tydligen en uppgörelse efter föregånget svenskt angrepp.

[3] Till Sten Bielke den 21 okt., Reg.

Ryssland bär i skölden. Ingen borgen finns för Danmarks hållning, allra helst som kriget med nödvändighet måste föras i omedelbar närhet af danskt land och danska farvatten. Kristian för en ren konjunkturpolitik: behöfver han Sverige, sluter han sig till detta rike, behöfver han kejsaren, söker han denna vänskap.[1] För grannens oberäknelighet måste man i alla händelser kvarlämna ansenliga styrkor i hemlandet. Holland skall göra gemensam sak med Danmark, uppbragt öfver att svenskarna för krigets förande lägga beslag på de tyska flodlinjerna, Oder, Elbe och Weser; samma stämningar skola komma till uttryck i Danmark, Tyskland och England. Och ingen vet med bestämdhet, hur Frankrikes politik och förhållandena i Italien utveckla sig.

Så tungt vägande som åtskilliga af dessa argument voro, måste det anses klart ådagalagdt, att diskussionen var ämnad att blifva något mer än en blott skenfäktning. Helt visst var dock utgången på förhand gifven. När beslutet om anfallskrig träffades i januari samma år, hade konungen erkänt, att Sverige icke ägde några vänner att räkna på. Nu var ställningen förändrad, förbundsspekulanter hade framträdt, och Gustaf Adolf lade omisskänligen vikt vid det franska erbjudande, som i Preussen icke föranledt något egentligt tillmötesgående från svensk sida. Större möjligheter öppnade sig, och hade konungen vid rådsförhandlingarna i december och januari utformat ett aktionsprogram, som i sina direkta konsekvenser knappt gick utanför Pommern, så förutsattes nu eröfringen af de tyska hufvudfloderna som betingelser för företagets vidare framgång. Uppgörelsevillkoren voro emellertid oförändrade. Mot sammankomstens slut fastslog konungen, att man under innevarande maktförhållanden endast genom krig kunde vinna fred, och att denna fred för att se Sveriges trygghet till godo främst måste innebära, att Pommern, Mecklenburg och Östersjöstäderna återfördes till sina forna politiska omständigheter. Hufvudanledningen till fejden, yttrades kort dessförinnan, vore kejsarens planer på Sverige och Öster-

---

[1] »Tränger oss, så slår han sig till oss, tränger kejsaren, så slår han sig till honom». *SRP* I, s. 221. Utgifvarens mening, att »tränger» här står impersonellt, är förfelad; supplera i stället *han!* *Strucks* tolkning (s. 15 not) är missvisande, likaså *Droysens* (Gustaf Adolf II, s. 32).

sjön; vid sidan häraf betydde föga de öfriga steg, hvarmed han förfördelat Sverige.[1] Äfven om man inskränkte sig till defensiven, måste en flotta stationeras på båda sidor om Rügen, starkare än Rynings eskader. Efter landstigningen i Tyskland skulle man åter kunna bemäktiga sig denna ö, och vid Stralsund, som ovillkorligen måste undsättas, kunde flottan förläggas för att rensa hafvet utanför tyska kusten från fiender. Bemäktigade man sig därtill Wismar, vore fienden helt och hållet afskuren från Östersjön; hvarom icke skulle han från denna hamn oroa hela sjöfarten. Om fienden, orolig för Wismar, samlade hela sin styrka där, skulle svenskarna lätt kunna taga Pommern; samlade sig de kejserliga i sistnämnda land, kunde en diversion försökas i Mecklenburg och Wismar eller åtminstone flottan tagas.[2]

Här blottas en flik af de närmast liggande, klart i sikte fattade planerna. Men där bakom framskymta i konungens yttranden helt dunkelt utsikter och möjligheter, tänkta i samband med en af vapenlyckan gynnad utveckling. Det är emellertid skäl att icke lösrycka dessa till följd af protokollets lakoniska korthet lätt missförstådda satser från beroendet af den uppgörelseformel, som konungen gaf sin anslutning och som helt sammanfaller med hvad han eljes betygat och föreslagit vid denna tid. När han säger, att kriget har tvenne mål: »defensio Sueciæ, occupatio Germaniæ»[3], behöfver med det senare ledet ej afses annat än krigets självfallna fordran på besättande af eröfradt område. När han på ett inkast af Johan Skytte, som på opponentskapets vägnar hänvisar till ovissheten af stöd från tyskarna, vare sig konungen segrar eller icke, genmäler, att de skola bli hans byte, om han blir segrare, så bör detta säkrast fattas som allenast afseende fältherrens möjligheter att med tvångsmakt göra

---

[1] *SRP* I, s. 225: »Reliqua, quæ Cæsar nobis hactenus intulit, sunt tantum prophases». Arkiv I, s. 50 öfversätter: »Allt det öfriga, som kejsaren hittills påbördat Sverige, vore endast falska föregifvanden». Möjligen skulle också meningen kunna fattas så: Andra (af oss öfverklagade) kejserliga kränkningar (väga icke så tungt och) äro blott förevändningar (för oss att rikta anklagelser mot honom).

[2] »Si vero entsättja, si ille totus Wismariam, nos Pomeraniam; sin ille hanc, nos Wismariam, vel saltem ejus classem occupabimus.» *Ibid.* s. 225.

[3] *Ibid.* s. 221.

sin vilja gällande.[1] Ehuru obestridligen det antagandet ej låter afvisa sig, att konungen härutinnan äfven kan ha inlagt politiska syften, hvilka skulle träda i kraft efter ett militärt genombrott[2], torde det ingalunda vara riktigt att häraf draga den slutsatsen, att sådana syften på något verksamt sätt afgjort ett beslut, bestämdt af andra och mer närliggande faktorer och begränsadt af de villkor vi känna. Det hade näppeligen varit naturligt, om Gustaf Adolf i detta ögonblick helt förbisett, att tingen kunde taga en vändning, som lämnade honom fritt att genomföra större föresatser; dylika perspektiv måste dock för honom te sig jämförelsevis undanskjutna i ett läge som det dåvarande. En invändning af Johan Skytte, som gaf uttryck åt den inom tidens statsspekulation gängse uppfattningen om den tysk-romerska monarkiens upphöjda art, besvarades af konungen på ett sätt, som visar, att han icke satte denna monarkis bestånd men väl dess innehafvares oantastlighet i fråga. Det var »en politisk möjlighet men också ingenting mera».[3] Konungen var icke blind för de »spes plures», som kunde yppa sig i händelse af att hans här trängde något längre in i Tyskland; väl att märka ha dessa förhoppningar här arten af ett »argumentum contra hostem».[4] När konungen en månad därefter för Oxenstierna anger landstigningen i Tyskland som ett medel att afvärja de kejserligas anslag mot Östersjön, tillägger han: »att förtiga andre store hopp, som man hade att vänta».[5] Ligger häri ett vittnesbörd om vidtgående eröfringsplaner? Om sådana tiga källorna. Hvad som här framskymtar må naturligare och säkrare uppfattas som ett förlitande på vapenfrämjad framgång för det uppgörelseförslag, som från svensk sida hölls i beredskap, tilläfventyrs därutöfver en fastare organisation af de protestantiska elementen men för Sveriges eget vidkommande knappt något mer än en verkligt betryggad form för Stralsunds förhållande till Sverige. Vid en diskussion i rådskammaren ett par veckor efter den, hvarom

[1] *Hjärne* s. 112.

[2] Jfr kontroversen mellan *Struck* s. 16 och *Kretzschmar* s. 167.

[3] *SRP* I, s. 222. *Hjärne* 111—112.

[4] *SRP* I, s. 224.

[5] Till rikskanslern den 4 dec., *OSB* II, 1 s. 544.

här är fråga, tillbakavisade också konungen, som det vill synas med anledning af några under meningsskiftet fällda yttranden, hvarje eröfringssyfte, i det att han högtidligt förklarade, att han endast sökte sitt rikes säkerhet.[1]

I debatten den 27 oktober 1629 framkom endast ett förslag till nyordning af de tyska förhållandena, och det var liktydigt med villkoren från Lybeck. Utöfver återupprättandet af kustländerna och i samband härmed tryggandet af Preussen utformades inga andra programmatiska syften, om icke att skänka stöd och hjälp åt den förtryckta protestantismen, hvars resning mot kejsaren förutsattes af konungen, som härvidlag främst synes ha tänkt på religionsfränderna i kejsarens egna arfländer. När rådet den 3 november upprepade sitt beslut af den 8 januari om anfallskrig, innebar jämväl detta, att man skulle »machinera hos alla tyska undersåtare och hos alla römerska riksens grannar, att de assistera oss och skada kejsaren».[2] Det var ju intet nytt inslag i Gustaf Adolfs politiska sträfvanden. Vid samma tid organiserades af honom ett diplomatiskt fälttåg, som afsåg att förbereda opinionen inom och utom Tyskland på ett förestående svenskt ingripande; början var gjord med det Sadler anförtrodda uppdraget, och om de likartade anstalter, som under höstens lopp träffades, skall snart berättas. Men denna kraftiga propagerande och iakttagande verksamhet kom att bryta sig mot de nu definitivt framträdande fredsmäklartendenserna.

Några dagar efter omröstningen i rådet erhöll Gustaf Adolf det bref från konung Kristian (s. 243), hvari denne slutgiltigt erbjöd sina tjänster som medlare och efterlyste de svenska vill-

---

[1] »Rex protestatus est, se non intendere augmentum ullum sui, sed tantum securitatem». *SRP* I, s. 236, den 10 nov. 1629. Att detta yttrande afser Tyskland och icke Danmark är sannolikt. Ordet var lämnadt fritt åt herrarna (»vos inter vos interea deliberate»), och någon af dessa hade påpekat såväl de lysande utsikterna under fälttåget i Tyskland (»si rex *posset* solus Imperatori obviam ire, omnia bona speraret») som de tveeggade följderna af detta rikes utarmande, då konungen gjorde detta inlägg. Emellertid tillåter ej det abrupta protokollet full klarhet.

[2] *SRP* I, s. 227.

koren.[1] Så ovisst och sväfvande som förhållandet till Danmark i dessa dagar var, blef nu skrifvelsen i fråga en anledning till att i hela dess räckvidd dryfta den nordiska situationen och teoretiskt draga konsekvenserna af dess möjligheter. Förbindelserna mellan Danmark och Wallenstein måste i sin hemlighetsfullhet te sig oroväckande, sedda mot bakgrunden af de kejserligas tolererande af den danska tulluppbörden vid Ruden och Troyes' försök att bakom Sveriges rygg få till stånd konferenser med rådsherrarna i Stralsund; misstänkta voro äfven underrättelserna om Wallensteins sträfvan att innästla sig hos hansestäderna. Huru skulle Danmark ställa sig under kriget mellan Sverige och kejsaren? Det var denna fråga som inställde sig, när konung Kristian nu begärde besked om Sveriges afsikter i fredsfrågan, en hänvändelse, som väckte all den gamla misstron till grannen till lif såsom knappast någonsin. »Han drog foten ur elden och satte mig däruti», heter det. Likt en rorsman i en liten båt mellan tvenne stora skepp sökte Danmark i det längsta hålla undan båda, hela tiden dock beredt att rikta sig på dens bekostnad, som lede skeppsbrott. Ja, konungen gaf uttryck åt misstankar, som synas ha gått ut därpå, att Kristian haft andel i svenskarnas afvisande från Lybeck,[2] en uppfattning som redan nu torde hunnit slå rot för att så småningom bli inom ledande svenska kretsar utan tvekan vedertagen.[3] De danska brefvens försäkringar om fasthet i Östersjöpolitiken väckte snarare onda aningar än tillit; det kunde synas, som om konung Kristian genom sin afvaktande passivitet i en så farofylld tid som denna ville tillkännage, att han ansåg hotet främst komma från Sverige. Det kunde inträffa, att Danmark i händelse af

[1] Protokoll den 10 nov., *SRP* I, s. 229.

[2] »Förhindrat mig att komma till traktat», *ibid.* s. 235.

[3] »Gjorde han [konung Kristian] all möjelig flit till att H. K. M:ts kommissarier plötsligen blefve afviste ifrån den lybeske traktaten, på det han så mycket friare med de kejserske subdelegater sluta måtte till sig egen particular nytta och H. M:ts och sjökantens, så ock alla intressenters största osäkerhet.» Vederläggning och väl grundat svar (1644). — *J. H. Boecler* framställer i Historia belli Danici (s. 45—47) förhållandet sålunda, att arten af danskarnas tacksamhet öfver Sveriges beredvillighet till bistånd visade sig, när de svenska sändebuden afvisades från Lybeck, »instigantibus, ut postea patuit, Danis».

krig mellan Sverige och kejsaren slöte sig till kejsaren och bisprunge honom med sin flotta. Det gällde att vara förberedd på alla möjligheter och stå rustad på två fronter. Ej underligt, om diskussionen den ena gången efter den andra svingade sig öfver till spörsmålet, om icke bäst vore att begagna det gynnsamma ögonblicket, då grannen ännu ej hämtat sig från sin maktlöshet, till ett preventivkrig, i stället för att ge honom ett tillfälle, som han fruktades skola utnyttja, att slå till bakom svenskarnas rygg. Äfven för kriget med kejsaren kunde på så sätt stora fördelar vinnas; vore det ej bättre att öppna fejden mot denne genom Danmarks provinser än att göra Mecklenburg och Pommern till utgångspunkter därför, allra helst som man i hvarje fall blefve i så hög grad beroende af tillträde till danskt territorialvatten, kanske också af danskt land?[1] I Danmark kunde då åtskilliga regementen inkvarteras, Öresundstullen kunde komma Sverige till godo och ett infall i Norge företagas. Mot Holland, som antogs vara mest benäget att göra gemensam sak med Danmark, hade man tilläfventyrs en stäfjande motvikt i Frankrike.

Hur klart protokollet än vittnar om upprörda farhågor för framtiden, var dock ett sådant förekommande angrepp för ögonblicket knappast på allvar ifrågasatt. Redan vid sammankomstens början gaf konungen tillkänna, att han ämnade sända en beskickning till Danmark för att pressa konung Kristian till att bekänna kort. Han ville taga fasta på dennes erbjudan om interposition och komme att föreslå både tid och ort, den 1 april följande år i Danzig. Men hans sändebud skulle af Kristian utkräfva kategoriskt svar utan alla undanflykter på trenne frågor. De skulle först och främst begära att få höra hans verkliga åsikt om sättet för en uppgörelse med kejsaren, »att icke allenast hans utan ock min höghet och säkerhet i Östersjön tages i akt», och vidare göra sig förvissade därom, huruvida neutralitet från Danmarks sida vore att påräkna under krig, äfvensom huruvida de danska farvattnen skulle upplåtas eller afstängas. Omsvep och

[1] »Skole vi belägra Lybeck, då måste det ske på konungen i Danmarks boden». *SRP* I, s. 232.

förbehåll härutinnan kunde ej tålas. »Han måste nu försäkra oss, ty det är bruk ibland alla potentater». Gåfves undvikande besked i fråga om de kejserligas välde på Östersjön, hvari Sverige aldrig under några villkor kunde foga sig, då vore också saken sjuk, och man måste taga mått och steg därefter. Legaterna skulle emellertid konstatera, att Frankrike och England vore ifriga att förmå Sverige att träda i vapen mot kejsaren, men därjämte framhålla konungens benägenhet att, innan något afgörande fölle, komma till underhandlingar med vederparten; de hade därför att begära ett uttalande af konung Kristian, huru långt Sverige borde sträcka sina anspråk med hänsyn till det gemensamma östersjöintresset. Nu vore det hans tur att framlägga sin mening, sedan Gustaf Adolf tidigare låtit honom veta sin. Ansåge han det tilläfventyrs rådligt att ytterligare skärpa de forna villkoren? Det var dock ej annat än ett radikalmedel att förmå honom att taga bladet från munnen; om Kristian förklarade, att han ännu ej kände några villkor, skulle hänvisas till dem, som framlagts i Ulfsbäck. På invändningen, att han kanske skulle för kejsaren yppa hvad som meddelats honom, svarade Gustaf Adolf helt kort: »de consilia han vet må han väl säja». Den af konungen beslutna diplomatiska aktionen, hvars behöflighet under rådsdebatten ej sattes i fråga, var ämnad att framtvinga fullständig klarhet utan afseende på om därigenom brytningen påskyndades. »Därföre måste man allt säja honom rundt ut, att han vet våra rationes och vi få höra hans». Kriget kunde bli den omedelbara effekten af beskickningen; om klart medvetande därom vittnar hela dryftningen, hvars sammanhang oupphörligen brytes af utvikningar om krigets fördelar. Men å andra sidan ansåg konungen uppenbarligen, att Kristian skulle undvika en utmanande hållning; säkrast vore att »fråga honom nu, medan han näpplig skall toras illa svara». Tidpunkten var sålunda lämplig för att, som Gustaf Adolf sade, »skära honom af» hvarje anledning att söka sak med Sverige; jämväl var det hans mening att utöka sina kraf på klarhet och garantier med en begäran om fri tillförsel och fria genomtåg öfver danskt landområde utan motsvarande förmån för de kejserliga. Ej blott med hot utan äfven med godo ville han söka

vinna sina syften, så genom att väcka hopp om de förlorade stiftens återförvärf och genom misstänkliggörande af de kejserliga, bl. a. med anknytning till dessas planer på inkvarteringar i Holstein. Vidtutseende och svårt var i sanning den ifrågasatta beskickningens värf.

Det är ingen anledning att antaga annat än att den instruktion, som den 12 november utfärdades för Karl Banér och Salvius, i allt väsentligt samstämde med konungens under debatten yttrade mening.[1] Enligt uppgift af Salvius skulle de i Danmark »acceptera traktatsofferten, begära konungens råd om konditionerne och på det fall, där traktaten utbrister till krig, en real neutralitet».[2] Deras affärd kom emellertid att låta vänta på sig. Ännu ett par veckor därefter heter det i ett bref från Gabriel Gustafsson, att Banér och Salvius skola resa till Danmark för att få visshet om hvad man har att lita på, därest tyska kriget blir verklighet.[3] Ytterligare några veckor och Salvius meddelar, att ambassaden inställts; ärendet skall i stället uträttas genom skrifvelser.[4] Den 25 november är svaret till konung Kristian dagtecknadt. Gustaf Adolf hänvisar däri till de villkor, som förra vintern kommunicerats från svensk sida. Anser Kristian, att dessa ha utsikter till framgång hos de kejserliga, böra förhandlingar anställas, »på det man om saksens aflopp måtte blifva förvissad förr än våren nalkades, och man till äfventyrs i vappnen träda måste». Som förhandlingsplats föreslås det neutrala Danzig, där lejd endast behöfver utverkas af stadens råd; svenskarna kunna ha sitt kvarter i Elbing, de kejserliga i Stolpe; mötesterminen anser konungen böra bli den 1 april. Slutligen begär han grannens uttalande om hur långt Sverige bör sträcka sig vid häfdandet af Östersjöns trygghet, särskildt då gränsen för beaktande af hertigarnas af Pommern och Mecklenburg

[1] *SRP* I, s. 230, not 2. En kortfattad anteckning i registraturet anger åter datum till den 14 nov.

[2] Salvius till Johan Kasimir den 15 nov. — I titulaturregistret 1611—32 anges instruktionen ha rört sig »om traktat med kejsaren, råd till Östersjöns säkerhet, assistens emot kejsaren och tullen vid Ruden» — den sistnämnda hade äfven debatterats den 10 november, *SRP* I, s. 230, not 2.

[3] Till rikskanslern den 25 nov., *OSB* II, 3, s. 188.

[4] Salvius till Johan Kasimir den 10 dec.

intresse, så att man hvarken gör för mycket eller för litet »utan en oförvitelig måttelighet drabba kunde».[1] Den mildrade formen för aktionen måste förutsättas ha betingats af tvifvel, om verkligen ett så skarpt, så ultimatumartadt tillvägagångssätt som den förutnämnda beskickningen var oundgängligt. Men därjämte inverkade kanske också de efterhand inkomna underrättelser, som tycktes ge vid handen, att de kejserliga hade ändrat signaler och låtit den forna befallande tonen fara. Följer alltså att iakttaga utvecklingen af konungens planer, i den mån de afsågo direkta förbindelser med kejsaren.

Som redan nämnts kunde Wallensteins senaste taktiska närmanden ej vara bekanta för Gustaf Adolf, när han skred till öfverläggningarna med rådet. Fastmera inhämtade han i början af november, att generalen intrigerade mot honom i hansestäderna i ändamål att utan hans vilja och vetskap aflägsna den svenska garnisonen från Stralsund. Hvad han erfor var alltså kunskap om det första, redan distanserade stadiet af Wallensteins verksamhet för en lösning af förvecklingarna (s. 248). Sten Bielke befalldes därför att varna staden för Wallensteins kabaler och affordra den en förbindelse att icke konungen oåtspord inlåta sig i dylika förehafvanden.[2] Men en sådan aktgifvande hållning mot den kejserliga politiken och dess företrädare ansåg Gustaf Adolf icke vara tillfyllest. Det danska medlingsanbudet gjorde det behöfligt att utforska ej blott Danmarks utan också kejsarens afsikter, låt vara att man på förhand menade sig kunna mer än väl bedöma arten af dessa. Trots upprepade försök hade ännu ingen känning vunnits med Wienhofvet; en svårgenomtränglig mur tycktes afstänga kejsar Ferdinand från alla svenskarnas protester och förslag. Vare sig krig eller förhandlingar blefve resultatet af händelsernas gång, förnams ett behof af ett direkt meningsutbyte. Hade tillförene Sveriges yrkanden återstudsat mot Wallensteins gensträfvighet och den tyska furstevärldens orubbliga lugn och aldrig väckt den rörelse inom den politiska opinionen, som därmed åsyftats, så gällde det nu, när fredsfrågan

---

[1] Brevveksling, Sverige A, RA, Köpenhamn. Jfr Fegræus till konung Gustaf Adolf den 9 dec., *Adlersparre* III, s. 149.

[2] Till Bielke den 10 nov., Reg.

i all sin ovisshet syntes komma att upprullas, att tillförsäkra sig större effekt. Då man höll före, att både Danmark och Brandenburg på kejserlig tillskyndan gjort sina erbjudanden[1], måste det äfven vara af vikt att ej låta Sverige framstå som den för freden mest obenägna parten. Efter all sannolikhet har tanken på en beskickning till kejsaren debatterats i rådskammaren kort före eller kort efter de lifliga diskussionerna i samband med Sparres och Salvii påtänkta ambassad. Samma dag som dessa erhöllo sin instruktion, den 12 november, befullmäktigades också öfversten grefve Per Brahe för en beskickning till det kejserliga hofvet.

Brahe skulle jämlikt sitt uppdrag öfver Danmark resa till Hamburg, där han i korthet skulle underrätta Wallenstein och Tilly om sitt ärendes art och utverka lejdebref till Wien, Prag eller hvar kejsaren eljest vistades. Det inskärptes, att han borde hålla på sin värdighet, ehuru han endast hade att utge sig för »gentilhomme envoyé». Efter vederbörlig anmälan till audiens skulle han med en kortare latinsk oration, hvari med beklagande konstaterades, att hvad som de sista åren förefallit mellan svenska och kejserliga arméerna i längden måste utmynna i en för kristenheten fördärflig konflikt, öfverräcka ett bref från Gustaf Adolf. Detta bref ansluter sig genomgående till föregående hänvändelser från svensk sida. Det innebär ett rättfärdigande af Gustaf Adolfs politik, i intet afseende afvikande från de apologetiska framställningar vi redan känna. Anklagelsepunkterna mot kejsarens politik äro de samma som förr. Skulden för de hopade oförrätterna, som nått sin höjd genom den evigt minnesvärda skymfen i Lybeck, lägges på kejsarens onda rådgifvare. Dock har Gustaf Adolf gjort allt hvad på honom ankommer för att främja freden: han omnämner skrifvelsen till kurfurstekollegiet och gör troligt, att detta måste ogilla sådana förvecklingar med utlandet, som den kejserliga politiken frambesvurit. Han har sändt sina legater till kejsarens fältherrar; svaret har blifvit lättfärdigt. I Preussen ha månader igenom arméerna mötts i blodiga strider, gång på gång har Stralsund oroats; i de tyska

[1] »Dubio procul a Cæsareanis instigati». Korrespondensbref till Camerarius den 16 (26) okt. Jfr s. 243 not 4.

hamnarna hotfulla rustningar, i hela Pommern och Mecklenburg betungande inkvarteringar under den förhatliga pretexten att de behöfvas mot Sverige. I ett läge, som måste bli ohållbart, väljer Gustaf Adolf att bryta tystnaden för att afvärja alla beskyllningar. Då han måste utgå från, att de förnärmande och fientliga stegen mot honom skett utan kejsarens samtycke, uppfordrar han denne att på lämpligt sätt befordra sagda förtroendemän till näpst och genom godvillig komposition afveckla de konflikter, som uppstått mellan arméerna, medan ännu faran låter sig hejdas. Gärna ser han en hederlig förlikning; i det svar, som han nu förväntar från kejsaren, hoppas han få spörja dennes mening härom. — Under väntan på detta svar skulle Brahe utforska stämningen vid hofvet och träda i förbindelse med främmande makters representanter, äfven motståndarelägrets. Vid alla lägliga tillfällen borde han betyga konungens och de svenska ständernas åstundan efter fred. »Hvad här till kan vara passeradt, det är allt för fursten af Friedlands processer skuld skedt. Och där de söka till att förfara, om H. K. M:t skulle ännu finnas benägen till att traktera om saksens vänliga afhandling, kan han fuller säga ja, där H. K. M:t såge dem fara med något allvar och icke sökte därigenom att fåfängt förhala och vinna tiden». Därest svaret från kejsaren visade sig vara formellt otillfredsställande i afseende på titulatur el. dyl., skulle han inlägga gensagor och nöja sig med afskrift och recepisse. Vore det åter med hänsyn härtill oantastligt, »så skall han intet anse, hvad själfva realsvaret är ondt eller godt, utan det acceptera, såsom de det gifva vele».[1]

Det förefaller, som om denna Brahes beskickning snart nog efter instruktionens utfärdande uppkallat vissa tvifvelsmål, och att frågan om dess realiserande tills vidare fått stå öppen.[2] Mot

[1] Memorial för Per Brahe den 12 nov., Reg. Själfva brefvet, hvars innehåll i memorialet förbigås, finns i tysk-lat. reg. under datum den 14 dec. Samma dagteckning har en annan afskrift, försedd med anteckning af Per Brahes hand, bland Strödda bref och handlingar 1618—30. En tredje kopia, i nyssnämnda samling, är åter daterad november (u. d.)

[2] Salvius skrifver till Johan Kasimir den 15 nov. (Stegeborgssamlingen), att Brahe har skolat resa till kejsaren med ett bref, som är färdigt; blir resan af, skall kopia däraf tillställas pfalzgrefven.

slutet af månaden hade ännu intet afgörande fallit. Snarare synes dock ambassaden nu ha ansetts stå närmare sin fullbordan; antagligt är, att konungen nu menat bäst vara att låta Brahe framlägga formliga uppgörelsevillkor, något som antydes af Gabriel Gustafsson.[1] Den 11 december heter det emellertid, att Brahes resa inställts, och att orsaken är de underrättelser man fått om Wallensteins försök till närmande.[2] Samtidigt låter konungen Charnacé veta, att kejsaren visat sig villig att bevilja Sverige en förmånlig fred, och att han ämnar återgifva Stralsund, Wismar och Rostock deras gamla frihet.[3]

Gustaf Adolf hade nämligen nu mottagit Anders Svenssons och Luntzmans skrifvelser (s. 249). De gjorde uppenbarligen ett ganska starkt intryck på honom; han lät agenten röna sitt missnöje öfver att denne alltför flyktigt och otydligt inrapporterat sakens sammanhang. Hade konungen kort dessförinnan anmanat Bielke att vara på sin vakt mot pommerska framställningar till Stralsund[4], så erhöll nu, den 1 december, Svensson befallning att »med all som störste flit» ge offentlighet åt sin herres benägenhet för underhandlingar; »där oss några gode och trygge konditioner kunde föreslås». Dock tilläte ej månheten om Sveriges anseende några direkta framställningar till kejsaren därom — Brahes ambassad måste följaktligen redan nu ha uppgifvits —; så kränkt som hans rike dessa år blifvit, anstode det icke honom utan motparten att taga första steget. Men skulle förhandlingar komma till stånd, måste det ske snart; i annat fall tvingades konungen af omsorgen om sin egen stats och Östersjöns säkerhet att antaga Frankrikes erbjudna allians och skrida till krigsförberedelser. För att påskynda ärendet borde därför Anders Svensson yrka på att hansestäderna måtte uppfordra Sverige till

---

[1] Till rikskanslern den 25 nov. *OSB* II, 3, s. 188.

[2] Gabriel Gustafsson till rikskanslern den 11 dec. *Ibid.* s. 190.

[3] Mémoires de Richelieu V, s. 154—155. Hvad därstädes berättas om förhandlingar mellan Wallenstein och Bielke saknas i den depesch af Charnacé, som ligger till grund för Richelieus framställning. *Weibull* s. 23 not 2. Uppgifterna därom torde grunda sig på förväxling med de framställningar Wallenstein indirekt låtit göra genom Luntzman och på annat sätt.

[4] Till Bielke den 29 nov., Reg.

förhandlingar och pådrifva Danmarks redan tillkännagifna, från svensk sida uppmuntrade fredsmäklingsuppslag. På samma gång måste dock agenten kräfva, att de kejserliga som ett första tillmötesgående steg skaffade bort sin eskader från Wismar. Luntzman skulle eggas att förmå hansan gripa sig an med värfvet, »eftersom det intet skall vara oss misshagligit och vi förmoda vele, särdeles där de skeppen för Wismar afskaffades, att en traktat oss och kejsaren emellan intet skulle utan frukt aflöpa».[1] Följande dag tillskrefs också Axel Oxenstierna att göra påstötningar hos Luntzman i samma syfte och att i Preussen utsprida, att konungen ville undvika kriget, om konflikten på fredlig väg kunde aflägsnas.[2]

Den 12 december affärdades fullständigare order till Anders Svensson. Han fick befallning att själf bege sig till hansedagen i Lybeck och där inleda förhandlingar i nyss angifvet syfte. Han skulle framlägga den svenska ståndpunkten, redogörande för räckan af konflikter med de kejserliga och framhäfvande sin herres »kondolens och medlidande» med det pröfvade Tyskland. Danmark och Brandenburg hade nu visat sig intresserade för en fredlig uppgörelse; äfven Sverige önskade en sådan, och konungen hade därför samtyckt till konferenser i Danzig. Men uppgörelsen måste innebära sådan satisfaktion, som garanterade Sveriges och Östersjöns trygghet, hvilket enligt Gustaf Adolfs bestämda mening icke kunde vinnas utan de båda sachsiska kretsarnas »fullkomlige restitution». Med hänsyn till hansans intresse i frågan ville han nu förnimma, huru långt han borde »iakttaga, extendera och drifva» de villkor, som skulle läggas till grund för freden. Anders Svensson skulle beflita sig om att Lybeck och dess förbundna måtte gilla de svenska fredspunkterna och binda sig vid dessa. Men då vederpartens obillighet vore nogsamt känd, måste man vara beredd att träda i vapen, och agenten befalldes därför att egga Lybeck och dess allierade att förbinda sig med Sverige, »till dess man en sådan säkerhet bekomma må». Vid underhandlingen skulle Adolf Fredriks hjälp och råd anlitas; visade sig städerna benägna för saken, borde

[1] Till Anders Svensson den 1 dec., Reg.

[2] Grubbe till rikskanslern den 2 dec.

de sända ett ombud till Sverige.[1] Kort därpå erhöll Anders Svensson närmare förhållningsregler för de förbindelser med de kejserliga, som han i sakens intresse borde söka inleda. Konungens välvilligt afvaktande hållning gent emot fredssträfvandet skulle han med styrka framhäfva; utvägar funnes nog att förekomma ett hotande krig, »så framt de toge denna tiden i akt» och sörjde för att framställningar därom gjordes till Sverige. Särskildt manades agenten vinnlägga sig om att stå väl med Tilly och hans män och väcka sken af att svenske konungen vore »det partiet» mycket bevågen. Både inom ligans och Wallensteins läger skulle han söka uppväcka lust till förhandlingar och tillit till Sveriges fredsvilja. Det ingångna stilleståndet med Polen behöfdes fullväl »till våre lands förbättring och lisa», synnerligast som efter utgången af de stipulerade sex åren en ny kraftmätning med visshet kunde förutses. För de wallensteinske borde en antydan ges om att konungen ej lade öfverdrifven vikt vid »hvem Mecklenburg behölle och besute eller icke», blott garantier lämnades för Östersjöns säkerhet och frihet. Sverige stode icke på den bästa fot med Holland, som på åtskilliga sätt yppat ovilja mot dess sträfvanden. Svensson skulle säga sig tro, att Gustaf Adolf mot full trygghet från både Polens och de kejserligas sida kunde tänkas reflektera på allians med Österrike. Det var emellertid en mycket ömtålig sak; agenten finge akta sig för att väcka till lif någon klenmodighet bland de välsinnade elementen.[2] Uppdraget måste fattas som ett försök att locka fram så långt gående eftergifter som möjligt från kejserligt håll till ledning för konungen vid de stundande afgöranden i underhandlingsfrågan, som tycktes komma att kräfvas. Ty flerstädes voro ju krafter i elden för att göra allvar af försöket till en fredlig uppgörelse mellan parterna; det gällde för Gustaf Adolf att icke dämpa den relativa beredvillighet, han trodde sig

---

[1] Till Anders Svensson den 12 dec., Reg. Memorial för honom af s. d., Handlingar rör. Sveriges förbindelser med Lybeck. Jfr äfven Anders Svensson till rikskanslern den 29 jan., i hvilket bref ett referat lämnas af det honom gifna uppdraget, som på några punkter företer större fyllighet än memorialet: troligen har A. S. haft flere sådana instruktioner.

[2] Till ds. den 21 dec., Reg.

ha iakttagit från motståndarens sida. Utsikten att få till stånd vapenhvila vid Stralsund öfver vintern, föreslagen af de pommerska landständernas ombud hos Sten Bielke, var i sig själf ett motiv att icke låta den försporda ifvern på wallensteinskt håll slappas. När Bielke, som afslagit de nämnda framställningarna, vid utgången af året ville resa hem till Sverige, fann konungen säkrast att låta honom stanna i Stralsund med hänsyn till eventuella förhandlingar. Upprepades förslagen om vapenhvila, finge han ej längre afslå dem, ty stillestånd kunde vara nyttigt öfver vintern. Fullmakt meddelades honom att sluta aftal därom, gällande för tiden intill den 1 eller 31 maj 1630. Villkoren vore, att Östersjön under dessa månader ej oroades, Sverige och det svenska Preussen ej anfölles, flottorna ej antastade hvarandra, Stralsunds hamn fredades, och stadens borgare liksom svenska undersåtar åtnjöte fri handel i Tyskland. För underhandlingar härom kräfdes Wallensteins fullmakt.[1]

Gustaf Adolfs afsikter i fråga om de föreslagna fredsförhandlingarna stannade ju icke vid ett accepterande af tanken på stillestånd. Han var besluten att ju förr dess hellre låta det komma till konferenser; själf hade han genom sitt förslag om tid och plats på ett verksamt sätt gifvit luft åt de spridda sträfvandena att sammanföra parterna till öfverläggningar. Men hoppades han särdeles mycket af dessa? På omedelbar framgång för sina kraf trodde han näppeligen. Han var alltjämt beredd att nästa år gå öfver till Tyskland. Oxenstiernas betänkande om tyska kriget var nu ankommet; det sammanföll väsentligen med de skäl och motskäl, som framkommit under rådsdebatten, och stannade i samma slutyrkande. Åtskilligt och främst bekymret med det tyska rytteriet gjorde visserligen konungen »intet litet tvehugse». Beslutet om offensivkrig stod alltnog fast. Den ifrågasatta underhandlingen var dock från hans sida icke ämnad att bli ett tomt sken: han ville drifva traktaten under vapen.[2] Här föreligger nyckeln till frågan om Gustaf Adolfs ställning till frågan om krig eller fred. Både underhandlingar och militärt hot voro för ho-

---

[1] Till Sten Bielke den 29 dec., Reg.

[2] Gustaf Adolf till rikskanslern den 4 dec., *OSB* II, 1, s. 543. Gabriel Gustafsson till rikskanslern den 11 dec., *ibid.* II, 3 s. 190.

nom medel att genomtvinga det svenska programmet. Att han var beredd att genomföra det, därom är intet tvifvel, äfven förutsatt, att han tilläfventyrs ej uteslöt jämkningar i en eller annan punkt. Knappt leddes han i hvarje fall af allvarligt omfattade, aktuella syften, när han lät Anders Svensson förespegla ett uppgifvande af det mecklenburgska restitutionskrafvet (s. 271).

Ställningen var emellertid nu sådan, att underhandlingar mellan Sverige och kejsaren måste anses gifna; de sista klargörande beskeden i frågan kunde ej länge låta vänta på sig. Innan skildringen går vidare, ha vi att stanna inför konungens mångskiftande diplomatiska verksamhet under här ifrågavarande tid och i samband därmed hans ställning till makterna. Det skall visa sig, att krigstanken i öfverväldigande grad låg bakom dessa förbindelser.

I fråga om verksamt understöd till det tyska kriget från de västeuropeiska makternas sida hade knappast någon förändring inträdt. Spens hade vid sin återkomst från England kunnat berätta om det förlamande splitet mellan konung och parlament; intet stod längre att hoppas därifrån i fråga om subsidier, och konung Karls ärelystnad ansågs mera gå ut på stiftandet af en allmän, europeisk fred.[1] I förhållandet till generalstaterna hade snarast en försämring inträdt. Kraftiga ord om holländarnas majestätsförnärmelser fälldes af Gustaf Adolf vid rådssammankomsten den 27 oktober,[2] anspelande på en nyligen timad händelse, som ansågs vittna om det oerhördaste öfvermod. En holländsk kapten Brouwer hade nämligen med ett välrustadt örlogsskepp kastat ankar på strömmen utanför Göteborg och förklarat sig vilja med våld bortföra ett fartyg, tillhörigt en köpman i staden, mot hvilken enskilda holländare med större eller mindre fog gjort rättsanspråk gällande. Gustaf Adolfs svar vardt ett kärft afvisande af det närgångna öfvergreppet, samtidigt med att Camerarius bemyndigades att protestera.[3] Holländarnas tydligt fram-

[1] Gabriel Gustafsson till rikskanslern den 25 nov., *OSB* II, 3, s. 188.

[2] *SRP* I, s. 218.

[3] Van Dyk till konungen den 15 okt. och 10 nov. Konungen till Camerarius den 26 okt., bilagor till Grubbes bref till rikskanslern den 2 dec. — Till ståthållaren på Älfsborg den 26 okt., Reg.

trädande ovilja mot Sverige fick äfven Stralsund röna. Staden hade under hösten affärdat ett sändebud, Nicolaus Tessin, till generalstaterna för att hos dessa utverka stöd af en eller annan art. Svaret fick formen af en skarp förmaning: om det rykte talade sant, som sade att Stralsund ej slutit förbund med Sverige utan fastmera gifvit sig som klient under detta rike, hade icke Hollands ständer utan den själfvalde protektorn att skaffa med dess angelägenheter. Vore åter talet om underkastelse ogrundadt, erinrades till varning för framtiden om risken af att gynna Sverige på Danmarks bekostnad och svika kärleken till tysk frihet.[1] Bakom konungens nyssnämnda uppdrag till Anders Svensson låg samma tilltagande kyla, hvarom det vid rådsdiskussionerna uttalade misstroendet till öfverflöd vittnat. Gustaf Adolf såg i Holland en stödjare af den danske rivalens mot Sverige riktade sträfvanden.

Det var Frankrike, han främst satte sina förhoppningar till. Att han verkligen önskade en politisk samverkan med detta land framgår klart af hans egna utsagor. Men han var nu liksom tidigare böjd för en bidande hållning. Det gällde för honom att förvissa sig om uthålligheten och oförbehållsamheten i Richelieus uppsåt. När Charnacé senhösten 1629 infann sig i Sverige, visserligen utan nya instruktioner men allvarligt intresserad för ett mindre löst förhandlingsresultat än det redan vunna, fick han snart erfara, att Gustaf Adolf fortfarande ej ville förhasta sig. Konferenser kommo visserligen till stånd, och från svensk sida upprepades i hufvudsak tidigare yrkanden: Frankrikes subsidier föreslogos nu till 600,000 rdr för det första året, 400,000 för senare år, krafvet på Nordsjöflottan återkom än en gång, men framför allt fordrades, att Frankrike icke skulle sluta fred i Italien, så länge tyska kriget páginge, eller i annat fall förpliktas att sända trupper in i riket öfver västgränsen. Af ett visst intresse är den rätt, som ges Frankrike att i förbundet upptaga Baiern och andra katolska riksfurstar; paralleller till denna konungens hållning saknas ju icke. Något omedelbart resultat af dessa förslag kunde

[1] Josquinus Gosen till konungen. Odat. afskr., bil. till Grubbes bref till rikskanslern den 2 dec. Saken beröres äfven i ett bref af konungen till Sten Bielke den 17 dec. (Reg.), där det heter, att den »oss intet litet angick».

självfallet ej påräknas. Men Gustaf Adolf samtyckte till att sända en gesant till Paris för att fullfölja diskussionen; därtill utsågs Karl Banér, så ofta betrodd med uppdrag af denna art. Mycket snart togs dock detta samtycke tillbaka. Med hänsyn till den alltför allmänna karaktären af Charnacés förslag, förklarade konungen, kunde en beskickning ej afgå; den skulle väcka alltför stort uppseende. Han meddelade äfven, som redan omtalats (s. 269), Charnacé de ingångna underrättelserna om från kejserligt håll visad villighet till eftergifter. Tvifvelsutan skedde det för att göra fransmannen ej blott orolig utan än mera nitiskt verksam för en fruktbar utgång. Å andra sidan har konungen måhända dragit sig för att i dessa dagar företaga ett steg, som knappast skulle kunna hemlighållas, och som i vida högre grad än åtskilliga andra diplomatiska åtgärder skulle vittnat emot hans nu kungjorda accepterande af förhandlingar med kejsaren, på samma gång som det skulle starkare än dessa i påverkningssyfte knutna förbindelser engagerat honom i företaget. Fortsättandet af den franska förhandlingen öfverlämnades i stället åt Camerarius i Haag, hvilken med vissa modifikationer, eventuell afkortning af subsidiesumman och slopande af flottkrafvet, skulle framlägga den svenska ståndpunkten. Det politiska program, som skulle läggas till grund för den gemensamma aktionen, sammanföll som var att vänta med de utkast, som i september meddelats Roe och Charnacé (s. 229) och slöt sig alltså nära till Lybeckvillkorens kärna ehuru med tillfogande af några längre syftande punkter. Så långt hade saken fortskridit, när Charnacé i december 1629 för andra gången skildes från konungen.[1]

I det föregående ha gång efter annan framskymtat förhållanden och förvecklingar inom Tyskland i deras växelverkan med svensk och kejserlig politik. Det återstår att sammanfatta Sveriges ställning till dem bland rikets ständer, med hvilka förbindelser af en eller annan art existerade. Främst komma här i betraktande de nordtyska kustländerna.

Förhållandet till Pommern behärskades fullständigt af det

---

[1] *Weibull* s. 19—26. »Finis seu scopus» i instruktionen för Camerarius den 18 dec., *Moser,* Patr. Archiv VI, s. 136—138.

säregna alliansbandet mellan hansestaden Stralsund och Sverige, som för mången tycktes närma sig »subjektion». Det var icke helt med orätt, som exempelvis generalstaterna från sina utgångspunkter varnat staden för en dylik utveckling, ty Gustaf Adolf önskade den. Han, realpolitikern, hade allt ifrån det tidigaste skedet af förbundet sträfvat efter en fast och bestående anknytning till staden. I september 1629 hade han yttermera manat Sten Bielke att så småningom förbereda dess underkastelse under Sverige med full kunglig höghetsrätt däröfver och likställighet mellan stadens invånare och svenska undersåtar; i gengäld ville han åtaga sig stadens sak och all dess tunga. För de utgifter, som åsamkats honom genom hjälpexpeditionen, önskade han erhålla full ersättning, ett kraf som också återkommer i hans fredsprogram våren 1630, men i själfva verket menade han, att staden aldrig tillfullo skulle kunna betala sin skuld. Allt detta var visserligen framtidstankar, som Bielke näppeligen fann tillrådligt att med vidare eftertryck arbeta för.[1] Misstankar om att dylika sträfvanden lågo bakom alliansen kunde ej helt och hållet undgå att inställa sig hos pomrarna. Deras oförtrutenhet att bana väg för en uppgörelse i den stralsundska saken hade ju också andra skäl, främst de tryckande inkvarteringsbesvär, som af de kejserliga motiverades med faran från Sverige. Hertig Bogislav hade under hösten varit sinnad att affärda en beskickning till Sverige för att söka erhålla en kunglig förbindelse af innehåll, att Pommern skulle skonas från dylik »infestation».[2] Den kom emellertid icke nu till stånd; några mer preciserade förslag från kejsarens och Wallensteins sida kunde man ju dessvärre ej åberopa sig på.[3] Och vid Eltz' besök ansåg sig pommerska regeringen i sanningens intresse böra framhålla, att medlingen knappt skulle äga frukt, så länge ej den inkvarterade armén afförts från hertigdömet.[4] Också Georg Vilhelm, hvars mellankomst hertigen önskat (s. 246), betviflade att förslagen vore

---

[1] *Carlsson* s. 251—252.

[2] Elias Pauli till Damitz den 11 okt. (n. st.), *Bär* s. 246—247.

[3] Georg Vilhelm till Bogislav den 1 (11) dec., *Bär* s. 248—249.

[4] Geheimerådsuppteckning den 23 nov., Rep. 30, 225, Berlin.

allvarligt menade; man måste nämligen förutsätta, att kejsaren beslutit hålla en stående armé i Nordtyskland.[1] Trots allt detta var emellertid Bogislav hänvisad till hoppet om de blifvande förhandlingar, som också Georg Vilhelm förklarade sig tro ej skola utebli. Att Gustaf Adolf till en tid helt afvisade alla pommerska inblandningsförsök i den stralsundska frågan, har följt af det föregående, liksom vi äfven sett, att han de sista dagarna af året ändrade signaler efter inhämtandet af de senaste budskapen om stämningarna i det kejserliga lägret (s. 272). Det bör tilläggas, att hans mot kejsaren riktade sträfvan i Pommern ej blott tog sikte på Stralsund. Man fruktade, att wallensteinska trupper skulle taga sitt vinterkvarter i Stettin. Det var konungens vilja, att rådet i Stralsund skulle uppfordra stettinarna till behjärtenhet och »animera dem till vederstånd». Och Bielke skulle inge dem hopp, »att vi vid förste vårdag vele, näst Guds hjälp, vara så när, att vi kunne undsätta dem, där dem något tränga skulle». Detta skrefs i början af november.[2] Någon kejserlig inkvartering i Stettin kom dock ej nu till stånd, men hotet därom låg i luften.

Hertig Bogislav hade visserligen icke haft framgång i sin sträfvan att förmå Brandenburg att åtaga sig medlarskapet. Kurfurstens betänkligheter hade icke undanröjts genom pomrarnas hänvisningar till antydningarna från wallensteinskt håll. Denna missräkning motvägdes emellertid en smula af nya uppmuntringar och nya uppfordringar från de kejserliga. En pommersk gesant fick i Halberstadt Wallensteins uttryckliga försäkran om kejsarens gillande af Stettinregeringens syften, och i Wallensteins ställe riktade nu den närvarande Questenberg en skriftlig hemställan till Bogislav att fullfölja saken. Kejsaren vore benägen för vapenstillestånd vid Stralsund eller öfverhufvud för en uppgörelse med Sverige. Detsamma meddelades hertigens utskickade i Wien af Strahlendorf; både han och Questenberg inskärpte emellertid, att före ackordet med Stralsund hvarken Brandenburg eller Pommern kunde räkna på någon lättnad. Hatzfeldt

---

[1] Se föregående sida not 3.

[2] Till Sten Bielke den 10 nov., Reg.

gjorde slutligen upprepade påminnelser i ärendet[1] och erhöll vid nyårstid 1630 Wallensteins fullmakt för förhandlingar, hvilket också af Hatzfeldt vederbörligen tillkännagafs, på samma gång som han utfärdade en förbindelse att inställa alla militära rörelser intill utgången af förhandlingarna. Dessa skulle, såsom pomrarna voro angelägna att framhålla, till en början endast röra vapenstillestånd.[2] Men ehuru Gustaf Adolf i princip godtagit denna tanke (s. 272), kommo förhandlingar härom aldrig till stånd. Det synes ha dröjt, innan konungens order kom Sten Bielke till handa; när detta blifvit fallet, hade ställningen så tillvida förskjutits, som den allmännare vetskapen om möjligheten till förhandlingar om konflikten i hela dess vidd trängde planen på tillfällig vapenhvila i bakgrunden. Mot slutet af januari lät konungen Bielke veta, att vapenhvila ej finge sträckas längre än till maj, då han själf ville komma med en armé. Och i februari gafs full frihet åt Bielke att vare sig sluta eller afslå vapenhvila efter sitt godtfinnande och med hänsynstagande till de faktorer, som kunde göra det onyttigt, hvarvid misstankar om danska planer på Rügen (s. 320) spelat sin roll.[3] Hos hansan och Brandenburg fortsatte emellertid hertig Bogislav försöken att vinna anslutning åt den beramade neutrala aktionen, och läget var sådant, att dessa försök numera kunde tyckas komma att krönas med bättre lycka.

Allmänt omfattades i Tyskland den meningen, att Gustaf Adolf med all makt ville genomdrifva de mecklenburgska hertigarnas restitution. Ej minst de katolska furstarna visade ju på den af dem numera öppet ogillade aktförklaringen af Adolf Fredrik och Johan Albrecht som en beklagligt underlättad förevändning för svenskt ingripande. Om också de fördrifna furstarnas återbördande till fädernas domäner mera var ett medel än ett mål i ligans kampanj mot Wallenstein, så voro dock starka kraf-

---

[1] Aus Lübeck vom 17 Dec. 1629. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern den 24 dec. Filip Horns och Joakim Brambers memorial till Georg Vilhelm, jan. 1630. Rep. 30, 220, Berlin.

[2] *Bär* s. 57.

[3] *Carlsson* s. 257—258. Jfr *Struck*, Gustaf Adolf und die schwedische Satisfaktion, s. 19.

ter i arbete för att framtvinga revision af processen, och kejsar Ferdinand, som visserligen satte sin vägran mot dessa kraf, förefaller i grund och botten, att döma af de antydningar vi funnit peka i den riktningen, ej ha varit helt okänslig därför. På protestantiskt håll var man urståndsatt att med någon styrka häfda sådana önskemål; tämligen formella och lojala voro Sachsens framställningar i saken, och hvad Brandenburg angår afskräckte i sin mån vetskapen om Sveriges yrkanden på denna punkt dess kurfurste från att framträda som medlare.[1] Äfven Danmark hade intercederat till hertigarnas förmån, men ingen verkan förspordes, helst som aktionen aftrubbades genom en försäkran att under alla omständigheter sätta neutraliteten främst. Någon större uppmuntran kom ej Adolf Fredrik till del vid hans besök hos Kristian på förhösten; så afslogs hans och broderns bön om att få uppehålla sig i Danmark öfver vintern.[2] Hertigen kom nu på tanken att resa till svenska hofvet, där hans barn vistades, och där den i svensk tjänst stående kammarjunkaren Adam Behr var ett slags agent för honom.[3] Efter närmare eftersinnande fann han emellertid, att resan skulle skada hans möjligheter att vinna resning i målet och blott tillspilloge »den lilla spes gratiæ, som nu kan vara hos kejsaren kvar».[4] Han hade emellertid, före anträdandet af färden till konung Kristian, uppvaktat Gustaf Adolf med en skrifvelse jämte bilagda aktstycken, ägnade att belysa hans olycksaliga läge. Tillitsfullt vädjades här till konungens dådkraftiga hjälp; i riket beklagade alla hertigarnas oerhörda kränkning, men ingen ville åtaga sig att hänga bjällran på katten — alla fruktade för de skarpa klorna.[5] Gustaf Adolf, för hvil-

[1] Georg Vilhelms anförda bref till Bogislav den 1 (11) dec.

[2] *Fridericia* I, s. 124—125.

[3] Behr synes ha varit mecklenburgare. Han sändes den 9 sept. 1628 af Adolf Fredrik till Sverige. Meckl. Jahrbücher 12, s. 95.

[4] Fegræus till rikskanslern den 19 nov. — Adam Behr rapporterade i början af oktober, att man i Stockholm tagit illa upp, att hertigen ej, ett tidigare löfte likmätigt, kommit till Sverige. Jfr s. 280 not 2. Gustaf Adolf säger sig dock i sitt bref den 27 nov. (s. 281 not 1) gilla och förstå hertigens beslut att ej resa; han kunde på så sätt bättre gagna den gemensamma saken.

[5] Den 15 augusti. *Lützow* III s. 244. Jfr Gustaf Adolfs handbref till Adolf Fredrik, Svartsjö den 15 okt. 1629. Styffes afskr. från Schwerin. — Konungen hade vid hemkomsten funnit hertigens bref före sig.

ken ju den mecklenburgska restitutionen var ett led i det enhetliga uppgörelseprogrammet, torde ha funnit mecklenburgarens manliga appell motsägas af hans hållning. Uppenbarligen såg han med starkt ogillande de två brödernas försök att med supplikantresor och enträgna, halft ödmjuka inlagor hos vän och ovän vinna gehör för sina böner, och särskildt ogillades af honom förbindelserna med Danmark, om hvilka han med eller utan fog misstänkte, att de verkat till Sveriges ogagn. Svaret på Adolf Fredriks bref vardt synnerligen kortfattadt ehuru välvilligt i formen.[1] Men från Stockholm inberättade Behr, kanske ej utan konungens tillrådan, att man där skarpt ogillade hertigens bristande värdighet gent emot kejsaren och lika skarpt klandrade honom för hans mellanhafvande med Kristian IV, hvarom Gustaf Adolf trots alla förnekanden hade god vetskap Härtill fogade Behr en hotande antydan om att han genom sitt vankelmod kunde förspilla Sveriges välvilja och därmed sina förhoppningar att ihågkommas vid en stundande uppgörelse med kejsaren.[2] En ny skrifvelse från Adolf Fredrik tycktes emellertid ha förmått Gustaf Adolf att gå hertigen till mötes.[3] Denne begärde nämligen, att någon svensk gesant, förslagsvis doktor Salvius, måtte skickas till Lybeck för att där bevaka konungens intressen och gå hertigen till handa med råd.[4] Och han motiverade sitt förslag med utsikterna att få till stånd en allians mellan denna stad och Sverige.[5]

Samma dagar, som rådsdebatterna om tyska kriget begynte, affärdades Adam Behr från Uppsala till den landsflyktige fursten i Lybeck. Upptagen af mångahanda andra värf kunde Salvius ej undvaras; dock skulle han eller någon annan, exempel-

---

[1] Den 15 oktober. Jfr föregående not.

[2] Adam Behr till Adolf Fredrik den 3 (13) okt., Meckl. Jahrb. 66, s. 270—271.

[3] Adolf Fredrik har i sin dagbok antecknat, att han skrifvit till G. A. den 10 sept. Meckl. Jahrb. 12, s. 97. Brefvet hade sändts till Preussen och öfverskickats af Oxenstierna. Grubbe till rikskanslern den 30 okt.

[4] Gustaf Adolfs svarsskrifvelse den 26 okt ; jfr s. 281 not 1.

[5] I memorialet för Anders Svensson den 12 dec. (Handl. rör. Sveriges förbindelser med Lybeck) uppges att Adolf Fredrik »några resor» gjort framställningar i detta syfte i samband med påstötningarna om Salvii utskickande.

vis Behr, ställas till hertigens förfogande, för den händelse denne ville gå in på de förslag, som konungen nu gjorde honom.[1] Och inom kansliet väntade man, att Salvius mycket snart skulle resa efter[2], ett vittnesbörd om att uppdraget ansågs vara af synnerlig vikt. Behrs framställningar till Adolf Fredrik inneburo i hufvudsak dels ett löfte om att Gustaf Adolf skulle bevaka brödernas intressen och följande vår komma öfver till Tyskland, dels maningar att förbereda marken för detta företag, bearbeta opinionen i det förlorade hertigdömet och i hansestäderna, planlägga och förbereda återeröfringen af landet och föreslå angreppspunkter på kusten. Mecklenburgarnas för Sverige okära, som förnedrande stämplade framställningar till kejsaren fördes äfven på tal, i det att konungen allvarligt förehöll sin frände vikten af att »was runder procediren» i stället för att nesligt pruta af på sin rätt. Hertigarna borde sätta sig i krigsförfattning; konungen ville gärna bistå dem med penningar, artilleri och ammunition.[3] Men innan Behr hade afrest från Stockholm, hade Adolf Fredrik från Nykjöbing på Falster, dit han begifvit sig för att uppvakta änkedrottningen i samma fåfänga ärende som förut Kristian, aflåtit nya skrifvelser till Sverige med förnyad anhållan om Salvii snara utsändande i syfte att mota Wallensteins sträfvanden hos hanseaterna.[4] Då det af brefven framgick, att hertigen, tilläfventyrs harmsen öfver Behrs föreställningar, misstrodde denne med angifven orsak i hans förtrolighet med den pommerske kanslern Filip Horn, som i allmänhet ansågs vara ytterst kyligt stämd mot den svenska politiken, måste konungen börja att tvifla på den nu afreste underhandlarens lycka. Salvius var alltjämt oumbärlig; i stället utsågs sekreteraren Lars Nilsson att resa till Lybeck och konferera med Adolf Fredrik. Den instruktion, som äfven utfärdats för denne, är ej i behåll; tydligt är emellertid, att den bl. a. gaf föreskrifter för underhandlingar med Lybeck, ehuru visserligen Gustaf Adolf i sitt handbref till hertigen uttalade en

[1] Gustaf Adolf till Adolf Fredrik den 26 okt., egenhändigt orig. i Schwerin, Styffes afskrifter. Detta bref har åtföljts af ett memorial i 23 §; jfr not 3.

[2] Grubbe till rikskanslern den 30 okt.

[3] Behrs memorial, *Lützow* III s. 245. Jfr Adolf Fredriks svar den 6 jan. 1630, *ibid.* s. 247.

[4] Bref af den 25 okt. omnämns af G. A. den 27 nov. Jfr äfven *Lützow* s. 244.

djup misstro beträffande utsikterna att »in diesem verdorbenen seculo» kunna vänta större tillmötesgående från Lybecks sida.[1]

Missöden hämmade utvecklingen af dessa förbindelser. Efter långt dröjsmål anlände Adam Behr i december till Lybeck men blott för att, dödligt sjuk, ombesörja öfverlämnandet af sina bref till hertigen.[2] Äfven Lars Nilsson insjuknade plötsligt, och hans beramade resa inställdes.[3] Det var nu som konungen beslöt beordra Anders Svensson att afresa till Lybeck för att där med hertigen som rådgifvare, i början äfven som mellanhand, knyta förbindelser med stadens råd (s. 270). Något ytterligare uppdrag i afseende på den förhandling, som mer direkt berörde hertigen, synes däremot icke nu ha gifvits honom; tydligt är, att konungen ville invänta svaret på föregående framställningar och öfverlät åt Adolf Fredrik att själf föra saken på tal. Denne hade emellertid skyndat att besvara konungens förslag. Vid nyårstid, några veckor innan Svensson ankom till Lybeck, afsände han i samråd med brodern, som nu invigts i förtroendet[4], sin hofmarskalk von Marwitz till Sverige med besked på de förslag, som förelågo i de från Behr öfverskickade papperen. Detta svar gick äfven de svenska uppmaningarna så till vida till mötes, som hertigen betonade lämpligheten af att rikta det första angreppet mot Wismar och Rostock. Men skyllande på sitt utblottade tillstånd och sin brist på kredit fann han det ej möjligt att nu skrida till krigiska förberedelser. Så mycket ifrigare framhöll han nu i stället möjligheterna till förhandlingar mellan Sverige och kejsaren; af högsta vikt vore att förmå Danmark och Sachsen att deltaga i dessa, om ej för annat så för att komma till tals med Johan Georg Själf hade hertigen varit verksam för att väcka Lybecks och Pommerns intresse för den dansk-sach-

---

[1] Gustaf Adolf till Adolf Fredrik den 27 nov., Styffes afskr. Sekreterarens namn nämnes ej där; att det var Lars Nilsson visar Anders Svenssons förut omtalade memorial af den 12 dec. Om notisen rörande hans instruktion jfr *B. Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917, s. 205 not 2.

[2] Aus Lübeck vom 17 Dec. 1629, bilaga till Anders Svenssons bref till rikskanslern 1629. Behr dog kort därpå: Adolf Fredriks dagbok den 14 dec. 1629, Meckl. Jahrbücher 12, s. 97.

[3] Memorial för Anders Svensson den 12 dec.

[4] Dagboksanteckning den 16 dec. 1629, Meckl. Jahrbücher 12, s. 97.

siska mäklingen; han bad Gustaf Adolf att utse Lybeck till förhandlingsplats och icke någon ort utom riket[1].

Af allt att döma var Adolf Fredrik mer än någonsin besluten att orientera sig i riktning mot Sverige, om han också trots Gustaf Adolfs missnöje vidmakthöll förbindelserna med Köpenhamnshofvet, som anlöptes af Marwitz på uppresan till Sverige[2], och fortsatte försöken att vinna en uppgörelse i godo. Hans sträfvan att vinna starkare känning med sin svenske frände och gå hans förslag till mötes men på samma gång utnyttja hvarje tillfälle att lägga ett godt ord för sitt öde hos motsatta vederbörande förde gifvetvis till en konjunkturmässig oafgjordhet, som ännu var något mer än motsatsen mellan yttre ödmjukhet och hemlig desperation. Däraf också hans tydliga tillfredsställelse öfver utsikterna till förhandlingar mellan Gustaf Adolf och kejsaren. Gustaf Adolf å sin sida måste genomskåda den expatrierade mecklenburgska kretsens dubbla politiska hänsyn. Månne han därför varit sinnad att under vissa förutsättningar taga sin hand ifrån hertigarna? Därpå kunde ju tyda Anders Svenssons order att hos de kejserliga väcka tvifvel om konungens afsikt att göra deras sak till sin (s. 271). Med den antiwallensteinska rörelsens uppsving kunde lägen tänkas inträffa, då det svenska fredsprogrammets skarpa tonvikt på Mecklenburgs restitution blef obehöflig. Men förvisso önskade konungen ej, att detta kraf hans medverkan förutan skulle lösbrytas ur den allmänna uppgörelseformeln och på så sätt försvaga dennas kraft. I själfva verket var en antydan sådan som den ifrågavarande, hvilken ju var ämnad att förbehållas de kejserliga, jämförelsevis oskadlig i en situation, då äfven andra tecken på ohållbarheten af den mecklenburgska frågan än hotet från Sverige gjorde sig påminta på kejserligt håll. Och slutligen måste man fasthålla vid, att vid orderns utfärdande förbindelserna med mecklenburgarna icke ledt till någon klarhet ifråga om dessas hållning.

För Adolf Fredrik var utsikten till väpnadt inskridande af Sverige en möjlighet, på hvilken åtskilligt kunde vara att vinna, åtskilligt också i vissa lägen att förlora. Hvad han helst önskade

[1] Den 6 jan. *Lützow* III, s. 247—248.

[2] *Fridericia* I, s. 143 not 4.

var därför, att Sverige på sin sida kunde vinna de mest vägande protestantiska intressena i riket, till att börja med vid valet af medlare för fredskonferensen i Danzig, om hvilken han underrättades af Anders Svensson vid dennes ankomst till Lybeck i januari 1630. Han afrådde nu bestämdt från att för hanseaterna åberopa det franska alliansanbudet; vida bättre vore att visa sig angelägen om Kursachsens sympatier och bona officia. Hvad utsikterna vid den beramade förhandlingen angingo, fann han dem nu tämligen små och trodde ej, att kejsaren skulle låta Mecklenburg gå sig ur händerna genom ett fredligt fördrag. Icke desto mindre gladde honom Gustaf Adolfs redobogenhet till underhandlingar. Misslyckades de, vore andra och hårdare medel fullt ut rättfärdigade; kanske Danmark och Johan Georg då skulle stödja Sverige — säkert skulle de skänka sitt moraliska stöd, om de blott »någorlunda» gillade Gustaf Adolfs villkor.[1] Här blottades en ovetenhet om den politiska ställningens villkor i stort, verklig eller blott låtsad men kanske förlåtlig, ty ej heller Gustaf Adolf hade ju, sina misstankar till trots, fått full klarhet därutinnan.

Den yngre af hertigarna, Johan Albrecht, hade, som vi funnit, efter hand invigts i dessa förbindelser. Senare än brodern återknöt han förbindelsen med Gustaf Adolf. Vid utgången af oktober 1629 bröt han en länge iakttagen tystnad[2] och vände sig till konungen med en begäran om råd i sina angelägenheter och intercession hos kejsaren och kurfurstarna. Gustaf Adolf svarade afböjande: själf behöfde han mediatorer, och hans egen medling till Mecklenburgs förmån vore följaktligen mycket illusorisk till sitt värde. Han styrkte denna sin mening med att åberopa resultatet af sina framställningar till generalerna och kurfurstekollegiet, hvilket senare ej bevärdigat honom med ett svar. Hertigen borde gå dristigare till väga, kalla sakerna vid deras rätta namn och lämna resten åt Gud; ännu torde många medel stå åter. Hans maning till Johan Albrecht att låta honom

[1] Anders Svensson till rikskanslern den 29 och till konungen den 30 jan. 1630.

[2] Bref hade ej växlats »per sequiannum» enligt referat af Johan Albrechts bref (29 okt.) i Gustaf Adolfs svarsskrifvelse den 13 dec. 1629. Tysk lat. reg.

veta sin mening om lämpligheten af fredstraktater eller andra utvägar synes i stort ha utfallit efter konungens önskan, ty kort därpå har denne ansett sig kunna skrida till klara och vidtsyftande förslag. Genom Johan von der Lühe (Löhe), mecklenburgsk adelsman och ryttmästare i svensk tjänst, lät han uppmana hertigen att samla krigsfolk och hålla det i beredskap på aftalad tid och ort för att förena sig med de landstigande svenskarna. Johan Albrechts svar röjde beredvillighet; han ville göra allt hvad i hans förmåga stod och hoppades kunna bringa samman åtminstone ett ryttarkompani. Men hans utblottade villkor hindrade vidlyftigare rustningar, och han vore helt beroende af den svenske konungens bistånd i råd och dåd.[1] Båda bröderna funno i samråd bäst, att Gustaf Adolf placerade sina penningar i mer betryggande företag, och fruktade f. ö. för att råka »i misstanke eller olycka» genom att icke efterkomma den maning att hafva tålamod och hoppas på snar ändring, hvarmed man hugnat dem från kurfurstarnas sida.[2] Gustaf Adolf hade visserligen befallt Lühe uppmuntra hertigarna till fortia consilia; efter inhämtandet af Marwitz' skildring af deras maktlösa nödläge fann han skäligt att låta sina önskemål falla. De borde, skref han till Adolf Fredrik i mars, icke göra sig något omak utan blott invänta våren och den stundande fredskongressens utslag.[3] Helt visst ställde de dock i lika om ej högre grad sitt hopp till utgången af sina framställningar vid de tyska hofven, och här låg alltjämt ett frö till missförstånd mellan dem och deras svenske frände.

Hvad som förevarit mellan Sverige och Mecklenburgs legitima men ur spelet försatta härskare hade, som man finner, nära berört förbindelserna med hansan. Den endast kortare perioder hvilande politiska samfärdseln mellan Sverige och städernas förbund hade för Gustaf Adolf medfört en rad af miss-

[1] Memorial från Johan Albrecht den 11 febr. 1630. Bilaga till Anders Svenssons bref till konungen. — Lühe synes ha förmedlat den anförda skriftväxlingen mellan hertigen och konungen; Adolf Fredrik antecknar den 4 febr., då han sammanträffar med brodern, att Lühe återkommit från Sverige.

[2] Anders Svensson till konungen den 20 febr.

[3] Gustaf Adolf till Adolf Fredrik, Västerås den 11 mars. Egenhändigt original i Schwerin, afskr. af Styffe. Jfr *Lützow* III, s. 249.

räkningar; betecknande för hans stämning är hans anförda pessimistiska uttalande till Adolf Fredrik (s. 282). Inom hansan funnos dock, däri sammanstämma alla uppgifter, vidt utbredda sympatier för Sverige, ej minst befordrade genom det skarpa motsatsförhållande, hvari Kristian IV råkat till Hamburg (s. 317). Men dessa sympatier, som både i Bremen och Hamburg förefalla att ha varit starkare än i Lybeck, kommo icke att ge direktiv åt hanseförbundets samfällda politik. Den var midt uppe i ett kritiskt skede, hvarur den framgick med ännu mer kringskuren betydelse. Restitutionsediktets verkningar hotade kännbart de skilda städerna och tvungo dem till rådslag om inbördes stöd och hjälp. Om Wallensteins oro för den svenskvänliga strömningens öfvervikt är förut berättadt. När i november 1629 ett nytt hansekonvent utlysts i Lybeck och de tre nämnda städerna jämte Magdeburg, Hildesheim och Braunschweig beslutit upprätta ett nytt »defensionsväsen» med gemensam krigskassa i Hamburg, rapporterade den baierske agenten doktor Mentzel i högsta nervositet farliga nya »rebellioner», ägnade att synnerligen främja svenskarnas planer på de fördrifna furstarnas återställelse och en ny religionsfreds framtvingande.[1] Gustaf Adolf bedömde ju ställningen något annorlunda. Före Anders Svenssons ankomst till Lybeck i början af 1630 hade under åtskillig tid ej heller några förslag gjorts hansan om närmare anslutning till Sverige; tydligt är, att Sten Bielkes uppdrag i detta syfte (s. 183) icke utmynnat i några allvarligare diskussioner, om det ens i någon mån kommit till utförande. Det var i stället tanken på en förlikning mellan Sverige och kejsaren, kring hvilken hansans öfverläggningar allt mer kommit att kretsa. Stralsunds ställning till förbundet gjorde ju detta till medelpunkt för de inom Tyskland framträdande sträfvandena att åstadkomma förhandlingar med Sverige.

Från skilda håll hade till den änden framställningar gjorts till hansan med hemställan om dess medverkan: från kejsaren genom hans allmänt hållna skrifvelse i oktober (s. 247), från Wallenstein genom mellanhänders påstötningar (s. 248) och från

---

[1] *Droysen*, Gustaf Adolf II, s. 110.

Pommern, som ju alltifrån början af konflikten nödgats söka städernas understöd och samförstånd. Syndikus Luntzman, som i hansepolitiken intog en framskjuten plats — så var han en af Hamburgs representanter vid det ifrågavarande konventet — hade från Sverige ej mottagit det önskade beskedet angående detta rikes ställning till förhandlingsuppslagen, då frågan fördes på tal vid mötet i Lybeck, sedan den kejserliga skrifvelsen gjort en dryftning oundgänglig. Uppenbarligen ha städerna på frågans ännu oklara stadium ansett sig böra gå till väga med all försiktighet. Lybeck, Hamburg och Bremen erhöllo i uppdrag att visserligen ej ännu åtaga sig någon medling men utforska möjligheterna därtill i samförstånd med Pommern och Brandenburg. Några direkta steg vidtogos i afvaktan på klarhet öfver Gustaf Adolfs hållning icke[1]. Man nöjde sig med att i en svarsskrifvelse till kejsaren ge uttryck åt sitt förtröstansfulla hopp, att härskaren måtte göra allt för att skänka riket fred, hvarvid tillfället begagnades att erinra om Sten Bielkes korrespondens med Wallenstein och Gustaf Adolfs bref till kurfurstekollegiet såsom tecken på att denne verkligen åstundade förhandlingar. För öfrigt framställdes i en ton af undersåtlig vördnad men ej utan skärpa en hel del klagomål öfver kejserliga åtgärder, restitutionsediktets tillämpning, blockaden af Stralsund, inkvarteringar, kontributioner, spärrning af den fria handeln, allt besvärsyrkanden, som i Wien skulle vålla både harm och oro (s. 341). Genom en deputation till Wallenstein bekräftades nu officiellt hansans afböjande ståndpunkt till generalens tidigare försök att utan hänsynstagande till Sverige afgöra frågan om Stralsund (s. 248)[2]. Också gent emot pommerska utskickade iakttogo de styrande i Lybeck, trots beslutet att handla i samråd med hertigen, en rätt afvaktande hållning, skyllande på att Gustaf Adolfs tankar, hvaraf Stralsunds alla åtgöranden berodde, ännu icke tillkännagifvits. Bäst vore, om högre mediatorer ville taga sig värfvet an[3]. Han-

---

[1] Luntzman till rikskanslern den 31 dec. Anders Svensson till konungen den 26 dec., till rikskanslern den 24 och 31 dec.

[2] Hansan till kejsar Ferdinand den 27 dec. 1629. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern 1629.

[3] Putbus' relation, jan. 1630. *Bär* s. 251.

san visade sig sålunda ytterst känslig för den svenska politikens mening och var högst angelägen om att ej föregripa denna. Öfverdrifna voro helt visst Gustaf Adolfs ännu i januari vidhållna misstankar, att förbundet i Wallensteins intresse stämplade att bryta hans förbindelse med Stralsund.[1] — Till skildringen af de underhandlingar, som kort därefter fördes af svenska diplomater i hansestäderna, skall framställningen senare återvända (s. 338).

Länge hade Gustaf Adolf ansett ett närmande till sin morbroder Johan Fredrik af Bremen utsiktslöst. Ärkebiskopen gällde i Sverige som god kejserlig. Hans betryckta ställning var dock ingen hemlighet, och Lybeckfreden bragte däri ingen större lättnad. Hösten 1629 begynte »reformationen» af de andliga godsen sin gång genom hans stift; det var att antaga, att han förlorat alla sympatier för de beskyddare, i hvilkas järngrepp han befann sig. Anders Svensson erhöll därför i december konungens befallning att uppdaga, »huru samma ärkebiskop sådane processer upptager, och hvart han inklinerar». Äfven skulle agenten mana staden Bremen till ståndaktighet och låta den veta, att Sverige hade dess sak i åtanke.[2] Då Johan Fredriks brefväxling helt och hållet censurerades af den inkvarterade militären, mötte korrespondensen med honom stora vanskligheter, men Luntzman, som åtnjöt hans förtroende, kunde redan från början försäkra agenten, att han numera satte allt sitt hopp till sin systerson i Sverige.[3] De förbindelser, som genom Luntzman inleddes med den så godt som inspärrade fursten, kommo också att visa, att Johan Fredrik oförbehållsamt skulle gilla ett svenskt inskridande.

Skickelsedigrare än någon af dessa anknytningar blefvo de förhandlingar, som Gustaf Adolf hösten 1629 inledde med det magdeburgska ärkestiftets afsatte administrator, markgrefve Kristian Vilhelm. Klart är icke, om ursprunget till dessa förbindelser helt och hållet är att härleda från dennes initiativ eller om han i någon mån fått direkta impulser därtill från staden Magdeburg, ett hemvist från oroliga stämningar och brytningar.

[1] *Carlsson* s. 250.

[2] Till Anders Svensson den 21 dec., Reg.

[3] Anders Svensson till konungen den 30 jan. 1630.

Det senare är dock icke uteslutet. Man synes under tiden för Magdeburgs blockering af de kejserliga trupperna 1629 liksom ha haft på känn, att den svenske konungens politik betydelsefullt skulle komma att inverka på stadens öde. Wallenstein torde själf vid aktionens inställande väsentligen bestämts af sin fruktan för ett svenskt ingripande, stegrad genom de rykten om svenska truppers marsch mot Magdeburg, hvilka icke lära kunna frånkännas symptomatisk betydelse för känsloatmosfären i den belägrade staden (s. 227). Belägringen upphäfdes, men i Magdeburg återvände icke lugnet. Oppositionen mot rådet, som förmenades ha gjort sig skyldigt till alltför stor slapphet, sammanflöt med missnöjet öfver den gamla aristokratiska författningen, och ett radikalt parti yrkade på mer demokratiska former för stadsstyrelsen. Den inre spänningen skärptes under trycket af den wallensteinska soldateskens trots stilleståndet begångna öfvergrepp. Hanseförbundet ingrep omsider med en deputation; resultatet vardt valet af ett nytt råd (febr. 1630), där klart erkända svenskvänliga strömningar allt ifrån början synas ha varit tämligen manstarkt företrädda.[1] Medlemmar af detta befinnas omedelbart därpå ha trädt i förbindelse med den då från ett längre besök i Sverige återkomne Kristian Wilhelm.

En herre utan land, en nolla i det politiska spelet, äfventyrligt projektrik långt mer än uthålligt verksam hade denne kastats omkring på olika skådeplatser från Haag till Siebenbürgen, sedan hans krigarbana ändats och han slutligen fått betala motgångens pris genom förlusten af sitt administratorskap till Magdeburgs och Halberstadts stift.[2] Vid midsommartid 1629 ankom

---

[1] *Klopp* III, 1, s. 363.

[2] Källan för den följande framställningen af Kristian Vilhelms besök i Sverige och förhandlingar med Gustaf Adolf är, då ej annorlunda uppges, *Wittichs* uppsats (III) i Geschichtsblätter für Stadt och Land Magdeburg 1898, s. 209 ff., hvilken företrädesvis bygger på aktstycken i svenska riksarkivet, tidigare kända genom några knappa utdrag i Arkiv I, s. XXIV—XXV. Därigenom kastas ett klart ljus öfver de förhållanden, hvilkas sammanhang ej fullt klart framstår i *Wittichs* Magdeburg, s. 505 ff, där ledmotivet är en kritisk granskning af *Chemnitz'* (s. 74 ff.) skildring. Dock har samma författare i biografien öfver Falkenberg tillgodogjort sig detta material, i den mån det berört ämnet.

han till Sverige på ett holländskt krigsskepp och fick där invänta konungens kungjorda men af omständigheterna fördröjda återkomst. När denne på hemfärden hunnit till Kalmar, skyndade sig administratorn i Stockholm att uppsätta vidlyftiga storpolitiska betänkanden och förslag, ämnade att genast föreläggas Gustaf Adolf. Hvad den helt utblottade och isolerade markgrefven här påyrkade hade i mångt och mycket arten af hugskott, som slogo öfver i det rent fantastiska. En detaljerad fälttågsplan, byggd på förutsättningen af åtskilliga samverkande arméer i Tyskland, underställdes konungens pröfning. Att den präglades af en betänklig brist på verklighetssinne framgår mindre af Kristian Vilhelms eget erbjudande att på sin bekostnad uppställa en armé på 6–8,000 man — ehuru redan detta blottade stor oförvägenhet — än af den lätthet, hvarmed han framtrollade svindlande subsidiesummor och stampade härstyrkor ur marken Hela det evangeliska Tyskland med Kursachsen i spetsen och för öfrigt alla med Habsburg ej förbundna makter i Europa antogos kunna förmås att sammanskjuta subsidier om sammanlagdt många millioner riksdaler. Holland skulle genom Gustaf Adolfs förmedling till honom själf öfverlåta en armé på drygt 20,000 man, medan Bethlen Gabors medverkan skulle tagas i anspråk på Tysklands östgräns, mot hvilken han borde kunna kasta åtminstone 50,000 man. Projektmakeriet kulminerade i det, f. ö. först efter sammanträffandet med konungen, framställda förslaget om utrustandet af en svensk flottexpedition till Spanien redan före julen 1629 med eröfringen af detta land till syfte. Icke ett ögonblick lär Gustaf Adolf ha varit betänkt på att låna sitt öra till dessa bålstora men ihåliga planer. Bättre än någon kände han de små utsikterna att förmå Holland till ett blott vida anspråkslösare bistånd, antagandet att Englands parlament skulle vilja bispringa Sverige med 2 mill. riksdaler vittnade om en högst betänklig okunnighet om det verkliga lägets möjligheter, och hvad Siebenbürgen beträffade, infann sig kort därpå Fahrensbach i Uppsala med oförrättadt värf, förmälande att Bethlen Gabors dagar kunde anses räknade. Rådsförhandlingarna om tyska kriget vittnade bäst om, att den landsflyktige furstens öfverspända uppslag förfelat att göra intryck. Men i hans framställningar fanns dock ett inslag

af förtröstan till situationen i Tyskland och i dess grannstater, som väl måste synas konungen öfverdrifven i sin optimism men som i någon mån sammanföll med hans egna önskemål och sträfvanden. Och med de starkaste modifikationer tog han fasta härpå i det svar, som han vid utgången af oktober i Uppsala meddelade sin gäst. Han föreslog markgrefven att hos Tysklands ständer och angränsande furstar och republiker verka för anslutning till Sverige. En detalj i det brokiga programmet gjordes till en praktisk utgångspunkt. Kristian Vilhelm uppfordrades att bege sig till Schweiz, där han med fördel kunde träda i förbindelse såväl med edsförbundet som med furstar och städer i Tyskland och utom dess gränser samt med bref och beskickningar påverka dem. Måhända leder härifrån någon förbindelsetråd till Georg Fredriks af Baden samtida sträfvanden.

»Markgrefven som här är», skref Lars Grubbe den 24 oktober från Uppsala till Axel Oxenstierna, »blifver ock innan några [dagar] depecherad åt Tyskland, att han gör där partier, enkannerligen ut trahat Helveticos in societatem belli, till hvilket jag intet annat kan märka än att resolutionen fullkomligen är fattad. Gud gifve det sker så visst i en god stund. Jag fruktar, att doktor Salvius adjungeras honom. Rasch menar jag blifver ock på någon särdeles ort skickader». Det blef emellertid icke Salvius, hvars ifrågasatta resa till Lybeck ju icke blef af, utan Kristoffer Ludvig Rasche, som utsågs att beledsaga den forne administratorn; det är tydligt, att oberoende af den tyske furstens uppslag någon ambassad varit ifrågasatt för hans del. Samma dag denne erhöll konungens resolution, den 29 oktober, uppdrogs åt Rasche att i sällskap med honom bege sig till Schweiz. Det diplomatiska uppdrag, som där skulle utföras, anförtroddes i första hand honom och icke markgrefven. Han skulle träda i förbindelse med de evangeliska kantonerna, afge en redogörelse för Sveriges ställning till kejsaren, söka utverka löfte om årliga subsidier och om inledandet af förhandlingar med grannarna, Venedig, Savoyen, Lothringen och andra, samt för öfrigt anhålla om benäget stöd åt Kristian Vilhelm i dennes förehafvanden. Från Schweiz skulle Rasche ensam resa till Venedig i enahanda värf. Sverige vore beredt att gå till anfall mot kej-

saren, om republiken och dess förbundna samtidigt företoge ett angrepp, eller ock att ensamt åtaga sig en kraftfull diversion, därest dessa ville förbinda sig till penningeunderstöd. Saken hastade, och fara låge i dröjsmål. Efter återkomsten till Schweiz och återföreningen med Kristian Vilhelm skulle Rasche, som tydligen fortfarande ägde att spela en ledande och öfvervakande roll, söka nå förbindelse med de furstar och städer i öfre Tyskland, till hvilkas hållning någon förhoppning kunde ställas, för att väcka dem till insikt om den öfverhängande faran såväl för religion som stat och världslig frihet och förmå dem att kontribuera en större summa åt Sveriges konung, mot det att han åtoge sig deras religiösa protektorat. Det heter i Rasches instruktion, att sättet för denna diplomatiska aktions utförande visserligen angifvits i Kristian Vilhelms till konungen öfverlämnade rådslag, men, inskärpes det, man måste gå visligt tillväga, på det att ej öppen vägran länder konungen till skada eller å andra sidan alltför öppenhjärtig beredvillighet framkallar motåtgärder från kejsarens sida, innan ännu saken är mogen.[1] Allt visar, att konungen ej aktade rådligt att ge markgrefven fria tyglar.

Rasches och Kristian Vilhelms afresa kom emellertid att låta vänta på sig. Då Filip Sadlers sonderande uppdrag till samma orter länge nog fördröjts — ännu under senare delen af oktober befann han sig kvar i Preussen — kunde det ju anses lämpligt att först låta denne utföra sitt värf (s. 304). Därtill kom, att man till Sverige väntade en legat från hertigen af Mantua, hvilken emellertid aldrig kom längre än till Danmark, där han vände om i sin oro för de härjande farsoterna; med rätt eller orätt troddes det senare, att konung Kristian afsiktligt förmått honom att uppge resan till Sverige.[2] Tydligen har också Kristian Vilhelm känt sig besviken på den roll, som nu tilldelades honom, så olika den han själf i sina drömmar förespeglat sig. Färden till Schweiz

---

[1] Instruktion för Rasche och Kristian Vilhelm den 29 okt. Tysk-lat. reg. Se f. ö. *Wittich* Magdeb. Geschichtsblätter 1898, s 222—223.

[2] Skytte till rikskanslern den 22 okt. *OSB* II, 10, s. 302. Fegræus till konungen den 28 okt., *Adlersparre* III, s. 141—142. Anders Svensson till konungen den 21 nov.

och Rasches politiska preceptorskap kunde knappast tilltala honom särdeles. Det vill synas, som om han i denna vändning till långsammare och försiktigare förberedelser än dem han tänkt sig genast riktade sina tankar på något, som låg honom närmare om hjärtat: Magdeburg och sina förlorade värdigheter.

Mycket hade icke ordats om Magdeburg i markgrefvens projekt, hvari befrielsen af staden och stiften och hans eget återförvärf af de senare underförståtts som en gifven frukt af storvulna krigsoperationer och en därpå följande omfattande politisk restitution. Det är förklarligt, att denna hans hjärteangelägenhet ryckte fram i främsta planet, när det stolta program, hvari den så blygsamt inpassats, visat sig göra ringa eller intet intryck. Kristian Vilhelm ägde två tomma händer och icke en fotsbredd jord. Han hade frestat alla utvägar att ånyo få spela en roll, men hoppet tycktes stranda på hans betydelselöshet och medellöshet. Hans hopp stod nu till Magdeburgs och Halberstadts stift, icke till domkapitlen, som svikit honom, utan till landsständer och undersåtar. I början af november uppdrog han åt tvenne af sina förtrogna att i hemlighet söka förmå dessa att försträcka sin forne herre penningar, så att han till våren kunde uppställa en här på 20,000 man. Han förklarade sig beredd att gripa in som beskyddare och hämnare med bistånd af mäktiga potentater, synnerligast Gustaf Adolf. Men denna beskickning synes ej ha kommit till stånd och hade väl för öfrigt med sina lösliga yrkanden och löften knappt gjort någon verkan Efter all sannolikhet förstod han dock under fortsatta samtal med Gustaf Adolf att väcka dennes intresse för den magdeburgska frågan. Följden blef närmast den, att konungen stillatigande samtyckte till att låta Rasche ensam resa till Schweiz och Venedig och Kristian Vilhelm under resans lopp skilja sig från honom för att slå in på egna vägar; dock skulle de följas åt till Hamburg. Till rådet i Magdeburgs stad och landsständerna i de två stiften medsände konungen genom den landsflyktige fursten likalydande skrifvelser, som betonade intressegemenskapen med det af kejsaren utmanade Sverige och vikten af inbördes diplomatisk samfärdsel, hvarjämte adressaterna uppfordrades att knyta förbindelser med den för frihetens sak verksamme administratorn

och moget pröfva dennes förslag.[1] Gustaf Adolf har förvisso med ganska stor reservation gått in på hvad den enträgne gästen med sin öfversvallande initiativlusta förordat. Af Kristian Vilhelms egna uttalanden finner man, att konungen afrådt honom från förhastade steg; han borde taga sitt uppehåll på någon skyddad ort i Magdeburgs närhet och därifrån i hemlighet söka känning med andra evangeliska ständer men först då vända sig till staden med sina förslag, när denna uttryckligen gifvit honom tillstånd att bege sig dit i egen person. Gustaf Adolf har vidare låtit honom förstå, att han, konungen, först måste försäkra sig om andra intresserades understöd till ett företag, som kunde komma att öfverstiga Sveriges krafter. Utan tvifvel måste dock vinsten af en strategiskt så utomordentligt betydelsefull knutpunt som Magdeburg ha framstått klar för honom. Sin vana trogen att ej låta tillfällena gå sig ur händerna afvisade han icke markgrefvens hjälp men ledde honom in på en aktionslinje, som i största möjliga mån borde innebära trygghet mot ytterligheter och förhastade beslut.

Rasches ambassad till Venedig och Schweiz[2], dit gesanten till följd af mångahanda politiska växlingar först efter åratal ankom, förknippades emellertid under väntanstiden före afresan från Sverige med en del andra diplomatiska uppdrag. Gustaf Adolf ville draga fördel af hans pröfvade takt och förmåga, och en hel serie förhandlingar anknötos därför till den beramade långväga resan. Rasche skulle till en början bistå Anders Svensson vid dennes konferenser med hanseaterna och de mecklenburgska hertigarna i Lybeck men äfven besöka enskilda hansestäder, bl. a. Bremen, och framställa svenska alliansanbud.[3] Han skulle vidare fullfölja underhandlingarna med hertig Georg af Lüneburg[4], som ju visat allt större villighet att bryta banden

[1] Till rådet i Magdeburg den 11 dec. 1629, *Droysen*, Schriftstücke s. 190 – 192. Ett annat bref utgick till stiftet Halberstadts landsständer, *Wittich* a. a. s. 227 och: Magdeburg s. 511. Tydligen har ett tredje bref till Magdeburgs stift likaledes utfärdats.

[2] Kreditiv för Rasche till dogen, Uppsala den 11 dec. 1629. *Bühring* s. 299. Till Basel s. d., *Fäh* s. 48.

[3] Kreditiv till Bremen af december anföres af *Bippen* II, s. 357.

[4] Kreditiv den 13 dec., *Kretzschmar* s. 363.

med kejsaren och knyta nya med Gustaf Adolf (s. 122). Meningen har tydligen allt ifrån början varit att under resans fortsättning anlöpa Haag och Paris för att få en öfverblick af det politiska läget; osannolikt är dock, att Rasche medfört något kreditiv till dessa regeringar, då ju Gustaf Adolf i alldeles samma dagar hans öfriga fullmakter daterades afslagit Charnacés anhållan om affärdandet af ett svenskt sändebud till Frankrike. Den 18 december lämnade diplomaten och markgrefven Uppsala. »De hafva åtskillige instruktioner», berättar Per Banér för rikskanslern, »hvilka dock alle samteligen därhän se, huru de sig såväl med främmande herrar som städer alliera kunde. Deras effekt varder tiden visandes».[1] Kristian Vilhelm reste i förväg till Danmark i afsikt att utverka någon ekonomisk hjälp för sig och sitt alltför stora, rätt blandade följe, hvilket under den tid Rasche sedan följde honom åt vållade denne oskäliga bekymmer. Flere månader stannade de i hansestäderna, Rasche upptagen af skiftande förhandlingar, administratorn sysselsatt med att förbereda sin resa till Magdeburg, där hans anhängare skyndade att sätta sig i förbindelse med honom.[2] Utom dessas krets verkade hans namn icke synnerligen förtroendeingifvande; att Rasche uppträdde i sällskap med honom stärkte icke den svenska saken i hansestäderna.[3]

I Nordtyskland arbetade alltså den svenska diplomatien nitiskt för sina syften. I rikets sydligare delar ville den vinna insteg, såsom Sadlers uppdrag och Rasches beramade verksamhetsprogram i Schweiz tillfyllest visa. Men äfven i mellersta Tyskland sträfvade Gustaf Adolfs politik att vinna anknytningspunkter. Både traditionen och de förhandenvarande möjligheterna att vinna något hänvisade honom här främst till Hessen.

Vi veta icke särdeles mycket om arten af det värf, hvarmed Filip Reinhardt von Solms varit sysselsatt under sin långa bortvaro i Tyskland (s. 121). Så mycket är visst, att han ej blott ägnat sig åt häfdandet af äganderätten till sina gods utan där-

---

[1] Den 18 dec., Oxenstiernska samlingen.

[2] Om Pöppings resa till administratorn i Hamburg se *Klopp* III, 1, s. 365 (efter *Guerikes* krönika)

[3] Anders Svensson till rikskanslern den 19 febr.

jämte såväl drifvit självständig politisk verksamhet som kunskapat för Gustaf Adolfs räkning. Omedelbart efter den kejserliga deklarationen om de andliga godsen hade Solms tillsammans med några andra riksgrefvar inom den öfvervägande katolska öfre rhenska kretsen sammanträdt och beslutit att motsätta sig ediktet. Han och hans förbundna sökte nu vinna Brandenburg för en solidarisk evangelisk politik, ett första varsel om Solms sträfvanden under de följande åren. Men det var en förflugen förhoppning; kurfursten undvek ängsligt att ge tanken sitt stöd.[1] Högsommaren 1629 hade så grefven låtit hälsa konungen, att han snart skulle skicka ett bud till denne med synnerligen viktiga och angelägna underrättelser; därtill hade han fogat en försäkran om att han ville lefva och dö som Gustaf Adolfs tjänare.[2] På senhösten befann sig Solms själf — eller någon utskickad från honom — hos konungen i Uppsala, där denne den 8 november för honom utfärdade kreditiv till de bägge hessiska landtgrefvarna, Vilhelm i Kassel och Georg i Darmstadt. Af dessa skrifvelser framgår tydligt, att Solms stått i förtrogna förbindelser med furstarna i fråga; Gustaf Adolf säger sig ha ansett lämpligt att nu genom honom underrätta dessa om Sveriges politiska ställning och inhämta hur de bedömde sin egen och sina närmaste vänners.[3] Det vill synas, som om konungen beträffande landsgrefve Vilhelm menat större öppenhjärtighet vara motiverad än gent emot fränden och rivalen i Darmstadt[4], änskönt han icke ville inblanda sig i den till Kassels nackdel bilagda arfstvisten mellan de två grenarna.[5] I hvarje fall torde resultatet af Solms förhandlingar med Darmstadt blifvit ringa eller intet;

---

[1] *Gebauer*, Restitutionsedikt s. 40—42.

[2] Anders Svensson till konungen den 18 juli 1629. Han åberopar ett bref från grefvens sekreterare.

[3]) Kreditiv för Solms till Georg af Hessen den 8 november 1629. *Droysen*, Schriftstycke s. 189.

[4] *Rommel* (IV, s. 80) utfyller notisen om Solms kreditiv till Vilhelm af den 8 nov. med att, tydligen med ledning af dettas ordalag, berätta att han sändts »um ihn von dem Stand seiner Angelegenheit und seiner tröstlösen Verhandlungen mit den zaghaften deutschen Kurfürsten vertrauliche Nachricht zu geben». Konventionellare är skrifvelsen till Georg: se ofvanstående not.

[5] Jfr Falkenbergs uttalande till Wolf, *Struck* Wilhelm von Weimar s. 26.

Gustaf Adolfs ombud synes ha koncentrerat sin verksamhet på Kasselhofvet.[1] Moritz' af Hessen son hade ju också att kämpa med en statslig osäkerhet, med betryck och landsförluster, som kunde förefalla särskildt disponera honom för de svenska förslagen. Om också Solms eggelser uppenbarligen icke direkt afsatt några resultat, torde de i sin mån ha förberedt den hessenkasselska politikens senare anslutning till Sverige. Äfven på andra vägar hade anknytningar kommit till stånd, hvilka synas ha betydt lika mycket som det solmska, visserligen ofullständigt klarlagda propagandaarbetet. Jämsides med dessa senare förbindelser och liksom de nära förknippade med generalstaternas politik och Dietrich von Falkenbergs vistelse i Nederländerna hade utvecklat sig andra, hvari medelpunkten utgjordes af hertig Bernhard af Sachsen-Weimar, nära lierad med det hessiska huset genom naboskap och gemensamma intressen och i en snar framtid jämte sin broder, hertig Vilhelm, följesman till landtgrefven i Kassel som förespråkare för en aktiv tysk furstepolitik i förbund med Sverige.

Hösten 1629 uppehöllo sig både landtgrefve Vilhelm och hertig Bernhard i Holland. Visst är, att den senare då sammanträffat med Falkenberg, troligt är, att den förre äfven gjort det.[2] Med all säkerhet har den energiske och nitälskande marskalken vinnlagt sig om att egga båda furstarna att sluta sig till Sverige

---

[1] *Struck* a. a. s. 27—28. — *Hammarstrand* har från Dresdenarkivet antecknat den notisen, att landtgrefve Georg den 23 jan. 1630 besvarat Gustaf Adolfs skrifvelse den 8 nov. Det förefaller, som om det rört sig om ett rent formellt rekreditiv för Solms; i så fall ha underhandlingarna snart nog varit slutförda. E 379 H, Uppsala.

[2] Bernhard sammanträffade med Falkenberg vid Herzogenbusch enligt upplysning i ett senare bref af hertigen, *Wittich* Falkenberg s. 283 not 1. Att Vilhelm af Hessen råkat den svenske hofmarskalken, hessare till börden och fordom hans faders tjänare, är ytterst sannolikt och uppges f. ö. vara fallet af *Rommel* IV, s. 81. *Struck* (a. a. s. 23 not 1, s. 22 not 2) betviflar emellertid detta men synes i sin, f. ö. på vissa punkter välgrundade, polemik mot *Droysen* (Bernhard von Weimar s. 36) ha förbisett nyssnämnda uppgift af *Rommel*. *Strucks* bevis är, att ordalagen i ett par senare skrifvelser af landtgrefven icke tyda på någon föregående sammankomst. Skälet är knappast öfvertygande, helst som det åberopade brefvet den 17 juli 1630 är lika konventionellt hållet som det vida tidigare memorialet (den 10 april).

och stödja dess sträfvanden. Hertig Bernhard, som för den oraniske prinsen inskärpt betydelsen af att vinna Kursachsen för en kraftfullare evangelisk politik, hade af denne fått vissa antydningar om effektivt bistånd från Hollands sida under förutsättning, att Johan Georg visade klara färger, och torde efter hemkomsten ha varit verksam bland sina ernestinska fränder i syfte att drifva den albertinske kurfursten till beslutsammare steg. Att något var i görningen var ej okändt i Wien, där man också varnade de preussiska landtgrefvarna för förbindelser med Holland.[1] I början af 1630 infann sig emellertid Bernhard i Dresden å egna och sina närmaste anförvandters vägnar för att föreslå en förbindelse med Holland och med Sverige, något som visar, att han icke varit otillgänglig för Falkenbergs föreställningar. Uppenbarligen har kurfursten intagit en hållning till dessa förslag, som i förstone väckt vissa förhoppningar hos Weimar, hvilken förväxlade Johan Georgs demonstrerande syften med ärlig redobogenhet. Men kurfursten visade sig till slut omedgörlig: han hoppades, förklarade han, mycket af kejsarens goda vilja.[2] Landtgrefven af Hessen-Kassel var förmodligen invigd i Bernhards försök, då han samtidigt med denne uppehöll sig i Dresden, men synes för sin del ha iakttagit passivitet. Hans styfmoder, Moritz' änka Juliana, hade visat större initiativkraft. I november 1629 affärdade hon till Holland doktor Herman Wolf för att utröna möjligheterna till ett förbund mellan Hessen, Sverige och Holland, i ändamål att de sistnämnda makterna vid sin uppgörelse med kejsaren skulle bevaka det kasselska husets intresse. En hessisk hjälpkår ställdes till gengäld i utsikt. Planen visade sig emellertid byggd på en fullständig felbedömning af förhållandet mellan Gustaf Adolf och generalstaterna. Prins Fredrik Henrik afvisade alldeles att göra gemensam sak med Sverige, och Wolf kunde tillfyllest märka, att man ej ville inlåta sig på något krigiskt äfventyr i Tyskland. Helt annorlunda och mer tillmötesgående ställde sig Falkenberg, med

---

[1] Kejsar Ferdinand till Vilhelm af Hessen-Kassel och Georg af Hessen-Darmstadt den 13 jan. 1630. Afskrift från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala.

[2] *Droysen*, Bernhard von Weimar s. 37—39. Jfr *Struck* a. a. s. 23 not 1, och forts. s. 303.

hvilken Wolf jämväl plägade råd. Han uppvisade, att äfven Hessen borde kunna inbegripas i det svenska restitutionsprogrammet. Wolf blef öfvertygad och visade sig efter hemkomsten till Kassel — vi ha här gripit fram till mediet af år 1630 — synnerligen ifrig för anknytningar till Sverige; landtgrefve Vilhelms medverkan var främst af nöden, men äfven hertigarna af Weimar borde invigas. Vilhelm af Kassel var tidigare underrättad om Falkenbergs förslag men hade förhållit sig afvaktande både till dessa och till Solms propositioner.[1] Det var först, när Gustaf Adolf redan befäst sin ställning på tysk mark, som det hessiska huset frivilligt räckte honom sin hand, främst inom den tyska furstevärlden, därmed läggande grunden till en betydelsefull förbindelse.

Så te sig i en kortfattad framåtblick hufvuddragen af den politiska beröring, som ägde rum mellan Sverige å ena, Thüringens och Hessens hof å andra sidan under tiden närmast för den svenska landstigningen i Pommern. Bilden är helt visst synnerligen ofullständig till följd af ett fragmentariskt material; sannolikt har Solms äfven varit verksam i Weimar, kanske äfven i Württemberg. Klart inses det dock, att det näppeligen ännu varit fråga om några mer ingående aftal med Sverige, utan att man å ömse sidor bevarat känningen med hvarandra, redo att utnyttja hvarje klarnande ny situation. Om de små protestantiska landen i Tyskland magnetiskt attraherades af Kursachsen, så måste detta ej minst gälla om de angränsande furstendömena. De ha i det längsta ej velat företaga några äfventyr på egen hand utan afbidat rådslagen och besluten i Dresden, på samma gång som visserligen ernestinerna sökte pådrifva dessa i en Sverige mer tillmötesgående riktning. Äfven på närmaste grannhåll rådde uppenbarligen tämligen stor oklarhet beträffande kurfurstens politiska siktlinjer, förklarligt nog med hänsyn till de förväntningar, som ställdes på Sachsens bristande saktmod inför restitutionsediktet. I Berlin, där visserligen stämningen måste vara Gustaf Adolf mindre bevågen än i Kassel och Weimar, afvaktades likaledes utgången af de kursachsiska politikernas rådplägningar. I afgjordare grad än någonstädes kom här hvarje

[1] *Struck* a. a. s. 24—28. Om Wolfs ärende jfr *Rommel* IV, s. 81—83.

tanke på en aktivare politik, om ock med jämförelsevis blygsamma syften och försiktigt program, att förknippas med spänd förbidan af de steg och slutsatser, som den utan gensägelse mäktigaste protestantiske bisittaren inom kurfurstekollegiet förr eller senare måste uppenbara.

De sista månaderna af år 1629 fortsattes från Brandenburgs sida ansträngningarna att helt eller delvis bli kvitt den inkvarterade kejserliga soldatesken. Försöken voro ej blott fåfänga, de mötte hos Wallenstein en nästan utmanande ovänlighet, som kontrasterade mot hans vid samtida förhandlingar med andra parter ådagalagda förhandlingsvillighet, och som betecknande en stegrad avoghet mot de brandenburgska framställningarna. Ännu vid utgången af november uttryckte generalen sitt lifliga beklagande af att krigsfolket i kurfurstendömet ej kunde dragas därifrån till följd af faran från Sverige, men försäkrade på samma gång, att militären skulle aflägsnas, så snart lugn vunnits i afseende på Gustaf Adolfs hållning.[1] Vida skarpare vardt tonen, när markgrefve Sigismund och Konrad von Burgsdorf i december uppvaktade honom med anhållan om truppernas bortförande.[2] De kommo i ett ogunstigt ögonblick. Wallenstein, som ej sett sina förhandlingsvinkar bära någon som helst frukt, visade sig oroligare än någonsin för den svenske konungens förehafvanden och inskärpte i sina cirkulärskrifvelser till enskilda och till menigheter den allt större vissheten om ett svenskt angrepp på riket nästkommande vår.[3] Burgsdorf fick af den uppbrusande fältherren uppbära tillvitelserna narr, hundsfott och kejsarens föraktare. Visste han icke, att svensken ämnade infalla i riket genom Pommern? Kunde han då stå till svars med att kräfva de hotade områdenas blottande på folk? Hans kärlighet i Berlin vore förvisso illa underkunnig om Sveriges planer. Och då Burgsdorf påpekade, att det starka besättandet af kusttrakterna

---

[1] Wallenstein till markgrefve Sigismund, Halberstadt den 23 nov. 1629. Rep. 24, b, 5, Berlin.

[2] Memorial för Burgsdorf, Königsberg den 14 (24) november 1629, *ibid.*

[3] Wallenstein till Schwarzburg, Mansfeld, Hohenlohe, Stolberg, Reuss, Schönberg, Mühlhausen och Nordhausen den 11 dec., bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern 1629 En af dessa skrifvelser, ovisst till hvilken adressat, är efter originalet aftryckt hos *Planer*, Gustaf Adolfsammlung s. 85—86.

formligen kunde provocera motåtgärder från Gustaf Adolfs sida, hvarvid situationen i det på förhand utsugna Mark måste bli svår för de kejserliga, lät Wallenstein honom förstå, att han vore general »und nicht der von Burgsdorf». Svenskarna kunde ju sätta in sin kraft vid Stralsund; därpå ville han vara beredd för att genast kunna kasta tillräckliga trupper mot angriparen. »Der Teufel sollte sie holen, wann sie das Volk ausquartiren könten!» Bestörta öfver fältherrens mer än väntade kärfhet fingo brandenburgarne slutligen höra förstuckna anklagelser mot kurfursten för att ha förhjälpt Gustaf Adolf till nya Östersjöhamnar genom stilleståndet med Polen — beskyllningar, mot hvilka de energiskt värjde sig under betonande af att freden i hög grad varit deras herre okär, men att han icke kunnat börja krig med Sverige. Hotfullt häntydde Wallenstein till sist på svenskvänliga strömningar mångenstädes i riket; de riksständer, som redan jublade i hoppet, skulle dock snart nog bedragas däruti. Tilly, som samtidigt uppehöll sig hos Wallenstein i Halberstadt, visade sig mindre frånstötande. Wallenstein hade denna gång ej med ett ord berört möjligheten af fredlig uppgörelse med Sverige. Tilly däremot tillstyrkte varmt, att kurfursten i sitt eget starkt riskerade intresse själfmant måtte träda emellan som medlare; tillsammans med Pommern borde han söka förmå Sverige att lämna Stralsund tillbaka, »denn Schweden auf dem Reichsboden nichts zu schaffen noch zu pretendiren». I annat fall återstode endast att helt och fullt göra kejsarens sak till sin. Brandenburgarna gjorde gällande, att kurfursten genom tillförsel till armén indirekt befordrat belägringen af Stralsund, och trodde sig kunna försäkra, att han skulle komma att göra allt för att förmå Sverige att ackomodera sig.[1] Episoden är belysande för den brandenburgska politikens ögonskenliga hjälplöshet.

Den djupa misstro mot de kejserliga, som Georg Vilhelm i grunden hyste, ådagalades klart vid den beskickning, som Adam v. Schwarzenberg ungefär samtidigt förrättade vid hofvet i Dresden. Det är betecknande, att just Schwarzenberg nu användes för att

---

[1] Markgrefve Sigismunds relation, Köln a. d. Spree den 20 dec. 1629. Rep. 24, b 5, a, Berlin. Jfr *Spannagel* Burgsdorff s. 22—24 och *Gindely*, Waldstein II. s. 202.

till Johan Georg öfverbringa Georg Vilhelms bittra klagomål öfver den behandling, som vederfarits honom. I stället för de utlofvade befrielserna hade blott större tunga åsamkats hans land, alltjämt under förevändning, att Sveriges konung stode i begrepp att infalla i riket. Kurfursten kände naturligt nog ej de svenska planerna men menade dock, att om kejsaren handlat annorlunda, dylika förvecklingar skulle varit förebyggda. Det myckna krigsfolket vid kusten måste väcka oro i Sverige och styrka konungens benägenhet för krig. Johan Georg ombads att som kretsöfverste lägga sig ut för Brandenburg och Pommern hos kejsaren.[1] I sitt svar undvek Johan Georg alldeles att med ett ord beröra Sverige, han konstaterade endast, att han redan intercederat hos kejsaren, med resultat, att vissa lindringar verkligen följt.[2] Det var ur brandenburgsk synpunkt ett ytterst otillfredsställande besked, och det bådade ej godt för förhoppningarna om etablerandet af en verklig intressegemenskap mellan de två evangeliska kurfurstarna. Det var tydligt, att ingenting mer stode att vinna vare sig genom hemställningar till Wallenstein eller genom försök att få den sachsiska kurfursten att inlägga mer energi i sina korrekta intercessionsbemödanden. Georg Vilhelm, som trots sitt medlingserbjudande till Gustaf Adolf undvikit att gå vidare på denna linje, måste nu allvarligt öfverväga, om den ej vore den enda möjliga. Och när han i januari 1630 af gesanter från hertig Bogislav på nytt uppfordrades att göra medlarens gärning till sin och som en början därtill träda i förbindelse med Axel Oxenstierna, blef verkan däraf en annan än förra gången[3] (s. 276), i det att kurfursten snart nog ansåg sig böra hos guvernören i Elbing utforska möjligheterna för kurfurstens mellankomst.[4] Berättelsen därom tillhör ett senare sammanhang.

[1] Georg Vilhelm till Johan Georg den 10 (20) nov. 1629. Hammarstrands afskrifter från Dresden, E 379 H. Uppsala.

[2] Resolution till Schwarzenberg den 18 dec. 1629. *Ibid.*

[3] Horns och Brambers memorial jan. 1630 och Georg Vilhelms resolution den 5 (15) febr. Rep. 30, 220, Berlin.

[4] Genom Hatzfeldt underrättades regeringen i Berlin i jan. 1630 om ansatserna till förhandlingar i den stralsundska frågan, hvilka enligt öfversten tedde sig synnerligen hoppgifvande (jfr s. 278). Därjämte hemställdes enträget, att Georg Vilhelm måtte uppträda som medlare. Hatzfeldt till markgrefve Sigismund, Alt-Stettin den 16 jan. 1630. Rep. 24, b 15, Berlin.

Mångas blickar litade till Johan Georg af Sachsen. Äfven Gustaf Adolf sväfvade i ovisshet om, huru kurfursten i grund och botten bedömde Sveriges politik. De svenska brefven väntade ännu svar, men svaren kommo aldrig; Johan Georg berömde sig senare af att ej ha inlåtit sig i någon korrespondens med svenske konungen trots dennes upprepade försök att få igång en sådan.[1] Förbehållsamheten var ett led i hans politik. Hvad han i själfva verket tänkte, därom rådde ju äfven tätt utanför Sachsens gräns ej stor klarhet, såsom framgår af hertig Bernhards sträfvanden i början af år 1630. Att Johan Georgs hållning till Sverige var så kallsinnig, som den i själfva verket var och senare visade sig vara, kunde lätt förbises vid en tidpunkt, då kurfursten och de politiker, som rörde sig i hans omgifning, stannat för en mot kejsaren riktad demonstrationspolitik, framkallad af misstämning öfver dennes uraktlåtenhet att hörsamma kurfurstekollegiets föreställningar mot Wallensteins öfvergrepp och ämnad att framtvinga eftergifter men också att rycka undan grunden för de mer stridbara protestantiska gruppernas radikalare planer. Johan Georg ville afstyra Sveriges tyska fälttåg; vid geheimerådets öfverläggningar om lämpligheten eller olämpligheten af kurfurstens personliga närvaro vid den beramade kurfurstedagen åberopades sålunda bl. a. de svenska rustningarna som ett skäl för att han borde bege sig dit och taga del i besluten.[2] Men tillika ägde han i det uppstigande orosmolnet i norr ett kampmedel att åskådliggöra vådorna af Wienhofvets politik, och liksom de katolska furstarna försummade han ej att tillgripa det, ehuru ständigt inom ramen för en pröfvad lojalitet och ogärna sinnad att till Brandenburgs och andras fördel fullt uttaga sitt inflytande. Det var icke med orätt, som kurfursten af evangeliska ifrare beskylldes för räddhåga. Hans beslut vardt emellertid att icke bevista kurfurstedagen för att på så sätt ge uttryck åt sitt missnöje mot sin kejserlige herre. I denna situation, som måste gifva röst åt sympatierna för en aktivare protestantisk statskonst, där sådana

---

[1] Wilmersdorfs relation den 6 aug. 1630, Rep. 41, 13 a, Berlin.

[2] Memorial af geheimerådet dec. 1629. Hammarstrands afskrifter från Dresdenarkivet, E 379 H, Uppsala.

funnos inom initierade kursachsiska kretsar, ankom Filip Sadler vid nyårstid 1630 till Dresden.[1]

Sadlers rapporter från vistelsen i den sachsiska hufvudstaden återspegla de stridiga stämningar, som väcktes till lif i detta politiska läge, och gesanten själf tog starka men snart skingrade intryck af de växande förhoppningarna inom deras led, som helst förväntade en ny, mer aggressiv anda i kurfurstens system. Den långvariga audiensen för Johan Georg i det kurfurstliga stallet kvällen den 11 januari 1630 spred emellertid full klarhet öfver frågan om Sachsens ståndpunkt till Sveriges förehafvanden. Audiensen var icke uttryckligen åstundad af Sadler[2], hvilkens hufvudärende varit framlämnandet af de kungliga skrifvelserna (s. 233), men helt visst hade hans under samtalet framställda förklaringar och vädjanden direkt förestafvats honom af konungen. Ett utförligt försvar för dennes både hittillsvarande hållning och stundande åtgärder var hvad sändebudet framlade. Kurfursten finge icke förtänka konungen, om han i sakernas nuvarande tillstånd såge sig om efter medel att trygga sitt rike mot öfvervåld och hotande osäkerhet, hur gärna han än unnade Tyskland lugn och önskade en fredlig utgång af spänningen, till hvars vinnande kurfursten också ombads att antyda de lämpligaste utvägarna. Johan Georgs svar, ömsom undskyllande, ömsom förebrående, innebar å ena sidan ett afståndstagande från kejsarens »privataktioner», för hvilka det vore orätt att ställa riket till svars, men å andra sidan en tämligen rättfram försäkran, att både han och de andra kurfurstarna skulle veta att göra sin plikt vid kejsarens sida, om Gustaf Adolf inфölle i Tyskland. Han varnade konungen för Kristian IV:s öde och afrådde ett äfventyr, som komme att sätta hans ärorika namn på ett svårt prof och hårdast drabba de egna vännerna och trosfränderna. Sadler åter betygade konungens fredsvilja, som redan på mångfaldiga sätt ådagalagts fast med ringa framgång. Det vore endast

[1] Källa för den följande framställningen af Sadlers ambassad är, då ej annorlunda anges, *Boëthius'* uppsats »Filip Sadlers beskickning 1629—30» med tillhörande aktstycken, Hist. Tidskr. 1917, s. 204 ff.

[2] »Zwar begehr ich die Audienz nit, hab auch ausser des Grusses nichts anzubringen». Sadler till Salvius den 8 jan. 1630. Hist. Tidskr. 1917 s. 218.

rätt och billigt, att han i Sveriges eget intresse kräfde kustländernas trygghet och frihet; det innebure tillika möjligheter för de tyska protestanterna att afskudda sig oket och resa sig på nytt. Johan Georg vidblef sin mening, ställde i utsikt kurfurstarnas ingripande, om fredliga medel skulle tyckas slå slint, men förvirrades något af diplomatens inkast, att Gustaf Adolf ju redan hänskjutit sina klagomål till kurfurstekollegiet, och kunde ej formulera några påtagliga förslag Tydligen hade Sadler icke genast insett räckvidden af Johan Georgs förklaring om sin solidaritet med kejsaren; först efter afresan från Dresden synes han tillfullo ha kunnat öfverskåda, hvad som varit kärnpunkten i diskussionerna — förklarligt nog, då de handlingslustigare furstetjänare, med hvilka han i Dresden kom i beröring, sökte borttolka allvaret i dessa yttranden. Slutreplikerna belyste emellertid skäligen skarpt och klart motsättningens styrka. Aldrig hade ett tillfälle, så gynnadt af de yttre konjunkturerna, erbjudit sig att bota begångna fel och bringa det evangeliska väsendet på fötter, inskärpte Sadler. Kurfursten invände, att man nogsamt erfarit otillförlitligheten af främmande allianser. »Man musste alles Gott befehlen, der wurde seine Kirchen wohl schutzen». — Gud handlar genom instrument och har alltid gifvit sina kyrkor protektorer, genmälte Gustaf Adolfs utskickade. »Wurde es verhoffentlich noch thun».

Johan Georgs hot att göra gemensam sak med kejsaren gjorde i själfva verket vidare diskussioner gagnlösa, och Gustaf Adolf glömde ej lätt, hvad kurfursten svarat sändebudet.[1] Men Filip Sadlers ärende i Dresden blef äfven i öfrigt utan resultat. Man vägrade att befordra de medhafda skrifvelserna (s 233) till kurfurstarna vidare: det vore en oformlighet att anlita det sachsiska och ej det mainziska kansliet som mellanhand, förklarades det. I stället gafs tillfälle för Sadler att taga del af kurfurstekollegiets sent omsider färdigblifna svar å Gustaf Adolfs skrifvelse den 25 april, hvilket just i dessa dagar, försedt med de katolska kurfurstarnas underskrifter och dagtecknadt den 2 december 1629, öfversändts till Johan Georg för underskrift och befordran till

[1] *Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917, s. 211, not 4.

Berlin.[1] Detta svar var tämligen intetsägande; det tog fasta på konungens uttalade fredssträfvan och betygade, att rikets kurfurstar i gengäld för dessa hugnesamma försäkringar själffallet skulle vårda sig om vänskapen med Sverige.[2] Sadler polemiserade såväl inför geheimerådet som under audiensen för Johan Georg mot aktstyckets affattning och häfdade eftertryckligt, att dess allmänna och undvikande ordasätt föga båtade hans herres sak. Han fick af kurfursten höra, att man moget öfvervägt frågan men ej funnit skäl till ändringar i brefvet; i själfva verket hade flere månader tidigare ärendet före sitt afgörande kommunicerats honom utan att han då synes ha gjort något för att påverka sina kolleger.[3] På samma gång som han nu helt fritog kurfurstarna från medverkan i eller tidigare vetskap om hjälpexpeditionen till Preussen, var han dock angelägen att hålla kejsaren om ryggen, i det att han gjorde gällande, att biståndet måste ses mot bakgrunden af äldre allianser, följaktligen i öfverensstämmelse med Wienhofvets egen, för kurfurstarna tillkännagifna ståndpunkt (s. 252).

[1] Maximilian af Baiern till Johan Georg den 8 jan. (n. st.) Johan Georg till Georg Vilhelm den 9 jan. (g. st.) Rep. 11. 243, Berlin.

[2] Acta et literæ (1631).

[3] Anshelm Kasimir af Mainz till Johan Georg den 24 sept., afskrift från Dresdenarkivet, E 379 H, Uppsala, och till Georg Vilhelm s. d., Rep. 11, 243, Berlin. Georg Vilhelms svar den 27 nov. (7 dec.) visar, att denne lämnat sina kolleger fritt att affatta brefvet — sakerna stode nu i ett helt annat skick än när Gustaf Adolf sände sitt bref, stillestånd hade slutits mellan Sverige och Polen, och det kejserliga folket hade bortförts — men gör på samma gång tydligt, att Georg Vilhelm gärna sett mindre vaga formler än de som i svarsbrefvet kommo till användning. Tydligen vore konungen af Sverige »in etwas alterirt», och väl vore, om medel kunde upptäckas att afstyra stundande olyckor, helst med hänsyn till Wallensteins af den antagna svenska faran motiverade, besvärliga inkvarteringar. Rep. 24, c 1, Berlin. Samma dag (27 nov.) tillskref Georg Vilhelm Kursachsen i samma anda, i det han underströk Brandenburgs speciella intresse af en utjämning af kejsarens konflikt med Sverige. Johan Georg hade redan den 26 sept. svarat Mainz (afskrifter från Dresdenarkivet, E 379 H, Uppsala); han förbehöll sig att få afge betänkande i saken men ville ingalunda prejudicera de andra kurfurstarna. Allt pekar på, att Sachsen i fortsättningen varit fullständigt passivt; Brandenburgs tydliga vilja att ej låta det stanna vid konventionella fraser gjorde ingen verkan, och de katolska kurfurstarna togo ledningen.

I Dresden hade Sadler både misslyckats och lyckats. Han hade misslyckats, för såvidt konungen hoppats genom honom förmå Johan Georg att godkänna den svenska politiken, ett hopp som emellertid var ytterst bräckligt[1] Han hade lyckats, försåvidt det gällt att tränga kurfursten in på lifvet och uppdaga hans hjärtas mening, hvilket väl ock i främsta rummet varit ambassadens ändamål (s. 233). Dock kunde han klaga öfver ett missöde, som i hög grad måste förtryta honom och i någon mån äfventyra framgången i fortsättningen. Hans i förväg skickade kreditiv och skrifvelser, hvilkas adresser liksom utstakade hans förehafvande, kommo på villovägar, paketet bröts och lämnades till Johan Georg. Ryktet härom lopp före Sadler, till stort obehag för honom, och kurfursten lade saken på minnet till framtida polemisk nytta.

Sparsamt faller ljuset öfver Sadlers verksamhet i öfre Tyskland. Bäst känner man hvad som passerade under hans uppehåll i Nürnberg[2]; med all sannolikhet var förloppet af hans förhandlingar med de andra städerna i stort sedt enahanda. I hemlighet sammanträffade han med framskjutne män inom rådet och borgerskapet och klargjorde för dem med frispråkig realism Gustaf Adolfs sträfvanden. Konungen hade beslutit att instundande vår föra öfver en ansenlig här på tysk botten, förutsatt att icke under vinterns lopp den hotade jämvikten i kustländerna kunde återställas till hvad den fordom varit. Nu gällde det för Tysklands protestanter att träffa ett val, som gagnade religionens och frihetens sak, till att börja med genom att icke på något sätt stå kejsaren bi utan fasthellre stå honom emot, om han med våld ville utkräfva hjälp. Säkerligen skulle kejsaren erbjuda Gustaf Adolf fred: denne kunde då skärpa villkoren därhän, att motparten funne dem oantagliga. Om han åter märkte, att vännerna endast ville spela åskådare, borde man ej förtänka honom, om han slöte fred med kejsaren på antagliga villkor och ej inblandade sig i Tyskland, det finge gå hur det

---

[1] Jfr Oxenstiernas yttrande till Roe: »in the Elector of Saxe there was no hope». Till Dorchester den 24 jan. (3 febr.) 1630, Mission s. 62. Underrättelser om Sadlers förhandlingsresultat kunde då ej ha ingått.

[2] *Soden* III s. 67—75.

ville. Då audiens för borgmästarna i Nürnberg icke ansågs lämplig, utbad sig Sadler till svar på sina framställningar en redogörelse för stämningen i staden. En sådan gafs ock; den betonade Nürnbergs evangeliska nit men också dess beroende af mäktigare grannars politik. I Ulm och Stuttgart mötte honom samma situation: lifliga sympatier bland borgare och furstetjänare men sträng passivitet inom ledande och beslutande kretsar. Det talades om, att kejsaren säkert skulle söka ställa svenske konungen till freds med högst betydande eftergifter, och den resande diplomaten förmärkte inom det evangeliska lägret en viss oro för att Gustaf Adolf skulle draga sig ur spelet utan att göra kraf på en allmännare återgång till forna förhållanden gällande.[1] Intet tyder på att de württembergska hertigarna, med hvilka dock Gustaf Adolf tidigt måste ha knutit förbindelser[2], förhandlat med Sadler. Strassburg och Kempten besöktes äfven af denne; antagligt är, att han också där utförde sitt uppdrag, och med samma resultat. Öfverallt konstaterade han upplösning och desperation. Städerna bidade de högre riksständernas åtgöranden, och de evangeliske i de schwabiska och frankiska kretsarna förberedde framställningar till kejsaren i restitutionssaken och nya beskickningar till Kursachsen, hvilkas utgång är okänd men troligtvis förfelade sitt syfte.[3] I Edsförbundet trodde sig Sadler i förstone kunna räkna på större utsikter för Sveriges sak men fann snart nog, att den häftiga partistriden inom republiken och de katolska kantonernas sympatier för Österrike omintetgjorde framställningar till förbundet i dess helhet; han nödgades inlämna sitt kreditiv till Zürich för att delges de prote-

---

[1] Sadler till Salvius, Ulm den 24 febr. Salvii samling.

[2] Jfr *Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917 s. 120, 212 not 5, 214. — Kapitlet om dessa förbindelser är fullständigt outredt och måste därför här förbigås. Att de ej varit helt betydelselösa torde framgå af ett yttrande af Axel Oxenstierna till Roe, innebärande, att Gustaf Adolf uppmanats ingripa i Tyskland »by the Duke of Wirtenburg, some others princes and free townes», ehuru endast i allmänna ordalag och utan gensidiga förpliktelser. Roe till Dorchester den 24 jan. (3 febr.) 1630, Mission s. 62.

[3] Sadler till Oxenstierna, Stuttgart den 30 jan. 1630. Hist. Tidskr. 1917 s. 227. Till Salvius, Ulm den 24 jan. Salvii samling. Jfr Hist. Tidskr. 1917 s. 213.

stantiska kantonerna och kunde för öfrigt intet uträtta, då ställningen var »ziemlich turbirt».[1] Återfärden gick genom Frankrike och Holland; de underrättelser, som Sadler därunder inhämtade om Richelieus italienska politik och hans ställning till krig eller fred, undanryckte näppeligen Gustaf Adolfs misstro till Frankrikes afsikter.[2] Om hans förhandlingar med Georg Fredrik af Baden-Durlach (s. 232) är däremot intet bekant. Vid mediet af april hade Sadler hunnit till Lybeck, där han uppvaktade hertig Adolf Fredrik.[3] Kort därpå befann han sig åter i Sverige.

Den svenske sekreterarens färd genom Tyskland hade efter allt att döma riktat motpartiets ögon till sig. När han midt i natten lämnat Dresden i droska för att komma obemärkt i väg, fann han vid ankomsten till Leipzig på värdshusbordet avisor, som omtalade hans audiens för kurfursten såsom redan försiggången.[4] Och i Nürnberg frågade man honom, hur det förhöll sig med brefmissödet i Dresden. Medan han vistades i öfre Tyskland, utspriddes från den kejserligt sinnade publicistikens sida, att man kommit på spåren en väldig sammansvärjning mot kejsaren och de katolske, upprunnen hos den holländska regeringen. Innehållet i dessa afslöjanden, som af de evangeliske förtrytsamt stämplades som »lauter Konjekturen», röjer dock förvisso icke ett sådant ursprung; i en väfnad af misstankar, som utge sig för att vara bestyrkta, bildas inslaget väsentligen af Sverige påbördade stämplingar. Huru aktstycket än må värdesättas, utan intresse är det ingalunda, då det i ett och annat gissat sig till den svenske konungens tankar, sådana vi känna dem af olika sammanhang. Tydligen förhåller det sig så, att Sadlers resa och bekantgörandet af de orter, han skulle besöka, i samband med rykten om Kristian Vilhelms afresa från Sverige länkat in hugskotten på banor, som understundom starkt närma sig verklighetens. I sydvästra Tyskland vore allt i ordning för

---

[1] *Fäh* s. 6—8. *Seehaussen* s. 49. Sadler till rikskanslern, Lyon den 22 febr. Jfr *Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917 s. 214.

[2] Sadler till Salvius. Paris den 19 mars. Det heter här att kardinalen är mer benägen för en demonstrationspolitik än för uthållighet i kriget.

[3] Mecklenb. Jahrbücher 12, s. 99.

[4] *Soden* III s. 74.

en omfattande resning; Rhen skulle afspärras, Württemberg och riksstäderna i grannskapet förbinda sig med Schweiz och Frankrike. I Stralsund skulle, hette det vidare, starka svenska styrkor koncentreras, medan de mecklenburgska hertigarna främjade svenskarnas värfningar i Lybeck. Sedan Gustaf Adolf fått fast fot i Pommern och Mecklenburg och uppväckt »die heimliche Rebellion», ämnade han vända sig mot Elbe för att tända upprorets fackla i Magdeburgs och Halberstadts stift med tillhjälp af den fördrifna administratorn och därefter förlägga sitt läger till Magdeburg, behärskande Elbe. Äfven hoppades kejsarens fiender kunna förmå Kursachsen och andra att göra gemensam sak med Sverige och att bringa Bethlen Gabor — som här återkallats till lifvet, från hvilket han några månader tidigare skilts — på fötter som Sveriges förbundne; under hans ledning skulle Volmar Farensbach — hvilken visserligen återkommit med oförrättadt ärende — göra en »campo volante». Böhmen skulle slutligen eggas till uppror; redan hade hemliga kabaler kunnat spåras där. Mot alla dessa stämplingar funnes endast ett remedium: att hålla Johan Georg kejsaren bevågen. Gammalt och nytt, lösa gissningar och säkrare slutledningar trängdes här om hvartannat. Gustaf Adolfs aggressiva tendenser, Kursachsens för mången orosgifvande opposition, den dofva men vanmäktiga jäsningen bland Schwabens och Frankens evangeliske, allt har ställts i system, ej stort annorlunda än hos den nordiske konungen med hans vidtfamnande öfverblick. Däraf väl också den djupaste förklaringsgrunden till öfverensstämmelserna.[1]

Det kan vara en ren tillfällighet, att de ifrågavarande avisorna äfven drabbade sanningen i sina uppgifter om Gustaf Adolfs förhoppningar på en resning i kejsarens arfländer och om de redan

[1] Aus Hamburg vom 4 Febr. 1630, bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern. Här åberopas en bifogad »Relation was in jüngster Consultation bei den Staten in Holland wider Ihr Kai. Maj. und das röm. Reich beschlossen worden, dabei copia dem Könige in Engeland, Frankreich, Dänemark, Schweden, Bethlehem Gabor, Kursachsen und Württemberg, wie auch an die Kalvinische Schweizer überschicket worden», hvilken relation utgör källa för ofvanstående. Aktstycket skulle ha kommit från Frankfurt a. M. och Augsburg, och enligt uppgift från sistnämnda stad skulle skriften gifvit anledning till kejserligt inskridande mot Württemberg.

träffade anstalterna därför. Vid rådsförhandlingarna i oktober hade ju konungen fäst en viss vikt vid sådana möjligheter. Åtskilliga böhmiska exulanter rörde sig i hans omgivning; man tog för gifvet, att han ej slöt örat till för patrioternas böner och hämnderop. I själfva verket har Gustaf Adolf äfven sökt vinna anknytningar med den lamslagna fiendskapen mot Habsburg på dess egen mark. I januari 1630 affärdades friherre Andreas Kochticz, en böhmisk exulant, f. d. landeshauptman i Opeln och Ratibor och sedan hösten 1628 konungens gäst, till de kejserliga arfländerna för att å konungens vägnar söka förbindelse med de undertryckta elementen och förhöra sig angående möjligheterna för en resning.[1] Kochticz utförde sitt uppdrag, som drog ut på tiden åtskilliga månader. Han hade då vistats i Meissen, Lausitz och Schlesien och kunde försäkra, att de därvarande evangeliske hade »en god intention men liten förmögenhet», att de tillsvidare ej dristade företaga sig något men afvaktade konungens ankomst.[2] — De politiska nyhetskrämare, som vare sig till skräck eller uppbyggelse i förväg sökte afslöja den svenske konungens krigsplan, måste gifvetvis af situationen i de kejserliga arfländerna lockas till det förmodandet bland andra, att stöten vore ämnad att riktas mot Schlesien; så förljöds det i början af 1630 i Sydtyskland, att Gustaf Adolf skulle tåga mot detta land i spetsen för en armé på 60,000 man.[3] Förmodligen ha reminiscenser af tidigare diversionsplaner här spelat sin roll.

I detta sammanhang må Gustaf Adolfs osteuropiska politik med några ord beröras. Gentemot Siebenbürgen blef den nu efter Volmar Farensbachs misslyckande ännu mera passiv. Bethlen Gabor hade hösten 1629 gått ur tiden, och då konungens ordinarie agent vid det transsilvanska furstehofvet, Farensbachs veder-

[1] Om hans instruktion finnes blott en kortfattad notis, jfr *Boëthius*, Hist. Tidskr 1917, s. 205 not 2. En utanordning »till tärepenningar på resan åt Tyskland» den 28 januari (Reg.) anger den närmare tidpunkten. Om K. se f. ö. *Hoppe* s. 307.

[2] Axel Oxenstierna till konungen den 10 juni 1630. *OSB* I, 5, s. 383—384. Förbindelser med andra exulanter, möjligen stående i samband med K:s resa, antydas af rikskanslern i brefvet till konungen den 13 maj, *ibid.* s. 341.

[3] Aus Hamburg vom 4 Febr. 1630, bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

deloman Paul Strassburg, dessförinnan återrest till Sverige, förelåg här tillsvidare ett tomrum i den svenska diplomatiens aktionsfält. Väl har Strassburg vid årsskiftet mottagit ett nytt uppdrag, hvilket afsåg diplomatisk verksamhet såväl i Turkiet som Siebenbürgen, men årstiden lade hinder för hans resa,[1] och efter budet om Bethlens död blef den ställd på framtiden.

Med Ryssland underhöllos fortfarande regelbundna förbindelser enligt samma program, som lègat till grund för Moniers förutnämnda ambassad (s. 125). Denne hade tidigt på våren i Moskwa utverkat ett svar, som tillmötesgick både de kommersiella och politiska yrkanden, han haft att frambära. Storfursten biföll nämligen tullfri utförsel af en ansenlig kvantitet spannmål, 2,000 läster, och antydde på samma gång beredvillighet att efter stilleståndets utgång angripa Polen för att hindra dess ingripande i Tyskland.[2] När Gustaf Adolf af sakens utveckling lofvade sig »en märkelig nytto»,[3] torde han närmast ha haft sin tanke på den planlagda spannmålshandeln, hvilken liksom samtida köpsträfvanden i Livland både afsag att tillgodose de svenska truppernas behof och genom vidare försäljning rikta det svenska kammarverket. Dessa monopoliseringsförsök väckte emellertid mycket snart gensagor och protester från särskildt det konkurrerande holländska handelsintresset[4], och i själfva verket blef äfven Sveriges beräknade vinst af den moskovitiska marknaden detta år skäligen blygsam, då holländare och hamburgare skyndat sig att i förväg uppköpa tillgängliga förråd.[5] För att å ena sidan betrygga bättre resultat för framtiden, å andra sidan notificera stilleståndet med Polen men icke förty underblåsa Rysslands misstro till grannen affärdades vid jultiden 1629 Monier på nytt till Moskwa. »Med manier och lämpa» skulle han egga Ryssland till anfall mot Polen, »när nu deras stillestånd ute blifver», och bebåda den stundande svenska expeditionen till Tysk-

[1] Till Cornelis Haga, holländsk agent i Konstantinopel, den 29 jan. 1630, tysk-lat. reg. — Strassburg till konungen, Uppsala den 16 jan.

[2] Moniers och Bönharts relationer från Moskwa den 3 april 1629. Bilagor till konungens bref till rikskanslern den 30 april.

[3] Till rikskanslern den 30 april, *OSB* II, 1, s. 484.

[4] *Schybergson* Sverige och Holland s. XCVI—XCVII.

[5] Instruktion för Monier den 13 nov. 1629, Reg. Jfr *Cronholm* V, 2, s 185.

land under inskärpande af den smälek, kejsaren tillfogat Sverige, och den fara, som indirekt hotade också Ryssland från kejsaren och hans förbundne, Polen. När konungen gått öfver till Pommern, kunde lätt nog tänkas, att polackernas »insolenta humör» förledde dem att bryta stilleståndet; Sverige skulle då icke lämna saken ohämnad, och Ryssland kunde räkna på stöd i sina företag mot Polen. Grund för ett svenskt-ryskt förbund vore eljest förhanden, om kejsaren bistode Polen mot Ryssland eller polackerna honom mot Sverige.[1] Äfven dessa framställningar af Monier, som i februari 1630 hade audiens inför tsaren, rönte gunstigt mottagande; ett kommande angrepp på Polen ställdes i utsikt, och upplysningar lämnades om Rysslands mot Sigismund redan visade köld. Dessa förbindelser liksom tidigare i samma stil måste dock å ömse sidor ha betraktats förnämligast som uppslag för framtida dryftning att återknytas i en viss gifven situation. Redan hösten samma år upptog Gustaf Adolf på nytt förhandlingarna med Ryssland, då med hänvisning till att Polen nu visat tendenser att under neutralitetens mask bispringa kejsaren.[2]

Att konungen i det innevarande läget ville undvika sådana företag, som kunde äfventyra freden med Polen, visas tillfyllest af hans besked till den krimske tatarkhanens sändebud, som ganska oväntadt ankommo till Sverige fram på nyåret 1630. Kamber Aga och hans svit, som medbragte oläsliga skrifvelser — de voro dessvärre ej affattade på arabiska — men till nöds kunde göra sig förstådda genom tolk, ha tydligen satt sig i rörelse från sin fjärran hemvist till följd af påskyndande impulser från ännu oauktoriserade medhjälpare i den svenska diplomatien, hvilka trädt i förbindelser med Strassburg.[3] Tatarerna erbjödo nu konungen förbund mot Polen och förklarade sig beredda att med en här på 30,000 man rikta sitt anfall, dit konungen ville, att de skulle vända sig, mot Polen eller Tyskland. Dessa som det förefaller halft öfverrumplande propositioner afböjdes nu hvad Polen beträffade med hänvisning till det med detta land redan

---

[1] Memorial för Monier den 13 november och 27 dec. Reg. Jfr *Wejle* s. 8.

[2] Om eggelser genom Monier senhösten 1630 jfr *Cronholm* V, 2 s. 177—178. Se f. ö. *Wejle* s. 8—9.

[3] Om Talleyrands och Roussels förbindelser med denne se *Wejle* s. 12 ff.

ingångna stilleståndet. Men på samma gång sökte konungen inställa khanens krigiska nit på det andra målet. Han gjorde den aflägsne fursten uppmärksam på konflikten mellan Sverige och kejsaren och föreslog honom att i början af maj infalla i det österrikiska husets provinser.[1] Åtskilliga månader därpå, vid slutet af maj, gafs i uppdrag åt Benjamin Baron att i konungens ärenden bege sig till Krim och egga khanen att rycka i fält. Men detta härnadståg ville nu åter Gustaf Adolf inrikta mot Polen såväl som kejsaren. Baron ägde till den änden att ställa i utsikt svenska subsidier. Långsamt kommo dessa förbindelser att utveckla sig, och ringa blef den effekt som följde däraf.[2] Knappt lär det ha ingått i Gustaf Adolfs beräkningar, att den krimske höfdingen omedelbart skulle efterkomma hans uppfordringar. Ty den villighet, som visats genom Kamber Agas beskickning, hade tydligtvis varit nära betingad af föreställningen om fortsatt svensk-polskt krig. Vapenbrödraskap kunde nu blott mot kejsaren *öppet* komma i fråga, och äfven i detta fall närmast under förutsättningen af svenskt anfall på arfländerna.

Gustaf Adolf hade alla anledningar att undvika en brytning med Polen. Hans planer att uppträda som kandidat till dess tron vid den bräcklige Sigismunds död befunno sig i framväxt och föreskrefvo ett afsvärjande af anfallstankar, hvilka f. ö. i sig själfva varit oförenliga med den militära koncentrationen mot Tyskland. Oxenstierna i Elbing, Skytte som nytillträdd generalguvernör öfver Livland och Ingermanland undfingo våren 1630 instruktioner, som gingo ut på bearbetandet af sinnesstämningen i Polen till förmån för Gustaf Adolfs afsikter.[3] Å andra sidan måste han räkna med fientliga omslag i den kvästa men ärekära republikens hållning. För att gardera sig mot dylika gaf han åt sin politik mot Ryssland och tatarerna den riktning, vi skymtat.

---

[1] Till tatarkhanen m. fl. den 28 jan. Tysk-lat. reg. Sändebudens förslag, framställda den 8 jan. 1630 i Uppsala, återges utförligt i en bilaga till Per Banérs bref till Oxenstierna den 12 jan. 1630.

[2] *Cronholm* V, 2. s. 367—368 (tillägg och rättelser) och s. 171 ff.

[3] *Wejle* s. 15—16.

SJUNDE KAPITLET.

Med handen på värjfästet, inbegripen i kraftfulla men ännu ej afslutade rustningar och i vidtutseende men ännu till intet förpliktande förhandlingar hade Gustaf Adolf samtyckt till att hänskjuta konfliktämnena till en kongress i Danzig. Mer än en gång hade han själf eller hans ombud låtit sig angeläget vara att framhålla, att det tyska fälttåget till sin verkställighet skulle göras beroende af det stöd, som från utomstående komme honom till del. Dock är det icke att antaga, att denna villkorlighet på något sätt inverkade på krigstankens vara eller icke vara. Den måste närmast afse det svenska uppgörelseprogrammets eventuella utvidgning på en eller annan punkt till fromma för andra parter, något som med särskild skärpa betonades för Roe af Oxenstierna i samband med Sveriges ställning till den böhmisk pfalziska restitutionen; rikskanslern häfdade, att Sverige trots all sympati för vinterkonungens sak, hänvisadt till egna medel, måste inskränka sig till att bevaka sitt eget intresse, hvari de mecklenburgska hertigarnas innefattades.[1] Konungen var besluten att sätta sin lit till såväl vapen som underhandlingar (s. 272—73), om det också skulle visa sig i fortsättningen, att han ännu någon gång liksom ryggade tillbaka för det stora företagets uppenbara vådor. Mindre betydde här den tvekan och hjälplöshet eller den mulna ovilja, som krigstanken mötte inom det protestantiska Tyskland, där de mot Sverige mest bevågna elementen merendels voro de på inflytande och resurser fattigaste. Afgörande var ej heller — det visade utvecklingen — utfallet af

[1] Roe till Dorchester den 24 jan. (3 febr.) 1630, *Mission* s. 60–61.

subsidieförhandlingarna med de antihabsburgska intressenterna. Tyngst vägde de praktiska svårigheterna vid utförandet af förberedelseverket, hvilka endast så småningom kunde öfvervinnas. Under brottningen med dem var det, som konungen gång efter annan syntes svikta, och som förhandlingstanken för honom understundom fick en räckvidd, hvilken han i förstone näppeligen tillmätt densamma allena. Men därmed är icke sagdt, att han då uppfattat underhandlingen som ett spegelfäkteri. Han ville äfven med den vinna något. Han ville framlägga ett allvarligt menadt uppgörelseprogram och utröna, hur man ställde sig till detta. Men han var beredd på att försöket skulle brista.

Dryftningen af frågan om underhandlingar mellan Sverige och kejsaren kom att röra sig på flere linjer, ej strängt åtskilda utan parallella och sammanflytande. Redan är nämndt, att försöken att få till stånd stilleståndsförhandlingar i Pommern kunde anses strandade i början af 1630. Ej heller ledde Anders Svenssons uppdrag att inleda diskussioner med de kejserliga i fredsfrågan till några följder (s. 271). Från Lybeck meddelade agenten konungen, att något sådant kunde »intet väl bringas i verket», förrän han återkommit till Hamburg, men att man på förhand måste antaga, att motparten med ytterlig misstro skulle bemöta alla försök till anknytningar.[1] Gustaf Adolfs förslag till hansestäderna att befrämja fredsverket kom gifvetvis att afsätta spår, liksom äfven Pommerns fortsatta och Brandenburgs nu först på allvar vaknande bemödanden i samma riktning ha anspråk på utrymme i framställningen. Jämväl tycktes ett tilläfventyrs förestående fredsslut mellan Sverige och Polen, trädande i stället för det tidsbegränsade stilleståndet, innebära utsikter att kunna utvidgas till forum för en uppgörelse med kejsaren. Hufvudfåran för diskussionen betecknades dock, som naturligt måste vara efter hvad som förefallit, af det danska medlingsanbudet och parternas ställning till detta. Däri utmynnade ock efter hand de spridda strömmarna. Som bakgrund för den skildring, hvilken alltså följer, måste emellertid ställas en kort sammanfattning af Danmarks politik under ifrågavarande tid i de faser

---

[1] Anders Svensson till konungen den 30 jan. 1630.

däraf, som öfver hufvud berörde förhållandet till kejsaren och till Sverige.[1]

För konung Kristians politik närmade sig ett afgörande, i samma mån som den svenska landstigningen i Tyskland växte i sannolikhet. Valet stod mellan neutraliteten och kejsaren men gällde knappast någonsin vapenbrödraskap med Sverige. Åtskilligt talade både för och emot anslutning till Sveriges motståndare. Hvad som talade emot var först och främst risken att inkasta ett hårdt medtaget land i en riskabel äfventyrspolitik och att utmana den till följd af friska upplefvelser ganska utpräglade fredsviljan bland rikets ständer genom ansträngningar, som därtill kunde synas mången gynna motbjudande syften. Den mecklenburgska frågan förbjöd ett alltför oförbehållsamt samförstånd med Wallenstein, sådant som denne förvisso gärna sett, och misstanken att det oldenburgska kungahuset alls icke gifvit upp spelet om stiften i Nordtyskland lefde trots Lybeckfreden kvar på katolskt håll, där man nu var ömtåligare än någonsin i detta hänseende. Men å andra sidan och alldeles bortsedt från rivaliteten med Sverige, på Danmarks mest närliggande tyska intressegebit talade icke oväsentliga faktorer för ett vänskapsförhållande till den kejserliga politiken, drifvet så långt de praktiska möjligheterna tilläto. Med Hamburg befann sig den danska konungen sedan gammalt i strid. Särskildt efter Glyckstadts anläggande måste intressemotsatserna rycka hvarandra närmare, och kort efter freden med kejsaren inställde sig friktionsanledningar, som fingo betydelse i det större politiska sammanhanget. Här mognade vid Elbemynningen, i kraft af Danmarks sträfvan att omedelbart efter krigets slut fatta i sikte sina äldre syften, en häftig spänning, till en början uttryckt i ömse klagomål öfver orättvisor och öfvergrepp men innerst förorsakad af Kristians medvetna plan på herraväldet öfver Elbetullen. För honom blef det nu ett villkor för framgången att tillförsäkra sig stöd från kejsarens sida, och detta innebar gifvetvis en tendens till närmande äfven i andra stycken. Så kom det sig, att de

---

[1] För det följande hänvisas till *Fridericia* I s. 124 ff., där ej andra källor citeras.

wallensteinska budskickningarna till konungen mycket snart återgäldades af utsände från denne, hvilka genom generalen sökte väcka kejsarens intresse för ett starkt Glyckstadt i ett vänskapligt Danmarks hand. Sekreteraren Fredrik Gynther, som blef anförtrodd uppdraget, var högra handen i konungens kabinettspolitik och gällde som en de kejserligas synnerlige vän; hans hemlighetsfulla ärende, om hvars art ej ens den holsteinske kanslern Bussius hade en aning, gaf osökt anledning till allehanda tydningar, som gärna utgingo från den förutsättningen, att hvad som förhandlades i grund och botten vände sin udd mot Sverige.[1]

Ej underligt, om dessa förbindelser, i samband med hvilka gifvetvis också förhållandet till Sverige fördes på tal, närde förhoppningarna hos Wallenstein att kunna draga öfver Danmark på sin sida. Walmerodes värf i september hade icke burit några frukter; länge dröjde det dock ej, förrän fältherren på nytt upptog ett af de yrkanden, han haft att framställa, det om inläggandet af kejserligt folk i Holstein. Tydligtvis har här inverkat den omständigheten, att svenska värfvare förlagt sin verksamhet till Holstein, men framför allt den uppgiften, att de begagnade det i hertigdömet belägna men under Lybecks stift hörande Neustadt som utskeppningsort för de sammanbragta trupperna.[2] Rykten kringspredos om att svenskarna skulle landsätta en större kår där och bemäktiga sig Trave och Bille[3] — ett sidostycke till en annan, Gustaf Adolf samtidigt tillskrifven plan, hvilken likaledes godt målar panikstämningen inom de kejserliga kvarteren i kustlanden; det hette nämligen, att en svensk armé på 7—8,000 man vid nyårstid skulle bryta in från Preussen i Pommern under förevändning att bereda den brandenburgske kurfursten konvoj på återresan från Königsberg till Berlin.[4] Båda

[1] Se exempelvis Anders Svenssons bref till rikskanslern den 31 oktober och den 7 nov., till konungen den 24 okt. och 21 nov.

[2] Wallenstein till Kristian den 11 jan. 1630. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern. Däri åberopas ett tidigare bref af den 17 dec., hvilket besvarades af Kristian den 26 dec

[3] *Droysen*, Gustaf Adolf II, s. 110 (efter Mentzels depescher).

[4] Torquato Conti till Sigismund af Brandenburg, Kolberg den 8 jan. med bifogade brefextrakt af den 5 jan.

dessa orosrykten hörde till dem, som man på wallensteinskt håll ej försummade att draga fördel af; liksom det senare allarmbudet utgjorde ett led i motiveringen för rustningarna i Pommern och Mark, skulle nu med det misstänkta anslaget mot Neustadt som grund konung Kristian föranledas att bifalla ett kejserligt besättande af Neustadt. Denne afslog visserligen, försäkrande att ingen fara vore å färde för ett svenskt angrepp, men försöken fortsatte, och den till kejsaren nyss öfvergångne danske öfversten Holk, fordom befälhafvare i Stralsund, yrkade obekymradt på värfnings- och inkvarteringsområde i Neustadt och stiftet Pinneberg. Skarp blef oppositionen från de holsteinska landsständernas sida, och Holk, som lät förstå, att han med vederbörandes goda minne skulle veta kringgå en officiell vägran[1], tvangs till återtåg. Nya påstötningar i Köpenhamn gjorde ingen effekt; Holk fick ge spelet förloradt, och af hans i upplösning bragta regemente lopp folket flocktals till de svenska värfvarna, så att den mot dem riktade aktionen helt och hållet förfelades och vändes till sin motsats. Man fick för tillfället på kejserlig sida inskränka sig till protester och inlagor hos rådet i Lybeck.[2] Men fram emot sommaren uppträdde Holk på nytt, nu med propositioner till danske konungen, hvilka dock synas ha modererats betydligt, i det att frågan nu rörde sig om garantier mot ett svenskt besättande af Neustadt, hvilka säkerligen beredvilligt lämnades af konung Kristian.

Neustadtaffären gaf vid nyårstid upphof till tidender, äfven kända i Stockholm, att Danmark anställde kraftiga värfningar i Holstein, afsedda att stärka riket mot den svenske grannen. Mycket snart reducerades dock dessa rykten högst betydligt, och det rapporterades till Gustaf Adolf, att konung Kristian näppe-

[1] Egidius von der Lancken till hertig Fredrik af Holstein, Kiel den 23 jan. 1630. Gottorp 141, RA, Köpenhamn. — Egendomligt nog synes själfva upphofvet till ryktena om ett svenskt landstigningsföretag i Holstein ha berott på förväxling med Holks egna, från Holland sända trupper. Först troddes nämligen, att den herrelöse Holk ämnade lämna Gustaf Adolf sitt folk: v. d. Lancken till Fredrik af Holstein den 15 dec. Holk gick emellertid strax därpå i kejserlig tjänst: ds. till ds. den 23 och 30 dec., *ibid.* Jfr Anders Svensson till konungen den 26 dec. 1629.

[2] Anders Svensson till rikskanslern den 11 mars 1630.

ligen skulle komma att gå Wallensteins förslag till mötes.[1] Det goda intrycket af dessa underrättelser grumlades emellertid af nya dansk-kejserliga mellanhafvanden, som man kommit på spåren.[2] Medan ännu Danmark befann sig i krig med kejsaren, hade man på svensk sida fruktat för att danskarna skulle lägga under sig Rügen, hvilken ö genom ännu ej afslitna andliga och världsliga traditionsband lät sig förknippa med danska anspråk, dem Kristian några år förut icke låtit ligga obrukade. Nu, när Sverige hotade att bryta cirkeln för det danska Östersjöväldet, måste förvärfvet af en så betydelsefull utpost som Rügen synas särskildt lockande, ej minst därför att den kunde neutralisera det svenska fotfästet i Stralsund och hvad värre var, de befarade svenska planerna på hela Pommern. Och Wallenstein å sin sida hade här på samma gång en häfstång för vänskapen med Danmark och en sprängkil mellan Nordens riken, ej att förtiga den stora fördelen af att skapa en för Sverige oåtkomlig barriär tätt bakom Stralsund. Sannolikt var det också han, som tog initiativet till förhandlingar, åsyftande öns afträdande till Danmark. De ligga insvepta i hemlighetsfullt dunkel men torde ha begynt vid slutet af 1629; tullnären Daniel Troyes var mellanhanden, och gifvetvis var äfven Pommern invigdt i planen. Men Gustaf Adolf, som redan 1628 fattat Rügens besittning i ögonsikte, och som hösten 1629 låtit Bielke förstå, att ön förr eller senare skulle tagas men ej för att genast åter förloras, fann nu tiden kommen för handling, när Bielke i januari 1630 varskodde honom om hvad som var på färde. Tanken på vapenhvila (s. 278) sköts undan, och order gafs att besätta Rügen, som hölls besatt af de kejserliga. I mars gingo svenska trupper öfver sundet och slogo fienden; efterhand eröfrades ön fullständigt, samtidigt med att förhandlingar fördes mellan Bielke, Stralsund och de rügenska landsständerna.[3] Besittningstagandet, som tillfredsställde

[1] Anders Svensson till rikskanslern den 7 och 14 jan. Om misstankarna mot Danmark se f. ö. Roes samtal med Oxenstierna: till Dorchester den 24 jan. g. st. *Mission* s. 63—64.

[2] Se för det följande *Fridericia* I s. 138—142, *Carlsson* s. 262—263.

[3] »Extrakt af herr Sten Bielkes bref dat. Strålsund den 12 Junji 1630», bland bref till Gustaf Adolf.

stralsundarnas egna önskemål, drog ett streck öfver Troyes' redan ganska långt framskridna förberedelser och tvang konung Kristian att intaga en allt mer afvaktande hållning. Ovisst är dock, huruvida han ej dessförinnan varit beredd att uppge en tanke, som måste förvärra förhållandet till Sverige; Anders Svensson, som ej kan frånkännas goda källor och omdömesskärpa, erfor nämligen redan före landgången på Rügen, att konungen väl i förstone varit intresserad för att köpslå om ön, »hvilket verk de kejserske hårdt drifvit hafva», men att han afrådts af rådet och beslutit att ej irritera sin granne.[1] Det skedda hindrade icke, att nya eggelser mot slutet af våren kommo till synes från kejserlig sida. Kristians hållning till dessa är okänd men kom ej att inverka på händelsernas gång.

Uppenbarligen drog sig Kristian för att spänna bågen för högt. Visserligen kunde han brusa upp i harm och uppfordra sina råd att stäfja Sveriges hotande öfvermakt, men han vågade ej gå till ytterligheter. Han önskade i grunden fred, men en annan fred än Sverige. Och ju större klyftan skulle blifva, desto närmare låg lockelsen till kraftåtgärder.

Vi ha funnit, att Gustaf Adolf senhösten 1629 släppte tanken på en skarp diplomatisk aktion mot grannen, ämnad att tilltäppa alla smyghål, inringa honom och afpressa honom ett klart och oförtydbart besked om hans ställning till Sveriges politik. Han ville i stället åtnöja sig med att låta Fegræus framlämna det svenska fredsprogrammet med begäran om konungens uttalande därom (s. 265). Den affattning af villkoren, som nu i fjorton punkter tillställdes Kristian, öfverensstämde trots en något förändrad formell anordning fullkomligt med de tidigare.[2] Vid

[1] Anders Svensson till rikskanslern den 25 mars.

[2] Det ifrågavarande, autentiska fredsprogrammet — i 14 punkter — finnes bilagdt Grubbes bref till rikskanslern den 2 dec. 1629. En jämförelse med *Brickas* och *Fridericias* rekonstruktion af dess innehåll (II, s. 237—239, noterna) med ledning af andra aktstycken — ty det af Fegræus öfverlämnade förslaget har gällt som förloradt — visar i allt väsentligt öfverensstämmelse. Några afvikelser må emellertid här antecknas. I femte punkten talas ej om biskopsdömena i Tyskland utan vid Nord- och Östersjön, i den sjätte framhäfvas särskildt Mecklenburg och Pommern; den elfte afser ej direkt Polen utan i allmänhet Sveriges fiender; den tolfte punkten, om amnesti, inrymmer äfven de två sachsiska kretsarna, och den trettonde, om tillträde till freden, jämväl Danmark.

årsskiftet hade den svenske residenten företräde för den då från Holstein återkomne konungen i akt och syfte att — så bjöd honom hans uppdrag — noga iakttaga Kristians sätt att upptaga förslaget.[1] Kristian afgaf verkligen svar på hvarje punkt, som förelästes honom, dock »funnos där icke många, som H. K. M:t behagade». De mot hvilka han ej hade att rikta invändningar voro endast de, som kräfde att de kejserliga besättningarna skulle dragas från kusterna, att flottrustningarna i tyska hamnar skulle inställas — Danmark hade självt haft obehaglig känning af den nya sjömaktens närgångenhet —, att hjälpen till Stralsund ej finge föranleda tvister med Sverige, samt slutligen de rent formella stipulationerna om amnesti, andra makters tillträde till freden och dennas bekräftelse. Naturligtvis gjordes inga invändningar mot svenskarnas utrymmande af Stralsund, liksom också krafvet på skadeersättning åt staden fick gå förbi oanmärkt. Men häri bestod också hela öfverensstämmelsen. Hvad hade Gustaf Adolf att skaffa med de sachsiska kretsarna, komme de kejserliga att invända; deras antagna opposition delades helt visst af Kristian själf. Funnes väl egentligen några under kriget uppförda befästningar vid Östersjön? Anginge väl de tyska furstestiften Sverige, utbrast han med en viss hetta, görande till sina de kejserligas förmodade inkast. Hans egna kommissarier i Lybeck hade, förklarade han, fått det beskedet, att kurfurstarna ej vore kejsarens domare. Mecklenburgs restitution kunde icke så snart och så lätt gå för sig, då Wallenstein redan mottagit investitur, titel och hyllning och erkändes som hertig af Tysklands furstar — motskäl som i belysningen af Kristians egna, tidigare och senare, åtgöranden i ärendet röja sin inneboende motvilja mot Sverige som främjare af ett återställelseverk, hvilket i och för sig ju ej kunde synas så fullständigt utsiktslöst, som här gjordes gällande. Lämpligheten af Gustaf Adolfs borgen för de mecklenburgska hertigarna och i allmänhet af hans kraftiga förord för deras sak underkände han äfven och höll före, att något sådant mer skulle skada än gagna dem, »såsom

[1] Fegræus till konungen den 9 dec. 1629 (med erkännande af mottaget bref) och odateradt bref till ds., *Adlersparre* III, s. 149 och 163—170. Datum är här rätteligen, som också *Fridericia* påpekat, den 3 jan. 1630.

han dem självom ofta sagdt hafver». Det var en inblick i förhandlingarna mellan de mecklenburgska flyktingarna och Danmark, hvilka varit föremål för så mycken svensk misstro, men den stämde illa samman med Kristians fingerade ovetenhet om vidden af de motsatser, som skilde Sverige och kejsaren åt. Icke ens krafvet, att kejsaren skulle förbinda sig att ej bistå Sveriges fiender, vann Kristians öra: kejsaren vore ju Sigismunds svåger och pliktig att återgälla polackernas ofta lämnade hjälp mot turken. Nogsamt kunde Fegræus märka, att konungen önskade fred mellan Sverige och kejsaren »genom Stralsunds restitution utan några andre, besvärlige konditioners föreslagande».

Det var helt visst för Kristian en besvikelse, om ock ej alldeles oväntad, att hans granne icke vikit en hårsmån från de villkor, som danskarna i Ulfsbäck undgått att närmare uttala sig om, men som nu gjort ett ställningstagande nödvändigt. I ett bref till sekreteraren Iver Vind från samma dagar[1] har Kristian också förklarat, att man lätteligen kunde sluta sig till bristande allvar till fred från svensk sida, så framt Gustaf Adolf fasthölle vid dessa villkor, mot hvilka han här riktade i det närmaste samma invändningar som vid Fegræi audiens, nu förstärkta genom ett ogillande jämväl af krafvet på skadeersättning åt Stralsund. I samma anda uttalade han sig kort därpå för Charnacé under dennes uppehåll i Danmark: kunde »tvisten med Stralsund» biläggas, skulle Gustaf Adolf icke vidare ha något otaldt med kejsaren.[2] Rasche, som just vid denna tid på genomresan till Tyskland mottogs som gäst på Fredriksborg, fick utstå ett pinsamt samtal med konungen, som sade sig finna Sveriges rustningar obegripliga, då kejsaren och ligan alldeles säkert skulle lämna Sverige i fred. Rasche bedyrade, att hans herre på denna punkt befunne sig i stor ovisshet, hvarpå Kristian fällde några ord om värdelösheten af avisor och rykten; han ansåg det vara till fullo styrkt, att de kejserliga icke tänkte angripa Sverige. Och hvad hade Gustaf Adolf att beställa i Stralsund? — Nog och mer än nog, replikerade Rasche: han har sett allmänna och egna intressen i fara och känt sig förpliktad

[1] Den 26 dec. 1629. *Bricka-Fridericia* II s. 237—239.

[2] Fegræus till konungen den 21 jan. 1630, *Adlersparre* III s. 152.

att bispringa sina bönfallande vänner och trosförvanter. — Det där säger ingenting, utbröt konungen, det är bara pretexter, som man söker upp och utnyttjar för att beslöja sina planer; de ha också bedt mig, men det är icke nog. — Rasche teg; han fann, skrifver han till Gustaf Adolf, att Kristian fortfarande höll samma stråt som i Ulfsbäck.[1] Iakttagelsen var riktig, Kristian hade blott gått längre på sin väg. Det var ej nog, att han fann grannens villkor utmanande och ägnade att bringa krisen till utbrott. Det skulle snart visa sig — ett varsel därom låg redan i hans yttrande till Fegræus om Mecklenburg — att han öfver hufvud uppreste sig mot möjligheten, att på Gustaf Adolfs kraf skulle följa några anmärkningsvärdare eftergifter från kejserlig sida och således en motsvarande prestigevinst för Sverige. Äfven detta var knappt någon hemlighet för Gustaf Adolf och hans närmaste män. Oxenstierna fogade också till det meddelande om det danska medlaranbudet, som han lämnade Roe, en hemställan om engelska regeringens verksamma hjälp att skapa trygghet mot Kristians baktankar.[2]

Lätt nog hade alltså denne förmåtts att uppenbara sin mening om de svenska villkoren. När Gustaf Adolf mottagit Fegræi relation om audiensen, drog han först den slutsatsen, att ytterligare steg i grund och botten vore obehöfliga. Fegræus skulle därför låta saken anstå och endast på särskild tillfrågan beröra den; han skulle då kraftigt inskärpa sin herres fredsvilja och låta framskymta möjligheten, att denne komme att slå af något på sina villkor, därest motparten visade verkligt allvar vid underhandlingen. »Men efter man hafver obstinat parti att handla med, så hafva vi icke mindre göra kunnat, än att konditionerna skulle i förstone något högre spännas, till dess man såge, huruvida de sig ville bekväma». Dessa förhållningsregler, som utmynnade i en hänvisning till kongressen i Danzig och en försäkran om lojal pröfning från svensk sida af skäliga yrkanden[3],

[1] Rasche till konungen den 4 febr. 1630. Om samtalet, som ägde rum den 25 jan., ges f. ö notiser af *Cronholm* V, 2, s. 38, och *Wittich* i Magdeb. Geschichtsblätter 1898, s. 232.

[2] Roe till Dorchester den 24 jan. (3 febr.), *Mission* s. 63.

[3] Till Fegræus den 18 jan., Reg.

synas emellertid ej ha kommit agenten till handa utan ersatts med andra, mer beslöjande. Däri antyddes att Sverige helst ville drifva sådana villkor, som framgått ur de nordiska konungarnas gemensamma rådslag och så afvägts, att de tillgodosåge både Sveriges och Danmarks intressen. Fegræus skulle söka förmå danska regeringen att utforska Wallensteins mening om de garantier för Östersjöns trygghet, hvarmed han hade att återgälda svenskarnas utrymmande af Stralsund. Visade sig danskarna ovilliga att positivt framställa råd och förslag — att framlocka sådana var nämligen hans hufvudsyfte, liksom medlet härtill var understrykandet af nordisk intressegemenskap —, så skulle Fegræus egga dem att åtminstone bereda väg för Danzigkonferenserna, där ju tvistefrågorna kunde dryftas.[1] Agenten skyndade att utföra uppdraget; konung Kristian var för tillfället borta från sin hufvudstad, och han vände sig därför till tvenne framskjutna män inom rådet, kanslern Friis och ståthållaren Rantzau. De visade den största tillfredsställelse öfver utsikterna till fredsförhandlingar. Friis motiverade utförligt sin mening om ställningen, och den afvek i ett och annat ej så litet från Kristian IV:s. Kriget i Italien och Frankrikes hotfulla hållning mot kejsaren skulle enligt hans åsikt till Sveriges förmån afpressa kejsaren en uppgörelse, som eljest vore otänkbar, och som komme att omöjliggöras, så snart kejsaren fått ryggen fri åt andra sidor. Det vore ett tillfälle, som ej finge försummas; Sveriges konung borde desslikes taga lärdom af det öde, som beskärts den af sina bundsförvanter svikne grannen, af Tysklands utsugna tillstånd, riksständernas afvoghet mot utländsk inblandning och hansans kända vana att visserligen hålla konvent men ej besluta sig till något; han måste också inse, att de polsk-österrikiska östersjöplanerna nu visat sig outförbara, så fjärmade från hafvet som både Warschau och Wien eller Prag vore. Friis meddelade vidare, att konung Kristian redan för någon tid sedan tillskrifvit Wallenstein med dennes egen kurir — hvilken i själfva verket ankommit med anledning af Neustadtaffären — och del-

[1] Så resumeras det kungliga uppdraget i Fegræi bref till rikskanslern den 27 febr. Uppenbart är, att skrifvelsen i registraturet omarbetats före sitt afsändande.

gifvit honom förslaget om ett fredsmöte i Danzig, ehuru konungen hyst betänkligheter mot att öfversända de svenska villkoren.[1] Emellertid väntade Fegræus, att konungen efter sin återkomst skulle uttala sin mening om de villkor, »som de här på deras sida skulle föreslå».[2] Däraf blef intet. När Fegræus i midten af mars på uppmaning af Friis infann sig i Köpenhamn — hans vistelseort var eljest Helsingör —, gaf man honom visserligen hopp om att Kristian skulle kunna uttala sig närmare, om han formligen uppfordrades därtill af Gustaf Adolf; hufvudsaken var dock, att man nu kunde meddela honom, att Wallenstein godtagit förslaget om fredsmöte, hvilket innebure lämpligaste forum för svårigheternas utjämnande.[3] Afslaget var tydligt, och från svensk sida gjordes ej mer behof af fortsatta pressningsförsök: de kunde numera skada mer än de gagnade.

Konung Kristian berörde för Charnacé anledningen till att han ej hänsköt de svenska villkoren till kejsaren. Icke därför, att de vore obilliga, utan därför, att han, Kristian, vore kejsarens vän, måste han draga sig för att föreslå dem.[4] Kärnpunkten var i själfva verket, att det för hans politik syntes mer hinderligt än nyttigt att redan nu meddela kejsaren dessa kraf. Han nöjde sig med att erbjuda Wallenstein sin bemedling af misshälligheterna med Sverige och i enlighet med Gustaf Adolfs förslag hemställa om anordnandet af konferenser i Danzig, till hvilka kejsaren uppmanades att sända representanter vid utgången af mars. Kristian kunde därjämte anknyta till diskussioner i frågan mellan Gynther under dennes förutnämnda beskickning och Walmerode, hvilkens intresse för saken ju var säkradt alltifrån besöket i Köpenhamn i september (s. 237), och som nu för den danske sekreteraren yttermera betonat det lyckosamma i medlingstanken.[5] Wallenstein relaterade under tillstyrkan saken

[1] Fegræus till rikskanslern den 27 febr.

[2] Till konungen den 6 mars. *Adlersparre* III, s. 171.

[3] Fegræus till konungen den 19 mars, *ibid.* s. 172—174.

[4] Konferensprotokoll den 22 febr. 1630. *Weibull* s. 83.

[5] Kristian till Wallenstein den 12 jan. 1630. Afskr. från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala. Jfr *Fridericia* I, s. 130—131, och *Bricka-Fridericia* II, s. 240 not 6.

för kejsar Ferdinand, utan utförligare motivering men med accentuerande af vikten att ej försumma tillfället. Han hade hos sig ingen person, lämplig för underhandlarens kall, och begärde därför, att kejsaren måtte förse en af sina mest bepröfvade diplomater, borggrefven Karl Hannibal von Dohna, med tillfyllestgörande instruktion och sända honom till Gitschin, där fältherren nu vistades.[1]

Det föll af sig själft, att medlingsanbudet och förhandlingsförslaget rönte ett gynnsamt mottagande i Wien. Väl torde det stå utom tvifvel, att politikerna i kejsarstaden gemenligen sågo mer obekymradt än Wallenstein på de nordiska komplikationerna, distraherade af förvecklingarna på andra gränser, af öfverdrifna orosbud om Hollands afsikter men främst af kriget i Italien, hvilket af Wallenstein ganska grundligt afskyddes. Men just farorna på annat håll samverkade till att göra freden med Sverige eftersträfvansvärd. Den kejserliga politiken hade ju också, visserligen med rofylld grandezza, uttryckt sin önskan att få den konflikt utjämnad, hvars ursprung och vidd man konsekvent ville begränsa till Stralsund (s. 247). Som snart skall ses hade den äfven visat sig intresserad af att bli inbegripen i den evärdeliga fred mellan Sverige och Polen, hvarom det talades (s. 346). Kejsar Ferdinand hade slutligen långt ifrån varit likgiltig för pommerhertigens ifriga sträfvan att åvägabringa en lösning af Stralsundsfrågan, i första hand stillestånd mellan de två härlägren i Pommern. Att för denna saks skull inveckla sig i krig med Sverige, skref kejsaren till Wallenstein några veckor före budskapet om den danska fredsmäklingen, vore väl icke så synnerligen farligt men högst onödigt. Ty kejsaren hade hvarken tillfälle eller medel att göra eröfringar af svenskt område, medan man däremot kunde frukta, heter det med slående inkonsekvens, att konungen af Sverige och hans anhang lätt nog skulle försätta riket och de kejserliga arfländerna i fara och högsta trångmål. Wallenstein uppmanades därför att efter råd och lägenhet främja en uppgörelse, innebärande svenskarnas aftåg från Stralsund och det kejserliga krigsfolkets utrymmande

[1] Den 20 febr. Afskr. från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala. Jfr *Klopp* III, 1, s. 402.

af Pommern.[1] Ordalagen i brefvet måla brytningen mellan en viss sorglöshet och en större respekt; på samma gång som de blotta en verklig eller spelad okunnighet om utsträckningen af Gustaf Adolfs syften, präglas de af oro för vidtgående följder af hans ingripande. Till några omedelbara konsekvenser kunde denna order till fältherren så mycket mindre leda, som planen på vapenhvila snart nog undanskymdes af de förhandlingsprojekt, vi här närmast följt. Men samma riktlinjer för en öfverenskommelse med Sverige kommo kort därpå till synes vid utfärdandet af Dohnas instruktion. Fältherren underrättades, att kejsaren med välbehag antoge Danmarks medlartjänster i den stralsundska konflikten, och att Dohna utsetts till förhandlare, ehuru han väl behöfdes på annat håll. Fullständig instruktion sändes till Wallenstein, hos hvilken borggrefven skulle infinna sig för ytterligare informationer om läget.[2]

Enligt denna instruktion skulle Dohna infinna sig i Danzig vid utgången af mars månad. Det förutsattes, att han där skulle träffa ej blott svenska och danska utan äfven stralsundska ombud. Han skulle framhålla, att kejsaren varit illa tillfreds med de olägenheter, som den stralsundska affären förorsakat, hvarför denne ock »aus friedliebender, vaterlicher Wohlmeinung» antagit underhandlingen. Under den förutsättningen, att den svenska besättningen aftågade från Stralsund, ville kejsaren nu medgifva Pommerns utrymmande och blockadens häfvande, men Dohna måste i detta samband skaffa sig bindande garantier för att riket tryggades mot fientliga anfall. Kejsaren visste sig aldrig ha gifvit Sverige anledning till krig och vedervilja, och han ville å sin sida tillse, att det därvid komme att förbli.[3] Det var en utfästelse, hållen i den knappaste och stramaste form. Hvad instruktionen gaf var nätt och jämnt minsta möjliga vederlag för Stralsunds militära evakuering. Ingen som helst antydan om lättnad för territorialintressena i Nordtyskland, Pommern möjligen undantaget, eller för protestantismen i riket. Att Mecklenburgs restitution icke

---

[1] Wien den 29 (19) januari. *Hallwich* Fünf Bücher III. s. 441—442.

[2] Wien den 15 (25) febr. Afskr. från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala.

[3] Instruktion för Dohna den 25 febr. 1630. Afskr. från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala. Jfr *Klopp* III, 1, s. 402—403.

med ett ord berördes i aktstycket, är förklarligt nog, då ju ej ens de katolska riksständernas bistra missnöje framlockat några tendenser till rättelse. Anmärkningsvärdt är dock, att Kristian IV kom att visa en så påtaglig oro för att Sverige skulle afpressa de kejserliga eftergifter i detta stycke. Otvifvelaktigt spökade ännu planen på godtgörelse åt Wallenstein på annat håll mot Mecklenburgs afträdande (s. 253), om det ock är högst osäkert, att den drefs med någon målmedvetenhet. Från ett besök hos Wallenstein och i Prag visste exempelvis den ofvannämnde Holk berätta, att fältherren vore beredd att ställa sig tillfreds med Nederlausitz och Glogau, en lösning hvarom kejsaren redan inledt förhandlingar. Gustaf Adolf skulle hellre få allt hvad han begärde af kejsaren, särskildt hvad Mecklenburg och Pommern beträffade, än denne komme att låta det gå till krig; han behöfde nämligen ovillkorligen fred i norden för att kunna paradera Frankrikes, Hollands och Turkiets anslag.[1] Detta var säkerligen löst tal och ingenting annat; om Holk tilläfventyrs trodde sig ha fått väderkorn af en viss böjelse hos Wallenstein att gå något längre i eftergifter än Dohnas instruktion medgaf, så finnas dock inga bevis för att generalen verkligen gjort sådana synpunkter gällande.[2] Den kejserlige underhandlarens undfångna föreskrifter vittnade om en till synes orubblig sträfvan att begränsa konflikten till Stralsund men också om önskemål att verkligen lösa

¹ Anders Svensson till rikskanslern den 18 mars, enligt underrättelser af engelske agenten Anstruther, som var Holks förtrogne vän. Af ett visst intresse är hvad den äfventyrlige kondottieren hade att förtälja om Wallensteins kabbalistiska funderingar: »Eljest hafver han ock om Wallenstein fört sällsamme diskurser och uttryckligen sagt, det han med trolldomssaker omgick, och det han honom själf hört säga, det han, Wallenstein, icke allenast själf väl visste, det H. K. M:t, min allernådigaste konung och herre, var den lycksaligaste herre, som uti Europa lefver, utan att H. K. M:t ock skulle blifva en gammal herre och fulländа just sina 62 år och sålunda emot alle sine fiender en segerherre blifva».

² Det låg ju nära till hands för politiska avisspridare att utforma ett helt program ur de lösa hugskotten om kejserlig benägenhet att restituera mecklenburgarna vid förhandlingarna med Sverige. Se t ex. tidningar från Wien den 6 april n. st., anförda af *Droysen* Gustaf Adolf II, s. 132 not 3. Rykten om godtgörelse åt Wallenstein i Schlesien eller Lausitz anföras äfven af Camerarius i bref till Axel Oxenstierna den 3 (13) maj.

denna begränsade konflikt. Till den änden var han alltifrån början befalld att ej låta förhandlingarna stranda på svårigheter med beviljandet af Gustaf Adolfs konungatitel, så mycket hellre som Sigismund III vid sista stilleståndet här gifvit ett föredöme. På särskild begäran därom af Dohna förtydligades också senare denna punkt sålunda, att titeln skulle medgifvas, hellre än att underhandlingen ginge om intet.

Gustaf Adolf hade med Kristians gillande föreslagit underhandlingens begynnelse till den 1 april, hvarvid beräkning efter gamla stilen torde underförståtts. Den kejserliga instruktionen förutsatte äfven, att Dohna vid denna tid (10 april n. st.) skulle anlända till mötesorten. För Wallenstein åter framstod den beramade terminen af rent praktiska skäl alltför nära förestående, och strax efter det kuriren med Kristians bref afgått till Wien, aflät han på egen hand en skrifvelse till Köpenhamn, hvari han accepterade förslaget men anhöll om terminens framflyttande i anseende till tidens knapphet, visserligen utan att närmare precisera sin begäran.[1] Konung Kristian fick den uppfattningen, att uppskofskrafvet gällde vid pass en månad.[2] När han hänsköt saken till Gustaf Adolf, föreslog han därför, att underhandlingarna måtte uppskjutas till den sista april.[3] Men kort dessförinnan hade Wallenstein beslutit att närmare formulera sitt yrkande. Han stannade vid den 10 april enligt *äldre* kalendern.[4] När Gustaf Adolf så sent som den 25 mars gaf sitt samtycke till mötets framflyttande från den 1 april till den 1 maj, hade han ingen vetskap om denna senare framställning, som alltså blef obeak-

---

[1] Gitschin den 21 febr. Tyske Kancelli, U. A., Mecklenburg, RA, Köpenhamn.

[2] Friis och Rantzau uppgåfvo för Fegræus, att de kejserlige ville ha tiden framflyttad en månad eller sex veckor. Fegræus till konungen den 19 mars, *Adlersparre* III, s. 173. Denna uppgift har gifvit anledning till antagandet, att Wallenstein i det längsta ville förhala tiden. Så bl. a. *Droysen* Gustaf Adolf II, s. 132. — I Fegræi anförda bref uppges f. ö., att jämte Dohna äfven Schauenburg skulle förordnas till Danzig.

[3] Den 11 mars. Registr. öfver danske konungars bref. Kristian till Wallenstein den 10 mars. *Hallwich* Briefe und Akten I, s. 4.

[4] Den 4 (14) mars. Mecklenburg, RA, Köpenhamn.

tad.[1] Här förelåg alltså ett missförstånd, som i den spända och ömtåliga situationen icke kunde vara utan betydelse. Okunnig om hvad som aftalats mellan de nordiska konungarna begaf sig Dohna i väg till Danzig.

På svensk sida hade knappast några förberedande steg för mötet kunnat träffas, när beslutet om dess framflyttande fattades. Här var sålunda ett skäl till uppskof. Ett annat låg i de förvecklingar, som uppstått mellan Sverige och den beramade mötesorten, Danzig. Väl hade i februari 1630 efter en serie af lifliga och spända underhandlingar ett fördrag slutits mellan båda parterna, högst förmånligt för Sverige genom att tillerkänna denna makt hufvudkvoten af Danzigtullen och förplikta staden att spärra sin hamn för krigsrustningar (jfr s. 224). Men ett viktigt spörsmål hade måst afsöndras från uppgörelsen: Danzigs kraf att få behålla sitt under kriget förvärfvade monopol på engelska tyger, hvilket beredde dryga intäkter på samma gång som det skadade det svenska Elbings traditionella inkomster. Oxenstierna och Roe sträfvade, i det stora hela i samförstånd om ock ej utan intresseslitningar, att med repressalier uppmjuka den mäktiga köpstadens trotsiga vilja, dock utan att lyckas.[2] Gustaf Adolf blef allvarligt uppbragt på Danzig. Den tanken var ej långt borta, att Danmark och generalstaterna hade ett finger med i spelet. Ett ögonblick åtsporde han t. o. m. Oxenstierna, huruvida det ej vore bäst att belägra staden för att, om ej annat hjälpte, med maktspråk drifva sin vilja genom. Brefvet ifråga var dateradt den 24 mars.[3] Dagen därpå var det, som han besvarade Kristian IV:s skrifvelse angående mötesterminens prolongation med en månad. Helt naturligt är, att han kommit att fråga sig, om verkligen Danzig var lämpligaste orten för underhandlingar. När han första gången föreslog Danzig, skref han nu till Kristian, hade han ej kunnat föreställa sig, att misshälligheterna med staden skulle bli så långvariga och så svårlösta. Han måste under nuvarande omständigheter tvifla på,

[1] Svenske Acta, RA, Köpenhamn. Att Wallensteins hemställan efter hand blef honom bekant, framgår af en afskrift af generalens bref i fråga i RA.

[2] *Rydfors* s. 131—133.

[3] *OSB* II, 1, s. 574.

att Danzig komme att erbjuda tillräcklig trygghet för de svenska gesanterna. I alla händelser kunde emellertid de kejserliga kommissarierna resa dit; om förhållandena hunne ändra sig till det bättre, skulle också de från svensk sida utsedde infinna sig där. Hvarom icke, skulle svenskarna stanna i Elbing och förhandla in loco medio genom subdelegater, ett uppslag som till en viss grad samstämde med den önskan, att Elbing skulle bli uppehållsort för hans egna ombud, som han tidigare uttryckt för Kristian (s. 265), utan att denne dock fört saken vidare. Slutligen meddelades, att rikskanslern komme att föra de förberedande underhandlingarna, därest de svenska gesanterna »för väderlek eller andre desslike hinder» ej hunne anlända i rättan tid.[1] Redan samma dag gafs åt Oxenstierna befallning att »aflägga preparatorierna», för den händelse någon kejserlig deputerad anmälde sin ankomst. Han uppmanades vidare att med det snaraste öfversända förslag till den instruktion, han själf skulle iakttaga vid dessa inledande diskussioner och vid de följande konferenserna.[2] Samtidigt underrättades de större neutrala makterna om den beramade traktaten.[3]

Kristian IV har emellertid icke fäst något afseende vid de från svensk sida framställda önskemål, hvilka motiverats med det spända förhållandet till Danzig. När han mottog underrättelse därom, måste instruktionen för hans sändebud redan ha varit fullbordad (s. 335), men trots det att god tid ännu återstod till dessas afresa, är det uppenbart, att han på intet sätt bemyndigat dem att behjärta Gustaf Adolfs hemställan. Det kom en situation, då förhållandena gestaltade sig så som denne förebådat: Danmarks sändebud skulle då spela de öfverraskades roll och visa sig oförstående för ett förslag, som den svenske konungen månader förut framställt. Så stod fältet öppet för allsköns misshälligheter, både rörande tiden och platsen för kongressen. Men visserligen vägde dessa fjäderlätt mot de reella och stora motsatserna. Det var på dessa fredsmötesplanen skulle stranda.

---

[1] Den 25 mars. Svenske acta, RA, Köpenhamn.
[2] *OSB* II, 1, s. 575.
[3] Till England, Frankrike och Holland den 24 mars. Tysk-lat. reg. 1630.

Ännu hade emellertid icke dessa motsatser hunnit blifva allom uppenbara. De som på förhand höllo förlikningssträfvandena dömda att misslyckas voro förmodligen i minoritet. Till dem hörde Wallenstein. Enligt hans åsikt syftade Sverige att lägga under sig de sachsiska kretsarnas värdefullaste kustländer.[1] Huru skulle detta kunna afvändas genom sådana motbud, som Dohna nu skulle yppa? Också uttalade generalen kort före Danzigmötets väntade början sin misströstan om ett resultat.[2] I Wien var förmodligen optimismen något större, om det också måste ha varit en stark öfverdrift i Kristian Friis' berättelser om kejsarens fullständiga förvissning om fred med Sverige.[3] Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna hyste inga större förhoppningar. Men det hindrade icke, att de midt under rustningarnas kräfvande mödor i det längsta höllo kvar tanken på underhandlingar. Ehuru fullt och fast beslutna för kriget — en tillförsikt som dock någon enda gång rubbades — och djupt misstroende både motståndarens och medlarens motiv för underhandlingen fasthöllo de denna sista resurs, ej blott därför, att den i bredd med en vädjan till vapnen hade sin gifna betydelse som aktionsmedel, utan också därför, att mötande hinder och vanskligheter skänkte dem mer än en pröfvosten. Det osäkra i ställningen till Danmark föreskref därjämte, att reservutvägar höllos öppna.

När konung Kristian erbjöd sig att medla, hade han åsyftat att hålla Sverige tillbaka från kriget. Men detta finge ej vinnas till hvad pris som helst. Den tanken bjöd honom emot, att grannen vid konferenserna skulle vinna en diplomatisk seger. Alltmer spriddes ju rykten om att Mecklenburgs restitution skulle bli en verklighet, antaganden som mindre förklaras af kejsarens än af den katolska oppositionens hållning inför den till sommaren beramade kurfurstedagen i Regensburg, och som lätt nog läto sig ställa i samband med mötet i Danzig. Kristian, som själf ingrep till förmån för hertigarnas sak, afskydde starkt den

---

[1] Hans uttalande till Lebzelter enligt dennes rapport den 12 (22) nov. 1629. *Gindely* Waldstein II, s. 190.

[2] Till Collalto den 7 april, *Chlumecky* s. 218.

[3] Fegræus till konungen den 21 april, *Adlersparre* III, s. 177.

eventualiteten, att deras upprättelse skulle synas framtvungen af Sverige. I mars lät han, utan att afskräckas af generalens känslighet för ämnets delikata natur, genom Oynhausen fråga denne, huruvida ej kejsarens anseende bäst bevakades genom att medge restitutionen, innan förhandlingarna i Danzig började, så att icke svensken kunde inbilla sig, att han vore orsaken.[1] Han framställde samtidigt ärendet för riksråden med en motivering, som belyser hans öfverhettade oro och hans längtan att få handla. Lyckades Gustaf Adolf med hotelser framtvinga freden, så vore han Östersjöns herre: Danmark komme sedan icke att få behålla freden ett halft år. Om däremot kejsaren skyndade sig att återinsätta mecklenburgarna, borde Danmark i gengäld kunna förbinda sig att hålla sina farvatten »fria för hvar man», liktydigt med ett upphörande av den välvilliga neutraliteten gent emot Sverige. Han förutsåg emellertid, att Gustaf Adolf i så fall föga skulle akta på förhandlingarna i Danzig och icke godvilligt afstå från sin makt på Östersjön. Periculum in mora: Danmark måste bereda sig på kriget![2] De själländska råden ryggade emellertid tillbaka för dessa fanfarer, anbefallde besinningsfullhet men uppmuntrade konungen att genom åvägabringandet af restitutionen utföra ett både ärofullt och gagnande värf. De framhöllo, att ett krig i Norden blott skulle väcka skadeglädje i det kejserliga lägret, och förordade en fast neutralitet, som dock kunde förenas med sträfvan att isolera Sverige från dess vänner. I Danzig borde man tillgodose rikets intressen, för så vidt det kunde ske utan att kränka andra parter.[3] Samma mening biträdde de jylländska rådsherrarna, hvilka ej höllo det för alldeles otroligt, att kejsaren skulle begagna ett nordiskt krig för att taga igen Holstein och Jylland.[4] Konungen måste ge vika, och hans förslag att låta örlogsflottan gå till segels förföll.[5]

Det var måhända ingen tillfällighet, att samma dag, som

---

[1] Instruktion för Oynhausen den 19 mars. *Bricka-Fridericia* II, s. 251—252. Kreditiv för O. den 22 mars, Ausl. Reg. 1627—30; Wallensteins rekreditiv, Karlsbad den 3 maj, Mecklenburg RA, Köpenhamn.

[2] Kristian IV till riksrådet den 21 mars, *Bricka-Fridericia* II, s. 254—255.

[3] De själländska rådens svar den 27 mars, *Erslev* II, s. 225—227.

[4] Betänkande den 5 april, *ibid.* s. 227—229.

[5] Jfr *Fridericia* I. s. 143—146.

Kristian egenhändigt gjorde ett utkast till Oynhausens instruktion på resan till Wallenstein, den 19 mars, riksrådet Otte Skeel fick befallning att komma till Köpenhamn för att där jämte tyska rådet Martin von der Meden göra sig i ordning att som ambassadör afresa till Danzig, där de två skulle inträffa senast den sista april.[1] Hvarken Skeel eller Meden gällde för att vara »synnerligen väl affektionerade» mot Sverige.[2] »Gamle Otto Skeel» hade hösten 1627 varit ifrågasatt som sändebud till Sverige i Danmarks dåvarande svåra nödläge (s. 37 not 2), och han hade sedan öfvervarit mötet i Ulfsbäck. Meden, en dansk Salvius, var sedan ett mångtal år en anlitad och invigd kraft i konungens nordtyska diplomati och ansågs på kejserligt håll som dennes förtrogne framför andra i fråga om Elbepolitiken.[3] De två sändebudens kreditiv är dateradt den 31 mars; instruktionen är däremot förlorad. Men den hade tillkommit under dagar, då den häftigaste afvoghet mot Sverige präglat konung Kristians rådslag. Om dess allmänna syftning mottog Gustaf Adolf underrättelser, som säkerligen icke voro missvisande. Oynhausen sammanträffade nämligen under sin resa i Güstrow med en mecklenburgsk adelsman, förr nära förbunden med Wallenstein men numera denne gramse, för hvilken han tämligen oförbehållsamt blottade sitt ärende hos generalen, icke vetande, att från hans interlokutör kanaler ledde till svenska regeringen öfver hertig Hans Albrecht. Han skulle uppmana Wallenstein, omtalade han, att sörja för att vid Danzigtraktaten »icke för mycket cederades» till Sveriges förmån, och försäkra, att danske konungen skulle instruera sina gesanter, »det de väl skulle veta, huru vidt de gå skulle», hvarjämte han hade att framställa en antydan om att Danmark hade »en god del välmunterade örlogsskepp till kejsarens tjänst», om Gustaf Adolf skulle spjärna emot.[4] Hvad

[1] *Erslev* II, s. 268.

[2] Anders Svensson till rikskanslern den 29 april.

[3] Se karaktäristiken i den kejserliga stridsskriften »Classicum paciferum Daniæ» (1627), där Meden kallas *inquietus* och *ingeniosus*.

[4] Anders Svensson till rikskanslern den 29 april; jfr det fragmentariskt bevarade brefvet till konungen den 24 april. — Att Oynhausen för Wallenstein äfven skulle beröra konungens för rådet framställda tanke är sålunda tydligt. Jfr *Fridericia* I, s. 144, där denna fråga lämnas öppen.

den mecklenburgska restitutionen beträffar, synes konungen också i förstone ha sökt aflänka hertigarnas förhoppningar från Danzig. Adolf Fredrik och hans broder vände sig i början af mars till honom med böner, att han vid den stundande kompositionen måtte främja deras intressen.[1] Kristians svar sades då ha blifvit ett egenhändigt och kärft: »Dat Werk wird dar nicht tractiret».[2] Dock inflöt slutligen i Skeels och Medens instruktion order att efter förmåga bevaka mecklenburgarnas rätt, men numera var Kristian fullt öfvertygad om att ombuden i Danzig intet skulle utverka i detta afseende, för den händelse Danmarks och andras ansträngningar i Regensburg skulle bli resultatlösa.[3] Hans oro för öfverdrifna kejserliga eftergifter till Sverige var tydligtvis snart nog lugnad.

Misstron var ömsesidig. I samma dagar, som Kristian bragtes att nedlägga planen på flottans utlöpande inför rådets bestämda hållning, öfvervägde Gustaf Adolf på nytt samma frågor som vid rådsdebatten den 10 november. Danmarks ståndpunkt till de svenska villkoren hade endast bekräftat de gamla farhågorna. Ånyo framställde sig det spörsmålet, om ej Danmark borde afkräfvas en förpliktande neutralitetsförsäkran, och liksom förr utfällde denna tanke sin teoretiska konsekvens i frestelsen till preventivkrig. Förbindelserna mellan Danmark och Wallenstein, planerna att komma öfver Rügen — till hvilkas brytande redan steg vidtagits från svensk sida (s. 320) —, allt detta kunde hos Gustaf Adolf föda tvifvel om klokheten af att helt inrikta sig på det tyska kriget. Liksom hösten 1629 föresväfvade honom i början af april 1630 den tanken att affordra Danmark en förklaring om välvillig neutralitet; vägrades denna, vore det kanske säkrast att genast angripa, »helst medan det tyska kriget bekvämare genom Danmark än eljest kan föras». Trots de vidtagna anstalterna att militärt bringa Rügen i Sveriges hand kvarstod ännu

[1] Lybeck den 8 mars. Tyske kancelli, U. A., Mecklenburg RA, Köpenhamn.

[2] Anders Svensson till konungen den 24 april.

[3] Kristian till Fredrik Günther den 29 juni. *Bricka-Fridericia* II, s. 273—275. Till hertigarna af Mecklenburg s. d. (med bifogadt utdrag af instruktionen), Ansl. Reg., RA, Köpenhamn.

den faran, att en dansk ockupation eller sekvester af ön skulle tvinga de svenska planerna ur deras föresatta fåror. Gustaf Adolf sporde sin kansler till råds om hans mening i denna afgörande punkt: borde tilläfventyrs det tyska fälttåget på goda grunder inställas och uppgörelsen med kejsaren drifvas genom traktater i syfte att ernå så goda villkor som möjligt, allt under det att Sverige uppträdde passivt en tid framåt men kvarhölle större delen af sin krigsmakt under fanorna?[1]

Dock, det var näppeligen konungens allvarliga mening att för Danmarks opålitlighet uppge hela det beramade härtåget. I inledningen till nyss anförda bref heter det också, att den tyska expeditionen »nödvändigt måste företagas»; de framkastade alternativen äro därför närmast att fatta som uppslag till dryftning af en högviktig angelägenhet, hvari konungens mening redan var stadgad, om också ej så stadgad, att den ej kände behofvet af stöd i kanslerns biträdande åsikt. Oxenstiernas svar blef afgörande. Den klarsynta skärpan i hans omdöme om grannfolkets politiska läge fördunklades icke af dess oblidhet. Att hindra Sveriges lycka och framgång är Danmarks mål, utvecklar han. Traktatens syfte är endast att bortmota svenskarna från Stralsund och öfver hufvud från pommerska kusten. Men om Danmark misstror Sverige, så misstror det också kejsaren, och det kommer därför, trots Kristians handlingsifver, att ännu en tid vara neutralt. Till intet tjänligt är under dessa omständigheter att affordra Danmark en i realiteten föga förpliktande utfästelse. Kristian skulle knappast våga tillhandla sig Rügen af fruktan att »bränna fingrarna». Men om Danmark verkligen lade beslag på ön, så hade det visat, att det tillämpade en uppfattning om neutraliteten, som kanske kunde häfdas i Italien men vore alltför subtil för Nordens hårdare luftstreck: dess vapen hade då kastats mellan Sverige och kejsaren, och fullgiltig orsak gåfves till krig. Hvad som försvårade expeditionen var för Axel Oxenstierna i främsta rummet de stora finansiella vanskligheterna, men trots dessa yrkade han bestämdt på krigstankens fullföljande; förhandlingarna kunde sedan med

---

[1] Memorial för rikskanslern den 8 april. *OSB* II, 1, s. 580.

större utsikt till framgång föras »under vapnen».[1] Han, som icke utan betänksamhet gillat det tyska offensivtåget, skulle säkerligen icke ha uttalat sig så, om han menat, att hans konung verkligen vacklade i sitt beslut, eller att Danmarks afsikter eller mötande vedervärdigheter af ekonomisk och organisatorisk natur beredde hinder, för hvilka man, åtminstone tills vidare, gjorde bäst att väja undan. Rikskanslerns slutsatser om Danmarks intentioner skulle äfven visa sig alltigenom hållfasta.

Här må framställningen af Danzigkonferensens förhistoria för ögonblicket afbrytas (jfr s. 372), och uppmärksamheten ägnas åt de förhandlingsuppslag, som vid sidan däraf sett dagen. De flesta anknytningarna företes af de diskussioner, som Anders Svensson, tidvis med understöd af Rasche, förde med representanter för städerna Lybeck, Hamburg och Bremen (s. 270). De ha förnämligast sitt intresse därigenom, att de visa, hur den hanseatiska opinionen ställde sig till Gustaf Adolfs fredsprogram.

»Alle man gifver E. K. M:t den största rätt, som någon potentat i världen hafva kan». Så lydde Anders Svenssons första intryck af stämningen i hansekretsar, hämtadt vid ankomsten till Lybeck, där de tre städernas konvent, beramadt till den 3 februari, nu uppsköts till månadens midt. Om hans förhandlingar med Adolf Fredrik är redan taladt (s. 282 ff.). Hertigen, som ju ifrat för att Sverige skulle låta representera sig vid städernas rådplägningar, tillrådde jämlikt sina något sväfvande utgångspunkter men också i förkänslan af ställningen inom hansan ett försiktigt procederande: fredspunkterna borde ej framläggas här utan sparas till Danzig, och Danmarks medlingsförslag borde ej nu kungöras för att ej förtaga städerna initiativlusten. Han menade också, att förslaget om allians med Sverige först efter det Danzigförhandlingarna ledt till klarhet skulle föranleda bestämdare besked. Den svenske agenten, hvilken f. ö. vid denna tid nobiliserades med namnet Ödell och hugnades med titeln af resident i Hamburg, hade först företräde för rådet i Lybeck, den stad som ju främst afsågs med den ifrågasatta för-

---

[1] Memorial för Lars Grubbe den 30 april, § 10. *OSB* II, 5, s. 295—302. — Det omdöme om Danmarks politik, som afges i brefvet till konungen den 3 april (*ibid* s. 254—255), öfverensstämmer väsentligen.

bundsdryftningen. Han meddelade Gustaf Adolfs förslag om konferenser i Danzig, uppmanade hansan att utverka Danmarks, Brandenburgs och Sachsens medling, det senare i öfverensstämmelse med Adolf Fredriks önskemål (s. 282), och sporde slutligen, hur städerna komme att ställa sig, om traktaterna sloge illa ut. Man bad att få se Sveriges fredsvillkor men erkände på hans motfråga, att dessa redan ett år tidigare bekantgjorts för staden; man erkände också, att ingen full trygghet skulle vinnas, med mindre den kräfda restitutionen af de båda sachsiska kretsarna blefve en verklighet, men uttryckte tvifvel om att sådana omhvälfningar skulle kunna åvägabringas genom vänskapliga konferenser. Borgmästaren Köhler, som troddes vara Sverige bevågen, anhöll genom sekreteraren Braunjohann att få studera det autentiska fredsprogrammet, en begäran som diplomaten med någon tvekan efterkom. I det stora hela vann programmet borgmästarens gillande; särskildt ville han understryka vikten af Mecklenburgs och Pommerns restitution. Däremot »stötte han sig något» på fordringen om kurfurstarnas dom rörande furstestiften, i det att han fann det uteslutet, att kejsaren skulle kunna förmås samtycka härtill. Något misstänksam var han också inför krafvet på Ostfrieslands och Oldenburgs restitution och undrade, hvilket direkt intresse Sverige kunde ha af »de landskaper vid Västersjön», men visade sig tillfredsställd af diplomatens påpekande, att Sverige och särskildt Älfsborg ej kunde vara fullt trygga inför en kejserlig maktutveckling, som med Elbe, Weser och Ems i sitt våld och förbundet med Spanien utsträckte sitt välde på hafvet. Hvad alliansen mellan Sverige och städerna beträffade, trodde sig Braunjohann kunna försäkra, att Gustaf Adolf skulle finna vänner, »där som han nu tilläfventyrs icke tänker», om kejsaren skulle visa sig afslå billiga villkor; betänkligt vore dock att offentligen förbinda sig med Sverige; hjälpen kunde bättre lämnas på annat sätt. Och Lybecks råd ställde sig tveksamt ifråga om lämpligheten af påstötningar hos de till mediatorer föreslagna furstarna, känsligt för de obehag, som kunde inställa sig i händelse af misslyckande.[1]

[1] Anders Svensson till konungen den 30 jan., till rikskanslern den 29 jan. och 5 febr.

Så stodo sakerna, när de tre städernas ombud sammanträdde. Detta möte, hvarvid Svensson och den nu anlände Rasche verkade för Sveriges sak, kom i det stora hela att följa samma linjer, som framskymtat under diskussionerna med Lybecks råd och dess utskickade. Städerna ville ej uttala sig närmare om Gustaf Adolfs fredsvillkor, något som Svensson numera yrkade på; som kejsarens undersåtar kunde de ej fixera sådana meningar, genom hvilka de löpte fara att stämplas som rebeller, och de inskränkte sig därför till goda önskningar.[1] I sin resolution underläto de tre orternas deputerade ej blott att beröra fredsvillkoren utan också att svara på frågan, om de vore böjda för samgående med Sverige efter ett eventuellt negativt resultat af underhandlingarna i Danzig. Enskildt upprepades från lybska rådets sida genom Braunjohann, att deras stad ville taga parti, först när det blefve alldeles oundvikligt, men att Gustaf Adolf efter sin landstigning i Tyskland skulle få erfara, att han i staden hade en pålitlig vän. En replik från Anders Svensson framtvang endast det förtydligandet, att fredsvillkoren borde dryftas af mediatorerna, och att alliansfrågans behandling förutsatte sammankallandet af en allmän hansedag.[2] Däremot häfdes betänkligheterna mot medverkan i fredsaktionen, troligen efter vunnen kunskap därom, att något redan var i görningen och följaktligen risken oväsentlig. Den 1 mars skrefs i hanseförbundets namn och under Lybecks signet till kejsar Ferdinand, med tillkännagifvande af Sveriges beredvillighet till förhandlingar och dess samtycke till Danmarks och de två protestantiska kurfurstarnas medlarskap, och samtidigt hemställdes i olika skrifvelser om konung Kristians, Sachsens och Brandenburgs mediation.[3]

---

[1] Luntzman meddelade Rasche (till konungen den 27 febr.) att det varit ett förhastadt steg att delge Köhler fredsvillkoren, ty han vore icke »bon suédois» och hade lyckats åstadkomma rådvillhet. Ovisst är dock, om detta spelat någon större roll.

[2] Anders Svensson till rikskanslern den 26 febr. och 4 mars, till konungen den 28 febr. (bland brefven till Oxenstierna).

[3] Till kejsaren den 1 och Sachsen den 2 mars. Bilagor till Anders Svenssons bref till rikskanslern. — Till Kristian IV den 1 mars. Hansestæderne A 1630—79, RA. Köpenhamn. — Till Brandenburg den 1 mars, Rep. 30, 344, Berlin.

Anders Svensson Ödells och Rasches förhandlingar i Lybeck blefvo ingen hemlighet för de kejserlige. Den något lättrogne, mot Sverige synnerligt hätske doktor Mentzel — han stämplade efter förmåga mot den svenske agentens person[1] — kunde ej blott inrapportera väsentligen riktiga underrättelser om de svenska önskemålen beträffande hansans aktion i fredsfrågan utan visste också utsprida, att Sverige af hansan begärde 80,000 rdr i månatliga subsidier, ja, hvad märkligare var, att hansan resolverat att till en början bispringa konungen med penningar.[2] Det var ett förmodande, som till någon del förklarades af de tre städernas beslut att med sammanskott af trupper och medel stärka sig inbördes, en politik som Anders Svensson mer skarpsinnigt fann syfta mot neutraliteten.[3] Visst är, att hansestäderna voro föremål för en långt drifven misstro från den kejserliga politikens sida. När den i december utfärdade skrifvelse, hvari de rest en hel del klagomål öfver oförrätter och intrång (s. 287), kom till Wien, sattes det t. o. m. i fråga, huruvida ett svar vore i öfverensstämmelse med kejsarens värdighet. Rikshofrådet tillstyrkte utsändandet af en gesant, som kunde fatta de lojala minoritetselementen under armarna[4], och i enlighet därmed erhöll Pappenheim vid utgången af februari instruktion för en beskickning till det hansekonvent, som sades ha utlysts att hållas i Braunschweig. Anmärkningsvärdt är, att de befarade stämplingarna här så godt som uteslutande få gälla som inspirerade af holländarna, hvilka föreges med spänning vakta på utgången af städernas sammankomst. Pappenheim skulle motarbeta dessa anslag, utlofva besvärens snara afhjälpande och förehålla hansans delegerade skadligheten af främmande förbund: kurfurstedagen i Regensburg och Danmarks utlofvade medling vid kongressen i Danzig, som nu notificerades, innebure löften om fred i riket,

---

[1] Aus Hamburg vom 16 Febr. Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

[2] *Droysen* Gustaf Adolf II, s. 115—116. D. godtager i klump Mentzels uppgifter.

[3] Till rikskanslern den 4 mars.

[4] Rikshofrådets betänkande den 16 febr , afskr. från Wien, E 379 H, Uppsala.

blott man gåfve sig till tåls.[1] Emellertid visade det sig snart — Pappenheim kunde omedelbart inberätta det — att den föregifna hansedagen icke existerade utan förväxlats med de tre hufvudorternas redan afslutade rådslag i Lybeck.[2] Planen på personliga bearbetningar förföll sålunda; det stannade vid, att städerna genom ett kortfattadt kejserligt svarsbref på decemberskrifvelsen underrättades om hvad som redan förhandlats mellan Köpenhamn och Wien och om Dohnas förordnande till Danzig.[3] Härmed var ju i själfva verket också svaret gifvet på hansans senaste hänvändelse. Det föll af sig själf, att också framställningen till Kristian IV nu blef en ren formalitet.

Det kan icke sägas, att de svenska ansträngningarna i Lybeck kröntes med nämnvärdare framgång. Diskussionerna hade i allmänhet hallit sig inom de råmärken, som hanseaternas förkärlek för sonderande och försiktiga metoder föreskrefvo; privatim kunde visserligen tonen bli märkbart varmare, och det var mycket naturligt, om de samlade vittnesbörden om sympatier och välönskningar både nu och senare skulle förtaga något af de intryck, som väcktes af hansans, såsom Rasche uttryckte sig, kalla och magra svar. Det var också naturligt, om missnöjet öfver Öresundstullen och Danmarks handelspolitik i öfrigt, som föranledde en hanseatisk beskickning till Köpenhamn i mars[4], men i all synnerhet konung Kristians allt skarpare åtgärder mot Hamburg bragte allmänna opinionen i städerna att mer och mer kantra öfver till Sveriges förmån. I Hamburg, där Rasche otåligt och länge fick vänta till följd af de danska örlogsmännens blockad, talades det vida mer om hjälp från Sverige än om sådan från Holland, England eller kejsaren.[5] Men någon omedel-

[1] Instruktion för Pappenheim den 27 febr. 1630, *ibid.* Jfr *Wittich* Magdeburg, s. 219 not 3. — Ursprungligen var det meningen att sända Walmerode rikshofrådets anförda betänkande.

[2] Pappenheim till kejsaren den 2 och 18 mars, E 379 H.

[3] Anders Svensson till konungen den 13 mars. Jfr *Klopp* III, 1, s. 403.

[4] Proposition den 31 mars, Hansestæderne A, 1630—79, RA, Köpenhamn.

[5] Rasche till konungen, Hamburg den 3 maj. Jfr Anders Svensson till Oxenstierna den 29 april, där det uppges, att förbittringen bland borgerskapet mot konung Kristian är så stor, att man ofelbart ämnar söka hjälp hos Sverige, »om de märka aldrig så ringa det kejsaren honom assisterar».

bar framgång för de svenska förslagen kunde ej förutsättas, och detta vardt också Rasches erfarenhet i Bremen, där han hade att framställa särskilda propositioner; ett svall af komplimenter, som möjligen voro uppriktigt menade, bemantlade ofullständigt afslaget.[1] Att Johan Fredrik genom Luntzman låtit framföra sin hjärtliga åstundan, att hans systerson »vore allreda här på den tyske boden», och sin begäran, att denne måtte bevaka hans intresse vid underhandlingarna i Danzig — allt detta betydde ingen större vinning, ty om också ärkebiskopen nu var »såra disgusterad och malcontent» med anledning af kejserliga öfvergrepp, så var han dock knappt annat än »en fångader herre».[2] Redan är nämndt, att Anders Svensson från början misströstade om möjligheten att åstadkomma meningsbyten med de kejserliga. Ej heller för städernas utskickade hade han funnit lämpligt att antyda krafvet på den wismarska hamnens desarmering (s. 270), allra helst som han inhämtat, att det därvarande sjöfolket hoptals deserterat med påföljd att flottan låg oskadliggjord.[3]

Hade hansans skrifvelser till kejsaren och konungen af Danmark af händelseutvecklingen gjorts betydelselösa och öfverflödiga, så kunde dock, det var ej uteslutet, deras framställningar öfva intryck i Berlin och Dresden. Tyngre än alla yttre tillskyndelser vägde emellertid här mer närliggande politiska hänsyn, vare sig framdrifvande förhoppningar eller tillbakahållande betänkligheter.

Inför faran för ett fredsbrott, som måste ställa kejsarens uppskrämda och undfallande vasaller inför ett framtidsdigert afgörandes alternativ, hade Brandenburg och Pommern nu gjort gemensam sak, låt vara att Georg Vilhelm alltjämt icke kunde helt frigöra sig från sin tvekande, kraftsplittrande taktik. Ett vittnesbörd om, att hertig Bogislavs upprepade uppfordringar i längden verkat, utgjordes af det planlagda samarbete, som i februari ägde rum mellan pommerska och brandenburgska depu-

---

[1] *Bippen* II, s. 357. Rasche skulle också söka stifta endräkt mellan Johan Fredrik och staden Bremen. *Wittich* Magdeb. Geschichtsbl. 1898, s. 255.

[2] Anders Svensson till konungen den 13 mars.

[3] Till konungen den 30 jan.

terade, hvilka med korta mellanrum besökte den svenske rikskanslern i Elbing för att förorda underhandlingar med de kejserliga och efter råd och lägenhet afstyrka en svensk landstigning på pommerska kusten. Utgångspunkten var för pomraren Filip Horn liksom för brandenburgaren Knesebeck, som infann sig kort efter denne, planen på vapenhvila vid Stralsund intill dess hufvudförhandlingar komme å bane; båda trodde de sig kunna försäkra, att på den kejserliga sidan förefanns ifver härför, och båda ville finna tvistens lösning i den svenska besättningens aflägsnande från Stralsund. Skedde detta, framhöll Horn, och inlades i stället pommersk, brandenburgsk och hanseatisk garnison i staden, så vore Sverige tryggadt, Pommern och Brandenburg befriade från inkvarteringarnas tunga och Östersjöstäderna hvad de fordom varit: fredliga hamnar. Men Oxenstierna trodde alldeles icke på dessa framtidssyners vederhäftighet, och Horn hade intet uträttat, när han uppfordrade brandenburgarna att taga vid för att söka föra stilleståndstanken närmare sitt förverkligande.[1] Knesebeck bragte det icke längre. Rikskanslern affärdade förslaget om vapenhvila som föga nyttigt och praktiskt svårutförbart och betviflade, att det ifrågasatta garnisonsbytet skulle lända till någon säkerhet; det skulle blott bli ett tryckande besvär för vederbörande själfva. Han ville visserligen ej uttala sig närmare utan rådde till direkta framställningar hos konungen, hvilken ensam hade öfverblick öfver situationen, en moderator pacis et belli. Han ville hvarken inge eller borttaga hopp, hvarken bestyrka eller förneka möjligheten af snart stundande landgång i Pommern. Men han meddelade samtidigt, att Danmark erbjudit sin interposition, och underströk sin herres redobogenhet till en fred, som grundade sig på »beständige Mittel». Om sådana reellt betryggande villkor kunde föreslås, då först funnes utsikter att vinna något resultat, ty genom öfvertalningar enbart skulle Gustaf Adolf aldrig samtycka till att släppa Stralsund, den stad, som vore viktigare än någon annan på hela tyska kusten. Så länge den befunne sig i Sveriges hand och örlogsflottan kryssade i sjön, kunde riket känna sig tryggt. Af

[1] Horn till Knesebeck, Elbing den 10 (20) febr. 1630. Rep. 24, c 1, Berlin. Jfr Axel Oxenstierna till konungen den 11 febr., *OSB* I, 5, s. 87—89.

intet värde vore en uppgörelse, som lämnade kejsaren öppet att efter behag på nytt öfversvämma kusten: »Wer kann irati victoris manus halten?» Ständerna vid Östersjön måste återinsättas i sina forna fria villkor, de tyska furstarna måste bringas att inse, att kejsaren utpinade dem med truppomsorger för att förtaga deras kraft, och att det kejserliga ediktet obevekligt komme att fullföljas.[1] — De goda herrarna i Pommern och Mark plågades nog, efter hans förmenande, af sitt förnedrade tillstånd men kände ej de rätta botemedlen däremot.[2]

Filip Horn hade emellertid föreslagit, att kurfursten — han befann sig nu i Preussen — i egen person borde sammanträffa med rikskanslern, och en inbjudan härtill hade öfverbringats till denne af Knesebeck. Halft ovilligt infann sig Oxenstierna hos sin furstlige värd i Preussisch-Holland. Som man kunnat förutse ville Georg Vilhelm sondera den svenske guvernörens uppfattning om utsikterna till fred med kejsaren. Ännu mer lade han sig dock vinn om att låta påskina sin egen förhoppning om en allmän fred i Tyskland och styrka den med iakttagelser eller förmodanden rörande kejsarens hållning. Wallenstein sades ha fått befallning att taga afsked, att inställa sina värfningar och draga sitt folk från Magdeburgs och Halberstadts stift; därjämte hade man tagit under öfvervägande de mecklenburgska hertigarnas restitution. Oxenstierna slöt i sitt stilla sinne, att kurfursten antingen låtit föra sig bakom ljuset eller ville utspörja, om hans svenske svåger ämnade gå öfver till Pommern.[3] Några formliga förslag framställdes i detta sammanhang ej under samvaron; dock gjordes af Georg Vilhelm en framställning, som medelbart anknöt sig till Sveriges förhållande till kejsaren. Den rörde projektet att omdana det svensk-polska stilleståndet till en »evig» fred eller att åtminstone afsevärdt utsträcka den tid, för hvilket det ägde kraft.[4] I denna fråga hade redan åtskilliga

---

[1] Knesebecks relation om förhandlingarna med Oxenstierna, Elbing den 12 (22) febr. 1630. Rep. 24 c 1. Berlin. Jfr rikskanslern till konungen den 15 febr., *OSB* I, 5, s. 103—104.

[2] Till Camerarius den 6 mars, *ibid.* s. 153.

[3] Till konungen den 28 febr., *OSB* I, 5, s. 144.

[4] *Ibid.* s. 132.

uppslag varit å bane, och en utvikning blir nödvändig för att klargöra dess läge.

Vid uppgörelsen med Polen hade spörsmålet om en »hufvudtraktat» måst ställas på framtiden till följd af de uppenbara farorna för de tillfälligt kufvade motsatsernas skärpning, därest en slutgiltig formel skulle genomdrifvas. Gustaf Adolf hade emellertid, när han före underhandlingarnas fullbordan reste hem, låtit rikskanslern veta, att nya konferenser om en evärdelig fred lämpligen kunde föranstaltas i Lybeck den 1 augusti 1630.[1] Till besvikelse för särskildt den engelske ambassadören, hvilken gärna sett en verklig fred och ej blott stillestånd, inflöt i Altmarkstraktaten inga bindande bestämmelser därom, hvaremot det lämnades fritt för kejsaren och Baiern, Spanien med dess nederländska besittningar, Danmark, Holland och Siebenbürgen att biträda stilleståndet. I hög grad intresserad i frågan hade Georg Vilhelm i november låtit Knesebeck förhöra sig hos Axel Oxenstierna rörande Sveriges ställning till den påtänkta kongressen. Denne inhämtade då, att Gustaf Adolf icke komme att acceptera Danzig eller Stettin som förhandlingsort men gärna såge Hamburg eller ännu hellre Lybeck utses därtill, och att han skulle vägra att godtaga kejsar Ferdinand som medlare, hvaremot han ej hade något emot, att kurfurstarna af Baiern och Sachsen mötte å motpartens vägnar; själf skulle han möjligen utse Danmark och generalstaterna.[2] Med detta besked åtnöjde sig den brandenburgska diplomatien för ögonblicket. I Wien hade emellertid anslutningsklausulen, för hvilken en frist af fem månader var stadgad, tagits i tillbörligt öfvervägande. Rikshofrådet afstyrkte visserligen att med anledning däraf vidtaga några mått och steg från kejserlig sida, motiverande denna sin mening därmed, att kejsaren ej hade befunnit sig på krigsfot med Sverige utan blott uppfyllt sina förbundsåligganden genom den Polen lämnade trupphjälpen.[3] Denna ståndpunkt blef dock ej kejsa-

[1] Konungen till rikskanslern den 8 sept. 1629, *OSB* II, 1, s. 515.

[2] »Summa desjenigen, was zwischen dem schwedischen Reichskanzler und dem kurfurstlichen Deputirten verhandelt worden vom 7. Nov. Anno 1629.» Rep. 9, 5 q, Berlin.

[3] *Gindely,* Maritime Pläne s. 52.

rens; redan i oktober riktade han till Sigismund en hemställan om att tyska riket och österrikiska huset måtte inbegripas i stilleståndet.[1] Exemplet följdes af Maximilian af Baiern. I februari 1630 mottog rikskanslern underrättelser härom från polska kansliet, samtidigt med att Roe och Georg Vilhelm förde på tal möjligheterna af en definitiv uppgörelse. Oxenstierna iakttog en misstänksam försiktighet, då han var öfvertygad om att Polen vidtalats af kejsaren att söka uppehålla Sverige. Han besvarade de polska brefven med förbehållsam artighet, dolde icke, att anslutning under så sväfvande former knappt skulle båta något, och hänsköt hela afgörandet till konungen. Hans begäran att få veta preciserade villkor för kejsarens tillträde till freden förde gifvetvis icke till någon klarhet[2], och Gustaf Adolf, varskodd om förhandlingarna, fann tanken »alldeles onyttig» och befallde kanslern att till hvarje pris undvika dess förverkligande.[3] Frågans af konungen påbjudna afveckling underlättades af Roes tvifvelsmål angående medlarnas villighet att förmedla svenska kraf på fullkomlig »renuntiation» från Sigismunds sida[4] liksom af bristande öfverensstämmelse i afseende på förhandlingsorten: polackerna önskade nämligen hvarken Hamburg eller Lybeck. Så rann det hela ut i sanden, ehuru det uppgafs, att polska riksdagen redan utsett kommissarier [5]

Väl skulle Georg Vilhelm af Brandenburg ännu en gång uppträda till förmån för en fastare svensk-polsk uppgörelse (s. 386). Han måste dock inse, att på denna väg föga eller intet stod att vinna. Af Knesebecks och Horns konferenser med Oxenstierna hade endast så mycket med full säkerhet framgått, att utan direkta hänvändelser till svenske konungen intet kunde uträttas, hur ovisst äfven resultatet af dylika måste te sig. Förnyade

[1] *Klopp* III, 1, s. 403

[2] Om den polska hänvändelsen se *OSB* I, 5, s. 87, not. 2 och 3. — Oxenstierna till Zawadsky den 1 och 5 febr., *ibid.* s. 64 och 69. Till Zadzik den 6 febr. och 1 mars, *ibid* s. 71—72, 149—150. Till konungen den 11 febr., *ibid.* s. 132—134.

[3] Memorial den 8 april § 14, *OSB* II, 1, s. 582.

[4] Memorial för Grubbe den 15 mars, *OSB* I, 5, s. 172.

[5] Nicodemi till Anders Svensson den 10 jan. (koncept). Skrifvelser till kanslitjänstemän.

förfrågningar från den rådlöse Bogislav ingingo alltjämt: borde ej Brandenburg och Pommern i förening afsända en legation till Sverige för att afstyra expeditionen till Tyskland? Hur skulle hertigen förhålla sig inför de kejserligas hot att mot hans vilja besätta passen Gartz och Greiffenhagen?[1] Hansestädernas skrifvelse väntade svar. Sådan var ställningen, när Georg Vilhelm återkom till sin hufvudstad. Följde så i mars upprepade öfverläggningar i geheimerådet angående förhållandet till Sverige. Man dryftade lämpligheten af att kurfursten antingen ensam eller, som pomrarna föreslagit, i förening med dessa skulle afsända en ambassad till Stockholm. Som ett skäl att ej göra det åberopades, att Danmark veterligen redan erbjudit sin medling och fredskonferenser beramats, hvarför förslag vid sidan af dessa tilläfventyrs ej skulle ha framgång. Om emellertid beskickning skulle utgå, måste syftet vara att förmå konungen inställa tåget och i stället gripa till förhandlingar, hvarvid det kejserliga folkets utrymmande af Pommern och Mark borde genomdrifvas. Den stora frågan var, om kurfursten skulle erbjuda Sverige sin medling. Härtill hade ju redan under hösten beredvillighet antydts (s. 243), men intet steg hade därutöfver tagits. Schwarzenberg gillade i princip kurfurstens interposition, hvilken af honom antogs öfverensstämma med kejsarens önskan. Men han rådde till att först konferera med Dohna, som bebådat sitt uppehåll i Berlin på resan till Danzig, och att inhämta Johan Georgs mening, för den händelse han vore benägen att uppträda som medlare. Äfven Götz och Knesebeck höllo rådligast vara att handla i samråd med Kursachsen; den förre ansåg, att kurfursten borde söka få hela den öfre sachsiska kretsen att erbjuda medling, och uttalade f. ö. en tämligen stark misstro mot Danmark. Kurfursten resolverade, att svaret till hansan och öfver huvud hvarje beslut i frågan skulle uppskjutas, till dess Dohna ankom-

---

[1] *Gebauer*, Kurbrandenburg und das Restitutionsedikt 1629, s. 71. Enligt G. skulle de pommerska framställningarna gjorts först efter kurfurstens resa till Annaburg; geheimerådsprotokollet den 16 mars (se nedan) visar, att den gemensamma beskickningen satts i fråga redan under hans närvaro i Berlin.

mit och de två protestantiska kurfurstarna personligen dryftat saken.[1]

Denna redan aftalade sammankomst skulle ge klarhet därutinnan, om brandenburgaren och sachsaren skulle kunna enas till gemensamt uppträdande gent emot restitutionsediktet. Den skulle också afgöra, om deras vägar skulle förenas inför den nordiske konungens hotande inblandning. I midten af april möttes kurfurstarna med sina geheimeråd på slottet i Annaburg. Bland Georg Vilhelms egna rådgifvare stod striden hård: Schwarzenberg verkade energiskt för att hans herre skulle infinna sig i Regensburg; hans åsikter afspeglades också i en till Kursachsen riktad uppfordran att som kretsöfverste erbjuda Sverige sin medling med kejsaren, förtydligad med förklaringen, att kurfurstarna i händelse af uteblifven framgång för dessa sträfvanden ville göra sin plikt, utan hänsyn till de mecklenburgska hertigarnas sak. De sachsiska herrarna funno sig emellertid icke kunna tillstyrka detta förslag. För freden i riket hade en separat öfverenskommelse med Sverige intet värde, och så länge man icke hade vetskap om hur kejsaren skulle upptaga saken, vore ett medlingsanbud alltför djärft. Brandenburgarna läto slutligen yrkandet falla, liksom de äfven i öfrigt frånträdde de flesta af sina specialkraf. De hade visserligen förlorat slaget, men nederlaget träffade hårdast den kejserligt sinnade Schwarzenberg, som djupt måste känna obehaget af att Georg Vilhelm liksom Johan Georg uteblef från kurfurstedagen.[2]

Brandenburg var nu hänvisadt till att handla på eget bevåg. Tanken på medling fick förfalla; det stannade vid beslut om beskickning till Gustaf Adolf, hvarom närmare i ett senare sammanhang (s. 386). Då Pommern redan tillrådts att på egen hand affärda en ambassad till Sverige[3] och snart nog satte detta i verket (s. 380), kommo de två riksständer, som omedebarast hotade

[1] Geheimerådsprotokoll den 16 mars 1630. Rep. 21, 127, Berlin. — Vid sammanträdet två dagar senare gjorde sig Schwarzenberg till försvarare af de kejserliga truppinkvarteringarna: de behöfdes enligt hans mening med hänsyn till faran från Sverige.

[2] *Gebauer,* a. a. s. 72—89.

[3] *Ibid.* s. 71.

af det svenska ingripandet, starkast spjärnade mot detsamma, att uppträda på skilda men jämnlöpande linjer. Utan något positivt program, villrådigt och isoleradt, gick Berlinkabinettet omhvälfvande händelser till mötes. För Dohna tedde sig visserligen vid besöket i Berlin ställningen sådan, att han trodde sig kunna karaktärisera stämningen som »gut schwedisch», Schwarzenberg naturligen undantagen.[1]

Inför Brandenburg ådagalade Johan Georg en spelad okunnighet om den svenska politikens syften. Han begärde närmare underrättelser, »weil Schweden sich movirte, wohin er sich wende».[2] Detta ledde icke heller till gemensamma rådslag mellan kurfurstarna. Efter Annaburg afstannade för en tid meningsutbytet dem emellan rörande Gustaf Adolfs företag och föresatser.[3] Om Johan Georg trots Sadlers meddelanden sväfvade i ovisshet på någon punkt, torde dock denna ovisshet ha ytterligare förminskats, när han ännu någon tid före den svenska landstigningen mottog ett nytt förtroligt budskap från Gustaf Adolf. Såsom vi sett hade Bernhards af Weimar förhandlingar i Dresden (s. 298) ingifvit denne det förhastade hoppet, att kurfursten skulle kunna vinnas för en beslutsammare politik. Innan det definitiva beskedet på Bernhards förslag skingrat denna optimism, begaf sig hertigen via Lybeck[4] och Hamburg till Holland för att med prinsen af Oranien dryfta ställningen. Då träffade han i Hamburg Rasche och förtäljde för honom, att en märklig omkastning i kurfurstens politik tycktes förestå; denne, som aldrig förr velat låna sitt öra åt dem som yrkade på aktivitet, lyssnade nu intresseradt till förslagen och ansågs af Bernhard redan vunnen för ett kraftfullare uppträdande. Hertigen yppade den starkaste tillgifvenhet för Gustaf Adolf, hänvisande till sina

---

[1] Dohna till Eggenberg (?) den 13 april, Forschungen zur brandenb und preuss. Geschichte, XIII, 2, s. 228.

[2] Geheimeprotokoll den 3 maj, Rep. 21, 127, Berlin.

[3] Johan Georg uttryckte för också Wilmersdorf, som den 30 juli hade audiens för honom, sin förundran häröfver. Relation den 6 aug, Rep. 41, 13 a, Berlin.

[4] Den 26 april besökte han Adolf Fredrik, som antecknat: »Habe allerlei mit ihm geredet». Meckl. Jahrbücher 12, s. 99.

förbindelser med Falkenberg.[1] Tvenne af Bernhard rekommenderade personer, majoren Trotz och kaptenen Steinbach, begåfvo sig genast till Sverige.[2] Gustaf Adolf torde ej utan undran ha mottagit de underrättelser, som de bringade, så bjärt afstickande mot Sadlers slutliga erfarenheter. Han har emellertid ansett det mödan lönt att ännu en gång sätta sig i förbindelse med Johan Georg. Steinbach sändes till Dresden[3], medförande uppdraget att för kurfursten tillkännage konungens åstundan att få erfara, hur Sachsen komme att ställa sig, om en svensk armé uppträdde på Tysklands jord för att häfda allmänna protestantiska intressen. Vore kurfursten gunstigt stämd mot detta ingripande, ville konungen sända ett ombud till Dresden, uppträdande inkognito som jägare, för att underhandla om gemensamma steg.[4] Steinbach utförde sitt värf, hvilket emellertid af allt att döma icke rönte någon som helst påföljd. Och snart nog måste äfven hertig Bernhard ha erfarit, att han varit fullkomligt desorienterad.

Med Johan Georgs vägran att uppträda som medlare undanrycktes det främsta stödet för de tyska riksständer, hvilkas trängtans käraste föremål varit organiserandet af en protestantisk fredsaktion, åsyftande att afhålla Sverige från dess inblandning. Det blef nu endast spridda och kraftlösa diplomatiska framstötar från Pommerns och Brandenburgs sida. Men mot dessa vanmäktigt iscensatta och fruktlöst aflupna försök stodo starkare viljor, de där med all makt sträfvade att indraga Sverige i kriget. Äfven de tycktes dock möta hinder.

Redan från början hade ju Gustaf Adolf insett, att den beramade underhandlingens lämpliga antydande kunde utöfva på-

---

[1] Rasche till konungen den 3 maj. Rasche hade äfven från andra håll (genom Aitzema) uppgifter om ett omslag i Dresdenhofvets hållning. *Wittich* i Magdeb. Geschichtsbl. 1898, s. 249.

[2] Rasches rekommendationsbref för dem den 3 maj.

[3] Trotz åter kvarstannade tydligen i Stockholm, hvarifrån han synes ha sändt underrättelser till hertig Vilhelm af Weimar. Med all säkerhet är han nämligen den militäre korrespondent, hvars bref af den 30 maj, 13 juni och 7 aug. anföras af *Wittich* Magdeburg, s. 213 not 2, s. 267 not 3, s. 582.

[4] »Diesen Zettel hat einer von Steinbach, so beim König in Schweden gewesen, übergeben.» Odateradt, Dresdenarkivet. Afskr. i E 379 H, Uppsala.

tryckning på alliansifrarne. Det var så godt som uteslutande Frankrike, det här gällde; väl brast för Roe hvarken ifver eller tillförsikt, och antydningar om formliga alliansvillkor gjordes äfven af honom[1], men hans regering lämnade honom i sticket. När förhandlingarna om ett förbund med Frankrike återupptogos i februari 1630, voro utsikterna så till vida gynnsammare, som Charnacé nu bekommit fullständiga instruktioner från sin regering (s. 275). Arten af dessa bådade emellertid ingen säker framgång, såsom sändebudet också genast hade klart för sig. Det skulle vid debatterna i Västerås visa sig, att ej blott de i utsikt ställda subsidierna — i svenskt mynt motsvarande 250,000 rdr årligen — vållade hinder. Uppfattningen af det tyska uppgörelseprogrammet (s. 229) divergerade i viktiga punkter. Då Frankrike ej blott ville tillförsäkra ligan och Baiern neutralitet utan äfven öfverlåta Kurpfalz för framtiden åt Maximilian, motsatte sig Charnacé namngifvandet af de tyska furstar, för hvilka återställelsekrafvet ägde tillämpning, och gjorde af undseende för restitutionsediktet svårigheter beträffande den paragraf, enligt hvilken brott mot kejsaren och riket skulle sonas med böter efter kurfurstars och öfriga riksständers dom. Äfven afböjde Charnacé att i förbundsinstrumentet särskildt beröra Stralsund. Tyngst torde dock ha vägt den fullständiga klarhet som under förhandlingarna vanns beträffande Frankrikes bristande redobogenhet att binda sina händer i afseende på krig eller fred med kejsaren. Väl gjordes från svensk sida mycket betydande eftergifter genom en allmännare och mer sväfvande affattning af programmet i fråga; nu var det subsidiesumman, af Charnacé i sakens intresse på eget bevåg höjd till 300,000 rdr, som blef den stjälpande tufvan. På denna punkt strandade förhandlingen. I valet mellan »tre tunnor guld» och Danzigkonferensen kom den senare, trots sina mångahanda förbehåll, icke till korta. Under debatterna med Charnacé utspelades från svensk sida den aftalade fredstraktaten, medan den franske diplomaten i sin tur framhöll, att kejsaren ingalunda ville bevilja Sverige en anstän-

---

[1] Axel Oxenstierna till konungen den 28 febr. 1630, *OSB*, I, 5, s. 134—136.

dig, än mindre en verkligt betryggande fred.[1] Om dessa satser icke med bibehållen öfvertygelsetrohet kunde motsägas af svenskarna, gällde dock deras misstro ej blott kejsaren: den gällde äfven Frankrikes italienska politik. Gustaf Adolf skref till Oxenstierna, att han ej ansett subsidiebudet locka till ett afstående från alla förhandlingar med kejsaren och till ett tillspillogifvande på förhand af hvarje utsikt att få fredslugn, »hvar icke längre, dock på några år tillgörende». Då konungen så nämner kejsarens svårigheter på andra fronter, i Italien och Ungern, såsom ägnade att främja en sådan fredlig afveckling[2], har han säkert tänkt sig denna betingas af de tilläfventyrs större utsikterna för det svenska fredsprogrammets realiserande. Hvad här föreligger är följaktligen ej mer än en oviss eventualitet, som i sig själf svårligen kunde bringa hans länge och grundligt genomtänkta plan att svikta.

Som andra skälet att afslå det franska anbundet nämner konungen i nyssnämnda bref den förblifvande fördelen af alliansintressenternas ifver att med namnet Danzig inför ögonen hindra Sverige att ej göra allvar af kriget. Detta motiv har efter Charnacés afresa alldeles icke förlorat sin innebörd. Alltjämt stod Frankrike främst bland de makter, som ville binda Sverige vid kriget, och om något afslitande af förbindelserna var på ingendera sidan fråga. På den svenska ville man också icke spänna bågen för högt. Lars Nilsson, som i slutet af mars befullmäktigades för en ambassad till Frankrike och nya förbundsförhandlingar, skulle sålunda för konung Ludvig framhålla, att Gustaf Adolf icke kunnat annat än antaga medlingen.[3] Charnacé hade på nytt begifvit sig till Danmark, beredd att ligga i overksamhet en eller två månader men besluten att på nytt uppsöka konungen, så snart denne gått öfver till Tyskland.[4] Något tvifvel på att expeditionen skulle komma till stånd hade man alltså ej lyckats inge honom. I grunden gällde ej heller frågan blott landstigning i Pommern utan vapenbrödraskap eller vasalltjänst

[1] Jfr *Weibull* s. 26 ff., s. 79—84.
[2] Den 24 mars, *OSB* II, 1, s. 572—574. Om dateringen se s. 363 not 1.
[3] Tillägg till instruktion för Lars Nilsson den 24 mars. Tysk lat. reg. 1630.
[4] Fegræus till Oxenstierna den 30 mars.

i den strid mot Habsburgs, som Richelieu ville frambesvärja, änskönt han för Frankrikes del säkerligen ännu mindre än Gustaf Adolf för Sveriges uteslöt en uppgörelse med fredsmedel. Den nordiske konungens föraning af de tendenser i Frankrikes politik, som kort därpå skulle framträda i Regensburg, förklara väsentligen hans vägran att spränga broarna bakom sig och förplikta sig till en kraftmätning, i hvilken han snart nog skulle kunna stå ensam.[1]

Om de kejserliga politikernas slutsatser beträffande planerna i motståndarelägret hållit streck, så skulle mellan Holland och Sverige ha existerat ett nära politiskt samband. Det var en synvilla, skapad af afståndet, och en uppfattning, som lätt nog underhölls af den vetskap man ägde om den allestädes verksamma franska diplomatien, hvilken i Haag stod inför uppgiften att skapa en stridfront ej blott mot kejsaren utan äfven, omedelbarare, mot Spanien. Ty Holland begynte tröttna på fejden, och Spanien, som tycktes äga utsikter att kunna bilägga sitt sjökrig med England — freden följde ju ock vid årets slut — måste bindas på så många gränser som möjligt. Richelieus utsände lyckades äfven på försommaren åvägabringa ett franskt-holländskt förbund. Dessförinnan hade bland de holländska ständerna ifriga rådplägningar om stillestånd med Spanien ägt rum; majoriteten af de inflytelserika städerna önskade nämligen ett sådant; undantagen representerades i hufvudsak endast af Haarlem och Leiden.[2] I jämnbredd härmed diskuterades gifvetvis förhållandet till kejsaren och tyska riket. Ställningen var i sanning egendomlig. Generalstaternas trupper höllo stora sträckor af rikets gränsmarker militäriskt besatta, medan tyska styrkor i sin tur trängt in på holländskt område. Ej underligt, om af kejsaren Hollands beslut misstänktes kunna bli synnerligen vidtutseende, då ju den nyligen åt Spanien gifna handräckningen antogs ha vidgat klyftan afsevärdt; äfven förspordes uppgifter om stundande anslag från holländsk sida mot Kölns ärkestift.

---

[1] Att det talades om att Richelieu i hemlighet förhandlade med kejsaren inrapporterades af Camerarius redan vid årets början. Till Oxenstierna den 5 (15) jan. Jfr äfven det föregående s. 309.

[2] Camerarius till rikskanslern den 18 (28) febr. 1630.

Hvad var i ett sådant läge förklarligare, än att man på kejserligt håll förutsatte tillvaron af intima förbindelser mellan Oranien och generalstaterna å ena sidan, det krigsberedda Sverige och de beträngda tyska ständerna å andra sidan? Härom vittna det ofvan omtalade, Holland tillskrifna krigsprojektet (s. 309 ff.) och Pappenheims uppdrag till hansestäderna (s. 341). Att prins Henrik ej försmådde att bevara känningen med rikets protestanter var endast naturligt; att han till en viss grad lyssnat till förslagen om samverkan, följer ju af hans förbindelse med Bernhard af Weimar (s. 298, 350), liksom utgången af hessarnas förhandlingar i Holland åter visar, att han icke ville drifva dessa diskussioner till ett afgörande (s. 298). I själfva verket torde ock vid årsskiftet beslutet att gentemot Tyskland upprätthålla Hollands neutralitet ha varit stadgadt. Ett vittnesbörd härom är, att gesanter nu afsändes till såväl ärkebiskopen af Köln[1] som till Wallenstein och Tilly. Det blef äfven denna gång Voppe van Aitzema, som fick uppdraget att förhandla med generalerna, föreslå neutralitet och betyga Oraniens intresse af god grannsämja.[2] Det mottagande han rönte hos dem vittnade bäst om, hur misstrodda hans principaler voro. Tilly lät honom förstå, att de holländska neutralitetsbegreppen visat sig föga värda. Han anspelade äfven på planer, som tydligen nära sammanhänga med det nyssnämnda kvasiprojektet, anklagade generalstaterna för att i angreppssyfte korrespondera med Frankrike, för att egga Sverige till landstigning på Östersjökusten — till hvars underlättande man sades ha beviljat konungen förfogandet öfver en del tullar — och för machinationer hos hansan. Aitzema försäkrade, att allt detta vore lösa påfund, utspridda af illvilliga tungor.[3] Besöket hos Wallenstein i mars synes ha haft ett likartadt förlopp. Generalen anslog sitt kända högmälta dundermanér, hotfullt an-

---

[1] Kristoffer Dohna var först utsedd härtill; senare utsågs i hans ställe Vosbergen. Camerarius till rikskanslern den 29 dec. 1629, 5 jan., 1 och 15 mars 1630 (g. st.)

[2] Anders Svensson till rikskanslern den 14 jan., Camerarii anförda bref af den 29 dec. — Instruktionen hos *Vreede* I, bil. s. 94—99. — *Droysen* (Gustaf Adolf II, s. 55 ff) har i sin framställning låtit Aitzemas förhandlingar våren 1629 och våren 1630 flyta i ett.

[3] *Aitzema* III, s. 31—32.

tydande, att kejsaren numera förfogade öfver ej mindre än 170,000 man.[1] Agenten torde emellertid i hufvudsak ha nått sitt mål; Camerarius drog genast den slutsatsen, att någon holländsk inblandning i Tyskland nu mindre än någonsin kunde komma i fråga.[2] Redan förut hade man trott sig märka en förändring i Aitzemas hållning; nu efter återkomsten till Hamburg tycktes han mer och mer luta öfver åt den kejserliga sidan. Säkerligen ej utan afsikter att dämpa de svenskvänliga strömningarna inom hansan var det som han inskärpte, att Holland icke komme att reflektera på någon allians med Sverige.[3]

Uppgiften ägde sin riktighet, dock med vissa förbehåll. Något subsidiärt stöd åt Sveriges tyska fälttåg var numera knappast allvarligt på tal. Därtill var oförenligheten i uppfattningar alltför stor. Till alla föregående klagopunkter mot Sveriges förfarande hade nu sällat sig vreden öfver dess nya tvister med Danzig (s. 331). Stort var missnöjet öfver de höga sädespriserna, hvilka tillskrefvos det svenska besittningstagandet af Preussen, denna forna »verkliga kornbod», som nu undanryckts den holländska handelns intressesfär. Planer voro uppe att öfverge den gamla marknaden och gå till en ny, och liksom tidigare riktades tankarna på Rysslands tillgångar. På nytt sändes deputerade till Ryssland, hvilka jämte sina merkantila värf skulle inskärpa för storfursten faran af Sveriges utvidgningspolitik i Östersjön och allvarligt afråda honom från den aggressiva politik mot Polen, som den svenske konungen på goda grunder ansågs önska (s. 312 ff.)[4]. Å andra sidan höjdes röster mot en politik, som fruktades ge de gamla handelsdomänerna Sverige till pris. Genom att kringgå denna makts sträfvanden och ej bjuda dem spetsen skulle nämligen, heter det i en samtida ströskrift, dörrarna öppnas på vid gafvel för Sveriges absoluta monarki i Norden, hela Preussen, Danzig inbegripet, spelas öfver i dess hand och Nederländerna i längden röna den största fara. Försutte man

[1] *Wittich* Magdeburg s. 217 not 6.

[2] Till rikskanslern den 15 (25) mars.

[3] Anders Svensson till konungen den 14 jan., 10 april och 5 juni.

[4] Axel Arnefelt till Kristian Friis den 27 april. Holland B 1607 — 40. RA, Köpenhamn.

tillfället, blefve det senare svårt att rycka klubban ur Herkules' hand.[1] Dessa stämningar präglade de förhandlingar, hvari Sveriges diplomater deltogo. »Regnant tantum ambitio et avaritia», skref Camerarius i full förtviflan.[2] Dennes ställning var rent personligen synnerligen obehaglig, sedan uppsnappade och dechifferade bref röjt hans temperamentsfyllda utlåtelser om generalstaternas statskonst, och den hetlefrade Falkenberg — han reste kort därpå hem till Sverige — var likaledes mångenstädes illa liden; det blef en stor skandal, när han vid ett gille i Amsterdam handgripligen tuktade en patricier, som kallat konungen af Sverige för en skälm.[3] Under sådana misshälligheter återupptogos förhandlingarna om ett svenskt-holländskt förbund, hvilka nu inkränktes till att afse förnyandet af 1614 års allians. Det visade sig snart, att äfven detta blygsammare program inneslöt hårdslitna meningsstrider, i det att holländarnas yrkanden på tullfrihet i Preussen icke förde till sådana eftergifter, som de påkallat, hvarför också hela diskussionen i sinom tid inställdes.[4]

Mot dessa förhandlingar hade danske amdassadören i Haag, Axel Arnefelt, efter bästa förmåga anlagt kontraminor.[5] Att han sökte sammansvetsa Danmark och Holland till motstånd mot Sveriges Östersjösträfvanden var ingen hemlighet för Camerarius och blef för honom, som bragts att se enda räddningen undan det holländska öfvermodet i en försonlig politik gent emot Danmark, en besvikelse.[6] Arnefelt verkade äfven för att göra Sveriges tyska fälttåg så impopulärt som möjligt. Hans instruktion föreskref honom att inpränta, att det nya krigshotet kommit att stå de tyska protestanterna dyrt, alldenstund kejsaren däraf förorsakats hålla sina arméer kvar i Tyskland, trots de goda för-

---

1 »Grüntlicher Kegenbericht von wahren Remedio der gegenwertiger Theurung am Getreidig in Niderlandt und was bey der Musscowischen Handlung zu bedencken sey. Gedruckt im Jahr 1630.» Aftryck hos *Forstén* Akti i pisma II, s. 104—116.

2 Till rikskanslern den 17 (27) maj.

3 Arnefelt till Friis den 17 april, 27 maj och 15 juni.

4 *Schybergson,* Sverige och Holland s. XCVII—XCVIII.

5 Arnefelt till Friis den 15 juni.

6 Camerarius till rikskanslern den 19 (29) april och 3 (13) maj.

hoppningar man kunnat hysa om deras fjärmande till följd af furstarnas krafvomål.[1]

Så småningom hade Sveriges forne förbundne glidit bort från samarbetet. Det föreföll, som om Danmark skulle behålla terrängen. Den intressegemenskap, som ändock fanns i afseende på Tysklands politik i dess stora hufvudlinjer, tycktes ha gått i moln. Det tillhörde en tid, som faller utom vårt ämnes gräns, att upplifva densamma till en viss grad.

---

[1] Instruktion för Arnefelt den 5 febr. 1630. Afskrift af Hallenberg, E 356, Uppsala.

ÅTTONDE KAPITLET.

I mars 1630 reste den nye danske agenten i Stockholm, Pros Knudsen, genom de syd- och mellansvenska bygderna till Västerås och Stockholm, där Gustaf Adolf nu växelvis vistades. Med skärpt intresse har den främmande diplomaten iakttagit hvad som mött honom på hans väg, om ock hans blick naturligen ej i allo varit den opartiskes.

Soldaternas durchmarscher lade beslag på böndernas hästar och hindrade hans färd. Allmän mönstring af det utskrifna krigsfolket förestod, och öfverallt i köpstäderna lågo nyvärfvade trupper inkvarterade. I stor skala lät konungen brygga och baka till flottans utrustning, ty han sades frukta, att de kejserlige skulle hinna först i sjön, och ville förekomma dem. Pest och blodsot rasade ute i bygderna. De stora skatterna tyngde allmogen. »Landit er hel forarmit och temmelig desperat». I Västerås, där Gustaf Adolf vid hans audiens frambar sitt tack för konung Kristians medlingssträfvanden, i det han uttryckte sitt hopp att de kejserliga omsider måtte upphöra med sin »landsplundring» och bekväma sig till hederlig fred, stannade Knudsen och hans följeslagare, förutvarande danske agenten Erik Krabbe, icke särdeles länge, helst som hvarken härbärge, mat eller öl stodo att få och främlingarna därför tvungos anlita officerares gästvänskap. Förhandlingarna med Charnacé hade just gått i sär; man talade om, att konungen skulle inställa ytterligare värfningar i afvaktan på Frankrikes hållning. Knudsen kunde ej märka, att förberedelser gjordes för härens utskeppning. Bland officerarna yttrades tvifvel, om armén verkligen skulle föras till Tyskland, ja somliga trodde sig veta, att alla krigsföretag skulle

inställas. Konungen själf åter hade en morgon vid taffeln efter brytandet af posten från Hamburg meddelat det församlade krigsbefälet, att Wallenstein nu afsatts som general, »och att det var visst».

Det spända förhållandet till Danmark gjorde agentens ställning tämligen ömtålig. Väl meddelade mecklenburgaren Marwitz (s. 282), att konungen för honom kraftigt vederlagt alla rykten om att rustningarna i landet gällde ett angrepp på Danmark, med hvilket rike Sverige endast sökte uppriktig vänskap.[1] Men efter hand blef stämningen mer irriterad; det var ju också vid denna tid, som tanken på ett preventivkrig framskymtade i konungens bref till Axel Oxenstierna (s. 336). Knudsen fick därför uthärda obehagliga diskussioner, hvilkas ämne var Danmarks projekt på Rügen, de täta wallensteinska kurirerna i Köpenhamn och de kejserligas inkvarteringsplaner i afseende på Holstein. Inom officerskretsar uppgafs det, att konungen tänkte landsätta en styrka någonstädes på holsteinska kusten; i Stockholm framkastade man den förmodan, att han skulle gå Danmark i förväg, behålla Rügen som län och på så sätt göra sig erkänd som tysk riksfurste. Bland gemene man konstaterade Knudsen i början af april en utpräglad danskfientlighet: »de vil endelig, om efter deris vilje gaar, före Danmark en krig paa». Ryktena om landstigning i Holstein omväxlade med hörsägner om förestående angrepp på det egentliga Danmark.[2] Allt vissare blef i alla händelser, att ett fälttåg stod för dörren, och den 19 april kunde Pros Knudsen inrapportera till Kristian Friis, att krigsfolket skulle samlas i Stockholm i midten af maj. Den danske agenten förefaller nu ha varit fullt öfvertygad om, att de nya krigsföretagen skulle gälla Tyskland.

Gustaf Adolf hade ursprungligen ämnat låta trupperna afsegla den 1 maj men fann sig böra framflytta tiden. Anledningen härtill var dels förhandlingarna med de kejserliga, dels den bekymmersamma uppgörelsen med de i Preussen inkvarterade

---

[1] Pros Knudsen till Kristian Friis, Jönköping den 7 och Västerås den 14 mars. Sverige B, relationer 1630—60, RA, Köpenhamn.

[2] Ds. till ds., Stockholm den 22 mars och 9 april.

tyska trupperna, dels slutligen Danmarks misstänkta hållning, som nödvändiggjort säkerställandet af Sveriges trygghet på hafvet i och med flottrustningarnas fullbordan. Äfven ville han invänta ankomsten af nyvärfvade trupper. Vid slutet af maj hoppades han dock ha samlat alla sina styrkor och kunna utskeppa sig till Tyskland, medan rikskanslern i början af juni skulle öfversända krigsfolket i Preussen.[1] Redan vid ingången af mars hade en del krigsfolk instämts att möta i Stockholm till mediet af följande månad, och i april, samtidigt med att konungen delgaf kanslern sitt nyssnämnda beslut, beordrades de svenska fotregementena och västgötakavalleriet infinna sig fullrustade i hufvudstaden pingstaftonen den 15 maj. Vid samma tid skulle östgöta ryttare utskeppas från Norr- och Söderköping samt Smålands från Västervik och Kalmar. De finska trupperna, hvaröfver Gustaf Horn hade högsta befälet, vållade åtskilliga förändrade dispositioner; slutet blef, att Horn i maj befalldes snarast sända öfver dem till Stralsund. De livländska trupperna skulle äfvenledes direkt sättas öfver till Pommern, liksom de utomlands värfvade regementena efter ankomsten till Helsingör genom Fegræi försorg skulle befordras till Stralsund.[2] Krigsfolket i Preussen åter blef det besvärligaste; om de vanskliga och vidtutseende förhandlingarna angående tillfredsställandet af deras anspråk på innestående aflöningar skall strax talas, men äfven transporten till Tyskland bragte allsköns svårigheter. Oxenstierna sökte förgäfves öfvertyga polackerna om lämpligheten att låta dem tåga landvägen.[3] Konungens slutliga order löd på att skicka dem sjövägen »hvar icke armévis, dock truppevis».[4] Men

---

[1] *Struck* Gustaf Adolf s. 19 not 2. — Till Johan Skytte den 2 april. Arkiv I, s. 106—107. Till rikskanslern den 8 april 1630. *OSB* II, 1, s. 579. Meningen var nu, att konungen först skulle anlända till Stralsund och där mottaga de preussiska trupperna. Senare förutsatte han dock, att dessa (under Teuffel) tidigare skulle inträffa i Tyskland. Till Sten Bielke den 15 maj. Arkiv I, s. 131.

[2] Se härom Arkiv I, s. XXXII—XXXIII, jämte åtskilliga där anförda, i samma publikation aftryckta kungliga bref.

[3] Till Zadzik den 10 maj och 1 juni, *OSB* I, 5, s. 329, 357—359.

[4] Till rikskanslern den 2 juni, *OSB* II, 1, s. 609.

transporterna mötte vanskligheter, och månader gingo, utan att folket kunnat föras öfver från Preussen till Tyskland.

Ett utkast öfver de till den tyska expeditionen afsedda trupperna, dateradt den 12 april, slutar på summan 48,800 man, däraf vid pass tre fjärdedelar fotfolk.[1] I enlighet därmed har också Gustaf Adolf både för sina egna tjänare och för den tyska opinion, som han ville bearbeta, förklarat sig komma att uppträda med en armé på omkring ett halft hundratusental man.[2] Det var i sanning, som han själf förklarade, en för Sverige ovanlig armé. Utförandet höll väl ej hvad öfverslaget lofvade, i det att åtskilliga tillstötande hinder och nödvändiga trygghetsåtgärder drogo ett streck öfver beräkningarna, men om också konungen verkställde sin landstigning med en jämförelsevis fåtalig styrka, 12,600 man, skulle han dock kunna räkna på jämnt tillflytande förstärkningar i kraft af tidigare, omfattande dispositioner.

Hufvudparten af både konungens och hans kanslers omsorger och eftertanke togo alltså förberedelserna för det stundande kriget. Någon allvarlig tro på att det blifvande mötet skulle bringa freden hyste de icke; för dem stod det klart, att underhandlingen kräfde vapnens understödjande vittnesbörd, att den följaktligen måste drifvas »under hjälmen». Detta dess nära samband med kriget, ytterligare betonadt af framtidens ovissa utsikter, var i sig själft tillräckligt för att traktaten ej skulle försmås. Kommo så härtill de i det föregående (s. 336) berörda nordiska komplikationerna och, i minst lika om ej högre grad, de svårlösta frågor, hvilka sammanhängde med företagets praktiska planläggning och tryggande. I förgrunden trädde här det sedan länge brännande spörsmålet, huru man skulle förfara med det stridsvana och värdefulla men bångstyriga tyska rytteriet i Preussen, Baudissins, rhengrefvens och andras regementen, som kräfde innestående sold, och som ej utan stor våda ansågos kunna licentieras i en så vidtutseende situation. Djupt ingående och bekymmersfullt dryftas denna fråga i Gustaf Adolfs och

[1] Arkiv III, s. 17—18.

[2] Till Anders Svensson i Salvii namn den 13 april, Arkiv II, s. 13. Till Solms i Salvii namn den 12 april, Tysk-lat. reg. 1630. Jfr *Wittich,* Magdeburg s 213 not 2.

Oxenstiernas korrespondens. Ej så litet på dess lösning berodde, hur snart kriget kunde utbryta, ja kanske, om det öfverhufvud borde inledas från Sveriges sida denna vår eller sommar. Konungen hade ju mer än en gång omkastat sina planer; omöjligt var icke, att det också nu kunde bli fallet. Kunde man ej åstadkomma nödiga medel till en eller ett par månaders sold och få de trotsiga öfverstarna att åtnöja sig därmed, blefve utsikterna till ett framgångsrikt uppträdande i Tyskland afsevärdt förminskade. För den svenska politikens ställning till Danzigkongressen var detta en ej alldeles oväsentlig faktor, låt vara att denna hållning eljest på förhand var starkt och medvetet utpräglad.

Axel Oxenstierna var fullt förtrogen med krigets oundviklighet. Som guvernör och högste militär-administratör i Preussen hade han att brottas med de största besvärligheter men vacklade icke, ehuru han illa dolde sina bekymmer. De kungliga brefvens frågor och alternativ bära däremot någon gång vittne om att med häftig hand ha nedkastats på papperet eller dikterats för skrifvaren under en af stundens trångmål uppkallad villrådighet. Skulle Gustaf Adolf kunna gå öfver till Tyskland, innan han erhållit full förvissning om att »preussiska staten» borgade för en fast finansiell basis för det stora företaget, och att ryttarregementena skulle kunna ställas till freds? Därpå hvilar »hela cardo rei», meddelade han Oxenstierna i mars, efter de franska alliansförhandlingarnas strandande.[1] Rikskanslern, hvars förhandlingar med öfverstarna ännu icke ledt till någon klarhet, fann omvändt den »stora ryttarelasten» vara det väsentliga hindret för ett uppskof med fälttåget: vore ej den, kunde tilläfventyrs Sverige ett stycke in på sommaren afvakta händelserna, söfva kejsaren i trygghetens sömn, tvinga Frankrike till klarhet och för egen del inskränka sig till försvar af Stralsund med möjligheter att så småningom dit öfverföra en större armé.[2] Dessa motiv

[1] Den 24 mars 1629, *OSB* II, 1, s 572—574. Brefvet synes i själfva verket ha ett tidigare datum. I Laurentius Normanni kopiebok finnes en afskrift däraf under datum den 18 mars med ett postskriptum af Salvius, hvari upplyses, att konungen dikterat brefvet »för 8 dagar sedan» men icke varit nöjd med detsamma. »Jag sänder E:s N:de likväl det tillhanda, att E. N:de efter dess egen höga discretion kan aftaga, hvad här för diskurser vanka».

[2] Till konungen den 3 april. *OSB* I, 5, s. 255—256.

talade gifvetvis i lika mån för ett vidmakthållande af underhandlingstanken, hvartill visserligen Oxenstierna om möjligt ännu mindre än konungen satte några förhoppningar om framgång i sak. Ty Gustaf Adolf lät verkligen nu framskymta ett slutmål för Danzigkongressen, hvilket förut knappast kommit i fråga: utsikten att med goda villkor på fredlig väg lösa konflikten. Argumentet var emellertid ytterst betingadt, samordnadt med inskärpandet af nyttan att hålla motparten i ovisshet och underordnadt den förutsättningen, att underhandlingen dock skulle kunna företagas »sub clipeis».[1] Äfven Oxenstierna betonade gagnet af underhandlingarnas förknippande med krigiskt uppträdande och erinrade om den holländska statskonstens bepröfvade taktik i dessa stycken. Men han var djupt öfvertygad om att endast svekligt uppsåt och förhalningsvilja dolde sig bakom de kejserligas skenbara ifver. »När detta är nådt och expeditionen i år förhindrad, skola de gifva oss fikon». Han tillstyrkte bestämdt fälttågets snara företagande och såg det starkaste skälet härför i de tyska protestanternas mer än någonsin tydliga nedgång. Komme ej snabb hjälp, vore det snart ute med dem »och vår fara vissare än solskinet»; dröjde man åter, skulle kanske intet vinnas med ett ingripande. Oxenstiernas råd gafs under fullkomligt behjärtande af rikets osäkra drätsel, dess beroende af kreditsystemet, de knappa medlen, särskildt koppar- och spannmålshandelns oberäkneliga resultat. Hvad som nu vägde tungt — det var i slutet af april — var den omständigheten, att en öfverenskommelse med de värfvade ryttarna omsider vunnits. De kunde nu ej länge hållas i overksamhet utan måste i alla händelser sändas till Tyskland. Som en sista nödfallsutväg föreslog kanslern att efter några månader göra sig af med dem och inskränka sig till defensiv med en mindre armé på Rügen och vid Stralsund, hvarvid tillfälle alltjämt skulle finnas att förhandla och lämpa villkoren efter tidens lägenheter.[2]

Om krigsbeslutet sålunda nu icke ägde någon återvändo, voro dock alltjämt krigsmålen obestämda: å ena sidan hägrade de tyska trosfrändernas befrielse, lösgörandet af de bundna

[1] Memorial för rikskanslern den 8 april. *OSB* II, 1, s. 581.

[2] Memorial för Grubbe den 30 april, *OSB* I, 5, s. 290—293, 299-302.

oppositionskrafterna i riket och ett djupare militäriskt ingrepp — Oxenstierna nämner exempelvis ett framträngande till Elbelinjen[1] —, å andra sidan afvisades icke helt och hållet den möjligheten, att man finge åtnöja sig med att befästa och utvidga sin position på den pommerska kusten. Det senare var dock tillsvidare endast en af nödtvånget förestafvad eventualitet, det förra åter innebar den mäktigt drifvande kraften till den ansträngning, som skulle göras. Helt visst utgjorde det förvirrade läget i Tyskland, utsikten till Wallensteins aflägsnande, som ju enligt Pros Knudsens vittnesbörd sysselsatte konungen, och förhoppningen, att trosfränderna skulle kunna förmås att öfverge sin bidande och tvekande hållning, en starkt framåtpressande faktor. Ännu stod Sverige så godt som utan sådana förbindelser med rikets ständer, som betydde reella framtidslöften. Påtryckningar försummades dock icke. Vid midten af april befalldes sålunda Anders Svensson att med tillhjälp af Camerarius, Rasche och den lüneburgske diplomaten doktor Drebber, hvarmed Rasche nu med god framgång förhandlade om hertig Georgs öfvergång i svensk tjänst[2], söka förmå furstarna i Mecklenburg, Pommern, Lüneburg och »alla de andra uppe och nere i riket» samt hansans trenne hufvudorter jämte flere städer att i hemlighet träda i förbindelse med Sverige och uppmana dess konung att taga sig an deras sak och med vapen ingripa i riket. Sträfvandet att vinna hansan för allians skulle fullföljas med lämpliga löften om handelsprivilegier, och särskildt Hamburg borde öfvertalas att med makt motsätta sig det danska intrånget, mot hvilket i nödfall svensk hjälp skulle lämnas på därom af staden framställd begäran.[3] Stettin tycktes alltjämt hotas af kejserlig inkvartering (s. 277), och Gustaf Adolf, som förnyat sina maningar till staden att sätta hårdt mot hårdt — han lät hälsa att han

[1] *Ibid.* s. 298.

[2] *Kretzschmar* s. 4—5. Utförligare upplysningar om dessa förhandlingar ges i Rasches bref till konungen. Drebber och R. hade sina första konferenser i Lybeck i början af mars. Hertigen lät följande månad genom D. meddela, att han själf skulle söka vinna det lüneburgska husets hufvudman, hertig Kristian i Celle, för Sverige. Rasche till konungen den 7 mars och 17 april.

[3] Till Anders Svensson i Salvii namn den 13 april, Arkiv II, s. 12—14.

ville vid behof komma öfver med 40,000 man till undsättning[1] — ditsände nu i april kammarjunkaren David von Osten med uppfordringar till fasthet och försäkran om bistånd.[2] Samma uppdrag Anders Svensson fått gafs samtidigt åt Solms (s. 295). Han skulle i Darmstadt och Kassel samt hos andra furstar, riksgrefvar och städer propagera i enahanda syfte, öfvertygande dem om att de protestantiska intressena aldrig kunde gynnas effektivare än genom den svenska härens ankomst. »Würde es denn zum Frieden anschlagen, so könnten sie nicht besser als unter die Waffen einen rechten teutschen Frieden mit Versicherung ihrer Freiheit erlangen». Kunde en sådan fred ej ernås, hade de i stället i Gustaf Adolf »einen starken Rückwehr».[3] Visst synes dock vara, att dessa försök icke på någon punkt ledde till det åsyftade målet under den korta tid, som återstod till fälttågets anträdande. Anders Svensson afråddes af Drebber och Luntzman att framställa dylika förslag: kejsaren kunde ju få veta saken, man ville nog ej binda sig på ett sätt, som till äfventyrs skulle tagas till intäkt för svenska kraf på inkvarteringar och kontributioner, och slutligen, man ville ej besegla sitt öde som rebeller, om motgångar drabbade den landstigna armén. Ej heller kunde framgång påräknas för agentens förslag om mer allmänna framställningar till Gustaf Adolf, innebärande »det H. M:t ville sig de arme undertryckte evangeliske något antaga». En stark försiktighet hindrade stämningen bland de välsinnade i Nordtyskland att sätta något på spel. »Alle se gärna H. M:t kommer, men näpligen varder någon något härom skrifva».[4]

---

[1] Till Anders Svensson i Salvii namn den 22 febr., Reg. Anders Svensson till konungen den 27 mars. — Om Wallensteins oro i februari för förbindelser mellan Sverige och Stettin och svenska planer att bemäktiga sig staden se *Bär* not. 286 och 292.

[2] Kreditiv för David von Osten den 8 april. Till Elias Pauli och Paul Friedeborn s. d. Tysk-lat reg. Jfr Salvii anförda bref till Anders Svensson den 13 april.

[3] Till Solms i Salvii namn den 12 april, tysk-lat. reg. I brefvet åberopas tvenne skilda skrifvelser från Solms. Anders Svenssons annotationsbok (»diarium») 1627—30 upptar den 28 febr. »tu bref ifrån grefven af Solms till H. K. M:t, så ock ett till H. Gabriel Oxenstierna och tu till D. Salvius.»

[4] Anders Svensson till Salvius den 22 maj (bland bref till konungen).

Man ville se tiden an, innan man fattade några beslut. De mecklenburgska hertigarna, hvilkas forna undersåtar mer än andra ansågos gynnsamt stämda för ett svenskt ingripande[1], drogo sig ju äfven för att öppet framträda, rädda att förspilla något lyckokort. En fanns dock, som med oförbehållsam, nästan exalterad energi satte in sin kraft på att bringa utvecklingen till önskad mognad, alltför ofta i ovis öfverilning och utan tillbörligt besinnande af att läget ännu kräfde en viss återhållsamhet. Kristian Vilhelm hade från Lybeck och Hamburg trädt i förbindelse med Magdeburgs stad och stift (s. 295). Han hade verkligen, därom kunde äfven Rasche vittna för konungen, mottagit åtskilliga vittnesbörd om att man på många håll där satte sitt hopp till hans återkomst och till den svenske konungens ingripande. Han framkastade nu för Gustaf Adolf den tanken, att han själf, markgrefven, skulle uppträda i det magdeburgska området i spetsen för en här. Konungen afvisade ej planen men afrådde från alla förhastade steg, innan man kunde öfverblicka utsikterna för det svenska fälttåget (den 13 maj). Denna hållning har han dock kort därpå öfvergifvit. Fullrustad till expeditionen och alltjämt bestormad med optimistiska budskap från Kristian Vilhelm låter han denne veta, att han ej inser, hvarför markgrefven bör försumma tillfället att bemäktiga sig Magdeburg, Halle eller andra platser, om möjligheter därtill skulle yppa sig (den 28 maj). Det var utan fråga ett oförsiktigt steg från konungens sida; hvad Kristian Vilhelm främst behöfde var dock en återhållande tygel. Nu låg fältet fritt för det våldsamma och ödesdigra forcerande i förtid af den magdeburgska planen, som kort därpå ägde rum i samband med den forne administratorns uppträdande i staden och genomdrifvandet af dess allians med Sverige, händelser, som falla utom ramen för denna undersökning.[2]

---

[1] Det var t. ex. Rasches uppfattning i midten af mars. *Wittich* i Magdeb. Geschichtsbl. 1898, s. 235.

[2] *Wittich* Magdeburg s. 513—516. Samme förf. i Magdeburgische Geschichtsblätter 1898 s. 234 ff. Rasches depescher, begagnade af W. i det senare arbetet, mildra i så måtto domen af Kristian Vilhelm, som de visa, att han handlat under intrycket af en stämning, af hvilken äfven diplomaten påverkades, ehuru

De svenska rustningarna kunde ej förbli en hemlighet, den svenska diplomatiens ovanliga verksamhet förebådade likaså ett förestående fälttåg. Det var emellertid af vikt, att konungen i det längsta undanhöll motparten visshet om hvad han tillärnade. Liksom Danzigtraktaten i detta afseende hade sin gifna betydelse, måste konungen taga hänsyn därtill vid besvarandet af samma länge fördröjda skrifvelse från kurfurstekollegiet, hvars innehåll redan var honom bekant genom Sadlers rapporter från Dresden (s. 306). Först i mars skickades det undertecknade originalet från Berlin till Tilly, som genast gick i författning om att tillställa Sten Bielke detsamma.[1] Efter mottagandet däraf lät Gustaf Adolf uppsätta ett svar, dateradt den 7 april.[2] Dess hufvudinnebörd var främst förundran öfver att kurfurstarna icke med ett ord i sak ingått på konungens klagomål. Väl hade Danmark nu erbjudit sin medling, och hoppet om en på rättvisa villkor byggd fred vore följaktligen ej uteslutet. Dock måste Sverige hålla i minnet kejsarens förut visade opålitlighet; man finge därför ej lägga konungen till last, om han nu kanske tvingades att söka sitt rikes trygghet äfven med andra medel. För fred skulle han alltid visa sig benägen, om man blott på tillfyllestgörande sätt godtgjorde honom (»si honeste nobis satisfiat») och hans tyska grannar återställdes i de rätts- och maktvillkor, de innehaft före detta krig. Det kunde ej undgås, att svarsskrifvelsen fick en ton af fanfar. Konungen ansåg därför säkrast att innehålla den tillsvidare. I sitt fullbordade skick öfversändes brefvet visserligen omedelbart till Sten Bielke i Stralsund men med order att vänta med dess befordran och först i midten af maj skicka

---

i förstone tydligt skeptisk mot markgrefvens person och sak. — Kristian Vilhelm har f. ö. varit verksam på andra håll. Han medförde från konungen skrifvelser ej blott till Magdeburg och Halberstadt (s. 293) utan äfven till hansan. En sådan inlämnades af hans sekreterare till rådet i Braunschweig men hänsköts oöppnad till Lybeck. Aus Braunschweig vom 15 Maj, d:o von 5 Juni, bilagor till Anders Svenssons bref till rikskanslern. Om hans resultatlösa hänvändelser till Kursachsen se *Helbig* s. 9—10 och *Hammarstrand*, Bidrag s. 29—30.

[1] Tilly till markgrefve Sigismund, den 14 mars. Rep. 11, 243, Berlin.

[2] Acta et literæ (1631).

det till ligans general, »efter vi hafva däruti något innuerat, hvad vi ärna taga oss före».[1]

Trots alla försiktighetsmått spreds ryktet om Sveriges krigiska afsikter. Redan i början af maj hade förlupna underrättelser nått Maximilian af Baiern, gående ut på att Gustaf Adolf med sin krigsmakt brutit upp mot Pommern och börjat eröfringen af Rügen; de svenska företagen mot denna ö förklara tydligen ryktets uppkomst. Det är betecknande, att kurfurstens reflexioner öfver dessa budskap i främsta rummet synas ha anknutit sig till frågan om Wallensteins närvaro i Regensburg, en utsikt som till hans fienders tillfredsställelse nu alltmer förminskades.[2] Anloppet mot fältherren och dennes trots kejserligt stöd alltjämt mycket osäkra ställning måste gifvetvis ha försvagat de anstalter, han ansåg nödiga för mötandet af svenskarnas infall. Hvarje tanke att sätta flottan i Wismar i krigsdugligt skick fick förfalla; aftacklade och folktomma lågo skeppen där, och den lilla flottiljen i Stralsund ansågs numera tillräcklig att afvända anfall från dess sida.[3] Emellertid vidtogo de kejserliga försvarsanstalter i Pommern och Mecklenburg. Tre läger sades skola slås: förutom i Wismar, hvars befästningsverk påbättrades och hvars garnison förstärktes, ett läger vid Greifswald under Hatzfeldt och ett annat vid Kolberg i Hinterpommern under Conti, alla med uppgift att förekomma oförmodade landstigningar.[4] Polska trupper värfvades, hvarvid bl. a. den outtröttlige Gabriel Posse var verksam.[5] I Brandenburg berättades, att Wallenstein för att förbrylla Gustaf Adolf skulle göra en diversion till Preussen och Livland, så snart det blefve klart, att denne

---

[1] Till Sten Bielke den 7 april. Reg.

[2] Maximilian till Kurmainz den 14 maj, *Gindely* Waldstein II, s. 246.

[3] Oxenstiernas memorial för Grubbe den 14 mars, *OSB* I, 5, s. 165. Konungen till Sten Bielke den 7 april, Reg.

[4] Anders Svensson till konungen den 10 april. Oxenstiernas memorial för Nicodemi den 1 april, *OSB* I, 5, s. 223.

[5] Mem. för Nicodemi, *ibid.* s. 213. Ett uppsnappadt bref från Posse till konung Sigismund, hvilket på samma gång visar hans armod och hans envisa hat mot »de svenske», bland Handl. rör. polska kriget 1630. Det är dateradt Thorn den 17 maj. Andra uppsnappade aktstycken rörande hans värfning finnas i samma samling.

komme att vända sig mot Tyskland.[1] Redan vid föregående års slut hade Gustaf Adolf förutsett möjligheten af ett wallensteinskt angrepp på Preussen fram på vårsidan[2], och fullkomligt uteslutet var alltjämt icke, att denna fara plötsligt kunde uppdyka, om också konungen och kanslern ej hyste någon större oro därför.[3] I Pommern och Mecklenburg var länge och väl ovanligt stilla; ännu i midten af maj uppskattades den därvarande styrkan af Oxenstierna till endast 9—10,000 man. Nu hette det, att hufvudlägren förlagts till Kolberg och Anklam i Pommern och Wismar i Mecklenburg; kändt var också, att de kejserliga sökte få de viktiga Oderpassen Gartz och Greiffenhagen i sin hand (s. 348) för att hindra svenskarna att taga denna flodlinje. Betydande styrkor, 70 eller 80 kompanier sade man, väntades enligt allmänna hörsägner till kustländerna vid Östersjön från rikets öfre delar; dock uteblefvo de, och man spådde, att det skett på grund af Kursachsens till synes barskare politik mot Wienhofvet.[4] Från Mecklenburg och Mark drogos i stället efter hand ganska afsevärda styrkor under Contis och Sanct Julians befäl till Pommern, där de hopades framför de nämnda flodpassen, hvilka behärskade Stettin på samma gång som de utgjorde nycklar till de brandenburgska områdena söderut. Trots hertig Bogislavs ihärdiga vägran att upplåta passen, som han besatte med pommerska trupper, ville Conti till hvarje pris hafva dem, om ej annorledes så med maktspråk, sedan månadslånga förhandlingar begynte synas utsiktslösa. Inför det påträngande våldshotet tvungos besättningarna å de två orterna, helst som Georg Vilhelm af Brandenburg afstyrkte motståndets drifvande till ytterligheter, att sluta ackord med de kejserliga i senare hälften af maj, innan ännu Bogislav

---

[1] Götz till Fabian von Borck, Berlin den 29 mars. Bil. till Anders Svenssons bref till Oxenstierna.

[2] Till rikskanslern den 22 dec. 1629. *OSB* II, 1, s. 551.

[3] Jfr Oxenstiernas oexpedierade bref till Zadzik den 7 juni, *OSB* I, 5, s. 366—367 noten. — I själfva verket torde de polsk-kejserliga förhandlingarna ha inskränkt sig till maningar från Sigismund till Torquato Conti att noggrant bevaka gränsen, maningar som af denne besvarats med stark självförtröstan. *Kobierzycki* s. 931.

[4] Oxenstierna till konungen den 13 maj, *OSB* I, 5, s. 334—335. Aus Braunschweig vom 15 Maj, bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

nåtts af den kejserliga maningsskrifvelse, hvari han så godt som befalldes utrymma passen på grund af de misstänkta svenska krigsförberedelserna. Nästa steg utgjordes af försöken att inlägga kejserligt folk i Stettin. Delvis på grund af vederbörandes farhågor för borgerskapets motspänstighet gjordes dock intet slag i saken, förrän den svenska landstigningen hann skapa en ny situation.[1] De kejserliga befälhafvarna synas nu tidigt nog ha öfvervunnit hvarje tvifvel om att denna skulle äga rum i Pommern. Oxenstierna bedömde i hufvudsak ställningen riktigt, då han höll före, att fienden skulle gruppera en mindre armé kring Kolberg för att hindra de svenska trupperna i Preussen att tränga öfver gränsen, medan hufvudstyrkan hölles i beredskap för att möta den landstigande kungliga armén i Vorpommern.[2]

»Om konungen i Sverige visste nu rätteligen de kejserskes tillstånd och lägenhet, kunde han kejsaren sådane konditioner aftvinga, som han själf begärde. Men efter man visste, det H. K. M:t en äregirig herre är och stor lust till krig hade, gjorde han fuller näppeligen denne gången med kejsaren någon fred, förrän han först finge se, huru honom hans ankomst till Tyskland lyckas ville». Yttrandet, fälldt af ståthållaren Ranzau till agenten Transæus och af denne meddeladt Anders Svensson[3], afspeglar den allt större osäkerheten inom deras läger, som hade mest att vinna på en fredlig uppgörelse i Danzig. På både svensk och kejserlig sida var det förmodligen en tyst förutsättning, att konferenserna därstädes ej skulle behöfva sprängas på grund af krigsoperationers inledande; genom de svenska företagen mot Rügen hade ju i själfva verket fälttåget redan begynt. I högre grad berodde utsikten till positiva frukter af fredsmötet på förenligheten eller oförenligheten af parternas villkor, hvarom ju

[1] Aus Stettin vom 14 Maj, d:o vom 20 Maj, bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern. Brefskrifvaren var ett pommerskt råd, som bl. a. sändts att förhandla med Conti. Han skrifver sålunda (den 20 maj): »Torquato beschwerete sich unlängst gegen mir, dass sich auswärtige Potentaten als Danus der Elbe und Suecus aller Meerhafen an der Ostsee impatroniren wollten, darumb müssten Cæsareani so viel mehr vigiliren». — *Bär* s. 64. Kejsaren till Bogislav den 30 maj, *ibid.* s. 255. Hertigens svar den 12 (22) juni, *ibid.* s. 258.

[2] Till konungen den 13 maj. *OSB* I, 5, s. 335.

[3] Till Oxenstierna den 25 mars. Jfr till konungen den 27 mars.

ännu, trots alla förmodanden, gissningar och slutsatser, i självva verket intet var kändt.

Det föll sig naturligt, att villkoren för underhandlingarna i Danzig — eller någon ort mellan denna stad och Elbing, såsom Gustaf Adolf i mars föreslagit (s. 332) — hufvudsakligen skulle sammanfalla med dem, som afsetts för Lybeck. Vid utarbetandet af instruktionen skulle också Oxenstierna följa dessa.[1] Kanslern hade af en händelse icke tillgång därtill utan gjorde sitt utkast på fri hand.[2] I mestadels orubbadt skick kvarstodo dock de mest framträdande hufvudpunkter, hvari kräfda och erbjudna villkor förr sammanfattats (jfr s. 375). Konungen saknade visserligen något: Oxenstierna hade nämligen »förgätit att ihugkomma det, som principalest är, adsekurationen».[3] Hvad kanslern glömt var emellertid en fordran, som förut ej direkt formulerats, om den också delvis legat förborgad i föregående fredsprogram — hvari Sverige utfäst sig att med sina trupper utrymma Stralsund mot det, att dess fordringar i öfrigt genomdrefves — och nu af Oxenstierna genom den formella uppställningen af punkterna ännu klarare framhäfdes. Kejsarens och äfven Danmarks tydliga ifver att begränsa konflikten till blott och bart en tvist om Stralsund hade uppenbarat, hur angelägen man var att bortdrifva svenskarna från denna fasta punkt, hvars värde i svensk hand som borgen för den fordrade omdaningens verkställande icke kunde öfverskattas. Löftet om Stralsunds utrymmande behöfde egentligen icke utesluta den svenska besättningens kvarstannande, intill dess motparten i allo fullgjort, hvad man af honom kräfde. Men med det förestående krigets perspektiv af möjligheter växte lätt nog detta kraf på en tillfällig assekuration ut till tanken på en icke tidsbegränsad, värdefullare för det svenska väldets trygghet, i samma mån som denna eljest alltfort kunde tänkas hotad af nya plötsliga hvälfningar. Vi ha äfven funnit, att konungen helst önskade Stralsunds framtida införlif-

[1] Memorial den 8 april *OSB* II, 1, s. 581.

[2] »Jag hafver fuller efter K. M:ts befallning konciperat instruktionen.» Memorial för Grubbe den 30 april, *OSB* I, 5, s. 303. Detta koncept måste vara identiskt med det i *OSB* II, 1, s. 588–596 aftryckta; se nedan s. 375 not 1.

[3] Resolution på kanslerns memorialer, den 12 maj. *OSB* II, 1, s. 603.

vande med hans rike (s. 276). Detta slag af assekuration, till arten nära sammanfallande med satisfaktion, hade tilläfventyrs föresväfvat konungen vid affattandet af svaret till kurfurstarna (s. 368). Den var så mycket naturligare, som antagandet, att kejsaren skulle bevilja hans öfriga fordringar, endast var en tänkt möjlighet. Tanken var väckt, men det skulle visa sig, att fredsprogrammet skulle stanna vid krafvet på tillfällig assekuration, skarpare utsagdt än i dess föregående redaktioner.

Fredsvillkoren började dryftas i rådet de första dagarna af maj.[1] Det var att vänta, att endast assekurationen, som nu föreslogs af konungen, skulle framkalla meningsbyte. Det var högst otroligt, utvecklade denne, att kejsaren skulle gå in på de föreslagna villkoren. Men antaget att han åtminstone ville restituera Mecklenburg och utrymma Pommern, borde man då lämna Stralsund ifrån sig? Röster härför saknades icke i rådet; möjligt är, att debatten på vissa punkter antagit karaktären af åsiktsbrytning.[2] Det invändes, att det vore nog sörjdt för Sveriges säkerhet, om kejsaren beviljade fordringarna. Om konungen trots detta behölle Stralsund, skulle han utsätta sig för den eröfringslystnes vanrykte. En längre gående åsikt förfäktades af konungen. Hvad han gjorde sig tolk för var en ständig assekuration i form af Stralsunds anslutning till Sverige för all framtid: »så härefter som härtill under konungens regering». Ty Sveriges trygghet måste ligga i dess egen hand, ej i dess fienders. Skarpt framhöll han utsiktslösheten att »utaf tysk makt» åstadkomma en slutgiltig återgång af omstörtningarna: fyra kurfurstar toge ovännens parti, de öfriga voro hemfallna åt karaktärslöshetens politik. Som underpant på framtida trygghet borde man kräfva ej blott Stralsund utan äfven Wismar. Inom rådet synas ha funnits de,

[1] *SRP* II, s. 1—4, protokoll den 4 maj. Att sammankomster förut ägt rum antydes af Gabriel Gustafssons hänvisning till »konungens första proposition», *ibid.* s. 3.

[2] Att så ej helt och hållet är fallet synes framgå af den omständigheten, att Gabriel Gustafsson, som under diskussionen den 4 maj grundade sina betänkligheter mot Stralsunds bibehållande med att anföra »kapitulationen» med staden (*ibid.* s. 2), under samma förhandlingsserie faktiskt intog en annan ståndpunkt. Se Hist. Tidskr. 1914 s 122—123. *Struck* (Gustav Adolf s. 21) menar, att »entschiedenes Bedenken» mött konungens förslag.

som åtminstone teoretiskt ville draga mer vidtgående konsekvenser. I hvarje fall opponerar sig konungen mot tanken att införlifva Mecklenburg och Pommern: det är obilligt, säger han nämligen, att för kejsarens skull — d. v. s. på grund af furstarnas brist på självständig motståndskraft gent emot kejsaren — beröfva dem deras arfsrätt. Man kan åtminstone ockupera deras land, menade de la Gardie, som erinrade om Baierns arfsanspråk på Pommern. Vid samma tillfälle (den 4 maj) eller möjligen någon af de två närmast följande dagarna har Gabriel Gustafsson tagit till orda för att i en utförlig deduktion framlägga skälen för och emot Stralsunds kvarhållande.[1] Han kommer till den slutsatsen, att Sveriges säkerhet uteslutande beror på Östersjön och på dess hamnar. Försynen har skänkt Sverige besittningen af Stralsund, »en den fastaste stad, bäste hamn och port, som ligger i Östersjön under det römerske riket, det vi med rätta vår säkerhet kalla kunne». Sverige bör icke släppa staden ur sin hand, »så länge och till dess tota Germania blifver restitueradt i sin förra lägenhet och frihet igen». Fördragen med Stralsund skulle därigenom icke kränkas, och borgerskapet borde lugnas med försäkringen, att assekurationen icke skulle gälla »in perpetuum utan till en viss tid och Tysklands igenkommande ro». Dock borde detta hållas hemligt till utgången af förhandlingarna. Hvad han förordade var alltså en tillfällig assekuration, innefattande Stralsund. Hans mening biträddes af rådet, som den 6 maj beslöt, att staden skulle behållas åtminstone till någon tid.[2] Afgörandet underlättades gifvetvis däraf, att de öfvervägande tvifvelsmålen rörande kejsarens beredvillighet att lyssna till Sveriges kraf gjorde en dryftning, som byggde på förutsättningen af sådan beredvillighet, för ögonblicket tämligen platonisk.

Instruktionen för underhandlingarna i Danzig, sådan den nu beslöts i anslutning till Oxenstiernas förslag[3], inskärpte, att tillfyllestgörande garantier måste ställas för Sveriges, Östersjöns, Stralsunds och de sachsiska kretsarnas säkerhet jämväl för fram-

---

[1] »Rationes quare sit restituenda.» Hist. Tidskr. 1914 s. 121—123.

[2] *SRP* II, s. 4—5.

[3] *OSB* II, 1, s. 588—596.

tiden; först när dylika lämnats, skulle besättningen lämna Stralsund. I en särskild paragraf (XVIII), tillagd af konungen, lades underhandlarna på hjärtat att ej hasta med denna sak utan vinnlägga sig om Stralsunds fortsatta anslutning till Sverige, intill dess verklig trygghet skapades för de sachsiska kretsarna, som lätt nog kunde öfversvämmas på nytt af kejsarens på andra skådeplatser befintliga krigshärar.[1] Här framlyste äfven den önskan, att konungen under samma förutsättningar måtte få bibehålla andra eröfringar; »hvar K. M:t än mera sig kan impatronera», heter det i en skrivelse till rikskanslern en vecka efter rådsunderhandlingarna.[2] En jämförelse med föregående affattningar af fredspunkterna visar några, ingalunda blott formella, olikheter.[3] Främst bland de restitutionskräfvande furstarna ställas nu, säkerligen ej tillfälligt, den forne administratorn af Magdeburg och ärkebiskopen af Bremen. Förslaget om formerna för godtgörande af brott mot kejsaren och riket har fallit, troligen till följd af ren glömska af rikskanslern och knappast under inflytande af Charnacés invändningar (s. 352). Nytt är krafvet på ersättning för Sveriges umgälder på grund af garnisonen i Stralsund; det var emellertid förebådadt af konungen redan föregående höst (s. 276). I hvarje fall betecknar detta icke en tendens till afprutning. I rådet synes konungen visserligen ha framkastat tanken på fredsprogrammets utsträckning att jämväl afse öfre Tyskland; den kom väl icke att af honom själf upptagas till all-

---

[1] Då denna § ej återfinnes i rikskanslerns koncept till instruktion, är det tydligt, att konungen just härmed afsåg den uteglömda assekurationen. Själfva villkoren åter äro från i kanslerns koncept i oförändradt skick öfvertagna. De innefatta verkligen om också indirekt en skarpare än förr uttryckt fordran på assekuration (XIV p. 9 och 10). Konungens egna ord i resolutionen den 12 maj (*OSB* II, 1, s. 603—604) visa emellertid, att han lagt särskild vikt på garantierna för de sachsiska kretsarnas utrymmande, alltså i öfverensstämmelse med § XVIII i instruktionen.

[2] Anförd resolution den 12 maj.

[3] Att den punkt, som afser riksständernas dom öfver de nordtyska stiften, ej återfinnes i Oxenstiernas koncept och den för riksdagen framlagda affattningen, behöfver ej betyda något, då den inflickats i en annan redaktion, möjligen afskrifven från originalinstruktionen. Jfr *OSB* II, 1, s. 593, not. 2. Det kunde annars låta tänka sig, att den från dansk och hanseatisk sida mot denna fordran resta oppositionen (s. 322, 339) tillmätts vitsord.

varlig pröfning, men Gustaf Adolf förklarade, att framtiden kunde öppna utsikter, där möjligheterna till hjälp åt trosfränderna nu kunde synas mörka.[1] Man stannade alltjämt för »de pacta, som föreslogos på gränsen», med tillfogande af det uttryckliga assekurationskrafvet.

Redan i början af april hade kommissarierna för den blifvande traktaten utsetts, och de blefvo utom rikskanslern, hvilken ju skulle inleda förhandlingarna, om så blefve af nöden, hans frände Gabriel Bengtsson Oxenstierna samt Karl Banér och Per Sparre.[2] Deras fullmakt utfärdades den 9 april.[3] »I det förste gik det heftigt paa, mens nu sagtis det, og formenis icke at di udkommer, forend Hans M:t selv udreiser», skrifver Pros Knudsen den 15 maj.[4] Deras instruktion, som den 7 maj af Lars Grubbe förelästes för det samlade ridderskapet[5], förelåg stadfäst i och med afslutandet af rådets förhandlingar i ärendet. Den förband dem att ej medgifva några som helst afsteg från fredsprogrammet; framställdes förslag, som syntes ej alldeles obilliga, skulle de lofva att hänskjuta saken till konungen. De hade att infinna sig i Elbing för att där invänta underrättelser från de kejserlige eller de danske medlarna. Den möjligheten förutsattes, att också Brandenburg och Sachsen, hansestäderna, England, Holland och Frankrike, de samfällda kurfurstarna, ja Spanien, Baiern och Polen ville erbjuda sin medling; den skulle i intet fall afslås (III), kurfurstekollegiets och de tre sistnämnda makternas dock

---

1 »Herr Gabriel, efter konungens första proposition, menar, så framt man skall för religionens skuld behålla Stralsund, så bör man så väl respicera oppressionem in superiori Germania som inferiori. Men Rex menar, quod simul est impossibile, tempore potest fieri possibile, et propterea juvandos eos quos juvare possumus...» *SRP* II, s. 3.

2 Memorial den 8 april, *OSB* II, 1, s. 581.

3 »Kongl. M:ts plenipotentia för dess komissarier och deputerade till traktaten med den kejserske gesanten herrn af Dohna dat. Stockholm 9 april 1630». Registratur öfver några acta publica .... den 7 sept. A:o 1631. Handl. rör. riksarkivet, Oxenstiernska samlingen. Där upptas äfven »Kongl. Maj:ts instruktion be: te kommissarier gifven till den kejserske traktaten, *sine dato*». Häraf förklaras den uppenbart felaktiga dateringen (9 april) af instruktionen i Runells titulaturregistratur. Jfr *OSB* II, 1, s. 596.

4 Till Friis, Sverige B 1630—1660, RA, Köpenhamn.

5 *AP* I, s. 129, 146 not.

först efter hänvändelse till konungen (IV), men svenskarna skulle i främsta rummet inrikta sig på att övertyga danskarna, de protestantiska kurfurstarnas och hansans utskickade om nödvändigheten att drifva igenom de föreslagna villkoren (XV). Bäst vore, att de delegerade kvarstannade i Elbing och förhandlade genom mediatorerna med kejsarens sändebud i Danzig. Märkte man emellertid, att detta misstyddes, och inbjödes svenskarna af medlarna till Danzig, borde samtliga eller några af dem bege sig dit, ehuru först efter medgifven granskning af den kejserliga kommissariens fullmakt. Vore denna utfärdad af kejsaren själf, skulle de försäkra sig om, att intet felades i afseende på konungens rättmätiga titel, och i vidrigt fall afböja diskussionen, innan försäkran gifvits om tillfredsställande ändring. Af Wallenstein utfärdad fullmakt omöjliggjorde förhandlingar; i nödfall kunde dock militära subdelegater utses för att hålla dem gående. I det längsta skulle sändebuden undvika ett personligt sammanträffande med de kejserliga och så vidt möjligt sköta förhandlingen genom medlarna. Visade det sig — som sannolikt är, heter det — att de kejserliga gjorde svårigheter med Sveriges kraf, finge traktaten ej ges till spillo utan endast uppskjutas till lägligare tillfälle. Om konungen redan fattat fast fot i Tyskland, borde i så fall förslag frambäras om underhandlingens förande »inter castra».[1] Det föreges, säges det slutligen, att Dohna kommer att i förstone yrka på inställandet af alla svenska krigsföretag med Tyskland, så länge konferenserna pågå. Detta måste afböjas af de kungliga kommissarierna; de insåge ej, skulle de replikera, hvad detta kraf hade att göra med traktaten.

Att ingen brådska gjordes med affärdandet af de tre sändebuden förklaras tydligen däraf, att rikskanslern inberättat ankomsten af endast en kejserlig delegerad.[2] Då Gustaf Adolf redan i mars varskott konung Kristian om att Oxenstierna komme att

---

[1] Se dock konungens häremot stridande mening i resolutionen den 12 maj (*OSB* II, 1, s. 603), där han anser det olämpligt att förhandla »vid lägren», en sats som emellertid här gäller i allmän bemärkelse och ej under förutsättningen, att detta kunde bli nödvändigt som en sista utväg.

[2] Jfr de svenska kommissariernas bref till Skeel och Meden den 10 juli, *OSB* I, 5, s. 439.

föra de inledande diplomatiska underhandlingarna (s. 332), syntes ej större skäl föreligga till forcerande af de andra herrarnas öfverresa. I själfva verket voro också dessa i jämförelse med Oxenstierna af tämligen underordnad betydelse. Konungen erkände, att han till kongressort föreslagit Danzig, alldenstund han i Preussen hade att tillgå rikskanslerns mångpröfvade erfarenhet som underhandlare.[1] Nu stod det emellertid alldeles klart för denne, hvars jäktade krafter till det yttersta togos i anspråk af ett utomordentligt drygt arbete på arméns utrustning, Preussens administration och finansverket öfverhufvud, hur omöjligt det var, »att en karl till detta och traktaten kan tillräcka». Han lofvade försöka hvad han förmådde men fruktade, att han »ettdera måste förlåta».[2] Konungen lugnade honom: det vore icke meningen, att han skulle lämna styrelsen i Elbing »utan något visst hufvud» och bege sig till Danzig. Kanslern borde i stället, hänvisande till spänningen mellan Sveriges krona och denna stad, drifva det därhän, att underhandlingarna fördes i någon mellanliggande by eller ock under förmedling af interponenterna eller utsedda subdelegater.[3] Uppslaget var ju icke nytt; månader förut var konung Kristian underrättad om att dylika arrangement kunde bli nödvändiga.

Vid midten af maj var ett rörligt lif i Sveriges hufvudstad. Den danske agenten iakttog, hur trupper samlades från alla håll för att sättas ombord. Alla tillgängliga skepp beslagtogos för att forsla förråden, och örlogsfartygen, af vilka så godt som alla voro fullrustade, väntades segla ut till skären nästföljande vecka; konungen förmenades följa efter dit, när ytterligare åtta dagar gått. Man beräknade, att i expeditionen skulle deltaga 12,000 man af alla nationer, de preussiska och livländska trupperna ej medtagna. Erik Ryning omtalade förtroligt för dansken, att landstigningen troligen skulle äga rum i trakten af Wolgast; amiralen antydde varnande, att de danska tullkräfvarna gjorde bäst i

---

[1] *OSB* II, 1, s. 602—603.

[2] Till konungen den 14 april och memorial för Grubbe den 30 april, *OSB* I, 5, s. 278, 303—304.

[3] Jfr not 1.

att snarast draga sina färde från Ruden.[1] I dessa dagar, då allt förebådade stundande örlig, hölls det riksmöte med de tre öfre stånden, som för alltid är hugfäst genom konungens afskedstal. Här delgafs åt de församlade ständerna kännedom om ställningen, sådan konungen såg den. Instruktionen för kommissarierna framlades och underställdes ståndens granskning. Om fredsvillkoren heter det i den kungliga propositionen, att de ansetts böra på nytt framläggas: tidsförhållandena hade nämligen medfört stora omskiftelser, hvadan konungen »något litet förändrat» punkterna. Han hade visserligen icke »velat præcipitera med vapnen» utan själf på mångahanda sätt kraftigt befrämjat de förhandlingsplaner, som ledt till aftalet om mötet, men han vågade ingalunda bygga på dettas resultat, »med mindre man hafver svärdet i handen och därmed trycker efter».[2] Riksdagen fann sig nu liksom föregående sommar böra fullkomligt underskrifva konungens mening och tillstyrkte på det bestämdaste, att kommissarierna i Preussen måtte hålla på de förelagda villkoren, lämnande i konungens hand att därutinnan göra afdrag eller tillsatser; prästerskapet hade för sin del anbefallt, att rådet i fortsättningen skulle öfverväga de ändringar däraf, som tilläfventyrs syntes lämpliga. »Men efter vederpartens uppsåt är osäkert och traktatens utgång oviss», säger riksdagsbeslutet, »därföre hållom vi bäst och rådeligast, att H. K. M:t strax följer efter med vapnen och drifver traktaten under hjälmen och intet låter utur händerne, hvad H. K. M:t till alles vår säkerhet i deras land innehafver eller kan mäktig blifva till krigsens magasin och säte, förrän H. K. M:t sir, att både Sveriges rike, Östersjön, Strålsund och våre religionsförvanter, såsom uti instruktionen förmäles, väl försäkrade äre».[3] Bakom assekurationskrafvet stod jämväl riksdagen.

Enligt uppgjord plan kvarstannade konungen i hufvudstaden till utgången af maj. Hans sista förhandlingar med riksrådet, ägnade åt förhållandet till hansestäderna och Danmark, föran-

---

[1] Pros Knudsen till Kristian Friis den 15 maj.

[2] *AP* I, s. 146—147.

[3] Riksdagsbeslutet den 19 maj, *Stiernman* I, s. 818—822. Prästerskapets svar på konungens proposition, den 15 maj, Acta comitialia, Västerås gymnasiibibliotek (afskrift bland Riksdags- och mötesacta, RA).

leddes af den mellan Hamburg och konung Kristian skärpta konflikten, hvilken de sista dagarna af april ledt till öppen strid. Hvad Anders Svensson och Rasche rapporterade om stämningen i Hamburg kunde synas öppna bättre utsikter för det så länge fåfängt eftersträfvade förbundet med hansestäderna. Rådets beslut, som utan all fråga afspeglade konungens önskningar, gick ut på underblåsandet af denna strid. Under masken att erbjuda medling borde man söka ernå »en närmare sammanbindelse» med hansan, dock med undvikande af brytning med Danmark så långt sig göra lät. Johan Salvius, hvars ambassad till Lybeck ju sedan länge varit på tal, utsågs till detta maktpåliggande, delikata uppdrag[1], ursprunget till hans följande diplomatiska verksamhet i Nordtyskland. Omedelbart därpå afreste konungen till Älfsnabben.

Flottan låg redo till affärd, väntande på förlig vind. Men i det afgörande ögonblicket fattades Gustaf Adolf af en tvekan, som starkare än förr påtvang hans tanke den möjligheten, att ett positivt resultat dock kanske stode att ernå genom dessa underhandlingar i Preussen, som skulle ha börjat för en månad sedan men ännu icke kommit till stånd. Bittert klagade han i ett bref till Oxenstierna öfver den otro och de besvärligheter, som oupphörligt mötte honom. Om nu lyckan blefve honom oblid i Tyskland, komme hans ställning att blifva högst vansklig. Kunde Oxenstierna bringa saken till »någon redelig ackord» med de kejserlige, helst med Stralsunds behållande som assekuration, så vore detta en god sak. Underhandlingarna finge icke göras omintet, de måste hållas gående, på det att konungen skulle kunna fatta sina afgöranden jämlikt det förestående fälttågets utveckling.[2] Icke ens i denna stund af tvifvel och nedslagenhet sattes fredsprogrammet, knappt heller assekurationskrafvet, allvarligt i fråga.

Beslutet att öppna kriget var i alla händelser oryggligt. Därom kunde de pommerska gesanter öfvertyga sig, som uppsökte konungen på Älfsnabben i syfte att utverka Pommerns

---

[1] Protokoll den 29 maj, *SRP* II, s. 5–9. Konungen till rikskanslern den 2 juni, *OSB* II, 1, s. 613. Jfr *B. Boëthius* s. 14—15.

[2] Till rikskanslern den 2 juni, *OSB* II, 1, s. 612.

neutralitet. Filip von Horn ledde beskickningen. Dess instruktion förutsåg, att konungen ej skulle vilja medge neutralitet. Sändebuden skulle då i mörka färger måla de svårigheter, som mötte ett svenskt fälttåg i Tyskland. De kejserliga hade i sin hand Oder-, Elbe- och Weserlinjerna, alla pass och återtågslinjer. Kröntes ej konungens företag af seger, råkade ej blott Pommern utan alla angränsande länder osvikligt i den yttersta fara, och de kejserliga komme då på verkligt allvar att hota Nordens säkerhet. Om Gustaf Adolf till hvarje pris ville föra krig för hamnarnas befrielse och Mecklenburgs restitution, erbjöde trakten af Elbe och Weser vida bättre strategiska betingelser.[1] Att konungen ej blundade för företagets risker, visade ju det nyss anförda brefvet till rikskanslern. Men det var uppenbart, att de pommerska framställningarna ej skulle göra något intryck på honom. Han komme att landa i Pommern, förklarade han. Hertigen måste taga parti för eller emot. Hvarför hade han ej förut vetat bevaka sina intressen? I Pommern hade de kejserliga fått skapa en borg för sina fientliga anslag: Sverige tvunges nu att gripa till krig ej blott för vänners och blodförvanters restitution utan ock — och det vore hufvudsaken — i sin egen trygghets intresse.[2] Därmed fingo de pommerska herrarna låta sig nöja. Deras tro på framgång i sitt värf hade märkligt sviktat efter underrättelserna om Oderpassens öfvergång i kejserlig hand[3], en händelse, som gjorde neutralitetskrafvet nästan ohållbart, och som tydligtvis ej minst ligger bakom konungens kärfva klander.

Några veckor uppehållen af missgynnande vind lyfte flottan kort därpå segel. Åtskilligt dessförinnan hade konungen affärdat Gabriel Bengtsson, Karl Banér och Per Sparre till underhandlingarna i Preussen[4], hvartill skildringen nu återvänder.

Karl Hannibal von Dohna, den af kejsaren utsedde underhandlaren, åtnjöt inom den diplomatiska världen stadgadt rykte

[1] Instruktion för Filip Horn, Henrik von Heydebreck och Paul Friedeborn den 3 (13) maj jämte senare tillägg till instruktionen. Rep. 30, 20, 1, Berlin. Jfr *Bär* s. 59.

[2] *Droysen*, Gustaf Adolf II, s. 148—149, *Carlsson* s. 263.

[3] *Bär* not 273.

[4] Till rikskanslern den 6 juni, *OSB* II, 1, s. 616—617.

för skicklighet: en slug man med honungslen vältalighet och en mindre vanlig förmåga att öfvertala.[1] Särskildt använd vid Wienhofvets förhandlingar med Brandenburg, hvarunder han både med lämpor och hot vunnit åtskilliga segrar, ansågs han af Wallenstein synnerligen skickad för sitt uppdrag på grund af sin allmänna respekt och främst sina nyttiga förbindelser i Berlin.[2] Själf fann han väl under sitt besök därstädes på vägen till Danzig nödigt att åtskilligt reducera värdet däraf (s. 350). Han var äfven vida bekant som en af motreformationens kraftigaste förkämpar i Schlesien och i följd däraf på det högsta hatad ej minst af de protestantiska breda lagren.[3] Hans rykte som »Seeligmacher» lopp före honom under hans färd Den gick från Berlin till Kolberg i Hinterpommern, där han de första dagarna af april konfererade med Torquato Conti, hvars trupper lågo inkvarterade där.[4] Synbarligen blef dem emellan då aftalad den brefväxling, som flitigt syns ha ägt rum den tid Dohna låg i Danzig. Att han där äfven spelade rollen af kunskapare var ju endast att vänta. Den 8 (18) april ankom han med ett följe på 90 personer till Danzig, kort före den mötestermin, som han trodde vara den öfverenskomna, och tog in i polske konungens hus. Gesantens intåg väckte uppseende i staden, på gatorna ropade det lägre folket skymford mot den beryktade borggrefven, och under hela sin vistelse där fick han på många sätt röna särskildt de kalvinska elementens afsky.[5] Hans för tidiga ankomst väckte Oxenstiernas misstankar: detta vore dock en alltför långt drifven punktlighet.[6] Dohna själf öfverraskades gifvetvis öfver att icke finna några representanter från vare sig Sverige, Danmark och Stralsund, på hvilkas närvaro hans instruktion byggde, eller från Sachsen och Brandenburg, hvarom man

[1] Camerarius till rikskanslern den 13 (23) april.

[2] Wallenstein till kejsaren den 2 mars Afskrift från Wienarkivet. E 379 H, Uppsala.

[3] Se t. ex. Loci communes schlesischer gravaminum (1634).

[4] Cosmus von Simmerns Bericht, Baltische Studien 40, s. 60.

[5] Rikskanslern till konungen den 14 april, *OSB* I, 5, s. 277. Roe till Anstruther den 8 (18) april, *Mission* s. 79. Avisbref från Danzig den 16 juni, Extranea, Polen, avisor: — 1644.

[6] Till Gordon den 12 maj, *OSB* I, 5, s. 333.

allmänt talade i staden. Han sväfvade därtill i ovisshet om, hvart Gustaf Adolf komme att vända sig; ganska allmänt gängse var ännu tron, att konungen skulle segla öfver till Preussen, medan andra höllo före, att Stralsund och Rügen skulle bli hans mål. Blott en vecka hade underhandlaren dröjt i Danzig, och redan var han högeligen otålig; lika litet som förr trodde han, skref han till Trautmannsdorf, på någon fredsbenägenhet från svensk sida.[1] Några dagar senare, och han harmades öfver påståendena, att kejsaren skulle bedja konungen af Sverige om fred. Att vänta alltför länge skulle tydligen skada kejsarens reputation. Den 1 maj efter nya stilen var inne: Dohna kom att tänka på, att möjligen oklar kalenderbeteckning vållat missförstånd, men fann också denna förklaring ej sprida ljus öfver dröjsmålet och tviflade alltjämt på något resultat. Sveriges förbundna skulle nog ej tillstädja fred, och Sverige än mindre skilja sig från dem.[2]

Oxenstierna i sin ordning, upptagen af mångahanda sysslor och ofta stadd på trängande resor i guvernementet, hade ju ingen anledning att självmant träda i förbindelse med gesanten, som infunnit sig tre veckor i förväg, utan väntade blott på, att denne skulle vederbörligen notificera sin ankomst och sitt ärende, allrahelst som kanslern vinnlagt sig om att utsprida, att han vore befullmäktigad att å svensk sida inleda förhandlingarna.[3] Dohnas uppträdande bidrog att stärka honom i hans afvaktande hållning. Ej utan skäl antog han, att gesanten sökte påverka opinionen vid ett tilläfventyrs snart stundande tronskifte i Polen. Dohna synes verkligen ha varit så mycket mer intresserad af denna sak, som han lifligt harmades öfver polackernas förmenta tillmötesgående mot de svenska värfningarna; något senare berättades det, att en kejserlig legat verkat i Warschau för prins Kasimirs elektion till uteställande af Vladislav, hvilken i Wien

---

[1] Dohna till kejsaren den 20 (10) och till Trautmannsdorf den 23 (13) april, *Hallwich* Briefe und Akten I, s. 7—10.

[2] Dohna till Wallenstein den 26 (16) april och till kejsaren den 1 maj (21 april), *ibid.* s. 10—12.

[3] *OSB* I, 5, s. 303, 336—337.

ansågs gynnas af Sverige.[1] Att Dohna fällde egendomliga yttranden om tyska rikets rätt till Danzig och Preussen och på allt sätt underblåste misstämningen inom stadens råd mot Sveriges maktställning i Preussen inberättades för kanslern, som förtörnades öfver denna kunskapar- och propagandaverksamhet och icke minst öfver Dohnas intima förbindelser med den danzigske öfverstelöjtnanten Konrad Behm. Man sade, att gesanten för stadens råd antydt möjligheten af att några tusen man af det kejserliga folket i Hinterpommern skulle gå öfver på preussiskt område, uppgifter som möjligen förklaras af Dohnas förbindelser med Conti i syfte att draga öfver missnöjda element inom svenska armén på den kejserliga sidan.[2] Det misstänktes, att »gamle herr Dohna» hade sitt finger med i de svårigheter, som Danzig reste mot de svenska värfningarna.[3] Dels för att insinuera, att tilläfventyrs ej allt vore rätt beställdt med gesantens värf, dels för att genom mellanhänder påkalla dennes uppmärksamhet för Sveriges beredvillighet att förhandla anhöll Oxenstierna hos Danzigs senat i förväg om rätt för de kungliga deputeradena att efter sin ankomst taga uppehåll i staden.[4] Kanslern hade då icke mottagit konungens bemyndigande att föreslå annan underhandlingsort eller andra underhandlingsformer (s. 378). Ensam kunde han i alla händelser icke lämna guvernörsämbetet hals öfver hufvud och resa till Danzig. Han väntade.

Men alltjämt dröjde de danska medlarna, och ej heller uppenbarade sig några kurfurstliga mediatorer, på hvilkas ankomst Oxenstierna var förberedd.[5] Roe hade lämnat Preussen, sedan han kraftigt protesterat mot de beramade underhandlingarna

---

[1] Rikskanslern till konungen den 6 maj, *ibid.* s. 322. Dohnas anförda bref till Wallenstein af den 26 april har dunkla anspelningar på saken. En intressant relation om de kejserliga bemödandena i Warschau ges i ett bref till öfverste Kristian Brunnius, Warschau den 2 aug. 1630. Extranea, Polen, avisor: — 1644.

[2] Till konungen den 13 maj. *OSB* I, 5, s. 334, 337. Aus Stettin vom 30 April, bil. till Anders Svenssons bref. Om brefskrifvaren se s. 371 not 1; han hade sina uppgifter från sitt besök hos Conti.

[3] Baudissin till rikskanslern den 8 maj. *OSB* II, 9, s. 765.

[4] Den 19 maj. *OSB* I, 5, s. 346—347.

[5] Memorial för Grubbe den 2 maj, *ibid.* s. 307.

och låtit kanslern förstå, att Dohna vore en korp och ej en Noe dufva.[1] Dock saknades icke i Danzig sändebud, hvilka afvaktade begynnelsen af traktaten. Tidigast infunno sig gesanter från hertig Bogislav med uppdrag att hos båda parterna bevaka Pommerns intressen. De konstaterade genast, att utsikterna ej voro de bästa. Dohna, som särskildt ondgjordes öfver danskarnas uteblifvande, lofvade det bästa men förebådade, att kejsaren, äfven efter hertigdömets utrymmande, skulle nödgas hålla vissa strategiska punkter, Kolberg och Oderpassen, besatta.[2] De utskickade kvarstannade, delande Dohnas väntan. I Danzig uppehöll sig äfven en representant för Brandenburg, geheimerådet Bergman, som var ordinarie agent i staden. Sedan kurfursten måst uppgifva tanken på att tillsammans med Kursachsen uppträda som medlare, hastade han icke med nya diplomatiska steg. I grund och botten torde han nu ha varit öfvertygad om omöjligheten att inverka på Sveriges beslut. Ett vittnesbörd därom utgör en dyster och vidlyftig inlaga till kejsaren, ämnad att försvara beslutet att ej infinna sig i Regensburg, hvari han låter påskina sin öfvertygelse, att hans svenske svåger i Tyskland kommer att tillämpa sin från Preussen kända, på kusttrakterna koncentrerade, försiktigt procederande taktik, ett indirekt bevis alltså för onödigheten af den kejserliga krigstungan i Brandenburg men på samma gång en från hans utgångspunkt skäligen pessimistisk framtidsvy beträffande utsikten till fred.[3] Det kejserliga svaret på en något tidigare framställning af samma innebörd kännetecknades af ett orubbligt vidhållande af inkvarteringskrafvet; Wallenstein hade ånyo förklarat, att lindringar omöjligen kunde ske, förrän fred slutits med Sverige, och Ferdinand hänvisade nu i korthet Berlinkabinettet till förhandlingarna i Danzig, där kurfursten borde låta representera sig och verka i fredens intresse.[4] Utan att direkt öfverge den passiva hållning,

[1] Till Oxenstierna den 15 (25) april. Jfr *Rydfors* s. 143.

[2] Aus Stettin vom 14 Maj, Bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern. Jfr *Bär* not 266.

[3] Georg Vilhelm till kejsaren den 23 april, *Hallwich* Briefe und Akten I s. 12—19.

[4] Wallenstein till kejsaren den 28 (18) april. Kejsaren till Georg Vilhelm den 6 maj n. st., *ibid.* s. 11, 20—22.

hvartill Sachsens vägran en tid hänvisat honom, var Georg Vilhelm tydligtvis beredd att genom Bergman följa utvecklingen i Danzig. Bergman, som redan hunnit träda i förbindelse med Dohna — föga hjärtliga, som det förefaller[1] — väntade emellertid förgäfves på traktatens begynnelse och erhöll så ett par de sista dagarna af maj daterade instruktioner, dels afseende nya framställningar till Sverige om upptagandet af förhandlingar med Polen, åsyftande en beständig fred i stilleståndets ställe och grundade på senare förslag från polskt håll, dels innebärande uppdraget att uppsöka den svenske konungen personligen och till honom framföra brådskande ärenden[2], om hvilka närmare i ett senare sammanhang.

Bland de sändebud, som kunde väntas till Danzig, var äfven hansans. Städerna hade jämförelsevis tidigt debatterat, huruvida de skulle låta representera sig där, men föreföllo att tveka, tämligen misstrogna i afseende på något blifvande resultat.[3] Anders Svensson befalldes emellertid att beflita sig om, att städerna måtte låta företräda sig och bevaka sina intressen, »ty om någon redlig och säker fred för dem i Tyskland blifva skall, så måste det denna gången ske, eljest sker det aldrig».[4] Fortfarande visade sig hansan obeslutsam, bidande besked från Brandenburg och Sachsen. Härutinnan inträdde dock med ingången af juni ett omslag; af en eller annan anledning lade man nu i dagen så stor fredsoptimism, att agenten uppkallades till förklaringen, att hans herre i alla händelser skulle drifva traktaten med vapen i hand.[5] Hamburg beslöt först affärda en representant, Luntzman, och exemplet följdes omedelbart af Lybeck, hvaremot Bremen lät re-

---

[1] *OSB* I, 5, s. 337.

[2] Den 30 och 31 maj, Rep. 9, 5, r, Berlin. Jfr *Droysen* Brandenburgische Audienzen (Zeitschrift für preuss. Gesch. u. Landeskunde, 15) s. 2—3, 8. — Det kan anmärkas, att det polska förslaget nu innebar, att svenskarna skulle uppehålla sig i Elbing, polackerna i Danzig, medlarna åter i Marienburg. Möjligen står uppslaget i samband med kännedomen om konungens motvilja mot att sända sina män till Dohna i Danzig.

[3] Anders Svensson till konungen den 4 april.

[4] Till Anders Svensson i Salvii namn den 13 april, Arkiv II, s. 12—13.

[5] Anders Svensson till Salvius den 29 maj (bland bref till konungen) och till konungen den 5 juni.

presentera sig genom fullmakt. Först ett stycke in i juli afreste emellertid emissarierna[1], och deras ankomst föll först efter förhandlingsansatsernas fullständiga uppgifvande (s. 396). Svensson hade jämväl order att, som det tämligen allmänt hette, förmå furstarna att sända ombud till Danzig. Häraf blef dock resultatet ej synnerligen stort. Johan Fredrik af Bremen hade, som redan nämnts, visat sig intresserad för att bli innesluten i traktaten. De direkta framställningar härom, som han sändt till konungen, röjdes för de kejserliga genom uppsnappade bref, ett missöde som vållade ärkebiskopen åtskilliga obehag.[2] Dock kommo ärkebiskopens hanseatiska försänkningar nu till pass, i det att han kunde räkna på sin förtrogne Luntzman. Hvad åter de mecklenburgska hertigarna beträffade, delades deras förväntningar mellan Danzig och Regensburg (s. 396—397).

Stralsund hade slutligen af konungen underrättats om de beramade underhandlingarna och uppmanats att ditsända ombud för bevakandet af de egna intressena. Staden efterkom uppmaningen; dess utskickade infunno sig i slutet af maj i Elbing, där de plägade råd med kanslern om de fordringar, de å sina principalers vägnar borde framställa. Staden inskränkte gifvetvis sina yrkanden till hvad som berörde dess egen sak och fordrade i främsta rummet erkännande som fri riksstad; medan Pommern borde afsäga sig sina omedelbara och Brandenburg sina på arfsrätt grundade öfverhöghetsanspråk, borde däremot alliansen med Sverige bestå orubbad. I hvad på Stralsund be rodde skulle alltså vägen vara jämnad för assekurationskrafvets genomförande. Stadens sändebud kommo emellertid, som förhållandena utvecklade sig, icke att spela någon roll.[3]

Dohna hade emellertid med delad förvåning och indignation sett den ena veckan af maj månad efter den andra förflyta, utan att några mediatorer eller underhandlare afhördes. Att sätta sig i förbindelse med Oxenstierna föll honom synbarligen ej ett ögon-

---

[1] Ds. till rikskanslern den 17 och 24 juni samt 3 juli.

[2] *Boëthius* s. 43 not 1.

[3] *Carlsson* s. 261. Jfr rikskanslern till konungen den 9 juni, *OSB* I, 5, s. 376—397.

blick allvarligt in. Stämningen i Danzig blef till slut otålig, och man visste icke hvad man skulle tro om den kejserlige gesanten. »Herr Omnes bildet sich verdächtige Sachen ein[1] Han hade hänskjutit sina bekymmer till Wien och begärt få veta, hur länge han skulle stanna. Kejsar Ferdinand mottog »mit Befremdung» dessa underrättelser, hvilket ej var underligt, då han ännu när maj ingick icke hunnit varskos af Wallenstein om mötesterminens framflyttande. Dohna befalldes därför att resa hem, för den händelse ännu vid brefvets ankomst hvarken medlarne eller motsidans underhandlare aviserat sin afsikt att komma. Ett par dagar därpå spred ett bref från fältherren ljus öfver det verkliga sammanhanget. Dohna fick genast vetskap härom men befalldes dock att ställa sig den föregående ordern till efterrättelse.[2] Innan denna skrifvelse nådde honom — i hvarje fall innan han hunnit efterkomma densamma —, hade emellertid konung Kristians deputerade ankommit.

Otte Skeel och Martin von der Meden landstego omsider de första dagarna af juni. Orsaken till deras oväntadt långa dröjsmål föregafs sedan vara den spänning, som präglade förhållandet till Hamburg. Kanske inverkade äfven den tron, att Dohna först skulle anhålla om vapenstillestånd, angelägen om att underhandlingarna ej äfventyrades.[3] Säkert torde dock vara, att mötesplanen mer och mer mist konung Kristians intresse, allt eftersom det blef klart, att den svenska expeditionen ej skulle kunna afstyras. Tämligen obemärkta gjorde de danska herrarna sitt intåg i staden; medan Dohna uppträdde med slösande prakt, valde de att intaga sina måltider på en ölstuga, hvilket ansågs stöta betänkligt på skandal.[4] Den 4 juni anmälde de genom trumpetare sin ankomst för Oxenstierna, skyllande sitt långa uteblifvande på motvinden och begärande att få veta, när de

---

[1] Aus Stettin vom 20 Maj, bil. till Anders Svenssons bref till rikskanslern.

[2] Kejsaren till Dohna den 11 (1) och 13 maj, till Wallenstein den 13 maj. *Hallwich* Briefe und Akten I, s. 26—29. Jfr *Klopp* III, 1, s. 404—405, *Mailáth* III, s. 208.

[3] Fegræus till konungen den 11 juli. *Adlersparre* s. 206—207. Mera färgade synas Plessens uppgifter, *OSB*, I, 5, s. 379.

[4] Danzig den 2 juli. Extranea, Polen, avisor: — 1644.

från svensk sida utsedde gesanterna kunde väntas.[1] Till svar meddelade Oxenstierna, att hans medkommissarier snart skulle inträffa: »sjön gör gemenligen ovisse resor».[2] Det var honom omöjligt att lämna Elbing, och den omständigheten, att Danzigs senat på grund af hans föregående framställning (s. 384) upplåtit tvenne hus åt de svenska underhandlarna, endast invecklade saken, då han nu undfått konungens befallning att föreslå annan mötesplats eller ock taga medlarnas tjänster i anspråk (s. 378). För att »hålla saken gående» sände han därför sekreteraren Johan Nicodemi till danskarna med enträgen inbjudan att infinna sig i Elbing för öfverläggning om förberedelserna till underhandlingen men med bestämdt afböjande på förhand af uppmaningar från deras sida till honom själf att komma till Danzig, hvilket icke läte sig göra »för många besvär, som kanslern påhänger». Uppskof till de öfriga kommissariernas ankomst vore olämpligt, eventullt föreburna hänsyn till Dohnas närvaro förvånande; sådana traktater det här gällde plägade nämligen icke »företagas på det sättet».[3]

Det visade sig, att de danska herrarna voro af en annan mening, och att Dohna delade den. Skeel och Meden hade efter den öfliga väntan på hvem som skulle taga första steget öfversändt sitt kreditiv till Dohna och mottagit dennes. De meddelade honom nu först Oxenstiernas bref och sedan Nicodemis framställningar. Dohna ställde sig i förstone kränkt: »diese Antwort hab ich vor einen Schimpf und mutwillige Verzögerung angezogen». Han hotade att resa inom ett par dagar, om ej svenskarna dessförinnan anlände, men torde knappast ha menat allvar härmed. Då alla parter öfverenskommit om att välja Danzig till förhandlingsort, borde också traktaten anställas där, förklarade han. Och danskarna framhöllo för honom, att deras instruktion förbjöd dem att träda i personlig förbindelse med andra kommissarier, förrän konferenserna börjat, en regel som de väl för Dohnas del mycket snart suspenderade. Nicodemi erhöll alltså

[1] Vederläggning och väl grundat svar, lit. O.

[2] Den 5 juni, *OSB* I, 5, s. 363—364.

[3] Memorial för Nicodemi den 7 juni, rikskanslern till Skeel och Meden s. d., *ibid.* s. 365—369. Jfr ds. till konungen den 9 juni, s. 376—377.

det svaret, att kanslerns begäran ej kunde villfaras: Dohna skulle säkert missuppfatta ett dylikt steg, helst som han vore synnerligen irriterad och redan mottagit kejsarens rapell. De påyrkade, att kanslern och de öfriga underhandlarna snart måtte infinna sig. »Så befann jag allt danskt verk med dem», skrifver Nicodemi. Och i Elbing fann man denna taktik alltför bjärt kontrastera mot de afsevärda resemödor, som franska och engelska, holländska och brandenburgska gesanter lämnat osparda under de svensk-polska förhandlingarna. Det kan knappt vara tvifvel om, att konung Kristian, som ju väl kände svenskarnas tvekan at resa till Danzig, ej blott undertryckt Gustaf Adolfs tidiga framställningar om ändrade former för underhandlingens drifvande utan afsiktligt och uttryckligen befallt sina representanter att på den punkten vara omedgörliga. Hvad beträffar påståendet, att Dohna redan ansåg sig kunna resa, var det ej med sanningen öfverensstämmande. Väl tycktes honom tydligt, att Oxenstierna sökte förhala tiden, men hos kejsaren begärde han nu närmare instruktioner, hur han borde uppträda ifråga om underhandlingsorten.[1] Det skulle visa sig, dock alltför sent, att man i Wien inglunda i detta fall höll så strängt på formaliteterna.

Kanslern var verkligen af nödtvånget hänvisad till att söka vinna tid, »så för denne store lasten skull», skrifver Nicodemi, »som af provinciens administration och arméns guvernement och afförsel». Härtill kom spänningen mellan Sverige och Danzig, som nu förklarligt nog kom att spela en kanske öfverdrifven roll vid bevisföringen; kanslern hade ju dock redan engagerat sig alltför långt genom sin skrifvelse till senaten, om också å andra sidan en massa tvister alltjämt förbittrade förhållandet till staden. Följde så en skriftväxling mellan Oxenstierna och danskarna, hvarvid de senare vidhöllo sin ståndpunkt och den förre utförligt bemötte den, framhållande bl. a., att meningen knappt kunde vara att »mötas strax på rådstufvan», innan de förberedande stegen vidtagits, hvartill han ensam hade fullmakt. I själfva verket var

---

[1] Dohna till kejsaren den 20 (10) juni. Afskrift från Wienarkivet, E 379 H. Uppsala. Skeel och Meden till Oxenstierna den 12 juni, Vederläggning och väl grundat svar, lit. R. Nicodemi till Fegræus och Anders Svensson den 26 juni (konc.). Skrifvelser till kanslitjänstemän.

Oxenstierna ganska bekymrad; han visste icke, hur han skulle bära sig åt, skref han till konungen.[1] Man var i senare delen af juni, och ännu hade ingen sammankomst ägt rum. Dohna väntade på nya instruktioner från Wien, ehuru han föregaf, att han kvarstannade för att göra Skeel och Meden tillviljes, Oxenstierna på de öfriga kommissarierna, som skulle ha afrest från Sverige den första veckan af månaden. Danskarna sammanträffade nu under solenna former med Dohna, och en serie af uppsluppna banketter var därmed inledd.[2] Men utsikterna att afvända kriget måste synas mörka; de danska herrarna torde numera i själfva verket ha fattat sitt kvarblifvande som en formalitet. Äfven Dohna var förvissad om den omedelbart förestående svenska expeditionen. Brandenburgaren Bergman hade besökt honom vid midten af månaden för att delge honom sitt nya uppdrag, uppvaktningen hos Gustaf Adolf. Dohna trodde ej på hans framgång i denna beskickning, då Gustaf Adolf redan vore *in procinctu*, ja troligen redan gått ombord på flottan och när som helst kunde väntas till Tyskland.[3] De pommerska legaterna funno vid ett senare besök Dohna ondgöra sig öfver rikskanslerns undanflykter, *solitum Ochsenstiernii*, och ironisera öfver de svenska underhandlarnas oupphörliga motvind.[4] Det var tvifvelsutan en icke befogad, alltför lättvindig dom öfver den arbetstyngde Oxenstierna, som i samma dagar kunde klaga: »För min person begynna mig att mankera råd och medel». Hade han ej sin öfverhöfvan tunga arbetsbörda, skulle han kunnat bege sig till Danzig, »stoppa igen munnen på allt rop» och »släpa traktaten efter ens vilje». Han hänsköt till konungen, huruvida ej de andra underhandlarna vid sin ankomst borde resa dit. Men i grunden ansåg han alltjämt Danzig vara en ytterst olämplig förhandlings-

[1] Oxenstierna till Skeel och Meden den 14 och 18 juni, till konungen den 21 juni, *OSB* I, 5, s. 386—392, 396—398.

[2] Erik Pors till Kristian Friis, Danzig den 30 juni. Danske Kongers Historie 88 a, RA Köpenhamn. — Privatbref (till Ben. Steffen i Elbing), Danzig den 13 juli, Handl. rör. polska kriget 1630.

[3] *Droysen* Brandenburgische Audienzen s. 9. Om Bergmans besök hos Oxenstierna se dennes bref till konungen den 21 juni, *OSB* I, 5, s. 398—399.

[4] Natzmer och Krockow till hertig Bogislav den 25 juni (5 juli), *Bär* s. 259—260.

ort. Dohnas medverkan i misshälligheterna med staden syntes honom uppenbar.[1]

Under skriftväxlingen med danskarna hade han emellertid fått tillfälle att framställa det förslag, som konungens order föreskrefvo. Man vore icke bunden till »Danziger rådstufva»; antingen borde interponenterna på resande fot förmedla diskussionen, eller ock kunde parternas ombud mötas på någon lämplig ort.[2] Ej heller detta medförde något tillmötesgående steg. Dohna ville icke samtycka till att bege sig till någon annan plats, förklarades det, men ännu skulle man dröja en vecka.[3] Juli inbröt, och ännu uteblefvo rådsherrarna, otåligt väntade af Oxenstierna, som fann deras snara hjälp alldeles nödvändig för att undvika en hotande skandal, »fastän eljest intet mera kunde nås».[4] Ändtligen, den 6 juli, anlände Gabriel Bengtsson, Sparre och Banér. Oxenstierna underrättade genast medlarna härom och anhöll om muntliga konferenser, dock icke i Danzig.[5] Om han varit beredd till eftergifter i sin hittills häfdade ståndpunkt, har tydligen de anlända herrarnas mening om konungens vilja bestämt honom att tillsvidare fresta samma linje. Försöket aflopp äfven nu fruktlöst. Konung Kristians män kunde icke utan sin nådige herres tillstånd lämna Danzig; till yttermera visso hade de framlagt stridsfrågan för honom men fått order att ej medge någon ändring. De åberopade Dohnas ihärdiga vägran att möta på annan ort; otroligt besvär skulle förorsakas af färder mellan Danzig och Elbing, att ej tala om deras herres däraf skadade anseende. De kunde alltså icke se, att någon utväg mer återstode. Men i ett postskriptum af samma dag (9 juli) lofvade de att för en gångs skull sammanträffa med svenskarna i det två mil aflägsna, Danzig tillhöriga Grebin.[6]

---

[1] Till konungen den 26 juni, *OSB* I, 5, s. 413, 417.

[2] Den 18 juni, *ibid.* s. 392.

[3] Skeel och Meden till rikskanslern den 23 juni, bilaga till brefvet till konungen den 26 juni.

[4] Till rådet den 1 juli, *OSB* I, 5, s. 431.

[5] Den 6 juli, *ibid.* s. 436–437.

[6] Bilaga till rikskanslerns bref till konungen den 13 juli. Jfr Vederläggning och väl grundat svar (lit. V), där dock tilläggsskrifvelsen uteslutits.

Detta tillmötesgående accepterades icke utan vidare af Oxenstierna och hans kolleger, för hvilka tvisten alltför mycket antagit karaktären af princip- och reputationsstrid för att kunna omedelbart afvecklas utan direkta order af konungen; sannolikt var det också deras allvar, att Grebin låge i alltför hotande närhet af de kejserliga trupperna i Hinterpommern och Lauenburg, hvarför resan dit skulle kräft särskilda försiktighetsmått.[1] I alla händelser önskade de uppriktigt att få »komma till munds» med Skeel och Meden, mindre i hopp om ett positivt förhandlingsresultat än för att förekomma ovänliga tydningar.[2] Sekreteraren Nicodemi sändes ånyo till Danzig för att vädja till danskarna att såsom medlare frigöra sig från betänkligheter, hvilka på sin höjd borde vara motparten förbehållna, och föreslå dem en kortare resa till Elbing eller annan lämplig plats, dock icke Grebin — af redan angifna skäl — utan hellre någon ort på den af svenskarna besatta, till Danzigs område gränsande delen af Nehrung. Vägrade de detta, skulle Nicodemi fråga, hur de egentligen bedömde utsikterna att få en underhandling till stånd, och föreslå dess suspenderande, till dess vederbörande monarker uttalat sig närmare angående mötesorten.[3]

Oxenstierna var nu fast öfvertygad därom, att Skeel och Meden i högre grad än Dohna vållade svårigheterna, och i afsevärd mån hade han säkerligen rätt. Två gånger hade den kejserlige underhandlaren skrifvit till kejsaren och begärt förhållningsorder, nu gjorde han det tredje gången efter Nicodemis ankomst. Danskarna hade meddelat honom, att de ingalunda kunde gå in på de nya förslagen, och att de ej kunde se några skäl för sig eller Dohna att med bibehållen själfaktning längre kvarstanna. Dohna drog den slutsatsen, att svenskarna till hvarje pris sökte tvinga danskarna att frånträda sin ståndpunkt. Dock lade han ingen afgörande vikt på häfdandet eller ryggandet af denna; äfven om danskarna gåfve efter, kunde man icke vänta sig något af deras

---

[1] Memorial för Nicodemi den 10 juli, *OSB* I, 5, s. 443.

[2] Rikskanslern till konungen den 13 juli, *ibid.* s. 448.

[3] Memorial för Nicodemi den 10 juli. *ibid.* s. 440—444. Jfr kommissariernas bref till Skeel och Meden s. d., s. 438—440.

medling, eftersom han nogsamt bevittnat det *naturale odium*, som rådde mellan de två nationerna. Själf ansåg han också att hans herres anseende komme att lida på längre dröjsmål, och han hade nu därför (den 13 juli) kommit öfverens med danskarna att afresa, om inom tre dagar inga befallningar kommit från Wien.[1] För honom synes alltså inblicken i agget mellan danskar och svenskar betydt mest vid fattandet af beslutet att resa hem. Gustaf Adolfs öfvergång till Tyskland har icke i främsta rummet bestämt honom till detta, ehuru han naturligt nog blifvit allt annat än hugnesamt berörd af de nya underrättelserna. Efter budskapet om Usedoms intagande hade han sålunda varit »illa att tala med»[2], och från Danzig skref en pomrare dessa dagar: »Der Herr von Dohna ist sehr erschrocken samt dem ganzen pabstlichen Jerusalem».[3]

Dagen efter det Dohna aflåtit sitt bref till kejsaren fick Nicodemi danskarnas slutbesked — de hade föregående dag lofvat taga saken i öfvervägande — och det var själffallet helt afvisande. De meddelade, att Dohna hotat bege sig till Tyskland, om de själfva satte sin fot på svenskt område, och skyllde för egen del på allsköns omöjligheter, på sin instruktion, svårigheterna att få vagnar o. s. v. De ville, att stridsfrågan skulle underställas kejsarens och konungarnas förnyade pröfning. Förgäfves invände Nicodemi, att Dohnas hot att resa vore alldeles oförklarligt, förgäfves påpekade han tillvaron af »otalige mänge kareter» i staden. Medlarna visste platt ingen råd, och på sekreterarens upprepade fråga, om traktaten finge anses sprängd eller blott uppskjuten, undveko de att gifva klart besked. Engelske agenten Gordon, för hvilken Nicodemi med kartan i handen redogjorde för mellanhafvandet, uttryckte sin förundran öfver de danska herrarnas hållning men trodde sig för sin del finna förklaringen därtill i Dohnas fullmakt, som sades ej mindre ha stött deras patriotiska

[1] Dohna till kejsaren den 23 (13) juli. Afskrift från Wienarkivet, E 379 H, Uppsala. Ett tidigare bref af den 12 (2) juli åberopas i ett svarsbref från kejsaren den 28 (18) juli, *ibid.* Se f. ö. *Klopp* III, 1, s. 413.

[2] *OSB* I, 5, s. 448.

[3] Obekant afsändare — han nämner »mein Vaterland Usedom» — till Benedikt Steffen i Elbing, Danzig den 16 juli. Handl. rör. polska kriget.

stolthet än ingifvit dem tvifvel, huruvida svenskarna skulle vilja mottaga samma fullmakt. Danskarna hade själfva sökt göra tydligt för budbäraren, att endast Stralsund, icke Sverige, nämndes i detta kreditiv. Detta kan dock knappast ha varit annat än ett villospår (s. 330). Nya försök af Nicodemi att förmå dem till ett uttalande, huruvida underhandlingen nu vore omintetgjord, blefvo resultatslösa, och lika liten framgång hade de i staden närvarande stralsundska deputeradena. Det hjälpte ej, att dessa påpekat, hur nära Grebin låg de kejserliga förposterna. Otte Skeel var besluten att resa.[1]

På öfverenskommen dag, den 16 juli, gingo först danskarna till skepps, medan Dohna ett par timmar därefter afreste landvägen. Hans afsikt var att färdas hem öfver Stettin; hunnen två mil varskoddes han af ett ilbud från Stolpe, att fienden vore herre i denna stad, fattade nu beslutet att ställa färden till Berlin men ansåg slutligen säkrast att taga återvägen genom Polen. Han delgaf emellertid Wienhofvet sin förhoppning, att de danska herrarnas relation af förloppet skulle bli kejsaren till gagn, synnerligast om denne ville hjälpa Danmark till en god utgång af tvisten med Hamburg och på så sätt omintetgöra svenska konspirationer i hansestäderna, om hvilka han synes ha haft god vetskap, uppenbarligen informerad därom af Skeel och Meden.[2] Att danskarna »emot alle mediatorers bruk och officio» sökt stjälpa traktaten, därom var Oxenstierna nu fullt öfvertygad. De hade afsett, menade han, att draga Stralsund ur Sveriges hand men efter konungens landstigning bragts att inse, att deras instruktion ej mer läte sig praktisera, och därför skyndat att göra

[1] Nicodemis relationer, den ena daterad Danzig den 13 juli, den andra odaterad, (den 14 juli eller senare), bilagor till rikskanslerns bref till konungen den 19 juli. Vederläggning och väl grundat svar, lit. Z. — Stralsundarnas berättelse, Handl. rör. tyska kriget 1630. Jfr rikskanslern till konungen den 19 juli, *OSB* I, 5, s. 463. — Att danskarna rådt Dohna ej framvisa sitt kreditiv uppges af *Slange* (s. 718). Anledningen skulle enligt denne författare ha varit densamma, som danskarna uppgåfvo för Nicodemi. Han framställer eljest saken så, att förs-t Dohna och sedan Skeel och Meden afrest, då de sågo sig »intet videre at kunde udrette».

[2] Dohna till kejsaren, Succa den 27 (17) juli Afskrift i E 379 H, Uppsala. *Bär* not. 269.

förhandlingarna om intet, på samma gång skulden därför gjordes till Sveriges.[1] Till yttermera visso lyckades svenskarna komma öfver ett bref från Dohna till Torquato Conti, afsändt från Danzig, innan ännu de sista förhandlingarna om mötesplatsen gått om intet, i hvilket bref gesanten förklarade, att intet resultat vore att förbida af den danska medlingen, så häftigt som hatet mellan de nordiska folken hade upplågat.[2] Oxenstiernas afsikt att delge medlarna detta bref, ironiskt afslöjande »hvad imagination han om oss hafver»[3], kunde ju ej komma till utförande på grund af deras hastiga afresa. För framtiden borde den danska medlingen undvikas och likaledes hansestädernas, så var hans votum. Vid nya förhandlingar borde annan plats väljas än Danzig, där olika krafter verkade Sverige emot. »Jag för min person finner ingen obekvämare plats till traktaten än äfven denne».[4] Han var af den uppfattningen, att förhandlingarna lätt nog skulle kunna återknytas, blott framgången följde de svenska vapnen.[5]

När rikskanslern alltså uttalade sig mot hanseatiskt ingripande i blifvande underhandlingar, utgick han från förutsättningen, att städernas syften ej kunde sammanfalla med Sveriges, och styrktes i denna åsikt af Stralsunds deputerade, som misstänkte, att beskickningen från hansan ville motarbeta dem.[6] Väl hade han tillstyrkt Salvii ambassad (s 380) men ansåg lämpligt, att initiativet till allians toges af städerna och icke af Sverige.[7] Af hanseaternas afsikter i fråga om Danzigunderhandlingarna hade han emellertid ej haft någon omedelbar erfarenhet. Först några dagar efter Dohnas och danskarnas affärd anlände städernas utskickade till Danzig, den lybeckske rådsherren Kampferbeke, sekreteraren Braunjohann och doktor Luntzman. Braun-

[1] Till konungen den 19 juli, *OSB* I, 5, s. 463.

[2] Dohna till Conti den 22 (12) juli. Bil. till rikskanslerns bref till konungen den 19 juli. Det sändes äfven i afskrift till Camerarius: *OSB* I, 5, s. 452.

[3] Bref till Skeel och Meden den 17 juli, aldrig afsändt, *ibid.* s. 456—457 not.

[4] Memorial för Karl Banér den 25 juli, *ibid.* s. 471.

[5] Till konungen den 29 juli, *ibid.* s. 486.

[6] Till konungen den 13 juli, *ibid.* s. 448.

[7] Till konungen den 26 juni, *ibid* s. 419—422.

johann var därtill befullmäktigad att representera de mecklenburgska hertigarna, Luntzman företrädde, som redan omtalats (s. 387), ärkebiskopen af Bremen. Meningen hade varit, att äfven Danzig skulle utse ombud, hvilka skulle förena sig med de ofvannämnda. Nu återstod för dessa intet annat att göra än uppvakta Oxenstierna i Elbing. Här lämnade de den rätt märkliga underrättelsen, att konung Kristian sökt förmå dem att inställa sin resa, och att de kunnat märka, att han själf ångrat, att han affärdat sina kommissarier. De uttalade vidare i princip sin anslutning till de svenska fredsvillkoren men läto vara osagdt, om de kunnat genomdrifvas. Hvad hansans egen hållning vidkom gjorde Luntzman gällande, att städerna lifligt önskade framgång åt konungen i hans företag men säkerligen icke komme att ansluta sig till honom, så länge Brandenburg och framför allt Sachsen intoge en afvaktande hållning. Ännu ville han och hans kolleger icke tro, att allt hopp om förhandlingar mellan Sverige och kejsaren vore alldeles ute.[1]

Icke förty var emellertid traktaten »sönderslagen». Det hade gått annorlunda, om icke de danska medlarna hastat att pådrifva Dohnas hemresa. »Desse danske hafve gått med detta store och intrikate verk så an», skrifver Nicodemi, »som det allenast hade varit en lek, och förment, att man genast kunde springa däri som en forman i ett par stöflar. Hade de haft en rättskaffen, fredsälskande intention, då hade de otvifvelaktigt icke ansett, om dem några labores häraf kunde tillväxa».[2] I så fall skulle i alla händelser underhandlingar ha kommit i gång, ty de motsatser, på hvilka hela traktaten kört fast, voro i och för sig alldeles icke oöfvervinneliga, hvilket snart nog skulle visa sig. Från Regensburg hade kejsaren upprepade gånger tillskrifvit Dohna med anledning af hans budskap. Väl vore det tydligt, att svenskarna endast sökte vinna tid med sin vägran att resa till Danzig, men kejsaren såge högst ogärna, att det komme till en brytning enbart för platsens skull, allra helst som han önskade få kännedom om Sveriges fordringar för att framlägga

---

[1] Oxenstierna till konungen den 16 aug. *OSB* I, 5, s. 523—526. Till hertigarna af Mecklenburg den 10 aug., *ibid.* s. 503—504.

[2] Till Fegræus den 20 aug. (konc.) Skrifvelser till kanslitjänstemän.

dem för de församlade kurfurstarna. Komme det endast an på denna stridsfråga, och visade ej danskarna tendenser att självmant uppge hela företaget, finge Dohna ej göra några svårigheter i detta afseende. Tre särskilda gånger afsändes från Regensburg bref af denna innebörd — intet af dem hann komma Dohna tillhanda.[1] Klart är emellertid, att kejsar Ferdinand icke ansåg Gustaf Adolfs öfvergång till Tyskland medföra underhandlingarnas ovillkorliga afbrytande.

Lika litet hade Gustaf Adolf varit sinnad att låta förhandlingarna stranda på en formalitet. Krigsoperationerna skulle endast understödja den diplomatiska verksamheten. Hellre än att låta denna tanke gå omintet ville han gifva efter och låta sina kommissarier bege sig till Danzig, såsom ju också Oxenstierna föreslagit honom (s. 391); den svenska instruktionen uteslöt ju ej heller en sådan eftergift från den ståndpunkt, konungen desto mer ansett sig ha rätt att häfda, som hans granne i god tid tillbörligen uppmanats taga hänsyn därtill. Vid Bergmans audiens den 11 juli omtalade konungen, att hans deputerade nu vore i Preussen, och att de skulle bege sig till Danzig för att underhandla.[2] Några dagar därefter afgick ett bref till Oxenstierna, hvari denne befalldes sända de tre herrarna till Danzig till undvikande af allt förtal men också för att utröna utsikterna för en förlikning. Största svårigheten skulle säkerligen vållas af krafvet på assekuration och skadeersättning. Konungens uppfordran till kanslern att afge nytt yttrande om dessa punkter visar tillfyllest, att han ansåg kommissariernas anbefallda resa vara mer än en blott formalitet; fastmera framskymtar här en stigande benägenhet för uppgörelse, närd af de svårigheter som mötte honom. Hans befallning, att Karl Banér skulle bege sig till honom, om förhandlingarna ginge i kvaf, gör dock tydligt,

[1] Kejsaren till Dohna den 28 (18) juli (hvari ett föregående bref af samma innehåll åberopas) och den 6 aug. (27 juli), E 379 H, Uppsala. I det koncept i Wienarkivet, från hvilken afskriften af det förstnämnda brefvet tagits, finnas en del öfverstrykningar, hvilka dock här refererats, så de måste anses utgöra pålitliga uttryck för den kejserliga politikens meningar. Jfr f. ö. *Klopp* III, 1, s. 413.

[2] *Droysen* Brandenburgische Audienzen s. 19.

att han höll afgörandet nära förestående.[1] Ett par veckor tidigare hade han äfven beordrat Fegræus att för konung Kristian eller danska rådet uttrycka tvifvelsmål rörande framgång på underhandlingens väg, motiverande detta därmed, att Oxenstierna ej fått mottaga några framställningar från Dohna och ej heller, såvidt han kände saken, några medlare ännu infunnit sig. Därjämte skulle dock agenten yrka på förhandlingar under hjälmen och till den ändan utbedja sig Danmarks interposition. Konungen var då af den tron, att Kristian uppgifvit tanken att representera sig i Danzig, och Fegræus skulle fördenskull också låta vederbörande förstå, hvems skulden i grund och botten vore.[2] Efter underrättelserna om danskarnas ankomst har tydligen konungen på nytt fattat hopp och beslutit undanrödja alla formella hinder. Men liksom kejsar Ferdinands bref till Dohna kom också hans befallning till Oxenstierna för sent.

Bland några frågepunkter, som Gustaf Adolf i december 1630 egenhändigt uppsatte till rättfärdigande af Sveriges deltagande i kriget, återfinnes också det spörsmålet, »om rättmätige skäl hafva funnits att särskilja traktaten i Danzig».[3] Hvem skulden därför åligger, utsäges icke; säkert är, att konungen ansåg sig själf icke ha någon andel däri. Emellertid är det intet tvifvel om att man med rätta tillmätte Danmark hufvudansvaret för att parterna ej ens hunnit framlägga sina ståndpunkter. Om stämningen i Danmark hade under försommaren försports stridiga uppgifter, hvilka dock samstämde i stark misstro till Sverige; man sades frukta för grannen, vare sig fred följde i Danzig och han finge händerna fria i Norden eller förlikningen ginge omintet och konungen fördjupade sig i Tysklands strider.[4] Det uppgafs, säkerligen med allt fog, att Kristian häftigt ångrade sitt forna samtycke till Stralsunds öfverlämnande i de svenska truppernas okvalda besittning (s. 72), och att danska regeringen nu befarade, att Sverige skulle länka Pommern och Mecklenburg till sina preussiska besittningar. Ej heller kunde danske konungen förutsättas vara benägen att

---

[1] Till rikskanslern den 15 juli, *OSB* II, 1, s. 623.

[2] Till Fegræus den 29 juni. Arkiv I, s. 174—176.

[3] *Styffe* s. 314.

[4] Fegræus till Johan Kasimir den 12 juni, Stegeborgssamlingen.

direkt främja en uppgörelse mellan Sverige och kejsaren, som kunde lämna Gustaf Adolf fritt att med sin starka armé under vapen på annat håll göra sin styrka gällande.[1] Väl var utsikten till en sådan afveckling mycket liten, men hvad som står fast är, att Kristian till yttermera visso valt att göra sina medlartjänster så intetsägande som möjligt, när väl den svenska expeditionen ej kunde afstyras. I hvarje fall förmärktes nu från de danska rådsherrarnas sida ingen större förstämning öfver händelseutvecklingen. Uttryck af vänskap och lyckönskningar kommo i stället till synes, och man gjorde gällande — brytningen i Danzig hade då ännu ej följt — att konungens landgång afgjordt måste underlätta traktaterna.[2] Något djupare beklagande kunde Fegræus senare icke märka, när Skeel och Meden återkommit med oförrättadt ärende. Konungen »lät sig allt behaga», när agenten framförde sina förklaringar med anledning af den snöpliga utgången i Danzig, och antydde endast helt kort, att saken ju kunde återupptagas.[3] Liknande blef utgången af Fegræi diskussioner med kanslern Kristian Friis. Agenten meddelade, att de svenska herrarna dock till sist skulle ha rest till Danzig; Friis försvarade medlarnas tillvägagångssätt och deras af instruktioner bundna uppfattning om mötesorten, hvilken här varit en och fast i motsats till de mer fria sedvänjor, som tillämpats vid Sveriges mellanhafvanden med Polen och Danmark. Tillika anspelade han på betänkliga ofullkomligheter i Dohnas fullmakt (jfr s. 394) och slöt med att framhålla Danmarks obrutna beredvillighet att tjänstgöra som medlare, »frågande mig om jag icke hade förnummit någon plats eller ort, där E. K. M:t någorstädes i nejden en sammankomst hafva ville».[4] Det var självfallet, att detta uppslag nu ej ledde till någon påföljd.

Äfven mellan representanter för Sverige och den kejserliga krigsmakten fördes den misslyckade kongressen på tal. Vid ett fångutbyte i augusti träffades sekreteraren Lars Grubbe och Contis

---

[1] Fegræus till konungen den 6 juni, *Adlersparre* III, s. 198—201.

[2] Ds. till ds. den 11 juli, *ibid.* s. 204—206.

[3] Ds. till ds. den 11 aug., *ibid.* s. 241.

[4] Fegræus till konungen den 24 aug. Bland bref till Johan Kasimir, Stegeborgssamlingen.

kvartermästare, öfverstelöjtnant Sparr, samme man som några år förut tjänstgjort som mellanhand vid Wallensteins och Arnims förhandlingar med svenskarna, minnen som han nu också passade på att erinra om. Den kejserliga hjälpen till Polen, som ju från svensk sida gällde som en af de officiella krigsanledningarna, hade lätt nog kunnat undvikas, förklarade han sålunda, om man blott i tid lyssnat till förslaget om förbund med Österrike, som skulle inneburit ej blott trygghet för Sverige utan också tillfälle till landutvidgning. Nu hade kejsaren genom Dohnas affärdande ånyo visat sin vilja till samförstånd. Grubbe åter bestred dessa anklagelser och lade skulden till den fruktlösa utgången hos Dohna själf och hans uppträdande.[1]

Det egentliga slutspelet till den nu endast uppskjutna tvisten om ansvaret för Danzigmötets ändalykt bildades i själfva verket icke af den polemiska skriftväxlingen mellan Gustaf Adolf och kejsaren (s. 407). Det inföll först många år senare, efter krigsutbrottet 1643. I den då uppväxande litteraturen af stridsbroschyrer gjordes från dansk sida gällande, att konung Kristians bemödanden att befordra tvistefrågornas dryftning mellan parterna omintetgjorts genom de svenska kommissariernas uteblifvande från Danzig. Mot det danska »Manifest» polemiserade svenska rådsregeringens »Vederläggning och väl grundat svar» med största utförlighet, i det att en del av den till ämnet hörande skriftväxlingen publicerades. »Vederläggning» lämnade emellertid öppet, om Skeels och Medens taktik grundats på i förväg »beslutet råd» eller Dohna däri haft någon större andel.

[1] Grubbe till konungen den 19 augusti, Arkiv II, s. 35.

NIONDE KAPITLET.

Det hade varit Gustaf Adolfs afsikt, att de svenska underhandlarna vid det första sammanträffandet med motsidans ombud skulle ha framlagt samma försvars- och anklagelsepunkter som af det föregående äro kända: hänvisningen till fientligheterna i Polen, till skymfen i Lybeck o. s. v.[1] Däraf blef nu intet, men redan före mötesplanens uppgifvande hade konungen vidtagit mått och steg i syfte att för den europeiska opinionen inskärpa alla dessa Sverige tillfogade oförrätter, med hvilka det svenska ingripandet skulle rättfärdigas. Under öfverfarten till tyska kusten uppsatte Salvius under konungens öfverinseende konceptet till den flygskrift, som omedelbart därpå (juli 1630) trycktes på latin och tyska i Stralsund och snart nog spriddes i engelska, franska och holländska upplagor, och hvari dessa krigsanledningar utförligt genomgås. Kejsarens svenskfientliga konspirationer i Polen, hjälpexpeditionerna 1627 och 1629, de hotande flottrustningarna och öfvergreppen mot Stralsund, trakasserierna mot den svenska köpenskapen, det stötande afslaget i Lybeck och Sten Bielkes därpå följande, fruktlösa förhandlingar skildras här i harmsen tonart, och ej heller glömmes uppsnappandet af brefven till Siebenbürgen. Det antydes äfven, att konungen redan vid anträdandet af den preussiska expeditionen 1628 varit fullständigt öfvertygad om nödvändigheten att i tid söka hämma anslagen mot Östersjöns säkerhet, hvartill så kom Stralsunds bön om hjälp. Slutligen beröres Danzigtraktatens förhistoria. Då ännu i juni, heter det, ingen anmälan gjorts hos den förfördelade partens i Preussen närvarande, befullmäktigade

[1] *OSB* II, 1, s. 592.

ombud, hvilken likväl notificerat sitt uppdrag för Danzigs stad, kunde man lätteligen döma, hur föga allvar man inom det utmanande lägret hyste beträffande freden, särskildt som de kejserliga samtidigt satt sig i besittning af alla fasta orter i Pommern och mer än någonsin rustade sig. Kurfurstarnas svarsbref hade fullständigt undvikit att föreslå utvägar till fordrad upprättelse, och för konungen återstode endast att med vapen i hand trygga sin säkerhet och genomdrifva sina tyska grannars restitution.[1]

Detta manifest, som ännu under westfaliska fredskongressen föranledde debatter[2], väckte framför allt hastigt uppseende och ond blod genom de anspråk på herravälde öfver Östersjön, som däri öppet proklamerades. Det hade varit på Gustaf Adolfs särskildt uttryckta önskan, som Salvius inflickat en mening, hvari det hette, att det rättmätiga försvaret af Östersjön af ålder tillkommit Sveriges konungar. Detta upptogs mycket illa i Danmark; hade blott detta icke varit, förklarade Fredrik Gynther i juli, skulle Danmark kunnat godtaga öfriga anförda motiv.[3] Också i Holland förspordes ovilja däröfver; man frågade Axel Arnefelt, »om det var ikke for megit tald om Östsöen», och liknade manifestets utsago med Jodocus Londii ökända kartor, där svenska vapnet anpassats midt i Norge. Den som författat diskursen månde vara en god philosophus, men liten aning ägde han om rikenas arkiv och dominium maris Baltici. I Holland väckte därför denna deklaration i samband med svenskarnas landstigning på många håll både vrede och farhågor; äfven om Gustaf Adolf ej skulle uträtta mycket i Tyskland, kunde han dock fortificera sig i Östersjön och underlägga sig kusten som

---

[1] Om de olika upplagorna af denna skrift se Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till fremmende magter (Kongl. Bibliotekets handlingar 1881 ff.) s. 22—23; Supplement I, s. 7—8, d:o II, s. 13. — Om författarskapet och omständigheterna vid tillkomsten: Salvius till Axel Oxenstierna den 4 maj 1639, Recueil des sentimens de Gustave Adolphe (1769) s. 130—131. Den holländska öfversättningen ombesörjdes af Camerarius, hvilken också träffade anstalter för en fransk upplaga: Camerarius till Nicodemi den 1 (11) sept., E 371, Uppsala.

[2] *Heising* s. 130.

[3] Transæus till Anders Svensson den 27 juli 1630, bil. till den senares bref till konungen. Jfr *Fridericia* I, s. 170—171.

återtågs- och infallsbas. Det vore i sanning tillräckligt farliga intentioner: konungen kunde därigenom »kommendere negotien af Östsöen udi Vestsöen».[1]

Äfven till Regensburg och kurfurstedagen nådde snart nog Salvii skrift.[2] Här hade hufvudintresset knutit sig till andra frågor, främst de katolska kurfurstarnas samlade, af brandenburgska och sachsiska ombud stödda kraf på Wallensteins afsättning och den richelieuska diplomatiens dubbla verksamhet med förslag om italiensk fred i den kejsaren bjudna handen men löften om franskt understöd åt kurfurstarna till framtvingande af generalens aflägsnande i den andra. Det var för kejsaren afgörande ögonblick; det gällde att vinna spelet med lugnande ord och löften om krigsbesvärens afhjälpande eller ock att förlora det. Allt pekar på, att faran från Sverige i denna situation ingalunda förbisågs men i förstone knappt tillfyllest behjärtades. Innan ännu konungens landstigning skett, hörde Hamburgs ditsända ombud uttalas tvifvel på att Gustaf Adolf verkligen skulle inbryta i riket; han ville säkerligen blott slamra med sköldarna, »något synnerligt» skulle han troligen ej uträtta, och förmärkte han, att kejsaren icke skrämdes till Mecklenburgs och Pommerns restitution, skulle han förmodligen stanna i sitt land. Dock antogs det, att sådana utlåtelser illa återspeglade de verkliga stämningarna hos de kejserliga utan snarare voro afsedda att afskräcka hanseaterna från förbindelser med svenskarna.[3] Nödiga åtgärder för att bjuda Sverige motstånd, om dess konung inblandade sig i rikets angelägenheter, förutsattes också i den kejserliga propositionen, hvari f. ö. kräfdes motsvarande steg gent emot Holland och Frankrike, därest generalstaterna ej släppte de af dem ockuperade områdena i riket och kardinalen fortfore med sitt obefogade intrång i Italiens frågor. Af krafven rönte blott det första de katolska kurfurstarnas gillande: ett svenskt inbrott i riket ville de bekämpa. Vida mer tvekande visade sig här Sachsen och Brandenburg.[4] Den tidpunkt, då kraftmätningen

[1] Arnefelt till Friis den 9 aug. Holland B 1607—40, RA, Köpenhamn.

[2] Erik Hedemann till hertig Fredrik af Holstein, Regensburg den 7 aug. Gottorpsarkivet 55 h, RA, Köpenhamn.

[3] Anders Svensson till rikskanslern den 15 juli.

[4] *Heyne* s. 71—72, 74, 155.

om restitutionsediktet tycktes förestå, gaf ej heller den lämpligaste bakgrund åt förverkligandet af Johan Georgs hotelser inför Sadler (s. 304). Men fientliga steg mot Holland afböjdes och det slut på italienska kriget påyrkades enhälligt. När kurfurstarna nu faststogo, att hvarken Stralsunds blockering, Mecklenburgs öfvergång i en ny landsherres hand eller biståndet till konung Sigismund gåfve Sverige rätt till öppet krig,[1] innebar detta icke något oförbehållsamt gillande af dessa åtgärder (s. 253), allraminst af de mecklenburgska hertigarnas fördrifning. Också fordrade de eftertryckligt dessas rehabilitering och generalens afgång från högsta kommandot. Så kom det att stå en häftig brottning mellan dem och kejsarmakten, hvilken ej ville låta Wallenstein falla och ej heller afhända honom Mecklenburg. Konflikten skärptes alltmer under de veckor, då Gustaf Adolf satte sig fast i Pommern; perspektivet tycktes några ögonblick öppna sig öfver den franska militärmakten, insatt på samma aktionslinje som de kurfurstliga krafven, men detta oväder drog öfver, och kejsar Ferdinands motstånd bröts omsider, icke minst på grund af ultramontana inflytelsers uppmjukande verkan. Wallenstein fick gå, in i det sista anklagad af sina vederdelomän för att ha betungat rikets ständer med måttlösa inkvarteringar, »da kein Feind mehr im Reich vorhanden gewesen».[2]

Kurfurstarna hade låtit kejsaren förstå, att Gustaf Adolfs fientliga steg i första rummet framkallats af den nu afgångne generalens utmaningar: Sverige och dess förbundne hade förmodligen trott, att riket skulle intaga en passiv hållning i kriget, och komme därför troligen att visa vida större fredfärdighet, när en auktoritativ öfverbefälhafvare i hela rikets namn trädde angriparen till mötes.[3] Det gällde nu att finna Wallensteins efterträdare. Från den kurfurstliga sidan föreslogs generalitetets öfverlåtande till Maximilian af Baiern, kejsaren åter önskade liksom Wallenstein, att Tilly för en tid skulle öfvertaga befälet i kriget mot Sverige. Härom utspunno sig långvariga förhand-

[1] Protocollum consilii confidentium den 2 aug. (n. st.), *Hallwich* Briefe und Akten I, s. 42—43; jfr s. 44.

[2] *Gindely* Waldstein II s. 281.

[3] Gutachten deputierter Räte den 23 aug., *Hallwich* a.a I, s. 68.

lingar, då ligans samtycke till kejsarens plan visade sig vara synnerligen villkorligt.[1] Inom kretsen af de kejserliga rådgifvarna uttalades tvenne uppfattningar; å ena sidan inskärptes önskvärdheten att genast träffa anstalter för befälets uppdragande åt Tilly på grund af den hotande faran, å andra sidan ansågs denna ej så stor, att man därför borde föregripa andra samhörande, ännu sväfvande frågor.[2] Att den förra meningen kom att gälla som tyngst vägande[3] vitsordar i sin mån, att farhågorna nu stegrats. Därmed var dock icke spelet vunnet; på grund af de katolska kurfurstarnas alltjämt töfvande hållning i befälsfrågan drogo förhandlingarna ut på tiden, och med skäl skulle kejsaren klaga öfver, att dröjsmålet kunde skänka svenskarna tillfälle att göra större eröfringar än man på åratal kunde återtaga.[4]

Emellertid försummade de församlade kurfurstarna icke det tillfälle att påverka Sverige i fredlig riktning, som erbjöd sig i och med besvarandet af konungens skrifvelse af den 7 april (s. 368). Detta svar åsyftade nu att ej blott vara en formell replik. Dess hufvudinnebörd var en försäkran om kurfurstarnas framgångsrika verksamhet i de mecklenburgska brödernas intresse och en däraf motiverad maning att inställa krigsrörelserna.[5] Eljest polemiserades genomgående mot de af Gustaf Adolf anförda klagopunkterna, ehuru kurfurstarna i allmänna former försäkrade, att de beklagade de kränkningar, som kunde ha förefallit. De bestredo, att de kejserliga vapnen i Nedersachsen och Östersjön innebure något hot mot Sverige, riktade anklagelser mot Stralsunds bristande lojalitet och förtroende till sin öfverhet, försvarade den kejserliga ståndpunkten i afseende på mellanhafvandena i det polska kriget och riktade slutligen till konungen en uppfordran att draga sig ur riket; hvarom icke skulle han

---

[1] Kurfurstarnas memorial den 13 aug., *ibid.* s. 46.

[2] Conclusum consilii secreti den 17 aug., *ibid.* s. 48—49.

[3] Gutachten deputierter Räte, *ibid* s. 64—65.

[4] Kejserlig resolution den 10 sept., *ibid* s. 104—107.

[5] Att detta gällde som skrifvelsens egentliga ändamål framgår t. ex. af Papes bref till Wolfgang Vilhelm den 21 aug. (n. st.), som äfven visar, att det kurfurstliga brefvet antedaterats. *Hallwich* Briefe und Akten I, s. 55.

framstå som en fredens kränkare och kejsarens fiende.[1] Samtidigt aflät kejsaren, som nu torde ha varit underrättad om utgången i Danzig, en protestskrifvelse till Gustaf Adolf. Här underkändes i skarpaste form rättmätigheten af ett ingripande, som härflutit ur några på grund af Stralsund uppkomna *differenzen;* dessa hade tvifvelsutan kunnat utjämnas i godo med anlitande af Danmarks medling. Aldrig hade rustningarna vid Östersjön afsett Sveriges skada; äfven om konungen menat sig ha orsak till krig, borde han dock efter öfligt bruk ha framburit sina anklagelser. Därest han nu ej ofördröjligen öfvergåfve rikets mark, komme kejsaren i förening med rikets trogna kurfurstar och ständer att skrida till återeröfringen af de ockuperade områdena.[2]

För Gustaf Adolf blef gifvetvis replikerandet af dessa manings- och varningsbref uteslutande en formell fråga. Försedt med samtliga kurfurstars underskrift, äfven Johan Georgs och Georg Vilhelms, inlämnades det förra till konungen i början af september.[3] Svaret följde kort därefter; det afvek blott genom klarare nyans af aggressivitet från den länge vedertagna svenska ståndpunkten, som här återkom både vid det energiska försvaret af Stralsunds rätt att tillkalla svensk hjälp, när staden liksom andra kränkta riksständer ej mer haft något att förvänta af kejsarens gunst, och vid häfdandet af den uppfattningen, att den kejserliga militärmaktens framryckande inneburit de påtagligaste faror för Sverige. Ej mot riket eller dess ledamöter ville konungen nu vända sina vapen; krafvet, att han skulle nedlägga dem, skulle förvisso ha varit framgångsrikare, om motparten förra året tillmötesgått hans begäran att afföra sina trupper från Preussen. En rättvis och säker fred var hvad han nu ville genomdrifva.[4] Väl ges i skrifvelsen ingen antydan om konungens afsikter i detta stycke. Han kunde emellertid så mycket lättare underlåta detta, som kort förut, i augusti, tryckpressarna

---

[1] Regensburg den 10 aug. n. st., Acta et literæ (1631).

[2] Regensburg den 18 (8) aug., *Hammarstrand* Bidrag, s. 100—101.

[3] Grubbe till Camerarius, Stettin den 4 sept. Tysk-lat. reg. 1630.

[4] Stralsund den 13 sept., Acta et literæ (1631).

sörjt för att fredsprogrammet kommit till offentlig kännedom[1]. Genmälet på kejsarens bref dröjde däremot något utförligare på denna punkt. Dess uppsättande föll åtskilligt senare i tiden, en följd af att konungen först vägrat mottaga och öppna det kejserliga brefvet på grund af inadvertenser i den brukliga titulaturen, måhända beroende på ett tillfälligt förbiseende och genast rättade.[2] Den sista oktober aflät konungen sin replik till kejsar Ferdinand, och den fick ej karaktären af svaromål utan af vidräkning. Att han vore den utmanade, därför anfördes ännu en gång de kända bevisen. Hvad de fåfänga förhandlingsansatserna vidkomme ville han uppmana kejsaren att rannsaka sin egen kommissaries tillvägagångssätt, ty han hade lagt sig emot medlarnas besök hos de svenska underhandlarna och envist vägrat att tillmötesgå dessa senares berättigade önskemål i afseende på förhandlingsorten. Då liksom nu hade konungen varit redobogen till fred, men alltjämt gällde det en sådan fred, som återinsatte hans vänner bland de tyska ständerna i deras före kriget innehafda villkor, afskaffade arméerna och flottrustningarna i Nordtyskland, tillbörligen godtgjorde såväl lidna oförrätter som hafda kostnader samt slutligen ej blott i ord utan handling uppfyllde dessa kraf.[3] Det var sålunda fortfarande villkoren från Lybeck och Danzig, som erbjödos fienden.

Rådplägningarna i Regensburg hade emellertid indirekt medfört en passivitet vid mötandet af det svenska anfallet, som icke undgick misstydningar. I en samtida tänkeskrift insinuerades sålunda, att de kejserliga statsmännen förklarat sig nöjda med Gustaf Adolfs ingripande och gärna unnade honom några framsteg, blott många furstars hemliga tankar därigenom uppenbarades[4]. Lika ohållbara som dessa slutsatser voro kejserliga befäl-

---

[1] »Friedes Puncten So der Röm. Kaiserl. Mayestät von dem König in Schweden bey jetziger angestelten Friedens Tractation vorgeschlagen wurden». Se Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande länder, suppl. I, s. 8. Förf. har ej varit i tillfälle att se skriften.

[2] Kejsaren till kurfursten af Brandenburg den 20 sept. Afskr. från Wienarkivet, E. 379 H, Uppsala.

[3] Stralsund den 31 okt., *Hammarstrand* Bidrag, s. 102—106.

[4] *Aretin* Wallenstein, s. 44.

hafvares harmsna misstankar, att »die Herren von der Liga» skrattade i mjugg.[1] Ingendera parten var sinnad att stillatigande åse det svenska anfallet. Men det hade ej kunnat hindras, att den nye fienden dragit största fördelen af de katolska krafternas koncentration på det mål, som var störtandet af den man, hvilken klarare än någon annan bedömde styrkan i Sveriges företag. Att hans verksamhet paralyserades genom den politiska anstormen mot honom, har otvifvelaktigt mycket underlättat Gustaf Adolfs första uppgift på tysk mark: den att sätta sig fast där. Han kom nu icke att — som man tidigare befarat (s. 102) — möta mäktiga anfallsarméer, innan han hunnit ordna sina stödjelinjer. Ingen fiende hindrade hans landstigning, hvilket han själf ansåg vara en stor lycka, antingen beroende på motståndarnes oskickliga befäl eller »en synnerlig skräck och räddhuga, såsom allmänt föregifves».[2]

Dock var hans ställning långt ifrån trygg, helst så länge han ej hunnit draga till sig de afsedda förstärkningarna. Faror kunde hota ej blott i fronten utan också i ryggen: från Danmark. Han litade ej heller nu fullt på grannen. De sista dagarna han vistades i Stockholm har han förordnat om anstalter för mötandet af ett infall af danskarna, hvarvid han ej minst fruktade för Kalmars säkerhet.[3] De stora flottrustningar, som Danmark under sommaren bedref, väckte hans misstro; alldeles öfvertygad var han icke, att de voro riktade mot Hamburg, som man föregaf, låt vara att han icke hyste några allvarliga bekymmer. »Medan man sig aldrig kan väl föra» ansåg han säkrast att vara beredd på alla möjligheter, och i ett bref från Stettin till pfalzgrefven från början af augusti utstakade han i dess hufvuddrag en fälttågsplan till användning i händelse af fientligheter från Danmarks sida. Den hemmavarande armén skulle genast intränga i Skåne, bemäktiga sig Landskrona och Malmö och fatta fot vid Öresund, »bringandes allt Skåne i devotion», till dess förstärkningar anlände från Pommern. Det är anmärk-

---

[1] Intercipierad skrifvelse af Schauenburg den 30 nov. Arkiv II, s. 132.

[2] Grubbe till Johan Kasimir den 28 juni, Stegeborgssamlingen.

[3] Till Johan Kasimir den 27 maj, Stegeborgssamlingen.

ningsvärdt, att han anbefaller en politik, som går ut på att i godo vinna allmogen »med stillhet, god justice och ordre». Under tiden borde från Livland ett anfall riktas mot Ösel och Norrlands och Dalarnas bönder under lämplig anförare infalla i Norge, »enkannerligen om icke Jämteland kunde tagas»[1]. Ehuru defensiven följaktligen borde öfvergå till anfall, synes konungen ej ha menat, att detta skulle behöfva medföra någon större omkastning af det tyska fälttåget. Äfven detta inneslöt klart framträdande vanskligheter, och den välsinnade opinionen i Holland — ty också en sådan saknades ej och kom alltmer till uttryck — såg helt visst ställningens mest uppenbara vådor, när den bekymrade sig öfver de preussiska förstärkningarnas senfärdiga ankomst och fruktade förhastade steg från administratorns sida.[2]

När man inom det kejserliga lägret talade om Sverige och dess allierade, tog man utan vidare för gifvet, att de antihabsburgska intressenterna från föregående tider utan slitningar slutit upp vid Sveriges sida. Man dömde fel; Gustaf Adolf stod ännu utan förbund med dessa. Frankrike hade dock icke uppgifvit taget. Utnyttjande Venedigs prekära läge under det från början misslyckade italienska fälttåget 1630 visste Richelieu att förmå republiken till juliördraget i Saint Jean de Maurienne, hvarigenom den förpliktades att utbetala en tredjedel af de Sverige tillkommande subsidierna och Frankrike resten, sedan man med Sverige öfverenskommit om summans storlek; den finge dock ej öfverstiga 1,200,000 livres och gällde för det löpande året. Själfva drifkraften till fördraget var önskemålet att snarast möjligt se Sverige inveckladt i krig med kejsaren. Väl synes Richelieu och hans diplomater ha tydt på senvåren från Sverige ingångna budskap som bestämda utfästelser från konungens sida att med en armé på 40,000 man öfvergå till Tyskland och som en försäkran, att förhandlingarna med kejsaren endast vore bländverk[3], men

[1] Den 2 augusti, Stegeborgssamlingen. Jfr *Geijer* III, s. 126 not.

[2] Camerarius till rikskanslern den 6 (16) sept.

[3] *Bühring* s. 55. Då Père Josephs underrättelser (Grenoble den 17 maj n. st.) om den anlände svenske adelsmannens budskap icke tyckas syfta på Lars Nilsson, hvilken först senare anlände till Haag (*ibid.* s. 61), ligger det närmast att tänka på någon af honom i förväg utsänd kurir.

icke förty drogs uppmärksamheten till de förestående konferenserna i Danzig, och de venetianska statsmännen menade sig genom det nya anbudet kunna omintetgöra dessa.[1] Dock föranledde fördraget tillsvidare inga ändringar i Charnacés en månad tidigare utfärdade instruktioner, en uraktlåtenhet som måhända berodde på nu anlända underrättelser om den svenska landstigningen, hvilken ju gjorde brådskande öfvertalningsförsök så mycket mindre af nöden, som Frankrike nu stod i begrepp att inleda fredsdemarcher i Regensburg. Charnacé fann också, att hans nya uppdrag i fråga om subsidiebeloppet innebar ofördelaktigare villkor än dem konungen redan afslagit: konungen borde nämligen af de franska understöden återbetala lika mycket, som han kunde erhålla af andra makter. Utan större hopp om framgång begaf sig diplomaten till Gustaf Adolf. Han träffade honom i Stettin dagarna efter stadens öfvergång i svensk hand.

Konungen hade då ännu icke fått underrättelse, att förhandlingarna i Preussen gifvits till spillo. Ånyo afvisade han ej utan hetta subsidiebestämmelserna; när Charnacé talade om blifvande afdrag, kom hans blod i svallning, och krafvet på en *skriftlig* försäkran om neutralitet gent emot Baiern och ligan möttes af en fordran på av dessa proklamerad reciprocitet, hvilket fransmannen ej tordes godkänna. Underhandlingarna, hvari den från Holland återkomne Falkenberg tog hufvudsaklig del, hotade att ännu en gång gå i sär, när budet ingick, att sammankomsten i Danzig ej blivit af. Konungen syntes nu ett ögonblick benägen att gå Charnacé till mötes. Men liksom den alltid vakna misstron till Frankrike sedan skulle uttryckas i Rasches varningar för Richelieus svekfulla gesanter[2], så bragtes konungen nu att vredgad kasta om till följd af visserligen ogrundade uppgifter om innehållet af Charnacés instruktion, meddelade i bref från Lars Nilsson, hvars resa aflopp fruktlöst (s. 353). Oviljan mot gesanten hade nu nått sin höjd; misstankarna att han vore ett jesuiternas kreatur synas verkligen ha omfattats med allvar. Vid budet om brytandet af förhandlingarna mellan konungen och kejsaren fattade emellertid Charnacé ånyo hopp. Han lofvade

[1] *Ibid.* s. 65.

[2] *Cronholm* V, 2, s. 131—132.

sig själf, att detta skulle uppmjuka konungens sinne, och att han innan årets slut åtskilligt skulle dämpa tonen.[1]

Ej utan skäl misstänkte Gustaf Adolf, att Frankrikes afsikter vore af dubbel natur. Han måste från sina utgångspunkter önska ett förlängande af kriget i Italien; Frankrike hade från sina begynt arbeta för fred. Dess sändebud i Regensburg, Léon de Brulart och Père Joseph, sträfvade på samma gång att isolera kejsaren, konsolidera de antihabsburgska elementen i riket och vinna en uppgörelse i Italien. De skulle därför absolut förneka, att allians slutits med Sverige, men antyda, att alla furstar finge gemensamma intressen, om Wallenstein kvarstode vid befälet. Kardinalen önskade fred eller längre stillestånd men ville undvika alla sådana öfverenskommelser, som kunde såra Sverige eller Holland; kejsaren åter önskade »universalfred» och säkerhet mot franskt ingripande i Tyskland. I brytningen mellan dessa ståndpunkter visade den franska en elasticitet, som utfällde halfva löften om medling mellan Sverige och kejsaren och bemantlande omformuleringar i afseende på krafvet, att Frankrike skulle undandraga Sverige sitt stöd.[2] Så kom det sig att i den italienska freden, som i oktober förelåg till undertecknande, parterna förbundo sig att ej bistå hvarandras dåvarande eller tillkommande fiender, en bestämmelse, som Brulart först efter mycken tvekan accepterat och som äfven vållade, att Richelieu vägrade ratifikationen. Mest betydde här, att alliansen med Baiern gått om intet och förnekandet af svenska förbindelser icke uppvägdes af betydelsefulla inteckningar i själfva Tyskland. Gustaf Adolf har i stort sedt anat sig till ett sådant sammanhang. Ur den långa diplomatiska dragkampen blef det han, som framgick som segrare.

Förhandlingarna med Charnacé sommaren 1630 hade visat, att Gustaf Adolf icke för tillfällig lättnad ville uppge frampressandet af fastare och fördelaktigare öfverenskommelser än de bjudna. Samma afvoghet mot kompromisser kom att utmärka hans förhållande till de tyska furstarna. »Neutralitet — hvad är det för ett ord? Vän eller fiende, tertium non dabitur». Men vid det praktiska häfdandet af sin fordran på stöd eller anslut-

[1] Charnacés depesch den 5 dec. n. st. *Weibull* s. 90.

[2] *Bühring* s. 176—178, *Keller* s. 37.

ning gick han gifvetvis till en början olika långt, alltefter värdet och behöfligheten af politiskt och militärt samförstånd med de olika riksständerna. Att han redan före landstigningen varit beredd att åt Sverige trygga en position i Nordtysklands kustländer är tydligt, och det blef nu i första hand Pommern, som fick pröfva, hvad han åsyftade. Den allians, hvartill han kort efter landstigningen tvang hertig Bogislav, var ämnad att gälla för evärdlig tid och gjorde Sverige till garant af hertigdömets integretitet men innebar säkerligen icke en redan nu planlagd syftning mot dess framtida inkorporering med Sverige. Det lämnades åt svenskarna fritt att under kriget förfoga öfver de platser i Pommern, som intagits eller komme att intagas. Redan innan Bogislav beviljade inkvarteringen, hade konungen muntligen lofvat denne att återställa Stralsund och öarna jämte allt område, som nu eller framdeles eröfrades från de kejserlige, och öfverhufvud gifvit hertigen löfte att fritt utöfva sina landsfurstliga rättigheter, »alldeles som han hafver varit i sin fullkomlige välmakt».[1] Militärt protektorat under kriget och fri förfoganderätt till fasta platser i förbundna furstars land var med största sannolikhet det program, han i början ville häfda. När han för Bergman utvecklade, att de afsatta furstarna borde restitueras samt konungen bli deras beskyddare och bevaka deras fästningar, visar sammanhanget uppenbarligen på det nordliga Tyskland (»die Entsetzten in diesen Landen»), liksom det ej heller lär betyda ett kraf på alla fasta platsers öfverlåtande.[2] Man jämföre hans sträfvanden från tidigare år att inlägga svenska garnisoner på Mecklenburgs kust. »Etwas reale in Händen» var vad han behöfde; papperstraktater gåfve ingen trygghet för genomdrifvandet af hans fordringar, hvilka ansluta sig till dem, han ämnat framlägga i Danzig. I fördraget med Pommern fanns en klausul med karaktären af reservation från svensk sida, som uppfattats som ett vittnesbörd om konungens redan medvetna sträfvan att införlifva Pommern. Enligt denna skulle hertigdömet i händelse af dödsfall — då Brandenburgs arfsanspråk alltså trädde i kraft — tagas i svensk sekvester, tills dessa godkändts af Sverige efter fördragets biträdande af successorn och de svenska krigskostnadernas

---

[1] Grubbe till Johan Kasimir den 12 juli, Stegeborgssamlingen.

[2] Jfr *Boëthius* i Hist. Tidskr. 1908 s. 76.

gäldande. Det var uppenbarligen ett taktiskt drag, dikteradt af konungens sträfvan att öfva press på Brandenburgs hållning. Bergman fick också veta, att kurfursten borde förena sig med svenskarna med hänsyn till sina pommerska intressen; gjorde han det ej, skulle arfvet gå honom ur händerna. Intet förbjuder antagandet, att Brandenburg genom en annan politik under denna tid kunnat bringa in utvecklingen i en annan fåra.[1]

Det skulle senare visa sig, att Gustaf Adolf ville reglera förhållandet till Mecklenburg på enahanda sätt som till Pommern. För ögonblicket uteslöt hertigarnas ställning dylika diskussioner. Af dem utsända gesanter voro bland de första, som mötte konungen på tysk mark. Trots de förhoppningar, de tilläfventyrs knöto till hans landstigning, fångades deras förväntan i främsta rummet af förhandlingarna i Danzig men än mer af kollegialdagen. Konungen har i sitt svar till sändebuden hänvisat dem till en afvaktande hållning men icke dolt sin åsikt, att framställningarna i Regensburg intet skulle uträtta.[2] Denna mening visade sig ock, trots kurfurstarnas energiska bemödanden, väsentligen grundad; det skulle dröja innan frågan om afvecklandet af Wallensteins anspråk på Mecklenburg upptogs till behandling i Wien,[3] och det blef med vapen och ej med debatter, som deras återställelse åvägabragtes. Adolf Fredrik och Hans Albrecht lämnades emellertid blott kort rådrum; snart nog uppfordrades de af konungen till aktivare steg, samtidigt med att Mecklenburgs eröfring blef ett viktigt led i de svenska planerna. Det var blott att vänta, att deras hållning då skulle i högsta grad influeras af de ledande protestantiska ständernas, särskildt Sachsens, rådslag och att de visserligen ville bearbeta dessa i Sveriges intresse men kände sig bundna af den tvekan, som mötte öfvertalningsförsöken.

På hvilka kunde då konungen fullt ut räkna? För ögonblicket ej ens på hertig Georg af Lüneburg, som kort före hans landstigning förklarat sig beredd att mottaga svensk beställning men tillsvidare gjorde sin användning betingad af åtskilliga för-

---

1 Om diskussionen i denna fråga se *Struck* s. 29—30, *Kretzschmar* s. 161, *Boëthius* s. 2 not. 1.

2 *Hammarstrand* Bidrag s. 23—24. *Boëthius* s. 31—32.

3 *Hammarstrand* a. a. s. 32. *Heyne* s. 188.

behåll, därvidlag i full öfverensstämmelse med sina försiktiga fränder. Hvad som var i görningen i Hessen och på andra håll högre upp i Tyskland hörde den närmare eller fjärmare framtiden till. Kristian Vilhelm, som plötsligt skridit till värfvet i Magdeburg och förmått denna stad till allians med Sverige, var långt mer i behof af hjälp än han kunde lämna sådan. Vid Elbe tycktes emellertid en fruktbar härd för resningar vara skapad. Gustaf Adolfs planer tvungos mer och mer att kretsa kring en framstöt mot denna flodlinje till den framskjutna utpostens undsättning och för att inhösta lockande strategiska vinster af hvad som från början varit ett vågspel och till slut vardt en katastrof. På den kejserliga sidan fruktade man, att de öfriga hansestäderna och främst Hamburg spelade under täcke med Magdeburg. Gustaf Adolf förklarade själf för Bergman, att vissa hansestäder vore beredda att förena sig med honom. Detta hans yttrande härleder sig dock endast ur en tillförsikt, lätt förklarad af delvis synnerligen optimistiska budskap om stämningen i städerna men som faktor i ett politiskt problem ej mycket att bygga på, så länge ej de förutsättningar trädde i kraft, hvarpå Luntzman antydt i Elbing (s. 397). Redan i juli hade Salvius gjort den erfarenheten i Lybeck, att en förändring i hansans hållning ej vore att påräkna som följd af den svenska landstigningen i och för sig, och att det fortfarande var verklig neutralitet, som man eftersträfvade.[1]

Så godt som öfverallt, där Gustaf Adolf sökte vinna anslutning för sin sak, mötte honom förbidan af Kursachsens kommande beslut. Äfven för Brandenburg var följeskapet med Dresdenkabinettet den orubbliga förutsättningen för en aktivare politik. Vid konungens landstigning förefanns, som redan omtalats, ingen starkare politisk samverkan mellan de två kurfurstarna; fastmera synes Johan Georg ej varit fri från misstankar, att man i Berlin hade större gemenskap med svenskarna, än man ville erkänna.[2] Med all den planlöshet, som präglade Georg Vilhelms politik, voro ju dock sådana misstankar i grunden oberättigade. Minst af allt ville han göra gemensam sak med

[1] *Boëthius* s. 19—20.

[2] Wilmersdorfs relation den 6 aug., Rep. 41, 13 a, Berlin.

Sverige. Att upplåta platser i sitt land åt konungen föreföll honom desto mer afskräckande, som den svenska ockupationspolitiken i Preussen syntes innebära ett det mest varnande exempel på vådorna häraf. De som anslöte sig till Sverige, hade att frukta att bli lämnade i sticket, när konungen slöte förlikning med kejsaren, på sätt som skett vid sista fredsslutet i Lybeck.[1] I det allra längsta har Brandenburg liksom Pommern sökt afstyra den svenska landstigningen, tydligtvis dock med ännu mindre illusioner om framgång än sin granne i norr. Peter Bergmans i Danzig undfångna uppdrag (s. 386) förutsatte också i grund och botten, att den svenska expeditionen ej skulle kunna afvändas. Hans sändning innebar ett försök att steg för steg utforska konungens afsikter och af honom framlocka en otvetydig förklaring till Brandenburgs båtnad; denna skulle afse Oderområdets neutralitet, i nödfall en utfästelse af honom att vid fredsslutet återlämna till Brandenburg och Pommern de platser, som under kriget eröfrats. Äfven räknade man med att konungen ej skulle vara obenägen för underhandlingar med fienden, »jedoch absque suspensione armorum», hvilket i själfva verket motsvarade Gustaf Adolfs program vid denna tidpunkt. Bergmans förslag att ett vapenstillestånd borde slutas och kurfursten framträda som medlare vann endast med vissa förbehåll konungens bifall. Vapenhvilan finge blott omfatta en månad och förutsatte de kejserligas utrymmande af Pommern; kurfurstens interposition blefve kraftlös, om han ej samtidigt rustade sig och satte sig i respekt. Konungens hufvudyrkande innebar en trängande maning till fränden att fatta *mascula consilia* och förena sina rådslag och vapen med Sverige. Om neutralitet ville han ej höra talas. Kurfursten borde själf besätta och försvara sina fästningar; ville han det ej, kunde någon af dem, exempelvis Küstrin, lämnas till svenskarna att innehafvas och försvaras af dem. Huru han vid samma tillfälle ville utnyttja brandenburgarnas oro för sina pommerska anspråk som ett medel att frampressa deras anslutning är redan antydt.[2]

---

[1] *Wittich* Magdeburg s. 572 not 1, 579 not 2. Jfr *Heyne* s. 154.

[2] *Droysen* Audienzen s. 2—23. Jfr *Helbig* s 12—18, där emellertid Bergman förväxlats med Wilmersdorf.

Vid samma tid gjordes både i Berlin och Dresden försök att vinna kurfurstarna för Gustaf Adolfs förehafvande. I intetdera fallet kröntes de af den ringaste lycka. Hvarken Kristian Vilhelms sändebud i juni, Magdeburgs i juli eller hertig Adolf Fredriks i augusti mötte annat än afvisande varningar från Johan Georgs sida.[1] Inom det under sommaren i Berlin församlade ständerutskottet höjdes röster för förbindelser med Gustaf Adolf. Det starkaste motståndet mot dessa förslag presterades af Arnim[2], den brandenburgske adelsmannen, som nu efter de kejserliga krigarårens afslutande fattat i sikte ett politiskt mål af större bärvidd än hans landsherres famlande och osäkra statskonst: åvägabringandet af ett självständigt, på maktmedel sig stödjande »tredje parti» i riket, oafhängigt af både Sverige och kejsaren. Protestanternas hopp om restitutionsediktets afskrifning eller jämkning ägde små utsikter att i Regensburg vinna gehör, och planen på en allmännelig protestantisk ständerförsamling föreföll att stå inför sitt förverkligande, offentligen proklamerad eftersommaren 1630 af Kursachsen. Arnim var ifrigt verksam med att anknyta den brandenburgska politikens trådar till den sachsiska; på nytt beramades en sammankomst mellan de två kurfurstarna (Zabeltitz slutet af augusti g. st.). Förhållandet till Sverige kom gifvetvis här under dryftning. Från Brandenburgs sida upptogos försöken att vinna Johan Georg för planen på medling mellan Sverige och kejsaren, hvilka nu flere månader legat nere. Väl hade kurfurstens sändebud i Regensburg, Götz, inrapporterat, att de katolska elementen djupt misstrodde Brandenburgs medlingsplaner, som antogos stå i något samband med de hemliga förbindelser med Sverige, man alltjämt påbördade honom. Men gjorde de två kurfurstarna härvidlag gemensam sak, syntes tankens fullföljande vida mindre riskabel. Den inflytelserike Knesebeck, som i Zabeltitz förde den brandenburgska politikens talan, fann öppet partitagande för vare sig Sverige eller Habsburg lika uteslutet. Ty segrade Gustaf

---

[1] *Helbig* s. 9—10, *Hammarstrand* Bidrag s. 29—30, *Boëthius* s. 34—36.

[2] *Irmer* s. 121. *J. G. Droysen* Geschichte der preuss. Politik III, 1, s. 89. *Heyne* s. 153. *Gebauer*, Restitutionsedikt s. 94.

Adolf, komme han att behålla större delen af Pommern eller åtminstone hertigdömet Preussen; anslutning till den segrande kejsaren kunde visserligen innebära yttre fördelar, kanske landutvidgning, men motsade på det tydligaste den protestantiska religionens intresse. Brandenburg föreslog därför på nytt medlingslinjen. Johan Georg afböjde på nytt under förevändning, att man borde afvakta verkan af kurfurstekollegiets skrifvelse till konungen. Knesebeck bestred, att detta bref komme att få någon som helst betydelse, och yrkade på en förenad brandenburgsk-sachsisk beskickning till Gustaf Adolf. Än en gång vägrade sachsarna sin medverkan till en sådan; slutligen och ganska oförberedt gaf kurfursten efter och lofvade, att en sachsisk gesant skulle ansluta sig till den brandenburgske.[1]

Hade den i Zabeltitz öfverenskomna ambassaden omedelbart satts i verket, är det icke uteslutet, att Gustaf Adolf lyssnat till förslag om underhandlingars upptagande under brandenburgsk och sachsisk medling. Hans ställning i september tedde sig högeligen bekymmersam med oreda i de militära anstalterna och svårt finansiellt betryck. Kurfurstekollegiets bref, som nu kom honom tillhanda, hade verkligen hos konungen i förstone väckt en förbigående tro på att ur detta uppslag kunde uppspira nya förhandlingar med de kejserlige. Lars Grubbe menade sig läsa hans tankar, när han gissade honom vara »något inklinerad därtill», och bad kanslern styrka konungens fredsbenägenhet.[2] Svaret till kurfurstarna kom ju icke att innebära ett afvisande af förhandlingstanken men ej heller något förslag, ägnadt att aktualisera densamma. Säkerligen var konungen ense med sin kansler om den riktiga taktiken: »bruka samma sätt som de, det är föda dem med traktater» men ej därför försumma tilläfventyrs bjudna tillfällen att »med reputation och säkerhet»

---

[1] *Gebauer* Restitutionsedikt s. 100—109. Johan Georgs tvekan torde ej minst ha berott på ryktena, att han stode »i god korrespondens» med Sverige. Jfr *Heyne* s. 143, 154—55.

[2] Grubbe till rikskanslern den 8 sept., Arkiv II, s. 45. Om konungens nedslagenhet och självanklagelser se ds. till ds. den 12 sept.: Han hade ingen att skylla på »utan sig själf, som detta väsende utan desto säkrare och bättre fundament hade begynt». *Ibid.* s 50.

draga sig ur kriget.[1] Sannolikt skulle dock i detta läge Johan Georgs och Georg Vilhelms förenade yrkanden på nya traktater ej ha fallit på hälleberget. Af den gemensamma beskickningen vardt emellertid nu intet. Då Kursachsen efteråt helt enkelt förnekade sitt i Zabeltitz frampressade samtycke[2], måste tanken uppges och med den öfver hufvud hvarje företag, som åsyftade att praktiskt taga de gensidiga sändebrefvens betygelser till intäkt för ett medlande uppträdande.

De vanskligheter, med hvilka konungen hade att brottas, inneburo väl en lockelse till förhandlingar men icke en drifkraft till afprutning i det uppställda fredsprogrammet. Motsatsen var fallet. Konungen, som ur kejsarens och kurfurstarnas bref utläste ifriga önskningar att få till stånd förlikning, var fullt och fast öfvertygad därom, att man ville bjuda honom en oantaglig fred och förmå honom att »i vår förre ovisshet retirera». Hans rikskanslern och rådet i början af oktober delgifna beslut gick ut gå att ej nedlägga sina vapen, förrän »öfver hela Tyskland» en ny religionsfred åvägabragts.[3] Lybeck- och Danzigprogrammet har sålunda vidgat sig och brutit sina territoriella gränser. Mot den bakgrunden är det kort därpå aflåtna svaret till kejsar Ferdinand att se, ehuru de nya syftena däri beslöjats.

Det utvidgade programmet gjorde de protestantiska hufvudständernas anslutning mer än någonsin önskvärd. På hösten 1630 befinnes också Gustaf Adolf ha varit verksam för en plan, som erkände Kursachsens ledarskap inom det evangeliska lägret och sidoordnade dess armé och politik med Sveriges. Genom Falkenberg lät han i november föreslå Johan Georg ett förbund mot fredens störare inom riket och den augsburgska bekännelsens förföljare, intill dess fred slutits med alla konfedererades samtycke. Dessa skulle förbinda sig att vid freden återställa allt eröfradt område, äfven sådant som åtkommits före förbundets ingående, hvadan alltså här föreligger en villkorlig utfästelse från konungens sida att uppge sin position i Pommern, Själf

[1] Rikskanslern till konungen den 29 sept., *OSB* II, 5, s. 582.

[2] *Gebauer* Restitutionsedikt s. 129.

[3] Till rikskanslern den 8 oktober, *OSB* II. 1, s. 654—655. *Hammarstrand* Bidrag s. 41—42.

skulle han i Tyskland underhålla en armé på 40,000 man. Kursachsen ensamt eller tillsammans med andra en lika stor styrka. Hade Johan Georg valt att förknippa den framväxande tredje partipolitiken med dessa uppslag, torde utvecklingen ha märkligt påskyndats, många slitningar förebyggts och Brandenburg lösgjorts ur sitt politiska och militära tvångsläge. Men kurfursten var icke sinnad att lyssna till de gjorda propositionerna: man nekade helt enkelt Falkenberg svar.[1]

Därpå hade Gustaf Adolf varit beredd, enligt hvad han i oktober förklarat för det brandenburgska sändebudet Leuchtmar. Han varskodde denne gesant liksom föregångaren, Bergman, om de fordringar han ställde på Brandenburg vid uppgörelsen i den pommerska framtidsfrågan. Hvad han sagt Bergman vore alltjämt hans mening: ville kurfursten ej förena sig med honom, komme han att utestängas från successionen. De länder, konungen med svärd fråntoge fienden, vore han tillfyllest berättigad att jure belli behålla. »Wann aber Ihre Kurfurstliche Durchlaucht zur Rettung derselben Landen auch das Ihrige thun wollten, so sollen Ihr selbige künftig ungeweigert sein und eingeräumet werden». I detta krig sökte konungen endast trygga sitt eget rike: han hade ansett rådligare att gå den öfverhängande faran in på lifvet än att vänta den i sitt eget land. Hans salige herr fader hade tappert fäktat för fäderneslandet; detsamma ville han ock göra, så länge han lefde, och satte han lifvet till, skulle värfvet bringas till lyckligt slut af hans efterträdare, »es wären nun Ihre Leibserben oder andere».

Leuchtmar yttrade den åsikten, att en fredsaktion af de evangeliska ständerna i riket skulle bli lika betydelsefull som öppen anslutning till Sverige. När de förfördelade restituerats, veke den stora fara tillbaka, som satt vapnen i konungens hand; först när kejsaren vägrat billiga fredsmedel, kunde det bli tal om krigsförfattning mot honom. Nu fann konungen tillfället kommet att utveckla sitt program för en allmän tysk fred: »dass die kaiserlische Armée aus allen den Örtern solle ausgeführet werden, ein jeder restituirt, und dass die evangelische Fürsten

[1] *Helbig* s. 28. *Wittich*, Falkenberg s. 33—34, 313 ff. Jfr äfven *Boëthius* i Hist. Tidskr. 1917, s. 116; B. har dock här ej observerat *Helbigs* framställning.

und Stände jederzeit einen exercitum in den Örtern unterhielten». Här förelåg alltså samma linje, hvarför Sachsens anslutning påkallats. Men konungen undertryckte icke sina tvifvelsmål rörande de förhandenvarande möjligheterna att realisera en af honom oberoende evangelisk politik. Han fruktade, att verket skulle drifvas alltför långsamt och fienden under tiden inhösta fördelar, »ja auch durch List und Gewalt solche Verfassung zu nichten machen».[1]

Gustaf Adolf satte alltjämt sin förtröstan till de svenska vapnen, icke till de *media consilia*, hvarmed man sökte förmå honom att stanna i sin bana.

---

[1] Gerhard Romilian von Kalchun genannt Leuchtmars relation om audiensen i Ribnitz den 19 okt., Berlin den 19 november, Rep 24, c, 1, Berlin.

Personförteckning.

I detta register upptagas endast i afhandlingen förekommande personamn, med undantag af dem, som genomgå så godt som hela framställningen och därför ej ansetts behöfva förekomma: Gustaf Adolf, Axel Oxenstierna, Kristian IV af Danmark, Sigismund III af Polen, Ferdinand II af Österrike, och Wallenstein.

Uppgifterna om resp. personers karaktär göra gifvetvis ej anspråk på fullständighet.

För värdefull hjälp med registrets uppställande stannar förf. i förbindelse till fröken *Severa Bergh*.

